

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

**XIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

Sborník příspěvků
Bořetice, 16.–18. června 2010

Brno 2010

**MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND
ADMINISTRATION**

**13TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM
ON REGIONAL SCIENCES**

Conference proceedings
Bořetice, June 16 - 18, 2010

Brno 2010

Editorka / Edited by: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.

Recenzovali / Reviewed by: doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.

doc. Ing. Jozef Tvrdoň, PhD.

© 2010 Masarykova univerzita
ISBN 978-80-210-5210-9

OBSAH

REGIONÁLNA KONVERGENCIA EÚ Z POHLADU TEÓRIE A EMPÍRIE	9
<i>Ing. Lukrécia Kováč Gerulová; Ing. Urban Kováč, Ph.D.; prof. Ing. Milan Buček, DrSc</i>	
INTEGROVANÉ INDIKÁTORY A MODELOVÉ REGIONY PRO HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V ČESKÉ REPUBLICE	17
<i>doc. Ing. Alois Kutscherauer, CSc.</i>	
NOVÝ PŘÍSTUP K HODNOCENÍ DISPARIT V REGIONÁLNÍM ROZVOJI	25
<i>doc. RNDr. Milan Viturka, CSc.</i>	
REGIONÁLNE DISPARITY V KONTEXTE REGIONÁLNEJ POLITIKY V SR	33
<i>RNDr. Eva Rajčáková, CSc.; RNDr. Angelika Švecová</i>	
ROZDÍLY V EKONOMICKÉ VYSPĚLOSTI REGIONŮ NUTS 2 V EVROPSKÉ UNII	42
<i>Ing. Vladimír Žitek, Ph.D.; Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.</i>	
EFFICIENCY OF DISTRICTS IN SLOVAKIA USING ENTROPY METHOD AND PRINCIPAL COMPONENT ANALYSIS	50
<i>Ing. Mgr. František Sudzina, PhD.</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY V JIHOČESKÉM KRAJI	57
<i>Ing. Jiří Dušek</i>	
POROVNÁNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI KRAJE VYSOČINA	65
<i>Ing. Libuše Měrtlová, Ph.D.</i>	
VYBRANÉ PREJAVY TRANSFORMÁCIE HOSPODÁRSTVA MESTA TRENČÍN PO ROKU 1989	72
<i>RNDr. Katarína Danielová</i>	
ZHODNOCENÍ VYUŽITÍ LOKALIT TYPU BROWNFIELDS V ÚSTECKÉM KRAJI	85
<i>Ing. Alena Zábranská, Ph.D.; Ing. Petra Olšová, Ph.D.</i>	
TRH PRÁCE EU V OBDOBÍ EKONOMICKÉ KRIZE: SNIŽOVÁNÍ/ZVYŠOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH ROZDÍLŮ	93
<i>Mgr. Ondřej Konečný; Bc. Ondřej Šerý</i>	
INTERACTION OF EDUCATIONAL LEVEL AND FACTOR OF UNEMPLOYMENT IN ECONOMICALLY WEAK AND STRONG MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC	101
<i>Ing. Vladimíra Hovorková Valentová, Ph.D.; Ing. Iva Nedomlelová, Ph.D.</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY PREJAVOV EKONOMICKEJ KRÍZY V KONTEXTE NEZAMESTNANOSTI V REGIÓNOCH SLOVENSKA	109
<i>RNDr. František Križan, PhD.; prof. RNDr. Viliam Lauko, PhD.; RNDr. Daniel Gurňák, PhD.</i>	
REGIONÁLNE DISPARITY NEZAMESTNANOSTI NA SLOVENSKU	118
<i>RNDr. Angelika Švecová; RNDr. Eva Rajčáková, CSc.</i>	

REGIONÁLNE ROZDIELY V ÚČINNOSTI DOPYTOVO ORIENTO VANÉHO PROGRAMU NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE	126
<i>Ing. Katarína Poluncová</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY VZDELANOSTNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATESTVA SLOVENSKA V ČASOVO-PRIESTOROVÝCH SÚVISLOSTIACH	134
<i>prof. RNDr. Viliam Lauko, PhD.; RNDr. Daniel Gurňák, PhD.; RNDr. František Križan, PhD.</i>	
VÝVOJ A ROZMIESTNENIE VYSOKÝCH ŠKÔL NA SLOVENSKU- ODRAZ V REGIONÁLNEJ ŠTRUKTÚRE VZDELANIA EKONOMICKY AKTÍVNEHO OBYVATELSTVA	143
<i>doc. RNDr. Viera Vlčková, CSc.</i>	
LOKALIZÁCIA STREDNÝCH ŠKÔL NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ČASOVO-PRIESTOROVÝCH SÚVISLOSTIACH	156
<i>RNDr. Daniel Gurňák, PhD.; RNDr. František Križan, PhD.; prof. RNDr. Viliam Lauko, PhD.</i>	
REGIONÁLNA DIFERENCIÁCIA APLIKÁCIE NÁSTROJOV V OBLASTI OCHRANY OVZDUŠIA	165
<i>doc. Ing. Dana Švihlová, PhD.</i>	
EVROPSKÉ PROGRAM NA PODPORU INOVACÍ	171
<i>Ing. Petr Jiříček</i>	
ČERPANIE PROSTRIEDKOV EÚ VYBRANÝMI INŠTITÚCIAMI VEREJNÉHO SEKTORA	178
<i>Ing. Jana Parížková; Mgr. Miroslav Šipikal, PhD.</i>	
OBEC AKO PODNIKATEĽSKÝ SUBJEKT V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	186
<i>doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.</i>	
STRATEGICKÉ ŘÍZENÍ VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ JAKO FAKTOR OVLIVŇUJÍCÍ KONKURENCESCHOPNOST	194
<i>Ing. Marek Jetmar, Ph.D.; PhDr. Jaroslava Kadeřábková, CSc.</i>	
STRATEGICKÉ PLÁNY ROZVOJE OBCÍ A REGIONŮ A HODNOCENÍ JEJICH KVALITY	199
<i>RNDr. David W. Novák, Ph.D.</i>	
VYBRANÉ NÁSTROJE ŘÍZENÍ KVALITY VEŘEJNÝCH SLUŽEB	206
<i>Ing. Svatava Nunvářová</i>	
KAPITÁLOVÁ PŘÍMĚŘENOST MUNICIPALNÍCH PROJEKTŮ FINANCOVANÝCH Z ROP JV	215
<i>Ing. Petr Halánek, Ph.D.; Ing. Irena Opluštilová</i>	
OCEŇOVANIE DLHODOBÉHO MAJETKU K ULTIMU ÚČTOVNÉHO OBDOBIA	224
<i>Ing. Jozef Mušák, Ph.D.; Ing. Viera Papcunová, PhD.</i>	
COMPARATIVE ASSESSMENT OF LOCAL TAXATION SYSTEMS IN INDUSTRIAL CITIES: THE CASE OF OSTRAVA AND MAKIYIVKA	231
<i>Mgr. Yuliya Petrenko, MA</i>	

PŘEDSTAVENÍ SYNERGICKÉHO MODELU AKTÉRŮ ROZVOJE VENKOVA	239
<i>RNDr. Hana Svobodová; RNDr. Kateřina Chabičovská</i>	
EKOLOGICKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE	246
<i>Ing. Vilém Pařil</i>	
PRÍSPEVOK K PRIESTOROVEJ POLARIZÁCII SLOVENSKA	263
<i>Mgr. Gabriel Zubriczký, PhD.</i>	
URBÁNNO – RURÁLNA KOMPLEMENTARITA AKO ASPEKT MIESTNEHO A REGIONÁLNEHO ROZVOJA	268
<i>Mgr. Ivan Andráško, PhD.</i>	
METROPOLIZÁCIA AKO FAKTOR PODIELAJÚCI SA NA REGIONÁLNO M ROZVOJI	275
<i>doc. RNDr. Alžbeta Ivaničková, CSc.</i>	
BRNĚNSKÁ PŘÍMĚSTSKÁ OBLAST: PŘÍKLAD JEJÍHO VYMEZENÍ	284
<i>RNDr. Josef Kunc, Ph.D.; Ing. Lucie Synková</i>	
MOŽNOSTI POUŽITÍ MALOOBCHODNÍ FUNKCE SÍDEL PRO HODNOCENÍ JEJICH POSTAVENÍ V HIERARCHII SÍDELNÍHO SYSTÉMU ČESKÉ REPUBLIKY	291
<i>Mgr. Vladan Hruška</i>	
KVALITA ŽIVOTA A KVALITA BÝVANIA – TEORETICKÉ ASPEKTY PROBLEMATIKY A PŘÍKLAD HODNOTENIA KVALITY BYTOVÉHO FONDU	300
<i>Mgr. Ivan Andráško, PhD.</i>	
ŠIRŠÍ SOUVISLOSTI VÝVOJE PLODNOSTI VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH	307
<i>Ing. Ondřej Petr</i>	
AFGHAN ISSUE LIKE AN APPROVAL OF COHERENCE SIGNIFICANCE IN THE INTERNATIONAL COOPERATION	320
<i>Ing. Ekaterina Batueva</i>	
ANALÝZA VYBRANÝCH ZAHRANIČNÍCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ UPRAVUJÍCÍCH ORGANIZACI CESTOVNÍHO RUCHU	331
<i>Ing. Bc. Andrea Holešinská</i>	
MARKETINGOVÁ STRATEGIE ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU V REGIONU JESENÍKY PRO LÉTA 2009 – 2013	340
<i>Mgr. Taťána Karásková</i>	
POTENCIÁL PRO VZNIK KLASTRUŮ V ODVĚTVĚ CESTOVNÍHO RUCHU V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI	348
<i>Ing. Jaroslav Kovárník, Ph.D.; Ing. Tomáš Kala, DrSc., DBA.</i>	
SOUČASNÉ HLAVNÍ TRENDY V ROZVOJI CESTOVNÍHO RUCHU V KRKONOŠÍCH	355
<i>Mgr. Jan Kohoutek; Mgr. Jan Hercik; Mgr. Petr Šimáček</i>	

ZAMYŠLENÍ NAD NABÍDKOVÝMI MOŽNOSTMI MENŠÍCH OBCÍ (DO 500 OBYVATEL)	362
<i>Mgr. Jaroslav Kacel, Ph.D.; doc. PaedDr. Jiří Štyrský, CSc.</i>	
CESTOVNÍ RUCH JAKO SOUČÁST KOMPLEXNÍHO ROZVOJE MĚSTA BRNA	366
<i>Mgr. Jan Zvara; Mgr. Markéta Uhnava</i>	
REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JAKO NÁSTROJ PODPORY ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU REGIONU JIHOVÝCHOD (ETAPA 2007-2010)	373
<i>doc. RNDr. Jiří Vystoupil, CSc.; Ing. Martin Šauer, Ph.D.; Ing. Ondřej Repík</i>	

ÚVOD

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

i díky Vašemu zájmu a Vašemu výzkumnému úsilí v dnešní náročné době jsme jako Katedra regionální ekonomie a správy ESF MU mohli uspořádat další Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, tentokrát v pořadí již třinácté. Před Vámi se právě nachází sborník z tohoto setkání.

Sborník obsahuje 45 příspěvků, které jsou řazeny tématicky. Jednotlivé příspěvky se dotýkají mnoha oblastí regionálního rozvoje, počínaje regionálními disparitami, konkurenceschopností, přes vzdělávání, zaměstnanost až například pro rozvoj venkova, oblast veřejné správy nebo rozvoj cestovního ruchu. Věříme, že ve sborníku objevíte řadu nových a zajímavých poznatků a že zde načerpáte i inspiraci a podněty pro Váš další výzkum.

Domníváme se, že za dobu své existence si Kolokvium vydobylo dobrou pověst mezi předními českými i slovenskými odborníky zabývajícími se regionální problematikou. Těší nás také to, že se na kolokviu setkáváme nejen s akademiky (ať už z veřejných nebo soukromých vysokých škol), ale čím dál tím více i s odborníky z praxe, zejména představiteli regionální samosprávy.

Partnerem letošního kolovia je Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod, která zodpovídá za realizaci Regionálního operačního programu Jihovýchod a se kterou nás pojí dlouhodobě dobrá spolupráce. Mediálním partnerem Kolokvia je měsíčník Moravské hospodářství vydávaný společností Magnus Regio. Periodikum, které vychází v tištěné i elektronické podobě, je určeno především pracovníkům veřejné správy a manažerům firem.

Za celou Katedru regionální ekonomie a správy bych vám chtěla poděkovat za účast na letošním kolokviu a současně Vás pozvat na to příští.

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
editorka sborníku

**REGIONÁLNA KONVERGENCIA EÚ Z POHĽADU TEÓRIE
A EMPIRIE****REGIONAL CONVERGENCE OF EU: THEORY AND PRACTICE****ING. LUKRÉCIA KOVÁČ GERULOVÁ****ING. URBAN KOVÁČ, PHD.****PROF. ING. MILAN BUČEK, DRSC**

*Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovensko
e-mail: glukrecia@yahoo.es*

Anotácia

Regionálna konvergencia patrí k základným cieľom regionálnej politiky EÚ. Väčšina empirických štúdií vychádza z neoklasickej teórie. Regionálna konvergencia je najčastejšie skúmaná na základe konceptov beta-konvergenencie, sigma-konvergenencie a konvergenčných klubov. V oblasti regionálnej konvergenencie EÚ existuje rozsiahly empirický výskum, ktorý prináša rôznorodé výsledky.

Annotation

Regional convergence is one of the main objectives of the EU cohesion policy. Most empirical studies are based on the neoclassical theory. Regional convergence is measured by means of the beta-convergence, sigma-convergence and convergence clubs concepts. Regional convergence is treated by numerous empirical studies, which however indicate significantly different results.

Kľúčové slová

Regionálna konvergencia, regionálna divergencia, neoklasická teória, beta-konvergencia, sigma-konvergencia, konvergenčné kluby

Keywords

Regional convergence, regional divergence, neoclassical theory, beta-convergence, sigma-convergence, convergence clubs

JEL classification: R, R00, R1

Úvod

Regionálna konvergencia patrí k základným princípom regionálnej politiky EÚ. Diskusia na tému súvisu ekonomického rastu a konvergenencie začala prácami Solowa a Myrdala koncom 50. rokov. Baumol (1986) tvrdil, že homogénne skupiny krajín konvergujú a heterogénne divergujú. Boom výskumu konvergenencie nastal v 90. rokoch po článkoch Barra a Sala-i-Martina (1990, 1991, 1992) a Mankiwa, Romera a Weila (1992), ktoré vychádzali z neoklasickej teórie rastu a rozšírili predošlý výskum konvergenencie o regionálny aspekt. Skúmanie konvergenencie regiónov EÚ je dôležité najmä z hľadiska zistenia, či regionálna

politika EÚ plní svoj základný cieľ. Cieľom nášho príspevku je analyzovať regionálnu konvergenciu z pohľadu teórie, metód, ako aj doterajšieho empirického vývoja.

1 Teoretický pohľad na regionálnu konvergenciu

Aj keď pojem konvergenzie je chápaný z rôznych hľadísk a empirické štúdie používajú rozličné metódy na skúmanie konvergenčného procesu a vedú k rozdielnym výsledkom, mali by byť založené na vhodnom teoretickom koncepte. Teórie, ktoré podávajú vysvetlenie na proces regionálnej konvergenzie môžeme rozdeliť do dvoch skupín:

- *konvergenčné teórie*, ktoré predpovedajú regionálnu konvergenciu,
- *divergenčné teórie*, ktorých výsledkom je skôr divergencia ako konvergencia, aj keď tento záver nie je jednoznačný a závisí od množstva faktorov.

Jednoznačným zástancam regionálnej konvergenzie je Neoklasická teória konvergenzie. Medzi základné divergenčné teórie patria Teória polarizácie, Nová ekonomická geografia a Teória endogénneho rastu. Neoklasická teória poskytuje dôvod pre konvergenciu kvôli klesajúcemu hraničnému produktu kapitálu. Teória polarizácie naznačuje v dlhodobom ponímaní divergenciu. V teórii endogénneho rastu a novej ekonomickej geografie proces konvergenzie a divergenzie závisí od špecifických hospodárskych alebo iných podmienok. Základné charakteristiky uvedených teórií poskytuje nasledujúca tabuľka:

Tab. 1: Hlavné faktory konvergenzie/divergenzie podľa hlavných teórií

Teória	Dôvody pre divergenciu	Dôvody pre konvergenciu
Neoklasická		Klesajúci hraničný produkt kapitálu je dôvodom konvergenzie
Teória polarizácie	Dominancia polarizačných efektov spôsobuje divergenčný proces.	
Teória endogénneho rastu	Pozitívne externality spojené s technologickými poznatkami môžu spôsobiť konvergenčný aj divergenčný rozvojový proces.	
Nová ekonomická geografia	Konvergencia alebo divergencia bude závisieť od kombinácie odstredivých a dostredivých síl. Dopravné náklady sú hlavným determinantom regionálneho rozvoja v dlhodobom ponímaní. Nízke dopravné náklady vysvetľujú regionálnu koncentráciu pracovnej sily a divergenciu.	

Prameň: spracované na základe Eckey a Türk (2007), Armstrong (2002), Maier a Toedting (1998)

Armstrong (2002) sa snažil zistiť, ktorá z teórií je najvhodnejšia na vysvetlenie empirických údajov o konvergencii a ako zosúladiť teóriu s empiriou. Neprichádza pritom k jednoznačnému výsledku, ktorá z teórií je správna. Tvrdí, že veľký počet modelov je formalizovaných a zostáva na navrhovateľoch iných modelov, aby vyvinuli vhodné metódy a poskytli presvedčujúce dôkazy o ich vhodnosti nahradiť doteraz používané modely, napr. neoklasický model konvergenzie. Vlastne tým kritizuje skutočnosť, že väčšina empirických štúdií, ktoré skúmajú konvergenciu a divergenciu, vychádza z neoklasickej teórie.

2 Metodický pohľad na regionálnu konvergenciu

Od Armstrongovej kritiky sa veľa nezmenilo a väčšina štúdií o konvergencii stále vychádza z neoklasickej teórie ekonomického rastu. Štúdie sa odlišujú v použitých konceptoch konvergenzie ako aj v metodológii jej merania. Bežne sa používajú nasledujúce koncepty konvergenzie regiónov:

- β – konvergenca
- σ – konvergenca
- konvergenčné kluby

2.1 β -konvergenca

β -konvergenca nastáva, keď chudobnejšia krajina rastie rýchlejšie ako bohatšia, t.j. dobieha ju v úrovni dôchodku alebo produktu na obyvateľa. Vyjadruje negatívny vzťah medzi začiatočnou úrovňou HDP na obyvateľa a jeho priemernou mierou rastu. V princípe rozlišujeme dva typy beta- konvergenzie:

- absolútnu (nepodmienenú) konvergenziu
- podmienenú konvergenziu

Absolútna β -konvergenca nastáva, keď všetky regióny konvergujú k rovnakému ustálenému stavu, napr. dosahujú dlhodobo rovnaký HDP na obyvateľa. Jednotný ustálený stav vyžaduje, aby niektoré faktory boli rovnaké pre všetky regióny vo vzorke. Podľa neoklasickej teórie ráta absolútna konvergenca iba s rozdielnou zásobou kapitálu. Skutočnosť, že v praxi existujú medzi regiónmi rozdiely v mnohých faktoroch (v úrovni technológie, v miere úspor, v ekonomických štruktúrach, v úrovni vzdelania, vo vládných politikách a v preferenciách), naznačuje, že ekonomiky budú mať rozdielne ustálené stavy. Preto väčšina štúdií prechádza od skúmania absolútnej k skúmaniu podmienenej konvergenzie. *Podmienená β -konvergenca* nastáva, keď regióny konvergujú k vlastnému ustálenému stavu kvôli rozdielnosti štruktúrnych faktorov alebo podmienok. Pri skúmaní podmienenej konvergenzie je potrebné tieto tzv. podmieňujúce premenné v modeli zohľadniť.

Prvá empirická analýza konvergenzie bola uskutočnená Baumolom (1986). Išlo o jednoduchú lineárnu regresiu, kde rast dôchodku na obyvateľa závisel od jeho začiatočnej úrovne, ako jedinej nezávislej premennej. Následne Barro a Sala-i-Martin (1990, 1991, 1992) odvodili lineárnu regresiu od neoklasického modelu rastu, čím vytvorili formálny konvergenčný model, v ktorom rast dôchodku stále závisí od svojej začiatočnej úrovne, ale model obsahuje ďalšie premenné na základe teórie. Tým vlastne spopularizovali model absolútnej konvergenzie. Pri skúmaní konvergenzie vychádzali zo štandardného modelu neoklasickej teórie rastu uzatvorenej ekonomiky a odvodili nasledovný vzťah:

$$\log \frac{y_{it}}{y_{i,t-T}} = a - (1 - e^{-\beta}) \cdot [\log(y_{i,t-1}) - g \cdot (t-1)] + u_{it} \quad (1)$$

kde $a = g + (1 - e^{-\beta}) \log(y^*)$, dolný index t označuje rok, dolný index i označuje región (krajinu), y_{it} je HDP na obyvateľa v regióne i na začiatku obdobia t , $y_{i,t-T}$ je HDP na obyvateľa v regióne i na konci obdobia (v trvaní T rokov), u_{it} vyjadruje chybu. V modeli sa predpokladá, že náhodná zložka má nulovú strednú hodnotu a je nezávislá od hodnôt $\log y_{t-1}$ a neautokorelovaná. Náhodné výchylky tohto modelu sa môžu interpretovať ako neočakávané zmeny v produkčných podmienkach alebo v preferenciách. V rovnici (1) považujeme koeficient a za konštantu, teda hodnota ustáleného stavu y^* (napr. HDP na obyvateľa) je rovnaká pre všetky ekonomiky, ktoré sú zahrnuté v modeli. Hodnotu ustáleného stavu však nepoznáme, preto je zadefinovaná konštantu a . Takisto časový trend $g(t-1)$, ktorý predstavuje exogénne technologické zmeny, sa považuje za rovnaký pre všetky ekonomiky. Člen g predstavuje rast vybranej makroekonomickej veličiny v ustálenom stave. Parameter β , ktorý

může byť odvozený od sklonu regresnej funkcie, vlastne vyjadruje mieru, v ktorej sa regióny približujú k ustálenému stavu. β -konvergencia nastáva, ak $\beta > 0$. Ak je závislosť v uvedenej regresii významne negatívna, je dokázaný proces absolútnej konvergenencie. Ak pre rôzne ekonomiky máme nekonštantný člen a a rôzne ustálené stavy y^* , potom hovoríme o *podmienenej β -konvergencii*, ktorá je detailnejšie opísaná v štúdií Barra a Sala-i-Martina (1991). Modely podmienenej konvergenencie obsahujú podmieňujúce (kontrolné) premenné, ktorými zachytávajú rozdielne začiatkové podmienky ekonomík. Jedinými "legitímnymi" podmieňujúcimi premennými v neoklasickom modeli podmienenej konvergenencie sú začiatková celková produktivita faktorov, začiatková miera investícií a začiatková miera rastu obyvateľstva (zamestnanosti) regiónu. Samotný Barro (1991) potom, čo nepotvrdil hypotézu nepodmienej konvergenencie na vzorke 98 krajín, pridal do modelu premenné začiatkovej úrovne ľudského kapitálu. Koeficient β vyšiel významný, čím sa potvrdila nepodmienej konvergencia. V tejto súvislosti je zaujímavý postreh de la Fuenteho (2000), podľa ktorého rozdiel medzi nepodmienej a podmienenej konvergenciou v praxi nie je transparentný. Ak je do konvergenčnej rovnice zahrnutý určitý počet vysvetľujúcich premenných, znamená to, že existujú značné rozdiely medzi skúmanými regiónmi a ich konvergencia je iba podmienená. Ak sa však tieto premenné menia v čase s tendenciou konvergovať, môže aj dôchodok nepodmienej konvergovať v dlhodobom ponímaní.

Pri meraní β -konvergenencie sa často používa tzv. *doba polčasu*, ktorá vyjadruje časové rozpätie, v ktorom sa rozdiely znížia o polovicu. Najčastejšie je v literatúre v tejto súvislosti uvádzané *pravidlo 2% miery konvergenencie*, podľa ktorého konvergencia prebieha viac-menej rovnakou dvojpercentnou ročnou mierou bezohľadu na región. To zodpovedá dobe polčasu 35 rokov. Niektorí autori toto pravidlo kritizujú (napr. Quah, 1996).

2.2 σ -konvergencia

Koncept σ -konvergenencie je ďalším z konceptov Barra a Sala-i-Martina (1990, 1991, 1992). Sigma-konvergencia nastáva, keď sa rozptyl dôchodku na hlavu znižuje v čase. Označme σ_t^2 ako prierezový rozptyl v čase t z hodnôt $\log y_{it}$ cez všetky ekonomiky. Z rovnice (1) môžeme rozptyl σ_t^2 napísať v tvare diferenčnej rovnice prvého rádu:

$$\sigma_t^2 = (e^{-2\beta}) \cdot \sigma_{t-1}^2 + \sigma_{ut}^2 \quad (2)$$

Barro a Sala-i-Martin (1990, 1991, 1992) predpokladajú, že rozptyl logaritmov HDP na obyvateľa z prierezových údajov je odhadovaný z dostatočne veľkého výberu a korešponduje s neznámym populačným rozptylom. Ak rozptyl náhodnej zložky nekolíše v čase a označíme ho ako σ_u^2 a prierezový rozptyl logaritmu HDP na obyvateľa v čase t_0 označíme ako σ_0^2 , potom z rovnice (2) dostávame:

$$\sigma_t^2 = \frac{\sigma_u^2}{1 - e^{-2\beta}} + \left(\sigma_0^2 - \frac{\sigma_u^2}{1 - e^{-2\beta}} \right) \cdot e^{-2\beta t} \quad (3)$$

Rovnica (3) naznačuje, že rozptyl konverguje k ustálenej hodnote, ktorú môžeme vyjadriť prvým členom na pravej strane rovnice (3), ktorý rastie s σ_u^2 , ale klesá s konvergenčným koeficientom β . σ_t^2 klesá (resp. stúpa) ak σ_0^2 je väčšie (resp. menšie) ako hodnota ustáleného stavu reprezentovaná prvým členom na pravej strane rovnice. Pozitívny koeficient β preto nutne neznamená zníženie σ_t^2 . β -konvergencia je teda nutnou, ale nie postačujúcou podmienkou pre σ -konvergenciu. Naopak tento vzťah neplatí a β -konvergencia môže byť

dosahovaná aj bez σ -konvergenzie. Inak povedané, záporný koeficient β znamená, že chudobné regióny rastú v priemere rýchlejšie ako tie bohaté, čo ale neznamená aj znižujúci sa rozptyl dôchodku na obyvateľa, pretože úroveň dôchodku krajiny môže byť narúšaná neočakávanými šokmi.

2.3 Konvergenčné kluby

Konvergenčné kluby predstavujú určitý kompromis medzi konceptami absolútnej a podmienenej konvergenzie. Pri absolútnej konvergencii sa predpokladá, že všetky regióny smerujú k jednému ustálenému stavu, pri podmienenej konvergencii smerujú k vlastným ustáleným stavom. Konvergenčný klub predstavuje regióny s rovnakými resp. podobnými začiatočnými podmienkami, ktoré konvergujú k rovnakému ustálenému stavu a majú aj rovnakú rýchlosť konvergenzie. (Canova, 2004, s. 49). V praxi však určovanie konvergenčných klubov nie je ľahkou úlohou. Najmä rozlišovanie medzi podmienenou a klubovou konvergenciou je zložité (Islam, 2003). Klubová konvergencia je vlastne špeciálnym prípadom podmienenej konvergenzie. Podmienená konvergencia vyjadruje, že ustálený stav je špecifický pre región a klubová konvergencia nastáva pri viacnásobných ustálených stavoch, pričom každá skupina regiónov má jeden ustálený stav.

3 Empirický pohľad na regionálnu konvergenciu EÚ

Z množstva existujúcich empirických štúdií o konvergencii v EÚ môžeme vyvodit' nasledujúce závery:

- Väčšina štúdií o konvergencii regiónov EÚ zistila štatisticky významnú, aj keď malú mieru konvergenzie. Len niekoľko štúdií objavilo nevýznamný konvergenčný proces, t.j. konvergenčný proces príliš pomalý na to, aby sa dal empiricky dokázať. Vzhľadom na rozdielnosť analýz nie je však možná porovnateľnosť konkrétnych mier konvergenzie. Dá sa len vyvodit', že čím viac podmieňujúcich alebo umelých premenných je použitých v modeli (najmä ak zohľadňujú technologické rozdiely), tým väčšie sú výsledné miery konvergenzie. Medzi najčastejšie používané podmieňujúce premenné patria váha poľnohospodárskeho sektora na zachytenie negatívneho vplyvu nízkej sektorovej špecializácie na rast a regionálna miera zamestnanosti na kvantifikáciu efektu disparít pracovného trhu.
- Neexistujú jasné dôkazy o konvergencii k jednému ustálenému stavu (absolútna β -konvergencia). Väčšina štúdií preto používa dodatočné podmieňujúce premenné.
- Zdá sa, že miery konvergenzie v 50. a 60. rokoch boli oveľa vyššie ako v ďalších obdobiach. Do polovice 70. rokov dominovala konvergencia HDP na obyvateľa aj na zamestnanca (napr. Barro a Sala-i-Martin, 1991, Armstrong, 1995, Fagerberg, Verspagen, 1996, Basile, de Nardis, Girardi, 2001).
- Obdobie od polovice 70. rokov do polovice 80. rokov bolo charakterizované dopadmi medzinárodnej ekonomickej krízy, čo sa odzrkadlilo v znížení mier rastu všetkých regiónov, v prerušení migrácie na európskej úrovni, v zastavení procesu konvergenzie až v divergenčných tendenciách na národnej aj regionálnej úrovni (napr. Fagerberg, Verspagen, 1996, Tondl, 1999, Cuadrado-Roura, 2001, Niebuhr, Schlitte, 2004).
- V období od polovice 80. rokov do polovice 90. rokov sa disparity stabilizovali a v niektorých krajinách sa zhoršili (Cuadrado-Roura, 2001). Niektorí autori charakterizujú toto obdobie ako obdobie simultánnych procesov konvergenzie a divergenzie (Cheshire a

Carbonaro, 19961), iní ako obdobie pomalej konvergence s mierou do 1% (Barro a Sala-i-Martin, 1991, Armstrong, 1995).

- Obdobie od polovice 90. rokov je charakterizované rôznymi výsledkami. Väčšina autorov zisťuje proces konvergence (napr. Cappelen et al., 2003). Väčšina štúdií, ktoré testovali hypotézu konvergenčných klubov, ju aj potvrdilo. Týka sa to najmä kontextu rozšírenej EÚ, v ktorom polarizáciu „sever – juh“ nahradila polarizácia „stará – nová EÚ“ (Ertur a Koch, 2006, Fischer a Stirbock, 2006). Keď spojíme výsledky štúdií o konvergencii v rozšírenej únii a v nových členských štátoch, zistíme, že okrem prvej polovice 90. rokov, ktorá bola poznačená transformačnou recesiou, prebieha v týchto štátoch proces konvergence (Wagner a Hloušková, 2001, Varblane a Vahter, 2005, Vojinovic a Oplotnik, 2008). Ide však o konvergenciu ťahanú národnými faktormi a na regionálnej úrovni sa disparity skôr zvyšujú (Paas a Schlitte, 2006, Banerjee a Jarmuzek, 2009).
- Výsledky o potvrdení alebo nepotvrdení konvergence závisia od použitých metód na jej meranie. Tých je veľa a každá má svoje výhody a nevýhody.

Záver

Doterajší empirický výskum regionálnej konvergence EÚ poukazuje na veľkú rôznorodosť výsledkov, ktorá vychádza z rôznorodosť použitých konceptov, metód, údajov, období, atď. Skúmanie dosahovania konvergence má však veľký význam. Nielenže nám môže dať odpovede o efektívnosti kohéznej politiky v zmysle plnenia jej hlavného cieľa, ale môže poskytnúť aj východisko pre budúce politické opatrenia. Ak sa preukáže vysoká miera konvergence, nie je potrebné orientovať do tejto oblasti veľa verejných prostriedkov a naopak, pri divergenčných tendenciách sa vynára potreba väčšej podpory.

Literatúra

- [1] ABREU, M., DE GROOT, H.L.F., FLORAX, R.J.G.M. 2005b. A Meta-Analysis of Beta-Convergence The Legendary 2%. In *Journal of Economic Surveys*. Print ISSN 0950-0804, Online ISSN 1467-6419, 2005, vol. 19, no. 3, p. 389-420.
- [2] ARMSTRONG, H.W. 1995. Convergence among Regions of the European Union 1950-1990. In *Papers on Regional Science*. Print ISSN 1056-8190, Online ISSN 1435-5957, 1995, vol. 74, no. 2, p. 143-152.
- [3] ARMSTRONG, H.W. 2002. European Union Regional Policy: Reconciling the Convergence and Evaluation Evidence. In *Regional Convergence in the European Union. Facts, Prospects and Policies*. Berlin et al.: Springer-Verlag, 2002. ISBN 3-540-43242-6, p. 231-272.
- [4] BAUMOL, W. J. 1986. Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show. In *American Economic Review*. ISSN 0002-8282, 1986, vol. 76, no. 5, p. 1072-1085.
- [5] BANERJEE, B., JARMUZEK, J. 2009. *Anatomy of Regional Disparities in the Slovak Republic*. Working Paper [online]. Washington: IMF, 2009, no. 145. 29 p. [cit. 2009-12-08]. Dostupné na internete: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09145.pdf>

¹ Cheshire, P., Carbonaro, G. 1996. Urban Economic Growth in Europe: Testing Theory and Policy Prescriptions. In *Urban Studies*. Print ISSN 0042-0980, Online ISSN 1360-063X, 1996, vol. 33, no. 7, p. 1111-1128. Citované v: Cheshire a Magrini (2000).

- [6] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X. 1990. *Economic Growth and Convergence across the United States*. Working Paper Series of the National Bureau of Economic Research. 1990, no. 3419, 61 p.
- [7] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X. 1991. Convergence across States and Regions. In *Brookings Papers on Economic Activity*. Print ISSN 0007-2303, Online ISSN 1533-4465, 1991, vol. 22, no. 1, p. 107-182.
- [8] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X. 1992. Convergence. In *Journal of Political Economy*. Print ISSN 0022-3808, Online ISSN 1545-6978, 1992, vol. 100, no. 2, p. 223-251.
- [9] BASILÉ, R., NARDIS, S. DE, GIRARDI, A. 2001. *Regional Inequalities and Cohesion Policies in the European Union*. Working Paper [online]. Roma: ISAE, 2001. 40 p. [cit. 2009-12-08]. Dostupné na internete: <http://www.camecon.co.uk/economic_intelligence_services/eu_regional/downloadable_files/isae%20paper.PDF>
- [10] CANOVA, F. 2004. Testing for Convergence Clubs in Income per Capita. A Predictive Density Approach. In *International Economic Review*. Print ISSN 0020-6598, Online ISSN 1468-2354, 2004, vol. 45, no. 1, p. 49-78.
- [11] CAPPELEN, A., CASTELLACCI, F., FAGERBERG, J., VERSPAGEN, B. 2003. The Impact of EU Regional Support on Growth and Convergence in the European Union. In *Journal of Common Market Studies*. Print ISSN 0021-9886 Online ISSN 1468-5965, 2003, vol. 41, no. 4, p. 621-644.
- [12] CUADRADO-ROURA, J. R. 2001. Regional Convergence in the European Union. From Hypothesis to the Actual Trends. In *The Annals of Regional Science*. ISSN 05701864, 2001, vol. 35, no. 3, p. 333-356.
- [13] ECKEY, H.F., TÜRCK, M. 2007. Convergence of EU-Regions. A Literature Report. In *Investigaciones Regionales*. ISSN: 1695-7253, 2007, no. 10, p. 5-32.
- [14] ERTUR, C., KOCH, W. 2006. Regional Disparities in the European Union and the Enlargement Process. An Exploratory Spatial Data Analysis, 1995-2000. In *The Annals of Regional Science*. ISSN 05701864, 2006, vol. 40, no. 4, p. 723-765.
- [15] FAGERBERG, J., VERSPAGEN, B. 1996. Heading for Divergence? Regional Growth in Europe Reconsidered. In *Journal of Common Market Studies*. Print ISSN 0021-9886 Online ISSN 1468-5965, 1996, vol. 34, no. 4, p. 431-448.
- [16] FISCHER, M.M., STIRBOCK, C. 2006. Pan-European Regional Income Growth and Club-Convergence. In *The Annals of Regional Science*. ISSN 05701864, 2006, vol. 40, no. 4, p. 693-721.
- [17] CHESHIRE, P., MAGRINI, S. 2000. Endogenous processes in European regional growth: convergence and policy. In *Growth and Change*. Print ISSN 00174815, Online ISSN 14682257, 2000, vol. 31, no. 4, p. 455-479.
- [18] ISLAM, N. 2003. What have we learnt from the convergence debate? In *Journal of Economic Surveys*. Print ISSN 0950-0804, Online ISSN 1467-6419, 2003, vol. 17, no. 3, p. 309-362.
- [19] MAIER, G., TÖDTLING, F. 1998. *Regionálna a urbanistická ekonomika 2*. Bratislava: Elita, 1998. 320 s. ISBN 80-8044-049-2.
- [20] MANKIW, N. G., ROMER, D., WEIL, D. N. 1992. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. In *Quarterly Journal of Economics*. Print ISSN 0033-5533, Online ISSN 1531-4650, 1992, vol. 107, no. 2, p. 407-437.

- [21] NEUBAUEROVÁ, E., PÉLIOVÁ, J., ŠVARC, J. 2008. International aspects of self-government units' regionalization. In *Świat, Europa i Polska w dobie współczesnych przemian gospodarczych*. Katowice : Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego, 2008. s. 67-76. ISBN 978-83-7246-432-3.
- [22] NIEBUHR, A., SCHLITTE, F. 2004. Convergence, Trade and Factor Mobility in the European Union – Implications for Enlargement and Regional Policy. In *Intereconomics*. Print ISSN 0020-5346, Online ISSN 1613-964X, 2004, vol. 39, no. 3, p. 167-176.
- [23] PAAS, T., SCHLITTE, F. 2006. *Regional Income Inequality and Convergence Processes in the EU-25*. Discussion Paper. Hamburg: HWWA, 2006, no. 355. 31 p. ISSN 1861-504X.
- [24] QUAH, D.T. 1996. Regional Convergence Clusters across Europe. In *European Economic Review*. ISSN 0014-2921, 1996, vol. 40, no. 3-5, p. 951-958.
- [25] TONDL, G. 1999. The Changing Pattern of Regional Convergence in Europe. In *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*. Print ISSN 0173-7600, Online ISSN 1613-9836, 1999, vol. 19, no. 1, p. 1-33.
- [26] VARBLANE, U., VAHTER, P. 2005. *An analysis of the economic convergence process in the transition countries*. Tartu: Tartu University Press, 2005. 47 p. ISSN 1406-5967, ISBN 9949-11-096-3.
- [27] VOJINOVIĆ, B., OPLOTHNIK, Ž. J. 2008. Real Convergence in the New EU Member States. In *Prague Economic Papers*. ISSN 1210-0455, 2008, vol. 1, no. 1, p. 23- 39.
- [28] WAGNER, M., HLOUŠKOVÁ, J. 2001. *The CEE'S 10 real convergence prospects*. Transition Economics Series. Wien: Institut für Höhere Studien, 2001, no. 20. 45 p. ISSN: 1605-802X.

INTEGROVANÉ INDIKÁTORY A MODELOVÉ REGIONY PRO HODNOCENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT V ČESKÉ REPUBLICCE

INTEGRATED INDICATORS AND MODEL REGIONS FOR EVALUATION OF REGIONAL DISPARITIES IN THE CZECH REPUBLIC

DOC. ING. ALOIS KUTSCHERAUER, CSC.

*Katedra regionální a environmentální ekonomiky
Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Sokolská tř. 33, 701 21 Ostrava, Česká republika
e-mail: alkut@alkut.cz*

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou integrace indikátorů o regionálních disparitách. Prezentuje možné cesty seskupování informací o regionálních disparitách vytvářejících relativně autonomní celky potenciálně využitelné v praxi regionálního managementu České republiky. Je zde popsáno čtrnáct integrovaných indikátorů a sedm typů modelových regionů a uvedeny jejich charakteristiky.

Klíčová slova

Regionální disparity, integrované indikátory, modelové regiony

Annotation

The article deals with a problem of regional disparities indicators integration. There are presented the possible ways of the grouping of information on regional disparities forming relatively autonomous complexes which are potentially usable in the praxis of regional management in the Czech Republic. Fourteen integrated indicators and seven types of model regions are specified and their characteristics are presented.

Keywords

Regional disparities, integrated indicators, model regions

JEL Classification: R11, R12

Integrace informací o regionálních disparitách

Jedním z aspektů, který je součástí výzkumu vlivu disparit na regionální rozvoj země, je ověření možného uživatelského rozsahu využitelnosti navržené soustavy indikátorů pro identifikaci a hodnocení regionálních disparit v České republice.

Navržený základní soubor 164 indikátorů umožňuje podrobné vyhodnocení sledovaných jevů a procesů, má však některá významná omezení. Dlouhodobá empirie ukazuje, že v základních indikátorech lze přehledně vyhodnotit 10 – 15 indikátorů. Se stoupajícím počtem indikátorů použitých pro analýzu a hodnocení se ztrácí přehlednost, schopnost jejich vnímání v potřebných souvislostech a rychle se snižuje vypovídací schopnost analýzy. Nastává potřeba nějaké „informační nadstavby“, tedy nějakého souhrnnějšího (integrovaného) pohledu na

vyjádření analyzované problematiky, aniž by se pro daný účel zkoumání nepřijatelně snížila hodnota výsledné výpovědi.

Ukazuje se, že jistá míra uživatelské integrace indikátorů je potřebná, což je věčné téma odborných diskusí – *do jaké míry je možné indikátory integrovat, aniž by se vytratila jejich fundamentální uživatelská hodnota* a jakými metodami se lze k výsledkům integrovaného vyjádření dopracovat.

Proto i při hodnocení regionálních disparit v ČR dospíváme k potřebě vytvoření integrovaných indikátorů, které mají dostatečnou vypovídací schopnost pro meziregionální srovnávání, jsou výpočetně zvládnutelné a pro příjemce informací dostatečně srozumitelné.

Úskalí integrace ad hoc (u které obvykle dochází k největším chybám) se lze vyhnout seskupením základních indikátorů do promyšlených seskupení (dílčích celků) věcně homogenních, systémově akceptovatelných a metodicky logických a srozumitelných.

K takové integraci základních indikátorů byly v rámci probíhajícího výzkumu regionálních disparit zvoleny dvě cesty. Cesta založená na věcném seskupování indikátorů a cesta založená na uživatelském seskupování indikátorů.

První cesta je založena na integraci indikátorů do pokud možno obsahově homogenních celků – integrovaných indikátorů, jimiž jsou např. ekonomický potenciál, životní úroveň, sociální vybavenost či životní prostředí v regionu. Takových integrovaných indikátorů je pro sledování a hodnocení disparit mezi regiony ČR navrženo celkem čtrnáct.

Druhá cesta je založena na seskupení indikátorů podle potenciálního způsobu užití informací do modelových regionů, typologicky vycházejícího z identifikace hospodářského a sociálního potenciálu regionů.

Integrované indikátory

Návrh soustavy sledování a hodnocení regionálních disparit v ČR členěný na sféru sociální, ekonomickou a územní obsahuje celkem **13** problémových celků, **48** deskriptorů, **164** indikátorů (57 primárních a 117 sekundárních indikátorů).

Z nich bylo vytvořeno celkem **14** integrovaných indikátorů (dále jen INI), charakterizujících sféru sociální - **5** INI, ekonomickou - **4** INI, územní - **4** INI a **1** INI průřezový.

Jejich stručné charakteristiky:

- INI 1 - Životní úroveň

Zahrnuje úroveň příjmů a majetku, kvantitu a kvalitu spotřeby, rozsah a užití volného času a kvalitu prostředí. Pro hodnocení jsou dostupné indikátory Čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele, Vybavenost domácností automobilem a počítačem, Počet sportovních a kulturních zařízení na 10 tis. obyvatel, Emise oxidu siřičitého na km².

- INI 2 - zdravotní stav

Zdravotní stav je možno posuzovat z více hledisek – lékařského, délky a kvality lidského života, pracovní schopnosti/neschopnosti apod. Jako základní byly vybrány indikátory Naděje dožití při narození, Incidence novotvarů a Pracovní neschopnost.

- INI 3 - sociální vybavenost

Největší preference zde má zdravotní a sociální péče, s ohledem na význam zdraví a potřebu zabezpečení služeb pro stárnoucí populaci. Reprezentovaná je indikátory Počet lékařů a lůžek v nemocnicích na 10 tis. obyvatel, Počet míst v zařízeních sociální péče na 10 tis. obyvatel a Podmínky pro realizaci volnočasových aktivit (počet sportovních a kulturních zařízení na 10 tis. obyvatel).

- INI 4 - bydlení

Zde jsou seskupeny indikátory vypovídající zejména o „prostorové“ kvalitě bydlení - Počet osob v trvale obydlených bytech na 1 místnost, Obytná plocha na osobu a Počet cenových domácností na trvale obydlený byt.

- INI 5 - sociální patologie

Sociální patologie vyjadřuje soubor jevů, které jsou ve společnosti nežádoucí; mohou vést k sociálnímu vyloučení nebo přímo ohrožují zdraví, život či bezpečnost občanů. Je popsána indikátory Podíl domácností s čistými měsíčními příjmy pod hranicí životního minima, Počet zjištěných trestných činů na 1000 obyvatel a Počet dopravních nehod na 1 km silnic.

- INI 6 - Ekonomický potenciál

Integrovaný indikátor je konstruován ze tří indikátorů postihujících ekonomickou výkonnost regionu a výkonnost regionu ve vztahu k jiným regionům - HDP na obyvatele, Produktivita práce na zaměstnanou osobu, Objem exportu na obyvatele regionu.

- INI 7 - Ekonomická struktura

Indikátor je konstruován s cílem postihnout ekonomiku regionu z hlediska jeho předpokladů pro další rozvoj a podmínek podnikání v mezinárodním kontextu. Je tvořen indikátory Počet zaměstnaných v terciárním sektoru na 1000 obyvatel, Počet soukromých podnikatelů na 1000 obyvatel, Počet podniků s 25 a více zaměstnanci na 1000 obyvatel, Počet podniků pod zahraniční kontrolou s 250 a více zaměstnanci na 1000 obyvatel.

- INI 8 – Nezaměstnanost

Integrovaný indikátor je konstruován k postižení celkové situace na trhu práce v regionu – Míra registrované nezaměstnanosti, Míra dlouhodobé nezaměstnanosti a Počet uchazečů na volné pracovní místo.

- INI 9 - Rozvojový potenciál

Integrovaný indikátor z premisy, že budoucí podmínky pro rozvoj regionu jsou dány zejména rozvojem vědy a výzkumu, investic a tvorbou fixního kapitálu. Je tvořen indikátory Výdaje na vědu a výzkum na obyvatele, Počet zaměstnanců ve výzkumu a vývoji na 1000 obyvatel, Objem přímých zahraničních investic na obyvatele a Tvorba hrubého fixního kapitálu na obyvatele.

- INI 10 - Osídlení

Je charakterizován čtyřmi indikátory vyjadřujícími strukturu osídlení a stupeň urbanizace - Podíl městského obyvatelstva, Celková hustota obyvatel na 1 km², Podíl zastavěných ploch % z území kraje a Hustota obyvatel na 1 ha zastavěné plochy.

- INI 11 - Životní prostředí

Je složen z indikátorů znečištění ovzduší, nakládání s odpady a znečištění povrchových vod - Emise oxidu siřičitého na 1 km², Emise tuhých znečišťujících látek na km², Produkce komunálních odpadů na 1 obyvatele a Délka toků zařazených do tříd čistoty 4 a 5 (km).

- INI 12 - Dopravní infrastruktura

Je složen z poměrových indikátorů vybavení dopravními zařízeními železniční, silniční a letecké dopravy a používání veřejné dopravy - Hustota dálnic a silnic (km/100km²), Hustota železničních tratí (km/km²), Počet veřejných letišť z celkového počtu letišť pro mezinárodní přepravu a Počet obyvatel cestujících veřejnou dopravou na 1 km².

- INI 13 - Technická infrastruktura

Zde jde o vyjádření základu pro ochranu povrchových a podzemních vod před znečištěním nežádoucími látkami. Je tvořen indikátory Podíl obyvatel připojených na veřejné vodovody a Podíl obyvatel napojených na kanalizaci s ČOV.

- INI 14 - Kvalita života

Tento průřezový integrovaný indikátor charakterizuje rozdíly v kvalitě života v regionech. Je složen z indikátorů Čistý disponibilní důchod domácností na 1 obyvatele, Počet zjištěných trestných činů na 1000 obyvatel, Naděje dožití při narození a Produkce emisí SO₂/km².

Modelové regiony

Ve vymezení modelových regionů pro hodnocení disparit mezi regiony ČR je v rámci základních hledisek hospodářského a sociálního rozvoje regionu volena taková skladba indikátorů, aby co nejlépe postihovala čtyři definované úrovně uživatelské hodnoty informací o regionálních disparitách.

Uživatelské hodnoty informací významných pro:

1. zvyšování stavu poznání,
2. strategické rozhodování,
3. motivaci k nějaké konkrétní činnosti,
4. operativní jednání.

Pro tyto čtyři uživatelské úrovně informací o regionálních disparitách je navrženo sedm seskupení informací představující typové potenciálně využitelné způsoby užití, vytvářející relativně autonomní celky - modelové regiony.

Jde o tyto typy modelových regionů:

- ekonomicky dlouhodobě zaostávající region,
- region poznamenaný průmyslovým úpadkem či recesí,
- venkovský region,
- ekonomicky výkonný region,
- region s všestrannými podmínkami pro život,
- region s vysoce rozvinutými sociálními službami,
- vysoce inovující region.

V další části příspěvku jsou uvedeny jejich charakteristiky. Uvedené charakteristiky atributů indikátorů, které jednotlivé typy modelových regionů charakterizují, je třeba považovat za mezní. V realitě nikdy nejsou hodnoty všech indikátorů zcela dobré nebo zcela špatné. Vždy jde o různou intenzitu působení sledovaných jevů resp. procesů a rozhodující je synergický efekt jejich působení.

Jednotlivé typy navržených modelových regionů lze charakterizovat takto:

1. Ekonomicky dlouhodobě zaostávající region

Je charakterizován zejména dlouhodobě nízkou výkonností ekonomiky a její nepříznivou sektorovou strukturou. Dále nízkými důchody domácností a vysokou mírou nezaměstnanosti, zejména dlouhodobé.

Kvalita pracovních sil je v tomto regionu nízká, což souvisí s vyšším podílem primárního sektoru a sekundárního sektoru v odvětvích s malou přidanou hodnotou. Nízká je všeobecná úroveň podnikatelských aktivit, v regionu je malý počet významných firem, nízký podíl inovujících podniků a z toho vyplývá nízká úroveň podnikatelských aktivit v odvětvích založených na znalostech. Je zde nízká kvalita dopravní infrastruktury a dopravní obslužnosti.

2. Region poznamenaný průmyslovým úpadkem či recesí

Je charakterizován dramaticky se snižující výkonností ekonomiky, výraznými změnami struktury ekonomiky i zaměstnanosti. Rovněž nezaměstnanost je vysoká a využitelnost pracovních sil je nepříznivá zejména jejich strukturou. V regionu dochází k úpadku významných firem a tím existuje velké množství nevyužitých zařízení a ploch.

Charakteristickým rysem je vysoká úroveň kriminality a vysoká úroveň sociální exkluze. Úroveň environmentální kvality území je nepříznivá a přírodní prostředí je v mnoha směrech devastováno.

3. Venkovský region

Je charakterizován nízkou výkonností ekonomiky a její jednostrannou strukturou s orientací na primární sektor. Rovněž struktura zaměstnanosti je nepříznivá a odráží strukturu ekonomiky. Důchody domácností jsou relativně nízké a region trpí vysokou mírou nezaměstnanosti. Kvalitu pracovních sil ovlivňuje nízký podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel.

Charakteristickým rysem regionu je nepřítomnost významných firem a nízká úroveň podnikatelských aktivit v odvětvích založených na znalostech. Region je vzdálen od hlavních trhů a má nízkou úroveň dopravní obslužnosti.

Pozitivním rysem tohoto modelového regionu je relativně dobrá environmentální kvalita území.

4. Ekonomicky výkonný region

Jedná se o region s výkonnou ekonomikou, vysokou produktivitou práce a produkcí v odvětvích, která mají dobré postavení na domácím i zahraničním trhu.

Je charakterizován nízkou mírou nezaměstnanosti, kvalitou pracovních sil a vysokou mírou vzdělanosti. Úroveň podnikatelských aktivit a podíl inovujících podniků jsou vysoké. Do regionu se soustřeďují významné firmy a investice.

Region disponuje dostatečnou nabídkou rozvojových ploch a kvalitní dopravní obslužností.

5. Region s všestrannými podmínkami pro život

Vyznačuje se vysokou úrovní důchodů domácností, vysokou úrovní vzdělanosti obyvatelstva a dostupností pracovních sil. V regionu je dostatečná nabídka kvalitních sociálních služeb a příležitostí pro volnočasové aktivity. Úroveň kriminality je nízká a úroveň bydlení je vysoká.

Region disponuje vysokou environmentální kvalitou a atraktivností území. V regionu je dobrá kvalita dopravní infrastruktury a vysoká úroveň dopravní obslužnosti.

6. Region s vysoce rozvinutými sociálními službami

Základní charakteristikou regionu je vysoká úroveň služeb zajišťovaných zařízeními sociální infrastruktury. Jedná se především o služby zdravotnictví, školství, služby sociální péče, dále služby kulturních, sportovních a dalších zařízení umožňujících rozvoj volnočasových aktivit. Rozvinuté služby zvyšují kvalitu bydlení, která je v důsledku toho hodnocena jako dobrá.

Vysoká úroveň sociálních služeb v regionu přispívá nejen ke zkvalitnění způsobu života jeho obyvatel, ale i k vytváření podmínek pro rozvoj lidského potenciálu. Nepřímo tak podporuje sociální začleňování a je proto jedním z faktorů, který se podílí na nízké úrovni sociální exkluze.

7. Vysoce inovující region

Základními charakteristikami tohoto regionu jsou vysoká přidaná hodnota v technologicky náročném průmyslu a službách, vysoká úroveň zaměstnanosti ve vědě a zároveň vysoká úroveň vzdělanosti podpořená dobrou úrovní školství, zejména vysokého.

Podíl inovujících podniků je vysoký, úroveň vědy a výzkumu je vysoká a rovněž tak úroveň zahraničních investic. S tím je zákonitě spojena vysoká úroveň tvorby fixního kapitálu a vysoký podíl podnikatelských aktivit v odvětvích založených na znalostech.

Předkládané vymezení sedmi typů modelových regionů je ze systémového a metodologického pohledu zdůvodnitelné. V současné praxi regionálního managementu v České republice však lze vystačit s menším počtem modelových regionů. Při hodnocení vývoje disparit mezi kraji ČR se ukazuje nadbytečné zavedení modelu venkovského regionu a za jistých podmínek lze účelně spojit vývoj disparit v ekonomické sféře do jednoho modelu. Pak bychom podle účelu užití informací o vývoji disparit mezi kraji ČR vystačili se čtyřmi či pěti modeli hodnocení.

Neplatí to však, pokud by předmětem analýzy byla území menší než kraj, např. okres nebo území správního obvodu obce s rozšířenou působností (ORP). Zde má model venkovského regionu své opodstatnění, jakož i model regionu poznamenaného průmyslovým úpadkem či recesí (Znojmo, Kopřivnice apod.).

Metody hodnocení integrovaných indikátorů a modelových regionů

Integrace indikátorů, ať již věcná, nebo pomocí modelových regionů není nejobtížnějším úkolem řešení jak sledovat a hodnotit regionální disparity. Daleko obtížnější je najít provedená seskupení indikátorů takové způsoby výpočtu a prezentace výsledků, aby byly uchopitelné regionálním managementem, zůstaly srozumitelné a věcně interpretovatelné.

Z metod využitelných pro analýzu, hodnocení a prezentaci vývoje disparit mezi regiony ČR cestou integrovaných indikátorů či modelových regionů se jako nejlépe využitelné a dobře zvládnutelné regionálním managementem jeví tři metody. Škálovací metoda nazývaná „semafor“ a metody bodová a normované proměnné.

Metoda semaforu je vhodná pro analýzu a hodnocení dat uspořádaných do tabulek, metoda bodová pro grafickou prezentaci, když v hodnocení upřednostňujeme změny ve vývoji disparit v čase, kdežto metoda normované proměnné je vhodnější, když upřednostňujeme relaci mezi regiony.

Uplatňování všech tří metod je uživatelsky přívětivé, neboť potřebnými výpočetními funkcemi podmíněného formátování či výpočtu směrodatné odchylky jsou dnes již vybaveny všechny profesionálně využívané kancelářské balíky.

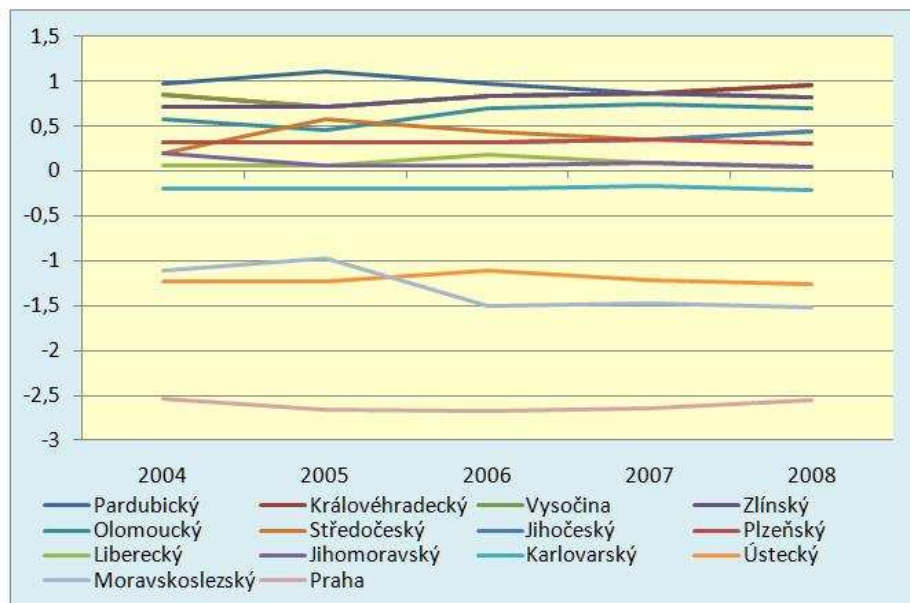
Užití metody semaforu a normované proměnné na příkladu výpočtu a grafické prezentace modelového regionu „Region s všestrannými podmínkami pro život“ je ukázán v následující tabulce a grafu.

Tabulka: Disparity mezi kraji ČR v modelovém regionu „Všestranné podmínky pro život“ v letech 2004 - 2008

	2004	2005	2006	2007	2008
Pardubický	0,975	1,105	0,966	0,873	0,957
Královéhradecký	0,845	0,715	0,836	0,873	0,957
Vysočina	0,845	0,715	0,836	0,873	0,827
Zlínský	0,715	0,715	0,836	0,873	0,827
Olomoucký	0,585	0,455	0,706	0,743	0,697
Středočeský	0,195	0,585	0,446	0,353	0,437
Jihočeský	0,325	0,325	0,316	0,353	0,437
Plzeňský	0,325	0,325	0,316	0,353	0,307
Liberecký	0,065	0,065	0,186	0,093	0,046
Jihomoravský	0,195	0,065	0,056	0,093	0,046
Karlovarský	-0,195	-0,195	-0,204	-0,167	-0,214
Ústecký	-1,236	-1,236	-1,115	-1,208	-1,254
Moravskoslezský	-1,105	-0,975	-1,505	-1,468	-1,514
Praha	-2,536	-2,666	-2,675	-2,638	-2,555

Zdroj: Kutscherauer, A. et al, 2009, vlastní výpočet

Graf: Vývoj disparit mezi kraji ČR v modelovém regionu „Všestranné podmínky pro život“

Závěr

Dosud provedená praktická ověření využitelnosti navržených integrovaných indikátorů a modelových regionů na konkrétních datech krajů za léta 2004 až 2008 ukázala, že obě navržené cesty integrace indikátorů jsou v regionální praxi na celostátní a krajské úrovni dobře využitelné. Na úrovni okresů nebo jinak vymezených území (např. správních území ORP, nebo problémových regionů ve smyslu zákona č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje) přesto, že zpravidla jde o ad hoc vymezené zúžené množiny indikátorů, se vyskytují některé závažné problémy, zejména v dostupnosti potřebných dat.

Zajímavým (a pro praxi přínosným) zjištěním je, že výsledky zpracování bodovou metodou i metodou normované proměnné vykazují nízkou citlivost na váhy indikátorů. To samozřejmě platí, pokud se váhy pohybují v jistém (nepříliš velkém) pásmu kolem rovnoměrného rozdělení. Při výrazném rozptylu vah by zřejmě již k odlišným výsledkům došlo. Vliv na menší citlivost vah má také použitý počet indikátorů. Při počtu čtrnácti indikátorů (jako je tomu v použitém příkladu modelového regionu) je tento vliv již patrný.

Literatura

Tento příspěvek prezentuje dílčí výsledky výzkumného úkolu WD-55-07-1 Regionální disparity v územním rozvoji České republiky, řešeného v rámci výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj WD – Výzkum pro potřeby řešení regionálních disparit.

Vychází z prací prezentovaných v roce 2009:

- [1] Kutscherauer, A. et al. Regionální disparity. Nástroje, indikátory a metody pro sledování a hodnocení regionálních disparit. Výzkumná zpráva. Ostrava: VŠB-TUO, 2009. Dostupný také z [www: http://disparity.vsb.cz/vysledky/10_vyzkumna_zprava_3.pdf](http://disparity.vsb.cz/vysledky/10_vyzkumna_zprava_3.pdf)
- [2] Tuleja, P. Aplikace vybraných metod sledování a hodnocení regionálních disparit. Případová studie 2. Ostrava: VŠB-TUO, 2009. Dostupný také z [www: http://disparity.vsb.cz/vysledky/14_PS2_Aplikace_vybranych_metod.pdf](http://disparity.vsb.cz/vysledky/14_PS2_Aplikace_vybranych_metod.pdf)

NOVÝ PŘÍSTUP K HODNOCENÍ DISPARIT V REGIONÁLNÍM ROZVOJI

NEW APPROACH TO EVALUATING DISPARITIES IN THE REGIONAL DEVELOPMENT

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

*Katedra regionální ekonomie a správy,
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
email: viturka@mail.muni.cz*

Anotace

Příspěvek prezentuje nový pohled na problematiku hodnocení rozvojových disparit, respektující příslušné zákonitosti sociálně-ekonomické a sociálně-geografické diferenciaci společenských systémů. Vypracovaná metodika hodnocení (verifikovaná prostřednictvím statistických testů stanovených hypotéz) vychází z komponenty „kvalita podnikatelského prostředí“ základního matematického modelu. Příspěvek podrobně informuje o výsledcích aplikace dané metodiky na Českou republiku s důrazem na mikroregionální úroveň hodnocení (celkem 206 mikroregionů).

Klíčová slova

disparity, podnikatelské prostředí, konkurenceschopnost, regionální politika.

Annotation

The paper presents a new approach to the issue of evaluating developmental disparities respecting appropriate principles of the socio-economic and socio-geographic differentiation of social systems. The created evaluation methodology (verified by means of statistical tests of appointed hypothesis) comes from component “business environment quality” of basic mathematical model. The paper provides detailed information on the results of the methodology being applied to the Czech Republic with emphasis on micro regional level (206 micro regions in total).

Key words

disparities, business environment, competitiveness, regional policy.

JEL classification: R11, R12

1. Základní teoretická a metodologická východiska

Pojem disparity, obecně označující nerovnost či rozdílnost, patří v oblasti regionální politiky k nejvíce frekventovaným pojmům. Přesto je v teorii a praxi chápán různými způsoby a nemá dosud propracován ucelený teoretický a metodologický rámec interpretace. Obecně lze disparity pokládat za nevyhnutelný důsledek procesů přírodní i společenské evoluce. Ekonomický rozvoj jako nejvýznamnější součást společenské evoluce je v tržní ekonomice výsledkem působení tržních sil, spojených s neustálým úsilím podnikatelských subjektů udržet či zlepšit své postavení na trhu. Logickým důsledkem spontánních aktivit

podnikatelských subjektů, naplňujícím princip zásluhovosti, je vznik prostorových disparit v ekonomickém rozvoji. Udržitelný rozvoj každé společnosti však vyžaduje, aby vznikající nerovnosti v zájmu její soudržnosti nepřekročily určitou mez tj. aby byl tento proces usměrňován a byl tak naplňován i princip solidarity. Přitom však nelze přijmout jednoznačný závěr zda jsou tyto nerovnosti prospěšné či naopak nežádoucí. K tomu je účelné poznamenat, že vypovídací schopnost všeobecných modelů hospodářského růstu je v tomto ohledu významně omezena nedostatečným zakomponováním univerzálních kategorií času a prostoru resp. pouze parciálním teoretickým a metodologickým zohledněním zákonitostí sociálně-ekonomické a sociálně-geografické organizace společnosti.

Vývojovou diferenciaci společenských systémů lze popsat jako neustálé vytváření a překonávání rozdílností (Hampl, 1996). Tato diferenciaci je významným atributem sociálně-ekonomické organizace společnosti tj. jejího „vnitřního“ uspořádání. Za hlavní faktor působící na vývojovou diferenciaci společenských systémů je pokládána konkurence doplněná účelovou spoluprací. Celkovou dynamiku této diferenciaci pak lze charakterizovat prostřednictvím hospodářských cyklů, jejichž základními fázemi jsou konjunktura a recese. Z pohledu teorie regionálního rozvoje má cyklus vytváření a překonávání rozdílností resp. disparit podle G. Myrdala tři základní fáze (Blažek, J., Uhlíř, D., 2002): selekce úspěšných regionů (spojená zejména s obdobím recese příp. s významnými geopolitickými změnami) – polarizace (spojená s ekonomickou expanzí úspěšných regionů) – integrace (spojená s difúzí pozitivních efektů z úspěšných regionů do okolí zejména v období konjunktury).

Výše popsaný cyklus regionálního rozvoje koresponduje s rozvojem endogenních modelů hospodářského růstu reagujících na skutečnost, že základní neoklasický model neumožňuje uspokojivě interpretovat dlouhodobý růst produkce (růst kapitálové vybavenosti podle neoklasické teorie vede k následnému poklesu výnosů). Endogenní modely usilují o internalizaci hlavních ovlivňujících faktorů a je pro ně charakteristická určitá forma přelévání účinků zajišťující individuální i společenskou návratnost investic. Lze rozlišovat dva hlavní typy těchto modelů: modely kladoucí důraz na akumulaci lidského kapitálu (reprezentované modelem R. Lucase předpokládajícím, že snaha jednotlivce zdokonalit své dovednosti zvyšuje celkovou úroveň lidského kapitálu) a modely kladoucí důraz na akumulaci znalostního kapitálu (reprezentované modelem P. Romera předpokládajícím, že snaha jednotlivých firem inovovat indukuje investice ostatních firem do vědy a výzkumu, čímž dochází ke zvyšování celkové úrovně společenských znalostí). Endogenní modely silně akcentují otázku konkurenceschopnosti, kterou je účelné chápat v intencích tzv. participativního modelu, který považuje konkurenční výhody za výsledek multidimenzionálního spolupůsobení tržních a společenských/politických sil (Skokan, K., 2003). V tomto kontextu pak lze neoklasicky založenou funkci hospodářského růstu upravit do následujícího tvaru přizpůsobeného rozvoji tzv. znalostní ekonomiky (Viturka, 2005; Viturka, M., Tonev, P., Žítek, V., 2005):

$$Y = M [a, z_1, z_2] \cdot f(I, L, K)$$

Kde:

Y = úroveň produkce

M = multifaktorová proměnná s komponentami a – všeobecná úroveň technického rozvoje, z_1 – makroekonomické (územně volné) a z_2 – regionální (územně vázané) faktory ekonomického rozvoje

I = inovační potenciál

L = objem lidských zdrojů

K = objem fyzického kapitálu.

Z hlediska vztahu příčiny a následku je možné konstatovat, že sociálně-ekonomické organizace společenských systémů následně determinuje jejich sociálně-geografickou organizaci. Tento proces je ovšem výrazně modifikován inercií hierarchických struktur, utvářejících se v linii lokální – mikroregionální – mezoregionální – makroregionální/národní – globální/nadnárodní úroveň (viz např. Porter, M., 1996). Rozvojové disparity se vytvářejí na všech úrovních, z regionálního pohledu nás ovšem zajímá především mezoregionální a mikroregionální úroveň (komponenty z_2 , L a I). Mikroregionální úroveň obecně představují tzv. nodální regiony s polaritou typu centrum – zázemí, integrované prostřednictvím nodálních procesů. Z těchto procesů hraje zásadní význam dojížděka do zaměstnání a ekonomická integrace na této úrovni je tedy úzce spojena s vytvářením regionálních pracovních trhů – integrace na bázi pracovních interakcí. Na vyšší tj. mezoregionální úrovni nabývá polarita podoby mezoregionální centrum (pól rozvoje) – podřízené mikroregiony. Úroveň ekonomické podřízenosti je determinována dynamikou růstu v pólu rozvoje, celková podřízenost je pak posilována jeho vyššími administrativními funkcemi (v České republice jde především o krajská města). Ekonomická integrace se utváří na základě územní dělby práce a jejím typickým rysem je šíření rozvojových efektů z pólů rozvoje podél rozvojových os – integrace na bázi produkčních interakcí. Pokud jde o makroregionální úroveň liší se od předchozí úrovně zejména koncentrací centrálních politicko-správních funkcí do makroregionálního centra, která transformuje polaritu do podoby hlavní město (obvykle nejvýznamnější pól rozvoje nadnárodního významu) – podřízené mezoregiony¹. Koncentrace politické moci stimuluje i koncentraci řídicích funkcí zvláště v rámci nadnárodních firem (kvalitativní formu koncentrace ve smyslu koncentrace významů, Hampl, 1996), která výrazným způsobem ovlivňuje procesy ekonomické integrace – integrace na bázi řídicích resp. manažerských interakcí. Nejvyšší úroveň integrace pak představuje globální integrace s polaritou typu póly rozvoje globálního významu – podřízené makroregiony. Proces ekonomické integrace zde probíhá především na bázi obchodních vztahů a za jeho nejvýznamnější systémový projev lze považovat vytváření nadnárodních hospodářských seskupení – integrace na bázi obchodních interakcí. K tomu je potřebné poznamenat, že obě poslední hierarchické úrovně hrají rozhodující roli v procesech determinujících institucionální kvalitu podnikatelského prostředí (komponenta z_1).

Tab. 1: Základní determinanty prostorového uspořádání ekonomiky

hierarchická úroveň	polarizace	integrace	klíčové struktury	hlavní typy interakcí
globální	rozvojové póly globálního významu	rozvojové osy nadnárodního významu	mezinárodní společenství, TNC	obchodní
makroregionální	rozvojové póly nadnárodního významu	rozvojové osy národního významu	státní správa, ústředí velkých firem	řídicí
mezoregionální	rozvojové póly národního významu	rozvojové osy regionálního významu	velké firmy resp. závody, územní správa	produkční
mikroregionální	rozvojová (nodální) centra	nodální regiony	zaměstnavatelé, zaměstnanci	pracovní

Poznámka: TNC = nadnárodní firmy (transnational corporations).

Zdroj: vlastní výzkum

¹ Intenzivní rozvoj produkčních interakcí má za následek vytváření rozvinutých systémů resp. makrostruktur rozvojových os národního významu, propojujících póly rozvoje (a tedy i jejich mezoregiony) s dostatečným integračním potenciálem.

Výše popsaný obecný model prostorového uspořádání ekonomiky vytváří základní rámec pro identifikaci rozvojových disparit, pro kterou je přirozeně nezbytné mít k dispozici verifikovanou metodiku jejich hodnocení. Tato metodika je podrobněji popsána v následující kapitole.

2. Aplikace metodiky identifikace rozvojových disparit na příkladě ČR

Obecným teoretickým základem identifikace regionálních disparit je výše uvedená modifikace funkce hospodářského růstu, přičemž základní roli zde hraje komponenta z_2 interpretovaná prostřednictvím hodnocení kvality podnikatelského prostředí (KPP). KPP je obecně chápána jako agregátní výsledek dlouhodobé územní akumulace různorodých vlivů generovaných aktivitami podnikatelských i nepodnikatelských subjektů a její hodnocení tak (na rozdíl od všeobecných modelů ekonomického růstu) důsledně zohledňuje zásadní význam kategorie času a prostoru pro dlouhodobý ekonomický rozvoj. Vypracovaná metodika hodnocení KPP vychází z identifikace nejvýznamnějších faktorů odrážejících investiční a rozvojové preference firem, zejména firem působících ve zpracovatelském průmyslu a vyšších tržních službách. Jednotlivé faktory KPP a jim příslušné významové váhy byly určeny na základě podrobných analýz mezinárodních průzkumů lokalizačních preferencí s důrazem na adaptaci získaných výsledků na podmínky České republiky (podrobněji viz Viturka, 1998, 2003 a 2007 příp. European Commission, 1997). Vybrané faktory KPP jsou členěny do šesti hlavních skupin:

- obchodní faktory poskytující informace o tržním prostředí jednotlivých regionů včetně potenciálů zahraniční a domácí poptávky
- pracovní faktory poskytující informace o celkové úrovni a kvalitě regionální nabídky pracovních sil
- regionální a lokální faktory poskytující informace o rozvinutosti podnikatelské a znalostní báze
- infrastrukturní faktory poskytující informace o technických předpokladech integrace jednotlivých regionů do světové ekonomiky (dopravní a komunikační sítě)
- cenové faktory poskytující informace o úrovni poptávky a nabídky na regionálních trzích územně vázaných výrobních faktorů (trh práce a trh nemovitostí)
- ***environmentální faktory poskytující informace vztahující se ke kvalitě života s významnými vazbami na podnikatelské prostředí.***

Konkrétní vyhodnocení pozičních výhod a nevýhod regionů resp. disparit je pak založeno na srovnání vypočtených resp. reálných hodnot KPP s jejími teoretickými hodnotami odpovídajícími populační velikosti jednotlivých mikroregionů resp. regionů ORP – celkem 206 správních obvodů pověřených obcí 3. stupně včetně území hlavního města Prahy (populační velikost regionů je všeobecně považována za základní měřítko jejich významového postavení a tedy i naléhavosti řešení problémů spojených s jejich ekonomickým rozvojem). Po provedených statistických analýzách byla jako optimální metoda stanovení teoretických hodnot KPP zvolena mocinná regrese a výpočet příslušné regresní křivky má v souladu s tím tvar $y = a \cdot x^b$. Informace o průměrných hodnotách celkové KPP podle stanovených velikostních skupin regionů ORP, které byly z praktických důvodů daných způsobem vymezení administrativních regionů odvozeny od velikostních skupin regionálních center, podává následující tabulka (hraniční hodnoty velikostních skupin činí v případě regionů 180, 90, 45 a 18 tis. obyvatel a v případě regionálních center pak 100, 50, 25 a 10 tis obyvatel).

Tab. 2: Průměrné hodnoty celkové KPP podle velikostních skupin regionů a regionálních center

KPP	velikostní skupiny				
	1. skupina	2. skupina	3. skupina	4. skupina	5. skupina
regiony	1,68	2,51	2,97	3,51	3,84
centra	1,82	2,61	3,07	3,27	3,71

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka poskytuje významné informace o průměrných hodnotách celkové KPP potvrzující platnost stanovené hypotézy o závislosti KPP na hierarchické pozici regionů, přičemž nejvýznamnější rozdíly byly v případě regionů ORP i regionálních center zjištěny mezi 1. a 2. velikostní skupinou. Srovnáním skutečných a teoreticky příslušných hodnot KPP pak můžeme identifikovat existující disparity jak negativního (záporné odchylky indikující zaostávající mikroregiony), tak pozitivního (kladné odchylky, na jejichž základě lze korektně vymezit póly a osy ekonomického rozvoje) charakteru – konkrétní výsledky podává přiložený kartogram. Zařazení doplňujících údajů za regionální centra pak reaguje zejména na prakticky významnou skutečnost, že v rámci příslušných regionů tato centra téměř ve všech případech disponují nejlepšími hodnotami KPP. V tomto kontextu je potřebné poznamenat, že i přes poměrně významné odlišnosti ve výchozích principech vymezování administrativních a nodálních regionů je v České republice v současnosti dosaženo poměrně vysoké míry jejich souhlasnosti. Úroveň regionů ORP je významná především při řešení praktického problému efektivního výběru rozvojových projektů. Ze širšího ekonomického pohledu se však tato úroveň vzhledem k výrazně vyšší prostorové dimenzi procesů územní dělby práce (formované zejména tzv. hnacími firmami vytvářejícími závislé územní struktury hnaných firem) jeví jako příliš nízká a v souladu s tím je pro programovou aplikaci nástrojů regionální politiky vhodnější mezoregionální úroveň reprezentovaná kraji příp. tzv. kohezními regiony. Příslušné krajské hodnoty KPP pak byly stanoveny na základě agregací dílčích hodnot za regiony ORP vážených počtem jejich obyvatel.

Vývojová diferenciacce společenských systémů pochopitelně významně ovlivňuje potřebnost a efektivnost zásahů cílených na snižování negativních disparit. Tyto zásahy je účelné optimalizovat v souladu s principy hierarchické diferenciacce, která se vyznačuje dlouhodobou stabilitou. Z hlediska podpory ekonomicky zaostávajících regionů pomocí regionální politiky je pak zásadní otázkou rozlišení hlavních příčin vniku negativních disparit. Tyto disparity lze členit na odůvodněné tzn. disparity podmíněné hierarchickou pozicí regionů – jejich regulace by byla v rozporu se zákonitostmi sociálně-geografické organizace území (a tedy neefektivní) a vývojově podmíněné resp. neodůvodněné tzn. disparity determinované charakterem ekonomického vývoje regionů – jejich regulace (prostřednictvím regionální politiky) je společensky ospravedlnitelná principem solidarity, přičemž za základní předpoklad efektivnosti lze považovat cílenou aplikaci příslušných opatření podle skupin sdružujících regiony s podobným významovým postavením.

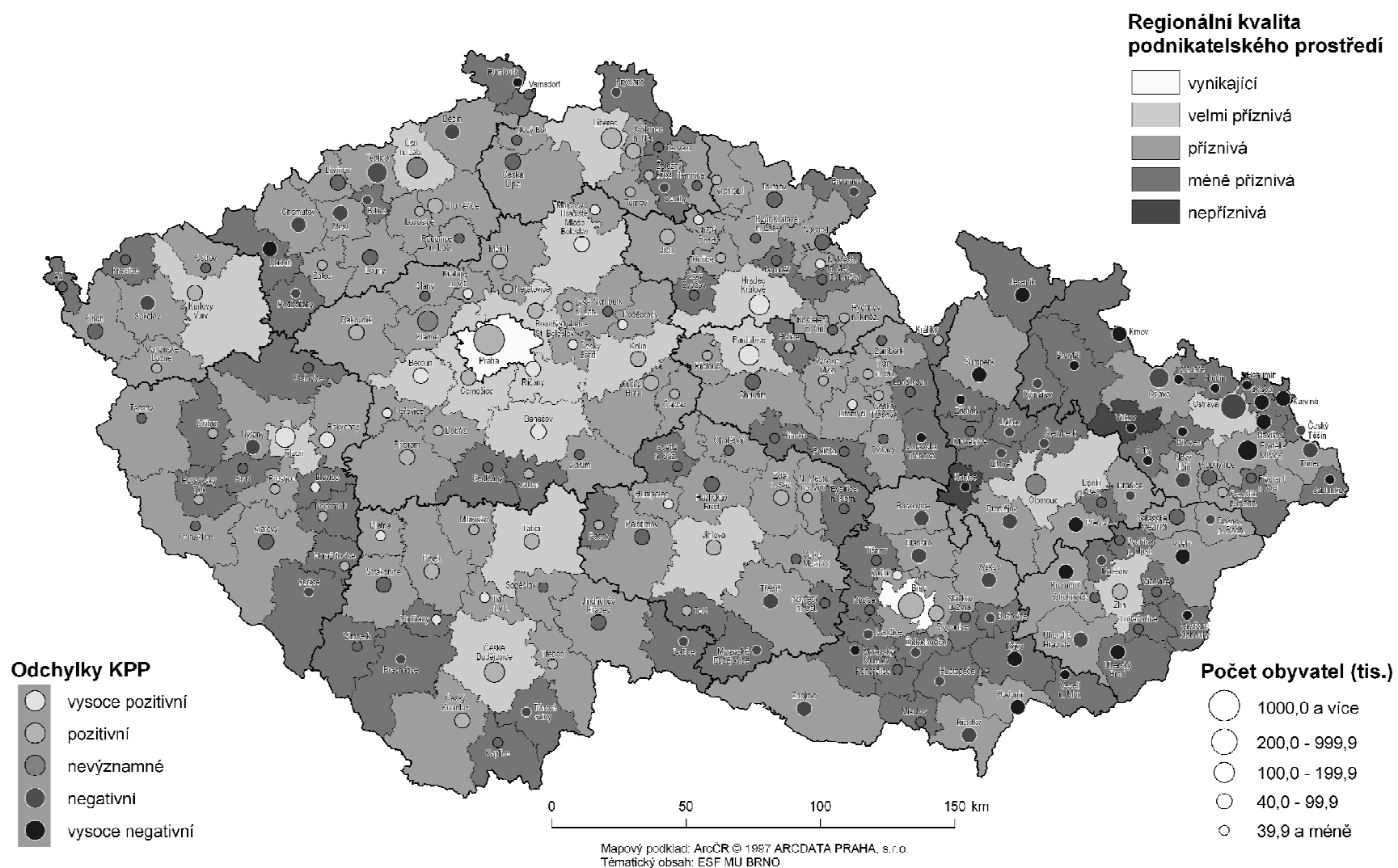
Zásadní výhodou popsaného přístupu ve srovnání s obvykle používanými desagregacemi makroekonomických ukazatelů je jeho výrazně vyšší explanační schopnost, posilující přímé vazby na formulaci programových cílů regionální politiky a relevantních opatření na podporu vyváženého regionálního rozvoje. Vypovídací schopnost vypracované metodiky byla ověřena na základě následujících hypotéz:

1. Hodnoty KPP na krajské úrovni mají silné vazby na úroveň HDP (verifikace vazeb na sociálně-ekonomickou organizaci společnosti).

2. Hodnoty KPP korespondují s populační velikostí mikroregionů jako základního indikátoru jejich významové pozice (vazby na sociálně-geografickou organizaci společnosti). Platnost obou hypotéz byla potvrzena prostřednictvím statistické verifikace závislosti mezi KPP a HDP (vypočtená hodnota korelačního koeficientu přesahuje hranici 0,95) a dále závislosti mezi hodnotou KPP a velikostí regionů ORP (viz výše).

Výsledky krajského hodnocení ukazují, že s výjimkou zcela specifického Pražského kraje, nejsou rozdíly mezi zbývajícimi kraji v úrovni KPP příliš výrazné (odchylky od průměru se pohybují v rozmezí + 6 až – 15 %, přičemž nejlepší hodnoty z nich vykazují Jihomoravský a Plzeňský kraj a naopak nejhorší hodnoty kraje Moravskoslezský a Ústecký). Na základě této skutečnosti lze učinit závěr, že v České republice se problém disparit na mezoregionální úrovni týká především relace Praha versus ostatní kraje, čemuž odpovídá i regionální alokace cílů Politiky hospodářské a sociální soudržnosti resp. strukturální politiky EU v současném plánovacím období.

REGIONÁLNÍ KVALITA PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ (KPP)

3. Závěrečné poznámky

Řešení problému disparit nepochybně patří do „arsenálu“ tradiční regionální politiky. V souladu s tím neztrácejí na významu analýzy regionálních disparit, jejichž výsledky mohou výrazně přispět ke zkvalitnění regionálního managementu. Pokud jde o Českou republiku lze ovšem současný stav jejich poznání charakterizovat tak, že i pokud jsou disparity intuitivně správně identifikovány chybí efektivní mechanismy jejich vyhodnocování. Na základě výše komentovaných výzkumů je v tomto směru možné přijmout následující závěry, které mají do určité míry obecnou platnost:

- rozvojové disparity vznikají vývojovou a z ní se odvíjející hierarchickou diferenciací společenských systémů a z toho logicky vyplývá, že účinnost jejich regulace je výrazně ovlivňována mírou respektování zákonitostí jejich sociálně-ekonomické a sociálně-geografické organizace
- rozvojové disparity nižšího řádu vznikající na mikroregionální úrovni je nutné posuzovat v rámci relevantních velikostních skupin mikroregionů – mikroregionální pohled poskytuje informace využitelné pro zvýšení efektivity přijatých opatření (včetně stanovení kritérií pro výběr příslušných projektů)
- za základní prostorový rámec pro snižování společensky závažných rozvojových disparit lze považovat mezoregionální úroveň (v českých podmínkách této úrovní nejlépe vyhovují kraje jako funkční jednotky územní dělby práce, které jsou však v rámci realizace strukturální politiky EU sdruženy do 8 regionů vyšší úrovně NUTS 2)
- rozvojové disparity lze nejefektivněji snižovat prostřednictvím programů orientovaných na zvyšování KPP, rozvoj integračních procesů a zlepšení využívání endogenních zdrojů ekonomického rozvoje.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D.(2002): Teorie regionálního rozvoje. Nakladatelství Karolinum, Praha, 211 s.
- [2] EUROPEAN COMMISSION (1997): Aggregate and regional impact – regional growth and convergence. Office for Official Publications of the European Community, Luxemburg, 158 s.
- [3] HAMPL, M. A KOL. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PŕF UK, Praha, 395 s.
- [4] HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova, Praha, 147 s.
- [5] PORTER, M. (1996): Competitive advantage, agglomeration economies and regional policy. International Regional Science Review, No 1 a 2, s. 85-90.
- [6] SKOKAN, K. (2003): Průmyslové klastry a konkurenceschopnost regionů. Habilitační práce, VŠB – TU Ostrava.
- [7] VITURKA, M & KOLEKTIV (1998): Investiční atraktivita vybraných měst České republik. ESF MU, Brno, 119 s.
- [8] VITURKA, M. & KOL. (2003): Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice. ESF MU, Brno, 141 s.
- [9] VITURKA, M. – TONEV, P. – ŽÍTEK, V. (2005): Regionální předpoklady rozvoje inovací. Working paper, č. 4, CVKS ESF MU, Brno, 52 s.
- [10] VITURKA, M. (2007): Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. Politická ekonomie, LV, č. 5, VŠE, Praha, 2007, s. 637-658.

REGIONÁLNE DISPARITY V KONTEXTE REGIONÁLNEJ POLITIKY V SR

REGIONAL DISPARITIES IN THE KONTEXT OF SLOVAK REGIONAL POLICY

RNDR. EVA RAJČÁKOVÁ, CSc.

RNDR. ANGELIKA ŠVECOVÁ

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského,
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: rajcakova@fns.uniba.sk, asvecova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na možnosti kohéznej politiky EÚ v podmienkach SR v programovom období 2007-2013 s dôrazom nielen na súčasný stav a problémy regionálnej štruktúry Slovenska – zvýraznenie polarizácie, prehĺbovanie regionálnych disparít a nárast počtu marginálnych regiónov, ale aj možnosti ich riešenia s využitím nástrojov kohéznej politiky EÚ.

Annotation

The article aims to analyze the possibilities of EU cohesion policy in conditions of Slovakia in the programming period 2007-2013, with emphasis on current status and problems of regional structure of Slovakia – the deepening polarization, regional disparities and increase the marginal regions as well as possible solutions through EU cohesion policy instruments.

Kľúčové slová

regionálne disparity, regionálna politika, programové obdobie 2007-2013, Slovenska republika

Key words

regional disparities, regional policy, programming period 2007-2013, Slovak Republic

JEL classification: O2

1 Úvod

Cieľom politiky súdržnosti v programovom období 2007-2013 je vo všeobecnosti zabezpečenie podmienok pre rast konkurencieschopnosti. Politika súdržnosti (kohézna politika) v programovom období 2007-2013 je v súlade s novou výzvou pre konkurencieschopnosť a vnútornú súdržnosť „Rozšírená EÚ si bude vyžadovať viac kohézie“ (Tretia správa o ekonomickej a sociálnej kohézii, 2004)¹, ktorá vyplýva zo

¹ Tretia Správa o súdržnosti (2004) obsahuje návrhy na reformovanú politiku súdržnosti po roku 2007 a vymedzuje 4 rozvojové priority pre EÚ: trvalý rozvoj – konkurencieschopnosť; ekonomická a sociálna súdržnosť pri raste a zamestnanosti; uchovanie prírodných zdrojov a zabezpečenie TUR; občianske práva a povinnosti, sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť; pozícia EÚ ako globálneho partnera.

skutočnosti, že rozšírenie EÚ prinieslo aj nárast rozdielov v ekonomickej a sociálnej úrovni a v zamestnanosti obyvateľstva členských krajín a ich regiónov. Zároveň je potrebné sa vyrovnávať s výzvami, ktoré plynú z globalizačných trendov, reštrukturalizačných procesov, technického a technologického pokroku, z potrieb spoločnosti založenej na vedomostiach, inováciách a informatizácii, ale aj zohľadniť tendencie demografického vývoja a dôsledky hospodárskej a finančnej krízy.

Politika súdržnosti (kohézna politika) predstavuje prostriedok, ktorý veľkou mierou prispieva k naplneniu vytýčených cieľov. Rast a kohézia sa navzájom podporujú, „*zmierňovaním a elimináciou rozdielov je možné v EÚ zabezpečiť, že všetky regióny a sociálne skupiny môžu nielen prispievať, ale aj využívať podporu z celkového rozvoja Spoločenstva*“ (Článok 3 Zmluvy o ES; Tretia správa o ekonomickej a sociálnej kohézii, 2004).

Východiskom pre smerovanie politiky súdržnosti pre programové obdobie 2007-2013 boli aj skúsenosti z implementácie nástrojov na podporu rozvoja EÚ v predchádzajúcom období.

Prioritami strategického rámca kohéznej politiky sa stali: *konkurencieschopnosť, ekonomická a sociálna súdržnosť, reštrukturalizácia a trvaloudržateľný rozvoj.*

Vývoj regionálnej štruktúry Slovenska je ovplyvnený zmenami, ktoré so sebou priniesol prechod z centrálne riadenej na trhovú ekonomiku. Sprievodným javom je značná intenzita diferenciačných tendencií, regionálna polarizácia a rast regionálnych disparít. V podmienkach Slovenska, limitujúcim faktorom pre zabezpečenie rastu konkurencieschopnosti sú aj neustále sa prehlbujúce regionálne rozdiely, ktoré najmä v posledných dvoch desaťročiach sú hlavným znakom regionálnej štruktúry Slovenska.

2 Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je poukázať na možnosti kohéznej politiky EÚ v podmienkach SR v programovom období 2007-2013 s dôrazom nielen na súčasný stav a problémy regionálnej štruktúry Slovenska – zvýraznenie polarizácie, prehľbovanie regionálnych disparít a nárast počtu marginálnych regiónov, ale aj možnosti ich riešenia s využitím nástrojov kohéznej politiky EÚ.

Metodika práce pre stanovenie regionálnych disparít v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov NUTS 4 (okresov) SR využíva tzv. komponentnú analýzu. Výsledky analýzy komplexnej sociálno-ekonomickej úrovne sú východiskom pre typológiu okresov SR na zaoštvávajúce (*marginal*, hodnota komplexného ukazovateľa 24,0-40,0 bodov), stagnujúce (*stagnant*; 40,1-52,0 bodov), čiastočne sa rozvíjajúce (*less developed*, 52,1-70,0 bodov), rozvíjajúce sa (*mid-developed*, 70,1-90 bodov) a dynamicky sa rozvíjajúce (*developed*, 90,1-99,9 bodov) okresy (Mapy 1, 2, 3, 4). Ostatná časť príspevku analyzuje zameranie, ciele, strategické priority, finančné a programové zabezpečenie kohéznej politiky EÚ na území SR v programovom období 2007-2013.

3 Regionálne disparity – hlavný znak regionálnej štruktúry SR

Regionálne disparity sa v regionálnej štruktúre na Slovenska začali intenzívnejšie prejavovať v transformačnom období, v súlade s prechodom na princípy trhového mechanizmu a

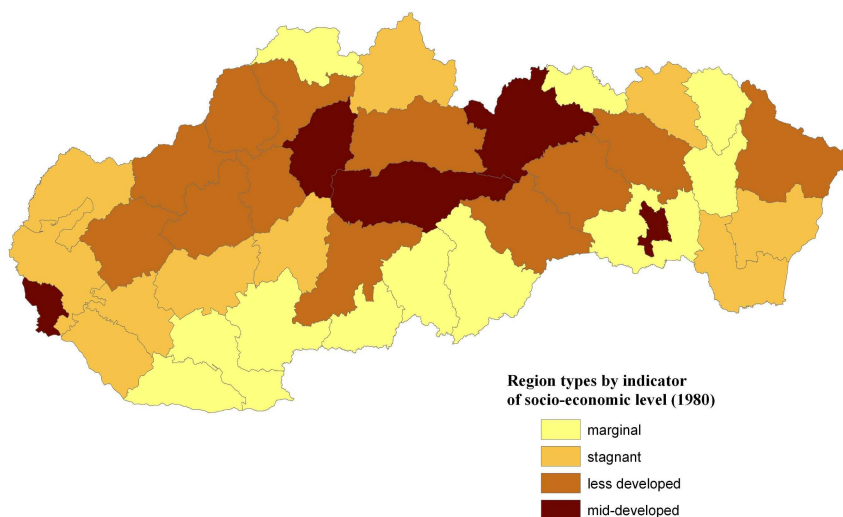
transformáciou ekonomického a sociálneho prostredia. Pod pojmom regionálne disparity sa vo vzťahu k transformačnému obdobiu chápu: „rozdiely v stupni sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré sú dôsledkom jeho nerovností“ (Matlovič, Matlovičová 2005). Vo vzťahu k rozvoju regiónu regionálne disparity môžu byť považované za „schopnosť prispôbiť sa ekonomickej a sociálnej transformácii“, ale aj „dôsledok diferencovaného stavu faktorov, ktoré rôznou mierou podmieňujú rozvoj regiónu“ (Korec 2005).

V podmienkach SR sa regionálne disparity vyskytujú na všetkých hierarchických úrovniach. Podľa HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (EÚ 27=100%) Bratislavský kraj dosahuje 147,8%, región NUTS 2 Západné Slovensko 62,8%, kým ostatné regióny NUTS 2 sú približne na úrovni ½ priemeru EÚ 27 (regióny NUTS 2 Stredné Slovensko 49,2% a Východné Slovensko 44%, k 31.12.2007, ŠÚ SR 2010).

Aj keď vychádzame zo skutočnosti, že regionálna politika EÚ sa implementuje na úrovni regiónov NUTS 2 (podľa Cieľov 1 a 2 kohéznej politiky EÚ 2007-2013) a NUTS 3 (podľa Cieľa 3), poznanie a analýza regionálnych disparít na nižšej hierarchickej úrovni (regióny NUTS 4, t. j. okresy SR) je jedným z predpokladov účinnej kohéznej politiky EÚ v období 2007-2013 na Slovensku.

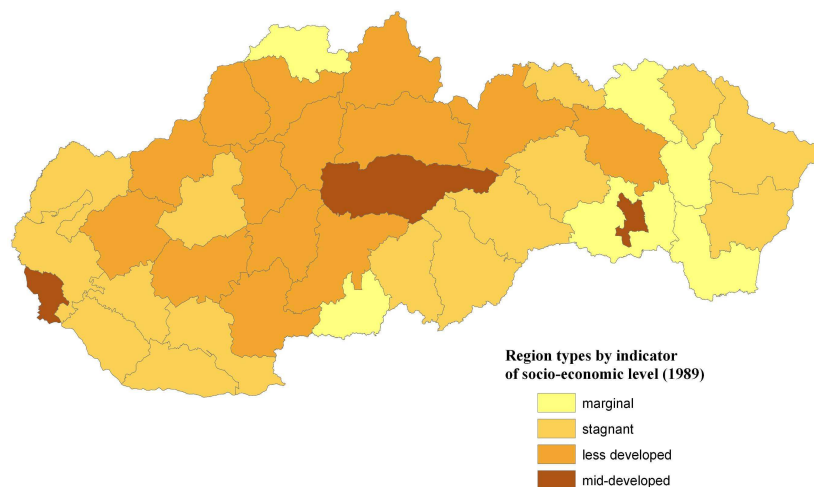
Vývoj priestorovej diferenciácie sociálno-ekonomickej úrovne okresov umožňuje vo väzbe k regionálnej štruktúre Slovenska vysloviť nasledovné závery. Významným znakom regionálnej štruktúry Slovenska sú neustále sa prehľbujúce regionálne rozdiely (disparity), ktoré sa formovali už počas industriálneho obdobia. V predtransformačnom období, dominantné postavenie v regionálnej štruktúre SR, popri Bratislave a Košiciach, mali okres Banská Bystrica a priemyselné okresy Stredného Považia (Žilina a i.), okolo ktorých sa formoval pás tzv. „rozvinutých“ okresov. Už v tomto období bolo zreteľná pozícia tzv. marginálnych okresov (Mapa 1, 2).

Mapa 1: Typológia okresov Slovenska podľa sociálno-ekonomickej úrovne v roku 1980

Zdroj: SŠÚ 1981, vlastné výpočty

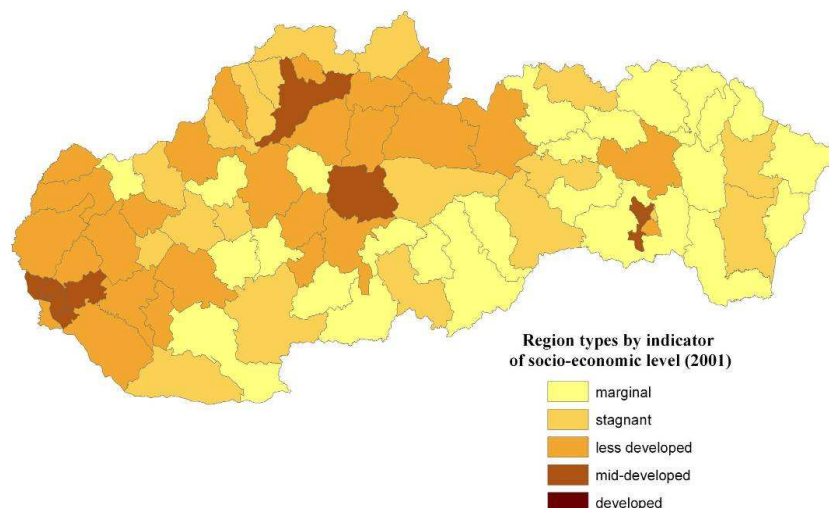
Mapa 2: Typológia okresov Slovenska podľa sociálno-ekonomickej úrovne v roku 1989

Zdroj: SŠÚ 1990, vlastné výpočty

V 90. rokoch je možné na Slovensku vymedziť tri polarizované jadrové regióny - Bratislava, Košice a Banská Bystrica, na ktoré sa priestorovo viaže stredoslovenský región s nadpriemernou hodnotou sociálno-ekonomickej úrovne v okresoch považsko-turčianskeho (Martin, Žilina, Liptovský Mikuláš), hornonitrianskeho subregiónu (Mapa 3). Na východnom Slovensku, okrem Košíc, priaznivú pozíciu mali okresy Prešov, Poprad a Humenné, ktorých hospodárstvo bolo v predtransformačnom období zamerané prevažne na priemysel. V tom čase aj ostatné okresy, s výnimkou okresov s marginálnym polohovým potenciálom a zlou dostupnosťou (Veľký Krtíš, Svidník, Vranov na Topľou, Trebišov), dosahovali priemernú sociálno-ekonomickú úroveň a mali zabezpečený relatívne stabilný rozvoj. Proces marginalizácie sa začal výraznejšie prejavovať až neskôr.

Mapa 3: Typológia okresov Slovenska podľa sociálno-ekonomickej úrovne v roku 2001

Zdroj: SŠÚ 2001, vlastné výpočty

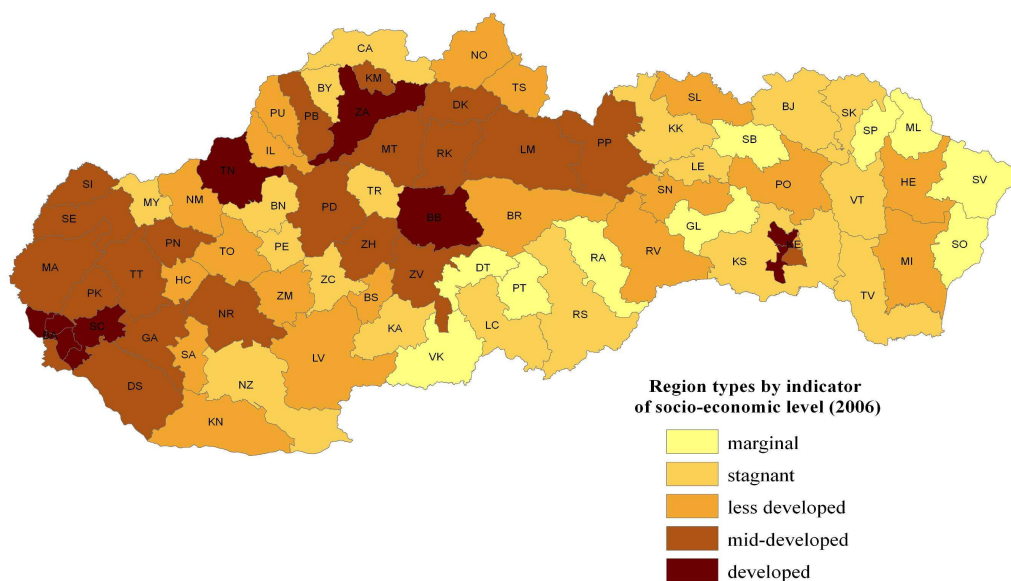
V transformačnom období sa regióny s rozdielnym prírodným, polohovým potenciálom, ľudskými zdrojmi ako aj schopnosťou reagovať na podmienky trhovej ekonomiky, rozvíjali diferencovane v závislosti nielen od predpokladov, ale aj od možností včasne a vhodným spôsobom reagovať na podmienky transformačného obdobia. Niektoré regióny

(okresy) mali charakter tzv. otvorených (Bratislava, Košice), iné charakter regiónov parciálnej adaptácie (Stredné Považie, Stredné Pohronie) alebo zaostalých (marginálnych) regiónov. Uvedené typológie je v úzkej väzbe na súčasný stav, keď na území SR možno na základe komplexného ukazovateľa sociálno-ekonomickej úrovne vymedziť regióny s diferencovanou úrovňou rozvoja (Mapa 4).

Dôležitým znakom regionálnej štruktúry súčasného obdobia je skutočnosť, že územie Slovenska je možné akoby rozčleniť pomyselnou líniou juhozápadného-severovýchodného smeru na dva výrazné subregióny s diferencovaným potenciálom a predpokladmi pre rozvoj a rast konkurencieschopnosti. Uvedené subregióny majú zároveň aj rozdielnu absorpčnú kapacitu na efektívne využitie oprávnených nástrojov podpornej politiky EÚ, čo sa odráža nielen v rozdielnej účinnosti použitých nástrojov, ale v konečnom dôsledku aj v diferencovanej sociálno-ekonomickej úrovni oboch subregióny (Mapa 4).

V súčasnosti sa v regionálnej štruktúre SR dynamicky rozvíjajú vybrané regióny a ich póly rozvoja. Ide o Bratislavský región (v širších súvislostiach Bratislavsko-Trnavský rozvojový región), región stredného Považia s dominantnými pólmi rozvoja Trenčín, Žilina, Považská Bystrica, Liptovský Mikuláš, Považská Bystrica a i.; Banskobystrický región s okresmi Banská Bystrica, Zvolen, ďalej Košický región, ktorý má dlhodobu dominantné postavenie v pomerne rozsiahlom zázemí, tvorenom čiastočne sa rozvíjajúci až stagnujúcimi okresmi (Mapa 4).

Mapa 4: Typológia okresov Slovenska podľa sociálno-ekonomickej úrovne v roku 2006

Zdroj: SÚ ŠR 2009, vlastné výpočty

Negatívnou črtou regionálnej štruktúry Slovenska je prehĺbovanie regionálnych disparít a trvalý proces formovania marginálnych regiónov, so všetkými znakmi zaostávania v ekonomickej aj sociálnej oblasti. Viaceré z marginálnych regiónov tvoria bázu pre formovanie tzv. regiónov chudoby (južná časť Banskobystrického kraja - okresy Poltár, Veľký Krtíš, Detva, Revúca; okresy východného Slovenska - Medzilaborce, Sobrance, Snina, Gelnica, Stropkov). Kohézná politika na Slovensku je, v súlade so všeobecne preferovaným egalizačno-rastovým rozvojovým scenárom v prvej etape programového

obdobia 2007-2013, zameraná na podporu neustále sa zvyšujúceho počtu marginálnych regiónov, s cieľom vyrovnávania regionálnych rozdielov.

Transformácia regionálnej štruktúry SR jednoznačne potvrdila zvýraznenie ekonomickej a sociálnej polarizácie na úrovni okresov SR ako aj často citovaný pohľad na priestorové členenie Slovenska na centrálné - ťažiskové (Bratislavský a Košický región) a koridorové regióny západo-východného smeru (severný Považský a koridor systému Juhoslovenských kotlín), vymedzené na základe zohľadnenia prírodných predpokladov, bariér rozvoja a stavu ekonomickej a sociálnej štruktúry Slovenska (Lukniš 1985).

4 Kohézna politika SR v programovom období 2007-2013 – ciele, strategické priority, nástroje a programové dokumenty

Pri smerovaní regionálnej / kohéznej politiky SR v programovom období 2007-2013 sa zohľadňovali znaky regionálnej štruktúry SR, stav ekonomiky a sociálneho prostredia a skúsenosti z implementácie nástrojov štrukturálnej politiky EÚ na Slovensku v predchádzajúcom období 2004-2006. Skúsenosti poukázali na *relatívne nízku mieru koordinácie a koncentrácie relevantných politík, potrebu dosiahnutia celkovej* (66% HDP v PKS EÚ 25 do roku 2013) a *štrukturálnej* (dosiahnutie kvalitatívnych zmien v produkčných štruktúrach odstránenie inovačnej a technologickej medzery) *konvergenzie*. Analýza poukázala nielen na slabé stránky a hlavné disparity rozvoja (nízka konkurencieschopnosť materiálnej výroby a služieb; nedostatočná kvalita ľudských zdrojov; nedostatočná kvalita a dostupnosť verejnej infraštruktúry) ale aj silné stránky, ktoré spolu s príležitosťami môžu byť považované za faktory rozvoja (rozvoj ľudského potenciálu a efektívne využitie pracovných síl; technológie a procesy zabezpečujúce lepšie využitie a rozvoj produkčného potenciálu a zvyšovania inovačnej kapacity regiónov; infraštruktúra, zabezpečujúca zlepšenie dostupnosti regiónov, kvality životného prostredia a verejných služieb; *NSRR SR 2007-2013, MVRR SR 2007*).

Slovensko spolu s ostatnými členskými krajinami EÚ má možnosť využívať nástroje kohéznej politiky EÚ (štrukturálne fondy a kohézny fond) v súlade s cieľmi kohéznej politiky EÚ v programovom období 2007-2013:

Cieľ Konvergenca – je zameraný na štrukturálnu konvergenciu najmenej rozvinutých regiónov zlepšovaním podmienok pre rast zamestnanosti, investíciami do hmotného a ľudského kapitálu, podporou inovácií a rozvojom vedomostnej spoločnosti, prispôbením sa hospodárskym a sociálnym zmenám a ochranou životného prostredia. V súlade s kritériami, oprávneným územím podpory z EFRR (Európsky fond regionálneho rozvoja) sú regióny NUTS 2 Západné, Stredné a Východné Slovensko, z Kohézneho fondu (ďalej len „KF“) celé územie SR. Objem finančných zdrojov určených na cieľ Konvergenca v SR je 10 911 601 421 Sk (z toho 7 012 862 858 Sk z EFRR a 3 898 738 563 Sk, b. c. z KF; rozhodnutie EK zo 4.8.2006, *NSRR SR 2007-2013, MVRR SR 2007*).

Cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť – je zameraný na posilnenie konkurencieschopnosti, zamestnanosti a príťažlivosti regiónov, na podporu inovácií a vedomostnej ekonomiky, podnikateľského prostredia, na rozvoj trhov práce, podporu adaptability pracovníkov a sociálnej inklúzie. Podľa všeobecne platných kritérií sú oprávnené využívať finančnú podporu regióny NUTS 2, ktoré nespádajú pod cieľ Konvergenca, t. j. v podmienkach SR ide o región NUTS 2 Bratislavský kraj. Podpora predstavuje 449 018 529

Sk v b.c. z EFRR a ESF (Európsky sociálny fond; rozhodnutie EK zo 4.8.2006, NSRR SR 2007-2013, MVRR SR 2007).

Cieľ Európska územná spolupráca je v prípade cezhraničnej spolupráce určený pre všetky regióny NUTS 3, s celkovou finančnou podporou 227 284 545 Sk v b.c. z EFRR; rozhodnutie EK zo 4.8.2006, NSRR SR 2007-2013, MVRR SR 2007).

Územná alokácia finančných zdrojov zohľadňuje pomernú alokáciu finančných zdrojov zo štrukturálnych nástrojov do jednotlivých regiónov NUTS 2 (región NUTS 2 Západné Slovensko 34,1%, Stredné Slovensko 31,9% a Východné Slovensko 34%; NSRR SR 2007-2013, MVRR SR, 2007) s diferenciáciou podľa inovačných (t.j. centrá osídlenia národného a regionálneho významu - Bratislava, Košice, krajské mestá s predpokladmi pre rozvoj poznatkovej ekonomiky, rast výkonnosti a konkurencieschopnosti; KURS, Aurex 2001) a kohéznych (Centrá osídlenia mikroregionálneho významu - bývalé strediskové obce, obce s komplexnou občianskou infraštruktúrou pre potreby obyvateľov funkčného regiónu s predpokladmi pre lokalizáciu lokálnej infraštruktúry; KURS, Aurex 2001). Podobne aj KF má relatívne rovnomerné územné zastúpenie.

Ciele kohéznej politiky v programovom období 2007-2013 si vyžadujú programové, inštitucionálne a legislatívne zabezpečenie. Z hľadiska implementácie dôležité programové zabezpečenie tvorí sústava programových dokumentov národnej úrovne - Národný strategický referenčný rámec SR 2007-2013 (ďalej len „NSRR SR 2007-2013“) a operačné programy (ďalej len „OP“).

NSRR SR 2007-2013 je centrálnym integrujúcim dokumentom, ktorý definuje a spája podstatné prvky jednotlivých stratégií s cieľom dosiahnuť čo najväčšiu synergiu a efektívnosť pri naplňaní vízie a dosiahnutí strategického cieľa do roku 2013. Programový dokument obsahuje perspektívne smerovanie regionálneho rozvoja a regionálnej politiky SR, definuje relevantné prvky navzájom koherentných stratégií EÚ, štátu, sektorov a regiónov SR. Prostredníctvom financovania zo štrukturálnych (EFRR, ESF) a kohézneho fondu prispieva k riešeniu hlavných problémov Slovenska. Podľa NSRR SR 2007-2013 strategickým cieľom do roku 2013 „je výrazne zvýšiť konkurencieschopnosť a výkonnosť regiónov, slovenskej ekonomiky a zamestnanosti pri rešpektovaní trvaloudržateľného rozvoja“. NSRR SR 2007-2013 špecifikuje hlavné disparity, faktory a strategické priority ďalšieho rozvoja SR.

Kohézna politika EÚ v podmienkach SR v programovom období 2007-2013 sleduje splnenie nasledovných strategických priorít:

1. *Infraštruktúra a regionálna dostupnosť* - cieľom je zvýšenie infraštruktúrnej vybavenosti regiónov a zvýšenie efektívnosti s ňou súvisiacich verejných služieb;
2. *Vedomostná ekonomika* - je zameraná na rozvoj zdrojov trvalo udržateľného ekonomického rastu a zvyšovanie konkurencieschopnosti priemyslu a služieb;
3. *Ludské zdroje* - cieľom je zvýšenie zamestnanosti, rast kvality pracovnej sily pre potreby vedomostnej spoločnosti ako aj zvýšenie sociálnej inklúzie rizikových skupín.

Strategické priority sú na nižšej hierarchickej úrovni rozpracované do špecifických priorít, osobitne pre oprávnené územie cieľov Konvergencia aj Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť.

NSRR SR 2007-2013 zavádza aj *horizontálne priority* (Marginalizované rómske komunity, Rovnosť príležitostí, Trvaloudržateľný rozvoj, Informačná spoločnosť), k naplneniu ktorých z hľadiska svojho odvetvového zamerania prispievajú jednotlivé OP.

Pre oprávnené územie cieľa *Konvergenca* - regióny NUTS 2 Západné, Stredné a Východné Slovensko, v rámci ktorých sa nachádzajú z hľadiska marginality najproblémovnejšie okresy, sú v programovom období 2007-2013 určené OP: Životné prostredie, Doprava, Zdravotníctvo, Informatizácia spoločnosti, Výskum a vývoj, Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, Zamestnanosť a sociálna inklúzia, Vzdelávanie a Regionálny operačný program.

Pre rozvoj regiónu NUTS 2 Bratislavský kraj, ktorý je oprávnený čerpať z finančných prostriedkov cieľa *Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť*, sú určené OP Bratislavský kraj, OP Výskum a vývoj, OP Vzdelávanie a OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

Okrem programového zabezpečenia má regionálna politika na Slovensku plne kompatibilný funkčný systém inštitucionálneho zabezpečenia (riadiace a sprostredkovateľské orgány), ktorý zodpovedá za úspešnú implementáciu NSRR SR 2007-2013 a jednotlivých OP.

5. Záver

V súčasnosti vzhľadom na nízky stav čerpania prostriedkov (približne 8%; interné zdroje MVRR SR, 2010) a „prebiehajúce“ programové obdobie, nie je možné presne stanoviť čerpanie a účinnosť použitých nástrojov. Odhady sú o to problematickejšie, že doposiaľ nie je vyhodnotená účinnosť alokovaných finančných zdrojov na podporu rozvoja regiónov v rámci programového obdobia 2004-2006. Viaceré nástroje sa dočerpávajú ešte aj v súčasnosti. Možno však predpokladať, že dopad účinnej kohéznej politiky bude mať pozitívny vplyv na riešenie regionálnych disparít a prispeje k formovaniu vyváženého stavu regionálnej štruktúry Slovenska.

Z hľadiska nastavenia cieľov kohéznej politiky, s predpokladaným smerovaním a alokáciou približne 80% podporných finančných prostriedkov do najproblémovnejších regiónov, možno predpokladať pozitívny dopad kohéznej politiky EÚ 2007-2013 na riešenie najzávažnejších problémov vyplývajúcich zo súčasného stavu regionálnej štruktúry Slovenska. Zo strednodobého časového horizontu možno očakávať, že kohézna politika prispeje k formovaniu vyváženého stavu regionálnej štruktúry Slovenska.

Literatúra

- [1] DUBCOVÁ, A. et. al., 2008. Geografia Slovenska. Nitra: FPV, 351 p., ISBN 978-80-8094-422-3.
- [2] Ekonomický vývoj a porovnanie hospodárstva okresov a krajov SSR za roky 1980, 1989. Slovenský štatistický úrad, Bratislava.
- [3] GAJDOŠ, P., 2007: Klasifikácia a typológia regiónov SR v sociálno-priestorovej a sídelno-regionálnej oblasti. Podkladová štúdia k úlohe výskumu a vývoja Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v SR v kontexte integračných dosahov (2003 SP 51/028 06 00/028 06 02 – 2003), subtéma č. 3 Typológia regionálnej diferenciácie v slovenských podmienkach, dimenzia sídelno-priestorová. CD, ISBN 80-85544-385.
- [4] *Koncepcia územného rozvoja Slovenska*. Aurex MŽP SR 2001.

- [5] KOREC, P., 2005: Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Geografika, Bratislava, ISBN 80-969338-0-9, 228 s.
- [6] LUKNIŠ, M. (1985): Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. Geografický časopis, 37, 2 – 3.
- [7] MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2005. Vývoj regionálnych disparít na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica, 8, PU Prešov, 2005, s. 66 – 88.
- [8] *Národný strategický referenčný rámec. MV RR SR, Bratislava, 2007. dostupné na: <http://www.strukturalnefondy.sk/>, 5.5.2010*
- [9] RAJČÁKOVÁ, E. 2006: Regionálne disparity na Slovensku - vývoj a súčasný stav. In: Geografická revue. - Roč. 2, č. 2, s. 425-448
- [10] RAJČÁKOVÁ, E., 2007: Súhrnná charakteristika ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov SR v období rokov 1990 - 2001. In: Falťan, L., Štrbavá, L. (eds.): Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov. Subtéma 2: Analýza kontextu a dopadov transformačných systémových zmien (po r. 1989) na regionálne disponibility. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 220 – 266. ISBN 80-85544-385.
- [11] RAJČÁKOVÁ, E., 2009. Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska. Geografika, Bratislava, ISBN 978-80-89317-09-7, p.136.
- [12] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., 2009: Regionálne disparity v regionálnom rozvoji Slovenska. In: Vedecký obzor : Scientific Horizont. - Roč. 1, č. 3, s. 85-95.
- [13] *Tretia správa o ekonomickej a sociálnej kohézii, 2004. dostupné na: <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=500>, 5.5.2010*

Štúdia bola riešená v rámci grantu č.1/0454/09 Regionálne disparity v kontexte regionálneho rozvoja: analýza ich vytvárania a zmierňovania.

ROZDÍLY V EKONOMICKÉ VYSPĚLOSTI REGIONŮ NUTS 2 V EVROPSKÉ UNII

DISPARITIES IN ECONOMIC LEVEL OF REGIONS NUTS 2 IN EUROPEAN UNION

ING. VLADIMÍR ŽÍTEK, PH.D.

ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: zitek@econ.muni.cz, klimova@econ.muni.cz*

Anotace

Cílem příspěvku je zhodnotit ekonomickou výkonnost 271 regionů NUTS2 členských zemí EU (EU-27). Hodnocení realizované v této studii je založeno na syntéze vybraných dostupných ukazatelů (mimo HDP), které lze považovat za klíčové předpoklady či aspekty ekonomické úrovně regionů a které významně akcentují principy znalostní ekonomiky. Těmito ukazateli jsou: disponibilní příjem domácností, míra nezaměstnanosti, výdaje na výzkum a vývoj, zaměstnanost ve výzkumu a vývoji, zaměstnanost ve znalostně náročných službách a zaměstnanost v hi-tech a medium-tech výrobě. Hodnocení je provedeno jako statické, kdy jsou použita data za rok 2006 a jako dynamické, kdy je počítána změna (index) mezi roky 2000 a 2006. Na tomto základě je možné rozdělit regiony nejen dle ekonomické vyspělosti, ale též podle jejich vývojových trendů. Dalším přínosem tohoto příspěvku je provázání hodnocení založeného na syntéze výše uvedených ukazatelů s hodnotami regionálního HDP na obyvatele. Na základě této metodologie autoři vyjádřili: 1) statickou a dynamickou hodnotu syntetického ukazatele ekonomické úrovně regionů, 2) vztah mezi hodnotou syntetického ukazatele a hodnotou regionálního GDP.

Klíčová slova

Analýza, ekonomická vyspělost, hodnocení, regiony NUTS 2, regionální hrubý domácí produkt

Annotation

The aim of this article is to assess the economic performance of 271 regions on the level NUTS 2 in member states of the EU (EU-27). The evaluation presented in this study is based on the synthesis of selected available indicators (excluding GDP) which can be considered the key prerequisites for or aspects of the economic level of the regions and which emphasize the principles of knowledge economy. The selected indicators are the following: disposable household income, unemployment rate, expenditures on research and development, employment in research and development, employment in knowledge-intensive services and employment in high and medium high-technology manufacturing sector. The evaluation is carried out both as static, when data for 2006 were used, and dynamic, when the change (index) between 2000 and 2006 is calculated. On this basis it is possible to divide the regions in accordance with their economic development as well as their development trends. Another important contribution of this article is the linking of the evaluation based on the synthesis of the above mentioned indicators with the values of regional GDP per capita. On the base of this methodology the authors expressed: 1) static and dynamic value of the composite

indicator of the economic level of the regions, 2) The relationship between the values of the composite indicator and regional GDP.

Keywords

Analysis, economic level, evaluation, NUTS 2 regions, regional gross domestic product

JEL classification: R11, R12

1. Úvod

Mezi jednotlivými regiony se vyskytují velké rozdíly v jejich socio-ekonomické vyspělosti. Tyto rozdíly se v ekonomické teorii nazývají jako regionální disparity. Regionální disparitu můžeme definovat také jako „rozdílnost nebo nerovnost znaků, jevů či procesů majících jednoznačné územní umístění.“¹ Základní otázka, která v této souvislosti vyvstává, je, zda rozdíly mezi regiony mají tendenci se spíše zvětšovat anebo zmenšovat. Tedy, zda regiony mají tendenci spíše ke konvergenci nebo spíše k divergenci. Pro vnímání regionálních disparit je ale důležité i časové hledisko, ve kterém by mělo docházet ke konvergenci anebo divergenci. Konvergenční teorie pracují obvykle s delšími časovými obdobími než teorie divergenční.² Dle některých autorů však teorie, které považují prostorový vývoj za divergenční, převažují nad teoriemi považujícími prostorový vývoj za konvergenční.³ Kromě časového hlediska je důležitou otázkou také velikost disparit. Existence určitých rozdílů je žádoucí a nezbytná, neboť podněcuje ekonomický a společenský vývoj. Avšak příliš velké rozdíly mezi regiony už nepůsobí stimulačně, mají závažné sociální a politické důsledky, a proto jsou považovány spíše za negativní jev.⁴

Rozdíly mezi regiony se intenzivně zabývá i Evropská unie, zejména její politika hospodářské a sociální soudržnosti. Článek 158 Smlouvy stanoví, že „se Společenství za účelem posilování hospodářské a sociální soudržnosti zaměří na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a na snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů nebo ostrovů, včetně venkovských oblastí.“⁵ Politika soudržnosti by měla přispívat ke zvyšování růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti.⁶ Jak by však mělo být dosahováno vyšší konkurenceschopnosti? Soudobé teorie zabývající se faktory konkurenceschopnosti ve vyspělých ekonomikách spojují konkurenční výhodu vyspělých zemí zejména s podmínkami pro rozvoj inovací v podnicích. Vyšší stupeň inovace přináší i vyšší přidanou hodnotu produktů a tím také vyšší růst životní úrovně.⁷ Zejména v posledních několika desetiletích se ukazuje, že právě regiony jsou důležitým prvkem v přechodu ke znalostní společnosti a že jsou také významnou hybnou silou ekonomického růstu, který je založen na výzkumu, technologiích a inovacích.⁸

Zatímco kohezní politika se zaměřuje především na snižování regionálních disparit (a to zejména podporou infrastruktury, inovací a znalostní společnosti), politika výzkumu, vývoje a

¹ Kolektiv autorů, 2008

² Např. Blažek, Uhlíř, 2002

³ Kolektiv autorů, 2008

⁴ Např. Blažek, Uhlíř, 2002

⁵ Smlouva o ES

⁶ Nařízení 1083/2006

⁷ Kučera, Pazour, Ergo, květen 2009

⁸ Skokan, 2004

inovací se zaměřuje na vytvoření podmínek, které pomohou regionům přiblížit se ke znalostní ekonomice. Soudobé (moderní) inovační systémy opouští lineární pojetí inovací, kde na počátku inovací musí být výzkum a vývoj, a přechází k interaktivním modelům inovačních systémů. Ty říkají, že inovace jsou výsledkem interakcí mezi jednotlivými aktéry inovačního procesu a nové znalosti (výzkum a vývoj) vstupují do tohoto procesu ve všech jeho fázích.⁹ Výzkum a vývoj je však stále důležitým zdrojem informací pro zavádění (zejména technických) inovací, a proto je mu v našem článku věnována velká pozornost.

Na výzkum, vývoj a inovace se jako na jednu ze svých priorit dívá i strategie Evropa 2020, která má nahradit Lisabonskou strategii pro růst a zaměstnanost z roku 2000. Strategie definuje pět hlavních cílů, na které se členské státy budou muset intenzivně zaměřit. Mezi tyto cíle patří navýšení investic do výzkumu a vývoje, zvýšení míry zaměstnanosti osob v produktivním věku (20 – 64 let), splnění vybraných environmentálních cílů, snížení podílu osob s předčasně ukončením vzděláním a snížení počtu obyvatel ohrožených chudobou. Za účelem naplnění uvedených cílů má Evropská unie (resp. členské státy EU) přijmout společný postup v oblastech, jako jsou inovace, mládež, digitální agenda, efektivní využívání zdrojů, průmyslová politika, odborné znalosti a pracovní místa nebo boj proti chudobě.¹⁰

S růstem zaměstnanosti a konkurenceschopnosti je úzce spojován i tzv. high-tech sektor. High-tech sektor je považován za klíčový faktor pro ekonomický růst a zvyšování produktivity. Úzce souvisí s inovacemi a vede tak k rozšiřování trhů, vytváření nových produktových trhů a efektivnějšímu využívání zdrojů.¹¹ Podle metodiky OECD a Eurostatu jsou na základě výdajů na VaV, přidané hodnoty a celkových tržeb jednotlivá odvětví průmyslu rozdělena do čtyř kategorií: high-tech, medium high-tech, medium low-tech a low-tech sektor. Podobným způsobem byly klasifikovány i služby. Indikátory technologické a znalostní náročnosti odvětví se využívají nejen jako ukazatele konkurenceschopnosti zemí a regionů, ale slouží také jako ukazatele využívání výsledků výzkumu a vývoje (resp. využívání nových znalostí). Z výše uvedených důvodů se v našem článku zaměřujeme i na zaměstnanost v high-tech a medium high-tech sektoru a v high-tech službách.

2. Metodika hodnocení

Cílem příspěvku je zhodnotit ekonomickou výkonnost regionů NUTS2 členských zemí EU (EU-27), kterých je celkem 271. Pro obdobné komparace bývá obvykle používán ukazatel HDP (na obyvatele), případně doplněný o další charakteristiky. Hodnocení realizované v této studii je založeno na syntéze vybraných dostupných ukazatelů (mimo HDP), které lze považovat za klíčové předpoklady či aspekty ekonomické úrovně regionů a které dle názoru autorů významně akcentují principy znalostní ekonomiky (do značné míry mají tedy kvalitativní rozměr). Těmito ukazateli jsou:

- Disponibilní příjem domácností - bohatství domácností je základem rozvoje regionu a je důsledkem prosperity ekonomických subjektů.
- Míra nezaměstnanosti - jedná se o strukturální ukazatel, nepřímo úměrně koresponduje s ekonomickou úrovní regionu.
- Výdaje na výzkum a vývoj - sice jsou vztaženy k HDP, ale jedná se o standardní ukazatel používaný pro komparaci výdajů na výzkum a vývoj.
- Zaměstnanost ve výzkumu a vývoji - doplňuje předchozí ukazatel, podíl zaměstnanosti v dané oblasti je předpokladem rozvoje znalostní ekonomiky.

⁹ Kučera, Pazour nebo také Lundvall, B.A. (1992)

¹⁰ Evropa 2020

¹¹ Meri, Tomas (Eurostat)

- Zaměstnanost ve znalostně náročných službách
- Zaměstnanost v hi-tech a medium-tech výrobě - společně s ukazatelem zaměstnanosti ve znalostně intenzivních službách vyjadřuje orientaci ekonomiky na perspektivní pro růstově orientovaná odvětví s vysokou přidanou hodnotou.

Vybrané ukazatele mohou být charakterizovány takto:

- Výdaje na výzkum a vývoj

Tento ukazatel vyjadřuje celkové výdaje na výzkum a vývoj jako procento hrubého domácího produktu (GERD) dle sektoru zpracování. Výdaje tedy zahrnují výdaje vlády, podniků, vysokých a vyšších škol a soukromých neziskových organizací.

- Zaměstnanost ve výzkumu a vývoji

Ukazatel procentuálně vyjadřuje podíl zaměstnanců ve VaV na celkovém počtu zaměstnanců. Zaměstnanci ve VaV zahrnují jak samotné výzkumníky, tak i ostatní zaměstnance (technické, pomocné) výzkumných institucí.

- Zaměstnanost ve znalostně náročných službách

Ukazatel vyjadřuje zaměstnanost ve znalostně náročných službách jako procento celkové zaměstnanosti. Do toho sektoru patří skupiny NACE (rev. 1.1) s kódem 61, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 85 a 92. Patří sem například vodní a letecká doprava, telekomunikace, finanční služby, služby v oblasti nemovitostí a výpočetní techniky, pronájem strojů a zařízení, výzkum a vývoj, vzdělávání, zdravotní a sociální péče, veterinární služby a rekreační, kulturní a sportovní služby.¹²

- Zaměstnanost v hi-tech a medium-tech výrobě

Ukazatel zobrazuje zaměstnanost v hi-tech a medium-tech výrobě jako podíl na celkové zaměstnanosti. Do těchto odvětví patří skupiny NACE (rev. 1.1) s kódem 30, 32, 33 nebo 24, 29, 31, 34 a 35. Sem patří například výroba léčiv a chemikálií, kancelářské stroje a počítače, televize a komunikační zařízení, letecký a kosmický průmysl, elektrotechnický průmysl, výroba aut a dopravních zařízení.¹³

- Míra nezaměstnanosti

Mezinárodní organizace práce (a také metodika Eurostatu¹⁴) definuje nezaměstnaného jako člověka, který je starší 15 let, aktivně hledá práci a je připraven do práce nastoupit okamžitě nebo do 14 dnů. Míra nezaměstnanosti je obecně nejdostupnějším ukazatelem ve všech členských státech. Její statická hodnota i změny v čase jsou zajímavé nejen pro výzkumníky, ale jsou důležité také pro implementaci hospodářské politiky.

- Disponibilní příjem domácností

Statistiky Eurostatu rozlišují dva druhy příjmu – primární a disponibilní. Pro naši analýzu byl vybrán disponibilní příjem, neboť lépe odráží reálnou kupní sílu populace. Disponibilní příjem zahrnuje všechny příjmy po odečtu daní a pojistného a po přičtení sociálních dávek. [12]

Zvažovali jsme zahrnout do analýzy i některé další ukazatele (např. domácnosti s přístupem k internetu nebo studenti terciárního vzdělávání), ale tyto ukazatele musely být z analýzy nakonec vyloučeny, neboť nebyla dostupná potřebná data za všechny regiony.

Výše uvedené ukazatele byly zahrnuty do hodnocení, a to tak, že v rámci analýzy dochází k rozdělení hodnot každého ukazatele do pěti skupin (vysoce nadprůměrné, nadprůměrné, průměrné, podprůměrné, vysoce podprůměrné). Následně je provedena syntéza. Hodnota syntetického ukazatele j-tého regionu (Ej) je dána vztahem:

¹² Eurostat [11]

¹³ Eurostat [11]

¹⁴ Eurostat [12]

$$E_j = \frac{\sum_{i=1}^6 w_i \cdot F_i}{\sum w_i}$$
, kde w_i je váha i -tého ukazatele (pro všechny ukazatele stanovena váha 1) a F_i je hodnota i -tého ukazatele (1-5)

Hodnocení je provedeno jako statické, kdy jsou použita data za rok 2006 a jako dynamické, kdy je počítána změna (index) mezi roky 2000 a 2006. Na tomto základě je možné rozdělit regiony nejen dle ekonomické vyspělosti, ale též podle jejich vývojových trendů.

Dalším významným přínosem tohoto příspěvku je provázání hodnocení založeného na syntéze výše uvedených ukazatelů s hodnotami regionálního HDP na obyvatele. Kromě elementárního výpočtu korelačního koeficientu lze předložit též vazbu syntetického ukazatele (který, jak již bylo řečeno, je založen na (kvalitativních) charakteristikách kompatibilních se znalostní ekonomikou) na ekonomickou výkonnost měřenou prostřednictvím HDP na obyvatele. Tím lze rozdělit regiony nejen dle ekonomické výkonnosti, ale též dle její podstaty. Pro účely tohoto porovnání jsou všechny ukazatele za jednotlivé NUTS2 přepočteny jako procento průměrné hodnoty EU27. Následně je vypočten syntetický ukazatel E_j pro každý region NUTS2 (v %), kdy F_i je hodnota i -tého ukazatele v %.

3 Výsledky

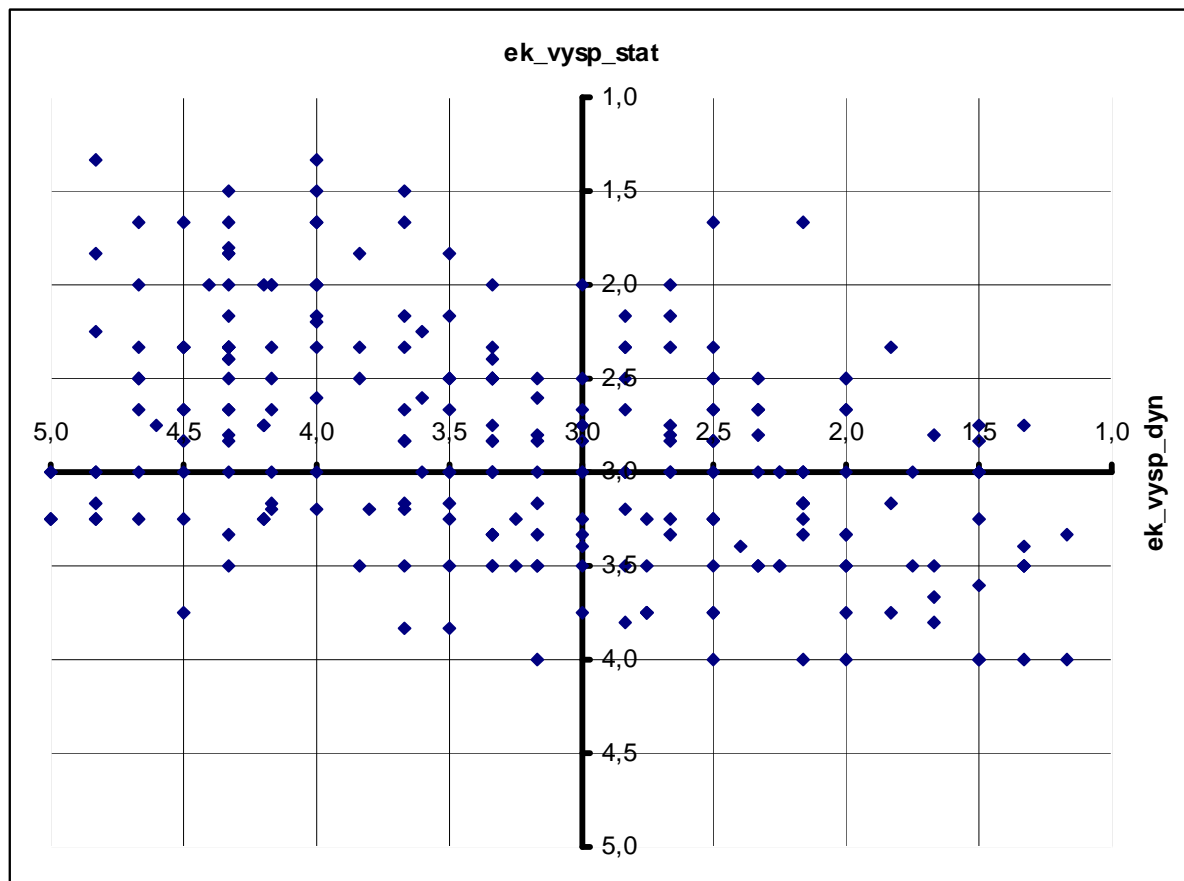
V souladu s metodikou byla zjištěna data za všechny jednotky NUTS2 v rámci EU27. Jejich případná dílčí nedostupnost byla zohledněna při sestavení syntetického ukazatele (E_j). Po vypočtení tohoto ukazatele pro každý region, bylo možné porovnat:

- pozici jednotlivých regionů v kontextu statické hodnoty syntetického ukazatele (rok 2006) a dynamické hodnoty (změna 2006/2000)
- vztah mezi hodnotou syntetického ukazatele a hodnotou regionálního GDP (oba ukazatele použity jako % průměru EU27)

3.1 Statická a dynamická hodnota syntetického ukazatele ekonomické úrovně regionů

Na základě této komparace je možné regiony rozdělit do čtyř kategorií podle situace, v níž se nachází, a to (viz obr. 1):

- regiony vyspělé s pozitivním vývojovým trendem (hodnota statického ukazatele je v intervalu 1,0 – 3,0 a hodnota dynamického ukazatele leží také v intervalu 1,0 – 3,0)
- regiony vyspělé s negativním vývojovým trendem (hodnota statického ukazatele je v intervalu 1,0 – 3,0 a hodnota dynamického ukazatele leží v intervalu 3,1 – 5,0)
- regiony zaostalé s pozitivním vývojovým trendem (hodnota statického ukazatele je v intervalu 3,1 – 5,0 a hodnota dynamického ukazatele leží v intervalu 1,0 – 3,0)
- regiony zaostalé s negativním vývojovým trendem (hodnota statického ukazatele je v intervalu 3,1 – 5,0 a hodnota dynamického ukazatele leží také v intervalu 3,1 – 5,0)

Obr. 1: Statická a dynamická hodnota syntetického ukazatele ekonomické úrovně regionů

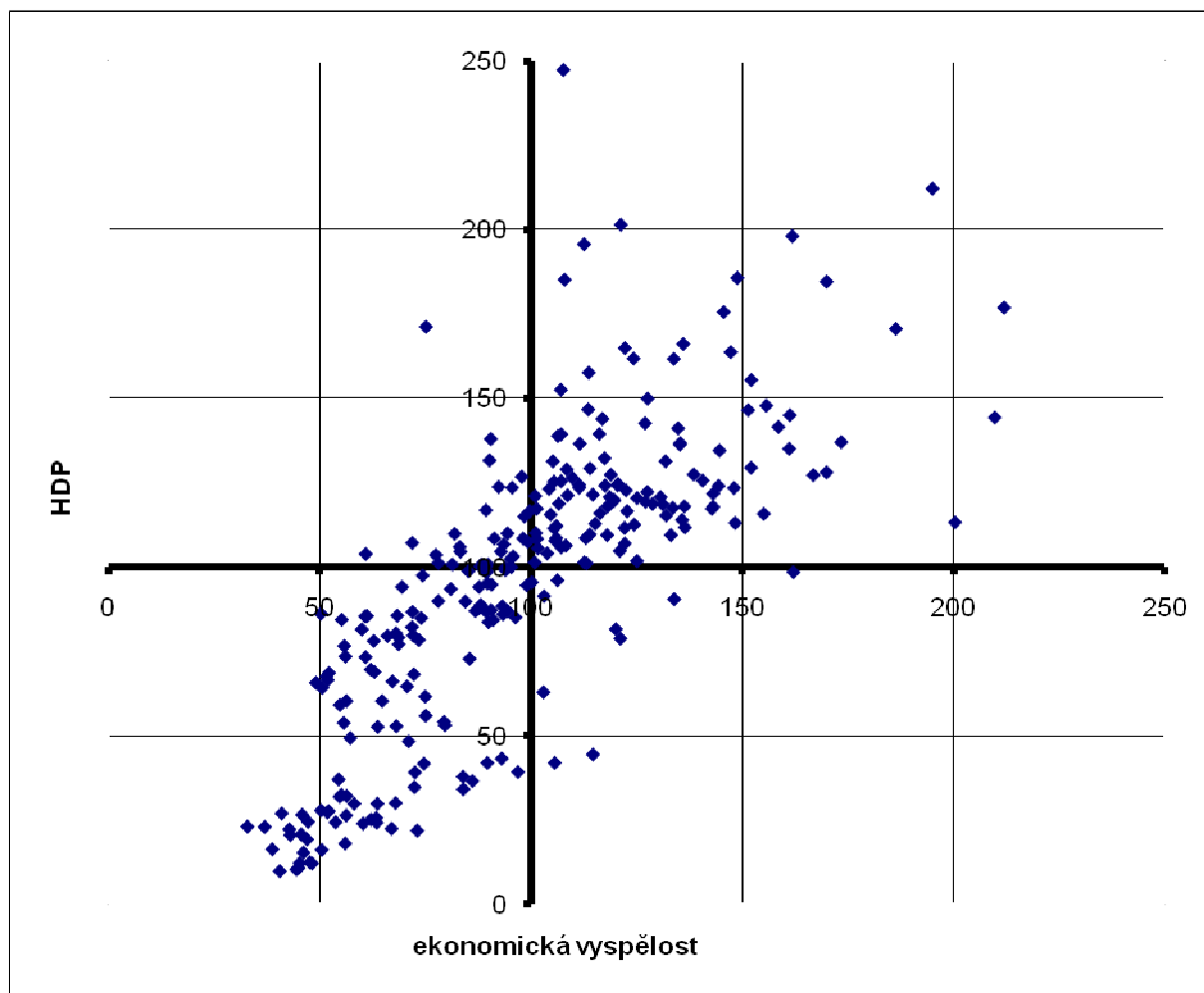
Pramen: Eurostat (data), autoři (vlastní metodika a výpočet)

3.2 Vztah mezi hodnotou syntetického ukazatele a hodnotou regionálního GDP

Korelační analýza prokázala relativně těsnou vazbu mezi těmito ukazateli, hodnota korelačního koeficientu pro celý soubor je 0,73, po vyřazení dvou „extrémních“ regionů (Inner London a Luxembourg) dokonce 0,78.

Na základě komparace je možné regiony rozdělit do čtyř kategorií podle toho, na jakém základě stojí jejich ekonomická úroveň, a to (viz. obr. 2):

- regiony vyspělé mající parametry kompatibilní se znalostní ekonomikou (hodnota GDP > 100 % a hodnota dynamického ukazatele také > 100 %)
- regiony vyspělé nemající parametry kompatibilní se znalostní ekonomikou (hodnota GDP > 100 % a hodnota dynamického ukazatele < 100 %)
- regiony zaostalé mající parametry kompatibilní se znalostní ekonomikou (hodnota GDP < 100 % a hodnota dynamického ukazatele > 100 %)
- regiony zaostalé nemající parametry kompatibilní se znalostní ekonomikou (hodnota GDP < 100 % a hodnota dynamického ukazatele také < 100 %)

Obr. 2: Vztah mezi hodnotou syntetického ukazatele a hodnotou regionálního GDP (2006)

Pozn: Pro lepší přehlednost byly z obrázku odstraněny regiony Inner London (129,4 %, 382,9 %) a Luxembourg (125,4 %, 305,6 %)

Pramen: Eurostat (data), autoři (vlastní metodika a výpočet)

4 Závěr

Předložená studie prokázala existenci výrazných rozdílů v ekonomické vyspělosti regionů NUTS2. Ukázalo se, že řada regionů je sice z hlediska použitého syntetického ukazatele v situaci, kterou nelze hodnotit pozitivně. Současně však z pohledu vývoje tohoto ukazatele v čase je možné konstatovat, že řada z nich jde správnou cestou.

Pokud jde o hodnocení vztahu vyspělosti ekonomiky regionů (měřené pomocí GDP) a úrovně syntetického ukazatele (parametrů znalostní ekonomiky), výpočty prokázaly jejich těsnou vazbu.

Literatura

- [1] Kolektiv autorů. Teorie, identifikace, klasifikace a hodnocení regionálních disparit. Průběžná výzkumná zpráva. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 2008.
- [2] Blažek J, Uhlíř D. Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha 2002. ISBN 80-246-0384-5.
- [3] Treaty on European Union. Official Journal C 191 of 29 July 1992.

- [4] Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999.
- [5] Kučera Z, Pazour M. Srovnání národních inovačních systémů vybraných evropských zemí. ERGO : Analýzy a trendy výzkumu, technologií a inovací. 2009, 04, 02, p. 3-9. ISSN 1802-2170.
- [6] Skokan K. Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji. Repronis, Ostrava 2004. ISBN 80-7329-059-6.
- [7] Lundval B A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publisher, London 1992.
- [8] Communication from the Commission Europe 2020 COM(2010) 2020. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth .
- [9] Meri T. Regional employment in high-tech sectors. Eurostat: Statistics in focus. Science and technology 102/2007. ISSN 1977-0316.
- [10] Eurostat. Regions and cities statistics. Available on:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/introduction
- [11] Eurostat. High-tech industry and knowledge-intensive services. Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS). Available on <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- [12] Eurostat. Eurostat regional yearbook 2007. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. ISSN 1681-9306.
- [13] Behrens A. Income of private households and gross domestic product in Europe's regions. Statistics in focus, General statistics, Theme 1–7/2003. ISSN 1561-4875.

EFFICIENCY OF DISTRICTS IN SLOVAKIA USING ENTROPY METHOD AND PRINCIPAL COMPONENT ANALYSIS

ING. MGR. FRANTIŠEK SUDZINA, PHD.

Ekonomický ústav

Slovenská akadémia vied

Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovensko

e-mail: Frantisek.Sudzina@savba.sk

Annotation

Media often discuss the economic situation in different regions based only on average salary or unemployment figures. Additional factors, such as job availability or territory are virtually never considered. The aim of paper is to compare Slovak districts - NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) 3 – based on aggregate criteria. Two data-driven methods are used for the evaluation – entropy method and principal component analysis. They were chosen because they both are non-parametric but they differ in weight calculation. The same set of criteria will be used for both methods and the results will be compared in order to estimate the effect of the chosen method. Since both methods are static, average data from 2004-2007 will be used to compensate for temporal changes. Moreover, efficiencies of city and non-city districts will be compared.

JEL classification: O18, P25

Introduction

The aim of the paper is to compare efficiency of Slovak districts based on multiple criteria using entropy method (DeLuca, Termini, 1972) and principal component analysis - PCA (Pearson, 1901). Both of them are non-parametric, i.e. they do not require any weights, but they differ in weight calculation. Entropy method estimates a single set of weights, while PCA generates mutually independent factors (several sets of weights). When the number of criteria is low, PCA tends to generate only one factor, which is highly correlated with all the criteria. What is interesting, and most likely not well-known, is that there is a high correlation between relative efficiency scores estimated by these two methods. It may not be so surprising since relative efficiency should be something inert – existing regardless on measurement methods.

The topic of district efficiency measurement using the two methods is still interesting - as there are only 131 journal articles and 28 conference papers in Thomson Reuters ISI Web of Knowledge that discuss (most likely) relative efficiency measurement of districts using PCA (reviewed were all the entries fulfilling the query TOPIC = “principal component analysis” AND (district OR county)); there seems to be no journal article nor conference paper focusing on relative efficiency measurement of districts using entropy method (reviewed were all the entries fulfilling the query TOPIC = “entropy method” AND (district OR county)). It is worth pointing out that there are only five journal articles, five conference papers and one review in Thomson Reuters ISI Web of Knowledge, which mention both entropy method and PCA.

The data, which are used in the paper, describe Slovak districts in the period of 2004–2007. Description and comparison of business administration and public administration is provided e.g. in (Tetřevová et al., 2009). Regional disparities in Slovakia from the aspect of average nominal wage are discussed in (Uramová, Kožiak, 2008). The analysis presented in the paper also focuses on differences between city and non-city districts.

The paper is organized as follows: The second section describes data and methodology. The third section presents and discusses results of the analysis. The fourth section summarizes main theoretical and empirical ideas of the book chapter.

Data and methodology

The aim of the analysis is to estimate relative efficiency of Slovak districts. Gross turnover (as a proxy for gross domestic product) is used as an output of a district. Disposable work force (employed people and unemployed people that actively search for a job), area of a district (as a proxy of land), and number of employees of private sector regardless of the residency of workers (as a proxy for capital) are used as inputs. The inputs are motivated by three Say's production factors. So, the used criteria are gross turnover/disposable work force, gross turnover/area of a district, and gross turnover/number of employees of private sector.

Data were collected for years 2004 – 2007. Data on gross turnover and disposable work force are from Ročenka regiónov, district area and number of employees of private sector are from Regional database (RegDat). Averages for the time period were used because (1) both methods are static – this way temporal changes become less important, and (2) some data are missing – an average from three instead of four observations is better than a missing value. Regarding the latter, districts Košice III and Sobrance are left out from the analysis because of missing gross turnover. It is not reported because there are less than three companies in each of the districts, what prohibits authorities from publishing the aggregated values.

There exists a body of literature focusing on city districts. Korec et al. (2005) investigated Bratislava and Košice districts. In order to test whether these districts differ from remaining districts also in relative efficiency, tables in the next section provide results both for all districts and for non-city districts. Tables provide not only relative efficiency but also the order, so the results in tables 2-9 are easier to compare.

Both parametric (Pearson) and non-parametric (Spearman) correlation coefficients are used to compare results obtained by entropy method and PCA for all districts and then only for non-city districts. There are two aims: (1) to estimate to what extent does inclusion of city districts bias results, and (2) to what extent relative efficiency scores differ between the two methods used. Moreover, median test is used to compare efficiency of city and non-city districts.

Results and discussion

Tables 2-9 present relative efficiency scores. The values are divided by regions in order to group districts, which are geographically close to each other. This also allows to calculate an average for each region, thus allows to compare regions among themselves. Regarding entropy method, the estimated weights for gross turnover/available workforce, gross turnover/area, and gross turnover/the number of people working in private sector are 0,207912562, 0,668746263, and 0,123341175 respectively when all districts are included, and 0,313569259, 0,454727413, and 0,231703328 respectively when city districts are excluded.

Regarding PCA, it is necessary to check for the appropriate number of factors first. No rotation was used in this case. Eigenvalues are provided in Table 1. For all districts, the weights are -0,0005187662488186E, -0,000000496704062166615, -0,000427495879631653 (and the constant is 0,635414127895351); for non-city districts, the weights are -0,0012339696137849, -0,0000152543524124785, -0,000701020000111329 (and the constant is 1,0796476032902).

Tab. 1: Eigenvalues

No.	All districts			Without city districts		
	eigenvalue	individual percent	cumulative percent	eigenvalue	individual percent	cumulative percent
1	2,450613	81,69	81,69	2,822207	94,07	94,07
2	0,499704	16,66	98,34	0,150180	5,01	99,08
3	0,049682	1,66	100,00	0,027613	0,92	100,00

Tab. 2: Relative efficiency of Bratislava region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Bratislava I	3177492,1	1			-3,1716	3		
Bratislava II	2041728,2	2			-5,0657	1		
Bratislava III	251266,6	5			-0,2250	13		
Bratislava IV	1374066,5	3			-4,8276	2		
Bratislava V	27012,2	17			0,5463	71		
Malacky	24016,4	19	16753,0	11	-0,6242	6	-1,8668	5
Pezinok	7402,0	42	5097,8	34	0,4401	59	0,5490	46
Senec	5206,5	51	3586,2	44	0,4967	64	0,7023	54
Average	863523,8		8479,0		-1,5539		-0,2052	

Tab. 3: Relative efficiency of Trnava region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Dunajská Streda	7716,8	41	5339,3	33	0,3593	47	0,3878	40
Galanta	81384,2	8	56056,8	1	-1,5329	5	-4,8093	1
Hlohovec	29543,4	15	20310,7	8	-0,0380	19	-0,8339	11
Piešťany	16052,1	28	11027,8	20	0,2917	40	0,0688	29
Senica	11688,9	33	8112,8	25	0,1435	25	-0,1073	21
Skalica	42032,9	12	28943,7	5	-0,4617	9	-1,9432	3
Trnava	59768,5	9	41005,0	2	-0,4816	8	-2,3978	2
Average	35455,3		24399,5		-0,2457		-1,3764	

Tab. 4: Relative efficiency of Trenčín region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Bánovce nad Bebravou	10770,0	35	7462,5	27	0,2174	32	0,0296	26
Ilava	21602,1	21	14831,6	13	0,1990	30	-0,2380	17
Myjava	9437,1	39	6555,7	31	0,2210	33	0,0826	30
Nové Mesto nad Váhom	30058,4	14	20744,6	7	-0,2871	11	-1,3720	8
Partizánske	10739,4	36	7392,2	28	0,3643	48	0,3364	36
Považská Bystrica	15911,0	29	10958,1	21	0,2149	31	-0,0736	23
Prievidza	20303,2	22	13968,8	14	0,1405	23	-0,3141	16
Púchov	42518,4	11	29249,6	4	-0,3949	10	-1,8996	4
Trenčín	18950,1	24	13020,8	17	0,2234	34	-0,1268	19
Average	20032,2		13798,2		0,0998		-0,3973	

Tab. 5: Relative efficiency of Nitra region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Komárno	5104,4	53	3540,4	45	0,4274	58	0,5719	49
Levice	5682,1	48	3965,1	40	0,3339	46	0,3892	41
Nitra	20225,0	23	13878,8	15	0,2487	38	-0,1052	22
Nové Zámky	5488,4	49	3801,6	41	0,4272	57	0,5683	48
Šaľa	24651,3	18	16987,3	10	-0,0430	18	-0,7299	12
Topoľčany	9933,8	38	6856,6	30	0,3288	45	0,2781	34
Zlaté Moravce	7134,8	43	4987,4	35	0,2320	35	0,1737	32
Average	11174,3		7716,7		0,2793		0,1637	

Tab. 6: Relative efficiency of Žilina region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Bytča	5279,2	50	3660,9	42	0,4226	56	0,5633	47
Čadca	2598,5	62	1800,1	55	0,5361	70	0,8370	60
Dolný Kubín	13090,6	30	9136,3	22	-0,0637	17	-0,5251	13
Kysucké Nové Mesto	40006,3	13	27435,7	6	-0,0792	16	-1,1791	9
Liptovský Mikuláš	5205,0	52	3644,1	43	0,3231	43	0,3601	38
Martin	16609,7	27	11449,4	19	0,1668	28	-0,1792	18
Námestovo	4547,2	56	3167,6	48	0,4095	54	0,5418	44
Ružomberok	18735,8	25	13029,5	16	-0,2280	12	-0,9560	10
Turčianske Teplice	1164,3	73	834,5	64	0,5092	65	0,8207	58
Tvrdošín	8347,2	40	5859,8	32	0,0903	21	-0,1221	20
Žilina	43500,7	10	29841,1	3	-0,1681	15	-1,4326	7
Average	14462,2		9987,2		0,1744		-0,1156	

Tab. 7: Relative efficiency of Banská Bystrica region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Banská Bystrica	13080,5	31	9000,5	23	0,3133	42	0,1687	31
Banská Štiavnica	1004,1	74	703,8	66	0,5726	76	0,9371	67
Brezno	5951,0	46	4212,3	38	0,1451	26	0,0330	27
Detva	4055,5	57	2838,0	49	0,3971	52	0,5481	45
Krupina	2757,6	60	1985,9	52	0,3093	41	0,4157	42
Lučenec	6681,0	44	4647,7	36	0,3235	44	0,3528	37
Poltár	2105,8	65	1511,6	57	0,4013	53	0,6118	51
Revúca	4616,3	55	3274,7	47	0,2358	37	0,2584	33
Rimavská Sobota	2567,9	63	1830,3	54	0,3880	50	0,5808	50
Veľký Krtíš	1173,3	72	832,6	65	0,5327	69	0,8665	63
Zvolen	6113,4	45	4237,4	37	0,3942	51	0,4783	43
Žarnovica	4871,6	54	3431,5	46	0,2836	39	0,3234	35
Žiar nad Hronom	28337,1	16	19665,7	9	-0,5519	7	-1,7926	6
Average	6408,9		4474,8		0,2880		0,2909	

Tab. 8: Relative efficiency of Prešov region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Bardejov	1426,8	68	995,7	60	0,5595	73	0,9064	65
Humenné	10886,0	34	7561,4	26	0,1598	27	-0,0648	24
Kežmarok	2655,7	61	1869,8	53	0,4465	60	0,6805	53
Levoča	584,3	76	411,5	68	0,5934	77	0,9914	69
Medzilaborce	784,5	75	583,4	67	0,4889	62	0,7965	57
Poprad	17361,3	26	12015,5	18	0,0043	20	-0,5113	14
Prešov	10170,3	37	7001,1	29	0,3771	49	0,3771	39
Sabinov	3245,2	59	2254,8	51	0,4922	63	0,7445	56
Snina	1380,5	69	973,5	61	0,5320	68	0,8513	62
Stará Ľubovňa	1801,5	66	1259,9	58	0,5317	67	0,8454	61
Stropkov	1358,1	70	962,7	62	0,5193	66	0,8332	59
Svidník	1201,9	71	846,6	63	0,5486	72	0,8915	64
Vranov nad Topľou	3269,4	58	2277,3	50	0,4746	61	0,7124	55
Average	4317,3		3001,0		0,4406		0,6195	

Tab. 9: Relative efficiency of Košice region

District	Entropy method				PCA			
	all districts		w/o city districts		all districts		w/o city districts	
	score	rank	score	rank	score	rank	score	rank
Gelnica	540,6	77	390,3	69	0,5688	75	0,9487	68
Košice I	179893,4	6			-0,1939	14		
Košice II	739273,0	4			-2,1158	4		
Košice IV	95182,3	7			0,2345	36		
Košice – okolie	2273,6	64	1620,6	56	0,4163	55	0,6405	52
Michalovce	11789,9	32	8173,7	24	0,1668	29	-0,0528	25
Rožňava	5686,6	47	4033,6	39	0,1433	24	0,0547	28
Spišská Nová Ves	22148,9	20	15228,2	12	0,1433	22	-0,3837	15
Trebišov	1544,8	67	1075,8	59	0,5599	74	0,9075	66
Average	117592,5		5087,0		-0,0085		0,3525	

There is high correlation between the efficiency scores when city districts are included and excluded; regarding entropy method, Pearson correlation coefficient is 0,999987 and Spearman correlation coefficient is 0,984307; regarding PCA, Pearson correlation coefficient is 0,988410 and Spearman correlation coefficient is 0,984307.

There is high correlation also between entropy method and PCA as well. In case all districts are included, Pearson correlation coefficient is -0,830670 and Spearman correlation coefficient is -0,872823. When city districts are excluded, the correlation was even higher, Pearson correlation coefficient is -0,958269 and Spearman correlation coefficient is -0,957508.

Median test is used to compare efficiency of city and non-city districts. Table 10 presents the distribution of efficiency in city and non-city districts using both methods. The inequalities in entropy method and PCA differ because in the former case larger values imply higher efficiency, while in the latter case larger values imply lower efficiency. There is a significant difference between city and non-city districts. Regarding entropy method, $\chi^2=9,162$ and the related p-value is 0,0025; regarding PCA, $\chi^2=5,198$ and the related p-value is 0,0226.

Tab. 10: Distribution of efficiency scores

	Entropy method		PCA	
	score \leq median	score $>$ median	score \geq median	score $<$ median
City districts	0	8	1	7
Non-city districts	39	30	38	31

Conclusions

The analysis illustrated usage of entropy method and PCA on empirical data. From regional development perspective, it is possible to conclude that city districts differ and although they do not bias rank of the remaining districts. Prešov region is the worst performing region on average; this is consistent also with simpler analyses presented in mass media. Therefore more attention needs to be focused there – not only in the form of financial stimuli but also in

means of improving efficient usage of available resources. The main methodological finding of the book chapter is that there is high correlation between scores calculated by entropy method and PCA.

References

- [1] DELUCA, A. - TERMINI, S.: A definition of a non probabilistic entropy in the setting of fuzzy sets theory, *Information and Control*, vol. 20, 1972, no. 4, pp. 301-312. ISSN 0019-9958
- [2] KOREC, P. et al.: *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004: Identifikácia menej rozvinutých regiónov Slovenska*, Bratislava: Geo-grafika, 2005. ISBN 80-969338-0-9
- [3] MITAĽOVÁ, J. - RUČINSKÁ, S.: Výzvy pre manažment zmien vo verejnej správe. In: *Acta Oeconomica No. 21: Ekonomická teória a prax - dnes a zajtra II*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2007. ISBN 978-80-8883-407-4
- [4] PEARSON, K.: On Lines and Planes of Closest Fit to Systems of Points in Space, *Philosophical Magazine*, vol. 2, 1901, no. 6, pp. 559-572. ISSN 1478-6435
- [5] SUDZINA, F.: Relatívna efektívnosť okresov na Slovensku. In: *Trendy regionálnych disparít Slovenska: teoretické modely a empirické analýzy*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2009, pp. 79-92. ISBN 978-80-7144-176-2
- [6] TETŘEVOVÁ, L. et al.: *Veřejný a podnikatelský sektor*. Praha: Profesional publishing, 2009. ISBN 978-80-86946-90-0
- [7] URAMOVÁ, M. - KOŽIAK, R.: Regional disparities in Slovakia from the aspect of average nominal wage. *E+M Ekonomie a Manažment*, vol. 11, 2008, no. 2, pp. 6-17. ISSN 1212-3609

Acknowledgement

This work has been supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract no. APVV-0649-07.

REGIONÁLNÍ DISPARITY V JIHOČESKÉM KRAJI**REGIONAL DISPARITIES IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA****ING. JIŘÍ DUŠEK**

*Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií,
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice, telefon
email: dusek@vsers.cz*

Anotace

Příspěvek se zabývá analýzou meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji. Hlavním cílem práce bylo zhodnocení významu spolupráce měst a obcí Jihočeského kraje a jejího dopadu na ekonomickou vyspělost regionů SO ORP Jihočeského kraje na základě originálně vytvořené datové báze spolupráce měst a obcí Jihočeského kraje po roce 1989.

Klíčová slova

koeficient spolupráce, obec, regionální disparity, regionální rozvoj, spolupráce

Annotation

The paper deals with an analysis of inter-municipality cooperation in the South Bohemian Region. The main objective of the thesis was to assess the importance of cooperation of towns and municipalities in the South Bohemian Region and to assess its impact on the economic strength of administrative districts with extended competence located in the South Bohemian Region using an originally created database of cooperation of towns and municipalities in the South Bohemian Region after the year 1989.

Key words

coefficient of cooperation, municipality, regional disparities, regional development, cooperation

JEL Classification: R11

1 Úvod

Spolupráce je významným vztahem ve všech oblastech lidské společnosti. Umožňuje snadněji a účinněji dosáhnout potřebných výsledků, v řadě případů není možné cíle bez spolupráce vůbec dosáhnout. Její důležitost se projevuje nejen v oblasti mezilidských vztahů, ale i v oblasti činnosti a komunikace nejrůznějších subjektů. Současné pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce obcí při rozvoji daného prostoru. Uskutečňování regionální politiky je neseno především představiteli veřejné správy příslušných regionů a významně se opírá o potřebu jejich spolupráce při poznávání, pochopení a prosazování potřeb rozvoje a vytváření vhodných podmínek pro jejich praktickou realizaci. Fenomén „spolupráce měst a obcí“, se tak za určitých podmínek stává důležitým „faktorem rozvoje“ (Galvasová, 2007).

2 Metoda výzkumu

Model hodnocení intenzity meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji je konstruován za pomoci metody kvantifikace. Kvantitativním vyjádřením dimenze je hodnota syntetického ukazatele označovaného jako *koeficient spolupráce (KS)*, pro jehož výpočet je stanovena následující metoda (popis a definice ukazatelů viz tabulka 1):

$$K_s = \frac{\sum_{i=1}^n P_{MKR} + P_{MAS} + P_{MA21} + P_{NSZM} + P_{SMOCR} + P_{SMOJK} + P_E + P_{GIZ}}{n}$$

V rámci analýzy bylo využito členění dle Galvasové (2007), která rozlišuje následující čtyři formy spolupráce: meziobecní spolupráce na regionální úrovni, spolupráce se subjekty území, národní struktury spolupráce obcí a spolupráce s obcemi jiných států. Analyzovány byly všechny statisticky dostupné formy spolupráce v rámci Jihočeského kraje.

Tabulka 1: Definice ukazatelů při výpočtu koeficientu spolupráce K_s

Ukazatel	Definice ukazatele	Rozsah možných hodnot v kraji
P_{MKR}	počet členství v mikroregionech	0, 1, 2, 3
P_{MAS}	počet členství v MAS	0, 1
P_{MA21}	počet členství/zájemce v MA21	0, 1
P_{NSZM}	počet členství v NSZM	0, 1
P_{SMOCR}	počet členství ve SMO ČR	0, 1
P_{SMOJK}	počet členství ve SMOJK	0, 1
P_E	počet členství obce v euroregionech	0, 1
P_{GIZ}	počet členství obce v GIZ	0, 1, 2
n	počet měst a obcí (dle zkoumaného regionu)	0-623

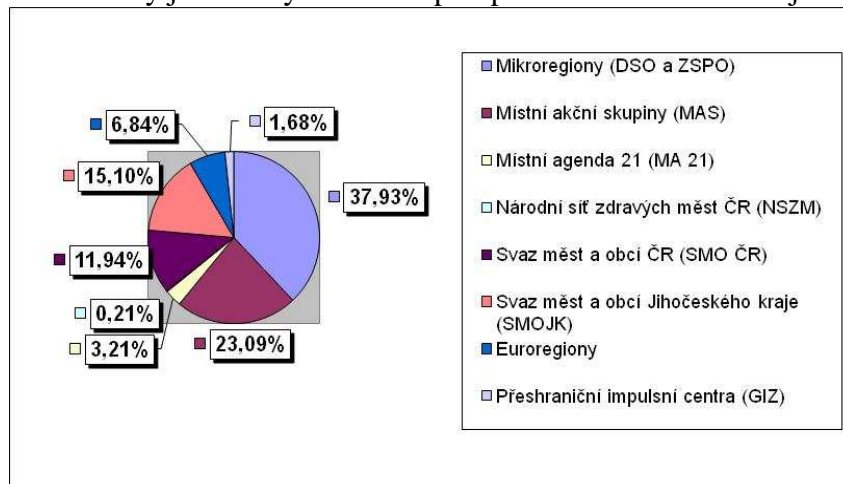
Zdroj: vlastní výpočty

Ačkoliv se jednotlivé formy spolupráce liší svojí důležitostí a významem pro rozvoj regionu, byla přiřazena všem dílčím ukazatelům stejná váha. Důvodem pro toto rozhodnutí byla skutečnost, že obce se zapojují nejprve do mikroregionů či MAS, až později se zapojují do dalších „nadstandardních“ typů spolupráce. Váhy tak reflektují spíše relevanci datové základny než význam jednotlivých prvků. Koeficient spolupráce má pak při stanovení stejné váhy lepší vypovídací schopnost, na první pohled je zřejmé, kolikrát se město či obec zapojily do jakékoliv formy spolupráce v kraji.

3 Výsledky a diskuse

V Jihočeském kraji je nejvýznamnější zapojení měst a obcí do mikroregionů – 37,93 % ze všech forem spolupráce, na druhém místě jsou místní akční skupiny s 23,09 % a Svaz měst a obcí Jihočeského kraje s 15,1 %. Nejméně jsou města a obce v Jihočeském kraji zapojeny do Národní sítě zdravých měst, jsou zde jen 4 města, naproti tomu je v NSZM celý kraj Vysočina, Zlínský kraj a Jihomoravský kraj. Nevelké je i zapojení do přeshraničních impulzních center. Podíly jednotlivých forem spolupráce se tak mohou lišit kraj od kraje (např. viz již uvedená NSZM nebo ve Středočeském kraji není žádné GIZ apod.).

Graf 1: Podíly jednotlivých forem spolupráce v Jihočeském kraji

Maximální teoreticky možná hodnota koeficientu spolupráce (dále jen KS) dosahuje v Jihočeském kraji hodnotu 11. Minimální možná hodnota KS je 0. Tento koeficient tak může nabývat hodnoty $\langle 0, 11 \rangle$. Čím nižší hodnoty KS koeficient dosáhne, tím je nižší zapojení města či obce do meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji, $KS = 0$ vyjadřuje nezapojení města či obce do zkoumaných forem spolupráce. Čím vyšší hodnoty KS koeficient dosáhne, tím je četnější zapojení města či obce do meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji.

Tabulka 2: Základní charakteristiky KS v Jihočeském kraji

K_S	Průměr	Medián	Min.	Max.	Rozpětí	Směrodatná odchylka	Variační koeficient	Šikmost
Jč. kraj	3,051	3	0	8	8	1,434	47 %	0,011

Zdroj: vlastní výpočty

Medián je v našem případě číslo 3, což je číslo, které leží uprostřed podle velikosti uspořádaného souboru čísel. Polovina čísel má tedy hodnotu, která je větší nebo rovna mediánu, a polovina čísel má hodnotu, která je menší nebo rovna mediánu. Nejnižší koeficient spolupráce v Jihočeském kraji je 0 a dosáhlo ho 26 obcí, nejvyššího koeficientu spolupráce 8 dosáhlo pouze město Strakonice. Při analýze souboru zkoumaných čísel KS lze dále určit směrodatnou odchylku ve výši 1,434, která vyjadřuje, jak se hodnoty liší od průměrné hodnoty (střední hodnoty). Variační koeficient se blíží 50 %. Šikmost 0,011 označuje stupeň asymetričnosti rozdělení veličiny kolem střední hodnoty. Kladné zešikmení označuje rozdělení s asymetrickou stranou, která se vychyluje směrem k více kladným hodnotám.

Tabulka 3: Četnost hodnoty KS v Jihočeském kraji

Hodnota K_S	Počet měst a obcí
0	26
1	61
2	130
3	167
4	143
5	74
6	18
7	3
8	1

Zdroj: vlastní výpočty

Pokud bychom porovnali průměrnou velikost KS mezi městy a obcemi Jihočeského kraje, zjistíme, že koeficient spolupráce u měst je 4,3, zatímco u obcí činí hodnota jen 2,935, tj. o 31,7 % méně. Nejnižší hodnotu koeficientu mezi městy má Veselí nad Lužnicí, KS = 1 svědčí o velmi malém zapojení do meziobecní spolupráce.

Tabulka 4: Četnost hodnoty KS u měst v Jihočeském kraji

Koeficient spolupráce	Četnost
1	1,89%
2	7,55%
3	20,75%
4	26,42%
5	24,53%
6	11,32%
7	5,66%
8	1,89%
Celkový součet	100,00%

Zdroj: vlastní výpočty

Nejčastější hodnoty, kterých KS u měst dosahuje, jsou hodnoty 3, 4 a 5. Nejtypičtějším představitelem je v tomto případě město, které je aktivně zapojeno do 1 či 2 mikroregionů, MAS a je členem Svazu měst a obcí České republiky a Svazu měst a obcí Jihočeského kraje.

Z hlediska velikostí měst je jasně patrné, že se vzrůstající velikostí města je zde patrná i tendence většího zapojení do meziobecní spolupráce. Neplatí to však absolutně, samostatnou kategorií je největší město Jihočeského kraje – České Budějovice, jehož koeficient spolupráce je 4. Město není ani členem žádného mikroregionu ani místní akční skupiny, jeho velikost mu jako jednomu z mála měst umožňuje realizovat aktivity bez menších partnerů. České Budějovice jsou zapojeny pouze do SMOJK, SMO ČR, Euroregionu Silva Nortica a město je zájemcem o MA21.

Tabulka 5: Průměrná hodnota KS u měst v Jihočeském kraji v závislosti na počtu obyvatel

Velikost města	K_S
200-499	2
500-999	2,5
1000-1999	3,88
2000-4999	4,46
5000-9999	4,08
10000-19999	6,00
20000-49999	5,75
50000-99999	4,00
Celkový průměr	4,302

Zdroj: vlastní výpočty

Průměrný koeficient spolupráce 570 obcí je téměř o 32 % nižší, než je tomu u 53 měst Jihočeského kraje. Nejvyšší hodnoty KS = 6 dosahuje dokonce u 12 obcí (či městysů) kraje: Čečelovice, Ledence, Benešov nad Černou, Malonty, Pohorská Ves, Kovářov, Němětice, Horní Stropnice, Hranice, Ločenice, Olešnice, Nová Ves nad Lužnicí. Bohužel ale

v Jihočeském kraji nalezneme i 26 obcí, které mají $KS = 0$, čili nejsou zapojeny absolutně žádným způsobem do spolupráce v rámci Jihočeského kraje.

Tabulka 6: Četnost hodnoty KS u obcí v Jihočeském kraji

Koeficient spolupráce	Četnost
0	4,56%
1	10,53%
2	22,11%
3	27,37%
4	22,63%
5	10,70%
6	2,11%
Celkový součet	100,00%

Zdroj: vlastní výpočty

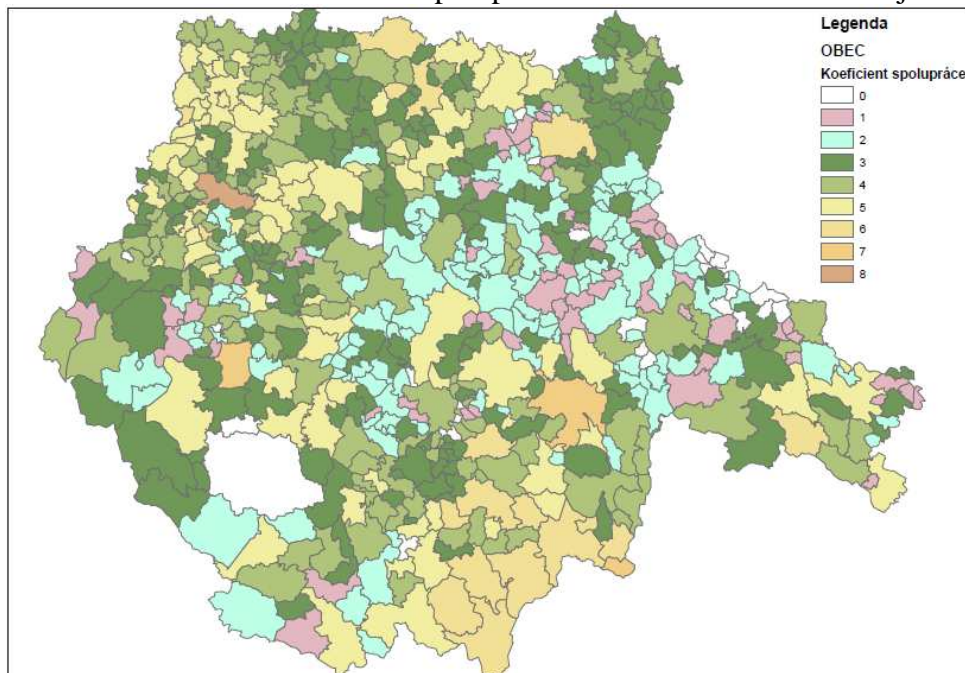
Nejčastější hodnoty, kterých KS u obcí dosahuje, jsou hodnoty 2, 3 a 4, zde je již vidět posun proti městům. Nejtypičtějším představitelem je v tomto případě obec, která je aktivně zapojena do 1 či 2 mikroregionů a MAS. Zapojení do dalších forem spolupráce jako například Svaz měst a obcí České republiky, Svaz měst a obcí Jihočeského kraje či přeshraniční spolupráce není početné. Platí zde obdobná tendence jako u měst, se vzrůstající velikostí obce je zde větší tendence ke spolupráci.

Tabulka 7: Průměrná hodnota KS u obcí v Jihočeském kraji v závislosti na počtu obyvatel

Velikost obce	K_S
do 199	2,48
200-499	3,10
500-999	3,38
1000-1999	3,80
2000-4999	3,33
Celkový průměr	2,94

Zdroj: vlastní výpočty

Obrázek 1: Velikosti koeficientů spolupráce na území Jihočeského kraje

Zdroj: Mapa vytvořena ve spolupráci s Oddělením územního plánování KÚ Jihočeského kraje

Nejmenší míra spolupráce za celý kraj je na Jindřichohradecku. Pokud bychom analyzovali výsledky výpočtů, lze konstatovat tyto závěry:

- rozdíly mezi KS se zvětšují s mírou desegregace (KS je vyšší na úrovni okresů a nižších celků jako jsou SO ORP než u měst a obcí),
- rozevírají se nůžky mezi centrálními regiony kraje a periferií (příhraničními regiony) – nejmenší úroveň KS je v malých obcích (do 199 obyvatel) právě v příhraničních SO ORP – průměr v této kategorii je: SO ORP Jindřichův Hradec 0,89; Dačice 1,25; Prachatice 1,74; Kaplice a Vimperk 2,00,
- lze konstatovat, že se zvětšují rozdíly mezi městy a venkovem.

Tabulka 8: Intenzita spolupráce v rámci okresů a SO ORP Jihočeského kraje

Okres	K_S	SO ORP	K_S
Jindřichův Hradec	2,32	Dačice	2,70
		Jindřichův Hradec	1,62
		Třeboň	3,60
Tábor	2,43	Soběslav	2,06
		Tábor	2,57
Prachatice	2,75	Prachatice	2,89
		Vimperk	2,48
České Budějovice	2,98	České Budějovice	2,65
		Trhové Sviny	5,13
		Týn nad Vltavou	2,43
Český Krumlov	3,52	Český Krumlov	3,32
		Kaplice	3,93
Písek	3,69	Milevsko	3,77
		Písek	3,65
Strakonice	3,97	Blatná	4,54
		Strakonice	4,00
		Vodňany	3,00
Celkový průměr	3,05	Celkový průměr	3,05

Při prozkoumání struktury koeficientu KS jsou vidět velké rozdíly mezi regiony SO ORP. Ačkoliv je forma mikroregionální spolupráce v kraji nejčastější, na Strakonicku specificky je nejvýznamnější spolupráce MAS. Zjistíme též, že některé formy spolupráce se u určitých SO ORP vůbec nevyskytují (např. Dačice – MAS).

V rámci analýzy dopadů spolupráce na rozvoj území bylo posuzováno 41 DSO, jež se nacházejí na území Jihočeského kraje. Celkový příjem těchto 41 DSO je za rok 2008 77 milionů Kč. Pokud bychom porovnali závislost výše příjmů DSO na koeficientu spolupráce KS, zjistíme, že zde existuje přímá závislost mezi průměrným KS u dobrovolných svazků obcí a příjmy plynoucími do daného regionu.

Tabulka 9: Průměrná výše příjmů DSO (v tis. Kč) v závislosti na výši KS

Koeficient spolupráce K_S	Rok 2007	Rok 2008
1-1,99	416,09	145,64
2-2,99	1 499,77	1 296,70
3-3,99	1 858,92	2 669,97
4-4,99	1 709,58	1 444,94
5-5,99	1 283,85	1 347,55
Celkový průměr	1 634,64	1 878,47

Zdroj: vlastní výpočty

Aby mohla být závislost příjmů DSO na KS ještě více prokazatelná, byl proveden u všech 41 DSO přepočítání na obyvatele a dále pak na jednotlivé obce. I zde bylo prokázáno, že s rostoucím KS roste příjem v rámci DSO jak na jednotlivou obec, tak i obyvatele. Růst výše příjmů na 1 obyvatele DSO je velmi markantní, u KS 1-1,99 je příjem na 1 obyvatele DSO pouhých 21,29 Kč, u KS 5-5,99 je již 3 041,73 Kč, v přepočtu na 1 obec DSO se takto příjem změnil z 11 651 Kč na 539 020 Kč. Patrná je vysoká závislost celkových příjmů na transferech (80,58 %) měnící se dle KS. Obdobný výpočet lze provést i u MAS.

4 Souhrn a závěry

Z hlediska významnosti jednotlivých forem spolupráce je jednoznačně nejvýznamnější formou v Jihočeském kraji spolupráce v rámci mikroregionů a MAS, tyto dvě formy spolupráce tvoří 60 % všech forem spolupráce v kraji. Ostatní formy spolupráce již nejsou tak významné, protože nepřinášejí obcím takové efekty jako spolupráce v MAS a mikroregionech nebo se do nich kvůli svému geografickému umístění nemohou v takové míře obce zapojit (viz např. spolupráce s obcemi jiných států). Přínosy spolupráce mohou být v různých rovinách – od ekonomické roviny až po rovinu politickou, což se projevuje logicky i na zájmu jednotlivých měst a obcí o členství v těchto organizacích. Důležitým aspektem při výběru vhodné formy spolupráce jsou i legislativní a ekonomické bariéry.

Na základě kartogramu lze identifikovat čtyři významná centra spolupráce v Jihočeském kraji, konkrétně se jedná o města Strakonice (KS = 8), Prachatice, České Velenice a Třeboň (KS = 7). Jako problémové se jeví oblasti Jindřichohradecka, Soběslavska, kde je průměrná hodnota KS velmi nízká (1,62, respektive 2,06). Z 26 obcí, které mají KS = 0, jich 13 leží právě v regionu SO ORP Jindřichův Hradec. Z tohoto pohledu by bylo vhodné inspirovat se modelem z kraje Vysočina, kdy kraj je ochoten podporovat mikroregionální spolupráci, ovšem za podmínky, že je zde 100 % zapojení všech obcí na celém území a nedochází k překryvům. Kraj má tak v mikroregionech plnohodnotné partnery, pomocí nichž může rozvíjet celé území kraje rovnoměrně. V Jihočeském kraji je naproti tomu 20 obcí ve třech

mikroregionech a 135 obcí dokonce ve dvou mikroregionech zároveň. Efektivitu vícenásobného členství lze velmi snadno posoudit podle výše příjmů mikroregionu, např. v Jihočeském kraji je DSO, jehož příjem činil v roce 2008 pouhých 10 tis. Kč. Velmi pozitivní je, že takové svazky jsou v Jihočeském kraji pouze 3 (tj. 5,9 %).

Rozdíly mezi KS se přímo úměrně zvětšují s mírou desagregace, rozdíl na úrovni okresů je v absolutní hodnotě 1,65, na úrovni SO ORP 3,5 a na úrovni obcí dokonce 8. Rozevírají se nůžky mezi centrálními regiony kraje a periferií kraje, nejmenší úroveň KS je v malých obcích (do 199 obyvatel) právě v příhraničních SO ORP – průměr v této kategorii SO ORP Jindřichův Hradec 0,89; Dačice 1,25; Prachatice 1,74; Kaplice a Vimperk 2,00. Pozitivně se v periférii kraje projevuje na výši KS sousedství Rakouska, kde vzniklo několik impulzních center, a Středočeského kraje (přesahy MAS). Lze též konstatovat, že se zvětšují rozdíly mezi městy a venkovem (KS 4,3 x 2,94). Z hlediska existujících forem spolupráce je nejvýznamnější forma spolupráce v mikroregionech, jen na Strakonicku je specificky nejvýznamnější formou spolupráce MAS. Některé formy spolupráce se u určitých SO ORP vůbec nevyskytují (např. MAS na Dačicku).

Lze předpokládat, že v hospodářsky méně vyspělých regionech kraje by měl být zájem o spolupráci intenzivnější než v regionech hospodářsky rozvinutých, což by se mělo pozitivně projevit na množství finančních prostředků plynoucích do daného území a tím i na zmenšování disparit uvnitř kraje. Tato hypotéza byla vyvrácena. Bylo prokázáno, že na jedné straně je KS vždy vyšší u měst a tím hospodářsky silnějších oblastí než u obcí, na straně druhé bylo prokázáno, že velikost příjmů DSO a MAS přímo závisí na KS (jak v absolutní výši, tak i v přepočtu na obyvatele či počet obcí). Pokud je průměrný KS v rozmezí 1-1,99, je příjem DSO v roce 2008 145,64 tis. Kč, v případě KS v rozmezí 5-5,99 je však již příjem 1 347,55 tis. Kč, obdobné výsledky byly i v letech předchozích. Při přepočtu na jednoho obyvatele se dostáváme k nárůstu z 20,77 Kč na 334,8 Kč v rámci DSO. U MAS jsou výsledky s růstem KS obdobné.

Spolupráce obcí je významným faktorem regionálního rozvoje a její význam by neměl být podceňován, což se v řadě případů stává. Stát a veřejná správa by se měly snažit spolupráci obcí podporovat – jak finančně, tak i administrativně a legislativně, poradenstvím a dalšími formami podpory. Legislativa mnohdy omezuje v meziobecní spolupráci zapojení dalších partnerů, jako jsou podnikatelské organizace, neziskové organizace a další instituce (např. ve svazku obcí nemůže figurovat podnikatelský subjekt, v rámci MAS je obtížné dosáhnout nadpolovičního podílu subjektů mimo veřejnou správu apod.). Pokud nedojde v budoucnu k zásadním změnám, intenzita spolupráce bude pravděpodobně v Jihočeském kraji stagnovat. Poslední mikroregiony vznikly v Jihočeském kraji naposledy v roce 2006, do meziobecní spolupráce se tak budou spíše zapojovat jen jednotlivé obce. Zároveň budou zanikat z důvodu neaktivity nefunkční uskupení a mnohonásobná členství některých obcí, tento proces začal již v roce 2004.

Literatura

- [1] GALVASOVÁ, IVA, et al. *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. 1. vyd. Brno : Georgetown, 2007. 140 s. ISBN 80-251-20-9.

POROVNÁNÍ KONKURENCESCHOPNOSTI KRAJE VYSOČINA

THE COMPARISON OF COMPETITIVENES OF THE VYSOCINA REGION

ING. LIBUŠE MĚRTLOVÁ, PH.D.

*Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Česká republika
e-mail: mertlova@vspj.cz*

Anotace

Cílem příspěvku je stručně popsat regionální výkonnost, její faktory jako předpoklad regionální konkurenceschopnosti a situaci v porovnávání dynamiky růstu regionální konkurenceschopnosti s ohledem na možnosti použití různých metod porovnávání výsledků regionu Vysočina s ostatními regiony ČR.

Klíčová slova

Region, konkurenceschopnost, regionální výkonnost, metoda komparace

Annotation

The paper deals with competitive factors of the Vysočina region; this factors are compared in the Vysočina region with other regions in Czech Republic.

Key words

Region, competitiveness, regional efficiency, method of comparison

JEL classification: R12

1. Úvod

Problematika regionů, jejich rozvoje a rozvojové strategie se dostává do popředí zájmu v České republice od konce 90. let minulého století a na začátku 21. století. Osamostatnění regionů, zvýšení odpovědnosti územní a místní samosprávy za rozvoj spravovaného území sebou přinesly potřebu zabývat se touto problematikou jak po stránce praktické, tak i po stránce teoretické. Tato samostatnost se projevuje i v současném výkonu veřejné správy, kdy na základě principu subsidiarity obce a kraje získaly rozsáhlé pravomoci v oblasti řízení a rozhodování o prioritách rozvoje v rámci daného regionu včetně zpracování rozvojových strategií a využívání prvků strategického řízení. Každá relevantní strategie musí nutně vycházet z provedené analýzy území, jeho možností a zdrojů, musí vycházet z možných příležitostí a předpovídat a eliminovat možné hrozby. Pro tvorbu dlouhodobé strategie rozvoje regionu je podstatné na podkladě získaných informací vytvořit reálnou vizi, která sjednotí i jednotlivé aktéry regionu tím, že je pro ně prospěšná a zajímavá a umožňuje tak vznik dlouhodobého záměru rozvoje.

2. Regionální rozvoj

Regionální rozvoj je charakterizován jako proces, který směřuje k vytváření prosperujícího, životaschopného území, které umožňuje produkovat výrobky a služby především využitím místního potenciálu a místních zvláštností.

Nejčastěji je regionální rozvoj definován z pohledu jeho cílů.¹ Místní a regionální rozvoj je cílená aktivita firem, místních a regionálních samospráv a dalších místních zájmových skupin, zaměřená na maximalizaci využití ekonomických zdrojů v daném území. To umožňuje zvyšovat ekonomický růst, tvorbu pracovních míst a kvalitu života pro všechny. Místní a regionální rozvoj je tedy společenství o neustálém zlepšování investičního klimatu a podnikatelského prostředí, které zvyšuje jeho konkurenční schopnost, zajišťuje práci a zlepšuje výstupy (tržby).²

Jako hlavní faktory regionálního rozvoje je možné uvést existující disponibilní zdroje, zejména přírodní zdroje a životní prostředí, lidský potenciál území, ekonomickou strukturu, zahraniční investice a moderní infrastrukturu. Pokud budeme za regiony považovat jednotlivé kraje, můžeme mluvit o regionální ekonomické a inovační výkonnosti na úrovni krajů, tedy NUTS III. Regiony vznikly na základě zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení). Každý kraj vznikl na území bývalých okresů regionu a převzal území determinované minulým vývojem, postavením v národní ekonomice, s určitou infrastrukturou, přírodními zdroji a daným počtem a kvalifikací pracovní síly. V minulém společenském systému se stát svými zásahy snažil o přibližně stejné postavení regionů, které se v tržním prostředí začalo výrazně diverzifikovat na podkladě rozdílných podmínek přírodních, faktorového vybavení a úrovně lidských zdrojů. Tento proces představuje diverzifikaci regionů a projevuje se vznikem disparit, které se začaly projevovat v období restrukturalizace a transformace plánované ekonomiky na tržní a dále výrazně prohlubovat s růstem nezaměstnanosti v období ekonomické krize v roce 1997.

Česká republika na základě zákona č.248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje rozděluje regiony do čtyřech kategorií:

- Strukturálně postižené regiony – které jsou zatíženy projevy strukturálních změn
- Hospodářsky slabé regiony – vykazují nižší ekonomickou úroveň, než je průměr ČR
- Venkovské regiony – s nízkou hustotou osídlení a nízkým podílem průmyslu
- Ostatní regiony, jejichž podpora státem je žádoucí, např.příhraniční regiony, bývalé vojenské prostory

Cílem státní politiky je snažit se vytvářet podmínky pro rozvoj regionů, pro to, aby zaostalé regiony mohly čerpat pomoc ze státních a evropských prostředků a měly šanci urychlit svůj rozvoj a dosáhnout zlepšení ve všech rozhodujících parametrech. Základním nástrojem regionální politiky, za niž ze zákona odpovídá Ministerstvo pro místní rozvoj, je Strategie regionálního rozvoje České republiky pro období 2007–2013. Zabezpečuje provázanost národní regionální politiky s regionální politikou Evropské unie a také s ostatními odvětvovými politikami. Ze Strategie regionálního rozvoje vycházejí regionálně zaměřené rozvojové programy financované výhradně z národních zdrojů nebo spolufinancované ze zdrojů Evropské unie. Pro rozvoj jednotlivých regionů je důležitá i kohezní politika EU. Cílem kohezní politiky je snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů, snížení

¹ Ježek,J.:Budování konkurenceschopnosti měst a regionů

² Světová banka 2000sit.dle COULSON: Governing Local and Regional Economies Institutions, Polics and Economics Development. In: Local Government Studies, volume 31, numer 4, 2005

zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů a posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti za účelem harmonického vývoje EU. Ve finanční perspektivě současného programového období 2007-2013 je kohezní politika z hlediska výdajů a s podílem 35,7 % na celkovém rozpočtu EU - 347,410 mld. € nejvýznamnější politikou EU (po Společné zemědělské politice).³

3. Regionální konkurenceschopnost

Regionální konkurenceschopnost se podstatným způsobem liší od konkurence mezi firmami či jednotlivci. Je podmíněna působením jednotlivých faktorů, které se v daném regionu vyskytují a jejich vzájemnou kombinací, takže je podmíněna multifaktorově. Vytváří vzniklé místní prostředí podmiňuje příznivou atmosféru v regionu, vzájemnou spolupráci, důvěru a ochotu v regionu investovat a v něm se angažovat a spolupráce jednotlivých aktérů – podnikatelských subjektů, státní správy a samosprávy, neziskových organizací a domácností – tak vytváří synergické efekty spolupráce v regionu. Jestliže si firma vybere pro svoje působení určitý region, pozitivní efekty se mohou projevit i v regionech ostatních v podobě zvýšené koupěschopné poptávky po zboží, které je vyráběno v těchto regionech (spotřební zboží), nebo službách v jiných regionech poskytovaných (rekreace). Vedle toho se příznivě projeví také zvýšená nabídka pracovních příležitostí, která může být využita i pracovní silou z regionů s časově únosnou dostupností (tzv. pozitivní kruh konkurenceschopnosti).

Globalizace ekonomiky, stejně jako i její regionalizace způsobují zostřující se konkurenci regionů, měst a obcí a vyvolávají změny v oblasti regionální politiky. Stále vzrůstá význam místních a regionálních zainteresovaných subjektů, které se snaží tuto politiku usměrňovat a realizovat tak své zájmy v oblasti rozvojového procesu. Ježek⁴ uvádí, že v posledních přibližně dvaceti letech jsme svědky výrazného nárůstu vlivu místních a regionálních samospráv na tvorbě regionální politiky. Platí to pro téměř všechny členské země EU⁵. Významným dokumentem v této oblasti je koncept „Evropa regionů“, kdy se proces tvorby regionální politiky významným způsobem přiblížil participativnímu modelu, kdy se tvorby regionální politiky účastní různé stupně veřejné správy a také soukromé subjekty.

Takováto definice konkurenceschopnosti v sobě obsahuje možnost produkovat mezinárodně konkurenceschopné zboží a zároveň zabezpečovat růst životního standardu obyvatel. Konkurenceschopnost státu, potažmo i regionu vychází z konkurenční výhody, která je výsledkem synergického efektu podnikatelských subjektů, institucí státní správy, které v regionech vytvářejí přirozené shluky – klastry. Uvnitř klastrů dochází potom k intenzivním vazbám, rozvoji spolupráce a vzniká celá řada pozitivních efektů, které jsou přínosné pro všechny zúčastněné.

Konkurenční schopnost země je v podstatě taková úroveň, při které může země v podmínkách svobodné a zdravé konkurence vyrábět zboží a poskytovat služby, které uspokojují preference mezinárodních trhů, přičemž země současně dlouhodobě zabezpečuje a zvyšuje reálný důchod svých občanů.⁶

³ www.mmr.cz/Kohezni-politika-a-Uzemni-agenda-EU, dostupno 17.9.2009

⁴ Ježek, J.: Budování konkurenceschopnosti měst a regionů

⁵ Tailor 2000

⁶ Garelli, definice přijatá na půdě OSN

3.1 Měření konkurenceschopnosti regionů

Vyvstává problém měření regionálního rozvoje a regionální konkurenceschopnosti a stanovení jednotné metodiky na posouzení dynamiky rozvojových procesů a stanovení ekonomické úrovně regionu.

Pokud se budeme zabývat publikovanými metodikami nebo i modely hodnocení regionální konkurence a konkurenceschopnosti, dojdeme k závěru, že v současné době je situace poněkud nepřehledná, existuje celá řada prováděných výzkumů a šetření s cílem posoudit úroveň a dynamiku regionálního rozvoje.

Kadeřábková⁷ provádí hodnocení regionální ekonomické výkonnosti na podkladě komplexních ukazatelů, vytvářejících souhrnný *index ekonomické výkonnosti*. Index zahrnuje ukazatele HDP na obyvatele, produktivitu práce, míru nezaměstnanosti a tvorby hrubého fixního kapitálu na obyvatele. Souhrnná úroveň je vyjádřena jako průměr percentil, které odrážejí pořadí kraje v rámci jednotlivých dílčích ukazatelů. Druhým ukazatelem je *regionální inovační výkonnost*, která zahrnuje inovační aktivity a technologické schopnosti regionu, vyjádřené pomocí výdajů na výzkum a vývoj přepočtených na obyvatele, výdaje v % HDP a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji na tisíc obyvatel. Dalším ukazatelem je *kvalitativní struktura přidané hodnoty a přímé zahraniční investice*.

Na Vysočině se podle výsledků výzkumu za roky 2001 – 2005 dynamicky zvyšují především výdaje na výzkum a vývoj, které jsou z 98 % tvořeny podnikatelským sektorem a rovněž zahraniční přímé investice (což souvisí s koncernem Bosch v Jihlavě).

Jánský⁸ porovnává ekonomickou výkonnost jednotlivých regionů na podkladě ukazatelů výkonnosti: hrubého domácího produktu, hrubé přidané hodnoty a tvorby fixního kapitálu v období let 2002 – 2006. pro posouzení regionů jsou použity základní statistické charakteristiky aritmetický průměr a vylační koeficient, pro posouzení dynamiky vývoje v časových řadách je použito průměrných koeficientů růstu.

Závěr výzkumu je, že makroekonomický vývoj v ČR je příznivý, tempo růstu HDP je vysoké, úroveň HDP na obyvatele je však ve všech regionech pod průměrem ČR, z důvodu vysoké tvorby HDP v Praze. Praha se svým zázemím představuje hlavní rozvojový pól ČR, ke kterému se přibližují regiony s nízkou úrovní nezaměstnanosti. Dalším závěrem je, že se prohlubují sociálně ekonomické problémy vybraných venkovských oblastí, způsobené útlumem zemědělské činnosti zejména v oblastech se ztíženými podmínkami hospodaření. Ve většině krajů existují poměrně velké vnitřní sociálně ekonomické rozdíly.

Závěrem bych chtěla přiblížit dynamický model komparace krajů autora M.Šulce, jehož výsledky byly publikovány v publikaci *Jak se žije na Vysočině*.⁹ A je součástí webových stránek kraje Vysočina. Cílem modelu je podat přehled o aktuální výkonnosti krajů a zohlednit i potenciál dalšího rozvoje, tedy dynamickou složku vývoje zvolených ukazatelů. Zvolená metodika vychází z publikace Jaroslava Kahouna *Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v ČR*. Do modelu byly zahrnuty ukazatele, u nichž existuje průkazná

⁷ Kadeřábková, A.: Růst, stabilita a konkurenceschopnost III, Česká republika v globalizované ekonomice. Praha: Linde 2007. ISBN 978-8086131-71-9

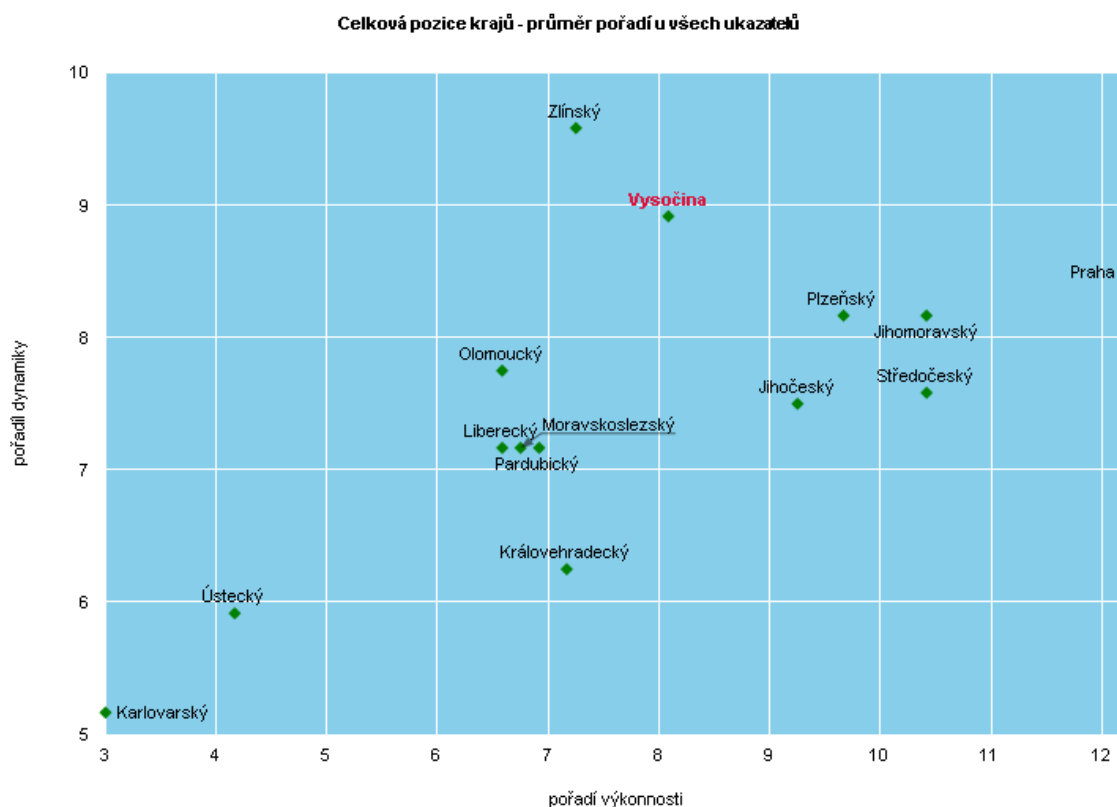
⁸ Jánský, J.: Porovnání ekonomické výkonnosti krajů v České republice. Konkurence – teoretické a praktické aspekty. Sborník příspěvků z pracovní konference s mezinárodní účastí. Jihlava 2009. ISBN 978-80-87035-23-8

⁹ Vystrčil, M.- Šulc, M.: *Jak se žije na Vysočině*, Kr.Ú kraje Vysočina. Jihlava 2008

časová řada od roku 2000 a jejichž regionální vypovídací schopnost není příliš zkreslena. Celkové pořadí krajů je zřejmé z obrázku 1. Na ose x je zaznamenána úroveň – směrem doprava se zvyšuje, na ose y dynamika vývoje za roky 2000 až 2007.

3.2 Dynamický model komparace krajů

Obrázek 1: Celková pozice krajů – průměr pořadí všech ukazatelů

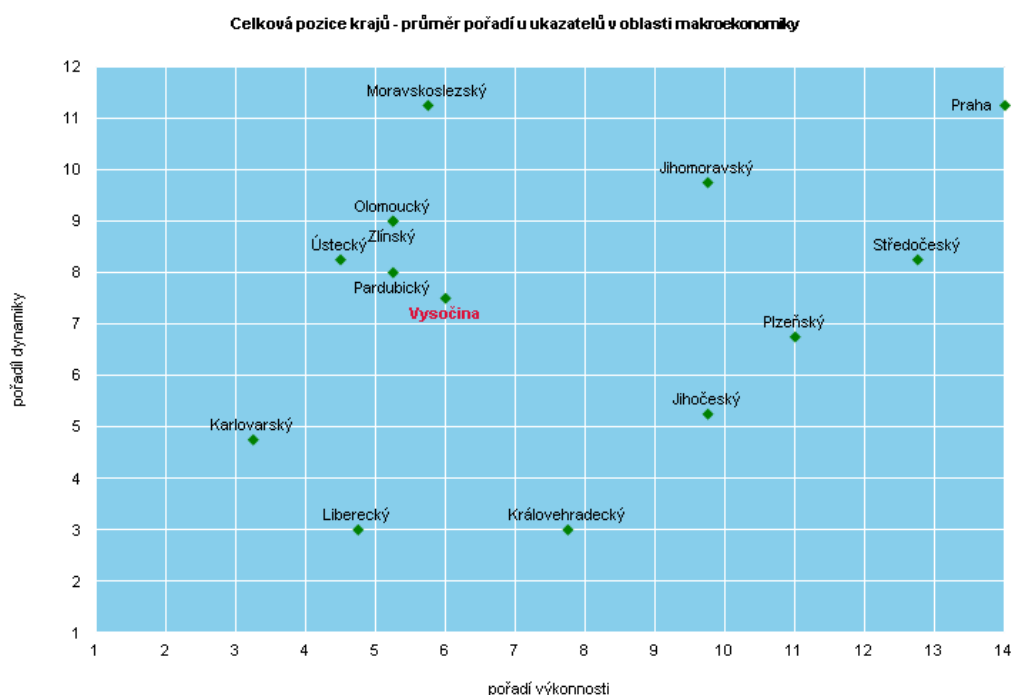

V oblasti makroekonomického vývoje jsou hodnoceny tyto ukazatele:

- produktivita práce,
- zaměstnanost,
- nezaměstnanost,
- průměrná tvorba hrubého fixního kapitálu na obyvatele,
- čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele.

Celková pozice krajů je zřejmá z obrázku číslo 2.

Obrázek 2: Celková pozice krajů – makroekonomické ukazatele

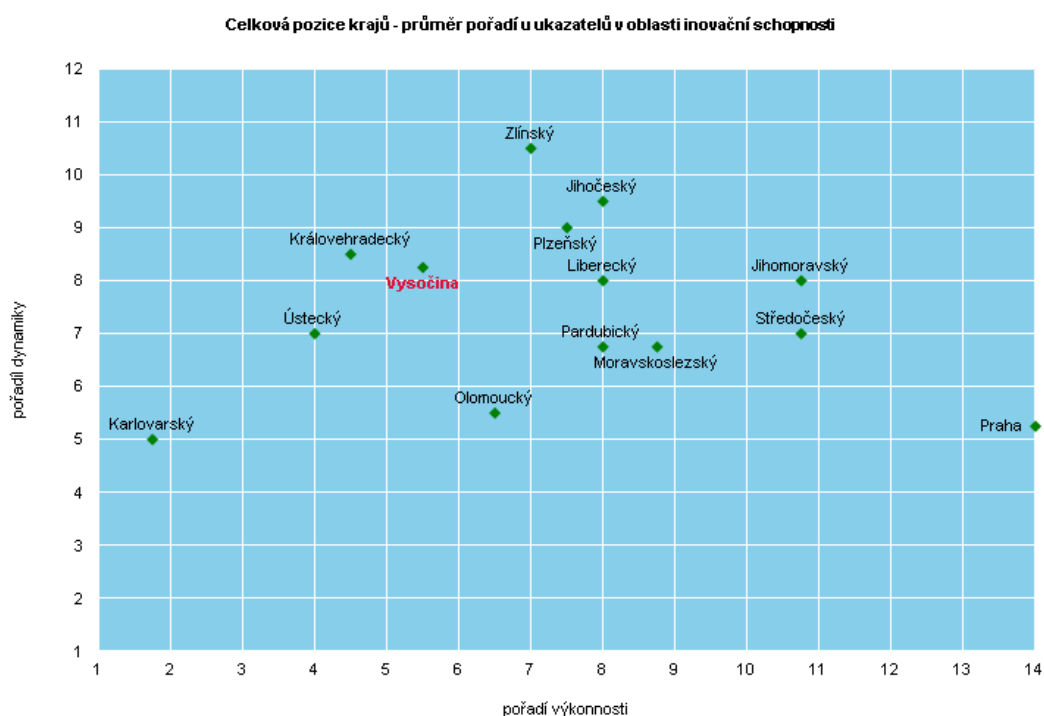

V oblasti inovační schopnosti krajů jsou hodnoceny tyto ukazatele:

- průměrné výdaje na výzkum a vývoj na obyvatele
- přímé zahraniční investice na obyvatele
- počet zaměstnanců ve výzkumu v regionu na 1000 zaměstnanců
- počet vysokoškoláků zaměstnaných v NH

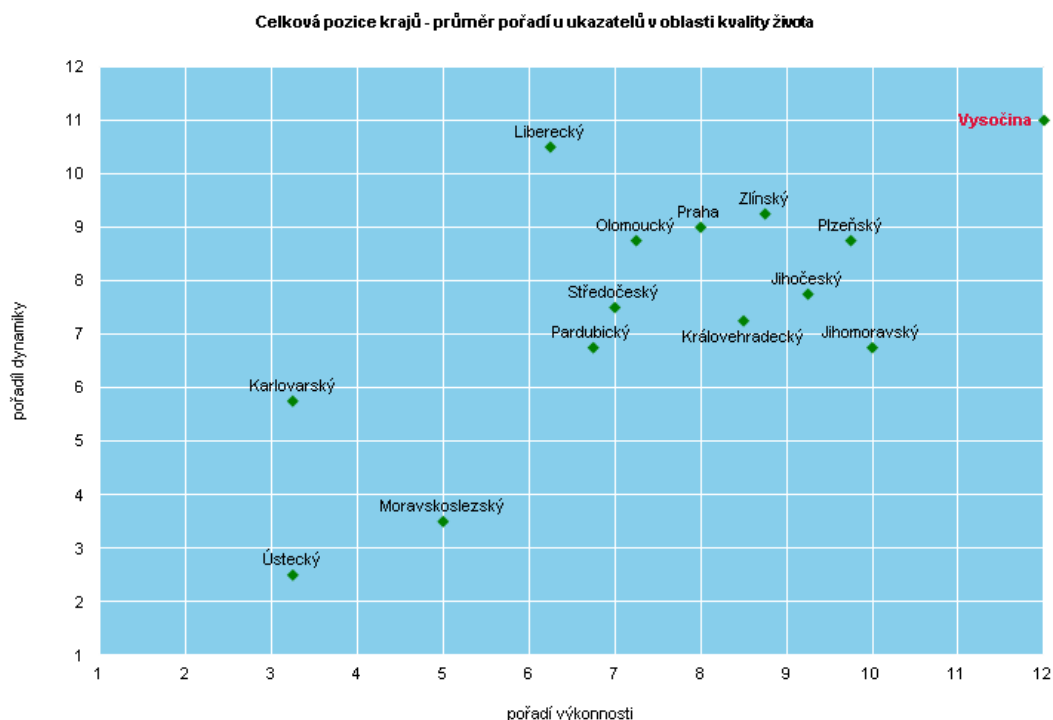
Inovační výkonnost kraje Vysočina v komparaci s ostatními kraji je znázorněna na obr. 3.

Obrázek 3: Celková pozice krajů - inovační výkonnost

Posledním sledovaným makroekonomickým ukazatelem je *kvalita života*, zahrnující kriminalitu, emise na km², průměrnou hrubou měsíční mzdu a střední délku života. Výsledky porovnání zachycuje tabulka 4.

Obrázek 4: Celková pozice krajů – kvalita života

Shrnutí

Cílem příspěvku bylo pokusit se přiblížit problematiku měření ekonomické výkonnosti a konkurenceschopnosti regionů v ČR. Závěrem je možno říci, že existuje celá řada přístupů, které se tímto problémem zabývají, není možné jednoznačně říci, který z nich je přínosnější a validnější. Důležité je, že v dnešní době existuje celá řada subjektů, které se tímto výzkumem zabývají a dokážou přinést relevantní odklady pro rozhodování na úrovni veřejnoprávního managementu.

Literatura

- [1] Jánský, J.: Porovnání ekonomické výkonnosti krajů v České republice. Konkurence – teoretické a praktické aspekty. Sborník příspěvků z pracovní konference s mezinárodní účastí. Jihlava 2009. ISBN 978-80-87035-23-8
- [2] Ježek, J.: Budování konkurenceschopnosti měst a regionů
- [3] Kadeřábková, A.: Růst, stabilita a konkurenceschopnost III, Česká republika v globalizované ekonomice. Praha: Linde 2007. ISBN 978-8086131-71-9
- [4] Světová banka 2000sit.dle COULSON: Governing Local and Regional Economies Institutions, Polics and Economics Development. In: Local Government Studies, volume 31, numer 4, 2005
- [5] www.mmr.cz/Kohezni-politika-a-Uzemni-agenda-EU
- [6] Garelli, definice přijatá na půdě OSN
- [7] Vystrčil, M.- Šulc, M.: Jak se žije na Vysočině, krajský úřad kraje Vysočina. Jihlava 2008

VYBRANÉ PREJAVY TRANSFORMÁCIE HOSPODÁRSTVA MESTA TREŇČÍN PO ROKU 1989

SELECTED DISPLAYS OF THE ECONOMY TRANSFORMATION OF THE TREŇČÍN TOWN AFTER YEAR 1989

RNDR. KATARÍNA DANIELOVÁ

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: danielova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Príspevok je zameraný na vybrané prejavy transformácie hospodárstva mesta Trenčín po roku 1989. Veľmi dobrá dopravná poloha, relatívne homogénna národnostná štruktúra a dobrá vzdelanostná úroveň obyvateľstva umožňovali Trenčínu v minulosti sa dobre rozvíjať. Záujem zahraničných investorov o mesto už predvojnovom období mu zabezpečili diverzifikovanú hospodársku základňu, ktorú nenarušila ani socialistická industrializácia vyznačujúca sa budovaním predovšetkým ťažkého priemyslu. Tieto okolnosti spôsobili, že Trenčín vstupoval do transformačného obdobia s lepšími vyhliadkami v porovnaní s inými slovenskými mestami. Možno usúdiť, že transformácia mesta Trenčín po roku 1989 prebieha pomerne úspešne, o čom svedčí nízka miera nezamestnanosti, veľmi malá odchádzka za prácou, veľmi dobré hodnotenie Slovenskej ratingovej agentúry a neutíchajúci záujem zahraničných investorov o mesto

Kľúčové slová

Trenčín, transformácia hospodárstva, nezamestnanosť, textilný priemysel, elektrotechnický priemysel

Annotation

This contribution is focused on selected displays of the economy transformation in the town of Trenčín after year 1989. Very good traffic location, relatively homogeneous nationality structure and the high educational level of its population enabled a positive development for Trenčín. The interest of foreign investors in this town in the prewar period provided a diversified economic basis, what remained unimpaired also by the socialist industrialization characterized by building a heavy industry. These circumstances caused Trenčín to enter the transformation period with better prospects than the other towns. As a conclusion, the transformation of the Trenčín town after year 1989 proceeds relatively successfully, that is indicated by the low unemployment rate, very low leave for work, a positive rating issued by the Slovak rating agency and continuing interest of foreign investors in this town.

Keywords

Trenčín, economy transformation, unemployment, textile industry, electrotechnical industry

JEL classification: R12

Úvod

Mestá bývalých socialistických krajín bývajú často označované ako postsocialistické mestá (K. Axenov (2002), J. Timár (1995), postkomunistické, posttotalitné mestá). Ako konštatujú

R. Matlovič (2001) a L. Sýkora (2001) ide o akési prechodné vývojové štádium, v ktorom sa mestá prispôsobujú novým zmeneným podmienkam. Premeny postsocialistických miest boli vyvolané predovšetkým na základe zmien spoločenských princípov ovplyvňujúcich vývoj miest, pričom hlavnú úlohu zohralo nahradenie centrálne plánovanej alokácie trhovým systémom (Sýkora L., 2001). Je potešujúce, že v súčasnosti sa pozornosť viacerých autorov čoraz viac obracia aj na menšie mestá a nielen na metropoly. Príkladom sú štúdie viacerých autorov – Danielová, K. (2008, 2009), Križan, F., Alföldiová, M., Lauko, V., (2008), Matlovič, R., (2000), Vaishar, A., (2001, 2002). V našom príspevku sa v tomto zmysle budeme orientovať na mesto Trenčín.

Trenčín leží v západnej časti Slovenska v Považskom podolí. Rozkladá sa na oboch brehoch rieky Váh na styku Trenčianskej a Ilavskej kotliny, pričom z východu na jeho územie zasahuje aj výbežok Strážovských vrchov (Teplická vrchovina). Trenčín je centrom okresu Trenčín a sídlom Trenčianskeho kraja a k 31.12. 2008 mal 56826 obyvateľov. Je najväčším mestom v rámci okresu i kraja, no ako prirodzené centrum južnej časti strednopovažského regiónu ho možno označiť oddávna.

Stručná história vývoja hospodárstva mesta Trenčín po rok 1989

Pre rozvoj mesta bol v minulosti nepochybne veľmi dôležitý výbežok Teplickej vrchoviny – strategický bod pre vybudovanie Trenčianskeho hradu a zároveň meander rieky Váhu, ktorý bezpečnosť hradu umocňoval. Vhodné prírodné podmienky ako aj brod cez rieku Váh spolu vytvorili predpoklady pre vznik osady pod hradom, z ktorej sa neskôr vyvinulo slobodné kráľovské mesto s viacerými výsadami (právo výročného jarmoku, právo slobodného rybolovu a lovu, právo varenia piva, právo mostného mýta a ďalšie). Význam mesta umocňovala aj dôležitá obchodná cesta, ktorá sledovaným územím prechádzala.

Na konci stredoveku, ale aj v prvých storočiach novoveku (16. – 17. stor.) bolo ešte základným odvetvím feudálnej ekonomiky poľnohospodárstvo. Avšak priamo v Trenčíne sa rozvíjali remeslá, ktoré sa už od stredoveku združovali do cechov. Najpočetnejší boli súkenníci, ale významná bola prítomnosť zlatníckeho cechu. Výskyt tohto pomerne zriedkavého remesla v Trenčíne súvisel nepochybne aj so sústredenosťou šľachty v meste a na jeho okolí, ale aj s existenciou viacerých cirkevných inštitúcií (fár, kostolov, kláštorov) a majetnosťou meštianstva (Horváth P., 1993). Na konci 17. stor. existovalo v meste 25 rôznych remeselníckych cechov, v druhej pol. 18. stor. dokonca 40. Katastrofálny požiar v meste v r. 1790, ale aj ďalšie skutočnosti spôsobili v 19. stor. úpadok remesiel, čo viedlo v r. 1872 k zrušeniu cechov. Na druhej strane vysoká úroveň trenčianskej remeselnej výroby bola všeobecne známa, preto bolo zrejme, že na jej základe budú vznikať nové priemyselné podniky. V 19. stor. tu už existoval liehovar, tlačiareň, pivovary, viaceré tehelne. Industrializácia v Trenčíne nastupovala v porovnaní s inými slovenskými mestami pomerne neskoro, pretože rozvoju priemyslu bránila aj zaostalosť dopravy, čo sa však vyriešilo dostavaním Považskej železnice, ktorá postupne spájala Bratislavu so Žilinou. Zlepšenie dopravy spôsobilo zvýšenie obratu z obchodu, v meste sa pravidelne konali trhy a jarmoky. V meste vznikla v r. 1890 Továreň na nábytok a drevený tovar, v r. 1894 veľkoučudenárstvo – Továreň R. Schánera na salámu a konzervy, v r. 1905 Prvá trenčianska borovičková a likérová továreň. K vznikajúcim odvetviam nábytkárskeho a potravinárskeho priemyslu postupne pribúdali ďalšie: strojárské (továreň na oceľové nástroje) a zbrojárské (Titanit na výrobu výbušnín). Z uvedeného vyplýva, že už tu sa vytvoril základ diverzifikovanej priemyselnej základne Trenčína. Najúspešnejším podnikom, ktorý natrvalo ovplyvnil hospodársky život mesta, bola textilná továreň (Lipták L., 1993) na spracovanie vlny, ktorej

majitelmi boli bratia Tiberghienovci zo severu Francúzska a ktorá začala pracovať od r. 1907. Ďalšie podniky, ktoré predstavovali rozvíjajúci sa priemysel v meste bola drevárska spoločnosť Domový a lesný priemysel (vznikla v r. 1911), Prvá slovenská továreň na droždie, lieh a masť, Tochtenova likérka a ďalšie. Viacero podnikov liehovarníctva v meste existovalo aj z dôvodu tradičnej ovocinárskej výroby v Trenčíne a okolí.

Záujem domácich, ale aj zahraničných investorov o Trenčín už v predvojnovom období mu zabezpečili diverzifikovanú hospodársku základňu – rozvíjal sa tu textilný, strojársky, liehovarnícky a drevársky priemysel. Diverzifikáciu nenarušila ani socialistická industrializácia, ktorá sa v iných mestách Slovenska často vyznačovala silnou viazanosťou na ťažký priemysel. Práve naopak – naďalej sa rozvíjal textilný (Merina – vznikla z francúzskej Tiberghienky, Bavlnárske závody), strojársky (Továreň obrábacích strojov – TOS) a liehovarnícky priemysel (Slovlik), pribudli odvetvia odevného (Ozeta), stavebníckeho (Vodohospodárske stavby), energetického, kožiarskeho priemyslu (Kara) ako aj ďalšie odvetvia potravinárskeho priemyslu (Západoslovenské mlyny a pekárne, Západoslovenský mäsiarstvo – socialistický pokračovateľ Továrne R. Schánera). Naďalej sa rozvíjal aj zbrojársky priemysel (Konštrukta, Vojenský opravárenský podnik, Letecké opravovne). V Trenčíne sa sústreďovalo školstvo, kultúra, zdravotníctvo, obchod, mesto bolo dôležité aj z vojenského hľadiska. Na priemyselné podniky nadväzovali stredné odborné priemyselné školy, vychovávajúce kvalifikovanú pracovnú silu, ktorou bol Trenčín už v minulosti známy.

Uvedené skutočnosti mali za následok, že Trenčín vstupoval do transformačného obdobia po r. 1989 s lepšími vyhliadkami ako iné slovenské mestá, často po hospodárskej stránke monoodvetvovo orientované.

Transformácia hospodárstva mesta Trenčín po roku 1989 – vybrané aspekty

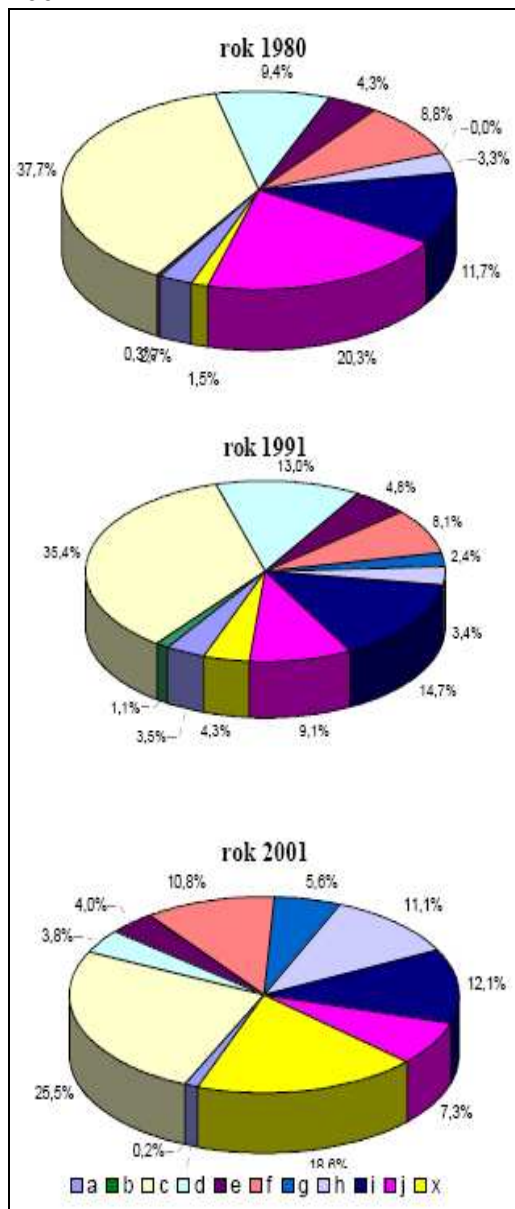
Hoci posledné dve desaťročia mesto výrazne poznamenali, transformácia hlavne v 90. rokoch neznamena pre Trenčín radikálny negatívny dopad. Diverzita hospodárskej základne a kvalitná pracovná sila napomohli mestu bez výraznejších ťažkostí preklenúť počiatočné obdobie transformácie. Trenčín bol známy v zahraničí aj vďaka výstavníckej tradícii (Trenčín – mesto módy a iné výstavy), čo určite napomohlo vstupu zahraničného kapitálu. Naopak v poslednom období čoraz viac hospodársku transformáciu mesta ovplyvňujú aj globalizácia a zmeny v svetovej politike (celosvetová finančná kríza, recesia textilného priemyslu a ďalšie), ktoré ju výrazne komplikujú.

Na hospodársku transformáciu mesta malo vplyv niekoľko dôležitých faktorov:

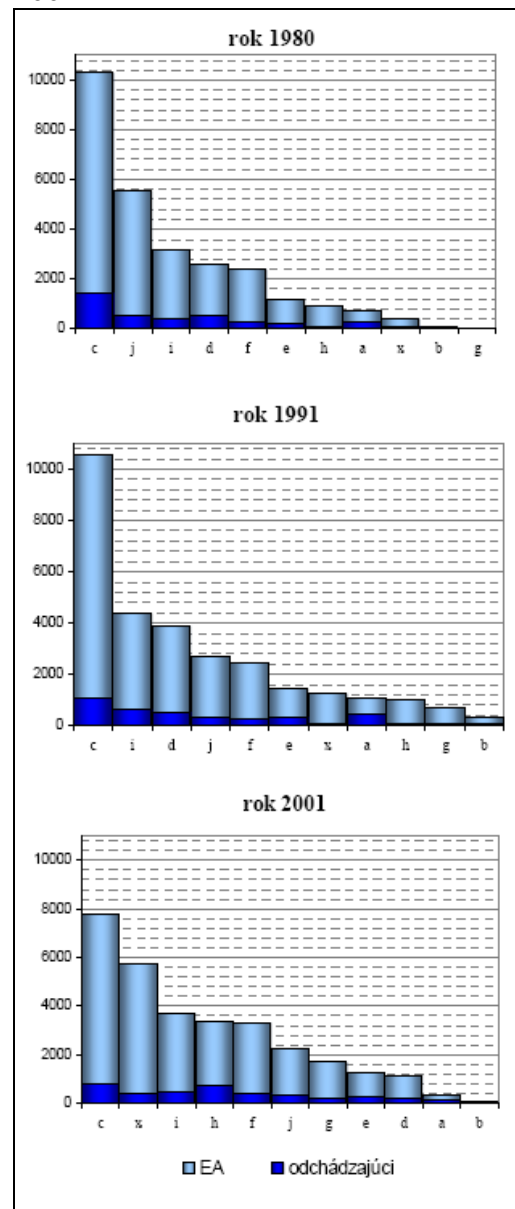
- poloha a dostupnosť mesta – mesto má dobrú dopravnú polohu – jeho územím prechádzajú hlavné dopravné tepny Slovenska: železničná trať č. 120 Bratislava – Žilina – Košice a medzinárodné dopravné tepny E 50 (Maďarsko – SR – Poľsko) a E 75 (ČR – SR – Ukrajina). Počas transformačného obdobia bol dobudovaný obchvat diaľnice D1 s priamym napojením na mesto. Vojenské letisko v Trenčíne je možné využívať aj na civilné účely.
- hospodárska štruktúra a jej diverzita – mesto sa počas socialistického obdobia rozvíjalo nielen vďaka priemyslu, ale aj školstvu a výstavníctvu; samotný priemysel nebol monoodvetvový, ale výrazne diverzifikovaný
- veľkosť a význam mesta ako centra – počas socialistického obdobia bol Trenčín okresným mestom, avšak do jeho prirodzeného zázemia spadali aj mestá a vidiecke obce aj zo susedných okresov. Význam mesta ako centra sa ešte viac posilnil v r. 1996, keď sa stal sídlom Trenčianskeho kraja

- pracovní síla – tu malo aj má mesto Trenčín veľký potenciál. V meste žije dostatok vzdelaného obyvateľstva – v roku 2001 podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov v Trenčíne predstavoval 16,2 % (SR 9,9 %) a podiel úplne stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva 39,2 % (SR 34,1 %). V roku 1991 tento podiel predstavoval hodnoty 13,7 % a 33,8 %. Okrem toho v Trenčíne nachádzajú potenciálni investori i obyvateľstvo manuálne zručné s vypestovanými pracovnými návykmi a silnou pracovnou morálkou v pásovej výrobe. V Trenčíne žije len mizivé percento rómskeho obyvateľstva (0,08 %).

Graf 1: Ekonomická štruktúra obyvateľstva Trenčína v roku 1980 a v transformačnom období v rokoch 1991 až 2001

Graf 2: Ekonomická aktivita a odchádzka za prácou z Trenčína v roku 1980 a v transformačnom období v rokoch 1991 a 2001

a – poľnohospodárstvo, b – lesné a vodné hospodárstvo, c – priemysel, d – stavebníctvo, e – doprava a spoje, f – obchod a iné výrobné činnosti, g – veda a výskum, h – bytové, hospodárske a komunálne služby, i – školstvo, kultúra a zdravotníctvo, j – ostatné nevýrobné činnosti, x – EA bez udania

Zdroj: SODB 1980, 1991, 2001, vlastné výpočty

Dominantním odvetvím trenčianskeho hospodárstva bol nepochybne priemysel. Svedčí o tom aj počet ekonomicky aktívnych, ktorý predstavoval najvyšší podiel (graf č. 1). V 80. rokoch to boli tri hlavné odvetvia priemyslu – strojársky, textilný a konfekčný priemysel. Vedľajšími odvetviami boli predovšetkým priemysel potravín a pochutín, v menšej miere kožiarsky priemysel, za ním energetický, drevospracujúci a polygrafický priemysel a priemysel stavebných hmôt (podľa J. Mládko, 1990). Po r. 1989 podiel priemyslu na ekonomike mesta poklesol, no stále zostáva jej ťažiskovým pilierom. Podobne je to aj s počtom ekonomicky aktívnych – v r. 2001 pracovalo v priemysle 25,5 % ekonomicky aktívnych obyvateľov. Mesto dokázalo ponúknuť pre svojich obyvateľov stále dostatok pracovných príležitostí – svedčí o tom odchádzka za prácou, ktorá je naozaj minimálna (graf č. 2). Počas transformačného obdobia sa zmenila odvetvová, no aj veľkostná štruktúra podnikov: socialistické mamutie podniky sa nedokázali prispôbiť zmeneným ekonomickým podmienkam a po rozpade trhov v krajinách bývalej RVHP nedokázali odolávať vznikajúcej domácej a zo západu prichádzajúcej konkurencii. To časť z nich doviedla až k úpadku, prípadne zániku (Západoslovenský mäsiarstvo, Západoslovenské nábytkárske závody, Bavlnárske závody). Paradoxne to boli odvetvia ľahkého priemyslu. Podobná situácia nastala aj v prípade textilných a odevných gigantov Merina a Ozeta. Oba podniky s dlhoročnou tradíciou výroby v regióne nedokázali zachrániť ani zákazky od automobilového priemyslu, či finančná injekcia podnikateľskej skupiny PENTA. Ozeta ukončila činnosť v r. 2007 a Merina v r. 2009 – po 102 rokoch ukončil činnosť závod, ktorý významným spôsobom ovplyvnil hospodárstvo v meste. Avšak v tomto prípade závody ukončili svoju činnosť z globálnych problémov (recesia textilného priemyslu, kríza v automobilovom priemysle). Zánik tak významných podnikov v súčasnosti čiastočne ohrozuje aj výstavníctvo v Trenčíne – mesto prichádza o najstarší z veľtrhov – Trenčín mesto módy, ktorý sa tu pravidelne konal od r. 1963.

Lepšia situácia bola v strojárskom priemysle, hoci jeho časť na začiatku transformačného obdobia postihla konverzia zbrojárstva (Konštrukta, Vojenský opravárenský podnik). Tieto podniky zúžili výrobu (tým došlo aj k zníženiu stavu zamestnancov), prípadne čiastočne prešli aj na civilnú výrobu (Konštrukta sa rozdelila na dve časti – Konštrukta-defence a Konštrukta-industry, ktorej výroba je civilne orientovaná. Snažili sa viac reagovať na požiadavky trhu a stále zostávajú nosnými podnikmi trenčianskeho strojárstva. Ich ďalší rozvoj však stále nie je úplne upevnený aj vzhľadom na to, že sa orientujú predovšetkým na konvenčné zbrojárstvo a sú stále závislé od rozhodnutia štátu. Továrň obrábacích strojov sa v r. 1992 postupne pretransformovala zo štátneho podniku na akciovú spoločnosť TRENŠ a pokles výroby riešila úpravou výrobného programu (avšak so stálym zameraním na obrábacie stroje), znížením počtu zamestnancov ako aj prenajatím časti priestorov. Nespornou výhodou strojárskych podnikov však je, že majú vlastný vývoj a výskum a dokážu tak pružne reagovať na požiadavky zákazníka.

Odvetvie, ktoré v Trenčíne v minulosti nepatrilo medzi najsilnejšie rozvinuté, a ak, tak len ako súčasť strojárskych podnikov, svoj silný rozvoj zažilo práve v transformačnom období. Firma Leoni Autocabel Slovakia, bola v r. 2007 siedmou najväčšou firmou slovenského elektrotechnického priemyslu a s viac ako 3300 zamestnancom patrí aj medzi najväčších zamestnávateľov na Slovensku (s pobočkami v Trenčíne, Novej Dubnici a Starej Turej). Za lokalizáciu takéhoto významného podniku vďaka Trenčín pravdepodobne svojej blízkosti k Novej Dubnici, ktorá leží približne 11 km severne a s ktorou nemecká Leonische Drahtwerke so sídlom v Norimbergu už v r. 1992 začala svoju spoluprácu (podľa K. Hajasovej, 2004) a samozrejme kvalifikovanej pracovnej sile zvyknutej na práce v strojárskom priemysle. V roku 1999 vznikla holdingová spoločnosť Leoni AG, ktorej

súčasťou sa stala Leoni Slovakia, sídliaca v Novej Dubnici. Od r. 1996 firma pôsobí aj v Trenčíne pod názvom Leoni Autocabel Slovakia – vyrába predovšetkým káble a káblové zostavy pre spoločnosť Porsche, BMW a ďalších výrobcov. V r. 2004 bol dokonca otvorený aj závod v Ilave. V ňom a v trenčianskej prevádzke pracuje približne 2800 zamestnancov. Súčasná kríza v automobilovom priemysle sa trenčianskeho závodu zatiaľ výraznejšie nedotkla, väčší počet zamestnancov bolo prepustených v apríli v roku 2009 iba zo závodu v Starej Turej.

Novým veľkým elektrotechnickým investorom, ktorý v súčasnosti prichádza do Trenčína je taiwanská spoločnosť AU Optronics, ktorá sa zameriava na výrobu LCD monitorov a v meste plánuje preinvestovať viac ako 191 mil. eur. V apríli tohto roku sa začalo s výstavbou závodu, ktorý by mal vytvoriť viac ako 1300 priamych a 2000 nepriamych pracovných príležitostí [5].

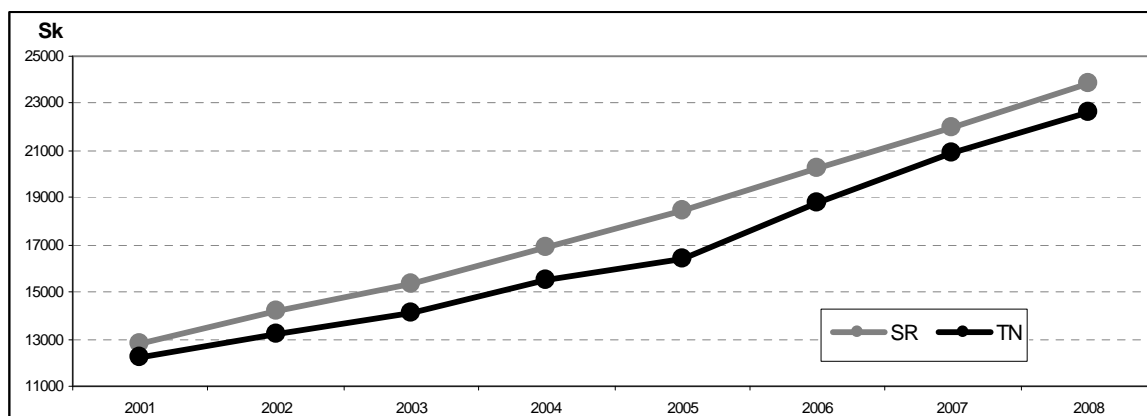
Nové odvetvie, ktoré počas socialistického obdobia nemalo v Trenčíne zastúpenie, je sklársky priemysel. Hoci výroba úžitkového skla v súčasnosti na Slovensku prežíva stagnáciu, produkciu technického skla sa darí (J. Hruz, 2003). V Trenčíne pôsobila od roku 1991 obchodná spoločnosť českého Glaverbelu, ktorá od roku 2007 pôsobí pod menom AGC Trenčín a je súčasťou reťazca AGC Group. Vyrába ploché a izolačné sklá a sklené tvárnice. V roku 2007 zamestnávala približne 1000 zamestnancov a stala sa 5. najväčším sklárskym podnikom na Slovensku (Trend TOP, 2008)

Transformačné obdobie prinieslo príležitosti aj pre malé spoločnosti alebo jednotlivcov, z ktorých niektorí sa dokázali skutočne presadiť. Príkladom sú firmy Jakub Ilavský a Maroš – mäso centrum (výroba mäsa a mäsových výrobkov). Obe sa dokázali etablovať na trhu a nadviazali kontakty s obchodnými reťazcami ako Kaufland, Tesco, Metro a Coop Jednota. Ďalšou firmou je zbrojárska Virtual Reality Media, ktorá je známa aj v zahraničí vďaka vývoju a výrobe kvalitnej virtuálnej techniky pre vojenských letcov, no v súčasnosti dostáva zákazky aj z civilného sektoru. Firma Q-EX vznikla bezprostredne na začiatku transformačného obdobia v r. 1990 ako jedna z prvých akciových spoločností na Slovensku. Spočiatku sa zameriavala na len na dovoz techniky pre banky, neskôr však prešla k vlastnému vývoju a exportu (podľa [3]). Ďalším príkladom sú menšie textilné firmy ako Accord, Porthos, či Uniontex Trade, ktorým sa napriek recesii textilného priemyslu podarilo využiť medzeru na trhu a orientujú sa na výrobu a predaj hotelového a gastronomického textilu (Uniontex Trade), uniforiem a pracovných odevov zamestnancov bánk, leteckých spoločností, strážnych služieb a polície a pod.. Firmy sú schopné pružne reagovať na požiadavky zákazníka a orientujú sa aj na málosériové zákazky.

Vďaka dobrej dopravnej polohe a kvalifikovanej pracovnej sile prišlo do Trenčína viacero zahraničných investorov, ktorí ovplyvnili prakticky všetky odvetvia priemyslu, ale aj ostatné zložky hospodárstva. Najvýznamnejšími sú už spomínaný výrobca káblov Leoni Autocabel Slovakia (nemecký kapitál; firma patrí medzi najvýznamnejších zamestnávateľov v SR), americký Johnson Control, zaoberajúci sa vývojom a dizajnom vnútorného vybavenia automobilov, ACG Trenčín – výrobca sklárskych produktov. Ďalšími sú napríklad nórška firma TIMM a nemecká Gleistein, ktoré sa zaoberajú textilných lán, či nemecký Amman – výroba nití. Zahraničná účasť je aj v potravinárskom priemysle: na báze bývalého liehovaru Slovlik vznikli firmy Old Herold Ferm a Old Herold Hefe, do ktorých vstupoval lichtenštajnský a kanadský kapitál. Nemecký kapitál je aj vo firme Slovakia Chips, ktorá sa zaoberá výrobou pochutín.

Pre zahraničných investorov je región príťažlivý z viacerých dôvodov. Popri dobrej dopravnej polohe a kvalifikovanej pracovnej sile je veľmi významná aj pracovná sila s návykmi a silnou pracovnou morálkou v pásovej výrobe. V neposlednej miere je to aj skutočnosť, že pracovná sila je relatívne lacná. Dokazuje to aj výška priemernej mesačnej mzdy, ktorá je nižšia ako celoslovenský priemer (graf č. 3). Ešte viac zrejme je to na grafe č. 4, ktorý zobrazuje výšku priemernej mesačnej mzdy podľa jednotlivých odvetví hospodárstva.

Graf 3: Výška priemernej nominálnej mesačnej mzdy na zamestnanca v okrese Trenčín a SR v období 2001 – 2008

Zdroj: [2], 2010

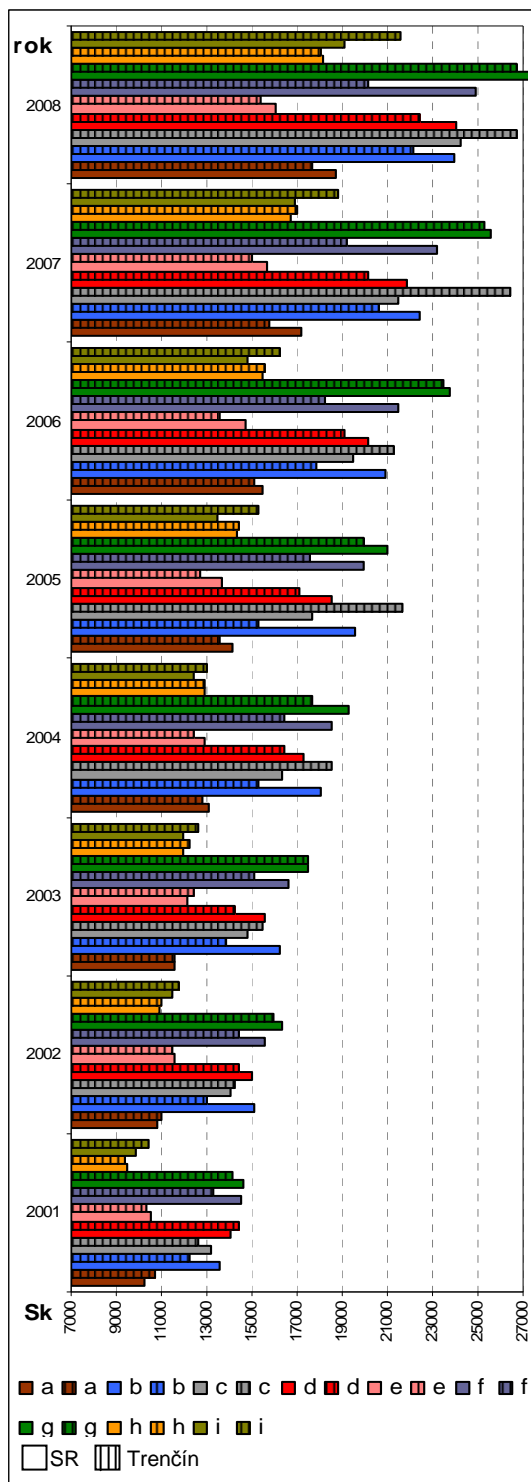
Napriek súčasnej ekonomickej kríze, ktorá sa prejavila aj v regióne Trenčína, mesto je stále schopné poskytovať dostatok pracovných príležitostí, nielen svojim obyvateľom, ale aj svojmu zázemiu. Svedčí o tom aj dlhodobá nízka nezamestnanosť v okrese (s výnimkou posledného obdobia), ktorá sa však stále pohybuje hlboko pod celoslovenským priemerom (graf č. 5). Okres Trenčín sa podľa miery evidovanej miery radí na 9. až 10. priečku medzi slovenskými okresmi, pričom prvých 5 miest s najnižšou nezamestnanosťou zaberajú okresy Bratislava I až V. Nárast nezamestnanosti v poslednom období bol zapríčinený predovšetkým recesiou textilného priemyslu, vďaka ktorej museli ukončiť svoju výrobu významní trenčianski zamestnávateľi Merina a Ozeta. Tento trend by mal byť zvrátený v r. 2011, kedy sa plánuje spustenie výroby v novom závode firmy AU Optronics.

Zmenilo sa aj priestorové rozloženie hospodárstva v rámci mesta (obr. č. 1). Možno pozorovať rozpad starých výrobných areálov (Ozeta, Merina, Západoslovenské nábytkárske závody), v ktorých pôvodne sídlili veľké socialistické podniky. V súčasnosti je časť nevyužívaná a chátra (Ozeta, Merina), prípadne len niektoré priestory využívajú nové firmy často však s odlišnou ako priemyselnou orientáciou (v areáli Meriny majú svoje predajne Mounfield a Elektrodom Jánošík, v areáli bývalých Západoslovenských nábytkárskych závodov v súčasnosti najväčšie plochy zaberajú rôzne obchodné a službové spoločnosti). Iné areály (bývalá TOS) sú plne využívané aj v súčasnosti a ich využitie sa minimálne sektorovo nelíši od pôvodného (v areáli TOS sídlia okrem spoločnosti TRENS aj firmy Kovohute Trenčín, Johnson Control).

Ďalším znakom transformačného obdobia je vznik nových priemyselných areálov, aj keď len v menšej miere – v Trenčíne zatiaľ nevytvárajú súvislé zóny a nachádzajú sa predovšetkým na okrajoch mesta (Maroš – mäso centrum, Jakub Ilavský, Leoni Autocabel Slovakia). Nová zóna s väčšou koncentráciou priemyselných podnikov vznikne v rámci pripravovaného priemyselného parku Bratislavská cesta na západnom okraji mesta (obr. č. 1). Podľa informácií z Mestského úradu Trenčín by mala byť jeho rozloha asi 117 ha a v jeho priestore

by mali byť lokalizované podniky so zameraním na výrobu s vyššou pridanou hodnotou (elektrotechniku, strojárstvo a letecký priemysel, vývoj a výskum). Stavba prvého závodu – AU Optronics už začala.

Graf 4: Výška priemernej nominálnej mesačnej mzdy na zamestnanca vo vybraných odvetviach hospodárstva v okrese Trenčín a SR v období 2001 - 2008

údaje sú za podniky s viac ako 20 zamestnancami

a - poľnohospodárstvo, lesníctvo, chov rýb, b - priemysel, c - stavebníctvo, d - obchod a opravy mot. vozidiel, e - hotely a reštaurácie, f - doprava, g - verejná správa a obrana, h - školstvo, i - zdravotníctvo

Zdroj: [2], 201;

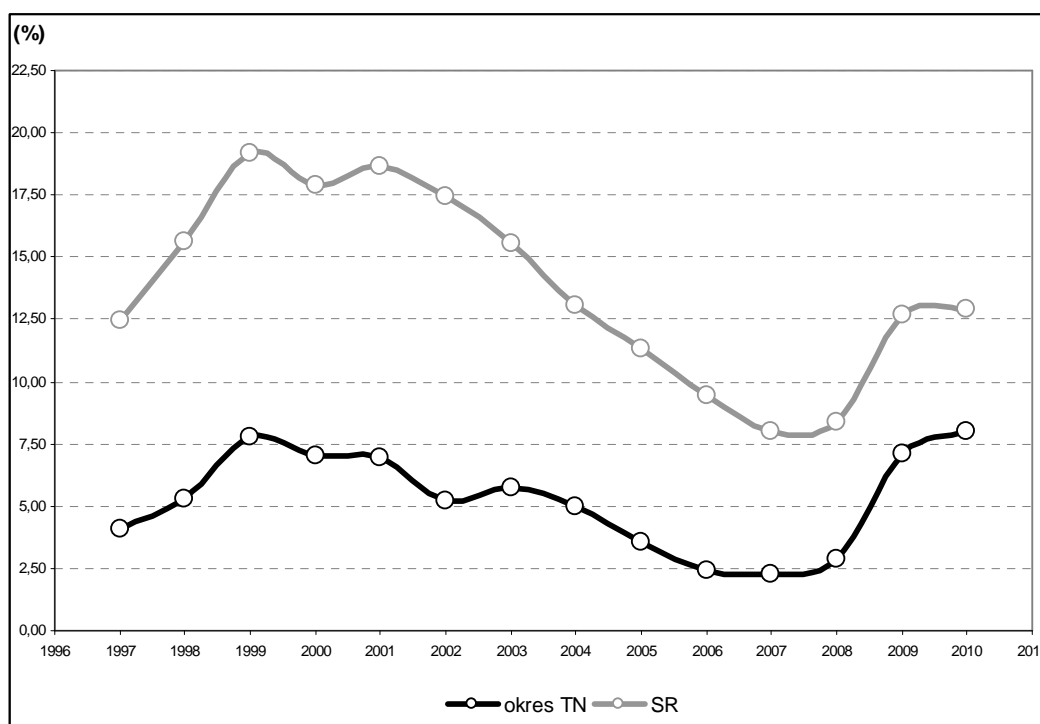
Záver

Hoci primárny a sekundárny sektor zaznamenáva v transformačnom období ústup, rozvoj priemyslu naďalej pretrváva. Popri priemysle sa však rozvíjajú aj ďalšie odvetvia hospodárstva, silnie hlavne sektor služieb, ktorý každoročne vykazuje nárast podnikateľských subjektov, či už fyzických alebo právnických osôb – v r. 1996 predstavoval podiel služieb na podnikateľských subjektoch 35,4 %, do r. 2005 stúpol na 38,3 % [4]. V Trenčíne sa rozvíja cestovný ruch, hlavne vďaka kultúrnym podujatiam, ktoré sa tu počas roka konajú (Art Film, Trenčianske hradné slávnosti, Jazz pod Hradom, Pádivého Trenčín, HoryZonty, Pohoda) a vplyvom výstavníctva, ktoré tu má silnú viac ako 40-ročnú tradíciu. Silnie podnikateľská činnosť – v r. 1996 v meste pôsobilo 4407 podnikateľov, v r. 2000 ich počet stúpol na 5642 a v r. 2005 na 6892 [4].

Trenčín si naďalej zachováva diverzifikovanú hospodársku základňu, no v súčasnosti sa jeho nosnými priemyselnými odvetvami stáva predovšetkým elektrotechnický priemysel. Popri ňom stále dôležitý význam zastávajú strojárne (vrátane zbrojárskeho), ako aj potravinárske odvetvia. Zmenila sa veľkostná štruktúra podnikov – socialistické giganty nahradili menšie a pružnejšie firmy.

Zmenilo sa aj priestorové rozloženie hospodárskych subjektov v meste. Kým v socialistickom veľké priemyselné areály ležali aj vnútri mesta, v súčasnosti sa výroba presúva skôr na jeho okraj, kde sa v budúcnosti predpokladá postupný vznik väčších výrobných plôch.

Graf č. 5: Vývoj miery evidovanej nezamestnanosti v okrese Trenčín a v Slovenskej republike v období 1997 – 2010

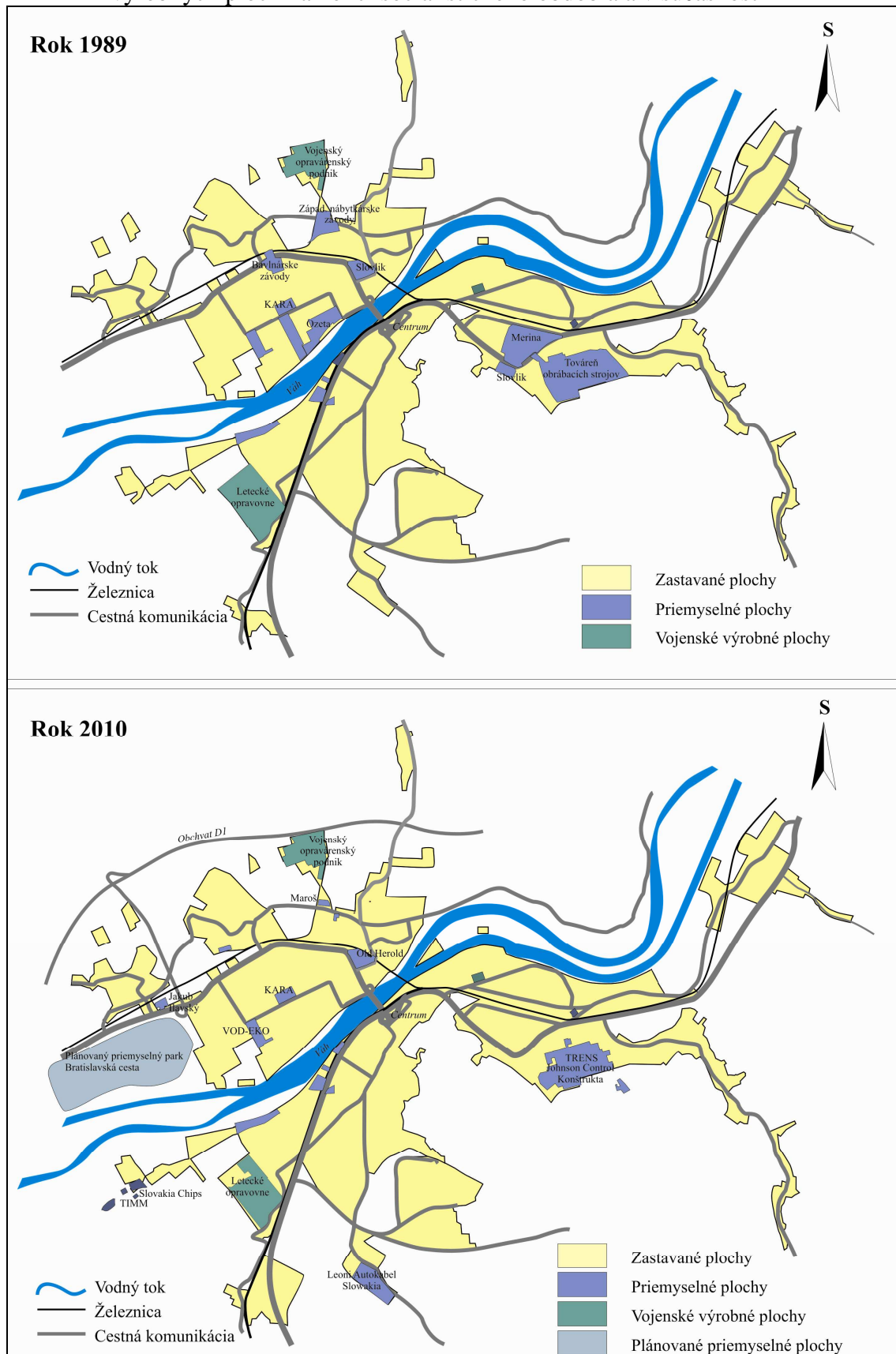

údaje za rok 2010 sú k 1. štvrtroku 2010

Zdroj: [1], 2009, [6], 2010

Celkovo možno hodnotiť vybrané aspekty hospodárskej transformácie mesta Trenčín do súčasnej doby pozitívne. Aj vďaka dobrým vstupným podmienkam mesto dokázalo preklenúť ťažké začiatky transformačného obdobia ľahšie ako iné slovenské mestá napr. výrazne postihnuté konverziou zbrojárstva, či s málo pestrou štruktúrou hospodárstva a úpadkovými odvetviami. Mesto si dokázalo udržať svoju pozíciu aj v relatívnej blízkosti ďalších významných centier Trnavy a Žiliny ležiacich na jednej dopravnej tepne v rozpätí 150 km a neskončilo v tieni hociktorého z nich. Teší sa záujmu zahraničných investorov, aj vďaka ktorým je schopné poskytnúť svojim obyvateľom prácu. Jeho hospodárstvo podobne ako v ostatných slovenských regiónoch vplyvom globálnych činiteľov v poslednom období prekonáva ťažšie obdobie, aj vplyvom nových investorov má však mesto do budúca lepšie perspektívy

Obr. 1: Trenčín – porovnanie rozmiestnenia vybraných priemyselných a vojenských výrobných plôch na konci socialistického obdobia a v súčasnosti

Zdroj: terénny prieskum, 2009

Literatúra

- [1] AXENOV, K., (2002): *Spatial Saturation as Adaption of a Post-socialist City to Market relation in Retail Trade and Services: The Case of St. Peterburg*. In: Brade, I. (ed.): *Die Städte Russlands im Wandel. Beiträge zur regionalen Geographie*, Nr. 57, Institut für Länderkunde, Leipzig, s.212 – 223
- [2] DANIELOVÁ, K. (2008): *Postavenie mesta Trenčín medzi vybranými slovenskými mestami podľa úspešnosti transformácie*. Acta geographica Universitatis Comenianae, No. 51. PriF UK, s. 57-69
- [3] DANIELOVÁ, K., (2009): *Vybrané transformačné procesy a ich prejav v priestorovej štruktúre Novej Dubnice v období po roku 1989*. In: Dubcová, A. (Ed.): *Stredoeurópsky priestor. Geografia v kontexte regionálneho rozvoja*. Geografické informácie 12, UKF Nitra, ISSN 1337-9453, s. 77 – 83
- [4] HAJASOVÁ, K., (2004b): *Transformačné procesy v priestorovej štruktúre mesta Nová Dubnica po roku 1989*. In: *Geografie malých měst*. Ústav Geoniky, Brno. ISBN 80-86377-12-1
- [5] HORVÁTH, P., (1993): *Trenčín v období novoveku*. In: Šišmiš, M. (ed.): *Trenčín. Vlastivedná monografia 1*, Alfa, Bratislava, s.73 – 127
- [6] HRÚZ, J., (2003): *Sklárstvo už nie je jedno odvetvie*. Trend 40/2003
- [7] JESNÝ, M., JAROŠOVÁ, G., (2009): *Johnson Controls na Slovensku nezatvára*. Trend 3/2009
- [8] KRIŽAN, F., ALFÖLDIOVÁ, M., LAUKO, V., (2008): *Vybrané prejavy transformácie terciérneho sektora mesta Galanta po roku 2000*. 11. mezinárodné kolokvium o regionálních vědách, MU, Brno, s. 276-283
- [9] LIPTÁK, L., (1993): *Dejiny Trenčína v rokoch 1849 – 1918*. In: Šišmiš, M. (ed.): *Trenčín. Vlastivedná monografia 1*, Alfa, Bratislava, s.129 – 191
- [10] MATLOVIČ, R., (2000): *Transformačné procesy intraurbánných štruktúr Prešova ako odraz celospoločenských zmien v poslednom decéniu*. In: Matlovič, R. (ed.): *Urbánný vývoj na rozhraní milénií*. Urbánne a krajinné štúdie 3, Prešov, str. 26-38
- [11] MATLOVIČ, R., (2001): *Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest*. In: *premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte*, Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie 8, FPV UMB Banská Bystrica
- [12] MLÁDEK, J., (1990): *Teritoriálne priemyselné útvary Slovenska*. UK Bratislava pre PriF UK Bratislava, 296 s., ISBN 80-223-0006-3
- [13] SÝKORA, L., (2001a): *Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst*. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica 4, PU Prešov
- [14] TIMÁR, J. (1995): *Particular Features of Employment and Unemployment in the Present Stage of Transformation of the Post-Socialist Countries*. Europe-Asia Studies, Vol. 47, No. 4, s. 633-649
- [15] VAISHAR, A., (2001): *Vize a perspektivy malých moravských měst*. Urbanizmus a zemní rozvoj, 2/4
- [16] VAISHAR, A., (2002): *Restrukturalizace Ostravy: předpoklady a bariéry*. Geografické informácie 7, Zborník z 13.kongresu SGS, 1.diel, Nitra, s.74 – 79
- [17] Trend TOP 2008, príloha časopisu Trend, č. 45, 2008
- [18] Výsledky zo SODB 1980, 1991, 2001, Štastický úrad SR

Webové zdroje

[19] <http://portal.statistics.sk:8081/PXWebSlovak/>, 2009

[20] <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>, 2010

[21] <http://systemy.qex.sk/o-nas/q-ex-a-jeho-ludia>, 2009

[22] <http://www.trencin.sk/12351#podnikanie>, 2010

[23] <http://www.tasr.sk/25.axd?k=20100416TBB00376>

[24] <http://www.upsvar.sk>, 2009

Príspevok bol vypracovaný vd'aka prostriedkom z riešeného projektu č. 1/0454/09 VEGA – Regionálne disparity v kontexte regionálneho rozvoja – analýza ich vytvárania a zmierňovania.

ZHODNOCENÍ VYUŽITÍ LOKALIT TYPU BROWNFIELDS V ÚSTECKÉM KRAJI

UTILIZATION OF BROWNFIELDS IN ÚSTÍ REGION

ING. ALENA ZÁBRANSKÁ, PH.D.

Katedra ekonomiky podniku

ING. PETRA OLŠOVÁ, PH.D.

Katedra regionálního a lokálního rozvoje,

Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně

Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika

e-mail: alena.zabranska@ujep.cz, petra.olsova@ujep.cz

Anotace

Revitalizace lokalit typu brownfields v Ústeckém kraji, které vznikají jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské a jiné činnosti s ekologickou zátěží a jichž Ústecký kraj eviduje ve své databázi přes 800, postupuje pomalejším tempem, než se původně předpokládalo. Regeneraci brání nejen vysoké investiční náklady, ale i nevyřešené majetkoprávní vztahy, restituční nároky atd. Na druhou stranu představují lokality typu brownfields dobrou investiční příležitost obvykle s výhodnou polohou poblíž centrálních částí měst a dobrým dopravním spojením.

Klíčová slova

brownfields, revitalizace

Annotation

There are about 800 brownfields in Ústí region. All of them are the remains of the previous industrial, agricultural, residential, military and other activities. Revitalization of these areas is more complicated and goes slower than was expected. It is caused mostly by the high costs and ownership problems. On the other hand brownfields offer quite interesting investment opportunity and have usually very good position near city centers.

Key words

brownfields, revitalization

JEL classification: R11

Průmyslové zóny v kontextu revitalizace zdevastovaných lokalit v Ústeckém kraji

Restrukturalizace průmyslu v Ústeckém kraji způsobila úpadek mnoha zavedených výrobních zón, spojených s růstem nezaměstnanosti a vznikem lokalit typu brownfields na celém území kraje. Ty mohou být využity, mj. k vybudování průmyslových zón. V současné době¹ je v krajské databázi² zveřejněno 28 průmyslových zón (převážně v soukromém vlastnictví), jen dvě z nich ale vznikly přeměnou brownfieldu. Jedná se o Strategickou průmyslovou zónu

¹ Aktualizace stavu k 19. březnu 2010

² http://investor.kr-ustecky.cz/prum_zony/

Triangle, největší v regionu (363 ha), a průmyslovou zónu v areálu bývalého cukrovaru v Lovosicích.

Průmyslové zóny typu brownfields vznikají jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské nebo jiné činnosti a mnohdy právě v důsledku předchozího využívání zdevastované a kontaminované. Pokud jsou objekty spojeny s ekologickou zátěží, je nutné provést dekontaminaci území. Po fázi rekultivace, v níž dojde k vyčištění území a uvedení plochy do stavu podobného greenfieldu, nastupuje fáze obnovy. V této etapě jsou pozemky opět připraveny k efektivnímu využívání.³

Za příznivé lze pokládat zjištění, že se na území kraje nachází pouze 84 pravděpodobně velmi kontaminovaných lokalit (kategorie 3a až 4b4), což je méně než 11% všech brownfieldů. U 127 lokalit (cca 16 %) nebyla potenciální míra kontaminace stanovena, neboť není známo jejich dřívější využití. Zbývajících 570 lokalit (73 %) pravděpodobně kontaminováno není. Tento údaj je vzhledem k průmyslové tradici kraje dosti překvapivý a ukazuje, že náklady na regeneraci brownfields v Ústeckém kraji tudíž nemusejí být tak vysoké. Tabulka č. 1: Rozdělení brownfieldů v Ústeckém kraji podle dřívějšího využití udává přehled těchto lokalit ve sledovaném kraji.

Tab. 1: Rozdělení brownfieldů v Ústeckém kraji podle dřívějšího využití

Bývalé využití	Celkový počet	Počet v %	Celková plocha (ha)
Bytový fond	279	36	38
Drážní pozemky	12	2	15
Energetické objekty	7	1	86
Lehký průmysl	44	6	202
Montážní objekty	60	8	493
Školní objekty	15	2	155
Těžba a nakládání s odpady	10	1	265
Vojenské objekty	15	2	180
Zemědělské objekty	212	27	679
Ostatní	127	15	323
Celkem	781	100	2 436

Zdroj: PONDĚLÍK, M. *Problematika průmyslového dědictví Ústeckého kraje, Seminář o brownfieldech, Krajský úřad Ústeckého kraje, 6. 11. 2008, vlastní zpracování*

Z tabulky č. 1 vyplývá, že největší počet brownfieldů (279) vznikl v důsledku nedostatečného využívání a chátrání bytového fondu. Opuštěné objekty k bydlení představují 36 % všech brownfieldových lokalit a zaujímají rozlohu 38 ha. Dále následují brownfields z oblasti zemědělství (212 lokalit) a ostatního využití (127). Nejnižší počty byly zaznamenány

³ *Kdy se české brownfieldy zazelenaají?* ASB, 24. 11. 2008, on-line text (<http://www.abs-portal.cz/2008/11/24/abs/analyzy/premena-funkci-rekonstrukce/kdy-se-ceske-brownfieldy-zazelenaaji.html>)

⁴ Typ 3a – území pravděpodobně silně kontaminované, výhodně situované, s žádnými nebo pár objekty
Typ 3b – území pravděpodobně silně kontaminované, výhodně situované, s větším množstvím prázdných objektů

Typ 4a – území pravděpodobně silně kontaminované, není výhodně situované, s žádnými nebo pár objekty

Typ 4b – území pravděpodobně silně kontaminované, není výhodně situované, s větším množstvím prázdných objektů

u energetických objektů (7 lokalit), v oblasti těžby a nakládání s odpady (10) a drážních pozemků (12).

Zatímco na celkovém počtu brownfieldových lokalit se nejvíce podílel zdevastovaný bytový fond, z úhrnné plochy zaujímá pouhá 2 %. Objekty k bydlení jsou totiž v naprosté většině případů menší než 1 hektar a jejich podíl na celkové rozloze brownfields není tak významný. Opačný jev, tj. vyšší podíl na celkové ploše než na počtu, byl zaznamenán u montážních objektů, v oblasti těžby a nakládání s odpady, vojenských brownfieldů a školních objektů. Drážní pozemky, energetické objekty, lehký průmysl, zemědělské a ostatní objekty mají tyto procentuálně vyjádřené hodnoty téměř vyrovnané.

Retrospektiva brownfieldové problematiky v Ústeckém kraji

1. Pilotní projekt Phare 2001 „Strategie regenerace brownfieldů v České republice“

Ústecký kraj se problematikou brownfields zabývá intenzivně již od roku 2003, kdy se stal společně s krajem Moravskoslezským součástí pilotního projektu Phare 2001 CZ.01.10.02, nazvaného „Strategie regenerace brownfieldů v České republice“. Hlavním zpracovatelem byla mezinárodní společnost Parsons Brinckerhoff, Ltd. z Velké Británie ve spolupráci se společnostmi DTZ, Otd. (Velká Británie/ČR), OSA projekt, s. r. o. (ČR) a Invest Servis, s.r.o. (ČR). Projekt byl financovaný z prostředků EU, kontraktovaný Ministerstvem financí ČR a organizátorem byla agentura CzechInvest. Hlavním cílem projektu bylo vypracování integrované strategie pro regeneraci a rozvoj lokalit typu brownfields a příprava demonstračních projektů pro příjem dotací z fondů EU.⁵

V průběhu 13 měsíců, ve kterých byl projekt zpracováván, bylo na území Ústeckého kraje zmapováno 758 lokalit typu brownfields o celkové rozloze 2 477 ha. V porovnání s Moravskoslezským krajem, kde bylo identifikováno 216 hlavních lokalit, je tento počet více než trojnásobný. Velké rozdíly byly shledány ve struktuře brownfieldů podle původního využití. Na území Moravskoslezského kraje tvořily 43 procenta průmyslové lokality, zatímco v Ústeckém kraji dominovaly lokality rezidenční. Z celkového počtu brownfieldů tvořil bytový fond 39 %. Tyto rozdíly byly dány skutečností, že cílem projektu v Ústeckém kraji bylo pokrýt všechny brownfieldové lokality. Zatímco v Moravskoslezském kraji se pozornost soustředila především na hlavní průmyslové oblasti Ostravy, do analýzy Ústeckého kraje byly zahrnuty také lokality zemědělské a rezidenční.

Po roztřídění brownfieldů do kategorií bylo v projektu k dalšímu šetření vybráno 106 lokalit, z toho 63 v Ústeckém kraji. Pro šest severočeských brownfieldů byly zpracovány předběžné studie proveditelnosti a následně byly vybrány dvě lokality se zcela odlišnými charakteristikami, které měly posloužit jako ukázkové projekty reálného potenciálu regenerace brownfields. Prvním zvoleným brownfieldem byla tlaková plynárna v Ústí nad Labem vlastněná soukromým subjektem, s těžkou kontaminací a obtížně definovatelnými náklady na její odstranění, ze které se měl v budoucnosti stát regionální Business Park. Tento projekt však vázl na komunikaci s vlastníkem a k regeneraci brownfieldu tudíž nedošlo. Druhým projektem byla přeměna opuštěné vojenské posádky v Podbořanech ve smíšenou zónu využitelnou pro bydlení a podnikání. Pro regeneraci této lehce kontaminované nemovitosti vlastněné Ministerstvem obrany ČR byl předpokládán rychlý výsledek. Toho

⁵ Národní strategie regenerace brownfieldů pro Českou republiku, Ministerstvo financí ČR, 2004

ovšem stejně jako v předcházejícím případě dosaženo nebylo, neboť se objevily problémy v podobě restitučních nároků na danou nemovitost.⁶

Jedním z výstupů projektu bylo také vytvoření krajské elektronické databáze, do níž byly nalezené lokality postupně zaevidovány. Tato databáze je dodnes aktivní a veřejné výstupy z ní mohou potenciální investoři nalézt na webových stránkách Ústeckého kraje⁷. Dalším návrhem bylo založení samostatné veřejné instituce "Brownfields Regeneration Unit" (BRU), která se měla zabývat správou databáze, přípravou lokalit k jejich regeneraci, kooperací s vlastníky brownfieldů a CzechInvestem a administrací vládních programů na revitalizaci brownfieldů. Činnost tohoto subjektu však na území Ústeckého kraje nebyla nikdy zahájena, neboť vznikly nejasnosti ohledně jeho financování.⁸

V březnu roku 2009 byl podán pro II. výzvu programu CENTRAL Europe (INTERREG IVB) nový projektový záměr. Jedná se o mezinárodní projekt "Brownfield management for sustainable regional development - Management problematiky brownfieldů v kontextu regionálního rozvoje" (tzv. BRM UNIT), který usiluje o zachycení cenného regeneračního potenciálu brownfields. Předpokládaným přínosem projektu je podpora rozvoje inovačního potenciálu, legislativních nástrojů a nastavení komplexnějšího přístupu ke koordinaci problematiky regenerace brownfields. Projekt by měl vést ke zvýšení obecné znalosti problematiky brownfields v kraji, vytváření podmínek pro úspěšnou revitalizaci brownfieldů a zvýšení jejich atraktivity pro investory, zejména před výstavbou na zelené louce. Zvažovanými společníky Ústeckého kraje při realizaci záměru je Liberecký kraj a několik partnerů z Německa, Polska, Rakouska a Řecka. Jejich komunikace má být zajištěna prostřednictvím interaktivního fóra umístěného na internetu, které umožní sdílení úspěšných projektů a předávání zkušeností. Zhodnocení záměru prozatím vydáno nebylo, a tudíž není jisté, zda bude projekt do programu CENTRAL Europe zařazen.⁹

2. Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields v Ústeckém kraji

V letech 2006 až 2007 byla z iniciativy CzechInvestu a Ústeckého kraje zpracována "Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields na území Ústeckého kraje". Zpracovatelem studie byla brněnská firma DHV CR, spol. s r. o., která navázala na původní krajskou databázi. V té bylo v roce 2006 evidováno již 790 brownfieldů a dalších 36 lokalit následně zmapovala společnost DHV CR. Cílem vyhledávací studie bylo vytipovat lokality typu brownfields a nalézt vhodná řešení pro podporu jejich revitalizace, zejména prostřednictvím čerpání prostředků z fondů EU.

V prvním kroku bylo v Ústeckém kraji vybráno 253 lokalit, které splňovaly stanovená kritéria (ucelené pozemky větší než 2 ha, nebo budovy se zastavěnou plochou objektem či podlahovou plochou větší než 500 m²). Tento počet byl zúžen na 20 lokalit s potenciálem pro úspěšnou revitalizaci, u nichž byly ve druhém kroku zpracovány podrobnější popisy. K ještě detailnějšímu zpracování bylo následně vybráno pět lokalit, jimž byla přisuzována největší naděje na rychlý úspěch při regeneraci a budoucím využití. Jedná se o čtyři průmyslové lokality a jeden historický objekt, které jsou umístěny především na okraji intravilánu velkých měst s dobrou dopravní dostupností. Tyto brownfieldy byly podle

⁶ PONDĚLÍK, M. Ústní sdělení ze dne 10. 3. 2008. Krajský úřad Ústeckého kraje, Ústí nad Labem

⁷ http://www.regenerace.org/database/U_kraj/hledani.php

⁸ *Brownfields v Ústeckém kraji*, on-line (http://www.kr-ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=450018&id_dokumenty=1643518)

⁹ SIXTA, J. *Efekty mezinárodního projektu BRM UNIT pro Ústecký kraj*. Ústí nad Labem, 2009

stanovených kritérií¹⁰ realizovatelnosti projektu ohodnoceny a podle celkového počtu bodů následně seřazeny (viz tab. č. 2).

Tab. 2: Nejvhodnější brownfieldové lokality pro úspěšnou revitalizaci v ÚK

Název lokality	Velikost (ha)	VL	ÚPD	T	Do	K	Soc	CI	Celkem bodů
Železářny Beethovenova, Chomutov	16,7	4	4	3	4	4	4	5	28
Prefa, Kadaň- Prunéřov	13,1	4	4	3	3	4	5	5	28
Pivovar, Šluknov	0,2	2	4	2	4	4	5	1	22
Bývalá továrna ETZ, Teplice-Bystřany	6,6	5	4	4	4	4	4	5	29
Palivový kombinát Úžín	37	3	4	1	5	3	5	4	25

Zdroj: KÚ Ústeckého kraje, Ústí nad Labem

Vysvětlivky: VL - vlastnické vztahy, ÚPD - vazba na platnou územně plánovací dokumentaci, T - časová náročnost regenerace lokality, Do - dostupnost a dopravní napojení lokality, K - disponibilní kapacita sítí, současná a budoucí využitelnost vzhledem k plánovanému využití lokality, Soc - socioekonomický přínos (řešení potřeby / poptávky po vhodné nemovitosti, CI - možnost čerpání dotací z programů CzechInvest

I přes detailní propracování studie doposud žádný posun ve využívání těchto brownfieldů nenastal. Tyto plochy jsou i nadále nedostatečně využívány.

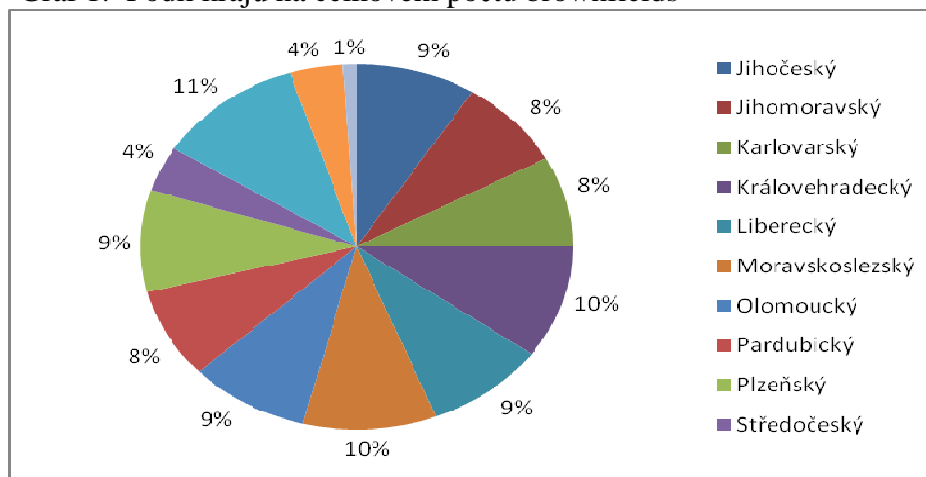
3. Vyhledávací studie lokalit typu brownfields pro srovnání krajů České republiky

Vyhledávací studie byly vedle Ústeckého kraje zadány i pro ostatní kraje ČR, s výjimkou kraje hlavního města Prahy. Využíváním stejné metodiky jako v případě Ústeckého kraje bylo získáno množství vzájemně porovnatelných dat z jednotlivých regionů. Studie byly zpracovávány v letech 2005 až 2007 a staly se podkladem pro "Národní strategii regenerace brownfieldů".

Celkově bylo v rámci vyhledávacích studií zmapováno 2 355 lokalit brownfields, jejichž celková rozloha činí 10 362 hektary a výměra zastavěné plochy je 1 412 hektarů. Nejvíce lokalit bylo identifikováno v Ústeckém kraji (257), dále v kraji Královéhradeckém (244) a Moravskoslezském (232). Nejnižší počty brownfieldů byly zaznamenány v kraji Zlínském (35), Středočeském (92) a v kraji Vysočina (98). Graf č. 1 udává procentuální podíl krajů na celkovém počtu lokalit typu brownfields.

¹⁰ Kritérii hodnocení byly vlastnické vztahy, vazba na platnou územně plánovací dokumentaci, časová náročnost revitalizace, dostupnost a dopravní napojení, disponibilní kapacita sítí, socioekonomický přínos a možnost čerpání finančních prostředků z dotačních titulů.

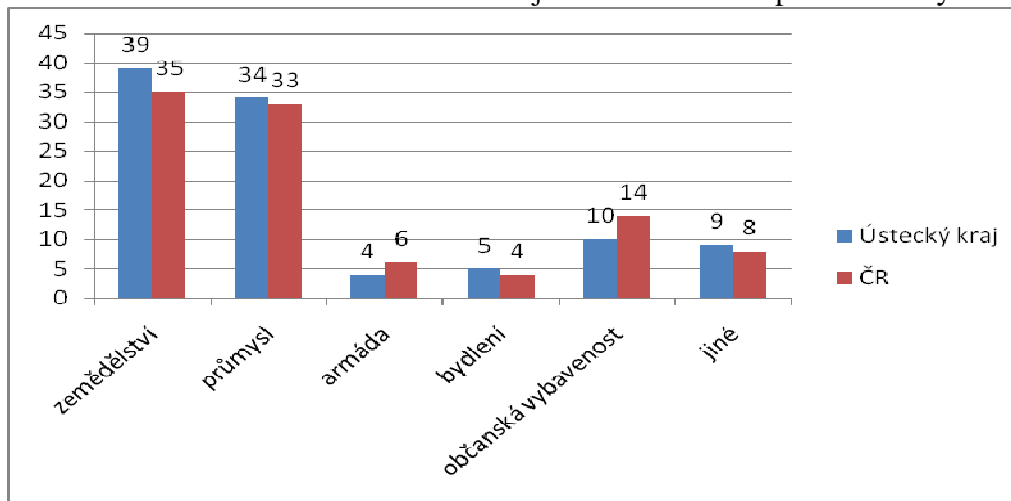
Graf 1: Podíl krajů na celkovém počtu brownfields

Zdroj: GRULICH, T. *Struktura brownfieldů v ČR, Seminář o brownfieldech, Krajský úřad Ústeckého kraje, 6. 11. 2008*

Nejvíce brownfieldů lokalizovaných vyhledávací studií v Ústeckém kraji pochází původem ze zemědělství (38,9 %) a průmyslu (33,9 %). V porovnání s celkovým stavem průmyslových a zemědělských brownfields v České republice jsou tyto hodnoty nad celostátním průměrem. Ten přesahují také brownfields původně užívané k bydlení a "jiné" brownfieldové lokality. Pod úrovní průměru České republiky se naopak nacházejí armádní brownfields a nevyužívaná občanská vybavenost, což dokumentuje graf č. 2: Porovnání brownfields Ústeckého kraje a ČR z hlediska původního využití.

Graf 2: Porovnání brownfields Ústeckého kraje a ČR z hlediska původního využití (v %)

Zdroj: GRULICH, T. *Struktura brownfieldů v ČR, Seminář o brownfieldech, Krajský úřad Ústeckého kraje, 6. 11. 2008*

4. Management problematiky brownfieldů v kontextu regionálního rozvoje

Mezinárodní projekt, který měl podpořit a rozšířit problematiku lokalit typu brownfields v Ústeckém kraji, byl Brownfield management for sustainable regional development – Management problematiky brownfieldů v kontextu regionálního rozvoje (BRM UNIT), jež Krajský úřad připravil v loňském roce v rámci výzvy programu CENTRAL Europe (INTERREG IVB). Ústecký kraj měl mít roli vedoucího partnera a podílet se na financování částkou 210 000 euro v letech 2009 až 2012. V záměru bylo zahrnuto vytvoření

propracovanější databáze lokalit typu brownfields, projekt však nebyl uznán evropským schvalovacím výborem. Největší překážka ke schválení byla pravděpodobně spatřována v počtu projektových partnerů, kdy zde platí čím více, tím lépe. Krajský úřad sehnal „pouze“ partnera z Polska, který řešil problematiku důlních lokalit typu brownfields, dva partnery z Německa.

5. Manažer koordinující aktivity opětovného využití brownfieldů

Úspěšným programem, probíhajícím v období prosinec 2008 – listopad 2011, je evropský projekt zabývající se revitalizací lokalit typu brownfields Manager Coordinating Brownfield Redevelopment Activities – Manažer koordinující aktivity opětovného využití brownfieldů (COBRA-MAN). Projekt se realizuje prostřednictvím Operačního programu Nadnárodní spolupráce spolufinancovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj. Celkové náklady činí 3 624 696 eur, podíl spolufinancování z ERDF je 82,33 %. Partnery projektu jsou město Brydgoszcz (Polsko), město Stuttgart (Německo), statutární město Most (ČR), VŠB – Technická univerzita Ostrava (ČR), město Kranj (Slovinsko), město Ústí nad Labem – hlavní zásluhu má magistrát města (ČR), SIPRO – Agentura pro rozvoj provincie Ferrara (Itálie), Institut územního plánování Republiky Slovinsko (Slovinsko). Projekt by měl poskytnout znalosti managementu revitalizačního procesu, nutné pro rychlejší a efektivnější činnost městských správ střední Evropy v revitalizaci lokalit typu brownfields.

Pilotní projekt Ústí nad Labem bude zajišťovat sběr dat a vytvoření databáze lokalit typu brownfields, jež bude poskytovat všechny nezbytné informace požadované potenciálními mezinárodními investory.¹¹⁾

Zhodnocení současného stavu a návrhy možného řešení situace

Oproti ostatním krajům ČR má Ústecký kraj v řešení problematiky průmyslových zón jistý náskok, a to díky zpracované databázi a díky řadě zregenerovaných lokalit typu brownfields.

Vzniká však otázka, jak postupovat dále a urychlit proces revitalizace a regenerace zdevastované krajiny a intravilánu měst.

Za vážný nedostatek autorky příspěvku považují neexistující zpětnou vazbu, která by prezentovala případy úspěšně revitalizovaných lokalit typu brownfields. A právě prezentace úspěšných projektů by mohla přispět k aktivování zájmu potenciálních investorů.

Z výše uvedených informací vyplývá, že Ústecký kraj se zaměřil na zpracovávání projektů podporujících vytváření různých databází průmyslových zón. Nyní by měl svou pozornost zaměřovat na zpracovávání projektů a realizaci regenerace konkrétních lokalit a zviditelnění konkrétních postupů a kroků vedoucích k nalezení optimálního investora a uživatele dané lokality, který by revitalizoval získaný brownfields. To ovšem předpokládá vyřešení řady problémů souvisejících s vlastnickými právy některých lokalit, s nabídkou výhod investorům v podobě daňových úlev za určitých podmínek, s omezením výstavby na lokalitách typu greenfields, změnou územního plánu, který by urychlila proces implementace a realizace vybrané lokality.

Mezi občany Ústeckého kraje existuje velmi nízké povědomí o možnostech řešení odstraňování starých zátěží na území kraje. Nejen intenzivnější kampaň pro obeznámení

¹¹ <http://cobraman-ce.eu/>

s danou problematikou samotných potenciálních investorů, ale i projektových a inženýrských kanceláří, stavebních firem, zahradnických podniků (podniků na parkové úpravy) a dalších orgánů a institucí.

Literatura

- [1] Brownfieldové bohatství Ústeckého kraje. Ústecký kraj
- [2] Národní strategie regenerace brownfieldů. MPO ČR, Praha 2008
- [3] NOVÝ, A.: Brownfields – šance pro budoucnost. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2004
- [4] SIXTA, J.: Efekty mezinárodního projektu BRM UNIT pro Ústecký kraj. Ústí n. L. 2009
- [5] SROP ČR na léta 200 – 2004. MMR
- [6] Sborník z Kulatého stolu konaného v rámci konference pro REGIO 2008. IREAS, Institut pro strukturální politiku, o. p. s., Praha 2008
- [7] Vráblíková, J. a kol.: Revitalizace antropogenně postižené krajiny v podkrušnohoří, 1. část.
- [8] UJEP, Ústí nad Labem 2008
- [9] internetové odkazy
- [10] ústní sdělení pracovníků Krajského úřadu v Ústí nad Labem, seminář o brownfieldech KÚ Ústeckého kraje, 6. 11. 2008

**TRH PRÁCE EU V OBDOBÍ EKONOMICKÉ KRIZE:
SNIŽOVÁNÍ/ZVYŠOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH ROZDÍLŮ****EU LABOR MARKET DURING THE ECONOMIC CRISIS:
REDUCING/ INCREASING OF REGIONAL DIFFERENCES****MGR. ONDŘEJ KONEČNÝ****Bc. ONDŘEJ ŠERÝ***Geografický ústav**Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita**Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika**e-mail: 105996@mail.muni.cz, ondrej.sery@mail.muni.cz****Anotace***

Trh práce Evropské unie je od roku 2008 významně ovlivněn ekonomickou krizí. Ta způsobila nárůst míry nezaměstnanosti ve všech státech a regionech EU, stejně jako pokles počtu volných pracovních míst. Jedná se však o poměrně heterogenní proces, probíhající region od regionu, stát od státu s rozdílnou intenzitou, časovým zasazením a dopadem, který proměňuje regionální rozdíly uvnitř EU. Cílem předkládaného příspěvku proto je zachytit aktuální změny míry nezaměstnanosti, k nimž mezi regiony a státy EU během období ekonomické krize došlo a zejména analyzovat „trend“ ve vývoji regionálních rozdílů (dle míry nezaměstnanosti) pomocí zvoleného ukazatele variability v závislosti na územním měřítku.

Klíčová slova

trh práce, míra nezaměstnanosti, ekonomická krize, Evropská unie, Česká republika, regionální rozdíly

Annotation

Labor market of the European Union is seriously affected by the economic crisis since 2008. This economic crisis caused an increase in unemployment in all countries and regions, as well as decrease in the number of vacancies. However, it is quite a heterogeneous process, spreading from region to region, from state to state with different levels of intensity, impact and varying evolution in time. Regional differences within the EU were changed by crisis. The main aim of this contribution is to describe recent changes in the unemployment rate which were observed among the regions and the EU member states during the economic crisis and in particular, to analyze a trend in development of regional disparities (according to unemployment rate) by the means of a selected indicator of the variability depending on the spatial scale.

Key words

labor market, unemployment rate, economic crisis, European Union, Czech Republic, regional differences

JEL classification: J60, J68, R23

1. Úvod

Každá ekonomika prochází postupně čtyřmi fázemi hospodářského cyklu, tedy i recesemi. A po každé recesi vždy za určitou dobu nastane růst (konjunktura). Jenže globální ekonomická krize, která začala v celém světě v průběhu roku 2008, je označována za nejhlubší krizi od druhé světové války či od světové hospodářské krize ve 30. letech 20. století. Její počátky (příčiny) lze sledovat v americké hypotéční krizi, jež vrcholu dosáhla v roce 2007 a ve světové finanční krizi z roku 2008. Zásadním způsobem tak ovlivnila vývoj a stav evropského (a samozřejmě rovněž českého) hospodářství v posledních dvou letech.

Pokles výkonu evropského hospodářství se významně projevil ve zhoršující se situaci na trhu práce EU jak na úrovni jednotlivých členských států, tak regionů. Ukazatele trhu práce jako je počet zaměstnaných, nezaměstnaných (a jejich míry) a počet volných pracovních míst patří mezi základní ukazatele stavu ekonomiky, slouží rovněž k porovnání regionálních rozdílů a identifikaci regionálních diferenciací. Pomocí nich lze poměrně vhodně vyjádřit dopady probíhající ekonomické krize na jednotlivé regiony, státy a celou Evropskou unii a v celkovém kontextu určit vliv krize na snížení, resp. zvýšení regionálních rozdílů v EU dle zvoleného územního měřítko.

K. Skokan (2009) uvádí že, na národní úrovni je proces konvergence v EU prokazatelný (ukazatel HDP na obyvatele - pro rok 2006, míra nezaměstnanosti - pro rok 2007 a podíl výdajů na vzdělání a vědu k HDP - pro rok 2005), nicméně na regionální úrovni (NUTS 2) nelze vyvodit jednoznačné závěry. Ve většině nových členských států EU lze naopak sledovat za období let 1995 - 2004 divergenční tendence a tedy nárůst disparit mezi regiony. Přitom jeden z hlavních cílů regionální, resp. kohezní politiky EU je v současném plánovacím období snížení regionálních rozdílů (Viturka, 2009).

2. Dostupnost a charakteristika dat trhu práce

Jedním z důvodů širokého využití dat trhu práce pro hodnocení regionálních rozdílů je jejich poměrně dobrá dostupnost, vysoká periodicita (krátké časové určení mezi dvěma soubory zjišťovaných dat), aktuálnost a relativně vhodná přístupnost i do hierarchicky nižších územních jednotek. Pro Českou republiku lze základní údaje o situaci na trhu práce (počet dosažitelných uchazečů, míra nezaměstnanosti a počet volných pracovních míst) získat pro každý měsíc až do úrovně obcí. Tato data jsou evidována úřady práce, přičemž obdobný systém je i v ostatních státech EU.

Z hlediska celounijního srovnání je téměř nezbytné pracovat s daty, která poskytuje Evropský statistický úřad (EUROSTAT). Ukazatele situace na trhu práce jsou zjišťovány pravidelným Výběrovým šetřením pracovních sil (VŠPS), jež je v EU známo pod anglickým termínem Labour Force Survey (LFS). Hlavní výhodou těchto dat je jejich srovnatelnost, neboť jsou ve všech státech EU sesbírána za stejných metodických podmínek. Naopak limitem využití těchto dat je jejich omezená dostupnost, která se zvětšuje se snižující se hierarchickou úrovní územní jednotky. Zatímco údaje pro členské státy EU lze získat pro jednotlivá čtvrtletí, data sesbíraná pro území regionů NUTS 2 (v ČR regiony soudržnosti) a NUTS 3 (kraje) jsou zveřejňována pouze jako průměrné roční hodnoty základních ukazatelů s vysokým časovým zpožděním a také absencí některých dat zejména pro regiony NUTS 3. Ve čtvrtém měsíci roku 2010 tak nejsou stále dostupná průměrná roční data regionů NUTS 2 a 3 k roku 2009, zatímco údaje o trhu práce v jednotlivých státech EU pro IV. čtvrtletí roku 2009 jsou již více než měsíc přístupná.

Autoři příspěvku i přesto využívají databázi EUROSTATu k analýze vývoje regionálních rozdílů na národní úrovni, regionální úroveň je pak řešena s uvědoměním si výše uvedeného limitu a dále za využití ukazatelů pro české kraje (NUTS 3) a okresy.

3. Metodika

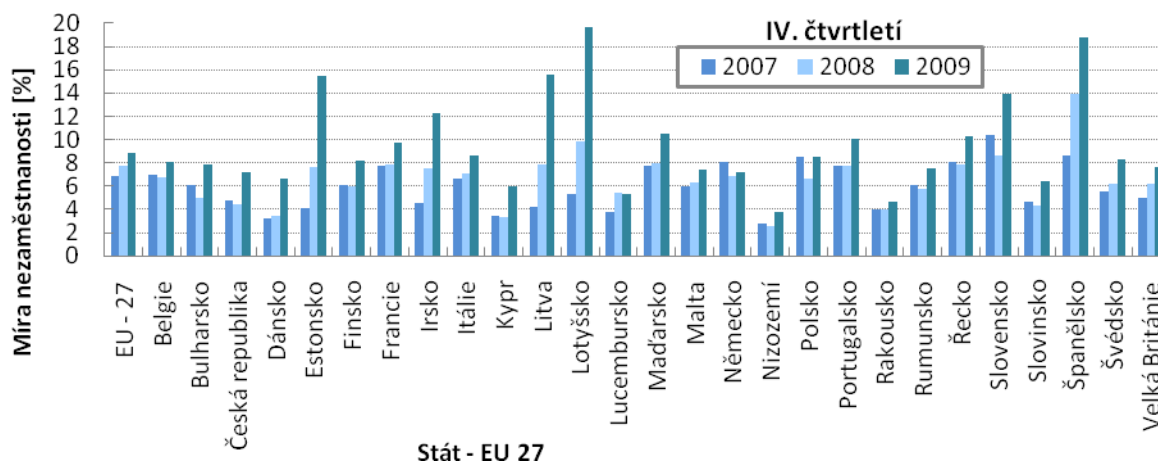
Hodnocení regionálních disparit a celkového regionálního vývoje ve zvoleném území se v současnosti může opřít o řadu metodologických návodů a doporučených postupů, neboť se této problematice dlouhodobě věnuje řada odborníků nejen z geografických oborů, ale také velké množství národních institucí zabývajících se regionálním rozvojem (např. výzkumný program Ministerstva pro místní rozvoj ČR v období let 2007 až 2011 – konkrétně program WD - Výzkum pro potřeby řešení regionálních disparit). Hlavní pozornost je soustředěna na zhodnocení, zdali ve sledovaném území dochází ke konvergenčnímu nebo naopak divergenčnímu vývoji. Základem výzkumu regionálního vývoje jsou bezesporu kvantitativní metody založené na využití statistických charakteristik variability, které charakterizují stupeň měnlivosti ukazatele v daném souboru územních jednotek (Wokoun, 1995). Je však nutné a priori znát a reflektovat možná úskalí tohoto přístupu a na základě těchto poznatků interpretovat zjištěné výsledky.

Nejčastěji užívanými charakteristikami variability jsou variační rozpětí; kvantilové, percentilové a průměrné odchylky; rozptyl; směrodatná odchylka a variační koeficient. Jako nejvhodnější charakteristika pro účely studia vyrovnávání či zvyšování regionálních rozdílů v EU v období ekonomické krize se jeví variační koeficient, který je nejpoužívanější relativní mírou variability (udává variabilitu v procentech). Lze jej vhodně aplikovat pro srovnání variability téhož znaku (míra nezaměstnanosti) ve dvou a více statistických souborech (jednotlivé roční soubory dat) (Wokoun, 1995). Další výhodou této statistické charakteristiky je, že eliminuje vliv studované měrné jednotky na získané výsledky a naopak přikládá větší význam průměrné hodnotě souboru. Čím nižší je hodnota variačního koeficientu, tím větší je homogenita souboru, tedy snižuje-li se s časem hodnota variačního koeficientu, je možné hovořit o konvergenčním vývoji ukazatele ve zvoleném území. Využitím variačního koeficientu lze eliminovat nevýhodu použití směrodatné odchylky, která variabilitu vyjadřuje v měrných jednotkách.

4. Situace na trhu práce v EU a ČR

Za dosavadní období krize přišla Evropská unie o více než čtyři miliony pracovních míst. Ještě na začátku roku 2008 vykazovala EU míru nezaměstnanosti ve výši 7,0 %, ve druhém a třetím čtvrtletí 2008 se dokonce pohybovala na 6,8 %. Pak ale v souvislosti s globální ekonomickou krizí začala růst, její hodnota se zvyšovala každý měsíc (každé čtvrtletí).

Obr. 1: Míra nezaměstnanosti ve státech Evropské unie v období let 2007 - 2009 (IV. čtvrtletí)

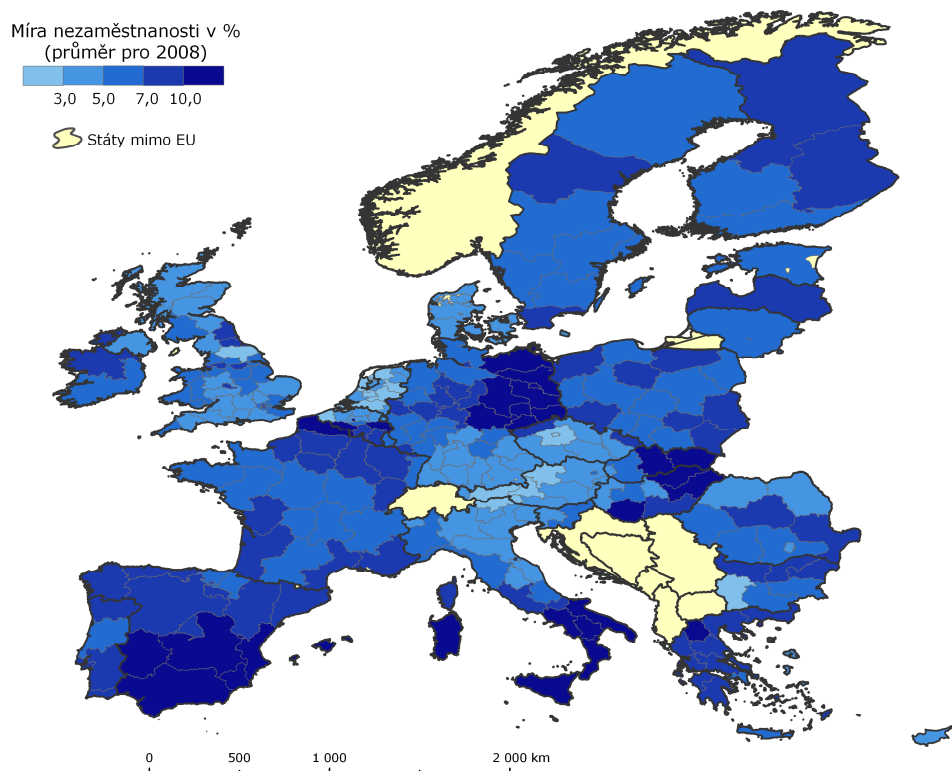
Zdroj: *Employment and unemployment (LFS), EUROSTAT; vlastní zpracování*

Podle nejnovějších čtvrtletních údajů za IV. čtvrtletí 2009 míra nezaměstnanosti v Evropské unii dosahovala hodnoty 9,2 % a za poslední rok vzrostla ve všech členských státech EU (v Lucembursku spíše stagnovala). I když se v roce 2010 očekává mírné hospodářské oživení, trhy práce budou reagovat pomaleji. Ve většině evropských zemí by tak měla míra nezaměstnanosti ještě mírně růst či stagnovat, první pozvolné poklesy lze čekat nejdříve ve druhé polovině roku 2010.

V pobaltských státech a ve Španělsku překročila nezaměstnanost hranici 15 %. V případě Pobaltí se zároveň jednalo o její největší nárůst. Právě Pobaltí v období před krizí zažívalo výrazný hospodářský růst, docházelo však k přehřátí ekonomiky. Recese odhalila nerozumnou rozpočtovou politiku. V rámci opatření proti krizi musela být mimo jiné propuštěna část státních zaměstnanců, zbylým poklesly mzdy, sníženy byly také důchody. Litva i Lotyšsko požádaly o půjčku MMF, kterou nakonec získalo jen Lotyšsko. Ve Španělsku zase recese citlivě zasáhla klíčová odvětví tamějšího hospodářství – stavebnictví a cestovní ruch. Podle de Sota (2010) je nyní ve Španělsku milion nově postavených domů, o něž není zájem. Nadprůměrné hodnoty míry nezaměstnanosti (mezi 10 % a 15 %) vykazovaly také Slovensko, Irsko, Maďarsko, Řecko a Portugalsko. Pro problémové země eurozóny vzniklo označení PIGS (Portugal, Italy, Greece, Spain), někdy též PIIGS (kde druhé „I“ značí Ireland).

Na regionální úrovni (NUTS 2) se významné diference v míře nezaměstnanosti projevovaly, jak uvnitř EU jako celku, tak uvnitř jednotlivých států. Analýza je však limitována nedostupností aktuálních regionálních dat pro rok 2009, a tak jsou pro účely příspěvku studována o rok starší data, která ale ještě nemohla plnohodnotně odrazit dopady ekonomické krize.

Obr. 2: Míra nezaměstnanosti v regionech Evropské unie NUTS 2 v roce 2008
(roční průměr)

Zdroj: *Regions and cities, EUROSTAT; vlastní zpracování*

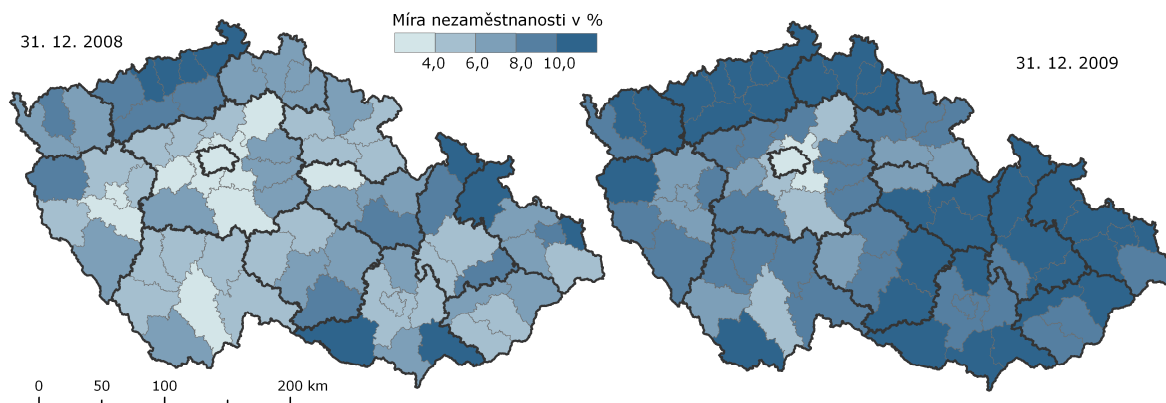
Jádrové oblasti EU s nízkou nezaměstnaností představují tradičně nizozemské provincie a přiléhající belgické provincie, v jejímž popředí stojí ekonomicky výkonné Západní Flandry. Druhým prostorem s nízkou nezaměstnaností je středoevropské území zahrnující většinu českých regionů soudržnosti, všechny rakouské spolkové země, sousedící jihoněmecké regiony a regiony severní Itálie. Míra nezaměstnanosti v těchto územních jednotkách nepřesáhla v roce 2008 hodnotu 5 %. Jako poslední oblast s velmi příznivou regionální situací na trhu práce lze označit jih a jihovýchod Anglie a Skotsko.

Na druhou stranu, problémy s vysokou nezaměstnaností musely být v roce 2008 řešeny zejména v nejjižnějších částech jihoevropských států - ve Španělsku, Itálii (chudé regiony Mezzogiorna) či francouzské Korsice, kde už i za poměrně příznivé ekonomické situace převyšovala míra nezaměstnanosti hranici 10 %. O moc lépe se nevedlo ani řeckým regionům. Kompaktním celkem regionů s vysokou mírou nezaměstnanosti jsou východoněmecké regiony, z nichž vyjíždí řada obyvatel za prací nejen do západního Německa, ale také do přiléhajících polských regionů. Posledním identifikovatelným územím s koncentrací problémových regionů je oblast středního a východní Slovenska spolu s východomadžarskými celky. S problémy se potýkaly také regiony severských států (Švédsko a Finsko) a na kritický vývoj v pobaltských státech na úrovni NUTS 2 je upozorněno výše, neboť administrativní úroveň NUTS 2 je v Pobaltí shodná se státní úrovní.

V České republice míra nezaměstnanosti v první polovině roku 2008 klesala, a to až na hodnotu 5,0 %. K prvnímu zvýšení nezaměstnanosti došlo v červenci 2008, ale tento nárůst ještě spíše souvisel se sezónními vlivy. Trvalý růst nezaměstnanosti začal až mezi říjnem

a listopadem 2008. Během pěti měsíců se míra nezaměstnanosti zvýšila na 7,7 %. Až do listopadu 2009 pak pozvolna dále rostla, lze ji proto označit za tzv. plíživou nezaměstnanost, kdy lidí bez práce neustále přibývá, ale nezpůsobují to velká hromadná propouštění. Přelom let 2009 a 2010 znamenal opět poměrně výrazný nárůst. Zatím posledního vrcholu dosáhla míra nezaměstnanosti v únoru 2010, a to hodnoty 9,9 % (nebyla tak překonána psychologická hranice 10 %). To znamená, že od doby, co se poprvé ve statistice trhu práce projevila krize, se míra nezaměstnanosti v ČR zvýšila o 4,7 procentních bodů, resp. vzrostla téměř na dvojnásobnou úroveň.

Obr.3: Míra nezaměstnanosti v okresech ČR v roce 2008 a 2009 (k 31. 12.)

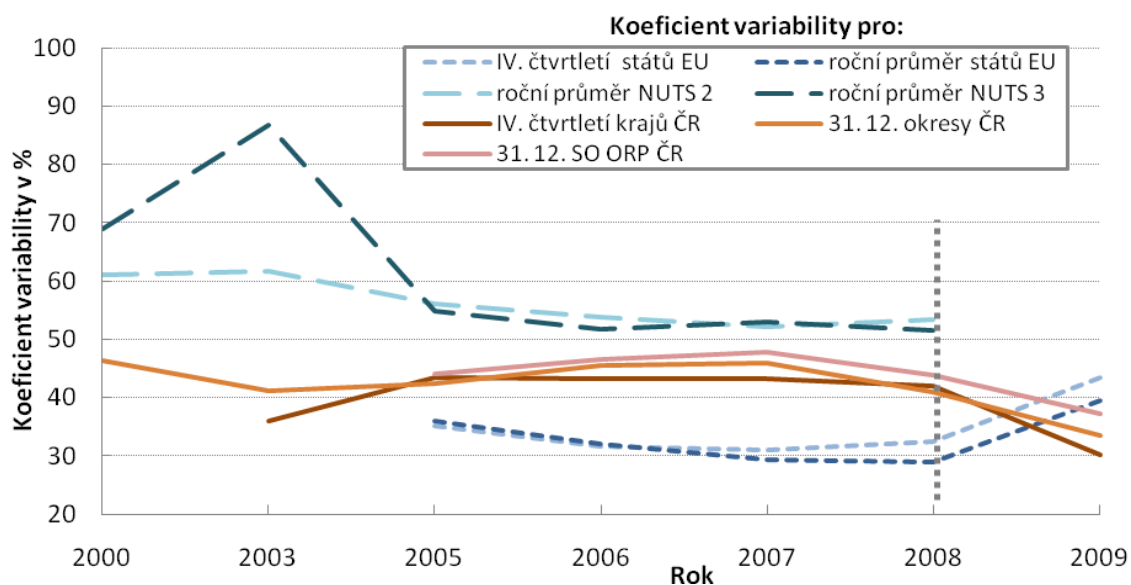

Zdroj: Statistiky nezaměstnanosti z územního hlediska, Integrovaný portál MPSV; vlastní zpracování

Ještě na konci roku 2008 vykazoval z krajů míru nezaměstnanosti 10 % a vyšší pouze Ústecký kraj, o rok to již bylo osm krajů. Naopak nezaměstnanost pod 6 % byla v prosinci 2008 zaznamenána v pěti krajích, v prosinci 2009 pak pouze v Praze. Ještě výraznější posun nastal na okresní úrovni. Situaci znázorňuje obrázek 3. Hranici 10 % přesáhlo ke konci roku 2008 devět okresů, zatímco k poslednímu dni roku 2009 to bylo už 35 okresů. Během analyzovaného roku se rovněž snížil počet okresů s mírou nezaměstnanosti do 6 %, a to z 35 na 6 okresů. Před krizí patřily k problémovým regionům Ústecký a Moravskoslezský kraj a dále okresy Jeseník, Hodonín a Znojmo. Vlivem hospodářské recese se tato oblast významně rozšířila (téměř celá Morava, Ústecký, Liberecký a částečně i Karlovarský a Pardubický kraj). Velmi nízkou nezaměstnanost si udržely jen hlavní město Praha a okres Praha-východ.

5. Vývoj regionálních rozdílů

Prostorové projevy dopadů současné ekonomické krize na růst nezaměstnanosti se na národní i regionální úrovni výrazně liší. Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že se v období před krizí regionální disparity v míře nezaměstnanosti v Evropské unii snižovaly, a to jak na úrovni států, tak i regionů NUTS 2. V případě regionů NUTS 3 je tato tendence již méně zřejmá (s ohledem na skokový nárůst ukazatele v roce 2003), ale stále patrná. V rámci České republiky (na úrovni krajů, okresů a SO ORP) lze hovořit o poměrně malých výkyvech vývoje a spíše stabilní situaci v regionálních rozdílech, neboť hodnota koeficientu variability se v celém období pohybovala mezi 40 - 50 % (výjimkou byla vyšší homogenita na úrovni krajů v roce 2003).

Obr. 4: Variační koeficient pro vybrané územní jednotky v období let 2000 - 2009

Zdroj: *Employment and unemployment (LFS), EUROSTAT; Regions and cities, EUROSTAT; Statistika nezaměstnanosti z územního hlediska, Integrovaný portál MPSV; vlastní zpracování*

Ekonomická krize však přinesla zásadní zlom v regionálních vývojových tendencích. Na úrovni členských států variační koeficient významně narostl, rozdíly v míře nezaměstnanosti se mezi členskými státy unie zvýšily, třebaže se od roku 2005 trvale snižovaly. Různé státy byly recesí hospodářství zasaženy s rozdílnou intenzitou. Na potvrzení zvyšování či srovnávání rozdílů na regionální úrovni EU je nutno si ještě počkat, neboť roční průměr míry nezaměstnanosti v roce 2008 (poslední aktuální dostupná data) ještě spolehlivě neodráží ekonomickou krizi. Jako modelový příklad lze popsat regionální vývoj v České republice, kde nastal jak u krajů, tak u okresů a správních obvodů ORP během ekonomické krize výrazný pokles regionálních rozdílů v nezaměstnanosti, což mimo jiné potvrzují Toušek a kol (2009). Tedy trend přesně opačný než jaký byl zaznamenán na národní úrovni EU. V. Lauko, F. Križan a D. Gurňák (2009) tuto skutečnost interpretují tak, že dopady krize jsou nejsilnější v regionech, jež představovaly významná jádra rozvoje, zatímco „problémových oblastí“ s vysokou mírou nezaměstnanosti již dříve se krize tolik nedotkla. Tím pádem se zmírňují regionální disparity.

6. Závěr

V posledních letech se Evropská unie snažila budovat a prohlubovat integrovaný trh práce. Členskými zemím byl jako vzor uváděn úspěšný dánský model pro „boj“ s nezaměstnaností, tzv. systém flexicurity. Prvním pilířem systému je zvyšování flexibility na trhu práce neboli relativně volná legislativa v této oblasti. Druhým opěrným bodem jsou velkorysé sociální sítě pro nezaměstnané a třetím pilířem jsou vysoké výdaje na aktivní politiku zaměstnanosti (Karásek, 2007; Nekolová, 2008). Nejrůznější protikrizová opatření v celé Evropě se snažila zmírnit negativní dopady krize. Finanční podpora z Evropské unie, resp. z Evropského sociálního fondu (ESF) a Evropského fondu pro přizpůsobení se globalizaci (EFG) pomohla členskými zemím tato opatření zrealizovat.

I přes tyto a další tendence, směřující ke snížení dopadů ekonomické krize a prohlubování evropské integrace, současná ekonomická krize jasně ukázala své ničivé dopady na pracovní trh unie a odrazila spíše přetrvávající „národnost“ pracovních trhů členských států. Naznačila,

že výrazný vliv na trh práce mají stále národní státy a jejich politika. Jednotlivé země značně posílily své kompetence v oblasti zaměstnanosti a sociálních věcí, stimulovaly hospodářství a snažily se ochránit před dopady krize nejvíce zranitelné skupiny (mladé lidi, imigranty, pracovníky s nízkou kvalifikací, zaměstnance se smlouvami na dobu určitou).

I proto ekonomická krize přispěla k divergenčnímu vývoji na národní (státní) úrovni EU v nezaměstnanosti a zvrátila tak dlouhodobý pozitivní trend snižování rozdílů mezi členskými státy unie. Naproti tomu na regionální úrovni se krize projevila snížením rozdílů, tedy v případě České republiky na úrovni ORP, okresů a krajů. V rámci celé Evropské unie je nutno si na potvrzení tohoto vývoje ještě počkat, neboť k ověření nejsou k dispozici potřebná data.

Literatura

- [1] De Soto, J. H.: *Bankéři žijí z inflace*. In Kovanda, L.: Příběh dokonalé bouře a hovory (nejen) s laureáty Nobelovy ceny o finanční krizi. Knižní edice Týden 1 / 2010. Dot. 1. vyd., Mediacop, Praha, 2010. s. 39-42. ISSN 1804-1701.
- [2] Eurostat [online]. 2010 [cit. 2010-04-21]. *Regions and cities: database*. Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database>.
- [3] Eurostat [online]. 2010 [cit. 2010-04-21]. *Employment and unemployment (LFS): database*. Dostupné na:
- [4] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database>.
- [5] Integrovaný portál MPSV [online]. 2010 [cit. 2010-04-27]. *Statistiky nezaměstnanosti z územního hlediska*. Dostupné na: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem>>.
- [6] Karásek, Z.: *Flexicurity – móda nebo nezbytnost?* [online]. Praha, 2007, [cit. 2010-04-12]. Dostupné na <http://www.nvf.cz/rozvoj_lz/dokumenty/flexicurity.pdf>.
- [7] Lauko, V., Križan, F., Gurňák, D.: *Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy*. In Klímová, V. (ed.): Sborník příspěvků XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Masarykova univerzita, Brno, 2009. s. 58-65. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [8] Nekolová, M.: *Politika „flexicurity“ a Česká republika* [online]. Praha, 2008, [cit. 2010-04-12]. Dostupné na <www.iss-edu.cz/upload/File/100408_Nekolova.ppt>.
- [9] Viturka, M.: *Několik poznámek ke strategii regionální politiky České republiky v systémovém kontextu regionální (kohezní) politiky Evropské unie*. In Klímová, V. (ed.): Sborník příspěvků XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Masarykova univerzita, Brno, 2009. s. 25 - 31. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [10] Skokan, K.: *Řešení regionálních disparit v regionální politice střeoevropských zemí*. In Klímová, V. (ed.): Sborník příspěvků XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Masarykova univerzita, Brno, 2009. s. 7 - 16. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [11] Toušek, V., Konečný, O., Šerý, O., Machek, O., Chvátal, F., Nogová, A., Fňukal, M., Hruška, V., Vančura, M.: *Současný stav a vývojové trendy trhu práce v Jihomoravském kraji a srovnání s regiony ČR a EU*. Jihomoravský kraj, Brno, 2009. 162 s.
- [12] Wokoun, R.: *Základní statistické charakteristiky*. In Brázdil, R. (ed.). Statistické metody v geografii: cvičení. Masarykova univerzita, Brno, 1995. s. 56 - 92. ISBN 8021012609.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu „Projevy globální environmentální změny v krajinné sféře Země“ (PROGLEZ), který je financovaný Masarykovou univerzitou a zaměřuje se na podporu studentských projektů na MU (MUNI/A/0966/2009).

INTERACTION OF EDUCATIONAL LEVEL AND FACTOR OF UNEMPLOYMENT IN ECONOMICALLY WEAK AND STRONG MUNICIPALITIES IN THE CZECH REPUBLIC**INTERAKCE ÚROVNĚ VZDĚLÁNÍ A FAKTORU NEZAMĚSTNANOSTI V HOSPODÁŘSKY SLABÝCH A SILNÝCH OBCÍCH ČESKÉ REPUBLIKY****ING. VLADIMÍRA HOVORKOVÁ VALENTOVÁ, PH.D.**

*Department of Economic Statistics
Faculty of Economics, Technical University of Liberec
Studentská 2, 461 17 Liberec, Czech Republic
e-mail: vladimira.valentova@tul.cz*

ING. IVA NEDOMLELOVÁ, PH.D.

*Department of Economics
Faculty of Economics, Technical University of Liberec
Studentská 2, 461 17 Liberec, Czech Republic
e-mail: iva.nedomlelova@tul.cz*

Annotation

The contribution was compiled with support of Ministry for Regional Development Nr. WD-30-07-1 “Innovation Approach to the Solution of Disparities on Regional Level“. The aim of this contribution is to make analyses and further activities leading to verify the hypothesis that “Regions requiring concentrate attention (RRCA) have an undersized reproduction educational and qualification potential of the population”. While verifying this hypothesis, we focused on the value of the factor of unemployment - F1 on the educational level in the municipality. The test proved that the factor value F1 depends on the educational level, however the dependence is weak. The analysis of variance was amended by the test of independence in 2 by 2 table and the calculation of Pearson’s R. A positive relationship has been proved. This means that higher level of education of the population can be expected in strong municipalities (according to factor F1) and lower level of education in the weak municipalities. The research will further focus on identifying other factors that have a greater influence on factor F1 than the educational level.

Key words

regions requiring concentrate attention, unemployment, education, analysis of variance, dependence.

Anotace

Příspěvek byl zpracován za finanční podpory projektu reg. č. WD-30-07-1 výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj. Cílem příspěvku bylo provedení analýz a dalších aktivit, které budou vést k verifikaci hypotézy, že „RVSP (Regiony vyžadující soustředěnou pozornost) mají podprůměrnou reprodukci vzdělaného a kvalifikačního potenciálu obyvatelstva (populace)“. V procesu ověřování stanovené hypotézy, kdy jsme zjišťovali, zda závisí hodnota faktoru F1 – nezaměstnanost na úrovni vzdělání obyvatel obce, bylo testem prokázáno, že hodnota faktoru F1 na úrovni vzdělání závisí, avšak závislost je slabá. Analýza rozptylu pak byla doplněna testem nezávislosti v asociační tabulce a výpočtem koeficientu asociace. Byla prokázána přímá závislost, což lze interpretovat tak, že v silných obcích (dle

faktoru F1) lze očekávat vyšší úroveň vzdělání obyvatelstva a ve slabých obcích nižší. Výzkum bude nadále pokračovat identifikací dalších faktorů, jejichž vliv na faktor F1 je vyšší než vliv úrovně vzdělání.

Klíčová slova

regiony vyžadující soustředěnou pozornost, nezaměstnanost, vzdělání, analýza rozptylu, závislost.

JEL Classification: A10, C10, C12

Introduction and Methodology

The contribution was compiled with support of Ministry for Regional Development WD-30-07-1. This project called “Innovation Approach to the Solution of Disparities on Regional Level“ is being solved from 2007 to 2011 at Faculty of Economics, Technical University of Liberec. Its aim is to formulate measurements to lower interregional disparities in economic development in the Czech Republic, accelerating economic performance expressed by a higher share of the region in GDP formation, in other words improving living standard of the population in the regions. The research contribution of the project is working out new methodology of identifying regions requiring concentrate support from the state and revealing significant factors which are the reason for the differences in the economic level of regions, measuring their importance and suggesting measurements to support diminishing of interregional disparities. The article follows the results of the research published in publications [2, 9 and 10].

This contribution focuses on partial steps leading to verify the third hypothesis: “Regions requiring concentrate attention (RRCA) have an undersized reproduction educational and qualification potential of the population” in activity A 911 “Suggesting measurements to increase absorption of business support in regions requiring concentrate attention. Particularly we analyse the relationship between factor F1 – unemployment and the educational level of population of the municipality.”

An exact methodology was set before the research started. Compiling theoretical base for the issue represented the first step. The theoretical base was built on the analysis of current level of understanding mutual conditionalities and connections of real phenomena such as education, unemployment and economic growth [5].

The next step was analysis of the hypothesis and selection of statistical method. The analysed sample of municipalities for the analysis of the relationship of educational structure of population, level of unemployment and its economic development comes out from the Czech Statistical Office data from population census in 2001 and the database of the WD-30-07-1 project and methodology of identifying low dynamics of development “NDR“ municipalities, particularly according to factor F1 - UNEMPLOYMENT [9]. The analysed sample involves 1 000 municipalities from the Czech Republic selected using simple random sampling from the database of the WD-30-07-1 project according to Methodology of identification dynamics of municipality development [12].

The analysis of variance which was used answers the question if the value of the unemployment factor depends on the educational level of the municipality population. The

method was amended by the test of independence in 2 by 2 table to discover the direction of dependence which can be calculated by Pearson's R. The final step of the research is the economic interpretation of the acquired results and verifying the hypothesis.

1 Theoretical Aspects – Macroeconomic Context

Education, unemployment and economic growth are closely interconnected terms which condition each other. The economic literature widely discusses general hypotheses: the higher level of education the people achieve, the lower the risk to become unemployed; the higher the qualification of the population, the higher the economic growth in economy. (The authors of the contribution dealt with these issues in [5] and [3]).

Current social development called knowledge economy will reflect more intensively in economic development. The people and their knowledge are becoming a fundamental resource of economic growth and development on the international, national and regional level. The traditional view on the human resources as an easily substitutable production resource is currently overcome.

The (endogenous) models of economic growth, e.g. by P. Romer [6, 7, 8], R. Lucas [4], G. Grossman and E. Helpman [1], systematically implement investment to human capital, knowledge as well as science and development in economic theory, arising in 80s of the twentieth century as a reaction to real economic development. The meaning and value of knowledge most strikingly expresses itself if the economy approaches the production possibility frontier, technology frontier. The "shift" of production possibility frontier is determined by economic growth. The fundamental resource of economic development is innovation.

The current globalized world tend to regard knowledge on basic and high-school level of education facilitate implementing and using existing technologies; the knowledge on tertiary educational level leads to the ability to form the innovation. There is a significant difference between implementing and using on the one hand and formation of innovation. The innovation formation provides a higher added value and currently represents a new quality of economic growth.

The recent "export" of financial (economic) crisis connected with the unemployment growth is not the only sign of relatively new (from the point of development of human kind) phenomenon of globalization. The globalization process immediately influences the labour market and its importance will deepen further. Limited competitiveness or its complete loss represent a certain risk connected with this process and could be followed by destabilization of the labour market. The trend of a significant reduce in the number of low-qualified job positions took effect in the recent years already. The implication of this intensively enforcing trend is that people without qualification or people with low qualification will lose their jobs and will become unemployable in the future. This trend is already present and will continue.

2 Statistic Analysis

The aim of the statistic data analysis is to carry out partial activities leading to verify the hypothesis that Regions requiring concentrate attention (RRCA) have an undersized reproduction educational and qualification potential of the population. The basis for the statistic analysis are the data of 1 000 municipalities from the Czech Republic. These

municipalities were selected using simple random sampling from the database of 6240 municipalities in the Czech Republic. The selection of the municipalities was made on the basis of factor analysis which resulted in identifying eight factors which have the most important influence on economic development of the municipalities. The publications [9], [10] a [11] deal with factor analysis in detail. The attention is paid to factor F1 – unemployment.

2.1 Factor Analysis and Municipality Sorting on Weak and Strong

Factor analysis published in [9], identified unemployment as factor F1 because this indicator exactly was regarded as the most important criterion for the evaluation of municipality development (from the variability point of view). The factor involves following indicators:

- Rate of registered unemployment,
- Rate of long-term unemployment,
- Rate of pressure on job positions.

This factor is a minimization type of factor. It means the lower (more negative) the level, the better characteristics of the indicator. [9, p. 35]

The following analysis evaluates the values of the factor used to select all 6 240 municipalities in the Czech Republic on weak and strong according to the regions. The boundary value of low dynamic development of the municipality within factor F1-unemployment was determined on the level of last positive value, which is in municipality Dráčov. Unemployment was evaluated as a significant factor decelerating economic development of the municipality in 2 581 out of 6 240 municipalities. This share represents 41 %.

Table 1 shows the number of weak and strong municipalities in each region and their share on the total number of municipalities in the region according to factor F1 – unemployment. The highest share of weak municipalities on the total number of municipalities in the region is identified according to analysed factor in Ústí Region, 94.63 %. Moravian – Silesian Region (77.26 %), Karlovy Vary Region (74.24 %), South Moravian Region (55.44 %) and Olomouc Region (54.91 %) belong to regions where there are more than 50 % of weak municipalities.

On the other hand, Capital City Prague belongs among regions where unemployment is not the main factor impeding municipality development. It is positive that more than 50 % strong municipalities according to the research are positioned in eight regions. Concretely, it is South Bohemian Region (77.29 %), Central Bohemian Region (76.35 %), Plzeň Region (72.14 %), Hradec Králové Region (67.86 %), Pardubice Region (65.27 %), Vysočina Region (62.62 %), Liberec Region (60.47 %) and Zlín Region (57.89 %).

Tab. 1: Weak and strong municipalities according to factor F1 in regions in the CR

Region	Municipality type according to F1	Number of municipalities	Share of municipalities on the total number of municipalities in the region (%)
Central Bohemian Region	weak	271	23,6
	strong	875	76,4
South Bohemian Region	weak	141	22,7
	strong	480	77,3
Plzeň Region	weak	139	27,9
	strong	360	72,1
Karlovy Vary Region	weak	98	74,2
	strong	34	25,8
Ústí nad Labem Region	weak	335	94,6
	strong	19	5,4
Liberec Region	weak	85	39,5
	strong	130	60,5
Hradec Králové Region	weak	144	32,1
	strong	304	67,9
Pardubice Region	weak	157	34,7
	strong	295	65,3
Vysočina Region	weak	262	37,4
	strong	439	62,6
South Moravian Region	weak	372	55,4
	strong	299	44,6
Olomouc Region	weak	218	54,9
	strong	179	45,1
Zlín Region	weak	128	42,1
	strong	176	57,9
Moravian – Silesian Region	weak	231	77,3
	strong	68	22,7

Source: The database of the WD-30-07-1 project; the Capital City Prague is classified as a strong municipality according to the F1 factor and is stated separately to other municipalities.

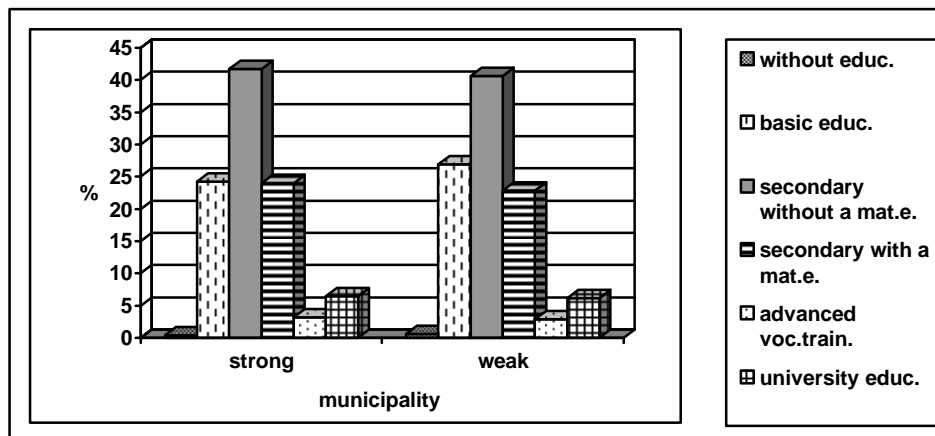
2.2 Statistic Analysis of Relationship of the Factor of Unemployment and Level of Education

As introduced in the first part of the contribution, one of the partial parts for the research team of the WD-30-07-1 project was to verify the hypothesis that regions requiring concentrate attention (RRCA) have an undersized reproduction educational and qualification potential of the population. Analysis of factor F1 – unemployment and the level of education in the municipalities in the Czech Republic was a part of the verifying process. Analysis of variance was used to evaluate the relationship of both variables.

Data from the Czech Statistical Office and database of the WD-30-07-1 project were used as a base for the analysis of variance. Czech Statistical office provided data about the working force over 15 years old in all municipalities in the Czech Republic and their educational structure. The database of the WD-30-07-1 project provided the factor F1 – unemployment in selected municipalities in the Czech Republic. These municipalities were divided according to factor F1 – unemployment into two groups – the „weak“ municipalities with high values of

factor F1; the „strong“ municipalities which have a factor F1 value low (lower than 0). Figure 1 shows the educational structure in weak and strong municipalities according to factor F1.

Fig. 1: Population according to educational level in selected 1000 weak and strong municipalities in the Czech Republic

Source: own, data from the Czech Statistical Office and database of the WD-30-07-1 project

Figure 1 shows there are no significant differences in the educational structure between weak and strong municipalities. A closer view indicates there is a higher share in three last educational categories by municipalities which are classified strong according to factor F1.

The analysis of variance was realized on a random sampling of 1000 municipalities out of the total of 6240 municipalities in the Czech Republic ČR. The random sample includes 176 municipalities from Central Bohemian Region, 109 municipalities from South Bohemian Region, 85 municipalities from Plzeň Region, 17 municipalities from Karlovy Vary Region, 46 municipalities from Ústí nad Labem Region, 38 municipalities from Liberec Region, 70 municipalities from Hradec Králové Region, 82 municipalities from Pardubický Region, 121 municipalities from Vysočina Region, 100 municipalities from South Moravian Region, 66 municipalities from Olomouc Region, 49 municipalities from Zlín Region and 41 municipalities from Moravian – Silesian Region. Acquired data were sorted in correlation table – see table 2.

Tab. 2: Correlation table - labour force over 15 years old according to level of education and factor F1 – unemployment

Level of education	Factor F1 – unemployment	
	low	high
Without education	1856	2894
Basic schools, unfinished education	114828	137873
Secondary schools education without a maturita exam	197824	208574
Secondary schools education with a maturita exam	113654	117164
Advanced vocational training	15188	14816
University education	30437	31583
Total	437787	512904

Source: own, data from the Czech Statistical Office and database of the WD-30-07-1 project

The hypothesis that the value of factor F1 – unemployment is independent on the educational level of municipality inhabitants was tested at the 0.05 level of significance. The alternative hypothesis includes the assumption about dependence of factor F1 on the educational level.

The P-Value equals zero, that is why we reject the null hypothesis. The test proved that the value of the factor F1 depends on the educational level of the population. Another important question is determining the intensity of dependence of these two quantities. On the basis of the outputs from the analysis of variance the value Eta squared 0.0012 was calculated. This value witnesses to a very low dependence of factor F1 on the educational level.

Above mentioned results in following statement, factor F1 – unemployment is influenced by the level of education, anyway the rate of this influence is negligible. The research team found another impulse to search for other factors which influence the unemployment factor more strongly.

Regarding the fact that the independence test is based on the analysis of variance, the value of Eta squared does not answer the question, if the dependence of factor F1 on education is positive or negative (if the value of factor F1 rises or falls in conformity with the increasing level of education) we decided to simplify the assumption about the level of education and make the Chi-squared test of independence in 2 by 2 table. This test is amended by the calculation of Pearson's R which provides the information not only about the dependence of variables but also about the direction. Factor F1 variable was left (we distinguish strong and weak municipalities). The number of groups in the variable education was reduced from six to two variables. We will only regard a low level of education (without education, basic education, unfinished education, secondary schools education without a matura exam) and a high level of education (secondary schools education with a matura exam, advanced vocational training, university education). Table 3 represents the 2 by 2 table.

Tab. 3: 2 by 2 table of educational level and factor F1

Factor of unemployment (F1)	Level of education	
	Low	High
high (weak municipalities)	349341	163563
low (strong municipalities)	314508	159279

Source: own, data from the Czech Statistical Office and database of the WD-30-07-1 project

We tested the hypothesis that there is no dependence between factor F1 and educational level at the 0.05 level of significance. The P-Value equals zero that is why we reject the null hypothesis about the independence of analysed variables. The value of Pearson's R is 0.0184. We found that the dependence between both variables is very weak and positive. It means that the influence of the educational level on factor F1 is very low, it can be expected that in weak municipalities there is a low level of education while in strong municipalities there is a high one. Generally, it shows that it is necessary to find other factors which influence the F1 factor more than the level of education.

3 Conclusion

The aim of the contribution was to analyse the relationship between factor F1 – unemployment and the level of education in the municipalities which were for WD-30-07-1 project regarded according to factor F1 either weak (those which have an unemployment problem) and or strong (those which have no or little unemployment problems). Using analysis of variance which was applied on the sample of 1000 random selected municipalities we found that factor F1 depend on the educational level, but the rate of dependence is low. The analysis of variance was amended by the Chi-squared test of independence in a 2 by 2

table and calculation of Pearson's R. The value of Person's R 0.0184 proves that the dependence of factor F1 on the educational level is weak and positive. We can expect a higher rate of education in strong municipalities and a lower rate of education in weak municipalities. It is necessary to continue with identifying other factors that have a bigger impact on factor F1 than the educational level. We cannot assume that unemployment was influenced only by one factor. As a result of that we focus on finding a group of factors in the future which will more significantly influence unemployment. We will construct a multiple-variable model of the dependence and test if all factors influence unemployment and to what extend.

Literature

- [1] GROSSMAN, G. and HELPMAN, E.: *Innovation and Growth in a Global Economy*. Cambridge, MIT Press 1991. ISBN 0-262-57097-1
- [2] JÁČ, I., PRSKAVCOVÁ, M. a ŘEHOŘOVÁ, P. *Konstrukce soft-dotazníkového projektu k problematice regionálních disparit*. 1. vyd. Liberec: VÚTS Liberec, 2007, 41 s. ISBN 978-80-903865-6-3
- [3] KOCOUREK, A. a NEDOMLELOVÁ, I. Education as Crucial Factor of Economic Growth in the Process of Globalization. In *Scientific Papers University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics and Administration, Special Edition*. Pardubice 2009, s. 87 – 99. ISSN 978-80-7395-209-9
- [4] LUCAS, R. On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, No. 1, 1988, p. 3-42. ISSN 0304-3932
- [5] NEDOMLELOVÁ, I. Vzdělání, nezaměstnanost a ekonomický růst. In *Evropa bez bariér. Role regionů v odstraňování překážek*. Soubor vědeckých statí. Metropolitní univerzita Praha. Praha 2009, s. 247 – 260. ISBN 978-80-86855-54-7
- [6] ROMER, P.: Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94, No. 5, 1986, p. 1002-1037. ISSN 022-3808
- [7] ROMER, P.: Growth Based on Increasing Returns due to Specialization. *American Economic Review*, May 1987. ISSN 0002-8282
- [8] ROMER, P.: Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98, October, Part 2, 1990, p. 71-102. ISSN 022-3808
- [9] RYDVALOVÁ, P. a ŽIŽKA, M. *Konkurenceschopnost a jedinečnost obce*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-423-8.
- [10] RYDVALOVÁ, P. a ŽIŽKA, M. *Klíčové faktory problematičkého vývoje regionů v České republice*. 1. vyd. Liberec: VÚTS Liberec, 2007, 54 s. ISBN 978-80-903865-5-6
- [11] ŽIŽKA, M., HOVORKOVÁ VALENTOVÁ, V., RYDVALOVÁ, P.: Statistical Comparison of Economic Situation Evaluation in Municipalities. In *Mathematical Methods in Economics, September 9-11. 2009, 27th International Conference*. Proceedings of Articles. Praha: Czech University of Life Sciences Prague, 2009, s. 366 – 371. ISBN 978-80-213-1963-9
- [12] Databáze měst a obcí České republiky. [online] 2008 [citace 2010-2-15]. Dostupné z <<http://vyzkum.hf.tul.cz/wd/index.php?content=mestaobce>>
- [13] Ročenka statistiky trhu práce. [online] 2009 [citace 2009-12-14]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3111-09>

VYBRANÉ ASPEKTY PREJAVOV EKONOMICKEJ KRÍZY V KONTEXTE NEZAMESTNANOSTI V REGIÓNOCH SLOVENSKA

THE SELECTED ASPECTS OF ECONOMIC CRISIS EXPOSES IN CONTEXT OF UNEMPLOYMENT IN SLOVAK REGIONS

RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.

PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, PHD.

RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: krizan@fns.uniba.sk, lauko@fns.uniba.sk, gurnak@fns.uniba.sk*

Anotácia

Cieľom tohto príspevku je zhodnotenie nezamestnanosti na území Slovenska v ostatných rokoch v súvislosti s prejavmi ekonomickej krízy ako aj identifikácia regiónov s extrémnymi prejavmi tohto fenoménu. Nezamestnanosť bola analyzovaná v súvislosti s ekonomicou krízou a zvyšovaním alebo znižovaním regionálnych disparít na území Slovenska. Výsledky poukazujú na zväčšovanie regionálnych disparít na Slovensku.

Kľúčové slová

nezamestnanosť, miera nezamestnanosti, index rastu nezamestnanosti, ekonomicá kríza, regionálne disparity

Annotation

The aim of the paper is to evaluate unemployment in Slovakia during recent years in context of economic crisis as well as identification of regions with extreme exposes of this phenomenon. Unemployment was analyzed in relation to economic crisis and increasing or decreasing of regional disparities in Slovakia. The results show that regional disparities are increasing in Slovakia.

Key words

unemployment, unemployment rate, growth index of unemployment, economic crisis, regional disparities.

JEL classification: R23, J68.

Namiesto úvodu

Príspevok voľne nadväzuje na štúdiu V. Lauko a kol. (2009), v ktorej boli analyzované časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na území Slovenska v časovom horizonte rokov 1997-2009. Nezamestnanosť bola analyzovaná v súvislosti s ekonomicou transformáciou

krajiny ako aj dopadmi ekonomickej krízy na nezamestnanosť. Keďže prejavy ekonomickej krízy v miere nezamestnanosti boli začiatkom roka 2009 iba v iniciálnej fáze (cf. Lauko a kol. 2009), tento príspevok je zameraný práve na aspekt prejavov krízy v evidencii nezamestnanosti na území regiónov Slovenska v najnovšom období.

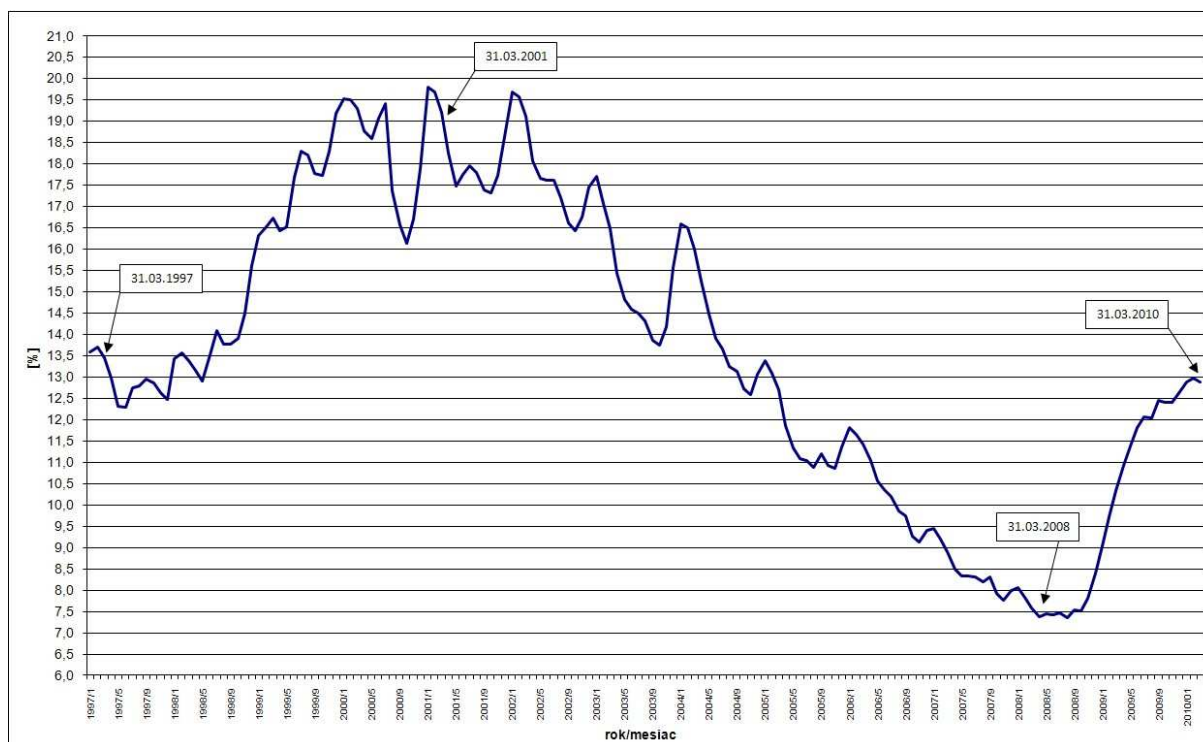
Cieľom tohto príspevku je zhodnotenie nezamestnanosti na území Slovenska v ostatných rokoch v súvislosti s prejavmi ekonomickej krízy ako aj identifikácia regiónov s extrémnymi prejavmi tohto fenoménu.

Vývoj miery nezamestnanosti na Slovensku

Nezamestnanosť sa na Slovensku začala (znova) prejavovať až po roku 1989, kedy vplyvom transformačných procesov došlo k výraznému zvýšeniu počtu nezamestnaných a problematika nezamestnanosti sa stala objektom štúdia viacerých vedných disciplín. Ako tvrdia M. Rosič a J. Kaňuk (2009, s. 316), nezamestnanosť je nielen javom spoločenským či ekonomickým, ale aj geografickým. Táto skutočnosť veľmi výrazne vplyva na rozvoj regiónov a najmä v poslednom čase je jedným z najdôležitejších aspektov zvyšovania disparít medzi regiónmi.

Vo vývoji nezamestnanosti na Slovensku možno za ostatné roky identifikovať niekoľko zlomových udalostí v kontexte politických a sociálno-ekonomických udalostí (obr. 1). Pre podrobnejšiu charakteristiku príčin a dôsledkov vývoja nezamestnanosti v širších súvislostiach za ostatných 13 rokov možno čitateľovi odporučiť viaceré štúdie (Bezák 2001, Kramáreková 2005, Kusendová a Solčianska 2007, Lauko a kol. 2009, Rajčáková 1998, 1999, Rajčáková a Švecová 2002, 2009, Rosič 2002, Székely 2001).

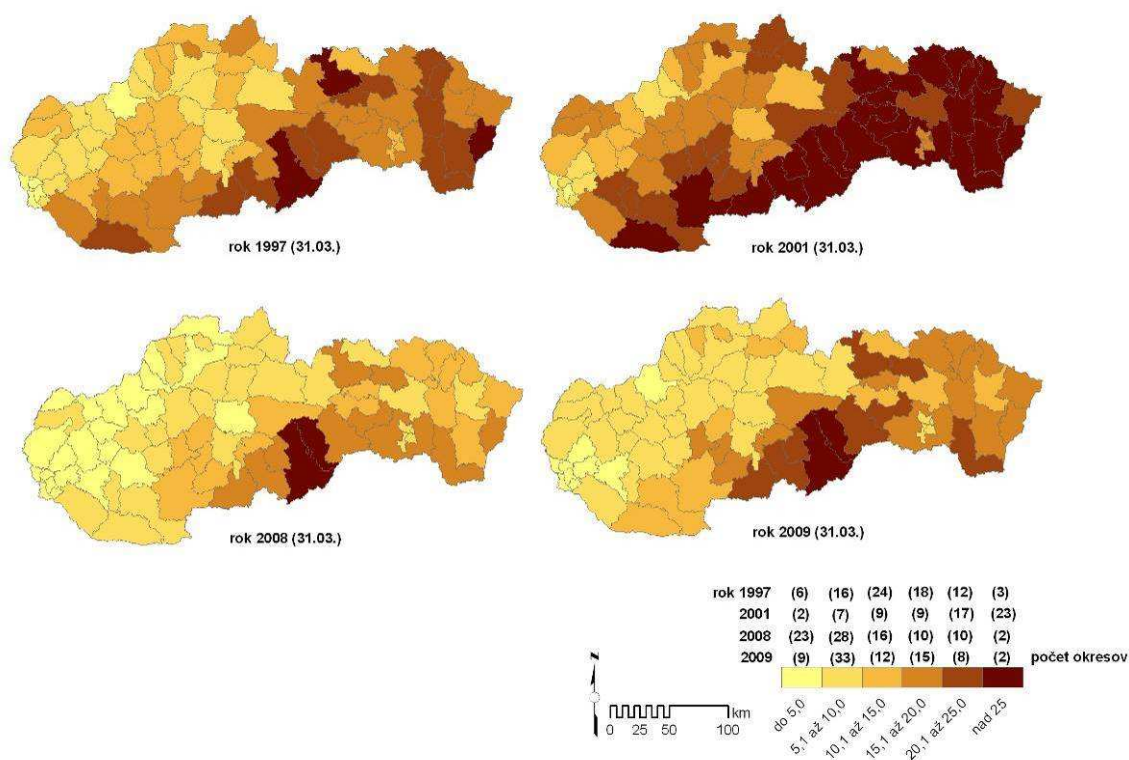
Obr. 1: Vývoj miery nezamestnanosti na Slovensku od januára 1997 do marca 2010

Zdroj: www.upsvar.sk

Priestorové rozloženie nezamestnanosti na území Slovenska za okresy v daných rokoch dokumentuje obr. 2. V prípade všetkých hodnotených časových intervalov možno na území Slovenska delimitovať dve zóny. Pre západnú, resp. severozápadnú časť Slovenska sú charakteristické nízke hodnoty miery nezamestnanosti. Druhú časť Slovenska zastupujú okresy s vyššími hodnotami miery nezamestnanosti s maximom v okresoch Rimavská Sobota, Revúca, Kežmarok a i. V rámci daných makroregiónov sa vyskytujú enklávy vyšších hodnôt miery nezamestnanosti na severe Slovenska (okresy Námestovo a Kysucké Nové Mesto), resp. enklávu nižších hodnôt miery nezamestnanosti v južnej či juhovýchodnej časti Slovenska zastupujú mestské okresy mesta Košice.

Obr. 2: Vývoj miery nezamestnanosti v regiónoch Slovenska v rokoch 1997, 2001, 2008 a 2009.

K 31. marcu 2010 dosahovala miera nezamestnanosti na Slovensku hodnotu 12,88 %, čo predstavovalo 393 737 uchádzačov o zamestnanie. V rámci Slovenska na úrovni NUTS III bolo najviac uchádzačov o zamestnanie, resp. najvyššia miera nezamestnanosti v Prešovskom a Košickom kraji, najmenej uchádzačov (najmenšia miera nezamestnanosti) v Bratislavskom a Trnavskom kraji (tab. 1).

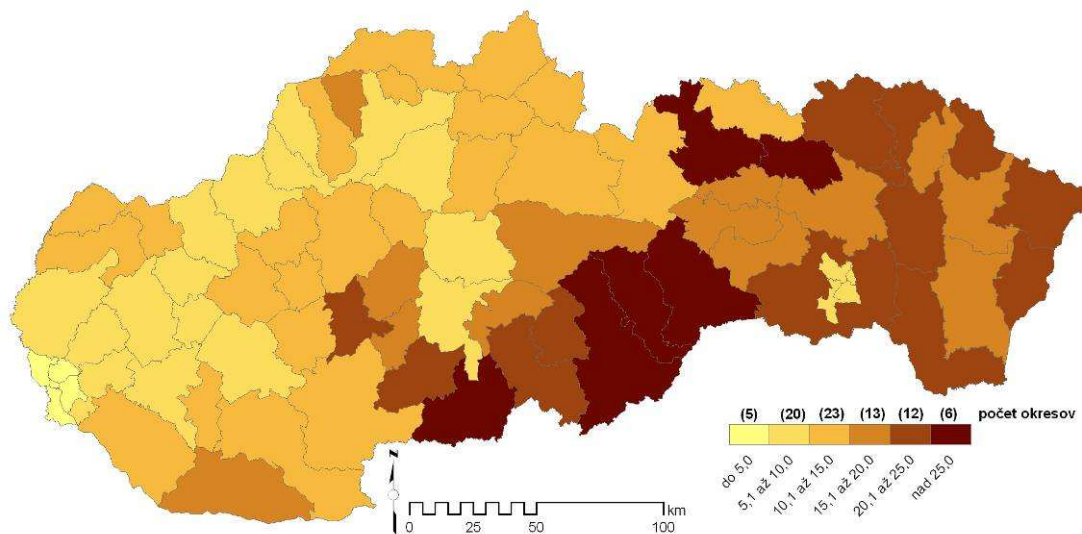
Tab. 1: Vybrané ukazovatele nezamestnanosti v regiónoch Slovenska (k 31. marcu 2010)

ukazovateľ/kraj	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
stav UoZ ku koncu sledovaného obdobia	16 462	29 493	34 668	48 206	42319	69 282	81 567	71 740
miera evidovanej nezamestnanosti [%]	4,42	8,62	10,25	12,44	11,36	19,57	18,24	16,85

Zdroj: www.upsvar.sk. Kraje: BA – Bratislavský, TT – Trnavský, TN – Trenčiansky, NR – Nitriansky, ZA – Žilinský, PO – Prešovský, KE – Košický, UoZ – uchádzači o zamestnanie.

Na úrovni NUTS IV možno pozorovať obdobné tendencie ako v predchádzajúcich rokoch (obr. 3). Línia rozdeľujúca Slovensko je dobre identifikovateľná aj v tomto prípade. Najnižšie hodnoty evidovanej miery nezamestnanosti boli zaznamenané v mestských okresoch hlavného mesta, resp. v Bratislavskom kraji, kde dosahovala nezamestnanosť úroveň pod 5,0 %. Protipólom sú regióny južného a východného Slovenska s hodnotami nad 25,0 % (Veľký Krtíš, Sabinov, Kežmarok, Rožňava, Revúca) s maximom v Rimavskej Sobote (33,99 %). Taktiež sa aj v prípade tohto časového intervalu (marec 2010) vyskytujú antagonické enklávy, akými sú napr. mestské okresy Košice s hodnotami pod 10,0 %, ktoré obkolesujú regióny s hodnotami miery nezamestnanosti viac ako 20,0 %.

Obr. 3: Miera nezamestnanosti v regiónoch Slovenska (k 31. marcu 2010)

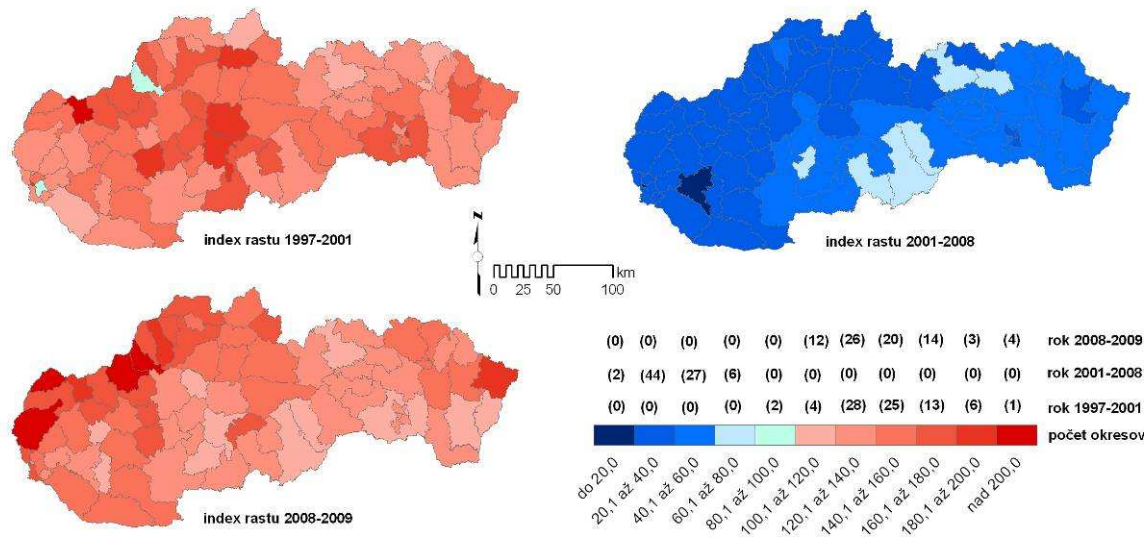
Vývoj indexu rastu miery nezamestnanosti na Slovensku

Ďalej bol hodnotený index rastu nezamestnanosti medzi identifikovanými medzníkmi vývoja nezamestnanosti (cf. Lauko a kol. 2009). Index miery nezamestnanosti vystihuje relatívne zmeny v mierach nezamestnanosti počas analyzovaného obdobia. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že na území Slovenska dochádzalo k preskupovaniu okresov z pôvodne vyčlenených kategórií v súvislosti s trendom vývoja nezamestnanosti na republikovej úrovni.

Iba v prípade 2 okresov (Bratislava II a Ilava) bol v období 1997-2001 zaznamenaný nárast zamestnanosti. V ostatných okresoch došlo k nárastu nezamestnanosti, pričom najvýraznejší prepad nezamestnanosti bol zaznamenaný v okrese Myjava (index rastu nad 200,0). Zvýšené hodnoty indexu rastu boli identifikované v regióne stredného Slovenska a najnižšie v zázemí Bratislavy, Spiši a východe Slovenska (obr. 4). V nasledujúcom období (2001-2008) došlo k poklesu nezamestnanosti vo všetkých okresoch Slovenska, čo sa prejavilo aj na indexe rastu (poklesu) nezamestnanosti (index pod hodnotou 100 na celom území Slovenska). Index poklesu však nebol priestorovo homogénny, pričom možno identifikovať líniu medzi západným a východným Slovenskom tiahnucim sa v smere JZ-SV. Najväčší indexovaný pokles bol zaznamenaný v okrese Galanta a Bratislava I. Na druhej strane pre okresy Revúca, Rimavská Sobota, Kežmarok, Lučenec, Banská Štiavnica a Sabinov bol charakteristický najmenší indexovaný pokles nezamestnanosti. V súvislosti s rastom nezamestnanosti medzi rokmi 2008 a 2009 došlo najmä na západnom Slovensku k výraznejšiemu rastu nezamestnanosti a najväčšie hodnoty (nad 200,0) indexu rastu (poklesu) boli zaznamenané v prípade okresov Ilava, Trenčín, Skalica a Malacky. Vyššie hodnoty indexu sú

charakteristické pre celé Považie ako aj tradičné priemyselné regióny Slovenska. Naopak, najmenšie hodnoty indexu rastu sú charakteristické aj pre okresy s tradične vysokými hodnotami miery nezamestnanosti (okresy Rimavská Sobota, Revúca, Kežmarok a i.) (Lauko a kol. 2009).

Obr. 4: Vývoj indexu rastu nezamestnanosti na Slovensku

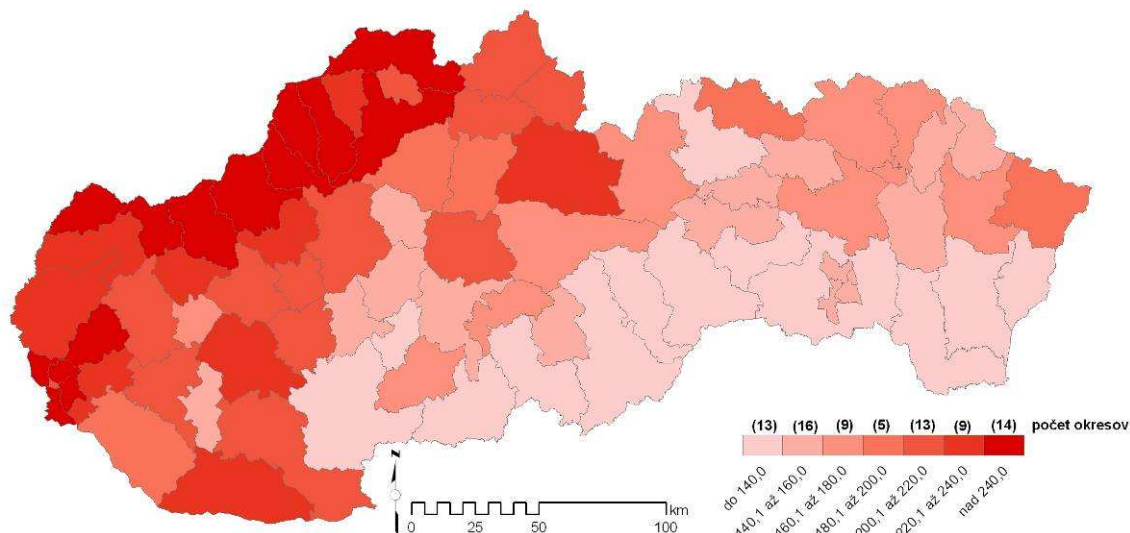
Nezamestnanosť na území EÚ, resp. eurozóny začala výrazne stúpať vplyvom ekonomickej krízy v marci 2008 (Hijman 2009). Na Slovensku bolo na republikovej úrovni identifikované isté oneskorenie vzostupu nezamestnanosti s rôznymi regionálnymi disproporciami (Lauko a kol. 2009).

Pri analýze indexu rastu nezamestnanosti od začiatku krízy po súčasnosť možno na Slovensku identifikovať dobre vyprofilovanú líniu JZ-SV, oddeľujúcu regióny s miernejším rastom nezamestnanosti lokalizovaných na juhu Slovenska (Revúca 117,2; Rimavská Sobota 128,8), resp. na východe Slovenska (Gelnica 122,0; Michalovce 126,4) a regióny s výrazným nárastom indexu rastu nezamestnanosti počas krízy na západe krajiny (Trenčín 394,3; Ilava 376,9). Taktiež došlo k nadpriemernému nárastu indexu rastu nezamestnanosti v mestských okresoch Bratislavy. Všeobecne možno konštatovať zvýšený a nadpriemerný nárast indexu rastu nezamestnanosti pre tradične priemyselné regióny Považia, Hornej Nitry a regióny Podunajskej nížiny. Naopak, kríza mala podpriemerný vplyv na nárast indexu rastu nezamestnanosti v regiónoch južného a východného Slovenska.

Ak by sme pri hodnotení vplyvu krízy na nezamestnanosť a tým aj na celkovú hospodársku úroveň regiónov vychádzali len z indexu rastu nezamestnanosti, mohli by sme urobiť uzáver, že kríza postihuje viac vyspelejší severozápad Slovenska a menej sa dotýka tradične chudobnejšieho juhu a východu Slovenska. Tiež by sme mohli prísť k uzáveru, že ak kríza postihuje viac vyspelejšie regióny, tak sa pôsobením krízy regionálne disparity znižujú. Nie je tomu však tak. V skutočnosti ide iba o hru „čínskych čísiel“. Napr. v okrese Rimavská Sobota, ktorá má medzi rokmi 2008 a 2010 index rastu nezamestnanosti iba 128,8 (pozri tab. č. 2) vzrástla miera nezamestnanosti za toto obdobie o 7,59 percentuálneho bodu, kým v okrese Bratislava I, ktorý má za to isté obdobie index rastu až 216,9 vzrástla miera nezamestnanosti iba o 1,52 percentuálneho bodu. Rozdiel medzi okresom s najväčšou mierou nezamestnanosti (Rimavská Sobota → 26,40 %) a okresom s najmenšou mierou nezamestnanosti (Bratislava I → 1,30 %) v roku 2008 bol 25,10 percentuálnych bodov.

Rozdiel medzi mierami nezamestnanosti týchto okresov (Rimavská Sobota → 33,99 %) a (Bratislava I → 2,82 %) po 2 rokoch krízy, teda v roku 2010 vzrástol na 31,17 percentuálnych bodov!

Obr. 5: Vývoj indexu rastu nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 2008 a 2010

Tab. 2: Vývoj nezamestnanosti a indexu rastu nezamestnanosti vo vybraných regiónoch SR v rokoch 2008 a 2010

Okres	Nezamestnanosť 31.03.2008 [%]	Nezamestnanosť 31.03.2010 [%]	Rozdiel 2010-2008	Index rastu nezamestnanosti
Rimavská Sobota	26,40	33,99	7,59	128,8
Revúca	25,49	29,88	4,39	117,2
Rožňava	19,50	26,13	6,63	134,0
Kežmarok	19,38	25,51	6,13	131,6
Veľký Krtíš	18,13	25,02	6,89	138,0
Bratislava I	1,30	2,82	1,52	216,9
Bratislava II	1,46	4,34	2,88	297,3
Bratislava III	1,40	3,55	2,15	253,6
Bratislava IV	1,37	3,26	1,89	238,0
Bratislava V	1,48	3,79	2,31	256,1
Trenčín	1,93	7,61	5,68	394,4
Ilava	2,29	8,63	6,34	376,9

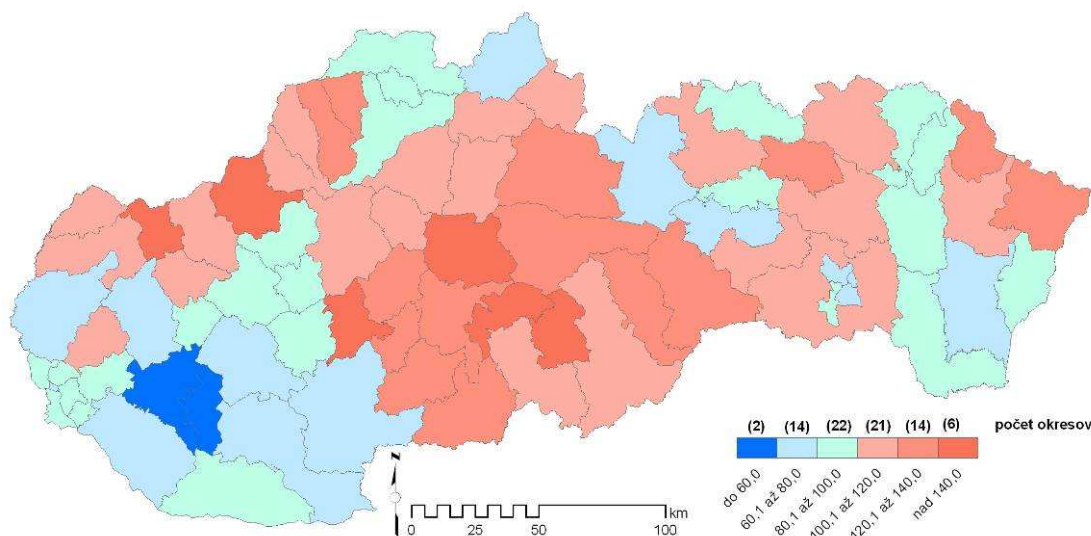
Obr. 6 dokumentuje vývoj indexu rastu nezamestnanosti za roky 1997 a 2010. Najväčšiu skupinu predstavujú stagnujúce okresy, v prípade ktorých hodnoty indexu rastu oscilujú okolo hodnoty 100. Pod hodnotu 100, čiže okresy s celkovým poklesom miery nezamestnanosti v sledovanom období spadá 38 okresov, z nich 34 dosahuje podrepublikový priemer (95,8). Zvýšená koncentrácia okresov je zreteľná na juhozápadnom Slovensku s výbežkami do regiónu Horná Nitra, resp. zázemia Bratislavy. V rámci tejto skupiny vynikajú okresy Galanta a Šaľa, kde za sledované obdobie poklesla miera nezamestnaných v okrese Galanta z 14,35 % na 6,92 % a v okrese Šaľa z 18,47 % na 10,67 %. (cf. Lauko a kol. 2008).

Ďalšie zoskupenie možno pozorovať na východe a severe Slovenska. Enklávy tejto skupiny sa vyskytujú na Spiši a na území mesta Košice. Ďalšia kategória (100,1 až 120,0) zoskupuje relatívne početnú skupinu okresov rozmiestnených v rámci celého Slovenska. Okresy

s indexom rastu 120,1 až 140,0 sa koncentrujú najmä na strednom Slovensku. Najmenej priaznivé hodnoty boli zaznamenané v prípade 6 okresov (Žarnovica, Poltár, Banská Bystrica, Detva, Myjava, Trenčín). Ide o okresy, ktoré za ostatných 13 rokov zaznamenali najväčší nárast indexu rastu nezamestnanosti na Slovensku.

Aj za toto dlhšie obdobie možno pozorovať prehlbovanie sa regionálnych disparít, ktoré môžeme odvodiť od mier nezamestnanosti. Rozdiel medzi okresom s najväčšou mierou nezamestnanosti Rimavskou Sobotou (29,83 %) a okresom s najmenšou mierou nezamestnanosti Bratislavou IV (3,43 %) dosahoval v roku 1997 hodnotu 26,4 percentuálneho bodu. Rozdiel medzi tými istými okresmi v roku 2010 vzrástol na 30,73 percentuálneho bodu (pozri tab. č. 3).

Obr. 6: Vývoj indexu rastu nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1997 a 2010

Tab. 3: Vývoj nezamestnanosti a indexu rastu nezamestnanosti vo vybraných regiónoch SR v rokoch 1997 a 2010.

Okres	Nezamestnanosť 31.03.1997 [%]	Nezamestnanosť 31.03.2010 [%]	Rozdiel 2010-1997	Index rastu nezamestnanosti
Rimavská Sobota	29,83	33,99	4,16	113,9
Revúca	22,92	29,88	6,96	130,3
Galanta	14,35	6,92	-7,43	48,2
Šaľa	18,47	10,67	-7,80	57,8
Myjava	8,05	12,20	4,15	151,5
Trenčín	4,79	7,61	2,82	159,0
Ilava	8,55	8,63	0,08	100,9
Bratislava I	3,85	2,82	-1,03	73,3
Bratislava II	4,84	4,34	-0,50	89,7
Bratislava III	3,68	3,55	-0,13	96,5
Bratislava IV	3,43	3,26	-0,17	95,1
Bratislava V	4,08	3,79	-0,29	92,9

Diskusia a záver

Ako tvrdí P. Gajdoš (2008, s. 22), jedným z najcharakteristickejších sprievodných javov spoločenskej a ekonomickej transformácie na Slovensku sa stal rýchly nárast regionálnych disparít v ich potenciáloch, životných podmienkach i rozvojových disponibilítach atď. Hlavným dôvodom vzniku a prehľbovania regionálnych rozdielov sú rozdielne možnosti regiónov prispôbiť sa požiadavkám ekonomickej a sociálnej transformácie, adaptovať sa na nové rozvojové podmienky. Čiže rôzne potenciály regiónov zvyšujú, resp. redukovujú rozvojové dispozície regiónu.

Prehľbovanie regionálnych rozdielov vplyvom transformácie prebiehajúcej v ostatných rokoch, ktorej výsledkom je línia rozdeľujúca Slovensko na „*bohatý severozápad a chudobný juhovýchod*“ považujú niektorí autori za viac-menej ukončené (Korec 2005, s.171). Rozvoj, resp. obnovenie regionálnych disparít v transformačnom období možno považovať za prirodzený a žiaduci jav, pri ktorom dochádza k zániku neprirodzenej nivelizácie regionálnych pomerov prostredníctvom extrémnej redistribúcie zdrojov v období komunizmu (Blažek a Csank 2007, s. 946). P. Gajdoš (2008, s. 22) diskutuje o nových kontextoch regionálneho rozvoja v súvislosti so vstupom Slovenska do Európskej únie. Proces regionalizácie Slovenska vstúpil do širších európskych súvislostí, čím sa vytvorili podmienky na zmeny vzťahov endogénneho a exogénneho regionálneho vývoja, čo považuje za dôležité pre regionálny rozvoj i riešenie regionálnych disparít. Tendencie vplyvu ekonomickej krízy na nezamestnanosť, resp. v širšom slova zmysle na regionálny rozvoj sú zreteľné nielen v širších európskych, ale aj svetových súvislostiach. Výsledky našej štúdie ukázali, že hoci rozdiely indexu rastu miery nezamestnanosti poukazujú na znižovanie regionálnych disparít v dôsledku krízy, skutočnosť je opačná. Hospodárska kríza spôsobuje na Slovensku zväčšovanie regionálnych disparít!

Literatúra

- [1] Bezák, A. (2001): O regionálnych trhoch práce, nových krajoch a tokoch nezamestnanosti. *Geografický časopis*, roč. 53, s. 295-305.
- [2] Džupinová, E. a kol. (2008): Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska. Bratislava: Geografika, 186 s., ISBN 978-80-89317-06-6.
- [3] Gajdoš, P. (2008): Vývoj regionálnych disparít na Slovensku – málo rozvinuté regióny. *Životné prostredie*, Vol. 42, No. 1, s. 21-27.
- [4] Hijman, R. (2009): Sharp increase in unemployment in the EU. *Statistics in focus*, Eurostat, 53/2009, s. 1-7s.
- [5] Korec, P. (2005): Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Bratislava: Geografika, 228 s., ISBN 80-969338-0-9.
- [6] Kramáreková, H. (2005): Vývoj nezamestnanosti v obciach Nitrianskeho kraja v rokoch 2001 a 2005. *Geografické informácie*, č. 11, s. 272-284.
- [7] Kusendová, D., Solčianska, J. (2007): Názov Testovanie priestorovej autokorelácie nezamestnanosti absolventov vysokých škôl okresov Slovenska. In: *Sympóziu GIS Ostrava 2007*, Ostrava: Ostravská univerzita, Nestr. [8 s.]. dostupné na: http://gis.vsb.cz/GIS_Ostrava/GIS_Ova_2007/sbornik/Referaty/Sekce6/solcianska_kusendova_po_recenzii.pdf.
- [8] Lauko, V., Križan, F., Gurňák, D. (2009): Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: Klimová, V. (ed.): XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. s. 58-65.

- [9] Lauko, V., Križan, F., Tolmáči, L. (2008): Galanta ako príklad úspešne sa transformujúceho regiónu. In: Klimová, V. ed.: 11. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: MU, s. 269-275, ISBN 978-80-210-XXXX-X.
- [10] Székely, V. (2001): Časovo-priestorová diferenciácia nezamestnanosti a jej tokov na Slovensku v rokoch 1997-1999. *Geografický časopis*, roč. 53, č. 2, s. 147-170.
- [11] Rajčáková, E. (1998): Vplyv transformačných procesov na trh práce okresu Námestovo. *Geografické informácie*, č. 5, s. 231-238.
- [12] Rajčáková, E. (1999): Nezamestnanosť obyvateľstva podľa postavenia vybraných sociálnych skupín na trhu práce na Slovensku. In: Minár, J., Trizna M. eds. Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie. s. 238-245, ISBN 80-223-1434-X.
- [13] Rajčáková, E., Švecová, A. (2002): Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. *Geographia Slovaca*, č. 18, s. 167-174.
- [14] Rajčáková, E., Švecová, A. (2009): Regionálne disparity na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, roč. 3, č. 2. s. 142-147.
- [15] Rosič, M. (2002): Vývoj miery nezamestnanosti vybraných okresov severovýchodného Slovenska v období rokov 1991-2000. *Geografické informácie*, č. 7, s. 157-164.
- [16] Rosič, M., Kaňuk, J. (2009): Vplyv vybraných socio-ekonomických faktorov na mieru nezamestnanosti na úrovni malých území. *Geografický časopis*, roč. 61, č. 4, s. 315-335.

Pod'akovanie: príspevok vznikol v rámci finančnej podpory grantu VEGA 1/0454/09.

REGIONÁLNE DISPARITY NEZAMESTNANOSTI NA SLOVENSKU**REGIONAL DISPARITIES OF UNEMPLOYMENT IN SLOVAKIA****RNDR. ANGELIKA ŠVECOVÁ****RNDR. EVA RAJČÁKOVÁ, CSc.**

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: asvecova@fns.uniba.sk, rajcakova@fns.uniba.sk*

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na priestorovú diferenciáciu a disparity v nezamestnanosti na Slovensku, štruktúry nezamestnanosti podľa stupňa dosiahnutého vzdelania a dĺžky evidencie v roku 2009 opierajúc sa o aplikáciu Giniho koeficientu

Kľúčové slová

miera nezamestnanosti, štruktúra nezamestnanosti, okresy SR, Giniho koeficient, regionálne disparity

Annotation

This paper is focused on the spatial differentiation and disparities of unemployment in Slovakia, the structure of unemployment by educational attainment and length of unemployment in 2009, relying on application of Gini coefficient

Key words

unemployment rate, unemployment structure, district of SR, Gini coefficient, regional disparities

JEL classification: J4**1. Úvod**

Nezamestnanosť je prirodzeným fenoménom a sprievodným javom spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve. Jej rast vyvoláva nielen vážne ekonomické, ale aj sociálne problémy občanov. Hlavnou príčinou rastu nezamestnanosti v súčasnom období je vplyv svetovej finančnej krízy, ktorá spôsobila pokles dynamiky ekonomického rastu a pokles efektívnej výkonnosti slovenského hospodárstva. Rast nezamestnanosti v SR je zároveň ovplyvnený nedostatočnou väzbou medzi školským systémom a trhom práce, nízkou mobilitou pracovnej sily, nevhodným pomerom medzi sociálnymi dávkami a pracovnými príjmami, nízkou tvorbou a znižovaním počtu pracovných miest a nedostatočným využívaním nástrojov aktívnej politiky trhu práce.

2. Ciel' a metodika práce

Ciel'om príspevku je poukázať na priestorovú diferenciaciu nezamestnanosti na Slovensku, štruktúry nezamestnanosti podľa veku, stupňa dosiahnutého vzdelania, dĺžky evidencie v roku 2009 opierajúc sa o aplikáciu Giniho koeficientu. Za observačné jednotky boli zvolené okresy a kraje Slovenska.

Pojem nezamestnanosť vyjadruje stav, v ktorom osoba v produktívnom veku v priebehu referenčného obdobia je bez práce, je pripravená nastúpiť do práce, alebo si hľadá prácu (podniká konkrétne kroky za účelom získania plateného zamestnania alebo vykonávania zamestnania vo vlastnom podniku (Medzinárodný úrad práce, In: Hanzelová et al 2007).

Nezamestnanosť podľa dĺžky evidencie uchádzačov o zamestnanie je analyzovaná v dvoch kategóriách. Krátkodobá nezamestnanosť vyjadruje dobu jej trvania do 12 mesiacov, t. j. časový úsek počas ktorého osoba bez práce zostáva v stave nezamestnanosti. Dlhodobá nezamestnanosť je potom vyjadrením uvedeného stavu v nepretržitom trvaní 12 mesiacov a dlhšie.

Nezamestnanosť podľa najvyššieho stupňa dosiahnutého vzdelania je sledovaná v 4 základných kategóriách. Uchádzači o zamestnanie sú členení na uchádzačov o zamestnanie so základným vzdelaním a bez vzdelania; s úplným stredným vzdelaním bez maturity; s úplným stredným vzdelaním s maturitou a uchádzačov o zamestnanie s vysokoškolským vzdelaním.

Pre stanovenie indikátorov predstavujúcich najmarkantnejšie regionálne disparity mier nezamestnanosti sme zvolil aplikáciu Giniho koeficientu. Giniho koeficient koncentrácie vznikol ako nástroj na meranie dôchodkovej nerovnosti. Môže nadobúdať hodnoty od 0 (absolútna rovnosť) po 1 (absolútna nerovnosť). Je to dvojnásobok plochy medzi ideálnou a skutočnou Lorenzovou krivkou a je možno ho vypočítať viacerými spôsobmi. Pri výpočte sme vychádzali zo vzťahu, kde:

$$G_{ini} = \frac{1}{2n^2\bar{y}} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|$$

n je celkový počet observačných (územných) jednotiek, y_i je hodnota sledovaného ukazovateľa v i -tej územnej jednotke, y_j je hodnota sledovaného ukazovateľa v j -tej územnej jednotke a \bar{y} je aritmetický priemer sledovaného ukazovateľa y .

3. Nezamestnanosť na Slovensku

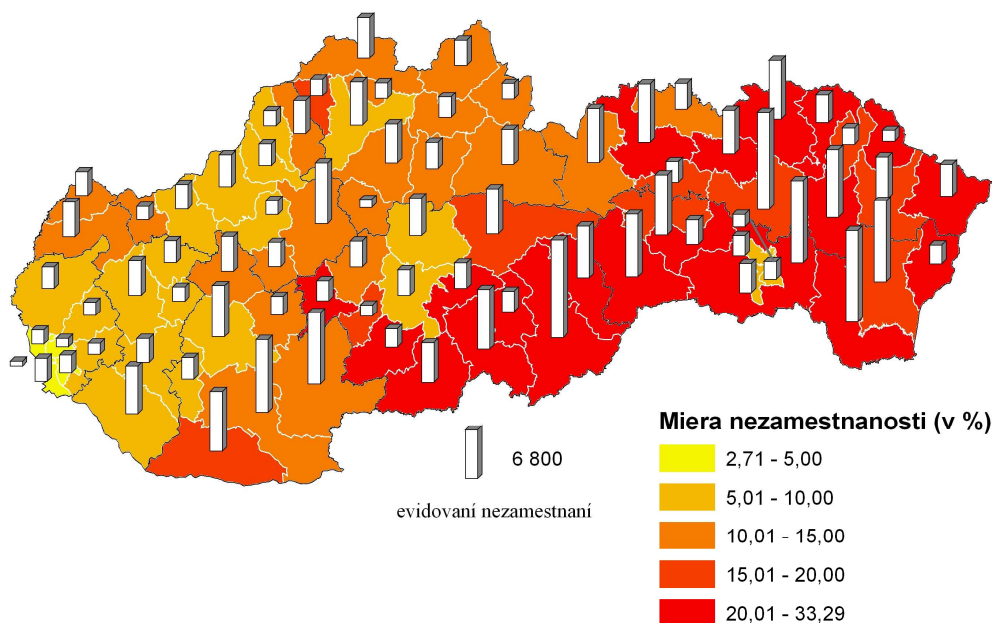
Rozdiely v miere nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch Slovenska vznikli v dôsledku nerovnomerného rozloženia výrobných kapacít v ekonomike, rozdielnych predpokladov územia pre rozvoj súkromno-podnikateľských aktivít a vstup zahraničných investícií, rozdielnej dostupnosti jednotlivých regiónov z hľadiska rozloženia komunikačných osí, rozdielnej vekovej a vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva. Miera nezamestnanosti je výrazne diferencovaná v závislosti od dĺžky evidencie a vzdelania uchádzačov o zamestnanie.

Po prechodnom období, v rámci ktorého sa v dôsledku ekonomickej stabilizácie na Slovensku, znižovala miera nezamestnanosti, v poslednom roku zaznamenala stúpajúci trend a jej hodnota koncom roku 2009 dosiahla 12,6%. Typickým znakom je pomerne výrazná

priestorová diferenciacia miery nezamestnanosti na krajskej aj okresnej úrovni (obr. 1). Najmenej uchádzačov o zamestnanie a súčasne aj najnižšie hodnoty miery nezamestnanosti evidujeme v Bratislavskom (4,4%), Trnavskom (8,4%) a Trenčianskom (10,1%) kraji. Naopak najvyššie hodnoty zaznamenali Banskobystrický (19,2%), Košický (17,3%) a Prešovský kraj (18,3%, UPSVAR 2009).

Na diferencované hodnoty miery nezamestnanosti na úrovni okresov SR poukazuje aj hodnota Giniho koeficientu (tab.1). Priestorová diferenciacia miery nezamestnanosti vymedzuje na území Slovenska dva subregióny, ktoré je možné ohraničiť pomyselnou líniou juhozápadného-severovýchodného smeru. Prvým z nich je subregión s podpriemernou mierou nezamestnanosti, nachádzajúci sa smerom na západ od deliacej línie. Jeho súčasťou sú Bratislava a okresy pozdĺž považskej komunikačno-sídelskej rozvojovej osi (Pezinok, Trnava, Hlohovec, Piešťany, Trenčín, Žilina, Liptovský Mikuláš i.). Pomerne nízka miera nezamestnanosti je aj v okresoch Banská Bystrica, Zvolen a v okresoch Košíc. Uvedené okresy už v predtransformačnom období tvorili kostru hospodárskej štruktúry Slovenska a v transformačnom období využili komparatívne výhody (diverzifikovaná hospodárska štruktúra, relatívne dobrá infraštruktúrna vybavenosť a dostupnosť územia, priaznivá veková, vzdelanostná a profesijná štruktúra obyvateľstva a i.) pre vstup zahraničných investorov, rozvoj podnikateľského prostredia a tvorbu nových pracovných príležitostí. V súčasnosti majú pomerne vyrovnaný charakter regionálnych trhov práce a dosahujú podpriemernú mieru nezamestnanosti (obr. 1).

Obr. 1: Nezamestnanosť podľa okresov SR v roku 2009

Zdroj: <http://www.nup.sk>, 2009

V prihraničných okresoch južného (Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota, Revúca) a východného (Trebišov, Sobrance, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Svidník, Bardejov a i.) Slovenska je dlhodobo najvyššia miera nezamestnanosti (obr. 1). Ide o okresy s vysokým podielom vidieckeho obyvateľstva s nepriaznivým demografickým vývojom a štruktúrou obyvateľstva (prevažuje nízky stupeň dosiahnutého vzdelania, vysoký podiel rómskeho

obyvatelstva), so slabo diverzifikovanou hospodárskou štruktúrou, s nedostatočne rozvinutou infraštruktúrou, zlou dostupnosťou a s nevyváženou bilanciou na regionálnych trhoch práce.

4. Nezamestnanosť podľa dĺžky evidencie

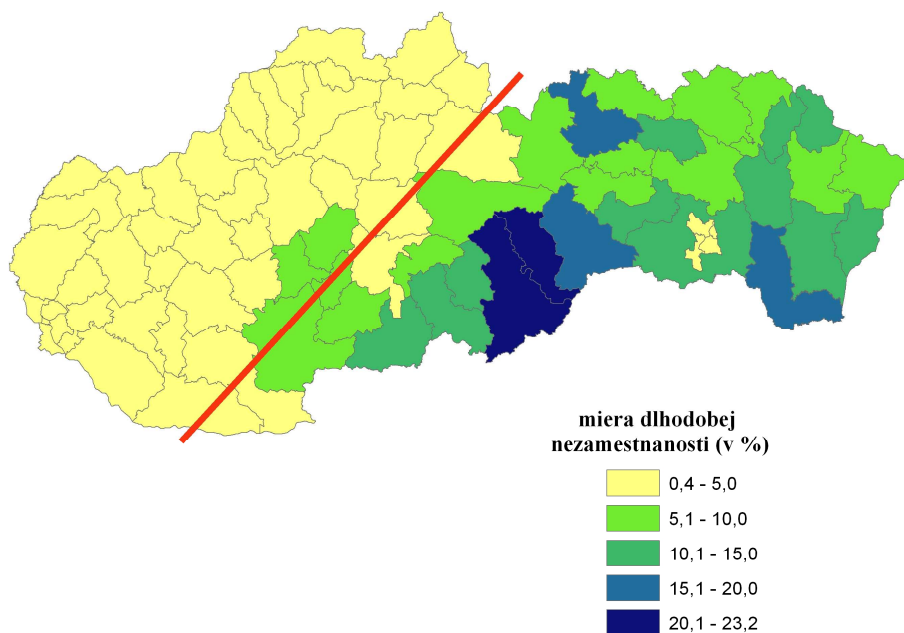
Jedným z negatívnych znakov nezamestnanosti je neustále rastúci podiel dlhodobej nezamestnanosti, na ktorej sa podieľajú najmä uchádzači o zamestnanie s nízkym stupňom dosiahnutého vzdelania.

Dlhodobá nezamestnanosť má v podmienkach SR, v porovnaní s krátko- a strednodobou nezamestnanosťou, rozdielny trend vývoja. Krátkodobá nezamestnanosť, ktorá je považovaná za integrálnu súčasť každej trhovej ekonomiky, odráža stav, keď pracovná sila z dôvodu zmeny pracovnoprávných vzťahov alebo z vlastnej preferencie je v stave nezamestnanosti v dĺžke trvania do 3 mesiacov. Spravidla negatívne dopady krátkodobej nezamestnanosti na ekonomické nároky na spoločnosť, sociálne postavenie a životnú úroveň jednotlivca sú nepatrné.

Koncom roku 2009 bolo v SR evidovaných 77,2 tis. (20,3%) krátkodobo nezamestnaných, čo je približne o 10 tis. viac ako v predchádzajúcom období. Na trhu práce v Bratislavskom kraji krátkodobo nezamestnaní tvorili 32,4%, v Trnavskom kraji 26,9% nezamestnaných, kým v Košickom a Banskobystrickom kraji len približne 16% uchádzačov o zamestnanie. Trvalo rastúci podiel krátkodobej nezamestnanosti svedčí o pozitívnom vývoji na trhu práce. Podobe ako distribúcia krátkodobej tak i dlhodobej nezamestnanosti sa vyznačovala značnou priestorovou diferenciáciou.

Napriek tomu, že v poslednom desaťročí sme zaznamenali pokles dlhodobej nezamestnanosti, počet (140,1 tis.) aj podiel (36,9%) dlhodobo nezamestnaných je neustále veľmi vysoký. Pokles dlhodobej nezamestnanosti je potrebné chápať nielen v súvislosti s prirodzeným vývojom na trhu práce, vytváraním pracovných miest a integráciou dlhodobo nezamestnaných do trvalého pracovného procesu, ale najmä s legislatívnymi úpravami a zaradením časti dlhodobo nezamestnaných do rôznych foriem aktívnej politiky zamestnanosti.

Vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti svedčí o štrukturálnej disparite ponuky a dopytu na trhu práce, ktorá môže byť spôsobená nielen nedostatkom voľných pracovných miest na trhu práce, ale spravidla aj nesúlalom medzi kvalifikačnou a profesijnou štruktúrou nezamestnaných a požiadavkami, ktoré sú kladené na voľné pracovné miesta. Okrem negatívnych dopadov v oblasti pracovných trhov, indikátory sú aj akýmsi „barometrom“ sociálnej situácie v regióne (štáte) - dôsledkom rastúcej miery dlhodobej nezamestnanosti môže byť znižovanie príjmov a životnej úrovne obyvateľstva, rast chudoby a formovanie marginalizovaného segmentu na trhu práce, s potenciálnym ohrozením sociálnou exklúziou. Zachovanie, alebo prehĺbovanie nepriaznivého stavu na trhu práce s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti predstavuje aj zvýšené nároky v ekonomickej oblasti (rast spoločenských nákladov spojených s ekonomickým zabezpečením a integráciou veľmi dlhodobo nezamestnaných).

Obr. 2: Dlhodobá nezamestnanosť podľa okresov SR v roku 2009

Zdroj: <http://www.nup.sk>, 2009

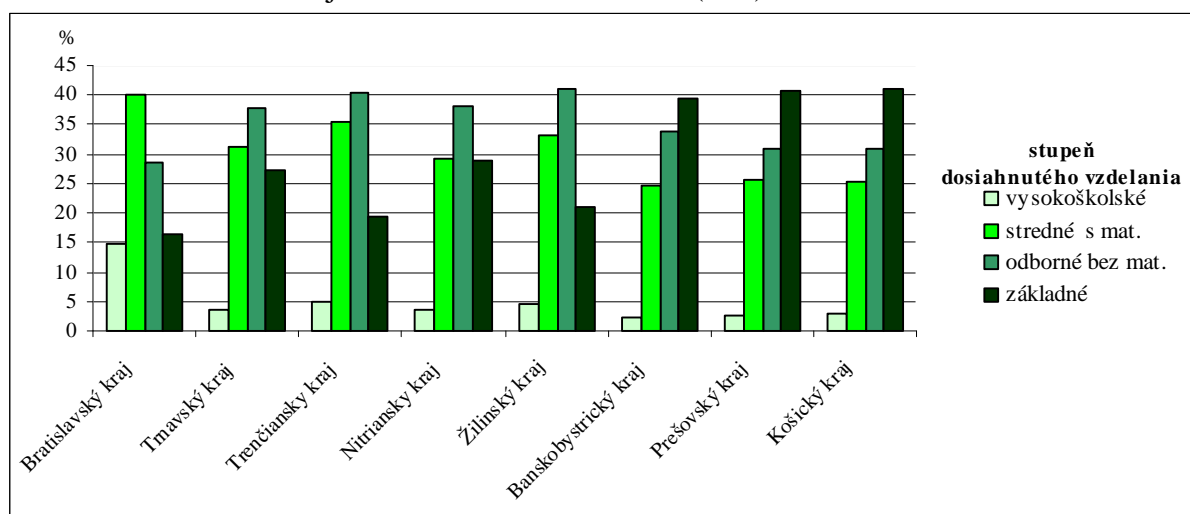
Distribúcia dlhodobej nezamestnanosti ($G_{ini} = 0,442$) ovplyvňuje regionálne disparity v oveľa väčšej miere ako distribúcia krátkodobej nezamestnanosti ($G_{ini} = 0,184$) (tab. 1). Jej priestorová diferenciácia je v úzkej korelačnej väzbe na mieru nezamestnanosti, čo zvyšuje negatívny vplyv skúmaného javu na ekonomickú a sociálnu úroveň regiónov a životnú úroveň obyvateľstva. V okresoch, kde miera nezamestnanosti trvalo dosahuje vyššie hodnoty ako kritických 20% (Rimavská Sobota, Rožňava, Revúca, Trebišov, Vranov nad Topľou a i.) aj miera dlhodobej nezamestnanosti je nadpriemerná (obr. 2), čo opätovne potvrdzuje výrazné regionálne disparity nezamestnanosti ako aj myšlienku členenia Slovenska na dva subregióny s rozdielnou sociálno-ekonomickou úrovňou.

5. Nezamestnanosť podľa stupňa dosiahnutého vzdelania

Vzdelanostnú úroveň uchádzačov o zamestnanie možno považovať za jednu so základných štruktúrnych znakov ovplyvňujúcich nielen mieru nezamestnanosti, ale aj pozíciu ľudských zdrojov na trhu práce v závislosti od ich adaptability, flexibility, rekvalifikácie a schopnosti ďalšieho vzdelávania. Vzdelanostná štruktúra uchádzačov o zamestnanie odráža nielen koncentráciu vzdelávacích zariadení nadregionálneho a celoštátneho významu, ale aj hlavné znaky demografickej štruktúry regiónu, jeho ekonomické postavenie a prosperitu a regionálne osobitosti sociálneho vývoja. Pri analýze uchádzačov o zamestnanie sme sa zamerali na podiel nezamestnaných podľa jednotlivých stupňov dosiahnutého vzdelania.

Najpočetnejšie skupiny nezamestnaných tvoria uchádzači o zamestnanie so základným a odborným vzdelaním bez maturity. V roku 2009 nezamestnaní s najnižšími stupňami dosiahnutého vzdelania tvorili až 65,2% z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie. Ide o skupinu nezamestnaných s najvyššou mierou zraniteľnosti na trhu práce SR. Naopak, medzi nezamestnanými najmenej početnou skupinou boli uchádzači o zamestnanie s vysokoškolským vzdelaním (5%).

Graf 1: Vzdelanostná štruktúra uchádzačov o zamestnanie podľa stupňa dosiahnutého vzdelanie v krajoch Slovenska v roku 2009 (v %)

Zdroj: UPSVAR, 2009

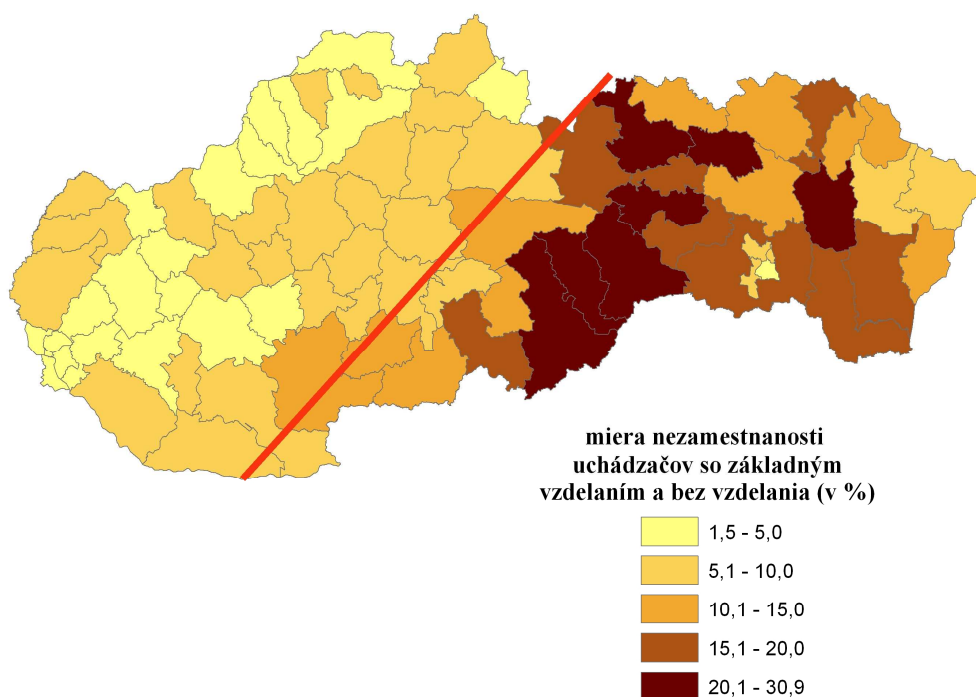
Na úrovni krajov Slovenska najvyšší podiel uchádzačov o zamestnanie so základným vzdelaním je koncentrovaných v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji, kde súčasne sú aj najmenším podielom zastúpené kategórie nezamestnaných s vysokoškolským vzdelaním. Opačnú situáciu - najmenší podiel osôb bez práce so základným vzdelaním a súčasne najvyšší podiel nezamestnaných s vysokoškolským vzdelaním evidujeme v Bratislavskom, Trenčianskom a Žilinskom kraji (graf 1).

Giniho koeficient pre miery nezamestnanosti uchádzačov so základným vzdelaním a bez vzdelania je oveľa väčší ako u ostatných vzdelanostných kategórií (tab. 1), čo poukazuje na výrazné regionálne rozdiely.

Priestorové rozloženie podielu uchádzačov o zamestnanie so základným vzdelaním a bez vzdelania taktiež poukazuje na „delenie“ územia Slovenska na dve časti. Západnú ekonomicky vyspelejšiu, s vyšším podielom mestského obyvateľstva, s dlhodobou priemernou mierou nezamestnanosti a nízkym podielom nezamestnaných s najnižším stupňom vzdelania a východnú časť, so slabo diverzifikovanou hospodárskou štruktúrou, vyšším podielom vidieckeho obyvateľstva, najvyššou nezamestnanosťou a najvyšším podielom uchádzačov o zamestnanie so základným vzdelaním a bez vzdelania.

Osoby s vysokoškolským vzdelaním (10 % populácie SR) tvoria nielen najmenej početnú skupinu nezamestnaných, ale aj ich distribúcia poukazuje na relatívne rovnomernú priestorovú diferenciaciu. Vo väčšine okresov SR podiel uchádzačov o zamestnanie so vysokoškolským vzdelaním je menší ako 3 %. Dosiahnutie vysokoškolského vzdelania je bezpochybné dobrým predpokladom pre ľahšie uplatnenie sa na trhu práce.

Obr. 3: Nezamestnanost uchádzačov so základným, vzdelaním a bez vzdelania podľa okresov SR v roku 2009

Zdroj: <http://www.nup.sk>, 2009

Tab. 1: Hodnoty Giniho koeficientu pre miery nezamestnanosti v roku 2009

kraj	miera nezamestnanosti	dĺžka nezamestnanosti		stupeň dosiahnutého vzdelania			
		do 12 mesiacov	nad 12 mesiacov	základné a bez vzdelania	úplné stredné bez maturity	úplné stredné s maturitou	vysokoškolské
Bratislavský	0,2532406	0,244277	0,318353	0,320383032	0,293653	0,237935683	0,2247926
Trnavský	0,226384	0,190945	0,355082	0,29614105	0,237963	0,204227651	0,1443706
Trenčiansky	0,1677285	0,151394	0,274338	0,232798758	0,168958	0,163261947	0,1005969
Nitriansky	0,188255	0,153814	0,283569	0,238798803	0,171851	0,160174937	0,1499998
Žilinský	0,1366719	0,141326	0,181932	0,180292873	0,153640	0,149366159	0,1387873
Banskobystrický	0,2303127	0,149389	0,338023	0,322271484	0,208906	0,175309112	0,1766638
Prešovský	0,1482608	0,124875	0,208473	0,223107479	0,171847	0,162046465	0,1582115
Košický	0,2657017	0,195262	0,349099	0,296330	0,268489	0,222257	0,171264
Slovensko	0,276341	0,184106	0,442101	0,3781892	0,258521	0,20743323	0,162035

6. Záver

Analýza regionálnych disparít špecifických mier nezamestnanosti na úrovni krajov a okresov SR poukázala na diferencovaný vývoj. Potvrdili to aj hodnoty Giniho koeficientu podľa jednotlivých indikátorov.

Negativním znakom je rast miery nezamestnanosti so značnou priestorovou diferenciáciou na krajskej a okresnej úrovni.

Na základe hodnôt Giniho koeficientu podľa špecifických mier nezamestnanosti je zrejmé, že najväčšie regionálne rozdiely sa prejavujú v dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti uchádzačov so základným vzdelaním a bez vzdelania (tab. 1). Naopak relatívne najmenšie rozdiely v priestorovej diferenciacii mier nezamestnanosti sme pozorovali u uchádzačov s vysokoškolským vzdelaním a u krátkodobej nezamestnanosti.

Literatúra

- [1] BECKER, G. B (1980). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special
- [2] Reference to Education. Second edition. Chicago: University of Chicago Press, ISBN 0-226-04109-3.
- [3] FELENSTEIN, D., PORTNOV, B.A. (editors) (2005): Regional Disparities in Small Countries; Springer.
- [4] HANZELOVÁ, E. a kol.: Dlhodobá nezamestnanosť v kontexte zmien sociálneho systému a práce. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava, 2007, p. 86.
- [5] IVANOVÁ, P. (2008): Analysis of unemployment in 1993 – 2007 and some regional disparities in Slovak and Czech republic. Sborník přednášek k mezinárodnímu vědeckému semináři Regionální disparity jejich pojetí, klasifikace a měření, Ostrava
- [6] KATREŇČÍK, D. (2008): The Role of Education in Labour Market Participation, Papers to the COMPETE Conference Proceedings, Faculty of Economics sciences, University of Warsaw.
- [7] LAUKO, V., KRÍŽAN, F., GURŇÁK, D. (2009). Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: 12. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: MU, pp. 58-65, ISBN 978-80-210-4883-6.
- [8] PETRASH, G. (1996). Dow's Journey to a Knowledge Value Management Culture. In Bureš, V. (2007). Znalostní management a proces jeho zavázení. Průvodce pro praxi, Grada Publishing, a.s., Praha, 212 s., ISBN 978-80-247-1978-8
- [9] ROGERSON, P. *Statistical methods for geography*, 2001, p.87
- [10] ROSIČ, M., KAŇUK, J. (2009): Vplyv vybraných socioekonomických faktorov na mieru nezamestnanosti na úrovni malých území. Geografický časopis, roč. 61, č. 4, 315-335
- [11] Nezamestnanosť - štvrt'ročné štatistiky. UPSVAR Bratislava, 2000-2009, http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-stvrtrocne-statistiky.html?page_id=1253
- [12] Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. UPSVAR Bratislava, 2000-2009, http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254
- [13] Regionálna štatistika, Trh práce, Evidovaná nezamestnanosť. ŠÚ SR Regdat, 2000-2009, <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>

Štúdiá bola riešená v rámci grantu č.1/0454/09 Regionálne disparity v kontexte regionálneho rozvoja: analýza ich vytvárania a zmierňovania.

REGIONÁLNE ROZDIELY V ÚČINNOSTI DOPYTOVO ORIENTO VANÉHO PROGRAMU NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE

REGIONAL IMPACT DIFFERENCES OF DEMAND ORIENTED PROGRAM IN THE SLOVAK LABOR MARKET

ING. KATARÍNA POLUNCOVÁ

*Katedra veřejné ekonomie
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
email: katarina_poluncova@yahoo.com*

Anotácia

Príspevok prezentuje výsledky evaluačnej štúdie, v ktorej bola zhodnotená účinnosť dopytovo orientovaného programu aktívnej politiky trhu práce- príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie realizovanom v Slovenskej republike v prvom programovom období. Hodnotenie bolo vykonané na základe dostupných administratívnych dát na celom území SR, pričom v hodnotení boli zohľadňované regionálne špecifiká. Skúmaná bola účinnosť príspevku na zamestnanosť a príjmy účastníkov v závislosti od miery nezamestnanosti a ekonomickej výkonnosti regiónov. Zistené výsledky je možné využiť v praktickej verejnej politike.

Kľúčové slová

účinky programu, zamestnanosť, aktívna politika trhu práce

Annotation

The article presents results of evaluation study of active labor market policy program, which was implemented in the Slovak Republic: employer contribution to employ disadvantaged people on labor market. Design of evaluation was built on available administration data. Employment effects and income effects on participants were examined. The effectiveness of program differs according to unemployment rate and economic performance in the regions. The results can be used to improve design of the program.

Key words

program effects, employment, active labor market policy

JEL Classification: J68, H43

Úvod

Niektoré vládne programy realizované na trhu práce fungujú úspešne a iné nie, časť z nich dobre funguje za určitých špecifických podmienok, resp. na určitom území, pričom ich úspešnosť v čase sa môže meniť. Aby bolo možné účinne reagovať na zmeny, je potrebné realizované programy vyhodnocovať a ich dizajn upravovať tak, aby prinášali väčší úžitok. Autorka v článku vyhodnocuje účinky programu aktívnej politiky trhu práce realizovanom na Slovensku a to príspevku na zamestnanie znevýhodneného účastníka o zamestnanie v rokoch 2004 – 2008.

Metodická stat'

Autorka vykonala hodnotenie účinnosti programu poskytovania príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie na slovenskom trhu práce, ktorý je poskytovaný podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov (§50). Jedná sa o dopytovo orientovaný program poskytovaný na trhu práce, ktorý je realizovaný z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu. Poskytovaný príspevok spadal do Národného programu I.- Podpora zamestnávania nezamestnaných s dôrazom na znevýhodnené skupiny na trhu práce. Autorka pri nastavovaní dizajnu hodnotenia kládla otázky, na ktoré monitorovacie a hodnotiace správy neodpovedajú: aký je vývoj fyzických ukazovateľov v jednotlivých rokoch? Má účinnosť programov stúpajúcu alebo klesajúcu tendenciu a aké sú dôvody týchto trendov? Je účinnosť pracovných miest podmienená faktormi, ktoré je možné identifikovať z dostupných administratívnych dát? Autorka hodnotí účinnosť príspevku na zamestnanosť a príjmy účastníkov príspevku.

Hodnotenú obdobie prvého programového obdobia 2004 – 2006 bolo vybrané z viacerých dôvodov:

- toto obdobie je charakteristické vysokým rastom ekonomiky spojeným so znižovaním miery nezamestnanosti, ktorá sa dostala na rekordne najnižšiu úroveň od vzniku samostatnej Slovenskej republiky,
- bol prijatý nový zákon o zamestnanosti, ktorý definoval nové princípy a pravidlá a stanovil nové nástroje aktívnej politiky trhu práce,
- rozsah aktívnej politiky trhu práce bol výrazne ovplyvnený možnosťou jej spolufinancovania z Európskeho sociálneho fondu v rámci realizácie Národných projektov prostredníctvom Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR,
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny prijalo opatrenia pre oblasť monitoringu, vznikla nová štruktúra monitorovaných dát (začali sa sledovať ukazovatele výstupu, výsledku a dopadu), ktorá umožňuje odhadnúť účinky programov nielen z hľadiska výstupu (počet zapojených uchádzačov o zamestnanie), ale i z hľadiska výsledku, či dopadu na základe stanovených fyzických ukazovateľov v národných projektoch.
- charakter hodnoteného programu neumožňuje skúmať neskoršie údaje (pre zhodnotenie prvých výsledkov programu je potrebné čakať dva roky)

Evaluácia štúdia skúma dva typy účinkov- účinky na zamestnanie a účinky na príjmy účastníkov. Výskumnou technikou je vykonanie kvantitatívnej analýzy na základe existujúcich sekundárnych dát. Jedná sa o neexperimentálny dizajn evaluácie, ktorý predstavuje najjednoduchšiu formu evaluácie a umožňuje sledovať hrubé efekty programu. Táto voľba bola ovplyvnená stanovenými evaluačnými otázkami a problémami súvisiacimi s voľbou experimentálneho dizajnu. Vzhľadom k tomu, že účinky programu sú skúmané v rámci celého územia SR a zároveň zvlášť v jednotlivých regiónoch, nebolo možné realizovať vytvorenie kontrolnej skupiny pre zistenie čistých efektov z dôvodu nedostatočných finančných a personálnych zdrojov. Vzhľadom k povahe dostupných dát, bola skúmaná veľkosť priamych účinkov na zamestnanosť vybranej skupiny nezamestnaných. Evaluácia sa nezaoberala tým, ako sa zmenila zamestnateľnosť uchádzačov po absolvovaní programu, či nadobudli nejaké vedomosti, zručnosti a schopnosti alebo sa zvýšila ich sebadôvera a motivácia k hľadaniu pracovného miesta, ktoré sa zisťujú ďalšími metódami- rozhovormi s účastníkmi, dotazníkovým prieskumom a ďalšími. Na základe sekundárnych dát zbieraných jednotlivými úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny bola vykonaná analýza deklarovanej účinnosti príspevku na zamestnanosť podľa roku realizovania programu a

jednotlivých regionů. Hodnocení hrubých efektů podle regionů rozděluje regiony do troch skupin podle výšky HDP/obyvatele a podle míry nezaměstnanosti (t.j. tak, ako sú rozdelené regiony podľa výšky nárokovateľného príspevku). Hodnocení účinků programu na příjmy účastníků vyžadovalo využití širšího spektra matematicko-štatistických postupů pro výpočet průměrné mzdy ucházejícího v programu a rozdíly v dosažené mzdě podle regionů. Při výpočtech autorka vycházela z průměrné dohodnuté výšky příspěvku, kterou získávali zaměstnavatelé při zaměstnání znevýhodněného ucházejícího o zaměstnání. Účinky programu byly sledované za každý rok zvlášť, ale důraz byl kladen na zistenie, či v čase dochádza k nejakým významným zmenám alebo program dosahuje konštantné výsledky v jednotlivých rokoch. Dôvodom bolo, že ani jedna správa nesledovala, či účinnosť programu má konštantný, klesajúci alebo rastúci charakter. Taktiež sa nevenovali sledovaniu potenciálnych rozdielov v účinnosti príspevku z regionálneho hľadiska a zisteniu, či výška príspevku zamestnávateľovi má vplyv na počet vytvorených miest a ich zachovanie po ukončení dohodnutej doby na zamestnanie.

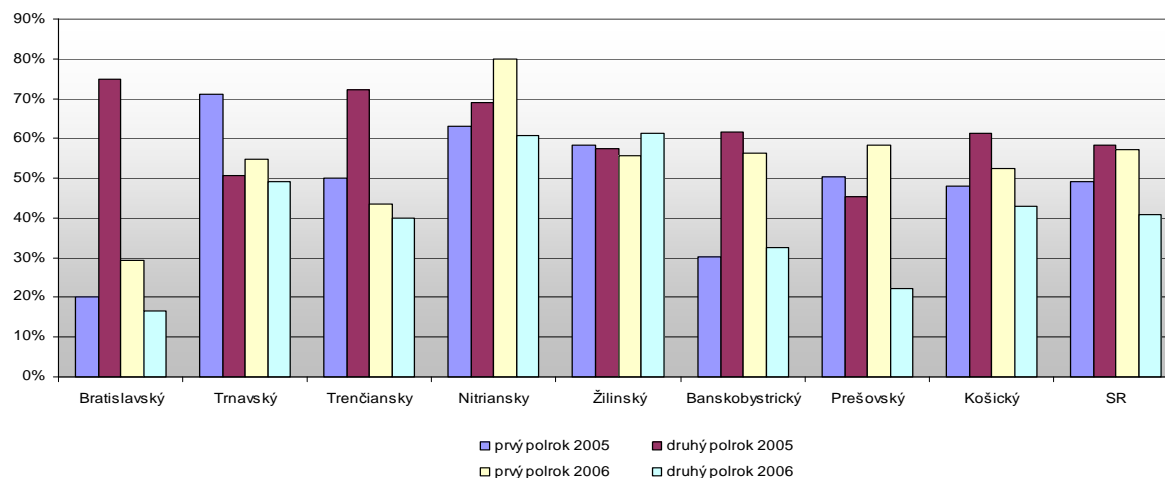
Hodnocení účinků vycházelo z měsáčných poločasných a ročných monitorovacích štatistík. Monitorovacie dáta Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny obsahujú informácie na mesačnej báze o počte vytvorených pracovných miest v jednotlivých okresoch, celkovom poskytnutom príspevku v jednotlivých okresoch a počte umiestnených uchádzačov o zamestnanie a ich štruktúra podľa pohlavia a § 8 a § 50 zákona č. 5/2004 Z. z. Ďalšiu skupinu administratívnych dát tvoria poločné štatistiky o počte vytvorených miest, štruktúre uchádzačov a zvolených sledovaných fyzických ukazovateľov jednotlivých projektov. Zo sledovaných ukazovateľov boli odvodené indikátory pre hodnotenie hrubých efektů autorkou:

- podiel účastníkov programu, ktorí po ukončení trvania dohodnutého pracovného miesta naďalej ostávajú zamestnaní
- podiel účastníkov programu, ktorí ostávajú zamestnaní v období 6-12 mesiacov po ukončení dohodnutého pracovného miesta
- podiel účastníkov programu, ktorí ostávajú zamestnaní po roku od ukončenia dohodnutého pracovného miesta
- priemerná výška príspevku na dohodnuté pracovné miesto

Analýza účinku programu na zamestnanosť

Údaje o účinnosti poskytovaného príspevku sú vyhodnocované na poločnej báze, preto bolo možné sledovať účinnosť vytvorených pracovných miest za jednotlivé polroky. Keďže dĺžka poskytovania príspevku je 2 roky, a posledné dostupné monitorovacie dáta sú ku koncu roka 2008, bolo možné vyhodnotiť účinnosť dotovaných pracovných miest z roku 2005 a z roku 2006. Pracovným miestam vytvoreným 1. januára 2007 a neskôr, uplynula dohodnutá doba 31. decembra 2008.

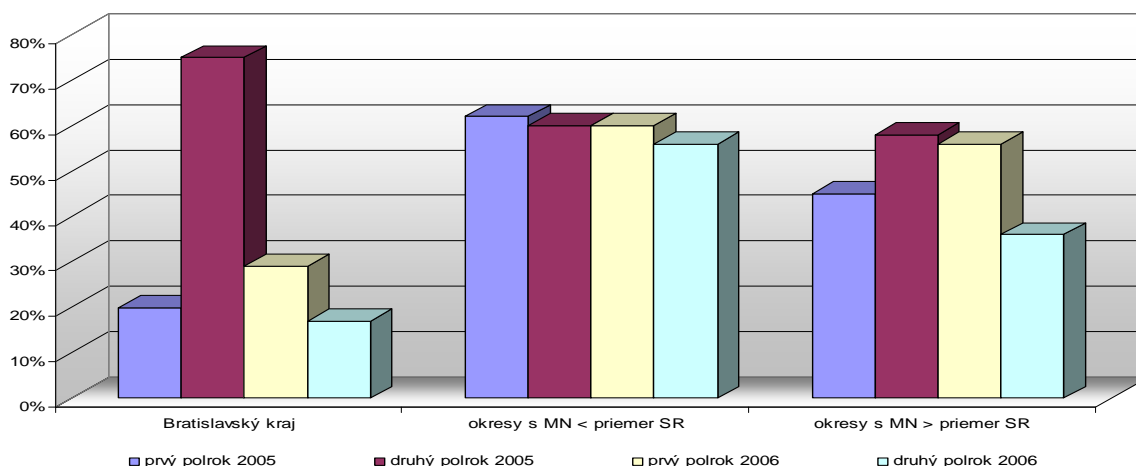
Graf 1: Vyhodnotenie účinnosti príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie do 6 mesiacov od ukončenia dohodnutej doby podľa krajov

Prameň: autorka

Účinnosť príspevku do 6 mesiacov po jeho skončení je nasledovná: podiel uchádzačov, ktorí ostávajú umiestnení na trhu práce po skončení dohodnutej doby za celú SR predstavuje 52 % z vytvorených pracovných miest v roku 2005 a 2006. Účinnosť podľa krajov sa líši: najnižšia priemerná účinnosť je v Bratislavskom kraji (35 %), a najvyššia v Nitrianskom kraji (68 %). Pri prepočítaní účinnosti podľa výšky evidovanej miery nezamestnanosti v jednotlivých okresoch, výsledky sú nasledujúce: najnižšiu účinnosť dosahuje Bratislavský kraj, okresy s mierou nezamestnanosti (MN) menšou ako celoslovenský priemer dosahujú priemernú účinnosť v sledovaných rokoch 60 %, nasledované okresmi s vyššou mierou nezamestnanosti a 49 % účinnosťou.¹

Graf 2: Účinnosť príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie do 6 mesiacov podľa miery nezamestnanosti (MN) v okresoch

Prameň: autorka

Vysoký výkyv v Bratislavskom kraji je spôsobený relatívne nízkou početnosťou poskytnutých príspevkov- napríklad v druhom polroku 2005 bolo poskytnutých 8 príspevkov, pričom 6

¹ cieľom rozdelenia okresov do 3 skupín (okresy Bratislavského kraja, okresy s vyššou mierou nezamestnanosti ako je priemer SR, okresy s nižšou mierou nezamestnanosti ako je priemer SR) je sledovanie účinnosti v závislosti od výšky poskytovaného príspevku zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie

pracovních miest ostalo zachovaných aj po skončení dohodnutej doby. Celkovú priemernú dosiahnutú účinnosť programu z pracovných miest vytvorených v rokoch 2004 – 2006 zobrazuje nasledujúca tabuľka:

Tab. 1: Účinnosť príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie

Rok hodnotenia	Účinnosť príspevku podľa §50		
	do 6 mesiacov	6 – 12 mesiacov	nad 12 mesiacov
2006	62% z PM vytvorených v 2004 ²	_ ³	_ ⁴
2007	53% z PM vytvorených v 2005	50% z PM vytvorených v 1.polroku 2005	45% z PM vytvorených v 2004
2008	48% z PM vytvorených v 2006	43% z PM vytvorených v 7/2005 – 6/2006	33% z PM vytvorených v 2004 a 2005

Prameň: autorka

Z tabuľky vyplýva klesajúci trend účinnosti príspevku: prvé pracovné miesta vytvorené v roku 2004 mali vysokú účinnosť, ktorá ďalších rokoch postupne klesala. Tento vývoj môže byť dôsledkom viacerých skutočností: v roku 2004 bola na trhu práce veľká skupina dlhodobo nezamestnaných, ktorí z titulu nízkeho dopytu po pracovných silách sa dlho nevedeli zamestnať. Zamestnávateľia si zamestnanca na podporované miesto vyberali z veľkého počtu uchádzačov, v ktorej existovala skupina oprávnených uchádzačov s viac zachovaným ľudským kapitálom a s lepšími charakteristikami. S rýchlou tvorbou nových pracovných miest a príchodom zahraničných investorov sa skupina lepších a schopnejších pracovníkov postupne vyčerpávala a na dotované miesta ostávali uchádzači s devastovanejším ľudským kapitálom (teória selektívnej nezamestnanosti, resp. teória závislosti dĺžky trvania nezamestnanosti). Klesajúci charakter má aj účinnosť programu pri rozdelení okresov do troch kategórií podľa výšky HDP/obyvateľa a miery nezamestnanosti (tabuľka 2).

Tab. 2: Regionálne rozdiely v účinnosti príspevku na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie

Rok a typ okresu		Účinnosť príspevku		
		do 6m	6-12 m	nad 12 m
2006	Bratislavský kraj	60%	-	-
	okresy s MN < priemer SR	67%	-	-
	okresy MN > priemer SR	60%	-	-
2007	Bratislavský kraj	54%	0%	0%
	okresy s MN < priemer SR	59%	55%	52%
	okresy MN > priemer SR	49%	53%	50%
2008	Bratislavský kraj	22%	40%	0%
	okresy s MN < priemer SR	57%	50%	40%
	okresy MN > priemer SR	44%	40%	34%

Prameň: autorka

² údaj predstavuje účinnosť 0- 12 mesiacov po ukončení dohodnutej doby

³ vzhľadom k tomu, že príspevok sa mohol poskytovať od 1. februára 2004, a reálne sa rozbehol v polovici roka 2004, prvý štatistický zber sa realizoval na konci roka 2004, preto údaje o účinnosti v období 6 – 12 mesiacov po ukončení dohodnutej doby nie sú k dispozícii

⁴ v roku 2006 účastníci príspevku, ktorým skončila dohodnutá doba pred viac ako 12 mesiacmi, ešte neboli (prvé príspevky boli poskytnuté v priebehu roku 2004, pričom dohodnutá doba je 24 mesiacov)

Okresy s mierou nezamestnanosti menšou ako priemer SR vo všetkých sledovaných kategóriách a rokoch dosiahli vyššiu účinnosť príspevku v porovnaní s ostatnými okresmi s vyššou mierou nezamestnanosti. Okresy Bratislavského kraja⁵ vykazujú v jednotlivých rokoch a kategóriách výrazne rozdiely. Dôvodom je nízky počet vytvorených pracovných miest v týchto okresoch (v roku 2004 len 10 pracovných miest, 13 pracovných miest v roku 2005, 41 pracovných miest v roku 2006). Nízka početnosť výskytov neumožňuje dostatočné porovnanie s ďalšími dvomi skupinami. Analýza dát poukázala na vyššiu účinnosť programu v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti, preto bol spočítaný Pearsonov koeficient korelácie, v ktorom bola sledovaná závislosť medzi účinnosťou príspevku a mierou nezamestnanosti v okrese. Tento koeficient je neutrálny - v intervale (-0,24; 0,17) pre jednotlivé roky. Celková klesajúca účinnosť programu v rokoch 2004 – 2006 súvisí so samotnými účastníkmi. V čase klesá účinnosť programu a zároveň rastie počet umiestnených na jedno pracovné miesto, čo indikuje problém nájdenia vhodného znevýhodneného uchádzača o zamestnanie. Tento problém je výraznejší v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti (tabuľka 3), i keď závislosť medzi mierou nezamestnanosti v okrese a väčšou fluktuáciou na dotovaných pracovných miestach sa nepotvrdila (najvyššia hodnota Pearsonovho koeficientu je 0,39 v roku 2007). Ukazuje sa, že s rastom priemernej výšky príspevku (vyjadrenú v násobkoch celkovej ceny práce), ktorú mohli zamestnávateľia získať na zamestnanie znevýhodneného uchádzača, klesá účinnosť príspevku na zamestnanie. Zamestnávanie problémovnejších znevýhodnených uchádzačov v kombinácii s vyššími dotáciami na pracovné miesto indikuje znižujúci záujem zamestnávateľa zamestnávať pracovníka na dotovanom pracovnom mieste aj naďalej po ukončení dohodnutej doby.

Tab. 3: Podiel umiestnených uchádzačov na vytvorených prac. miestach v rokoch 2004-2008

Počet umiestnených UoZ na celkovom počte vytvorených PM	2004	2005	2006	2007	2008
Okresy Bratislavského kraja	1,00	1,00	1,089	1,00	1,00
okresy s MN < priemer SR	1,008	1,094	1,141	1,278	1,220
okresy s MN > priemer SR	1,019	1,128	1,234	1,341	1,554
celkom SR	1,013	1,116	1,157	1,364	1,394

Prameň: autorka

Podiel zaniknutých pracovných miest pred koncom dohodnutej doby sa pohyboval okolo 7 %. Analýzou dát neboli zaznamenané regionálne závislosti- t.j. existujú regióny s vysokou aj naopak nízkou mierou nezamestnanosti, u ktorých bol zaznamenaný vysoký podiel zániku pracovných miest a naopak, u niektorých okresov s vysokou mierou nezamestnanosti bol zaznamenaný veľmi nízky počet zaniknutých pracovných miest (okresy východného Slovenska- Trebišov, Stropkov, Humenné a stredného Slovenska- Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Banská Štiavnica).

Analýza účinku programu na príjmy

Analýza účinku programu na príjmy účastníkov sleduje vývoj výšky príspevku v jednotlivých rokoch, vývoj mzdy v jednotlivých rokoch a jej diferenciáciu podľa typu regiónu. Vývoj nákladov a účinkov na príjmy je možné sledovať až do roku 2008, kedy boli poskytnuté posledné príspevky na zamestnanie znevýhodnených uchádzačov v rámci prvého programového obdobia. Priemerná výška príspevku v jednotlivých rokoch a podľa typu okresu je zobrazená v tabuľke 4.

⁵ patrí sem Bratislava, Pezinok a Malacky

Tab. 4: Priemerná výška príspevku v jednotlivých rokoch (v Sk)

Rok	2004	2005	2006	2007	2008
Bratislavský kraj	47 297	45 102	70 757	90 124	94 539
okresy s nižšou mierou nezamestnanosti (MN) ako celoslovenský priemer	54 861	63 840	66 745	74 676	76 653
okresy s vyššou mierou nezamestnanosti (MN) ako celoslovenský priemer	65 274	79 906	83 851	85 157	80 334

Prameň: ÚPSVaR, autorka

Porovnanie priemerných poskytnutých výšok príspevku v jednotlivých rokoch s možnými maximálnymi výškami príspevku ukázalo, že celková dohodnutá suma príspevku sa pohybovala v dolnej polovici intervalu (minimálna výška príspevku; maximálna výška príspevku). Výslednú výšku priemernej dohodnutej mzdy podľa jednotlivých skupín okresov sumarizuje tabuľka 5. Najvyššia dohodnutá mzda na dotovaných pracovných miestach bola v okresoch Bratislavského kraja. V okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti bola priemerná dohodnutá mzda na pracovných miestach priemerne o 11 % vyššia ako v okresoch s väčšou mierou nezamestnanosti. Regionálnu závislosť výšky dohodnutej mzdy na miere nezamestnanosti v regióne potvrdil aj Spearmanov korelačný koeficient s hodnotou $-0,54$, ktorý predstavuje stredne silnú závislosť.

Tab. 5: Priemerná výška mzdy na dohodnutých pracovných miestach v rokoch 2004-2008

Typ okresov / rok	2004	2005	2006	2007	2008
okresy Bratislavského kraja	12 814	10 692	11 708	14 913	11 346
okresy s MN < ako priemer SR	10 170	10 122	9 868	10 546	11 019
okresy s MN > ako priemer SR	9 357	9 013	8 898	9 226	9 406
Mzda v okresoch s MN < ako priemer SR/ mzda v okresoch s MN > ako priemer SR	109 %	112 %	111 %	114 %	117 %

Prameň: autorka

V absolútnych hodnotách sa výška mzdy v sledovanom období v jednotlivých typoch okresoch výrazne nemenila. Vzhľadom k tomu, že v tomto období každý rok dochádzalo k rastu minimálnej mzdy, mení sa výrazne pomer dohodnutej mzdy k minimálnej mzde. Kým znevýhodnení uchádzači v okresoch s vyššou mierou nezamestnanosti ako celoslovenský priemer v roku 2004 zarábali 144 % minimálnej mzdy, v roku 2008 to bolo už len 116%. Klesajúca relatívna výška dohodnutej mzdy (ako pomer k zákonnej minimálnej mzde) je jedným z významných faktorov väčšej fluktuácie zamestnancov na dohodnutých miestach. Kým títo pracovníci boli spokojní s výškou dohodnutej mzdy v prvých dvoch rokoch poskytovania príspevku, neskôr pomer zárobku k minimálnej mzde výrazne klesal a tým klesal aj záujem uchádzačov pracovať za mzdu, ktorá sa približuje minimálnej mzde.

Záver

Na základe vykonaného zhodnotenia programu na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie, autorka dospela k nasledujúcim záverom: vyhodnotenie účinkov príspevku na zamestnanosť potvrdilo potrebu sledovania účinnosti vo viacerých rokoch a jeho vývoja v čase. Vysoká deklarovaná účinnosť príspevku v roku 2004 sa postupne do roku 2006 znižovala. Základné faktory, ktoré vývoj účinnosti poskytovaného príspevku v rokoch 2004 – 2006 ovplyvnili, boli:

- postupné nasycovanie trhu práce a znižovanie nezamestnanosti
- problém nájsť vhodného zamestnanca spomedzi dlhodobo nezamestnaných
- rast príspevku štátu na zamestnanie znevýhodnených osôb, čo mohlo zvyšovať substitučný efekt
- relatívny pokles dohodnutej mzdy zamestnancov (ako pomer k minimálnej mzde)
- rast fluktuácie zamestnancov na dohodnutých pracovných miestach, ktorý môže znamenať prehnané nároky účastníka programu alebo pracovné miesto s nevyhovujúcimi pracovnými podmienkami

Vykonalé hodnotenie poukázalo na malý význam dopytovo orientovaných programov v silných regiónoch s nízkou mierou nezamestnanosti a malým podielom dlhodobo nezamestnaných uchádzačov. Do budúcnosti je vhodné uvažovať o neposkytovaní príspevku v Bratislavskom kraji a zamerať úsilie na zvýšenie motivácie a zamestnateľnosti týchto uchádzačov v tomto regióne. Napriek vyššej účinnosti programu v okresoch s nižšou mierou nezamestnanosti ako je priemer Slovenskej republiky, nebola potvrdená závislosť medzi mierou nezamestnanosti v okrese a účinnosťou programu. To znamená, že aj v problémových regiónoch môže program dosahovať vysoké hrubé efekty programu. Pre odhalenie dôvodov vysokej úspešnosti programu v niektorých okresoch s vysokou mierou nezamestnanosti je vhodné realizovať lokálnu hodnotiacu štúdiu, výsledky ktorej môžu priniesť zaujímavé odporúčania pre implementáciu programu v ostatných regiónoch. Sledovaný program sa javí ako účinný z pohľadu peňažných prínosov pre participantov. Účastníci si na obdobie dvoch rokov zabezpečia príjem nad úrovňou zákonom stanovenej minimálnej mzdy, i keď relatívna výška dohodnutej mzdy v sledovaných rokoch postupne klesala. Relatívny pokles mzdy môže mať významný dopad na úspešnosť programu.

VYBRANÉ ASPEKTY VZDELANOSTNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA V ČASOVO-PRIESTOROVÝCH SÚVISLOSTIACH

SELECTED ASPECTS OF EDUCATIONAL ATTAINMENT IN SLOVAKIA IN SPACE-TIME CONTEXT

PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, PHD.

RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.

RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko

e-mail: lauko@fns.uniba.sk, gurnak@fns.uniba.sk, krizan@fns.uniba.sk

Anotácia

Príspevok sa zaoberá vývojom vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska v 20. storočí. Ťažisko záujmu je sústredené najmä na koniec 20. storočia. Pozornosť venujeme predovšetkým priestorovým a časovým aspektom zmien vybraných prvkov vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva s dôrazom na vývoj regionálnych disparít.

Annotation

The paper deals with development of educational attainment of resident population in Slovakia during 20th century. We are concerned mostly about spatial and time aspects of changes of the selected elements of population education composition with emphasis on the regional disparities development.

Kľúčové slová

Slovensko, vzdelanostná štruktúra, regionálne disparity

Key words

Slovakia, educational attainment, regional disparities

JEL classification: I21

Úvod

Medzi základné prvky vytvárania postindustriálnej spoločnosti je rozvíjanie vzdelanostnej ekonomiky. Jedným z predpokladov ďalšieho ekonomického rozvoja transformovaných postkomunistických krajín je nutnosť postupného zavádzania výroby s vyššou pridanou hodnotou, v ideálnom prípade vytváranie vlastnej bázy centier inovácií a výskumu. Nastúpenie tohto trendu je zrejme jedinou možnosťou, ktorá je zlučiteľná s perspektívou dlhodobého rastu životnej úrovne obyvateľstva. Jedným z nevyhnutných predpokladov takéhoto scenára ďalšieho vývoja je vytváranie, lepšie povedané vychovávanie dostatočne početných vysoko kvalifikovaných pracovných síl. Oblasť vzdelávania patrí a patrila, aspoň verbálne, k hlavným prioritám väčšiny vlád na Slovensku, bez ohľadu na politický režim. Aký

však bol reálny dopad rozvíjania stredného a vysokého školstva na vzdelanostnú štruktúru obyvateľstva Slovenska?

Problematika sledovania vývoja vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva

Na prvý pohľad sa zdá byť nastolený problém banálny, no i na naše prekvapenie bol tento predpoklad nesprávny. Pokiaľ ide o problematiku školstva, najmä posledné dve dekády sú štatisticky podrobne podchytené Ústavom informácií a prognóz školstva (<http://www.uips.sk>). Treba však konštatovať, že tieto štatistiky sa týkajú výlučne školstva, teda štatistickým ukazovateľom týkajúcich sa najmä školských zariadení, pedagogického zboru a žiakov, či študentov. Náš zámer zmapovať dopady rozvoja vzdelávacieho systému na obyvateľstvo ako celok sa však mohol oprieť iba o jediný relevantný zdroj, a to sčítania obyvateľstva. Hoci otázku týkajúcu sa najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania dnes považujeme za jednu z kľúčových v rámci sčítaní obyvateľstva, v skutočnosti jej dôsledná aplikácia nebola súčasťou veľkej časti najmä starších sčítaní obyvateľstva na území Slovenska. V starších obdobiach (do prvej polovice 20. storočia) sa problematika štatistického zisťovania vzdelanostnej úrovne obyvateľstva zameriavala, až na výnimky, najmä na vtedy kľúčovú otázku základnej gramotnosti obyvateľstva. Je možné, že prieskumom v archívoch by bolo možné dopátrať sa k podrobnejším informáciám, ale v rámci našej krátkej štúdie sme pri práci s viacerými dobovými štatistickými prehľadmi (Kol. 1920, 1916) natrafili len na ojedinelé údaje. Z týchto dôvodov sme sa v našej krátkej štúdii zamerali najmä na posledné tri uskutočnené sčítania obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1980, 1991 a 2001 (Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980, 1991, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001). Aby sme mohli údaje všetkých troch sčítaní vzájomne porovnávať, údaje sme museli vzťahovať na totožné územné jednotky, čo nebolo vzhľadom na zmeny v administratívnom usporiadaní Slovenska medzi sledovanými sčítaniami jednoduché. Za sledované územné jednotky sme si zvolili „veľké“ okresy z roku 1980 na územie ktorých sme prepočítali i údaje z neskorších sčítaní.

Vývoj vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska – stredoškolsky vzdelaní

Vyššie sme naznačili, že zisťovanie vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska, resp. Uhorska v starších sčítaniach je veľmi problematické. Istý útržkovitý obraz tohto aspektu obyvateľstva Slovenska sa nám podarilo zostaviť na základe údajov z uhorského sčítania z roku 1910. Dostupné údaje za jednotlivé župy zasahujúce na súčasné územie Slovenska nám umožnili vypočítať aspoň podiel stredoškolsky vzdelaných obyvateľov vybraných hornouhorských žúp na celkovom obyvateľstve staršom ako 15 rokov. Okrem celkovo nízkej úrovni vzdelania väčšiny obyvateľstva môžeme konštatovať, že reálne rozdiely medzi jednotlivými časťami Slovenska boli minimálne (3,8 percentuálneho bodu), hoci v relatívnych ukazovateľoch sa líšili dvojnásobne (Bratislavská župa verzus Oravská župa) i viac. Túto orientačnú sondáž do hlbšej minulosti sme urobili najmä z dôvodu, aby sme aspoň čiastočne dokumentovali výrazný kvalitatívny posun vzdelanostnej štruktúry Slovenska v 20. storočí. Z tohto hľadiska stačí uviesť, že v roku 2001 dosahovali podiely vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov Slovenska v priemere dvoj- a až trojnásobky podielov stredoškolsky vzdelaných obyvateľov v roku 1910, kým pri stredoškólakoch to boli v roku 2001 päť až šesťnásobky podielov z roku 1910.

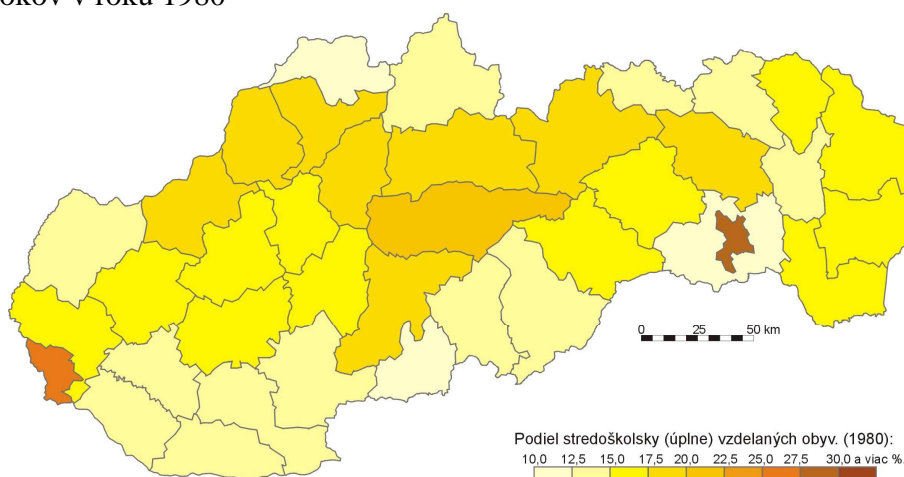
Tab. 1: Podiel stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva (absolventov 4, 6 a 8-ročných stredných škôl) na celkovom obyvateľstve župy (vrátane slobodných kráľovských miest, resp. miest so zriadeným magistrátom na jej území) staršom ako 15 rokov.

Rábska	Abovsko-Turnianska	Bratislavská (Prešporská)	Spíšská	Turčianska	Zvolenská	Gemerská	Ostrihomská	Liptovská	Šarišská	Hontianska	Zemplínska	Užská	Komárňanská	Novohradská	Nitrianska	Tekovská	Mošonská	Trenčianska	Oravská
7,2%	7,0%	6,8%	6,5%	6,4%	5,7%	5,5%	5,3%	5,3%	4,8%	4,6%	4,2%	4,2%	4,2%	4,2%	4,0%	3,9%	3,6%	3,5%	3,4%

Zdroj: Kol. (1920, 1916).

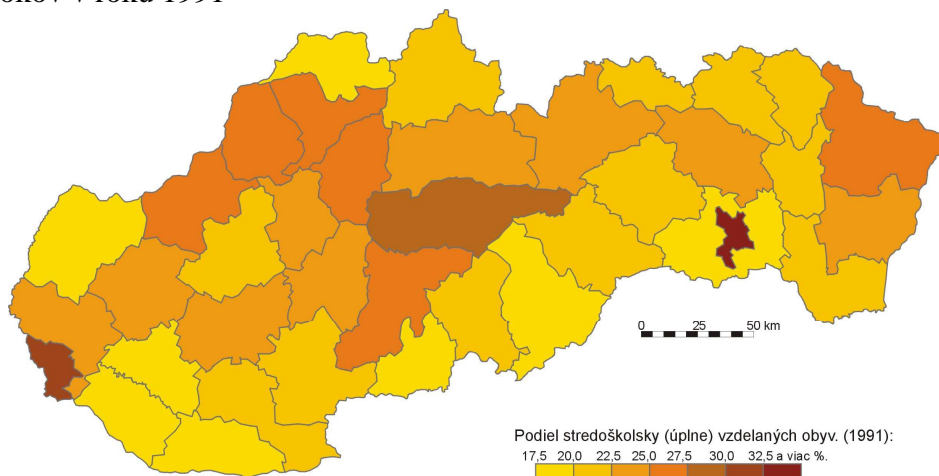
Ťažiskom nášho záujmu však bolo mapovanie stavu vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1980, 1991 a 2001. Zvlášť sme hodnotili vývoj obyvateľstva, ktoré dosiahlo ako najvyšší stupeň vzdelania úplné stredoškolské vzdelanie a zvlášť vývoj obyvateľstva, ktoré dosiahlo ako najvyšší stupeň vzdelania vysokoškolské vzdelanie.

Obr. 1: Podiel stredoškolsky úplne vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 1980

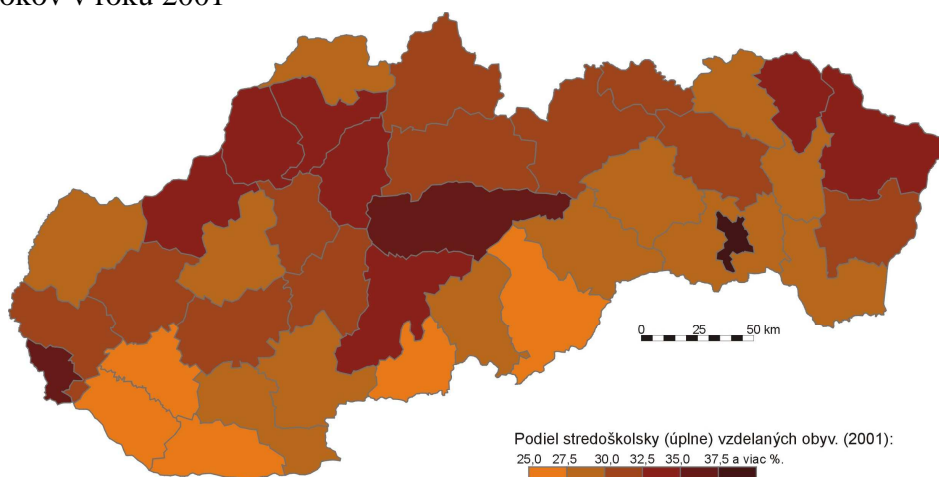
Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1980)

Obr. 2: Podiel stredoškolsky úplne vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 1991

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1991)

Obr. 3: Podiel stredoškolsky úplne vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 2001

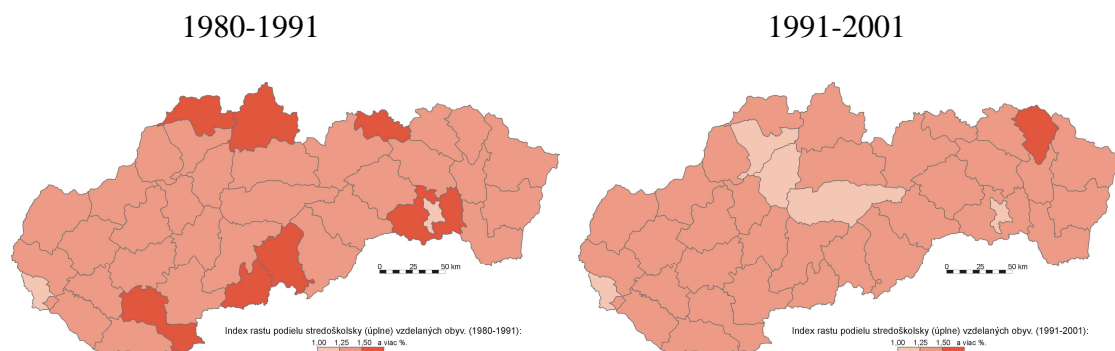

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Najvýraznejšie posuny v sledovaných obdobiach môžeme sledovať v časti stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva (obr. 1, 2, 3). Spoločnou črtou vo všetkých troch sledovaných obdobiach boli značné regionálne rozdiely v podieloch stredoškolsky vzdelaných obyvateľov. Paradoxne najvyššie hodnoty podielu stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva dosahovali vo všetkých troch sčítaniach Košice (mesto) a najnižšie okres Veľký Krtíš. Maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami v roku 1980 tvoril 18 percentuálnych bodov, hoci v relatívnom vyjadrení to bol zase „len“ niečo vyše 2,5 násobný rozdiel. Do roku 1991 všeobecne v rámci Slovenska podiel stredoškolsky vzdelaných obyvateľov stúpol, pričom maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami sa mierne znížil na 15,6 percentuálneho bodu, čo v relatívnom vyjadrení tvorilo len 1,9 násobný rozdiel. Do roku 2001 maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami opäť mierne znížil na 12,4 percentuálneho bodu, čo v relatívnom vyjadrení tvorilo len 1,5 násobný rozdiel.

Pokiaľ ide o dynamiku zmien v tejto zložke vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva, možno konštatovať, že vo všetkých regiónoch dochádzalo k nepretržitému rastu podielu stredoškolsky vzdelaných obyvateľov. Priemerný index zvyšovania podielu stredoškolsky vzdelaných osôb za obdobie rokov 1980-1991 dosahoval hodnotu 1,43 a za obdobie rokov 1991-2001 hodnotu 1,34 (obr. 4.). Hoci teda došlo k relatívnemu spomaľovaniu rastu, v absolútnych hodnotách došlo k jeho miernemu zrýchleniu (v rokoch 1980-1991 sa zvýšil počet stredoškolsky vzdelaných o 310 tisíc a v rokoch 1991-2001 o ďalších 393 tisíc osôb). Celkovo možno konštatovať, že počas posledných dvoch dekád 20. storočia podiel osôb s úplným stredoškolským vzdelaním na území Slovenska rástol, pričom tempo tohto rastu bolo na celom území Slovenska do značnej miery vyrovnané. Z toho vyplýva, že regionálne disparity v tejto zložke vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva sa zmiernovali len pozvoľne, no predsa len sústavne.

Obr. 4: Priemerný index zvyšovania podielu stredoškolsky vzdelaných osôb za obdobia rokov 1980-1991 a 1991-2001

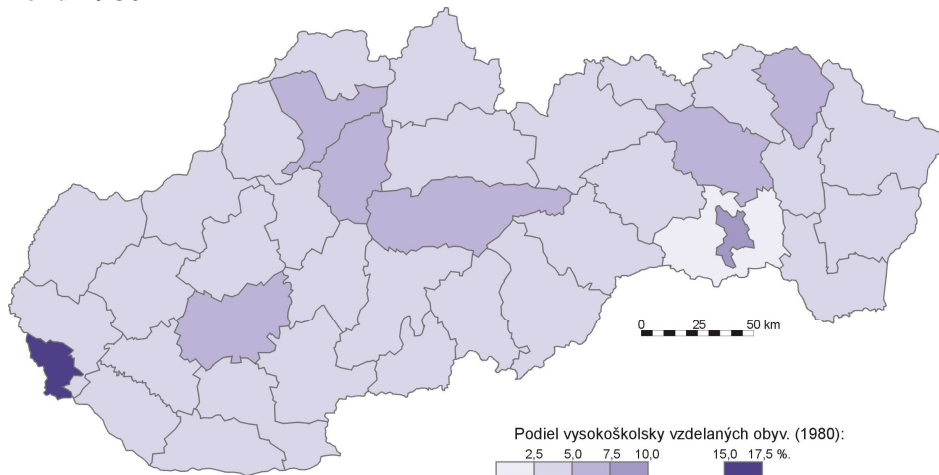

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1980, 1991), Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Vývoj vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska – vysokoškolsky vzdelaní

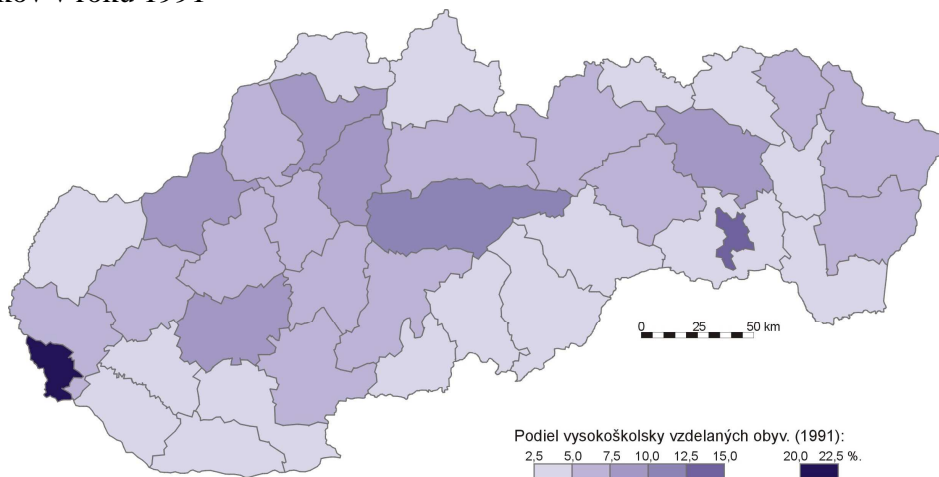
Vývoj vysokoškolsky vzdelanej časti obyvateľstva Slovenska v sledovaných rokoch 1980, 1991 a 2001 vykazoval oproti stredoškolsky vzdelanej časti isté významné odlišnosti (obr. 5, 6, 7). Regionálne rozdiely v tejto zložke vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva boli už výraznejšie. Ako sa dalo predpokladať, najvyššie hodnoty podielu vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva dosahovala vo všetkých troch sčítaniach Bratislava (mesto) a najnižšie okres Košice vidiek. Najmä disparity medzi Košicami mestom a Košicami vidiekom sú v uvedenom ohľade extrémne, pretože Košice mesto boli v podiele vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov vždy na druhom mieste za Bratislavou. Ak sa zameriame opäť na sledovanie určitých vývojových čŕt, tak môžeme sledovať viacero tendencií. Maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami v roku 1980 tvoril vyše 15 percentuálnych bodov, čo v relatívnom vyjadrení predstavovalo až viac ako 10 násobný rozdiel (v prípade rozdielov Košice mesto a vidiek to bol „len“ 5,8 násobný rozdiel, v prípade Bratislavy mesta a vidieka dokonca iba 4,2 násobný rozdiel). Do roku 1991 všeobecne v rámci Slovenska podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov taktiež stúpol, pričom maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami sa zvýšil na 19,6 percentuálneho bodu, čo však v relatívnom vyjadrení znamenalo mierny pokles na 8 násobný rozdiel. Pokiaľ ide o disparity slovenských metropol a ich zázemí, v prípade Košíc došlo k minimálnemu poklesu na 5 násobný rozdiel a prípade Bratislavy na 3,3 násobok.

Obr. 5: Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 1980

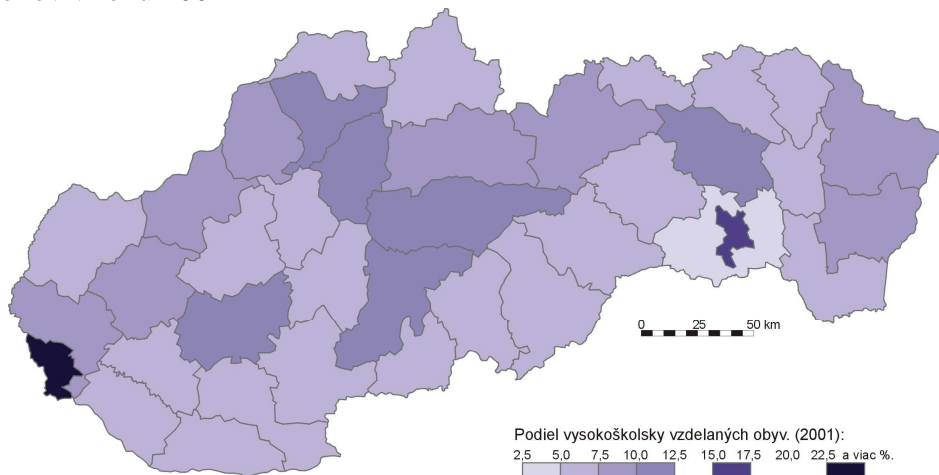
Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1980)

Obr. 6: Podiel vysokoškolsky úplne vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 1991

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1991)

Obr. 7: Podiel vysokoškolsky úplne vzdelaných obyvateľov na obyvateľstve staršom ako 15 rokov v roku 2001

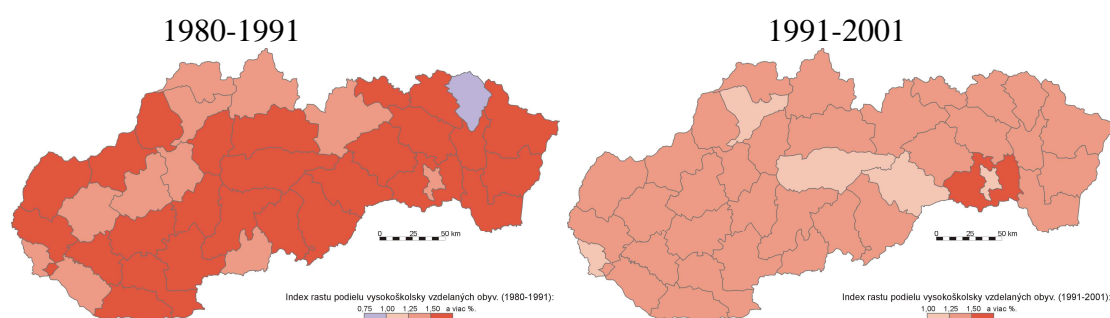
Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Do roku sa 2001 maximálny rozdiel medzi extrémnymi hodnotami opäť mierne zvýšil na 20,4 percentuálneho bodu, čo však v relatívnom vyjadrení predstavovalo stále ďalší pokles na 8 násobný rozdiel. Výrazne sa ďalej zmiernili disparity slovenských metropol a ich zázemí, v prípade Košíc došlo k poklesu na 3,9 násobný rozdiel a prípade Bratislavy dokonca iba na 2,6 násobok).

Pokiaľ ide o dynamiku zmien v tejto zložke vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva, možno konštatovať, že až na jedinou výnimku (obr. 8) dochádzalo vo všetkých regiónoch Slovenska k nepretržitému rastu podielu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. Priemerný index zvyšovania podielu vysokoškolsky vzdelaných osôb za obdobie rokov 1980-1991 dosahoval hodnotu 1,52 a za obdobie rokov 1991-2001 hodnotu 1,34 (obr. 8.). I v tomto prípade došlo k relatívnemu spomaľovaniu rastu podielu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov, kým v absolútnych hodnotách zostával takmer konštantný (v rokoch 1980-1991 sa zvýšil počet vysokoškolsky vzdelaných o 116 tisíc a v rokoch 1991-2001 o ďalších 128 tisíc osôb).

Celkovo možno konštatovať, že počas posledných dvoch dekád 20. storočia aj podiel osôb s vysokoškolským vzdelaním na území Slovenska rástol viac-menej rovnomerne, pričom regionálne disparity sa v tomto ohľade vyvíjali dvojznačne. Kým amplitúdy maximálnych bodových rozdielov medzi okresmi sa mierne zvyšovali, v absolútnych rozdieloch sa vzájomné disparity zmiernovali. I v rámci celkovej charakteristiky vývoja podielu vysokoškolsky vzdelaných osôb môžeme konštatovať, že regionálne disparity v tejto zložke vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva sa zmiernovali len pozvoľne, a aj to s niektorými regionálnymi špecifikami. Predovšetkým môžeme pozorovať zdanlivo proces „odpútavania“ sa Bratislavy od zvyšku Slovenska v tomto ukazovateli (obr. 5, 6, 7), no v číselných vyjadreniach zodpovedá tento „posun“ celoslovenským trendom, teda opäť miernemu zvyšovaniu absolútnych rozdielov v kombinácii s miernym znižovaním v relatívnych rozdieloch.

Obr. 8: Priemerný index zvyšovania podielu vysokoškolsky vzdelaných osôb za obdobia rokov 1980-1991 a 1991-2001

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1980, 1991), Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Základné vývojové trendy vo vývoji vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska

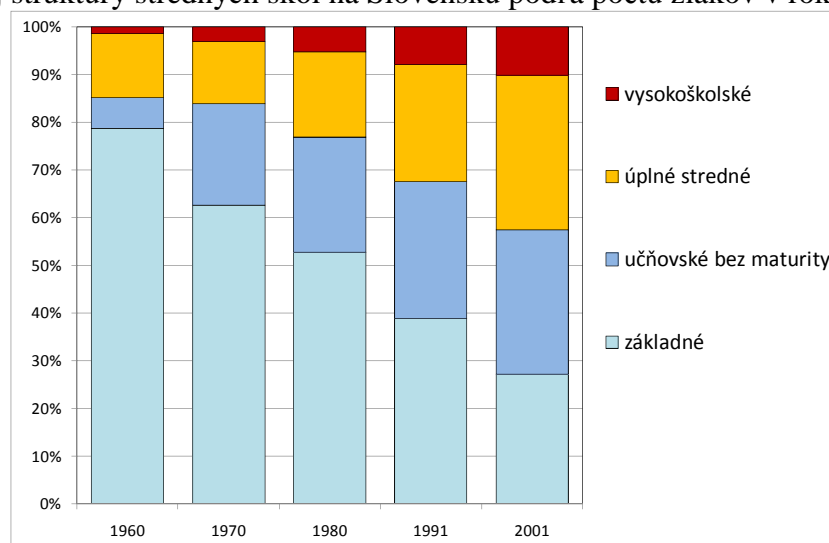
Z našich zistení vyplýva, že minimálne v posledných dvoch dekádach 20. storočia sa regionálne disparity vo vybraných aspektoch vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva prakticky nemenili. Je to pozoruhodné aj vzhľadom na skutočnosť, že v tomto období došlo k výrazným spoločensko-ekonomickým zmenám po novembri 1989. Zistili sme tiež, že regionálne

disparity sú oveľa výraznejšie najmä z hľadiska podielov vysokoškolsky vzdelaných osôb na celkovom obyvateľstve okresov než v prípade stredoškolsky vzdelaných osôb.

Hoci fakt, že regionálne disparity na Slovensku zostávajú z hľadiska vzdelanostnej štruktúry stále výrazné možno považovať za isté negatívum, možno sledovať i pozitívne vývojové tendencie. Prvou z nich je skutočnosť, že vzdelanostná štruktúra obyvateľstva Slovenska sa dlhodobo výrazne zlepšuje (obr. 9). Od roku 1960 klesol napr. podiel osôb so základným vzdelaním zo 78 % v roku 1960 na 27 % v roku 2001, pričom tento indikátor môžeme v širšom makroekonomickom kontexte spomenutom v úvode považovať potenciálne za nekvalifikovanú pracovnú silu. Výraznejší vplyv na vzdelanostnú štruktúru obyvateľstva mala aj transformácia spoločnosti po roku 1989, ktorá vyvolala štruktúrne zmeny v systéme stredného a vysokého školstva na Slovensku. Išlo o decentralizačné (napr. vznik regionálnych univerzít) a diverzifikačné procesy (napr. vznik súkromných škôl) v slovenskom školstve s kvantitatívnym rastom počtu škôl (cf. Gurňák a kol. 2009, 2010). Na druhej strane podľa teórie maximálne udržovanej nerovnosti (Raftery a Hout 1993) aj keď ponuka študijných príležitostí rastie, nerovnosti vo vzdelanostnej úrovni nemusia klesať (cf. Matejů a kol. 2003, Simonová 2009). Druhou pozitívnou tendenciou je fakt, že pozitívne zmeny vo vzdelanostnej štruktúre zasahujú plošne celé územie Slovenska aspoň do tej miery, že doposiaľ výrazne neprehlbujú regionálne rozdiely. Napriek celkovo pozitívnym trendom však možno konštatovať i isté negatíva, či riziká ďalšieho vývoja. Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva Slovenska vo svojich parametroch stále výrazne zaostáva za vyspelými krajinami.

Podstatná je i skutočnosť, že opisované trendy platili zatiaľ len do roku 2001 a je otázne či sa potvrdia blížiacim sa ďalším sčítaním obyvateľstva, najmä ak si uvedomíme turbulentné zmeny vo všetkých, najmä však vo vyšších stupňoch škôl. Taktiež implementácia Bolonskej deklarácie v slovenskom školstve v zmysle harmonizácie vysokoškolských titulov, resp. udeľovania titulu bakalár ako prvostupňového vysokoškolského vzdelania sa jednoznačne prejaví na vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva Slovenska v nasledujúcom cenzu. Samozrejme žiadne sčítanie obyvateľstva a následné nové vyčíslenie jeho vzdelanostnej štruktúry nedá odpoveď na kardinálne otázky týkajúce sa napríklad kvality vzdelania obyvateľov, využiteľnosť ich vzdelania v praxi atď., pretože priaznivé zloženie vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva je jedným, nie však jediným z dôležitých predpokladov pri vytváraní modernej postindustriálnej spoločnosti.

Obr. 9: Vývoj štruktúry stredných škôl na Slovensku podľa počtu žiakov v rokoch 1989-2009

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov (1980, 1991), Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Literatúra

- [1] Kol. (1987): Dejiny Slovenska II, Veda, Bratislava, s. 847
- [2] Kol. (1992): Dejiny Slovenska III, Veda, Bratislava, s. 936
- [3] Kršák a kol. 2009. Ottov historický atlas Slovensko, Ottovo nakladateľství, Bratislava, 559 s.
- [4] Guriňák, D., Križan, F., Lauko, V. (2009): Lokalizácia vysokých škôl na území Slovenska v časovo-priestorových súvislostiach. In: Ručinská, S. eds. Úloha univerzít v regionálnom rozvoji. Košice: UPJŠ Košice (v tlači).
- [5] Guriňák, D., Križan, F., Lauko, V. (2009): Lokalizácia stredných škôl na území Slovenska v časovo-priestorových súvislostiach. In: Klimová, V. ed. XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Brno: MU, (v tlači).
- [6] Kolektív autorov (1920): Statistická příručka republiky Československé I. Praha: Státní úřad statistický v Prahe.
- [7] Kolektív autorov (1916): Népszámlálása. V. rész, Részletes demográfia. Budapest: Pesti Könyvnyomda részvénytársaság.
- [8] Matejů, P., Řeháková, B., Simonová, N. (2003): Transition to University under Communism and after Its Demise. The Role of Socio-economic Background in the Transition between Secondary and Tertiary Education in the Czech Republic 1948-1998. Sociologický časopis, Vol. 39, No. 3, s. 301-323.
- [9] Raftery, A. E., M. Hout. (1993): Maximally Maintained Inequality: Expansion, Reform, and Opportunity in Irish Education, 1921-75. Sociology of Education, Vol. 66, No. 1, s. 41-62.
- [10] Sčítanie ľudu, domov a bytov 01.11.1980.
- [11] Sčítanie ľudu, domov a bytov 03.03.1991.
- [12] Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 26.05.2001
- [13] Simonová, N. (2009): Proměny v mezigeneračním přenosu dosaženého vzdělání v České republice v historické perspektivě. Sociologický časopis, Vol. 45, No. 2, s. 291-313.

Pod'akovanie: príspevok vznikol v rámci finančnej podpory grantu VEGA 1/0454/09.

VÝVOJ A ROZMIESTNENIE VYSOKÝCH ŠKÔL NA SLOVENSKU- ODRAZ V REGIONÁLNEJ ŠTRUKTÚRE VZDELANIA EKONOMICKY AKTÍVNEHO OBYVATEĽSTVA

DEVELOPMENT AND LOCALIZATION OF UNIVERSITIES AND COLLEGES IN SLOVAKIA – REFLECTED IN REGIONAL EDUCATION STRUCTURE OF ECONOMICALLY ACTIVE POPULATION

DOC. RNDR. VIERA VLČKOVÁ, CSc.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta národohospodárska
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
e-mail: vlckova@euba.sk*

Anotácia

Vzdelanie, bolo ako forma investície do budúcnosti po niekoľko desaťročí zanedbávané a to aj po tom, ako Adam Smith uznal, že vzdelanie má priamy a navyše aj pozitívny vplyv na produktivitu pracovníkov. Základ zabezpečiť vzdelanie je v rozvoji univerzít a vysokých škôl. Vzdelávanie je v súčasnosti základ pre každého jedinca, rozvinúť jeho schopnosti čo mu zabezpečí životné potreby, ale i rozvoj jednotlivých regiónov na Slovensku.

V príspevku sa zameriavame predovšetkým na vplyv kvantitatívnej stránky vysokoškolského prostredia, jeho rozmiestnenia, ako i vplyv na vývoj vzdelanostnej štruktúry na Slovensku a odraz v regionálnej štruktúre vzdelania EAO.

Kľúčové slová

vysoká škola, vzdelávanie, región, ekonomicky aktívne obyvateľstvo.

Annotation

Education as an investment in future had been neglected for several decades even after Adam Smith had acknowledged that education had a direct and moreover positive influence on labour productivity. The basis for education lies in the advancement of universities and colleges. Education is the fundamental right for an individual to develop their abilities in order to secure their living standard along with the development of particular regions in Slovakia.

In the article we are concerned with the impact of quantitative aspects of the university environment, its localization as well as its influence upon the development of education structure in Slovakia and the regional structure of economically active population.

Key words

education, university, college, economically active population

JEL classification: J2

Úvod

Vzdelanie je dôležité nielen pre fungovanie podnikov, ale aj regiónov, je považované za kvalitatívny ukazovateľ úrovne pracovných síl. Jeho prostredníctvom sa rozširujú základné poznatky, pretvárajú sa na odborné znalosti a zručnosti a využívajú, ako aktívum pri hľadaní práce.

Neustále formovanie poznatkov a znalostí je v súčasnosti dôležité aj pre regionálny rozvoj, regionálny a ekonomický rast krajiny. Dostatok odborných vedomostí obyvateľov poskytuje krajine predpoklady znížiť medzinárodné ekonomické rozdiely.

Cieľom príspevku je na základe štatistickej databázy poukázať na prírastok vysokých škôl a ich absolventov na Slovensku za časové obdobie rokov 2003-2009, a prejav tohto vzdelania na ekonomicky aktívne obyvateľstvo. Na základe týchto dát je zhotovený i graf č.1, dotýkajúci sa vývoja absolventov VŠ v priebehu trojročných intervalov.

Vzdelanosť na Slovensku

Vzdelanie, bolo ako forma investície do budúcnosti po niekoľko desaťročí zanedbávané a to aj po tom, ako *Adam Smith* uznal, že vzdelanie má priamy a navyše aj pozitívny vplyv na produktivitu pracovníkov.

Benčo, J. (2002) uvádza, že účinnosť vzdelávania je vlastne „vyšpecifikovanie optimálneho množstva vzdelania, to znamená, určenie rozmeru lebo veľkosti vzdelávacieho systému, ktorý bude maximalizovať čistý spoločenský úžitok.“¹ Pri zovšeobecňovaní treba identifikovať efekty poskytovaného vzdelávania vo forme nákladov a úžitkov.

Vzdelanostnú úroveň môžeme chápať ako štatistické vyjadrenie úrovne vzdelania dospeljej populácie a vzdelanostnú štruktúru, ako obraz rozloženia obyvateľstva z pohľadu dosiahnutého stupňa určitého vzdelania.

Uvedomenie si dôležitosti vzdelania možno dokumentovať aj rastom počtu obyvateľov s úplným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním., ktoré sa dosiahlo v období rokov 2000 až 2008 a poklesom ekonomicky aktívneho obyvateľstva s ukončeným základným , alebo učňovským vzdelaním resp. bez vzdelania.

V kontexte vzdelania a ľudského kapitálu existujú očakávania, ktoré by mala pracovná sila plniť. Zahŕňajú odborné vedomosti, poznatky a schopnosti aj takzvané celoživotné vzdelávanie. Odbornosť a špecializácia, podporuje rast mobility, či už národnej alebo medzinárodnej, schopnosť kvalitne spolupracovať s inými krajinami. (Plavčan, P., 2006).

Terciárne vzdelávanie v SR a v ČR

Terciárny sektor vzdelávania sa v súčasnosti člení na vzdelávanie vysokoškolské a vyššie odborné. Vysokoškolské vzdelávanie poskytujú tradične vysoké školy (na úrovni ISCED 5A a 6), vyššie odborné vzdelávanie je organizované Vyššími odbornými školami (VOŠ) (na úrovni ISCED 5B). VOŠ experimentálne overovali ako nový typ postredoškolského vzdelávania od roku 1992 v Česku. Novou súčasťou vzdelávacieho systému Českej republiky

¹ BENČO, J. 2002. *Ekonomía vzdelávania*, Bratislava : IRIS, 2002, 57-59 s., ISBN 80-89018-41-6

sa stali po novelizácii školského zákona (z roku 1995) a fungovať začali od školského roku 1995/96. Väčšina VOŠ pôsobí popri stredných odborných školách. Vyššie odborné vzdelávanie poskytujú aj konzervatória.

Vysoké školy môžu byť z hľadiska zriaďovateľa:

- verejné, zriadené zákonom
- súkromné
- štátne (len vysoké školy vojenské, policajné, zdravotné) zriadené zákonom a riadené príslušnými ministerstvami

Po roku 1990 sa rozšírila sieť vysokých škôl na Slovensku, čím sa zvýšila dostupnosť vysokoškolského vzdelávania v ďalších regiónoch Slovenska. Zaviedol sa aj nový typ štúdia - štúdium krátkeho cyklu (bakalárske). Otvorením tohto druhu štúdia sa diverzifikoval obsah a organizačné formy vysokoškolského vzdelávania.

Problémom na týchto školách je nepružná štruktúra študijných odborov, ktorá väčšinou zaostáva za požiadavkami vyplývajúcimi z rozvojových potrieb regiónov a trhu práce.

Po roku 1990 sa na Slovensku založilo až 19 nových univerzít a vysokých škôl. Z tohto počtu VŠ bolo 10 súkromných. Nasledujúca tabuľka predstavuje vysoké školy na Slovensku podľa roku založenia i podľa kraja v ktorom sa nachádza.

Tab. 1 : Vysoké školy podľa kraja a vzniku

VŠ	Kraj / Mesto	Vznik
UK	BA	1919
STU	BA	1937
EUBA	BA	1940
VŠMU	BA	1949
VŠVU	BA	1949
SZU	BA	2002
VŠZaSP SA	BA	2003
BVŠP	BA	2004
VŠEM	BA	2004
BMVŠ	BA	2006
UMB	BB	1992
AU	BB	1997
TUZ	BB / ZV	1946
UVL	KE	1949
TUK	KE	1952
UPIŠ	KE	1959
VŠBM	KE	2006
ŠPU	NI	1946
UKF	NI	1959
UJS	NI / KN	2004
PU	PO	1997
VŠMP	PO	2005
TNUAD	TN	1997
VŠM	TN	1999
DTI	TN	2006
SEVŠ	TN / SA	2005
TTU	TT	1992
UCM	TT	1997

VŠS	TT / GA	2005
ŽU	ZA	1953
AOS	ZA / LM	1973
KU	ZA / RK	2000
	Verejné	
	Súkromné	
	Štátne	

Zdroj : <http://www.portalvs.sk/> , vlastné spracovanie

Verejné vysoké školy

V roku 2003 bolo na Slovensku 19 verejných vysokých škôl s 95 fakultami.

V Bratislavskom kraji sa nachádzalo 5 verejných vysokých škôl (VVŠ), v Banskobystrickom kraji 3 a Košickom taktiež 3 , v ostatných krajoch 1-2 VVŠ.

V roku 2003 absolvovalo štúdium na verejných vysokých školách dennou formou **17 868** absolventov a externou formou **8 726**. Do roku 2006 sa zvýšil počet na dennom o **2 760** absolventov a na externom o **4 878**.

O ďalšie tri roky , teda do roku 2009 sa počet absolventov dennej formy zvýšil o **20 559** a externej formy o **5 909**. Dennú formu teda ukončilo **41 187** absolventov, externú formu **19 509** absolventov. To znamená, že v roku 2009 absolvovalo na verejných vysokých školách dennú formu štúdia o **56,6%** viac študentov, ako v roku 2003 a externú formu o **55,3%** absolventov.(tab.č.1)

Súkromné vysoké školy

V roku 2003 sa na Slovensku nachádzala len jediná súkromná VŠ v Trenčíne (Vysoká škola manažmentu). V roku 2009 bolo 10 súkromných vysokých škôl a študenti tam mohli študovať na 14-tich fakultách. V Bratislavskom a Trenčianskom kraji sa nachádzajú 4 súkromné VŠ, v Košickom a Prešovskom kraji po 1.VŠ

Absolventov denného štúdia bolo na tomto type škôl v roku 2003 **15** a externí boli iba **2**.

V roku 2006 sa počet absolventov denného štúdia zvýšil na **41**. Najviac sa zvýšil počet Zatiaľ, čo v roku 2003 boli **2**, v roku 2006 sa ich počet zvýšil na **656**. Dôvodom bol vznik Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety v Bratislave a povinnosť zdravotných sestier , pokiaľ majú záujem o pracovnú a finančnú postup, absolvovať vysokoškolské štúdium tohto zamerania. Z celkového počtu študentov externého štúdia súkromných VŠ ich na tejto vysokej škole štúdium ukončilo až **629**.

V roku 2009 sa znížil počet absolventov externou formou o **12**. Externú formu štúdia ukončilo 644 absolventov. Zmena bola v počte absolventov denného štúdia, išlo o takmer 24 násobok počtu absolventov z roku 2006. Dennú formu absolvovalo v roku 2009 až **972** študentov.

Štátne vysoké školy

Štátne vysoké školy na Slovensku sú vojenského, policajného alebo zdravotníckeho charakteru.

Štátne vysoké školy fungujú na Slovensku od roku 2006. 2 štátne VŠ sa nachádzajú v Bratislavskom kraji – Akadémia policajného zboru a Slovenská zdravotnícka univerzita. Tretia štátna VŠ sa nachádza v Žilinskom kraji – Akadémia ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši. Študenti môžu študovať a ukončiť vzdelávanie na 5 fakultách.

V roku 2006 absolvovalo dennú formu **435** študentov a externú formu štúdia ukončilo **565** absolventov.

Počet absolventov dennej formy štúdia v roku 2009 klesol na **349**. Naopak počet absolventov externej formy vzrástol viac ako dvojnásobne. Oproti roku 2006 tak roku 2009 absolvovalo na štátnych VŠ **1 348** absolventov.

Vývoj počtu absolventov I. a II. stupňa

Nárast vysokých škôl a univerzít je na Slovensku vysoký, v prepočítaní na počet obyvateľov. Nárast škôl sa odráža prirodzene aj v náraste absolventov a vo vzdelanosti ekonomický aktívneho obyvateľstva.

Tab. 2 : Porovnanie vývoja vysokoškolsky vzdelaných v roku 2003 a 2008 (v %)

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	% (2008-2003)
BA	25,7	26	26,8	26,8	27,9	28,7	3
TN	10	12,4	14,4	13	12,7	14,6	4,6
KE	9,3	10,3	13,3	14,3	14,2	14,3	5
TT	8,7	10,1	10	10,3	12,2	13,3	4,6
PO	10,8	11,4	13,1	13,1	11,3	13	2,2
ZA	10,2	10,2	11,8	14,2	13,2	12,8	2,6
BB	10,6	10,7	11,7	12	11,7	11,4	0,8
NI	8,2	8,8	8,9	11	12,1	11	2,8

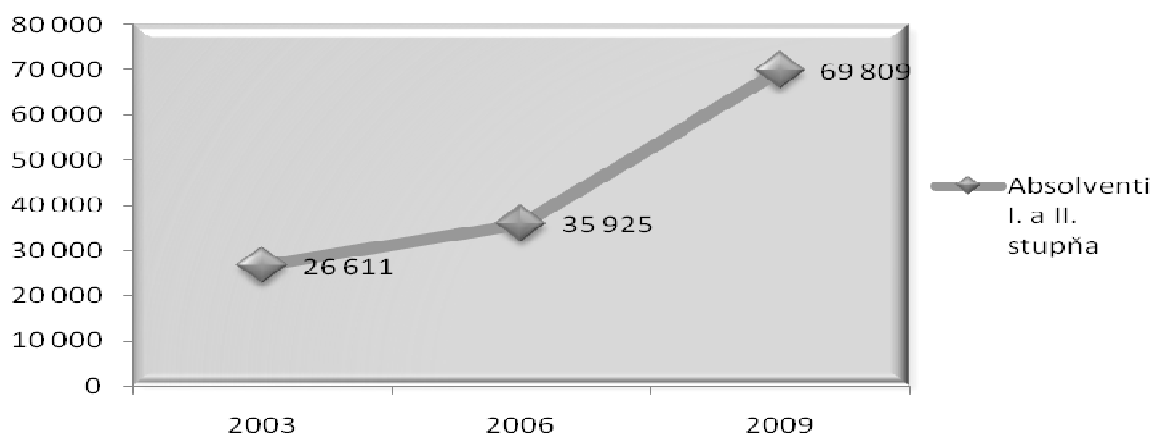
Zdroj : www.statistics.sk, sekcia regdata, vlastná úprava

Nárast vysokoškolsky vzdelaného EAO v období rokov 2003-2008 sa sledoval v každom kraji. Najvyšší bol práve v krajoch , kde bol aj vysoký nárast VŠ a to v Trnavskom kraji, kde pribudli 2 verejné univerzity a jedna súkromná vysoká škola, ako i v Trenčianskom kraji, kde pribudla jedna verejná univerzita a tri súkromné vysoké školy. Najmenší prírastok vysokoškolsky vzdelaných bol v Banskobystrickom kraji, kde bola otvorená Technická univerzita už v roku 1946, teda tento kraj vždy patril k regiónom s vyrovnaným počtom absolventov v rámci regiónov Slovenska. Po roku 1990 sa v kraji založila ešte 1 univerzita a 1 akadémia umenia.

Najvyššie hodnoty v podiele vysokoškolsky vzdelaných dosahoval a dosahuje Bratislavský kraj po celé sledované obdobie. Na druhom mieste bol Trenčiansky kraj, ktorý oproti roku 2003 zaznamenal spolu s Trnavským krajom aj najvyšší percentuálny nárast.

Dôvodom, prečo je Nitriansky kraj na poslednom mieste, môže byť viac. Ponuka atraktívnejších odborov štúdia je mimo tento kraj, slabá je ponuka miest na trhu práce v Nitrianskom kraji, čo je pre budúcich absolventov demotivujúcim faktorom.

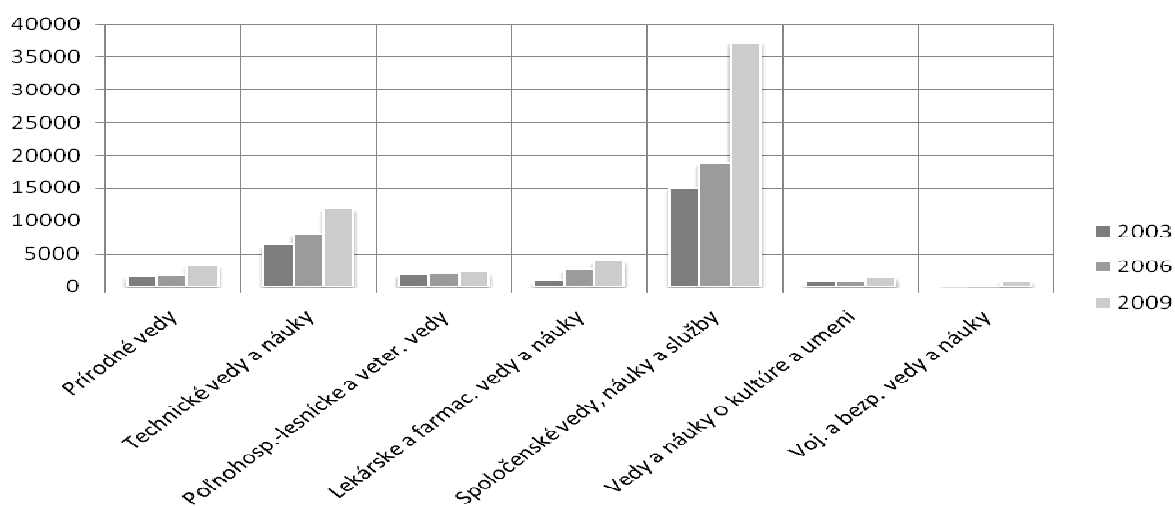
Najväčší rozdiel v počte absolventov vidno v porovnaní rokov 2003 a 2009. V roku 2003 bol počet absolventov I. a II. stupňa štúdia, dennej i externej formy, verejných i súkromných vysokých škôl spolu **26 611**. V roku 2009 sa ich celkový počet zvýšil o **43 198** absolventov. Grafe č.1 názorne tento nárast v trojročných intervaloch. v počte absolventov I. a II. stupňa znázorňuje.

Graf 1 : Vývoj počtu absolventov I. a II. stupňaZdroj : www.uips.sk

Zameranie absolventov I. a II. stupňa štúdia

Slovenské vysoké školy ponúkajú pre študentov širokú škálu odborov. Dôležité je ponúknuť také študijné odbory, po absolvovaní ktorých sa ich absolventi uplatnia na trhu práce. Na verejných vysokých školách v roku 2003 najviac absolventov ukončilo štúdium v odbore spoločenských vied s počtom absolventov **15 038**, čo z celkového počtu absolventov predstavuje 56,5% a v roku 2009 sa ich počet zvýšil na **37 280**, čo z celkového počtu absolventov činilo 61,4%.

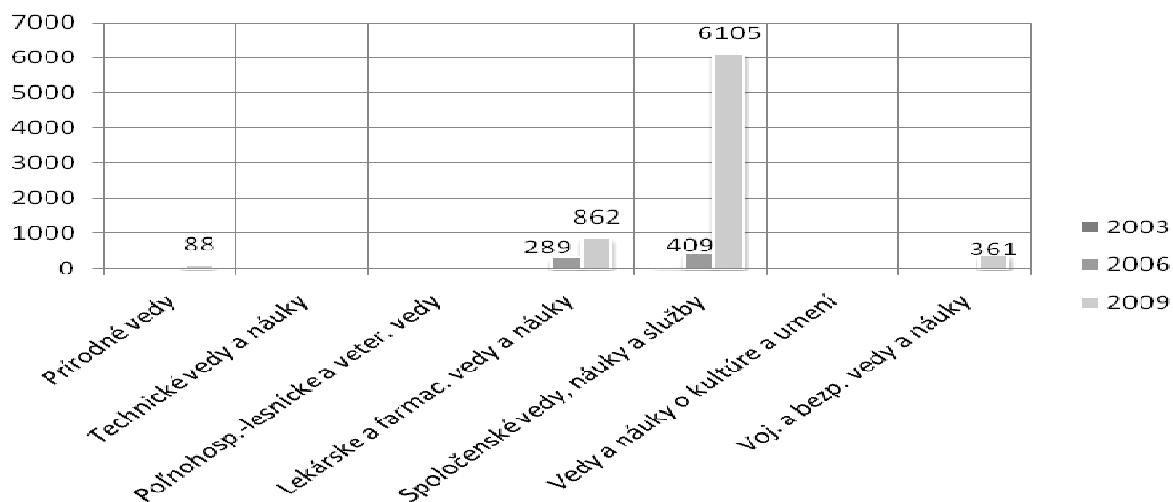
Podľa počtu absolventov druhé miesto patrilo odboru technické vedy a náuky, ktoré v roku 2003 ukončilo **6 393** študentov (24%) do roku 2009 tento počet vzrástol na **11 979** absolventov (19,7%) z počtu absolventov daného roku. Najmenej študentov absolvovalo vojenské a bezpečnostné vedy a náuky.

Graf 2: Vývoj absolventov I. a II. stupňa štúdia podľa odborov v sledovanom období na verejných vysokých školáchZdroj : spracované na základe www.uips.sk

Dôvodom, prečo si študenti najčastejšie vyberajú spoločenské vedy a technické vedy, je napredovanie doby smerom k informačným technológiám a financiám.

Najmä ekonomické vedy lákajú študentov nielen možnosťou uplatnenia sa na trhu práce, ale aj budúcim finančným ohodnotením. Informatizácia a technický pokrok sú základným kameňom vývoja znalostnej spoločnosti. Súkromné vysoké školy majú tiež najviac absolventov v odboroch spoločenských vied a náuk.

Graf 3: Vývoj absolventov I. a II. stupňa štúdia podľa odborov v sledovanom období na súkromných vysokých školách

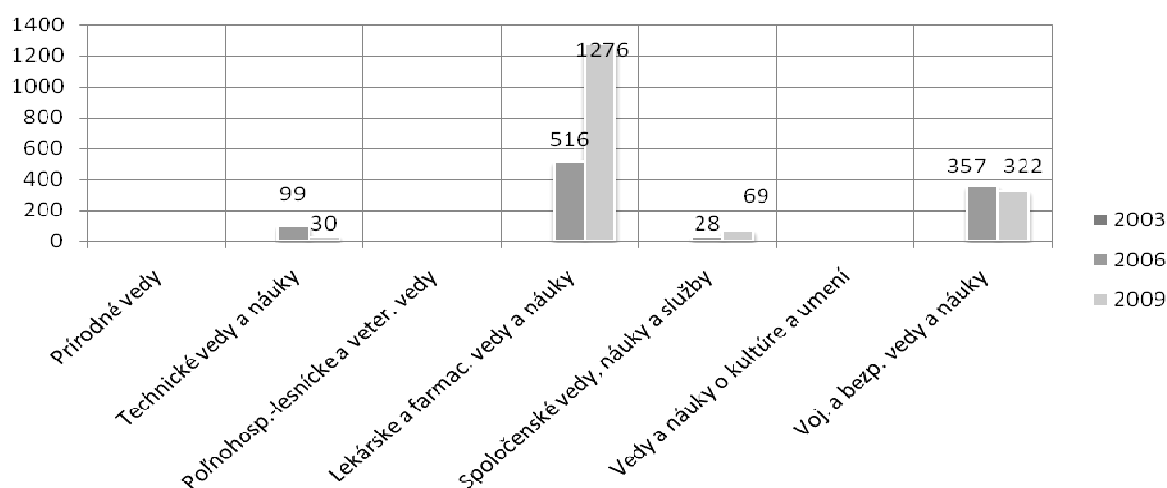

Zdroj : spracované na základe www.uips.sk

Štátne vysoké školy, ako sme uviedli u nás vznikli až v roku 2006. Ich zameranie je najmä zdravotnícke, vojenské a policajné. Najviac absolventov vyštudovalo odbor lekárske vedy ako v roku 2006 (**516** absolventov), tak aj v roku 2009 (**1 276** absolventov).

Vojenské vedy vyštudovalo v roku 2009 o 35 menej absolventov, ako v roku 2006, kedy ich absolvovalo **357**. Dôvodom tejto skutočnosti môže byť aj profesionalizácia armády.

Graf 4: Vývoj absolventov I. a II. stupňa štúdia podľa odborov v sledovanom období na štátnych vysokých školách

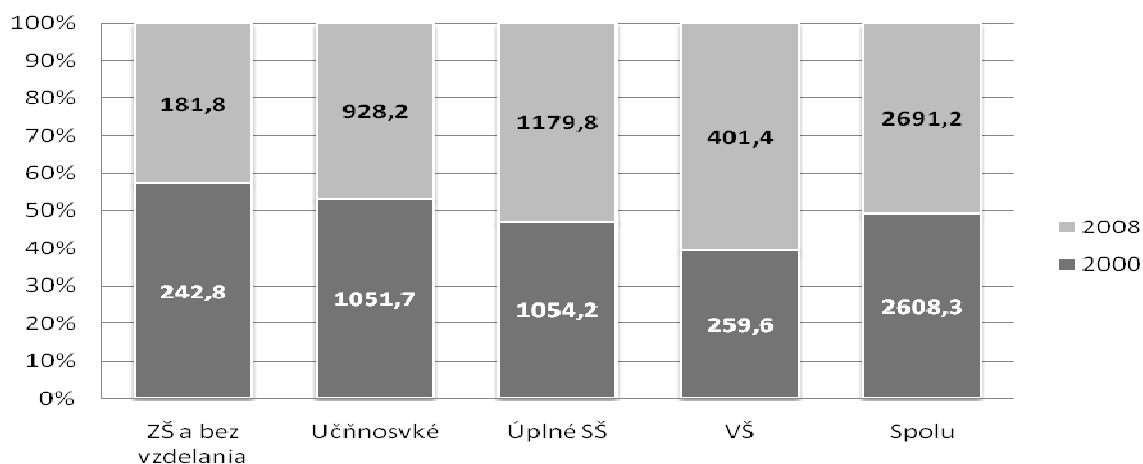

Zdroj : www.uips.sk, vlastná úprava

Rast vzdelania ekonomicky aktívneho obyvateľstva v regiónoch

Rastúci počet Vysokých škôl v regiónoch Slovenska , mení vzdelanostnú úroveň ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Iba za posledných 8 rokov vzrástol počet vysokoškolsky vzdelaných osôb z 256,6 tisíc na 401,4 tisíc a poklesol počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva s ukončením základným, učňovským vzdelaním , či bez vzdelania.

Graf 5: Vývoj vzdelanostnej úrovne EAO v rokoch 2000 a 2008 - % podiel na celkovom počte EAO (absolútne hodnoty v tis.)

Zdroj : vlastné spracovanie na základe www.statistics.sk

Vývoj vzdelanostnej štruktúry ekonomicky aktívnych obyvateľov sa sledované obdobie menil aj v jednotlivých krajoch SR. Nasledujúca tabuľka č.3, iba potvrdzuje skutočnosť , že nárast počtu Vysokých škôl sa odrazil aj v počte vysokoškolsky vzdelaných EAO. Nie je kraj , v ktorom by tento nárast nebol zaznamenaný. Neberúc do úvahy Bratislavský kraj, ktorý vždy mal a má najvyšší podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov , vysoký nárast je v Trenčianskom kraji a Banskobystrickom kraji.

Tab. 3: Vzdelanostná štruktúra ekonomicky aktívneho obyvateľstva v krajoch SR v rokoch 2000 a 2008 v tis.

Kraj	Typ vzdelania	2000	2008	Kraj	Typ vzdelania	2000	2008
BA	ZŠ a bez vzdelania	22,2	17,6	ZA	ZŠ a bez vzdelania	32,1	21,1
	Učňovské	76,4	72,2		Učňovské	141,2	129,4
	Úplné SŠ	160,4	157		Úplné SŠ	129,6	142,6
	VŠ	78,1	99,2		VŠ	29,2	43,7
	Spolu	337,2	345,9		Spolu	332,1	336,8
TT	ZŠ a bez vzdelania	28,4	16,9	BB	ZŠ a bez vzdelania	31,5	34,5
	Učňovské	117,9	100,7		Učňovské	121,8	98,1
	Úplné SŠ	106,6	145,4		Úplné SŠ	136,6	146,7
	VŠ	20,1	33,8		VŠ	27,5	47,6
	Spolu	273	296,9		Spolu	317,4	326,9
TN	ZŠ a bez vzdelania	21,7	12,9	PO	ZŠ a bez vzdelania	27,2	31,8
	Učňovské	141	122,9		Učňovské	159,8	133,9
	Úplné SŠ	109,2	120,8		Úplné SŠ	145,3	159,3
	VŠ	22,2	42,7		VŠ	30,2	49,8
	Spolu	294,1	299,3		Spolu	362,4	374,8
NI	ZŠ a bez vzdelania	40,3	23,9	KE	ZŠ a bez vzdelania	39,3	23,3
	Učňovské	150,4	147,4		Učňovské	143,3	123,6
	Úplné SŠ	119	149,6		Úplné SŠ	147,5	158,5
	VŠ	25,6	39,6		VŠ	26,6	44,9
	Spolu	335,3	360,5		Spolu	356,7	350,3

Zdroj : www.statistics.sk

Zhrnutie

V dnešnej dobe sa rýchlo rozvíjajú nové technológie, ktoré sa stávajú súčasťou každodenného života. Na to, aby sme ich zvládli a vedeli aj využiť, nám však už nestačia základné zručnosti. Aby sme ich vedeli aj využiť vo svoj prospech, ako aj pre budúce povolanie, potrebujeme dosiahnuť najvyššie vzdelanie.

Po spracovaní štatistických ukazovateľov sme sledovali, ako sa vzhľadom na rast vysokých škôl menil počet vysokoškolsky vzdelaného EAO z ich celkového počtu. V Bratislavskom kraji sa ich počet zvýšil o **14 000**, v Trnavskom kraji o **4 100**. V Trenčianskom kraji zaznamenali nárast EAO o **15 400**, v Nitrianskom o **11 300**, Žilinský kraj zaznamenal nárast o **7 700** EAO s vysokoškolským vzdelaním.

Tab. 4: Počet vysokoškolsky vzdelaných z celkového počtu EAO v kraji v tis.

Kraj	Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008
BA	Spolu	331,9	330,3	330,5	331,8	338,4	345,9
	VŠ	85,2	86	88,6	89	94,4	99,2
TT	Spolu	280,6	288	289,1	289,9	290,1	296,9
	VŠ	29,7	30,8	33,8	34,7	33,8	33,8
TN	Spolu	294,8	294,8	295,2	301,2	294,6	299,3
	VŠ	27,3	30,4	39,2	43	41,7	42,7
NI	Spolu	346,3	350,5	346	342,8	349,8	360,5
	VŠ	28,3	30,7	30,7	37,6	42,3	39,6
ZA	Spolu	333,1	332,5	331,6	333,6	332,7	336,8
	VŠ	36	37,9	43,3	43,8	37,5	43,7
BB	Spolu	323	326,6	326,7	326	324,5	326,9
	VŠ	32,2	40,5	47,1	42,4	41,2	47,6
PO	Spolu	363,6	373,8	373,7	377,2	375,6	374,8
	VŠ	31,5	37,6	37,4	38,7	45,7	49,8
KE	Spolu	361	362,1	353,1	352,3	343,3	350,3
	VŠ	37	37	41,7	50	45,4	44,9

Zdroj : www.statistics.sk, regionálna databáza, vlastná úprava

V Banskobystrickom kraji ide o nárast **15 400**, v Prešovskom kraji sa zaznamenal najvyšší nárast **18 300** a v Košickom **7 900** vysokoškolsky vzdelaných EAO (tab.č.4).

Základným predpokladom ekonomického napredovania a sociálneho rozvoja Slovenskej republiky je terciárna vzdelanosť jej obyvateľstva. Poslaním vysokých škôl, ktoré sú súčasťou európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania a spoločného európskeho výskumného priestoru, je rozvíjať harmonickú osobnosť, vedomosti a tvorivosť človeka a prispievať k rozvoju vzdelanosti, vedy, kultúry celej spoločnosti. Podľa zistených informácií, došlo viac-menej k veľkému nárastu študentov a absolventov vysokoškolského štúdia. Je veľmi potešujúce, že mladí ľudia majú motiváciu a chuť učiť sa a získavať vedomosti, stále ale riešime otázku, nie je takýto rýchly nárast vysokoškolsky vzdelaných ľudí na úkor ich kvality?

Literatúra

- [1] BENČO, J. 2002. Ekonomia vzdelávania, Bratislava : IRIS, 2002, 57-59 s., ISBN 80-89018-41-6
- [2] ČAPLÁNOVÁ, A., 1999. Ekonomia vzdelávania a tvorba ľudských zdrojov, Bratislava : IURA Edition 1999, 42 s., ISBN 80-88715-22-9
- [3] DUDOVÁ, I., 2009, Ekonomia vzdelávania, Bratislava, Ekonom, 2009, 15 s., ISBN 978-80-225-2750-7
- [4] KOUŘILOVÁ, J., 2009. Vývoj vysokých škol v ČR po r. 1998 a jejich regionální dostupnost, In: Žárska, E. – Vlčková, V. – Černěnko, T. Recenzovaný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Regionálna a miestna verejná samospráva v znalostnej ekonomike, Bratislava, 2009
- [5] DOBEŠ, M., 2001. Ľudský kapitál a výkonnosť ekonomiky, [online] In : Bratislava, 2001 [citované 10. apríla 2010] Dostupné na: internete <http://www.saske.sk/stredisko/ludsky_kapital.pdf

- [6] MIKOLAJ, J., Návrh Stratégia celoživotného vzdelávania a celoživotného poradenstva, [online] In : Bratislava, 2005, [citované 11.apríla 2010], 5 s. Dostupné na: <<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/6A847EE226025333C12572C6002695FD>>
- [7] IVANIČKOVÁ, A.,- VLČKOVÁ, V.- BELVONČÍKOVÁ,, E.: Education, Institutions and Learning Sustainable Regional Competitiveness, Medzinárodná konferencia CERS 2007, Starý Smokovec
- [8] Bolonský proces [online], [citované 14.apríla 2008], Dostupné na internete: <http://www3.srk.sk/?menuclick=G-Bolonsky_proces>
- [9] CHUDÍKOVÁ, Z.: 2009. Úloha vysokých škôl v procese vytvárania znalostnej spoločnosti na Slovensku, diplomová práca

Príspevok bol spracovaný ako súčasť projektu VEGA „ Inovatívne koncepty a prístupy v rozvoji územných samosprávnych celkov v podmienkach znalostnej ekonomiky“ č. 1/0254/10/13

Prílohy:**Príloha 1**

Zoznam skratiek vysokých škôl Slovenskej republiky

Skratka VŠ	Názov VŠ a sídlo
AU BB	Akadémia umení v Banskej Bystrici
EU BA	Ekonomická univerzita v Bratislave
KU RK	Katolícka univerzita v Ružomberku
PU PO	Prešovská univerzita v Prešove
SPU NI	Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
STU BA	Slovenská technická univerzita v Bratislave
TU KE	Technická univerzita v Košiciach
TU ZV	Technická univerzita vo Zvolene
TNU AD	Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
TU TT	Trnavská univerzita v Trnave
UPJŠ KE	Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
UJS KN	Univerzita J. Selyeho v Komárne
UK BA	Univerzita Komenského v Bratislave
UKF NI	Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
UMB BB	Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
UCM TT	Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
UVL KE	Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach
VŠMU BA	Vysoká škola múzických umení v Bratislave
VŠVU BA	Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave
ŽU ZA	Žilinská univerzita v Žiline
BMVŠ LŠ BA	Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií v Bratislave
BVŠP BA	Bratislavská vysoká škola práva v Bratislave
DTI	Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom
SVŠ	Stredoeurópska vysoká škola v Skalici
VŠBM	Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach
VŠEMVŠ	Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave
VŠM TN	Vysoká škola manažmentu v Trenčíne
VŠMP	Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove
VŠ Sl.	Vysoká škola v Sládkovičove
VŠZSP svA	Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
AOS	Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
APZ	Akadémia Policajného zboru v Bratislave
SZU	Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave

Príloha 2

Tabuľka sídiel VŠ s ich počtom

Mesto	Počet VŠ
Banská Bystrica	2
Bratislava	11
Dubnica/Váhom	1
Komárno	1
Košice	4
Liptovský Mikuláš	1
Nitra	2
Prešov	2
Ružomberok	1
Skalica	1
Sládkovičovo	1
Trenčín	2
Trnava	2
Zvolen	1
Žilina	1

Zdroj : <http://www.portalvs.sk/sk/informacie-o-vysokých-školách>

**LOKALIZÁCIA STREDNÝCH ŠKÔL NA ÚZEMÍ SLOVENSKA
V ČASOVO-PRIESTOROVÝCH SÚVISLOSTIACH****LOCALIZATION OF SECONDARY SCHOOLS IN SLOVAKIA IN
SPACE-TIME CONTEXT****RNDR. DANIEL GURŇÁK, PHD.****RNDR. FRANTIŠEK KRÍŽAN, PHD.****PROF. RNDR. VILIAM LAUKO, PHD.**

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave,
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: gurnak@fns.uniba.sk, krizan@fns.uniba.sk, lauko@fns.uniba.sk*

Anotácia

Predložený príspevok je zameraný na problematiku rozvoja stredného školstva na území Slovenska od počiatku novoveku do súčasnosti, so zameraním na transformačné obdobie po roku 1989. Zamerali sme sa nielen na kvantitatívny rast počtu stredných škôl, ale aj na ich distribúciu v rámci Slovenska. Analyzovali sme tiež zmeny vnútorných premien štruktúry stredných škôl z hľadiska ich zamerania (gymnaziá, odborné školy, špeciálne školy/učilištia) a štruktúry ich zriaďovateľov (štátne, cirkevné a súkromné školy). Pozornosť sme venovali aj vývoju počtu žiakov stredných škôl za posledných 20 rokov.

Kľúčové slová

stredné školstvo, sieť školských zariadení, regionálne disparity

Annotation

The paper is focused on problems of secondary schools system development in Slovakia since the modern times to the present with specialization to transformation period after 1989. We focused not only on quantitative growth of secondary schools but also on their distribution in Slovakia. We analyzed the changes of endogenous structure transformation of secondary schools from the point of view of their specialty (grammar schools, vocational schools, training centers) and the structure of their founder (state-owned, clerical and private schools). We also focused our attention on development of the number of secondary school students during last 20 years.

Key words

secondary schools system, network of secondary schools, regional disparities

JEL classification: I21

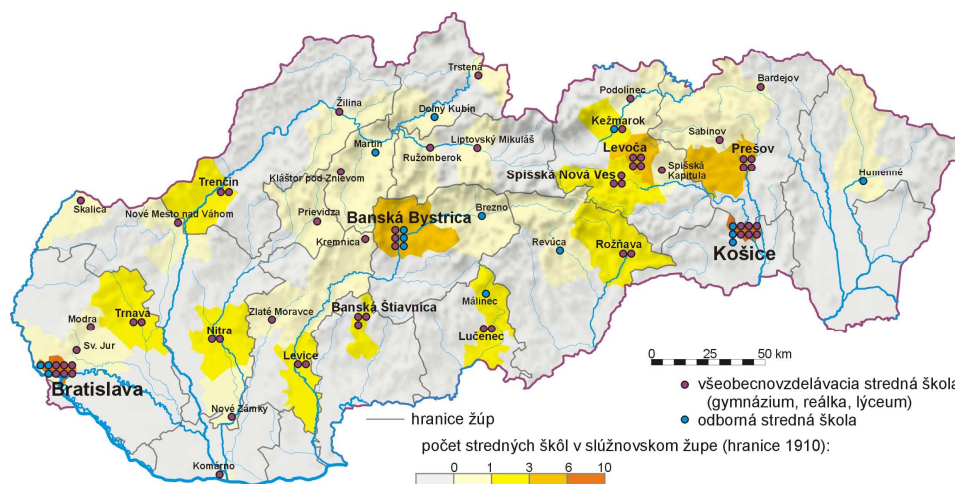
Úvod

Jednou z aktuálních tém súčasnosti je problematika budovania vzdelanostnej ekonomiky. Väčšina odborníkov sa zhoduje v tvrdení, že jedným zo základných predpokladov ďalšieho úspešného hospodárskeho rozvoja Slovenska je rozširovanie výroby s vysokou pridanou hodnotou. Nevyhnutnou podmienkou takéhoto smerovania je dostatok kvalifikovanej pracovnej sily. Tú dokáže vychovať len rozvinuté, všeobecne dostupné a najmä kvalitné školstvo. V našej štúdií *Lokalizácia vysokých škôl na území Slovenska v časovo-priestorových súvislostiach* (Gurňák a kol. 2009) sme sa zaoberali problematikou rozvoja siete vysokých škôl na Slovensku. V predkladanom príspevku svoju pozornosť upriamime na analýzu niektorých aspektov rozvoja siete stredných škôl na Slovensku.

Vývoj siete stredných škôl na Slovensku

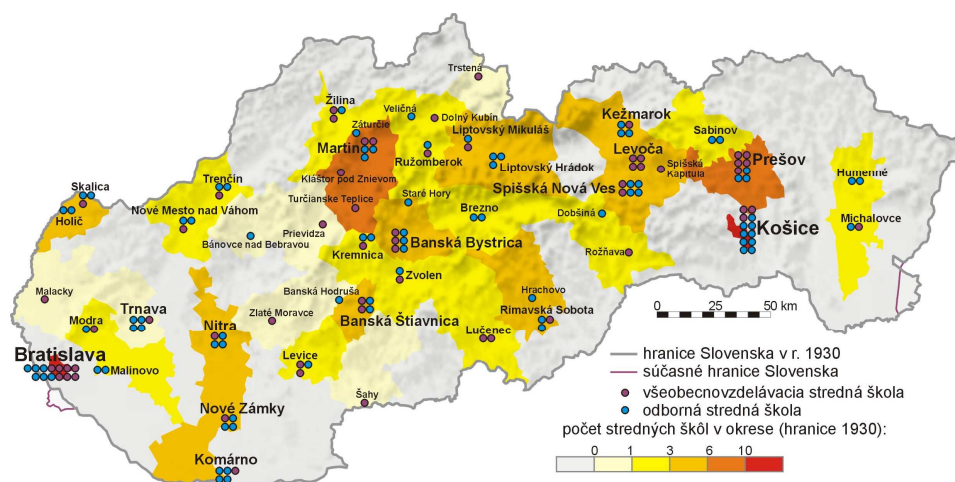
O počiatkoch vývoja siete stredných škôl na území Slovenska sa dá hovoriť už v období renesancie a najmä reformácie. Zmena spoločenskej klímy v tomto období vytvorila dopyt po kvalitnejšom a najmä dostupnejšom vzdelaní pre relatívne širšie vrstvy obyvateľstva, najmä z radov meštianstva. Univerzitné vzdelanie bolo ťažko dostupné (v tej dobe väčšinou iba za hranicami Uhorska) a drahé, pričom prípadná snaha o založenie nových univerzít si vyžadovala i patričnú podporu zo strany cirkvi a panovníka. Naproti tomu vytváranie stredných škôl, v tej dobe gymnázií dokázali zabezpečiť miestne cirkevné a svetské authority na úrovni slobodných kráľovských miest, či stolíc (Kol. 1987). Preto neprekvapuje, že v 16. storočí už na území Slovenska existovalo 13 gymnázií a v nasledujúcom storočí sa ich počet (vrátane jezuitských kolégií) zvýšil až na 30. Išlo výlučne o cirkevné školy, pričom na raste ich počtu malo výrazný podiel konfesijné rozdelenie obyvateľstva Slovenska, pretože vedľa seba vznikali paralelne katolícke a evanjelické gymnáziá, na juhu Slovenska i reformované. O tejto konfesijne podmienenej duplicitě stredných škôl svedčí fakt, že počet obcí, v ktorých sa tieto školy nachádzali, stúpol z počtu 12 v 16. storočí iba na 20 v 17. storočí. Sieť stredných škôl sa zahusťovala i v nasledujúcom období. V druhej polovici 18. storočia už celkový počet stredných škôl (gymnázií a nižších gymnázií) na území Slovenska dosiahol hodnotu 56, pričom lokalizované boli v 38 sídlach.

Od čias osvietenských reforiem sa charakter stredného školstva začal výrazne meniť. Prakticky výlučnú úlohu cirkvi v tomto smere začal preberať štát, ktorý výrazne podporoval najmä rozvoj odborného, spravidla technicky zameraného školstva. Nie je naším cieľom rozoberať na tomto mieste detailnejšie vývoj stredného školstva na Slovensku v 19. storočí (Kol. 1992). Pre naše účely postačí, ak sa pozrieme na konečný stav stredného školstva na Slovensku v období existencie Uhorska. Okolo roku 1910, existovalo na dnešnom území Slovenska 76 stredných škôl, z toho 60 gymnázií a 16 odborných škôl. Možno konštatovať, že oproti 18. storočiu to nebol výrazný kvantitatívny nárast, dokonca počet obcí s lokalizovanými strednými školami zostal nezmenený, 38 obcí (viď. obr. 1). Sieť stredných škôl bola napriek svojej malej hustote rozmiestnená relatívne rovnomerne na väčšine územia Slovenska (ak berieme do úvahy úroveň žúp), samozrejme s výnimkou zvýšenej koncentrácie škôl v Bratislave, Košiciach a Banskej Bystrici. Najslabšie pokrytie strednými školami vykazoval región Zemplína (Zemplínska a Užská župa). Z hľadiska štruktúry stredného školstva jednoznačne dominovali gymnáziá ktoré tvorili až 79 % stredných škôl.

Obr. 1: Středné školy na území Slovenska v roku 1910

Zdroj: podľa Kršáka a kol. 2009

Vznik Československa priniesol pre slovenské školstvo radikálne zmeny. Dá sa povedať, že až v tomto období vzniká skutočne slovenské školstvo. To platí tak pre vysoké, ale aj pre stredné a do veľkej miery i pre základné školstvo. O tom, že išlo najmä o kvalitatívnu premenu svedčí viacero skutočností. Z hľadiska celkového počtu škôl sa ich počet do roku 1930 síce prakticky zdvojnásobil (dosiahol počet 143), ale napr. počet gymnázií prakticky stagnoval (59). Pribudli predovšetkým odborné školy, ktorých počet stúpol viac ako 5-násobne. Distribúcia stredných škôl sa však na území Slovenska stávala veľmi nerovnomernou, až polovica vtedajších okresov zostávala bez stredných škôl (obr. 2). Nastúpený bol i trend v novom rozdelení štruktúry stredného školstva, ktorý pretrváva do súčasnosti, a to ten, že viac ako polovicu stredných škôl tvorili stredné odborné školy, v roku 1930 to bolo 59 %.

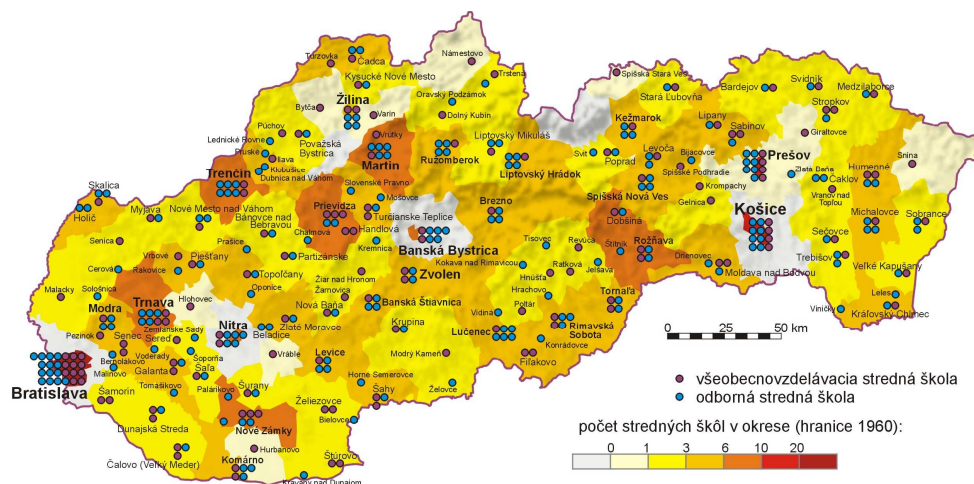
Obr. 2: Středné školy na území Slovenska v roku 1930

Zdroj: podľa Kršáka a kol. 2009

Turbulentné udalosti krátko pred, počas a dokonca i krátko po skončení 2. svetovej vojny zabrzdili dočasne nárast počtu stredných škôl, na druhej strane však neustále stúpal počet stredoškolských študentov. Až stabilizácia pomerov, hoci aj v rámci komunistckej totality priniesla výrazný, najmä kvantitatívny rast stredného školstva. Počet stredných škôl na Slovensku sa viac ako zdvojnásobil oproti roku 1930, dosiahol počet 348, pričom pomer

medzi počtom všeobecnovzdelávacích škôl (gymnaziá boli terminologicky na čas zrušené) zostal zachovaný. Radikálne sa však zmenila distribúcia siete stredných škôl, kedy z počtu 49 lokalít v roku 1930 stúpol počet obcí so strednou školou v roku 1960 až na 142 (obr. 3), čo sa už výrazne priblížilo dnešnému stavu (80 %).

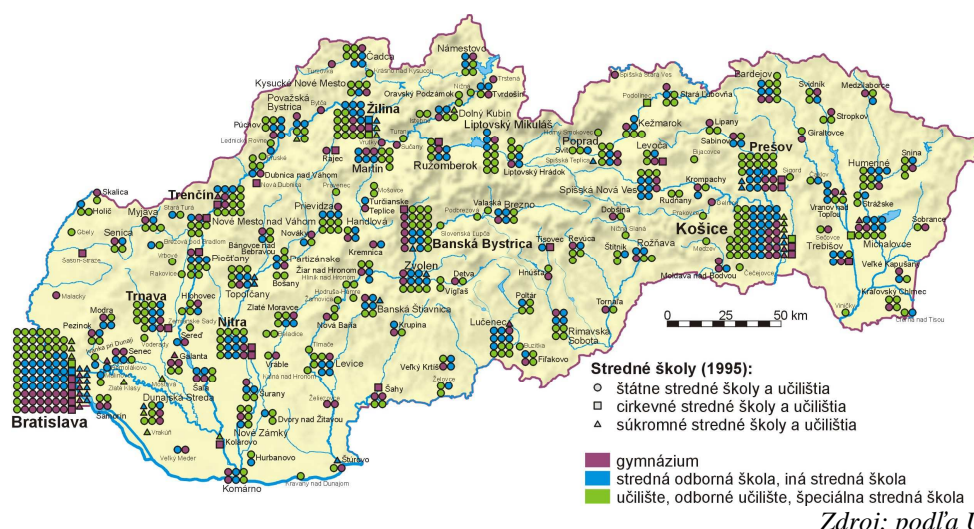
Obr. 3: Stredné školy na území Slovenska v roku 1960

Zdroj: podľa Kršáka a kol. 2009

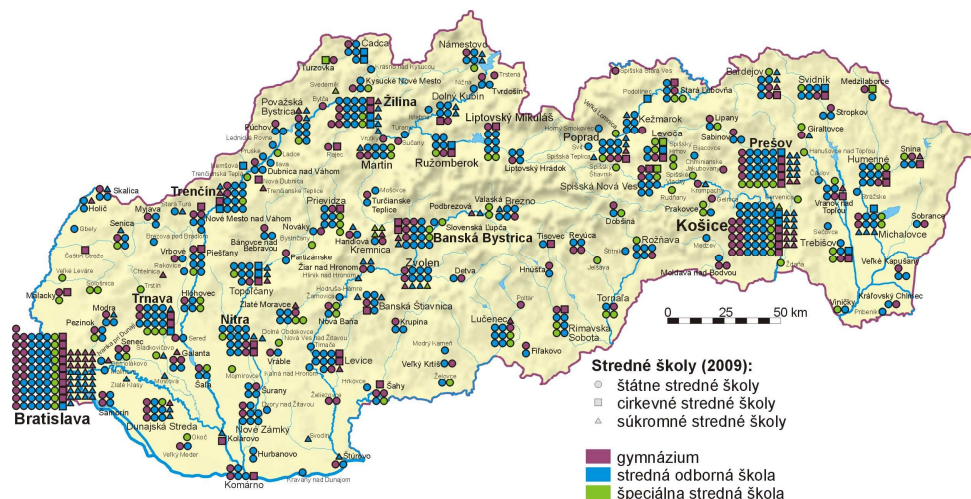
V nasledovnom období teda už môžeme hovoriť viac menej najmä o zahusťovaní siete stredných škôl na Slovensku. Sledovanie tohto fenoménu však naráža i na formálne ťažkosti, keďže do siete stredných škôl sa zarátavali v jednotlivých obdobiach rôzne typy škôl. Najproblematickejšou skupinou z tohto pohľadu sú odborné učilištia, ktorých podiel do 90-tych rokov 20. storočia dosahoval až 46 % stredných škôl. Je zaujímavé, že kvantitatívny rast stredného školstva sa viac-menej zastavil už práve okolo roku 1995, kedy dosiahol počet 838 škôl (obr. 4). Súviselo to jednak s ekonomickou transformáciou, ktorá priamo ovplyvnila najmä učňovské školstvo, ktoré sa výrazne zredukovalo a napokon formálne i zaniklo, jednak so zmenami na trhu vzdelávania. Do hry vstúpili „proti“ štátu, boriacemu sa neustále s finančnými problémami aj cirkevné a súkromné školy, hoci ich spoločný podiel dosiahol v roku 1995 iba 10 % z celkového počtu stredných škôl.

Obr. 4: Stredné školy na území Slovenska v roku 1995

Ostatných takmer 15 rokov neznamenal výraznú zmenu v celkovom počte stredných škôl, ale skôr v preskupení ich vnútornej štruktúry, kedy prakticky likvidácia učilíšť bola kompenzovaná najmä enormným nárastom počtu stredných odborných škôl. Pokračoval i trend zvyšovania podielu cirkevných (9 %) a súkromných (15 %) stredných škôl na celkovom počte stredných škôl. V školskom roku 2009/2010 bolo na území Slovenska 872 stredných škôl lokalizovaných v 170 obciach Slovenska (obr. 5).

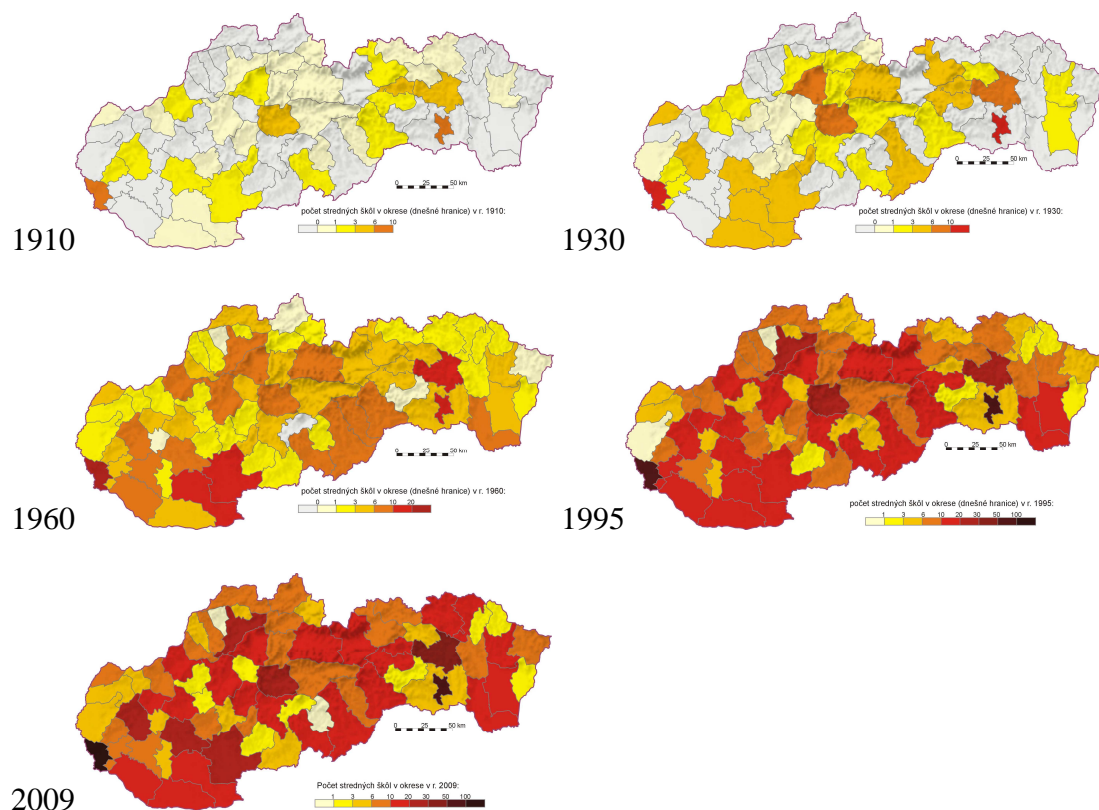
Obr. 5: Stredné školy na území Slovenska v roku 2009

Zdroj: podľa ÚIPŠ (2010)

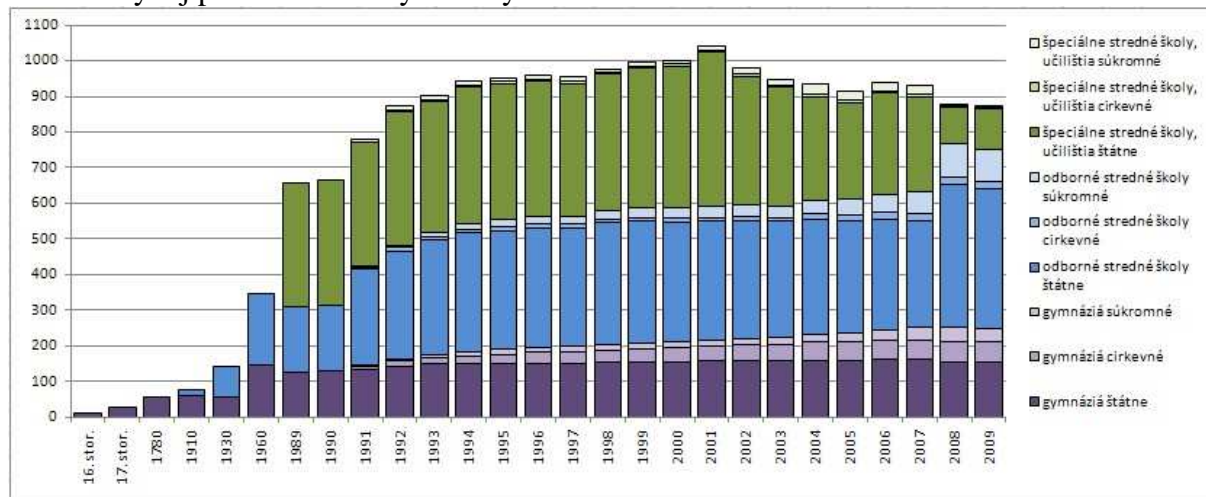
V priebehu 20. storočia sa na Slovensku vytvorila pomerne hustá sieť stredných škôl, ktorá postupne prakticky kompaktno pokryla celé územie Slovenska (obr. 6). Vzhľadom na aktuálne, najmä demografické, ale aj ekonomické súvislosti je malý predpoklad, že by sa táto sieť v blízkej budúcnosti ďalej výrazne zahusťovala.

Obr. 6: Vývoj rozšíření stredných škôl na území Slovenska v rokoch 1910-2009, podľa súčasných okresov.

Súčasný stav siete stredných škôl na Slovensku

Ako vidno z priložených máp, i z grafu (obr. 7), v poslednom období zaznamenávame najmä výrazné zmeny v štruktúre stredných škôl, keďže z hľadiska kvantitatívneho je už ich celkový počet za zenitom. Demografický vývoj počas posledných dvoch dekád spolu s vývojom počtu žiakov stredných škôl naznačuje, že kapacitné možnosti stredného školstva už pomaly presiahli dopyt zrejme v období na prelome milénia. Tieto tlaky si vynútili štrukturálne zmeny v školstve. Keďže väčšina škôl (a to i štátnych) je existenčne závislá od počtu žiakov, sú nútené prispôbovať sa dopytu. Ako zo štatistických zistení vyplýva, tlak je najmä na zvyšovanie kapacít škôl poskytujúcich úplné stredné vzdelanie, teda najmä gymnázií a stredných odborných škôl, kým záujem o učilištia, resp. špeciálne stredné školy výrazne klesá. Možno konštatovať, že ťažiskom stredného školstva na Slovensku sú odborné školy, ktoré tvoria až 57 % počtu všetkých stredných škôl a navštevuje ich až 66 % všetkých žiakov. Za posledných 15 rokov zaznamenali tieto školy najväčší (takmer dvojnásobný) nárast pokiaľ ide o ich počet. Tento nárast sa dial práve na úkor redukcie siete učilíšť. Je pozoruhodné, že tento nárast sa odohral tak v štátnom, ako aj cirkevnom a najmä súkromnom odbornom školstve. Výsledkom tohto procesu sa stala skutočnosť, že od roku 2008 prestali učilištia ako samostatná kategória stredných škôl existovať a boli rozdelené medzi stredné odborné školy a špeciálne stredné školy. Zaujímavou skutočnosťou je fakt, že najväčší počet súkromných stredných škôl je v súčasnosti práve v kategórii stredných odborných škôl.

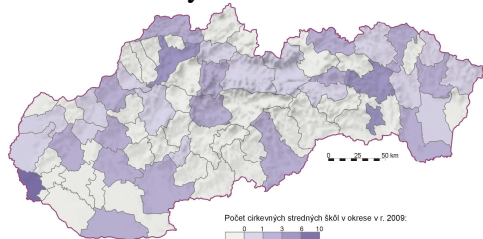
Obr. 7: Vývoj počtu a struktúry stredných škôl na území Slovenska

Pokiaľ ide o gymnáziá, možno konštatovať pomerne vyrovnaný stav počtu štátnych gymnázií za posledných 15 rokov, čo ale neplatí pokiaľ ide o cirkevné a opäť najmä súkromné gymnáziá, kde došlo k viac ako dvojnásobnému nárastu počtu škôl.

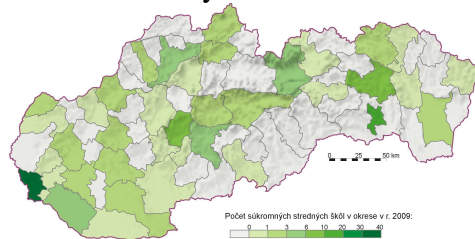
Hoci možno povedať, že sieť cirkevných a súkromných škôl sa v posledných dvoch dekádach výrazne rozvinula a pokryla veľkú časť územia Slovenska, možno i v distribúcii týchto typov stredných škôl pozorovať viaceré disproporcie. Oba spomínané typy škôl sa koncentrujú najmä do väčších miest (najmä Bratislava, Košice, menej Prešov), pri oboch typoch možno konštatovať, že sa „vyhýbajú“ najmä väčšine regiónov juhu stredného a východného Slovenska. Jednoznačne možno konštatovať, že distribúcia týchto škôl úzko súvisí jednak s platobnou schopnosťou obyvateľstva (súkromné školy) alebo s jeho mierou religiozity (cirkevné školy) v kombinácii s rozsahom spádových oblastí jednotlivých lokácií stredných škôl. Preto sa tieto školy koncentrujú najmä do metropol a naopak prakticky absentujú v periférnych, sociálne poddimenzovaných regiónoch s nižšou mierou religiozity, pričom všetky tieto tri hlavné faktory sa prekrývajú práve v oblastiach južného Slovenska. Tento jav môžeme považovať za ďalší z výrazných prejavov regionálnych disparít (obr. 8).

Obr. 8: Rozšírenie cirkevných a súkromných stredných škôl na Slovensku v roku 2009

Cirkevné školy

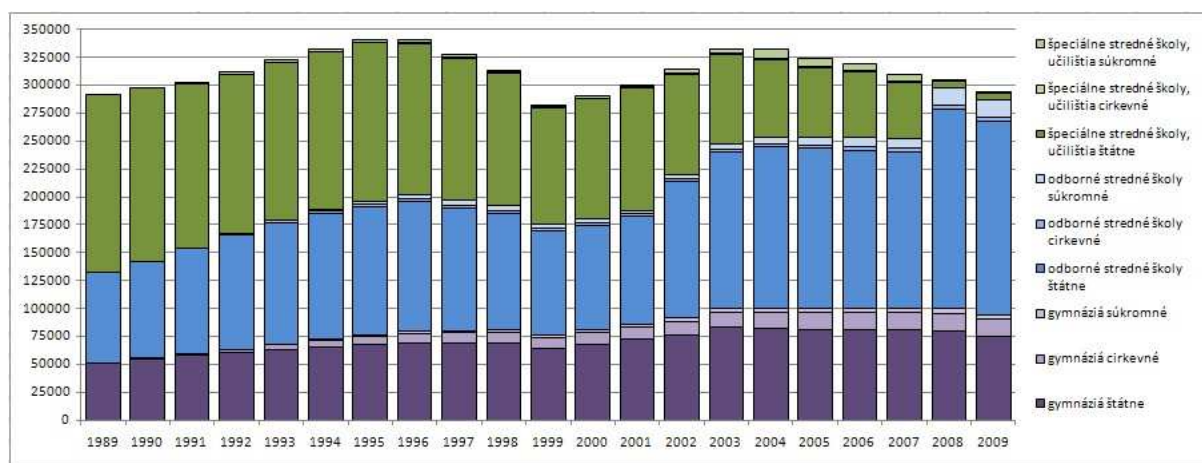
Súkromné školy

Za ostatných 20 rokov ovplyvnili vývoj stredného školstva mimo iné najmä zmeny v počte žiakov. V rokoch 1997-1999 zažili stredné školy (najmä odborné školy a učilištia) až 18 % úbytok žiakov, ktorý bol síce v nasledujúcom období opäť nahradený miernym rastom ich počtu. Avšak od roku 2003 už sledujeme sústavný pokles počtu žiakov stredných škôl ktorý dosahuje mieru cca 3 % ročne.

Z hľadiska kapacitných možností stredného školstva tak možno konštatovať viacero skutočností. Ako sme už naznačili vyššie, ako aj vidno z grafu (obr. 9.), momentálne na Slovensku jednoznačne dominujú stredné odborné školy, ktoré navštevuje v súčasnosti až 66 % žiakov. Je to do istej miery v nepomere s tendenciami vo vysokom školstve, kde v posledných rokoch pozorujeme nárast počtu študentov najmä na humanitných a spoločensko-vedných odboroch. Pritom práve na tieto študijné odbory by mali pripravovať najmä študentov gymnázií, na ktorých študuje iba 32 % žiakov (v školskom roku 2009/2010). Špeciálne stredné školy sa dostali už do úplne marginálnej pozície s podielom 2 % žiakov.

Obr. 9: Vývoj štruktúry stredných škôl na Slovensku podľa počtu žiakov v rokoch 1989-2009

Z hľadiska štruktúry zriaďovateľov dominujú na „trhu“ jednoznačne štátne školy, ktorých celkový podiel v počte škôl klesol síce na 76 %, ale v počte žiakov (293 267 v školskom roku 2009/2010) dosahujú ešte stále 87 % podiel. Ťažisko cirkevného školstva tvoria najmä cirkevné gymnáziá, ktoré navštevuje 16 % žiakov všetkých gymnázií, kým súkromné školy sa sústreďujú najmä na odborné školy, kde ich žiaci tvoria 8 % žiakov stredných odborných škôl. Celkovo v poslednom školskom roku (2009/2010) navštevuje cirkevné školy 6 % všetkých žiakov stredných škôl a súkromné školy 7 % všetkých stredoškolákov. Z hľadiska vývojových trendov možno konštatovať, že počet žiakov cirkevných škôl už posledných 5 rokov stagnuje, kým počty žiakov súkromných stredných škôl majú stále ešte mierne stúpajúcu tendenciu (za posledné dva roky dosahujú ročný nárast cca 5%).

Všetky uvedené údaje o počtoch študentov sa vzťahujú na denných študentov, hoci aj v strednom školstve evidujeme externú formu štúdia. Počty externých študentov na rozdiel od vysokého školstva dosahujú minimálny podiel s viac-menej stabilizovaným počtom. V školskom roku 2009/2010 predstavoval podiel externých študentov na gymnáziách iba 1,2 % všetkých študentov, pričom išlo až na jednotlivcov o súkromné školy. Výraznejší, nie však rozhodujúci podiel bol zaznamenaný na stredných odborných školách (5,0 %). Vďaka nízkym absolútnym počtom študentov na súkromných a najmä cirkevných školách tohto typu však relatívne podiely externých študentov dosiahli podiely 16,3 %, resp. 19,7 %.

Záver

Ako sme už v úvode naznačili, problematika rozvíjania znalostnej ekonomiky, rozvoja vedy a výskumu sa často objavuje v rôznych štúdiách, politických deklaráciách a podobne. Často bývajú medializované i problémy vysokého školstva, ktoré je úzko na vedu a výskum

naviazané. Problematika stredného školstva je nezaslúžene v porovnaní z predchádzajúcimi témami relatívne mimo centrum pozornosti verejnosti v úzadí. Pritom rozvoj vysokého školstva a vedy nie je mysliteľný bez dostatočnej personálnej základne, nielen z pohľadu kvality a kvantity vysokoškolských pedagógov a výskumníkov, ale aj z pohľadu dostatočného počtu kvalitných študentov, ktorí na vysoké školy prichádzajú zo stredných škôl. Zatiaľ čo v prípade slovenských vysokých škôl ešte stále zažívame kvantitatívny boom (Gurňák a kol. 2009), v oblasti stredného školstva na Slovensku už bol zrejme jeho kvantitatívny rast ukončený. To by teoreticky malo vytvárať tlak na konkurencieschopnosť stredných škôl v „zápase“ o žiakov. V ideálnom prípade by mal byť tento konkurenčný boj vedený cestou zvyšovania kvality výučby, či študijných programov, no príklady z praxe často naznačujú i rozširovanie nežiaduceho trendu, totiž získavanie žiakov za každú cenu, teda i za cenu znižovania náročnosti, a často i kvality štúdia. Nie sme samozrejme kompetentní momentálne hodnotiť tieto procesy, avšak na základe našich zistení môžeme len zopakovať, že „trh“ stredných škôl na Slovensku je už niekoľko rokov presýtený ponukou. Na Slovensku síce existujú v tomto ohľade isté regionálne rozdiely, no v zásade to nič nemení na skutočnosti, že pri nastúpenom trende neustáleho poklesu počtu žiakov bude stredné školstvo čoskoro výrazne kapacitne predimenzované a zostáva otázkou, akým spôsobom sa s týmto problémom vyrovná.

Literatúra

- [1] Gurňák, D., Križan, F., Lauko, V. (2009): Lokalizácia vysokých škôl na území Slovenska v časovo-priestorových súvislostiach. In: Ručinská, S. eds. Úloha univerzít v regionálnom rozvoji. Košice: UPJŠ Košice (v tlači).
- [2] Kolektív autorov (1987): Dejiny Slovenska II, Veda, Bratislava, s. 847
- [3] Kolektív autorov (1992): Dejiny Slovenska III, Veda, Bratislava, s. 936
- [4] Kršák a kol. 2009. Ottov historický atlas Slovensko, Ottovo nakladateľství, Bratislava, 559 s.
- [5] Štatistiky Ústavu informácií a prognóz školstva (<http://www.uips.sk>).

Pod'akovanie: príspevok vznikol v rámci finančnej podpory grantu VEGA 1/0454/09.

REGIONÁLNA DIFERENCIÁCIA APLIKÁCIE NÁSTROJOV V OBLASTI OCHRANY OVZDUŠIA

REGIONAL DIFFERENCES OF ENVIRONMENTAL INSTRUMENTS IN AIR PROTECTION

DOC. ING. DANA ŠVIHLOVÁ, PHD.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovensko
e-mail: dana.svihlova@umb.sk*

Anotácia

Príspevok poskytuje čiastkové závery širšej analýzy vplyvu nástrojov environmentálnej politiky na rozvoj regiónov. V kontexte definovania environmentálnej politiky prechádza základným vymedzením jednotlivých druhov nástrojov a poskytuje závery analýzy vývoja vzťahu poplatkov za znečisťovanie ovzdušia a pridelených dotácií z Environmentálneho fondu v jednotlivých krajoch SR v rokoch 2000-2008. Príspevok je čiastočným výstupom z projektu VEGA 1/0291/08 Analýza fungovania nástrojov environmentálnej politiky v kontexte sociálno-ekonomických regionálnych disparít v SR.

Kľúčové slová

Environmentálna politika, dotácie, environmentálne poplatky, ochrana ovzdušia, Environmentálny fond

Annotation

This article is a partial report on the outcomes of a broader analysis of the impacts of environmental policy instruments on regional development. Within the context of the environmental policy definition and the characteristics of the main groups of policy instruments, the article provides a view on the relation between charges in air pollution and Environmental Fund subsidies for air protection projects in the eight regions of Slovakia between 2000 and 2008.

Key words

Environmental Policy, Subsidies, Environmental Charges, Air Protection, Environmental Fund

JEL classification: Q58

1. Úvod

Všeobecne sa environmentálna politika považuje za nadrezortnú politiku štátu, ktorej ciele sú zamerané na kvalitu životného prostredia. Formulovanie cieľov je spojené so špecifickými črtami environmentálnej politiky, s procesom dosiahnutia dohody záujmových skupín a s následným politickým rozhodnutím. Na dosiahnutie cieľov sa využívajú nástroje, ktoré súborne zvyčajne tvoria nástrojový mix s potenciálom usmerňovania kvality životného prostredia v danom sociálno-ekonomickom prostredí. Rozdielnosť sociálno-ekonomických podmienok a integrácia cieľov environmentálnej politiky do ekonomických rozhodnutí

evokují vplyv implementácie jej cieľov a nástrojov na regióny a potenciálnu súvislosť s ich diferencovaným rozvojom.

2. Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je poskytnúť výstupy zo skúmania vybraných nástrojov v oblasti ochrany ovzdušia na úrovni regiónov SR v období rokov 2000-2008. Príspevok je čiastočným výstupom z projektu VEGA 1/0291/08 Analýza fungovania nástrojov environmentálnej politiky v kontexte sociálno-ekonomických regionálnych disparít v SR, ktorého cieľom je na základe analýzy environmentálnych, ekonomických a sociálnych vplyvov vybraných nástrojov environmentálnej politiky na rozvoj regiónov Slovenska formulovať teoretické východiská pre meranie ich podielu na tvorbe sociálno-ekonomických regionálnych disparít. Predkladané výstupy sú výsledkom skúmania teoretických prístupov k skúmaniu nástrojov environmentálnej politiky a analýzy a vyhodnotenia údajov o poskytnutých dotáciách a vybraných poplatkoch v oblasti tvorby a ochrany ovzdušia za jednotlivé kraje SR v rokoch 2000-2008.

3. Teoretické prístupy k skúmaniu nástrojov environmentálnej politiky

Environmentálna politika ktorá je považovaná za nadrezortnú politiku štátu, na dosahovanie svojich cieľov využíva celú škálu nástrojov, ktoré sú v literatúre rozdelené do jednotlivých skupín, v závislosti od ich charakteru. Za základné nástroje sa považujú priame nástroje (nazývané aj normatívne alebo regulačné), ktoré Romančíková (2007) charakterizuje ako inštitucionálne opatrenia, ktoré priamo ovplyvňujú environmentálne správanie subjektov, sú vynútiteľné a kontrolovateľné zo zákona a tým umožňujú pomerne krátky čas na zlepšenie stavu životného prostredia. Na druhej strane neumožňujú subjektom slobodné rozhodnutie založené na nákladovosti potrebných opatrení. Nepriame nástroje, nazývané ako ekonomické nástroje, nevyužívajú silu príkazov, ale sú založené na stimulácii subjektov meniť svoje správanie prijímaním opatrení. Šauer a Dvořák (2007) ich rozdeľujú podľa mechanizmu, akým pôsobia na jednotlivé subjekty, do dvoch skupín:

- nástroje typu internalizácie záporných externalít do nákladov pôvodcu znečistenia, kde patria rôzne platby do verejných rozpočtov ako poplatky a dane za znečistenie, nákup obchodovateľných práv, náhrady škôd a pod.,
- nástroje typu externých príspevkov k nákladom na zamedzenie znečisťovania. Ide o príspevky, ktoré môžu pochádzať z verejných zdrojov (dotácie z fondu ŽP, štátneho rozpočtu alebo miestnych rozpočtov, štátne záruky na úvery, znížené daňové sadzby a pod.) a od súkromných subjektov, ako napr. výsledok vyjednávania s poškodzovanými.

Celá škála autorov a teoretických prístupov (napr. Baumol, Oates, 1971; Švihlová, 2000; Jílková, 2003; Šauer, Dvořák, 2007) sa venuje charakteristikám jednotlivých skupín nástrojov, ich výhodám a nevýhodám, definovaniu podmienok ich použitia. Diskusie o ekonomických nástrojoch sa vo väčšine teoretických prác zameriavajú na ich efektívnosť, výšku administratívnych nákladov spojených s ich fungovaním a otázky spravodlivosti (napr. Turner, Pearce, Bateman, 1994). V týchto súvislostiach sú kladené otázky, ako environmentálna politika a jej nástroje, celkove aj jednotlivito, sú schopné podporiť dosahovanie cieľov. Stimulačný efekt ekonomických nástrojov je v súčasnosti preukázateľný a ich preferencia v podmienkach trhovej ekonomiky je evidentná aj na európskej úrovni (EEA, 2006).

Pre potreby ďalšej analýzy sa samostatne venujeme poplatkom a dotáciám. Poplatky sú definované ako povinné a vymáhatel'né platby platené štátu alebo organizáciám na to určeným ako napr. environmentálny fond. Majú základ vo vzťahu k životnému prostrediu a väčšinou sú implementované ako nástroje environmentálnej politiky. Využitie získaných príjmov je zvyčajne smerované k zlepšeniu životného prostredia. Dotácie majú všeobecne za úlohu stimulovať rozvoj nových technológií, podporovať tvorbu trhu environmentálnych tovarov a služieb a podporovať zmenu spotrebiteľského správania. Pri nesprávnom využívaní dotácií však môžu narušiť konkurenčné prostredie a navodiť atmosféru závislosti na ich dostupnosti.

Vzájomný vzťah poplatkov a dotácií v literatúre nie je explicitne skúmaný. Je možné vychádzať z premisy, že nástroje tohto typu sú súčasťou nástrojového mixu a závisia od cieľov environmentálnej politiky, konkrétnych sociálno – ekonomických podmienok v krajine a ich konštrukcie a vzťahu k cieľom a nástrojom hospodárskej politiky. Takže pri ich analýze je potrebné vychádzať z ich definície a pri interpretácii výsledkov je potrebné vziať do úvahy konkrétne prostredie v ktorom sú implementované.

Explicitný vzťah národnej environmentálnej politiky a rozvoja regiónov je na rozdiel od témy nástrojov diskutovaný v literatúre pomerne zriedka. Príkladom v tejto oblasti je skúmanie načasovania implementácie opatrení environmentálnej politiky z pohľadu distribučných konfliktov. Predpokladom je, že ak je rozdeľovanie príjmu rozptýlenejšie, regionálne disparity v zhoršovaní životného prostredia sa zvyšujú, keďže chudobnejší investujú menej vzhľadom na svoje obmedzené zdroje (Nakada, 2006). Táto premisa ponúka ďalšiu interpretáciu vo vzťahu k poplatkom a dotáciám. Je možné predpokladať že zaostalejšie regióny produkujú poplatky za znečisťovanie vzhľadom na nedostatok investícií do nových technológií a sú závislejšie na prílive dotácií, od ktorých sa očakáva, že nahradia nedostatok vlastných finančných zdrojov znečisťovateľov potrebných na environmentálne opatrenia. Z tohto predpokladu vychádzala analýza v jednotlivých krajoch SR v oblasti ovzdušia.

4. Regionálna diferenciácia aplikácie nástrojov v ochrane ovzdušia v SR

Na základe právnej úpravy SR v ochrane ovzdušia, poplatky za znečisťovanie ovzdušia platia prevádzkovatelia veľkých, stredných a malých zdrojov ovzdušia ktorým vznikla poplatková povinnosť podľa zákona a príjmy z poplatkov plynú v súčasnosti do Environmentálneho fondu od veľkých a stredných znečisťovateľov a do rozpočtu obcí od malých znečisťovateľov.

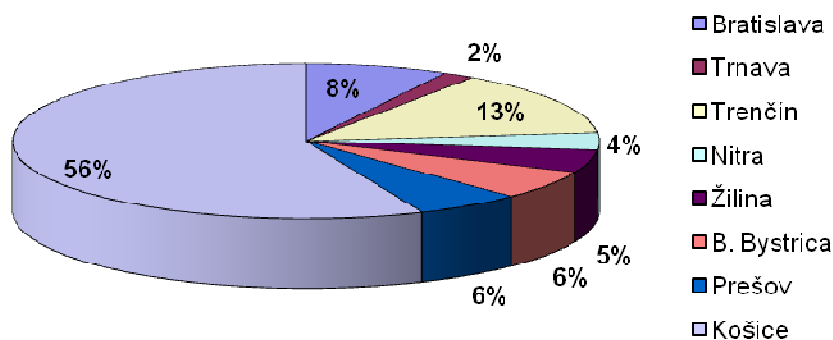
Environmentálny fond má svoju prerušovanú históriu od svojho zriadenia v roku 1998, zrušenia a znovuvytvorenia v roku 2005. V súčasnosti funguje ako právnická osoba na uskutočňovanie štátnej podpory starostlivosti o životné prostredie. Zo zdrojov ktoré tvoria príjem fondu poskytuje podporu formou úverov a dotácií na environmentálne zamerané projekty.

Z uvedeného vyplýva, že príjem fondu závisí od objemu spoplatnených znečisťujúcich látok, výšky zákonom stanovených poplatkov a v konečnom dôsledku aj schopnosti znečisťovateľov platiť svoje záväzky. Poskytovanie prostriedkov fondu a spôsob ich použitia je rámcovo stanovené v zákone bez konkrétnej špecifikácie priorít tak v jednotlivých oblastiach životného prostredia prípadne regiónoch.

Analýza tvorby zdrojov Environmentálneho fondu z poplatkov za znečisťovanie ovzdušia a pridelených dotácií na projekty zamerané na ochranu ovzdušia vychádzala z predpokladu, že ak v región odvádza viac poplatkov, znamená to, že región je zaťaženejší emisiami a dotácie sú nástrojom ktoré môžu podporiť opatrenia na zlepšenie tohto stavu. V tomto prípade je možné aplikovať aj princíp spravodlivosti uplatňovaný na regionálnej úrovni. Uvedený predpoklad abstrahuje od ďalších súvislosti a hľadá len vzájomnú závislosť týchto dvoch veličín, poplatkov a pridelených dotácií.

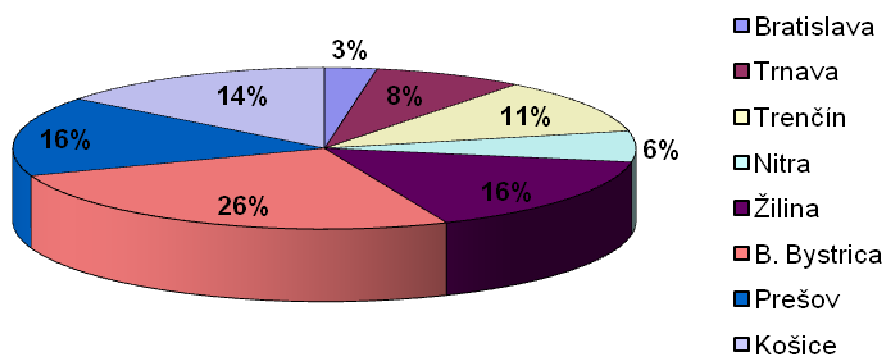
V rokoch 2000-2008 bolo celkove odvedených cca 6,5 mld. Sk za poplatky za znečisťovanie ovzdušia, z toho 56% bolo z Košického kraja čo je pravdepodobne spôsobené lokalizáciou U.S. Steel s.r.o. Košice v danom kraji ktorý patril medzi najväčších znečisťovateľov ovzdušia v SR s podielom napr. 69,7% na celkových emisiách v roku 2007. Druhým krajom s podielom 13,6% na odvedených poplatkoch bol Trenčiansky kraj. Najnižší podiel poplatkov v sledovanom období, 2%, bol odvedený z Trnavského kraja. Tento trend sa v podstate udržiaval počas celého sledovaného obdobia s malými rozdielmi v objeme odvedených poplatkov za jednotlivé roky, keď najviac odvedených poplatkov v SR bolo v rokoch 2006 (19%) a v roku 2007 (18%) s klesajúcim trendom v roku 2008 (7%). Čo sa týka podielu jednotlivých krajov, pomer zostáva bez výrazných zmien, t.j. jednoznačne najvyšší podiel počas rokov sledovaného obdobia pochádza z Košického kraja a najnižší z Trnavského kraja.

Graf 1: Podiel odvedených poplatkov za znečisťovanie ovzduší v rokoch 2000-2008

Zdroj: Environmentálny fond

Situácia v oblasti pridelených dotácií je rozdielna. Celkove v období rokov 2000-2008 bolo pridelených 607, 1 mil. SK dotácií na projekty v oblasti ovzdušia a ozónovej vrstvy. Najväčší podiel, 26% bol pridelený na projekty v Banskobystrickom kraji, najnižšie dotácie dostali projekty v Bratislavskom kraji (3%) a v Nitrianskom kraji (6%). Košický kraj, ktorý z najviac prispel do fondu z poplatkov za znečisťovanie ovzdušia dostal 88, 1 mil. Sk, čo tvorilo 15% z celkového objemu pridelených dotácií v tejto oblasti. Vývoj za jednotlivé roky sledovaného obdobia však zaznamenal významné odchýlky. Príkladom je Košický kraj, ktorý v roku 2000 dostal na projekty v oblasti ochrany ovzdušia dotácie ktoré tvorili 27% z celkových pridelených dotácií, v roku 2008 nebol podporený ani jeden projekt (predložené žiadosti boli v hodnote 21 mil. Sk). Banskobystrický kraj sa dlhodobo pohyboval na prvom mieste v pridelených dotáciách až do roku 2008 boli na projekty pridelená dotácie ktoré tvorili len 4% z celkového objemu a naopak, v tom istom roku bol najvyšší objem pridelený projektom Prešovského kraja (32%).

Graf 2: Podiel pridelených dotácií na ochranu ovzduší a ozónovej vrstvy v rokoch 2000-2008

Zdroj: Environmentálny fond

5. Záver

Výsledky analýzy vzájomného vzťahu poplatkov za znečisťovanie ovzdušia a dotácií ktoré boli pridelené na projekty na ochranu ovzdušia a ozónovej vrstvy nenaplnili predpoklad závislosti vývoja týchto dvoch nástrojov za celé Slovensko a v jednotlivé kraje za sledované obdobie v rokoch 2000-2008. Objem poplatkov sa vyvíjal vzhľadom na objem spoplatnených emisií vypúšťaných veľkými a strednými zdrojmi znečisťovania v jednotlivých krajoch. Zaznamenané výkyvy ako napr. výrazný nárast odvedených poplatkov v roku 2006 a 2007 môže byť spôsobený nie nárastom objemu emisií ale zlepšenou disciplínou výberu pri opätovnom fungovaní Environmentálneho fondu. Iná situácia je v oblasti pridelenia dotácií na projekty v oblasti ochrany ovzdušia a ozónovej vrstvy. Ich objem za celé Slovensko ani za jednotlivé kraje nekopíroval objem odvedených poplatkov. Zároveň sa výrazne menil aj objem pridelených dotácií v jednotlivých krajoch v sledovaných rokoch. Keďže nie je možné odvodiť logickú závislosť z vykonanej analýzy a pravidlá pridelenia neposkytujú uspokojivé vysvetlenie je možné urobiť záver z predpokladov, že existujúci stav je výsledkom objektívnych a subjektívnych príčin. Z objektívnych sa jedná hlavne o spôsob hodnotenia predložených žiadostí o dotácie ktoré sa majú poskytovať na kvalitné projekty a v hodnotení nie je regionálne kritérium. Subjektívne príčiny evokuje postup pridelenia a otázky jeho transparentnosti, možnosti lobbingu alebo prípadných politických intervencií. Je však jasné, že analýza na potvrdenie týchto predpokladov je ťažko realizovateľná. Napriek tomu je vzhľadom na existujúcu závislosť zaťaženia územia emisiami zo spoplatnených zdrojov a dotácií ako nástroja štátnej pomoci nevyhnutné tento vzťah rešpektovať a uviesť do procesu pridelenia zdrojov s cieľom podpory znižovania regionálnych rozdielov vo vybavenosti znečisťovateľov zariadeniami na znižovanie emisií a v kvalite ovzdušia.

Literatúra

- [1] BAUMOL, W.J. – OATES W.E. 1971. The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment, In: Swedish Journal of Economics. 73, 1971.
- [2] EEA. 2006. Using the Market for Cost Effective Environmental Policy. Market Based Instruments in Europe. EEA Report No1/2006. Copenhagen. 2006. ISBN 92-9167-810-4.
- [3] JÍLKOVÁ J. 2003. Daně, dotace a obchodovatelná povolení – nástroje ochrany ovzduší a klimatu. Praha: IREAS. 2003

- [4] NAKADA, M. 2006. Distributional Conflicts and the Timing of Environmental Policy. In: *International Environmental Agreements* 6:29–38 DOI 10.1007/s10784-004-7861-2. 2006.
- [5] ROMANČÍKOVÁ, E. 2007. Finančno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia. Bratislava: Eco Instrument. 2007. ISBN80-967771-1-4.
- [6] ŠAUER P. – DVOŘÁK A. 2007. Nástroje a instituce řešení problému životního prostředí. In: Šauer, P. (ed.) *Příspěvky k metodologii ex post analýzy v politice životního prostředí II*. Praha. 2007. ISBN 978-80-904032-0-8.
- [7] ŠVIHLOVÁ, D. 2009. Teoretické východiská skúmania vplyvu nástrojov environmentálnej politiky na rozvoj regiónov. [CD/ROM]. In: *Acta Oeconomica* No 26. Banská Bystrica : UMB – Ekonomická fakulta, 2009.
- [8] ŠVIHLOVÁ, D. 2000. Ekonomická motivácia riešenia environmentálnych problémov. (Dizertačná práca). Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB. 2000.

EVROPSKÉ PROGRAM NA PODPORU INOVACÍ**THE EUROPEAN PROGRAMMES FOR THE INNOVATION SUPPORT****ING. PETR JIŘÍČEK**

*Katedra ekonomických studií
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 01 Jihlava, Česká republika
e-mail: jiricek@vspj.cz*

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou politiky Evropské unie v oblasti financování výzkumu, vývoje a inovačních programů. V úvodu jsou vysvětleny principy Lisabonské strategie EU, zaměřené na dosažení udržitelného růstu a konkurenceschopnosti Evropy v rámci světové ekonomiky do roku 2010. Následuje stručná analýza plnění cílů stanovených v rámci Lisabonské strategie a její vliv na tvorbu evropské politiky v oblasti výzkumu, vývoje a inovací. V příspěvku jsou uvedeny finanční zdroje pro financování evropské politiky v této oblasti – speciálně cílené komunitární programy, jež jsou řízeny přímo Evropskou komisí.

Klíčová slova

Lisabonská strategie, výzkum a vývoj, inovace, komunitární programy, udržitelný růst, rozpočet EU, financování inovačních programů, konkurenceschopnost, rámcový program, společné politiky.

Annotation

The contribution deals with problematics of the European Union policy in the sphere of research, development and innovation. In conclusion are explained principles of the Lisbon Strategy focused on sustainable development and reaching full competitiveness in the frame of world economy till 2010 and its impacts on the field of research, development and innovation. It follows strictly analysis of aims established in the Lisbon Strategy and its influence on the European policy in this sphere. In essay are recorded the basic funds for financing this policy – special aimed community programmes, managed by the European Commission.

Key words

The Lisbon Strategy, research and development, innovation, community programmes, sustainable development, the EU budget, financing of innovation programmes, competitiveness, framework programme, common policie.

JEL classification: G28

1 Úvod

Evropská unie na vrcholném setkání jejích představitelů v Lisabonu v březnu 2000 si vytkla strategický cíl pro vstup do následujícího tisíciletí – stát se v roce 2010 nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomikou světa, založenou na znalostní ekonomice a schopnou dosahovat udržitelného ekonomického růstu se zajištěním vyšší zaměstnanosti pro své občany. Současně vyslovila důraz na posilování sociální a ekonomické koheze a na environmentální pojetí tržního hospodářství v souladu s cíli trvale udržitelného rozvoje.

Tato strategie vycházela s poměrně vysokého a trvalého ekonomického růstu v 80. a 90. letech dvacátého století, s dobrých zkušeností s přípravou Hospodářské a měnové unie a rovněž z poměrně úspěšného procesu rozšiřování Evropské unie o víceméně bohaté země Švédska, Finska a Rakouska v roce 1995. Optimisticky bylo rovněž nazíráno na dopady možného vstupu dalších kandidátských zemí do EU, kde se po zkušenostech s přijetím ekonomicky méně vyspělých zemí Řecka (1981), Španělska a Portugalska (1986) předpokládalo postupné přijímání kandidátských zemí a uplatnění obdobných forem řešení regionálních a strukturálních problémů. Lisabonská strategie se pro dosažení vytýčených cílů projevila v koncepci několika oblastí, kam se měly orientovat společné politiky EU.

- Připravit přechod k ekonomice a společnosti založené na znalostech, a to pomocí propracovaných politik, pokud jde o rozvoj informační společnosti, výzkum a technologický rozvoj prostřednictvím urychlení procesu strukturálních reforem směřujících k vyšší konkurenceschopnosti, inovacím a dokončení vnitřního trhu Unie.
- Modernizovat evropský sociální model, investovat do lidí a bojovat proti vylučování ze společnosti.
- Udržet zdravou ekonomickou perspektivu a příznivý výhled pokud jde o růst, a to aplikací vhodné kombinace makroekonomických politik.

2 Cíle lisabonské strategie na poli vědy, výzkumu a inovací

V roce 2004 posuzovala tzv. Kokova komise (pod vedení bývalého nizozemského premiéra Wima Koka) plnění záměru Lisabonské strategie s ohledem na změny, jež se od roku 2000 udály v Evropské unii – dovršení projektu Hospodářské a měnové unie v roce 2001, aktuálního rozšíření EU v rámci stávajícího rozpočtového období 2000–2006 a počínající proces institucionální reformy v souvislosti se současným i budoucím přijímáním členů. V závěrečné zprávě přijala komise zásadní doporučení k aktualizaci naplňování cílů Lisabonské strategie v několika následujících oblastech.

Rozvoj společnosti založené na znalostech – cílem bylo zvýšení atraktivnosti Evropské unie pro výzkumné a vývojové pracovníky v souvislosti s odlivem mozků do USA a definování vědy a výzkumu jako vysoké priority v rámci politik EU s důrazem na rozvoj špičkových informačních a komunikačních technologií.

Dokončení procesu vytváření jednotného vnitřního trhu EU – cílem bylo dosažení volného pohybu zboží, služeb a kapitálu včetně jednotného pracovního trhu.

Zkvalitnění podnikatelského prostředí – usnadnění podmínek pro podnikání v EU, odstranění administrativních a legislativních bariér, důraz na podporu segmentu malých a středních firem (SME – small and medium entrepreneurship) jako zdroje zaměstnanosti a ekonomického růstu v regionech a rozvoj inovací včetně zapojení segmentu SME do výzkumu a vývoje.

Zvyšování pružnosti trhu práce – s důrazem na zvyšování adaptability a kvalifikovanosti pracovních sil, rozvoje celoživotního vzdělávání a vytváření jednotného evropského prostoru vzdělávání (v souladu s tzv. Boloňskou výzvou).

Udržitelnost životního prostředí – EU se hodlala postavit do čela úsilí o environmentálně založenou ekonomiku, prosazování politiky ochrany životního prostředí a klimatu, akcelerace tvorby ekologických inovací v jednotlivých sektorech ekonomiky a zvyšování ekologické efektivity hospodářských procesů.

Kvantitativní cíle Lisabonské strategie byly stanoveny takto:

- do roku 2010 zvyšovat celkové výdaje v oblasti výzkumu, vývoje a inovací tak, aby v roce 2010 se přiblížily 3% podílu HDP členských států
- 2/3 těchto investic směřovat ze soukromého sektoru
- zvýšit míru zaměstnanosti na 70% výši
- podíl zaměstnaných žen zvýšit v roce 2010 alespoň na 60 %

V současném období je zřejmé, že k naplnění stanovených cílů Lisabonské strategie nedošlo. Z velké části samozřejmě pod vlivem současné ekonomické a finanční krize, trvající v podstatě od roku 2008 s různě odstupňovanými dopady na jednotlivé členské země EU. V Lisabonské strategii i v závěrech Kokovy zprávy bylo předpokládáno, že nové členské státy Unie vytvoří (na základě dosavadních vysokých průměrných temp ekonomického růstu) v oblasti střední, východní a jižní Evropy dynamicky se rozvíjející hospodářský prostor s rozsáhlými odbytími. To se v důsledku silných dopadů krize zejména na Pobaltí a země jihovýchodní Evropy nestalo a v dohledné době rovněž již nelze předpokládat.

Vstupem deseti nových, z většiny ekonomicky ne plně rozvinutých zemí střední a východní Evropy, došlo rovněž k velkým nárokům na rozpočet EU, jenž se musel restrukturalizovat a redukovat v několika oblastech tak, aby se aspoň v určité míře uspokojily nároky nových členských zemí na počítky z oblasti politik EU, zejména zemědělské politiky a kohezní politiky - např. počet obyvatel v regionech soudržnosti, jež jsou předmětem dotační politiky EU, se zvýšil z 73 miliónů na 123 miliónu osob.

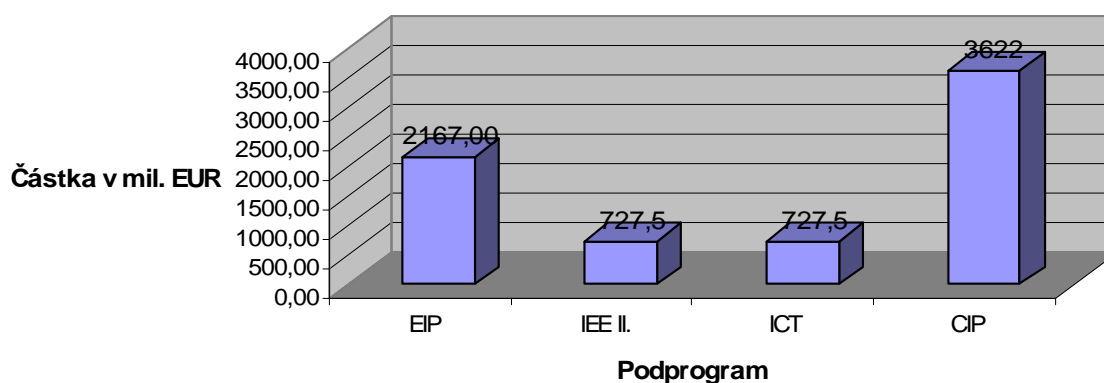
Další příčinou nenaplnění cílů Lisabonské strategie je příliš široké a mimořádně ambiciózní zaměření této strategie, pro něž nemá Evropská unie vytvořeny vnitřní předpoklady. Nepovedlo se dotvoření jednotného evropského trhu, v oblasti mobility pracovních sil naopak staré členské země Unie kladly a ještě některé ještě kladou silné překážky. Existují rozdíly v uplatňování fiskální i měnové politiky, dlouhodobě trvalé diference existují např. v oblasti daňové. Koordinace unijních politik a řízení institucí EU sebou nese i vysoké administrativní náklady, přetrvávající byrokratickou zátěž pro oblast podnikání, uplatňovanou i na národní úrovni a všechny nevýhody plynoucí z nadměrné regulace trhu. Je ovšem otázkou, zda vytvoření skutečně jednotného evropského trhu při existenci suverénních národních států a někdy i odstředivých politik nových členských zemí Unie a odporu k hlubší integraci je vůbec možné (což se týká i fungování Hospodářské a měnové unie a udržitelnosti či rozšíření zóny společné měny – eura). Rovněž tempo ekonomického růstu v EU bylo v letech 2000–2010 nižší, než tomu tak bylo v konkurenčních světových regionech – v USA, Číně a Indii. Nevýhodou Evropy je, že má v podstatě vyčerpané vlastní přírodní zdroje a ve srovnání s asijskými ekonomikami i vyšší mzdové a sociální náklady na produkci – z důvodu dlouhodobě vyšší životní úrovně obyvatel či tradičního respektování sociálních, hygienických a environmentálních nákladů produkce.

Přes kritiku Lisabonské strategie je však nutné konstatovat, že přispěla k nastartování společné politiky EU na poli vědy, výzkumu a inovací a evropské země nezaostávají v oblasti vývoje moderních energetických zdrojů, oblasti energetických úspor a obnovitelných zdrojů energie, nanotechnologií, biotechnologií a genetického inženýrství. Významné jsou rovněž úspěchy v oblasti informačních a komunikačních technologií a v oblasti budování jednotného vysokoškolského prostoru. Evropa je v čele celosvětového úsilí v oblasti environmentálních stránek hospodářského rozvoje, což sebou přes všechny omyly a obtíže nese rovněž pokrok v oblasti vědy, výzkumu a inovačních technologií a inovací obecně.

3 Komunitární programy EU na financování vědy, výzkumu a inovací

Komunitární programy jsou nástroje společných evropských politik, financovaných z unijního rozpočtu pod přímým řízením Evropské komise prostřednictvím jejich Generálních direktoriátů. Komunitárním programem, řešícím měkké financování v oblasti průmyslových inovací, rozvoje informační a komunikační technologie a o inovačních technologiích v oblasti obnovitelných zdrojů energie a úspor energie je tzv. **Rámcový program Konkurenceschopnost a inovace (The Competitiveness and Innovation Framework Programme - CIP)**. Sestává se ze 3 podprogramů – Programu pro podnikání a inovace (EIP), programu *Inteligentní energie pro Evropu II (IEE II.)* a Programu pro podporu informačních a komunikačních technologií (ICT). Pro realizaci cílů Lisabonské strategie má tento komunitární program pomoci zajistit podnikatelské prostředí pro aplikaci úspěšných výsledků vývoje a výzkumu a zvýšení konkurenceschopnosti segmentu malých a středních firem v rámci tržní ekonomiky. Aktivity programu zahrnují i podporu mezinárodní spolupráce v inovačních aktivitách firem v rámci iniciativ jako je Pro Inno Europe, Europe INNOVA, ETAP, ECO-Innovation a The Enterprise Europe Network .

Obr. 1: Rozpočtový rámec programu CIP na období 2007-13

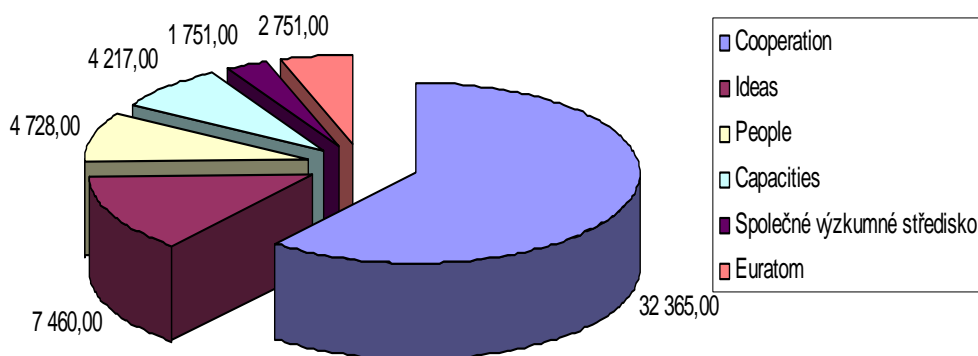
Zdroj: http://ec.europa.eu/cip/index_en.htm

K prosazování cílů EU na poli výzkumu a vývoje již od sedmdesátých let minulého století přispívá rozhodujícím způsobem navazující řada tzv. *Rámcových programů*. V novém rozpočtovém období EU pro roky 2007-13 byl navržen pro širší spolupráci po velkém rozšíření Unie modernizovaný, již **7. Výzkumný rámcový program (7th Research Framework Programme)**, jenž se orientuje na podporu výzkumu, vývoje a inovací v několika vybraných oblastech moderních technologií, zejména energetiky, ekologie a dopravy.

7. Výzkumný rámcový program je rozdělen do čtyř podprogramů a dále programu EURATOM a Společného výzkumného střediska (JRC), zaměřených na jaderný výzkum. Podprogram *Spolupráce (Cooperation)* je směřován do dvou aktivit - *Společná technologická iniciativa (JIT)* podporuje partnerství veřejného a soukromého sektoru v oblasti dlouhodobých inovačních technologií při využití národních veřejných, evropských a komerčních finančních prostředků (tzv. PPP projekty). Další aktivitou je tzv. *Prostředek pro sdílení finančních rizik*, jenž formou grantu Evropské investiční banky pokrývá část finančních rizik spojených s úvěry na financování výzkumu a vývoje oblastech výše uvedených priorit. Podprogram Cooperation pokrývá největší část výdajů celého komunitárního programu – 32,4% (viz graf).

Podprogram Myšlenky (Ideas) provádí podporu základního výzkumu bez omezení specifickými prioritami za pomoci nezávislé Evropské rady pro výzkum (ERC). *Podprogram Lidé (People)* je zaměřen na podporu odborné přípravy a profesního rozvoje výzkumných pracovníků a jejich propojení s průmyslovým sektorem. *Podprogram Kapacity (Capacities)* se zaměřuje na posílení inovačních aktivit malých a středních podniků a jejich spolupráce s výzkumnými centry.

Obr. 2: Struktura výdajů 7. výzkumného rámcového programu dle jednotlivých aktivit 2007-13 (v mil. euro)

Zdroj: <http://www.cordis.europa.eu>

Úlohu a postavení obou komunitárních programů jež financují výzkum, vývoj a inovace v EU v rámci rozpočtu Společenství ukazuje následující tabulka. Vedle komunitárních programů se na financování inovací zejména v hospodářské sféře podílí i prostředky ze *strukturálních fondů*, a to zejména v oblasti investičního financování. Financování inovací se zde děje přes tzv. operační programy, a to zejména sektorové (tématické; v ČR je to hlavně Operační program Podnikání a inovace – OPPI), jež jsou za tímto účelem dotovány z Evropského fondu regionálního rozvoje (ERDF) a v menší míře z Evropského sociálního fondu (ESF). Dalším zdrojem financování inovací jsou prostředky *Evropské investiční banky*, zaměřené spíše na velké mezinárodní projekty a pro segment SME se používá zdrojů *Evropského investičního fondu*, jenž se zabývá financování rizikovým kapitálem (joint-venture) ve spojení s novým nástrojem finančního inženýrství pro nové rozpočtové období Unie - *JEREMIE*.

Tab. 1: Financování vědy, výzkumu a inovací v rámci rozpočtu EU v letech 2007-2013 (mil. EUR)

Hlava 1A – Konkurenceschopnost pro růst a zaměstnanost	
7. Výzkumný rámcový program (7 th RFP)	53 272,00
Rámcový program konkurenceschopnost a inovace (CIP)	3 622,00
Dopravní a energetické sítě *	11 623,00
Vzdělávání a odborná příprava **	7 463,69
Agenda pro sociální a ekonomickou politiku ***	4 019,31
Celkem Hlava 1A	80 000,00
Hlava 1B – Soudržnost pro udržitelný růst a zaměstnanost	
ERDF	198 941,30
ESF	78 716,37
Kohezní fond	69 752,33
Celkem Hlava 1B	347 410,00
Hlava 2 – Ochrana přírodních zdrojů	
Zemědělské výdaje a přímá pomoc	316 586,70
Rozvoj venkova (EAFRD)	91 962,33
Rybolov (včetně EFF)	6 751,56
LIFE+	2 143,41
Celkem Hlava 2	417 444,00
Hlava 3 – Občanská společnost, svoboda, bezpečnost a justice	
Celkem Hlava 3	7 544,00
Hlava 4 – EU jako globální partner	
Celkem Hlava 4 ****	54 955,00

Pozn.:

* včetně programů GALILEO a MARCO POLO II

** včetně programů ERASMUS, LEONARDO, JEAN MONNET a COMENIUS

*** včetně programů HERCULE II, PERICLES, FISCALIS, CUSTOM, PROGRESS

**** včetně programu IPA ve výši 11 468 mil.EUR

Zdroj: <http://ec.europa.eu/budget>

Závěr

Příspěvek se zaměřil na rozbor Lisabonské strategie Evropské unie z roku 2000, jež měla i v oblasti vědy, výzkumu a inovací přispět k deklarovanému cíli – stát se do roku 2010 nejrozvinutějším a nejkonkurenceschopnějším regionem v rámci světové ekonomiky. Vlivem vnitřních problémů a v důsledku ekonomické krize však nedošlo k naplnění indikativních cílů Lisabonské strategie, týkajících se jak výše podílu rozpočtových výdajů určených na výzkum a vývoj z HDP, kde žádné země nenaplnují stanovené 3% kritérium, tak míry zaměstnanosti v EU, jež dosáhla po rozšíření o 12 nových zemí pouze 64,4 % a u míry zaměstnanosti žen byla pouze 58,5 % (údaje Českého statistického úřadu k roku 2009).

Evropská unie vytvořila vedle již dlouhodobě fungujících Výzkumných rámcových programů (aktuálně 7. Výzkumný rámcový program) v novém rozpočtovém období

komunitární program CIP, zaměřený na financování společných evropských inovačních projektů v hospodářské sféře a to zejména na podporu segmentu SME. Vedle velkých projektů, financovaných z ostatních politik Unie (jako je např. projekt GALILEO), na nichž se podílí velké firmy, je tento podnikatelský segment podporován v úsilí zvyšovat si vlastní výzkumný a inovační potenciál. Pomocí programu CIP (Competitiveness and Innovation Framework Programme), jež je zaměřuje do tří důležitých oblastí – technologického rozvoje a inovací v oblasti úspor energie a obnovitelných či nových zdrojů energie (*podprogram IEE II, aktivity SAVE, ALTENER a STEER*), dále do oblasti inovačních aktivit malých a středních podniků ve sféře podpory výzkumu, transferu technologií a řešení otázek průmyslového vlastnictví (*podprogram EIP-Entrepreneurship Innovation Programme*). Financuje i oblasti informačních technologií s cílem stimulovat inovace podniků, státní správy i občanů EU prostřednictvím financování efektivnějšího využití informačních technologií (*podprogram ICT PSP - Information Communication Technologies Policy Support Programme*).

Literatura

- [1] KÖNIG, P., LACINA, L. a kol. *Rozpočet a politiky Evropské unie*. Praha: C.H. BECK, 2004, ISBN 80-7179-846-0
- [2] European Commission. *Overview of new financial rules and funding opportunities 2007-2013*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. ISBN 978-92-79-08535-2
- [3] <http://ec.europa.eu/budget>
- [4] <http://www.csas.eu>
- [5] http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm#prvky
- [6] <http://www.cordis.europa.eu>
- [7] <http://www.czso.cz/csu/tz.nsf>
- [8] http://ec.europa.eu/cip/index_en.htm

ČERPÁNIE PROSTRIEDKOV EÚ VYBRANÝMI INŠTITÚCIAMI VEREJNÉHO SEKTORA

DRAWNING EU FUNDS BY SELECTED PUBLIC INSTITUTIONS

ING. JANA PARÍZKOVÁ

MGR. MIROSLAV ŠIPIKAL, PHD.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta národohospodárska
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
e-mail: jparizkova@euba.sk, msipikal@gmail.com*

Anotácia

Dynamickým konceptom regionálnej teórie je inštitucionálna teória, podľa ktorej sú inštitúcie dôležitým faktorom rozvoja regiónov. V podmienkach SR zákon na podporu regionálneho rozvoja definuje základné inštitúcie, ktorých úlohou je zabezpečiť prosperitu regiónov, v ktorých pôsobia. Vstupom SR do EÚ sa aj pre tieto inštitúcie otvorili možnosti čerpania zdrojov z fondov EÚ a tým aj možnosti pre financovanie rôznych rozvojových aktivít. Príspevok obsahuje analýzu projektov vyšších územných celkov, regionálnych rozvojových agentúr a obcí, ktoré boli úspešné pri hodnotiacom procese a úspešne schválené.

Kľúčové slová

Inštitúcie regionálneho a lokálneho rozvoja, obce, štrukturálne fondy

Annotation

The dynamic concept of regional theory is institutional theory, which says that institutions are very important for regional development. Slovak law for regional development support defines institutions which main aim is to provide prosperity of their regions. With Slovakia's EU accession opened up new possibilities for these institutions to finance their developing activities from EU funds. Paper contains analysis of successful projects of regional development agencies, regional and local government bodies financed from EU funds.

Key words

Regional and local development institutions, Municipalities, Structural funds

JEL classification: R58

Cieľom príspevku je z pohľadu inštitucionálnej teórie identifikovať rozsah aktivít verejných organizácií vymedzených zákonom na podporu regionálneho rozvoja a ich úlohu pri čerpaní prostriedkov zo štrukturálnych fondov ako jednej zo základných možností externých zdrojov rozvoja regiónu. Doposiaľ nebola v SR vykonaná analýza, ktorá by ukázala, ako úspešné sú projekty podávané regionálnou a miestnou samosprávou, ako aj regionálnymi rozvojovými agentúrami.

Pojem instituto, či instatuo má korene v grécko-latinskej civilizácii a znamenal pôvodne uviesť niečo do tvaru alebo polohy, dať niečomu status, založiť niečo (mesto), zaviesť niečo (princípy), prípadne uviesť niečo do činnosti alebo života (Ivaničková, Vlčková, 2001). Inštitúcie sú pomerne širokou kategóriou, ktorá je jednotlivými autormi definovaná rôzne.

Slovenčina pojem inštitúcia interpretuje ako ústav, ustanovizeň, administratívny orgán, resp. v právnickej terminológii súhrn vzťahov medzi ľuďmi upravený právnymi normami. V anglicky písanej literatúre sa tento pojem používa vo viacerých súvislostiach. V najširšom slova zmysle sú inštitúcie pravidlá a normy správania jednotlivcov a organizácií. North (1990) vymedzuje inštitúcie ako „pravidlá hry v spoločnosti“ a ako „ľuďmi navrhnuté obmedzenia, ktoré ovplyvňujú ľudské vzťahy“ a vytvárajú politické, ekonomické a sociálne interakcie. Nelson (2002) definuje inštitúcie ako rutiny, teda ako „ustálené, špecifické spôsoby hrania hier. Engerman, Sokoloff (2003) čiastočne nadväzujú na Northovo poňatie a vysvetlenie inštitúcií ako špecifické organizácie a pravidlá, ktoré kontrolujú alebo obmedzujú ľudské správanie. Za najvýznamnejšie inštitúcie determinujúce ekonomický výstup považujú definovanie a vynútiteľnosť vlastníckych práv medzi vládou a súkromnými subjektmi a jednotlivcami v spoločnosti.

Inštitúcie plnia v ekonomike množstvo dôležitých funkcií, inštitucionálne odlišnosti môžu byť považované za významný činiteľ určujúci rozdiely v ekonomickej prosperite jednotlivých regiónov. Inštitúcie pôsobia na zmysľovanie a konanie ekonomických subjektov, čím spoluvytvárajú ich preferencie a očakávania. Čo sa týka *ekonomických inštitúcií* majú charakter na jednej strane taký istý ako celoštátne inštitúcie, ktoré formujú hospodársky rozvoj regiónu ako kvalifikácia, podnikateľstvo, inovácia, na druhej strane sú to inštitúcie vystupujúce len v danom regióne, zabezpečujúce zdroje endogénneho rozvoja, také ako podnikateľské organizácie, štruktúry lokálneho trhu práce, inovačné centrá, vedecké inštitúcie, priemyselné zóny a pod. Tieto inštitúcie nevznikajú v prázdne, svoje opodstatnenie majú podmienené ohraničením hospodárstva regiónu. Podmienenosť je prejavom efektívnej deľby práce v regióne, najmä formovaním priestorového rozmiestnenia ekonomických aktivít a osídlenia.¹ Regionálny rozvoj vzniká vzájomným pôsobením inštitúcií a organizácií. Inštitúcie predstavujú pravidlá hry a organizácie a podnikatelia sú „hráči“. Na tvorbe tohto inštitucionálneho prostredia sa podieľajú *politické organizácie* (mestská rada, správne orgány a pod.), ekonomické organizácie (firmy, odbory, družstvá, banky a pod.), spoločenské organizácie (kluby, združenia a pod.) a iné organizácie (školy, univerzity, výskum a pod.).² Podľa Breineka (2006a) tieto organizácie vznikajú v dôsledku príležitostí poskytovaných inštitucionálnym rámcom. Každý vytvorený inštitucionálny rámec by mal tvoriť ziskovú produktívnu činnosť, ako stimuly pre vznik organizácií, zaoberajúce sa výrobnými činnosťami. Takto inštitúcie vytvárajú štruktúru stimulov spoločnosti. Z toho vyplýva, že politické a ekonomické inštitúcie predstavujú základný faktor, určujúci ekonomickú výkonnosť.

Inštitúcie verejného sektora môžu samotný rozvoj podporovať v štyroch oblastiach intervencie (Lukesch 2005):

- operačná (schopnosť tvorby projektov),
- strategická (schopnosť tvorby programov),
- organizačná (schopnosť riadiť projekty a riadiť siete),
- symbolická (schopnosť prezentovať siete a výstupy, tvoriť image regiónov, komunikácie s aktérmi).

My sa zameriame práve na operačnú schopnosť podporných inštitúcií a teda ich schopnosť tvorby projektov. Táto schopnosť nie je samotný rozvoj najdôležitejšia, ale v prípade prevahy

¹ Ivaničková, A., Vlčková, V. (2001): Regionálny sociálno-ekonomický rozvoj a inštitucionálny mechanizmus. Výskumný ústav národohospodársky EU v Bratislave. Edičné stredisko EU v Bratislave. Bratislava, 2001.

² Ivaničková, A., Vlčková, V. (2000): Nové inštitucionálne rámce a regionálny rozvoj. Výskumný ústav národohospodársky EU v Bratislave. Edičné stredisko EU v Bratislave. Bratislava, 2000.

externých zdrojov pre rozvoj ako interných (čo je aj prípad regiónov SR) môže byť rozhodujúcou pre dosiahnutie rozvojových efektov.

V podmienkach SR problematiku rozvoja upravuje Zákon č. 539/2008 Z.z. na podporu regionálneho rozvoja. Okrem orgánov štátnej správy – ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy vyššie uvedený zákon vymedzuje pôsobnosť organizácií na regionálnej a lokálnej úrovni, ktorými sú vyššie územné celky, regionálne rozvojové agentúry, euroregióny a obce. V príspevku sa zameriame na tieto inštitúcie – organizácie, ktoré analyzujeme z pohľadu využívania možností čerpania prostriedkov štrukturálnych fondov v rámci 11 operačných programov v programovacom období 2007 – 2013 (OP Informatizácia spoločnosti, OP Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, OP Výskum a vývoj, OP Vzdelávanie, OP Životné prostredie, OP Bratislavský kraj, OP Doprava, OP Technická pomoc, OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia, OP Zdravotníctvo a Regionálny OP), v rámci 4 operačných programov v skrátenom programovacom období 2004 - 2006 (OP Základná infraštruktúra, SOP Ľudské zdroje, SOP Priemysel a služby, SOP Poľnohospodárstvo), 2 programových dokumentov (JPD Bratislava Cieľ 2, JPD Bratislava Cieľ 3) a taktiež v rámci všetkých iniciatív Spoločenstva INTERREG.

Vyššie územné celky (ďalej VÚC) predstavujú najvyššiu územnú samosprávnú jednotku na Slovensku. Podieľajú sa na zabezpečovaní vyváženého hospodárskeho a sociálneho rozvoja krajov, analyzujú a spracovávajú návrhy pre zvýšenie konkurencieschopnosti v rámci regiónov a ich častí, spracovávajú programy pre postupné zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva, skvalitnenie podnikateľského prostredia, zabezpečujú medzištátnu, cezhraničnú a medziregionálnu spoluprácu, rozvíjajú cestovný ruch. Z 8 VÚC je 7 oprávnených čerpať z cieľa Konvergencia a na čerpanie podpory z cieľa Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť sú oprávnené oblasti, ktoré nespádajú do cieľa Konvergencia – čo v prípade Slovenska je iba Bratislavský kraj. V tabuľke 1 sú zosumarizované projekty, ktoré boli schválené jednotlivým vyšším územným celkom.

Tab. 1: Schválené projekty vyšších územných celkov

Vyšší územný celok	Počet schválených projektov		Zazmluvnená suma (v EUR)
	2007 – 2013	2004 - 2006	
Bratislavský VÚC	1	20	5 499 109,82
Trnavský VÚC	14	21	17 767 597,45
Trenčiansky VÚC	10	21	9 644 623,63
Nitriansky VÚC	18	20	36 117 639,32
Žilinský VÚC	36	26	73 904 676,58
Banskobystrický VÚC	22	16	42 573 886,42
Prešovský VÚC	47	32	52 433 411,70
Košický VÚC	12	27	28 376 197,67

Zdroj: ITMS

Ako možno z tabuľky vidieť, všetkým z 8 VÚC boli schválené prostriedky, o ktoré sa uchádzali. Najväčší počet schválených projektov financovaných zo zdrojov EÚ má Prešovský kraj, ktorého môžeme zaradiť medzi najmenej prosperujúce a rozvinuté regióny. Výška alokovaných finančných projektov, ktoré boli zazmluvnené pri poskytovaní nenávratných finančných príspevkov, dosiahol Žilinský kraj.

Regionálne rozvojové agentúry (ďalej RRA) sú nástrojom Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR, akousi predĺženou rukou v regiónoch na podporu rozvoja zaostávajúcich regiónov. Poskytujú informácie ohľadne čerpania prostriedkov zo štrukturálnych fondov, konzultačnú a realizačnú činnosť pri implementácii projektov, propagujú región, plnia významnú úlohu v budovaní partnerstiev na lokálnej a regionálnej úrovni. K januáru 2010 Ministerstvo evidovalo spolu 49 RRA v 8 regiónoch. Tabuľka 2 poskytuje obraz o počte RRA, ktoré pôsobia v jednotlivých regiónoch a o počte projektov, ktoré boli podané a schválené jednotlivým RRA. V Bratislavskom kraji boli schválené spolu 4 projekty dvom RRA, v Trnavskom kraji bolo schválených 8 projektov 4 RRA, v rámci Nitrianskeho kraja bolo RRA Komárno schválených 5 projektov, na 4 schválených projektoch v Banskobystrickom kraji sa podieľali 2 RRA, 6 schválených projektov v Košickom kraji patrí 4 RRA, v Prešovskom kraji bolo schválených 5 projektov 2 RRA.

Tab. 2: Schválené projekty regionálnych rozvojových agentúr

Vyšší územný celok	Počet RRA	Počet schválených projektov		Zazmluvnená suma (v EUR)
		2007 - 2013	2004 – 2006	
Bratislavský VÚC	2	0	4	114 053,39
Trnavský VÚC	6	0	8	153 046,37
Trenčiansky VÚC	4	0	0	0,00
Nitriansky VÚC	7	0	5	212 098,83
Žilinský VÚC	6	0	0	0,00
Banskobystrický VÚC	6	0	4	85 246,77
Prešovský VÚC	10	0	5	202 230,26
Košický VÚC	8	0	6	182 348,78

Zdroj: ITMS

Medzi RRA s najväčším počtom schválených projektov patrí RRA Komárno so sídlom v Nitrianskom kraji s 5 schválenými projektmi, RRA Svidník so sídlom v Prešovskom kraji má na konte 4 schválené projekty. Viac RRA sa môže pochváliť 3 schválenými projektmi, medzi ktorými sú RRA Senec-Pezinok z Bratislavského kraja, RRA ISTER, RRA Senica pôsobiace v Trnavskom kraji, RRA pre rozvoj regiónu Stredného Poiplia z Banskobystrického kraja, RRA pre rozvoj Dolného Zemplínu pôsobiaca v Košickom kraji.

Obce ako základná samosprávna jednotka, ktorej úlohou je analyzovať a hodnotiť úroveň rozvoja svojho územia a jeho častí, zabezpečiť jeho trvalo udržateľný hospodársky rozvoj, sociálny rozvoj a územný rozvoj. Tabuľka 3 ukazuje rozdelenie obcí podľa počtu obyvateľov. Slovensko je charakteristické rozdrobenou štruktúrou a veľkým počtom malých obcí.

Tab. 3: Rozdelenie obcí podľa krajov a počtu obyvateľov³

Veľkostná skupina	Počet obcí podľa kraja a počtu obyvateľov								
	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu
0 – 500	8	51	82	97	102	286	373	183	1 182
501 – 2 000	48	150	149	199	148	186	238	226	1344
2 001 – 5 000	17	34	28	41	46	24	38	32	260
5 001 – 20 000	8	11	10	11	14	15	11	9	89
20 001 – 50 000	6	4	5	5	3	4	4	11	42
50 001 -	2	1	2	1	2	1	2	0	11
Spolu	89	251	276	354	315	516	666	461	2 928

Zdroj: Štatistický úrad SR; Obce SR, dostupné na: <http://www.sodbtn.sk/obce/vyhľadavac.php?cat=7>

Na základe údajov z centrálného informačného systému ITMS, ktorý prostredníctvom verejnej časti zabezpečuje komunikáciu so žiadateľom, sme zostavili tabuľku 4, ktorá ukazuje podiel obcí, ktorým bol schválený minimálne 1 projekt financovaný zo zdrojov Európskej únie na celkovom počte obcí.

Tab. 4: Podiel obcí so schváleným projektom financovaný zo zdrojov ES

Veľkostná skupina	Podiel obcí so schváleným projektom z celkového počtu obcí								
	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu
0 – 500	75,0%	15,7%	8,5%	8,2%	6,9%	8,7%	20,6%	13,7%	19,7%
501 – 2 000	77,1%	33,3%	27,5%	50,8%	37,2%	42,5%	62,6%	40,3%	46,4%
2 001 – 5 000	100,0%	97,1%	82,1%	90,2%	80,4%	91,7%	81,6%	93,8%	89,6%
5 001 – 20 000	87,5%	100,0%	70,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	88,9%	93,3%
20 001 – 50 000	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	27,3%	90,9%
50 001 -	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	87,5%
Spolu	89,9%	74,3%	64,7%	74,9%	70,7%	73,8%	77,5%	44,0%	71,2%

Zdroj: ITMS

Iba takmer 20 % obcí do 500 obyvateľov sa môže pochváliť schváleným projektom, z pomedzi krajov boli najúspešnejšie obce v tejto veľkostnej kategórii v Bratislavskom kraji. Obce s vyšším počtom obyvateľov dosahujú vyššie hodnoty z pohľadu schválených projektov.

V rámci Bratislavského kraja takmer 90 % z celkového počtu obcí má schválený min. 1 projekt financovaný zo zdrojov EÚ, vo veľkostnej skupine do 500 obyvateľov má obec Hurbanova Ves schválené 3 projekty, vo veľkostnej skupine 501 - 2000 obyvateľov má po 5 schválených projektov obec Viničné a Miloslavov, taktiež obce Svätý Jur a Tomášov z veľkostnej skupiny 2001 – 5000 obyvateľov. Vo veľkostnej skupine obcí 5001 – 20000 obyvateľov má Mesto Malacky až 18 schválených projektov, z obcí nad 20001 obyvateľov je Mesto Pezinok najúspešnejšie s 9 schválenými projektmi.

³ Tabuľka obsahuje obce na úrovni LAU2, teda aj mestské časti Bratislavy a Košíc. Mesto Bratislava, hlavné mesto SR a Mesto Košice v tabuľke zahrnuté nie sú, nakoľko predstavujú úroveň LAU1.

Iná situácia je v Trnavskom kraji, kde približne 73 % obciam bol schválený projekt financovaný zo zdrojov EÚ. Vo veľkostnej skupine do 500 obyvateľov sa iba 8 obcí môže pochváliť každá 1 schváleným projektom, z obcí do 20 000 obyvateľov má najviac schválených projektov Mesto Galanta – 13. Obdobná situácia je v Trenčianskom kraji, kde bolo iba 7 obciam do 500 obyvateľov schválených spolu 7 projektov, z obcí do 2000 obyvateľov má najviac schválených projektov obec Uhrovec – 8. Z obcí s počtom obyvateľov 2001 – 5000 má najviac schválených projektov – 5 obec Horné Srnie, a vo veľkostnej kategórii 5001 – 20000 Mesto Myjava s počtom 14 schválených projektov. Mestá nad 50000 obyvateľov majú na konte Trenčín 3 a Prievidza 5 schválených projektov

V rámci Nitrianskeho kraja približne 74 % obcí z celkového počtu má na konte minimálne 1 schválený projekt financovaný zo zdrojov EÚ. Veľmi úspešné boli obce s počtom obyvateľov 500 – 2000 obec Alekšince s 5 schválenými projektmi, taktiež 6 obcí vo veľkostnej skupine 2001 – 5000 má schválených po 5 projektov (Veľký Kýr, Tešedíkovo, Marcelová, Diakovce, Topoľčianky, Zbehy). Obcou s najvyšším počtom schválených projektov s počtom obyvateľov 5001 – 20000 je Mesto Hurbanovo s 9 schválenými projektmi, taktiež úspešnou skupinou sú obce s počtom obyvateľov 20001 – 50000, kde 3 z nich majú po 9 schválených projektov (Šaľa, Topoľčany, Nové Zámky) a 2 majú po 6 schválených projektov (Levice, Komárno).

V Žilinskom kraji má takmer 71 % obcí schválený aspoň 1 projekt. V rámci obcí do 500 obyvateľov má iba 7 obcí každá po 1 schválenom projekte, najviac z pomedzi obcí s počtom obyvateľov 501 – 2000 má najviac schválených obec Hybe – 5 projektov, z pomedzi obcí s počtom obyvateľov 2001 – 5000 ide o obec Belú so 6 schválenými projektmi. Obec Oščadnica, Mestá Kysucké Nové Mesto a Liptovský Hrádok sa môžu pochváliť každé po 10 schválených projektov.

V Prešovskom kraji má schválený aspoň 1 projekt 77 obcí do 500 obyvateľov, čo predstavuje 1/5 všetkých obcí v tejto veľkostnej skupine, pričom najviac schválených projektov má obec Bžany – 5. 6 schválených projektov je najviac vo veľkostnej skupine 501 – 2000 a podávala ich obec Ľubotín. Najviac schválených projektov má z Prešovského kraja 91-tisícový Prešov (15), 21-tisícové Mesto Snina (14), 33-tisícové Mesto Bardejov (12), na konte 15-tisícového Mesta Levoča je 11 schválených projektov.

Obce Košického kraja dosahujú z pohľadu schválených projektov najnižšie hodnoty. Obce z veľkostnej skupiny 2001 – 5000 obyvateľov Mesto Strážske a Nálepko vo mali po 6 úspešných projektov a obec Dobšiná 7 projektov. Po 8 projektov Mesto Gelnica, Sečovce a Krompachy z veľkostnej skupiny 5001 – 20000 obyvateľov, až 14 schválených projektov má Spišská Nová Ves s počtom obyvateľov cez 39 000. Okrem toho Mesto Košice eviduje 7 schválených projektov.

Tab. 5: Počet schválených projektů

Velikostná skupina	Počet schválených projektů								
	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu
0 – 500	12	8	7	11	7	28	97	36	206
501 – 2 000	174	87	70	168	99	124	266	134	1122
2 001 – 5 000	82	76	50	104	111	59	125	83	690
5 001 – 20 000	40	64	41	53	91	80	78	49	496
20 001 – 50 000	18	22	20	39	17	24	44	29	213
50 001 -	3	5	8	8	14	6	19	0	63
Spolu	329	262	196	383	339	321	629	331	2790

Zdroj: ITMS

Okrem spolu 329 schválených projektů obcí v Bratislavskom kraji, ďalších 7 projektů bolo schválených žiadateľovi Bratislava, hlavné mesto SR. V nasledovnej tabuľke uvádzame priemerný počet projektů na obce z jednotlivých veľkostných skupín a krajov, ktorým boli projekty schválené (nie na celkový počet obcí).

Tab. 6: Priemerný počet schválených projektů

Velikostná skupina	Počet schválených projektů								
	BA	TT	TN	NT	ZA	BB	PO	KE	Spolu
0 – 500	2,0	1,0	1,0	1,4	1,0	1,1	1,3	1,4	1,3
501 – 2 000	4,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,6	1,8	1,5	1,9
2 001 – 5 000	4,8	2,3	2,2	2,8	3,0	2,7	4,0	2,8	3,0
5 001 – 20 000	5,7	5,8	5,9	4,8	6,5	5,3	7,1	6,1	5,9
20 001 – 50 000	3,0	5,5	4,0	7,8	5,7	6,0	11,0	9,7	6,3
50 001 -	1,5	5,0	4,0	8,0	7,0	6,0	9,5	0,0	5,7
Spolu	4,4	2,4	2,3	2,3	2,9	2,2	2,3	2,1	2,5

Zdroj: ITMS

Záver

Cieľom príspevku bolo analyzovať fungovanie verejných inštitúcií, ktoré majú v náplni regionálny rozvoj z pohľadu ich zapojenia sa do získavania podpory zo zdrojov EÚ, ktorá predstavuje pre všetky regióny SR najvýznamnejšiu externú pomoc pri rozvoji. Naša analýza ukázala, že existujú značné rozdiely medzi jednotlivými aktérmi regionálneho a lokálneho rozvoja. Dominujúcim žiadateľom boli z tohto pohľadu obce, ktoré mali spolu 2770 projektů, čím výrazne prevyšovali VÚC a regionálne rozvojové agentúry. Medzi jednotlivými regiónmi však existujú výrazné rozdiely a to tak z pohľadu momentálneho sa zapájania do podpory ako aj trendov vo využívaní tejto podpory. Pri VÚC sa výrazne vyššie aktivujú zaostalejšie regióny, ktoré v tomto programovacom období už tejto chvíli získali viac projektů ako v minulom období. To nie je prípad VÚC na západe Slovenska. Naopak pri RRA v tomto období nie sú schválené žiadne projekty. Väčšina RRA sa sústreďuje na prípravu projektů pre verejný sektor, otázna je ale potom ich osamostatnenosť od samotných miest, najmä keď väčšina miest a obcí si pripravuje projekty osobitne. Môžeme tiež vidieť veľmi rozdielnú úspešnosť obcí a to vo všetkých veľkostných kategóriách. Najmä pri malých obciach sa ukazuje význam aktívneho prístupu a záujmu jednotlivcov (najčastejšie starostov)

o čerpanie pomoci. Pri väčších mestách je tento postup viac formalizovaný. Percentuálne je využívanie fondov výraznejšie pri veľkých mestách.

Literatúra

- [1] Breinek, P. (2006a): Ekonomický význam institucí. *Národohospodársky obzor* č. 1, s. 12 – 26
- [2] Breinek, P. (2006b): Vybrané institucionální aspekty ekonomické výkonnosti. Working Paper 2/2006. Dostupné na: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-02.pdf>
- [3] Engerman, S. L., Sokoloff, K. L. (2003): Institutions and Non-Institutional Explanations of Economic Differences. NBER, Working Paper No. 9989
- [4] Eggertsson, T. (1999): *Economic behavior and institutions*. 7. vyd. Cambridge University Press
- [5] Ivaničková, A., Vlčková, V. (1999): Inštitucionálne aspekty regionálnej ekonomiky (teoretický koncept). Výskumný ústav národohospodársky EU v Bratislave. Edičné stredisko EU v Bratislave. Bratislava, 1999.
- [6] Ivaničková, A., Vlčková, V. (2000): Nové institucionálne rámce a regionálny rozvoj. Výskumný ústav národohospodársky EU v Bratislave. Edičné stredisko EU v Bratislave. Bratislava, 2000.
- [7] Ivaničková, A., Vlčková, V. (2001): Regionálny sociálno-ekonomický rozvoj a inštitucionálny mechanizmus. Výskumný ústav národohospodársky EU v Bratislave. Edičné stredisko EU v Bratislave. Bratislava, 2001.
- [8] Levitsky, S., Murillo, M. V.: Variation in Institutional Strength. Dostupné na http://www.columbia.edu/~mm2140/Publications%20in%20English_files/Levitsky-Murillo-ARPS.pdf
- [9] Lukesch, R., Payer, H. (2005): Learning regions, evolving governance, Hagen
- [10] Nelson, R. R. (2002): Bringing Institutions into Evolutionary Growth Theory. *Journal of Evolutionary Economics*, č. 12, s. 17 – 28. 2002

OBEC AKO PODNIKATEĽSKÝ SUBJEKT V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

A MUNICIPALITY AS AN ENTREPRENEURIAL SUBJECT IN THE SLOVAK REPUBLIC

DOC. JUDR. ALENA PAULIČKOVÁ, PhD.

*Katedra obchodného, hospodárskeho a finančného práva
Fakulta práva Janka Jesenského, Vysoká škola v Sládkovičove
Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo, Slovensko
e-mail: alena.paulickova@vssladkovicovo.sk*

Anotácia

Obec je právnickou osobou, ktorá za podmienok ustanovujúcich v zákone samostatne hospodári s vlastným majetkom a s vlastnými príjmami. Na financovanie využíva hlavne vlastné príjmy, štátne dotácie i ďalšie zdroje. Svoj majetok okrem verejných účelov na výkon samosprávy používa aj na podnikateľskú činnosť. Obyčajne je to formou obchodnej spoločnosti, alebo formou príspevkovej organizácie.

Kľúčové slová

obec, podnikanie, majetok, dotácie, obchodné spoločnosti, príspevková organizácia, verejný účel

Annotation

A municipality is a legal person that individually manages its own property and its own incomes within the conditions determined by a law. It uses mainly its own incomes, subsidies and other resources to finance its own needs. It uses its property for public purpose to execute public administration, as well as for business activities. Usually it uses a form of a trading company or of an allowance organization.

Key words

Municipality, doing business, property, subsidies, trading companies, allowance organization, public purpose

JEL classification: K19

Obec je podľa ustanovenia § 1 ods. 1 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v z. n. p. právnickou osobou, ktorá za podmienok ustanovených zákonom samostatne hospodári s vlastným majetkom a s vlastnými príjmami, pričom jej základnou úlohou pri výkone samosprávy je starostlivosť o všestranný rozvoj jej územia a potreby jej obyvateľov.

Na **financovanie** svojich potrieb obec využíva predovšetkým vlastné príjmy, príjmy zo štátnych dotácií, ako aj z ďalších zdrojov. Vlastnými príjmami v rozsahu osobitných predpisov sú:

- príjmy z majetku obce a z majetku prenechaného obci do užívania (nájmu),
- výnosy z miestnych daní a miestneho poplatku,
- podiely na daniach v správe štátu,
- výnosy z pokút uložených za priestupky,

- jiné příjmy.

Svoj **majetok** môže obec okrem verejných účelov a účelov na výkon samosprávy používať aj na podnikateľskú činnosť, pričom je povinná majetok zveľaďovať a zhodnocovať a vo svojej celkovej hodnote zásadne nezmenšený zachovať (§ 8 ods. 3 a 4 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov). Obec môže svoj majetok vložiť ako vklad do obchodnej spoločnosti (§ 56 Obchodného zákonníka) alebo môže zo svojho majetku založiť inú právnickú osobu (napríklad zákon č. 213/1997 Z. z. o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby). Ďalej obecné zastupiteľstvo môže zakladať a zrušovať obchodné spoločnosti a iné právnické osoby, ako aj schvaľovať majetkovú účasť obce v právnickej osobe.

Formy podnikania

Príspevková organizácia obce

Príspevková organizácia je právnickou osobou obce, ktorej menej ako 50 % výrobných nákladov je pokrytých tržbami, a ktorá je na rozpočet obce zapojená príspevkom.

Medzi zriaďovateľom a príspevkovou organizáciou je finančný vzťah určený záväznými ukazovateľmi štátneho rozpočtu, záväznými ukazovateľmi určenými zriaďovateľom. Na rozdiel od rozpočtovej organizácie môže príspevková organizácia realizovať finančný leasing za podmienky, že bude nájomné uhrádzať z vlastných zdrojov. Pre príspevkovú organizáciu vyplýva zo zákona povinnosť po skončení rozpočtového roka vykonať zúčtovanie finančných vzťahov s rozpočtom zriaďovateľa.

V kompetencii zriaďovateľa je krátenie alebo zvýšenie príspevku v prípadoch určených zákonom (nedodržanie alebo zmena podmienok, za ktorých bol určený finančný vzťah medzi zriaďovateľom a príspevkovou organizáciou).

V súlade s ustanovením § 21 ods. 12 zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v z. n. p. zriaďovateľ zruší príspevkovú organizáciu, ak:

- prestane plniť úlohy určené zriaďovateľom a
- tržby príspevkovej organizácie nepokrývajú jej výrobné náklady v súlade s ustanovením § 21 ods. 2 zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách, počas najmenej dvoch po sebe bezprostredne nasledujúcich rokoch.

Príspevková organizácia môže vykonávať podnikateľskú činnosť so súhlasom zriaďovateľa a nad rámec hlavnej činnosti, na ktorú bola zriadená, a to len v prípade, ak plní úlohy určené zriaďovateľom. Náklady na podnikanie musia byť tiež kryté výnosmi z nej. Výnosy a náklady na túto činnosť sa nerozpočtujú a sledujú sa na samostatnom účte. Ak podnikateľská činnosť k 30. septembru rozpočtového roka vykazuje stratu, je nevyhnutné túto stratu do konca roka vyrovnať alebo vykonať potrebné opatrenia na ukončenie podnikateľskej činnosti, ktorú v nasledujúcom rozpočtovom roku už nemožno vykonávať.

Podnikanie obcí formou obchodnej spoločnosti – spoločnosť s ručením obmedzeným

Rok 2010 bude ťažkým rokom aj pre obecné samosprávy. Pôjde hlavne o pokles príjmov ako dôsledok hospodárskej krízy, keďže podstatnú časť príjmov miestnej samosprávy tvorí výnos dane z príjmov fyzických osôb. ZMOS odhadol pokles príjmov samosprávy v roku 2009 na úrovni desiatich percent v porovnaní s rokom 2008. Aj z týchto dôvodov sa obce začínajú

viac orientovať na právne formy obchodných spoločností v rámci svojich podnikateľských zámerov, a čím ďalej, tým viac upúšťajú od zriaďovania príspevkových organizácií.

Štatutárne orgány spoločnosti s ručením obmedzeným (spol. s r. o.) – konatelia – hlavne v začiatkoch majú problém dôkladne poznať svoje povinnosti, ktoré im vyplývajú nielen z Obchodného zákonníka, ale i z iných právnych predpisov. (daňové zákony, zákon o účtovníctve).

Vznik s. r. o. je spojený so závažnou povinnosťou, ktorá súvisí s tým, že spoločnosť je podľa ustanovenia § 35 Obchodného zákonníka povinná viesť účtovníctvo. Táto povinnosť jej vznikne a trvá až do zániku spoločnosti. To znamená, že momentom vzniku sa spol. s r. o. stáva účtovnou jednotkou a je povinná otvoriť účtovné knihy a zostaviť otváraciu súvahu podľa ustanovenia § 17 ods. 7 písm. a) zákona č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve v z. n. p. (ďalej len „zákon o účtovníctve“). Za riadne vedenie predpísanej evidencie a účtovníctva v s. r. o. zodpovedá konateľ (§ 135 ods. 1 Obchodného zákonníka).

Zodpovednosť konateľa za vedenie účtovníctva spol. s r. o.

Najdôležitejšou povinnosťou konateľov voči spoločnosti je povinnosť vykonávať funkciu štatutárneho orgánu a zabezpečovať obchodné vedenie spoločnosti, pričom najdôležitejšou povinnosťou pri jej obchodnom vedení je zabezpečenie vedenia účtovníctva spoločnosti. Povinnosť viesť predpísanú evidenciu a účtovníctvo je jednou z najvýznamnejších povinností konateľov. To však neznamená, že konatelia musia účtovníctvo viesť osobne. Povinnosť viesť účtovníctvo splní konateľ tým, že účtovníctvo bude viesť buď osobne, alebo zabezpečí jeho vedenie zamestnancom spoločnosti alebo inou osobou.

Účtovníctvo môže viesť aj zamestnanec spoločnosti. Táto osoba zodpovedá spoločnosti za škodu spôsobenú chybným vedením účtovníctva na základe pracovnoprávnej zodpovednosti (§ 179 Zákonníka práce). To však nezabavuje konateľov zodpovednosti vo vzťahu k valnému zhromaždeniu, ktorému sú povinní predložiť účtovnú závierku.

Účtovná závierka spol. s r. o.

Na konci každého účtovného obdobia účtovná jednotka bilancuje výsledky svojej činnosti, ktoré dosiahla za predchádzajúce obdobie, aby mohla prostredníctvom účtovnej závierky poskytnúť používateľom informácií z účtovníctva informácie o finančnej situácii ku dňu, ku ktorému zostaví účtovnú závierku a výnosnosti činnosti vykonávanej v končiacom sa účtovnom období. Súhrn všetkých prác, ktoré účtovná jednotka musí vykonať na konci účtovného obdobia, a výsledkom ktorých je vypracovaná účtovná závierka, sa označuje účtovná uzávierka.

Účtovná uzávierka je činnosť spojená s uzavieraním účtovných kníh za pevne stanovené obdobie, ktorej výsledkom je zostavená účtovná závierka, pričom pod pojmom účtovná závierka rozumieme štruktúrovanú prezentáciu skutočností, ktoré sú predmetom účtovníctva, poskytovaná osobám, ktoré tieto informácie využívajú. Účtovná závierka tvorí jeden celok.

Obsahom účtovnej uzávierky sú:

- uzávierkové práce,
- uzatvorenie účtovných kníh,
- zostavenie účtovnej závierky.

Uskutočnenie *inventarizácie* je jadrom a východiskovou bázou všetkých uzávierkových prác. Inventarizáciou sa zabezpečuje preukázateľnosť účtovníctva a účtovné jednotky sú ju povinné vykonať v súlade so zákonom o účtovníctve. Predmetom inventarizácie podľa zákona o účtovníctve je majetok, záväzky a vlastné imanie.

Inventarizáciou sa overuje vecná správnosť účtovníctva, či:

- stav majetku, záväzkov a vlastného imania v účtovníctve zodpovedá skutočnosti, tzn. že sa posudzuje existencia majetku, záväzkov a vlastného imania a
- ocenenie majetku, záväzkov, vlastného imania, nákladov a výnosov v účtovnej závierke zodpovedá skutočnosti, tzn., že sa posudzuje reálnosť ocenenia; z pohľadu preukázateľnosti účtovníctva je teda rozhodujúci skutočný stav a tomuto stavu sa musí prispôbiť stav a ocenenie jednotlivých zložiek majetku, záväzkov, vlastného imania, nákladov a výnosov v účtovníctve.

Inventarizácia sa vykonáva vždy ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka, a to ako riadna, mimoriadna alebo aj priebežná. Pri zostavovaní riadnej a mimoriadnej účtovnej závierky sa musí vykonať inventarizácia v plnom rozsahu podľa zákona o účtovníctve, teda musia sa inventarizovať všetky položky majetku, záväzkov a vlastného imania. Pri zostavovaní priebežnej účtovnej závierky sa vykoná inventarizácia len na účely ocenenia majetku a záväzkov v účtovnej závierke so zohľadnením predpokladaných rizík a strát, ktoré sú známe ku dňu zostavenia priebežnej účtovnej závierky. Z uvedeného vyplýva, že pri zostavovaní priebežnej účtovnej závierky zákon o účtovníctve nevyžaduje inventarizovať vlastné imanie ani majetok a záväzky, ktorých ocenenie je stabilné a nevzniklo pri nich riziko zníženia ich hodnoty alebo straty.

Zákon o účtovníctve upravuje priebeh inventarizácie majetku, záväzkov a vlastného imania len rámcovo, preto si účtovná jednotka musí skonkretizovať na svoje podmienky požiadavky, ktoré sú zákonom o účtovníctve stanovené buď len všeobecne, alebo alternatívne. Vnútroň predpis o inventarizácii musí obsahovať minimálne časový harmonogram inventarizácie (termíny), menovanú inventarizačnú komisiu (osoby zodpovedné za vykonanie jednotlivých častí inventarizácie) a spôsob účtovania skutočností, ktoré sa účtujú len pri inventarizácii (napr. inventarizačné rozdiely).

Priebeh uskutočňovania inventarizácie a činnosti s tým súvisiace upravuje zákon o účtovníctve v § 30; inventarizácia sa skladá z dvoch častí:

- z inventúry a
- z porovnania účtovného stavu so skutočným stavom.

Po uskutočnení inventúry sa vyhotoví inventúry súpis, kde sa uvedú zistené skutočné stavy majetku, záväzkov a vlastného imania (§ 30 ods. 2 zákona o účtovníctve).

Výsledky porovnania skutočného stavu majetku, záväzkov a vlastného imania s účtovným stavom sa uvedú v inventarizačnom zápise. Z porovnania skutočného stavu majetku, záväzkov a vlastného imania s účtovným stavom môže vyplývať, že skutočný stav sa nerovná účtovnému stavu. Ak tento rozdiel nemôže účtovná jednotka preukázať účtovným záznamom, vzniká inventarizačný rozdiel. Inventarizačný rozdiel musí účtovná jednotka zaúčtovať do toho účtovného obdobia, za ktoré sa inventarizáciou overuje stav majetku, záväzkov a rozdielu majetku a záväzkov. Zabezpečuje sa tým úplnosť účtovníctva.

Inventarizačný rozdiel môže mať dvojaký charakter, a to:

- manko – ak zistený skutočný stav je nižší, ako stav v účtovníctve, pri peňažných prostriedkoch a ceninách sa označuje schodok,
- prebytok – ak zistený skutočný stav je vyšší, ako stav v účtovníctve.

Manká a prebytky sa účtujú s vplyvom na výsledok hospodárenia z bežnej činnosti. To znamená, že vznik inventarizačného rozdielu sa nepovažuje za mimoriadnu udalosť, ale za skutočnosť, ktorá súvisí s hospodárskou činnosťou alebo s finančnou činnosťou podľa charakteru majetku.

V účtovnej jednotke môže dôjsť tiež k poškodeniu majetku. Ak je poškodenie neodstrániteľné, účtuje sa o škode (pri poškodení majetku, ktoré sa považuje za dočasný jav, je možné účtovať o opravnej položke).

Škoda nie je inventarizačným rozdielom, účtovná jednotka ju však môže zistiť pri inventarizácii. O škode bude účtovná jednotka účtovať na príslušný účet v závislosti od toho, ktorú časť výsledku hospodárenia ovplyvňuje.

Princíp bilančnej kontinuity znamená, že konečné zostatky účtov, ktoré sa vykazujú v súvahe k poslednému dňu účtovného obdobia, musia byť zhodné so začiatočnými stavmi týchto účtov k prvému dňu bezprostredne nasledujúceho účtovného obdobia.

Zodpovednosť konateľ'a za vedenie účtovníctva externou firmou

Konatelia môžu podľa ustanovenia § 5 ods. 1 zákona o účtovníctve poveriť vedením účtovníctva aj inú právnickú alebo fyzickú osobu. Ak konateľ poverí vedením účtovníctva externú účtovnú firmu, v takom prípade by konateľ mal spísať písomnú zmluvu, v ktorej by boli vymedzené práva a povinnosti zmluvných strán.

V praxi ide o vedenie účtovníctva na dodávateľskej báze na základe obchodnej zmluvy (zmluva o dielo, nepomenovaná zmluva podľa ustanovenia § 269 ods. 2 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka).

Dodávateľská externá účtovná firma bude spoločnosti za prípadnú škodu zodpovedať podľa ust. § 373 a nasl. Obchodného zákonníka.

To však účtovnú jednotku (spol. s r. o.) nezbavuje zodpovednosti za vedenie účtovníctva ani konateľ'ov zodpovednosti voči spoločnosti za výber osoby, ktorá bola vedením účtovníctva poverená. Valnému zhromaždeniu teda budú naďalej zodpovedať konatelia bez ohľadu na skutočnosť, kto účtovníctvo fakticky vedie, pretože povinnosť zabezpečiť účtovníctvo zákon ukladá priamo im.

Okrem vedenia účtovných kníh konatelia musia zabezpečiť spracovanie účtovnej závierky a s tým súvisiacej inventarizácie majetku a záväzkov.

Podľa ustanovenia § 5 ods. 2 zákona o účtovníctve sa účtovná jednotka nezbavuje zodpovednosti za vedenie účtovníctva, zostavenie a predloženie účtovnej závierky a za preukázateľnosť účtovníctva.

Pokiaľ sa spoločnosť rozhodne poveriť účtovnú firmu vedením externého účtovníctva, odporúčame, aby externá firma zabezpečovala:

a) komplexné spracovanie podvojného účtovníctva, ktoré zahŕňa

- zavedenie účtovnej jednotky a jej agendy (posúdenie východiskovej situácie, návrh metód spracovania a obehu účtovných dokladov),
- kontrola vecnej a formálnej správnosti dokladov,
- vedenie hlavnej knihy (zápis účtovných prípadov z vecného hľadiska),
- vedenie účtovného denníka (chronologický zápis účtovných dokladov),
- vedenie analytickej evidencie,
- vedenie evidencie pohľadávok a záväzkov,
- vedenie evidencie dlhodobého majetku a výpočet odpisov,
- vedenie pokladničnej knihy,
- vedenie evidencie dane z pridanej hodnoty (DPH) vrátane vystavenia daňového priznania k DPH,
- vyhotovenie podkladov k DPH, dani z motorových vozidiel, dani z nehnuteľnosti,
- komunikácia s daňovými orgánmi a inštitúciami sociálneho a zdravotného poistenia,
- zostavovanie mesačných prehľadov a zostáv, súvaha a výkaz ziskov a strát za jednotlivé obdobia,
- spracovanie ročnej účtovnej závierky,
- príprava podkladov pre daňové priznanie k dani z príjmov právnických osôb,
- vypracovanie daňového priznania,

b) komplexnú personálnu a mzdovú agendu, ktorá zahŕňa

- spracovanie miezd,
- vyhotovenie povinných mesačných výkazov pre sociálnu a zdravotnú poisťovňu,
- prihlasovanie a odhlasovanie zamestnancov do príslušných poisťovní,
- ročné zúčtovanie preddavkov na daň z príjmu zamestnancov,
- vyhotovenie potvrdení pre zamestnancov,
- výpočet nemocenských dávok,
- evidencia dovolenky,
- mzdové a evidenčné listy,
- zápočty rokov,
- štvrťročné prehľady o zrazených a odvedených preddavkov dane z príjmu fyzických osôb,
- hlásenia o vyúčtovaní dane,
- pracovno-právne vzťahy k zamestnancom (vyhotovenie pracovných zmlúv, dohôd o vykonaní prác, dohôd o brigádnických prácach študentov),
- podklady pre účtovníctvo.

Spracovávanie účtovnej agendy a ochrana osobných údajov

Spol. s r. o. bude pre svojich klientov spracúvať mzdy a bude prichádzať do kontaktu s osobnými údajmi zamestnancov – klientov.---

Aké kroky musí podnikateľský subjekt splniť v nadväznosti na zákon o ochrane osobných údajov? V zmysle základných pojmov zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v z. n. p. (ďalej len „zákon o ochrane osobných údajov“) bude vystupovať v predmetnej situácii ako tzv. **sprostredkovateľ**. Na tieto účely ide o osobu, ktorá spracúva osobné údaje v mene prevádzkovateľa, resp. zástupcu prevádzkovateľa, to znamená, nie vo vlastnom mene. Sprostredkovateľ musí disponovať písomným poverením prevádzkovateľa alebo písomnou

zmluvou, v opačnom prípade nesmie spracúvať osobné údaje. Sprostredkovateľ spolu s prevádzkovateľom sú totiž jedinými osobami, ktoré môžu spracúvať osobné údaje.

Sprostredkovateľ je oprávnený spracúvať osobné údaje len v rozsahu a za podmienok dojednaných s prevádzkovateľom v písomnej zmluve alebo v písomnom poverení. Sprostredkovateľ je oprávnený spracúvať osobné údaje len v rozsahu a za podmienok dojednaných s prevádzkovateľom alebo so súhlasom prevádzkovateľa aj so sprostredkovateľom v písomnej zmluve, alebo v písomnom poverení.

Sprostredkovateľ vykonáva všetky úkony smerujúce na dosiahnutie účelu spracúvania, ktorými ho prevádzkovateľ poveril, a to v mene prevádzkovateľa. V prípade, že sprostredkovateľ má osobné údaje z informačného systému poskytovať inému prevádzkovateľovi, je oprávnený tak vykonať, len ak mu to vyplýva z písomného poverenia alebo zmluvy. To platí aj o sprístupňovaní, zverejňovaní a likvidácii osobných údajov. Na zabezpečenie týchto úloh musí zmluva alebo poverenie obsahovať konkrétne vymedzenie rozsahu a podmienok, za ktorých sa spracúvanie osobných údajov vykonáva. Ak tomu tak nie je, porušenia zákona o ochrane osobných údajov sa dopúšťajú obaja, pretože prevádzkovateľ zveril osobné údaje osobe, ktorá ich nie je oprávnená spracúvať (osobné údaje poskytol, resp. sprístupnil bez písomného súhlasu dotknutých osôb inej právnickej alebo fyzickej osobe v rozpore s § 7 zákona o ochrane osobných údajov).

Prevádzkovateľ a sprostredkovateľ sa porušenia zákona dopúšťajú aj vtedy, ak písomná zmluva alebo písomné poverenie existuje, ale neobsahuje konkrétne rozsah a podmienky spracúvania osobných údajov.

Pri výbere sprostredkovateľa je prevádzkovateľ povinný zohľadniť jeho kvalitu s dôrazom na bezpečnosť pri spracúvaní osobných údajov. Prevádzkovateľ nesmie zveriť spracúvanie osobných údajov sprostredkovateľovi, ak by tým mohli byť ohrozené práva a právom chránené záujmy dotknutých osôb. Zákon o ochrane osobných údajov vyžaduje od prevádzkovateľa posúdenie spoľahlivosti sprostredkovateľa pred jeho poverením, to znamená, že prevádzkovateľ je povinný dôsledne zvážiť, či sprostredkovateľovi dôveruje natoľko, že ten sa nedopustí pri spracúvaní osobných údajov protizákonného konania. Ak by sa takýto sprostredkovateľ dopustil v priebehu spracúvania, napr. porušenia zákonom ustanovenej povinnosti mlčanlivosti podľa ustanovenia § 18 zákona o ochrane osobných údajov, mohlo by to byť zo strany Úradu na ochranu osobných údajov Slovenskej republiky posudzované ako porušenie zákona prevádzkovateľom.

Zákon „pamätá“ aj na prípady, kedy prevádzkovateľ poverí sprostredkovateľa spracúvaním až po získaní osobných údajov. O tom, že prevádzkovateľ spracúvaním osobných údajov poveril sprostredkovateľa, musí upovedomiť dotknuté osoby, a to pri najbližšom kontakte s nimi. Rovnako treba postupovať aj v prípade, ak spracúvanie osobných údajov prejde na iného prevádzkovateľa (môže nastať, napr. v prípade zrušenia spoločnosti bez likvidácie, keď spracúvanie osobných údajov preberá právny nástupca). Nový prevádzkovateľ je v tomto prípade povinný o zmene prevádzkovateľa informovať dotknuté osoby. V oboch prípadoch je potrebné toto oznámenie realizovať najneskôr do troch mesiacov od poverenia sprostredkovateľa, resp. odo dňa, kedy prešlo právne nástupníctvo.

Ďalšie povinnosti sprostredkovateľa v oblasti spracovania osobných údajov vyplývajú predovšetkým z ustanovenia § 6 ods. 1 písm. c) až i), ods. 3 a 4 zákona o ochrane osobných údajov. Ide o tieto povinnosti:

- získavat' osobné údaje výlučne na vymedzený alebo ustanovený účel, je neprípustné získavat' osobné údaje pod zámenkou iného účelu alebo inej činnosti,
- zabezpečiť, aby sa spracúvali len také osobné údaje, ktoré svojím rozsahom a obsahom zodpovedajú účelu ich spracúvania a sú nevyhnutné na jeho dosiahnutie,
- získavat' osobné údaje na rozdielne účely osobitne a zabezpečiť, aby sa osobné údaje spracúvali a využívali výlučne spôsobom, ktorý zodpovedá účelu, na ktorý boli zhromaždené; je neprípustné združovat' osobné údaje, ktoré boli získané na rozdielne účely,
- spracúvat' len správne, úplné a podľa potreby aktualizované osobné údaje vo vzťahu k účelu spracúvania, nesprávne a neúplné osobné údaje je prevádzkovateľ povinný blokovat' a bez zbytočného odkladu opraviť alebo doplniť; nesprávne a neúplné osobné údaje, ktoré nemožno opraviť alebo doplniť tak, aby boli správne a úplné, prevádzkovateľ zreteľne označí a zlikviduje ihneď, ako to okolnosti dovoľia,
- zabezpečiť, aby zhromaždené osobné údaje boli spracúvané vo forme umožňujúcej identifikáciu dotknutých osôb počas doby nie dlhšej, ako je nevyhnutné na dosiahnutie účelu spracúvania,
- zlikvidovat' tie osobné údaje, ktorých účel spracúvania sa skončil; po skončení účelu spracúvania možno osobné údaje ďalej spracúvat' len za podmienok ustanovených v § 6 ods. 3 zákona o ochrane osobných údajov,
- spracúvat' osobné údaje v súlade s dobrými mravmi a konať spôsobom, ktorý neodporuje tomuto zákonu ani iným všeobecne záväzným právnym predpisom a ani ich neobchádza; súhlas dotknutej osoby si nesmie prevádzkovateľ vynucovat' a ani podmieňovat' hrozbou odmietnutia zmluvného vzťahu, služby, tovaru alebo povinnosti ustanovenej prevádzkovateľovi alebo sprostredkovateľovi zákonom.

Je samozrejmé, že z titulu spracovania osobných údajov môže vznikat' aj celý rad iných povinností, vyplývajúcich z príslušných právnych predpisov (bezpečnostný projekt, súhlas dotknutých osôb atď.).

Literatúra

- [1] PAULIČKOVÁ, A. a kol.: Konateľ s.r.o. v praxi. Praktické rady, tipy a príklady, ako predchádzať rizikám v každodennej praxi konateľa s.r.o. Základné dielo. Verlag Dashöfer, Bratislava, 2007. ISSN 1337-6004.
- [2] ŠEVČÍK, M. a kol.: Právna zodpovednosť vo verejnej správe, v rozpočtových organizáciách, v príspevkových organizáciách a v samospráve. Verlag Dashöfer, Bratislava, 2008. ISSN 1336-8656.
- [3] Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [4] Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve.
- [5] Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.
- [6] Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.
- [7] Zákon č. 213/1997 Z. z. o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby.
- [8] Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce.
- [9] Zákon č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov.

STRATEGICKÉ ŘÍZENÍ VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ JAKO FAKTOR OVLIVŇUJÍCÍ KONKURENCESCHOPNOST

STRATEGIC MANAGEMENT IN PUBLIC ADMINISTRATION AS A FACTOR AFFECTING THE COMPETITIVENESS

ING. MAREK JETMAR, PH.D.

PHDR. JAROSLAVA KADERÁBKOVÁ, CSC.

*Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika
e-mail: jetmar@vse.cz, kaderj@vse.cz*

Anotace

Vedle ekonomických a sociálních a environmentálních faktorů, které ovlivňují konkurenceschopnost území, je jedním ze základních konkurenčních výhod rovněž kvalita veřejné správy, tj. schopnost efektivně koncipovat a řídit rozvoj území. Jedná se jak o schopnost vystihnout potřeby obyvatel a podnikatelské komunity v území, transformovat je do podoby cílů a priorit strategického dokumentu, následně jej efektivně naplňovat, včetně hospodárného poskytování veřejných služeb. Strategické řízení rozvoje území proto vyžaduje koordinaci strategií a koncepcí navrhovaných a realizovaných jednotlivými úrovněmi veřejné správy tj. jak ústředními správními úřady, tak i orgány státní správy v území a samozřejmě regionální a místní samosprávou.

Klíčová slova

veřejná správa, konkurenceschopnost, strategický dokument

Annotation

Besides the economic and social and environmental factors affecting the competitiveness of the territory, is one of the key competitive advantages as well as the quality of public administration, i.e. the ability to effectively design and manage the territory. This is about ability to capture people's needs and business community in the area, transforming it into goals and priorities of the strategic document, then fill it effectively, including the efficient delivery of public services. Strategic management of the territory, therefore, requires the coordination of strategies and policies proposed and implemented different levels of government that is as central administrative offices, and government authorities in the area and, of course, regional and local authorities.

Key words

public administration, competitiveness, strategic document

JEL classification: I10

Vedle ekonomických a sociálních a environmentálních faktorů, které ovlivňují konkurenceschopnost území, je jedním ze základních konkurenčních výhod rovněž kvalita veřejné správy, tj. schopnost efektivně koncipovat a řídit rozvoj území. Jedná se jak o schopnost vystihnout potřeby obyvatel a podnikatelské komunity v území, transformovat je

do podoby cílů a priorit strategického dokumentu, následně jej efektivně naplňovat, včetně hospodárného poskytování veřejných služeb.

Strategické řízení rozvoje území proto vyžaduje koordinaci strategií a koncepcí navrhovaných a realizovaných jednotlivými úrovněmi veřejné správy tj. jak ústředními správními úřady, tak i orgány státní správy v území a samozřejmě regionální a místní samosprávou.

Předpokladem pro efektivní koordinaci politik a provazování cílů a priorit strategických dokumentů z hlediska ovlivňování situace v území se ukazuje mj. potřeba koordinovat proces strategického plánování a řízení včetně ujasnění základních pojmů a vztahů mezi politikou a jednotlivými typy politických koncepčních dokumentů vytvářených na národní a regionální úrovni v ČR, ale i dokumentů EU.

Při zpracování projektu zaměřeného na identifikování věcných vazeb mezi veřejnými politikami ovlivňujícími konkurenceschopnost území, tj. tematickými politikami ČR, regionální politikou ČR a politikou hospodářské, sociální a územní soudržnosti¹ se ukázalo jako nezbytné sledovat jak formální znaky plánovacích dokumentů, tak i stanovit jejich význam ve strategickém rozhodování v oblasti veřejné politiky, objasnit jejich vzájemný vztah (hierarchii) a závaznost. Při studiu této problematiky se velmi často projevovala různorodost a pestrost dokumentů odrážející odlišné metody, techniky a postupy jejich zpracování, což mnohdy vedlo i vede k rozdílné úrovni jejich zpracování.

Při zpracování strategických dokumentů se projevovalo: 1) odlišné chápání jejich role ze strany pořizovatelů a zpracovatelů; 2) uplatňovala se rozdílná metodika konstrukce strategického dokumentu – stanovení obligatorních částí, jejich řazení a vnitřní uspořádání; 3) přístup ke koncepčnímu zacílení a formulování návrhových částí dokumentů (tj. technik vedoucích k definování cílů a priorit, stanovení jejich vzájemného vztahu a vazeb).

Tato variabilita znesnadňuje práci s dokumenty ze strany politické reprezentace a profesionálních úředníků, zodpovědných za rozvoj území (obec, mikroregion, region – kraj, národní úroveň). Má i dopad na možnosti reálného a efektivního naplňování strategií ovlivňujících střednědobý ale i dlouhodobý rozvoj regionů. Tato skutečnost je způsobena jak odlišnými úrovněmi vlastního programování, tak i zvolenými postupy formulování cílů a priorit koncepčních dokumentů. Tato skutečnost ovlivňuje a limituje možnost provazování tematicky zaměřených dokumentů z hlediska: a) záměrného ovlivňování mezisektorových vazeb, které významným způsobem ovlivňují konkurenceschopnost území státu i jeho částí (výzkum a vývoj spolu s podnikatelskými aktivitami; vzdělávání, rozvoj lidských zdrojů a podnikatelský sektor, rozvoj lidských zdrojů, podnikatelská činnost a bezpečnost, kvalita života, podnikatelské aktivity a vybavenost území, dostupnost veřejných služeb), b) specifických územních podmínek je (místní aktiva - kapitál, sídelní struktura, vazby mezi městy a venkovskými sídly).

Tato situace legitimizuje potřebu otevření odborné diskuse o poslání a rolích plánovacích dokumentů, ovlivňujících socioekonomickou situaci v území. Při zpracování výzkumného projektu, který jsme realizovali, bylo nezbytné provést klasifikaci strategických dokumentů. To bylo podmíněno přistoupením k vymezení formálních znaků plánovacích dokumentů, což

¹ Projekt OPTP CZ.1.08/1.1.00/08.00051 „Vazby národní politiky ČR a EU se zaměřením na politiku hospodářské sociální a územní soudržnosti“

bylo logickým předpokladem vlastního provedení věcné analýzy možných a reálných vazeb na úrovni dokumentů ale i jejich priorit respektive cílů.²

V průběhu práce s dokumenty zpracovatelský tým prokázal, že příprava a realizace koncepčních a strategických dokumentů není v případě ČR fakticky jednotně usměřována. Tato skutečnost vede k vytváření širokého spektra koncepčních dokumentů zpracovaných odlišnou technikou. Dokumenty se liší pojetím zpracování, svým uspořádáním - respektováním řazení všech obligatorních částí (analýza, SWOT, návrhová část, řízení strategie, měření jejího naplňování, její vyhodnocování, přiřazení zdrojů - především finančních), přístupy k formulování cílů a priorit (stanovení strom cílů, nastavení jejich naplňování prostřednictvím, priorit, os, opatření apod.).

Analýza souboru strategických dokumentů vedla mj. k následujícím zjištěním:

- přestože podstatná část národních strategických (koncepčních) dokumentů byla vytvořena a přijata v nedávné době, ne vždy byl v návrhové části zřetelný vztah k aktuálním resp. budoucím potřebám a tendencím; v dokumentech se pracuje se staršími daty a údaji – často převzatými z jiných dříve zpracovaných dokumentů, které nedostatečným způsobem reflektují současnou realitu,
- některé dokumenty obsahují i prováděcí či akční části s kratším horizontem realizace, jejichž naplnění mělo být již dosaženo; tyto části dokumentů by měly být aktualizovány či nahrazeny jiným způsobem (např. prováděcím dokumentem),
- způsob formulování cílů a priorit některých národních dokumentů není jednotný ani vnitřně konzistentní, což vede k nejasnosti strategie,
- výrazně variabilní způsob zpracování dokumentů negativně ovlivňuje možnost provázání strategií, nastavování vzájemných vazeb a koordinaci zvláště aktivit ovlivňujících více složek, sektorů,
- pestrost dílčích koncepcí činí problémy nastavit vazby i ve zřetelně vyhraněných a kompaktních úsecích veřejné správy,
- zpracovatelský tým pracoval s dokumenty, které byly přijaty vládou ČR, tj. obsahující vybraný scénář vývoje a preferovanou variantu řešení; v případě řady dokumentů však panuje nejasnost, zdali tyto alternativní strategie zpracování dokumentu byly formulovány,
- zvolená forma zpracování často nejen znemožňuje jakoukoliv kvantifikaci výsledků a dopadů příslušné politiky, ale brání i faktickému porozumění problematice na straně zástupců širší veřejnosti; možnost aktivní komunikace takto koncipované strategie a mediální práce s dokumenty je ze strany pořizovatele minimální. V tomto směru se výrazně liší od způsobů zpracování dokumentů obvyklého v Německu, Velké Británii, či na úrovni EU,
- častá absence indikátorů znemožňuje přistoupit k vyhodnocování strategie,
- nejasné rozdělení úkolů a rolí při implementaci strategií brání efektivnímu prosazení zvolených cílů,
- absence alokace zdrojů brání efektivnímu prosazení strategií v praxi.

Výsledkem této situace je soubor dokumentů s nejasnými rolemi a s nepřehledně upořádanými vzájemnými vztahy. V některých případech neodpovídá ani označení dokumentu jeho povaze. Nejasná role dokumentů, může vést k chybné interpretaci jeho záměrů a neodpovídajícím krokům při jeho implementaci, zvláště ze strany partnerů (regionálních a místních aktérů). To vede k volbě neadekvátních mechanismů naplňování

² Z hlediska podstaty projektu se jednalo o posouzení jejich vztahů k pilířům politiky soudržnosti i stanovení vazeb k cílům a prioritám této politiky dle platného nastavení pro programové období 2007-2013.

strategie, které mohou pouze částečně ovlivnit situaci v území, odráží se ve volbě málo efektivních postupů a mnohdy až v nehospodárném využívání veřejných prostředků.

Jedním z přístupů, který by umožnil řešení současné situace, je proto uspořádání metod a technik strategického plánování uplatňovaných na jednotlivých úrovních veřejné správy, tak aby územní samospráva mohla implementovat jednotlivé dokumenty z hlediska jejich záměrů avšak dle místních podmínek. Nevyjasněnost a libovůle, která se v současné době projevuje, znesnadňuje kontrolu veřejných aktivit i vynakládání veřejných prostředků, které jsou mnohdy spojovány se znaky klientelismu a korupce.

Je tedy nezbytné dosažení konsensu ohledně interpretace pojmů a sjednocení porozumění termínů *politika*, *strategický dokument*, *koncepce*, *program*, *akční plán*, včetně stanovení jejich vzájemných vztahů v českém kontextu. Předmětem diskuse by se mohli stát i využití iniciačních a podpůrných dokumentů jako jsou zelené a bílé knihy, jejich role v konzultačním procesu s odbornou i širokou veřejností (tj. uvnitř i mimo systém veřejné správy), jejich závaznosti pro národní diskusi, pro politické rozhodování a následné formulování strategických a prováděcích dokumentů.

Výstupem této diskuse by se mělo stát i formulování doporučení pro přípravu strategických a prováděcích dokumentů s cílem sjednocení postupů jejich vytváření na jednotlivých úrovních veřejné správy. Ke zlepšení situace by přispělo také vytvoření metodiky zaměřené na vytváření plánovacích dokumentů, především strategických (koncepčních) a taktických (prováděcích).

Zde se vytváří prostor pro zapojení odborníků z akademické a univerzitní sféry a pro jejich úzkou spolupráci s odborníky z veřejné správy.

Literatura

- [1] Althaus, Catherine, Bridgman, Peter & Davis, Glyn (2007). *The Australian Policy Handbook (4th ed.)*. Sydney: Allen & Unwin.
- [2] Anderson, J. E. (1975). *Public Policy Making*. New York: Praeger Publishers.
- [3] Baumgartner, F. & Jones, B. (1993). *Agendas and Instability in American Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- [4] Beblavý, M. (ed.). (2002). *Manuál pre tvorbu verejnej politiky*. Bratislava: SGI.
- [5] Birkland, T. A. (2001). *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*. Armonk (NY): M.E. Sharpe.
- [6] Bradford and Duncan (2000). *Simplified Strategic Planning*. Chandler House.
- [7] Cullingworth, B. (1997). *Planning in the USA: Policies, Issues, and Processes*. London: Routledge.
- [8] deLeon, P. (1988). *Advice and Consent: The Development of the Policy Sciences*. New York: Russel Sage Foundation.
- [9] Dye, T. (1976). *Policy Analysis. What governments do, why they do it, and what difference it makes*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- [10] Fiala, P. & Schubert, K. (2000). *Moderní analýza politiky.. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno: Barrister & Principal.
- [11] Gibbons, M., Nowotny, H., Limoges, C., Trow, M., Schwartzman, S. & Scott, P. (1994), *The New Production of Knowledge*. London: Sage.

- [12] Haines, Stephen G. (2004). *ABCs of strategic management: an executive briefing and plan-to-plan day on strategic management in the 21st century*.
- [13] Irwin, L. G. (2003). *The Policy Analyst's Handbook: Rational Problem Solving in a Political World*. Armonk (NY): M.E. Sharpe.
- [14] Jenkins, W. I. (1978). *Policy Analysis: A Political and Organizational Perspective*. London: Martin Robertson.
- [15] Kolektiv autorů. (2008). *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- [16] Kotler, P. (1986), *Megamarketing* In: Harvard Business Review. (March—April 1986).
- [17] Kotler, P. (1994), *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control*, Prentice Hall, New Jersey, (8. vydání).
- [18] Kotler P., Keller, K.L. (2005), *Marketing Management*. Hardcover Publisher: Prentice Hall International, New Jersey
- [19] Lasswell, H. (1951). *The policy orientation*. In D. Lerner & H. Lasswell (eds.), *The policy*
- [20] Malíková, L. (2003). *Veřejná politika: aktéři a procesy*. Bratislava: VRUK.
- [21] Ochrana, Fr. a kol. (2004) *Modernizace veřejné správy a vybraných veřejných služeb*. Studie CESES. Praha: CESES FSV UK.
- [22] Patton, C. V. & Sawicki, D. S. (1993). *Basic Methods of Policy Analysis and Planning* (Second ed.). Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall.
- [23] Potůček, M. a kol. (2006). *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- [24] Potůček, M. (2005). *Připomínky k pracovní verzi textu Politika (policy) a proces tvorby politiky*. Nепublikovaný rukopis. Praha.
- [25] Roger L. Kemp, (1992). *Strategic Planning in Local Government: A Casebook*, Planners Press, American Planning Association (APA), Chicago, IL.
- [26] Veselý, A. - Nekola, M. (eds). (2007) *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: SLON.

Zpracováno v rámci projektu GA 402/09/017 Konkurenceschopnost regionů v rámci České republiky a Evropské unie, GAČR

STRATEGICKÉ PLÁNY ROZVOJE OBCÍ A REGIONŮ A HODNOCENÍ JEJICH KVALITY

STRATEGIC PLANS OF MUNICIPAL AND REGIONAL DEVELOPMENT AND THEIR QUALITY ASSESSMENT

RNDR. DAVID W. NOVÁK, PH.D.

*Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity v Ostravě
Kranichova 8, 710 00 Slezská Ostrava, Česká republika
e-mail: david.novak@osu.cz*

Anotace

Systémy strategického řízení jsou v České republice zaváděny do praxe rozvoje obcí a regionů od devadesátých let minulého století. Více než desetiletá zkušenost s aplikací těchto systémů umožňuje provést hodnocení jejich efektivity. Ukazuje se, že realizace mnoha strategických plánů výrazně zaostala za očekávaními, což lze označit za projev manažerského selhání samospráv, jehož příčiny spočívají jak v přístupu ke tvorbě strategického plánu, tak v absenci skutečné vůle strategicky řídit. Předkládaný příspěvek se zaměřuje na vymezení základních otázek souvisejících s hodnocením kvality strategických plánů.

Klíčová slova

strategický plán, strategické řízení, hodnocení kvality, územní rozvoj

Annotation

Strategic management systems are in the Czech Republic introduced into practice of local and regional development since the nineties of the last century. More than ten years long experience with application of these systems enables us to perform the assessment of their effectiveness. It is evident that realization of many strategic plans fell behind expectations, which can be identified as the symptom of managerial failure, which is caused by the approach to the strategic planning and absence of true will to manage strategically. This article is focused on definition of basic questions related to the assessment of strategic plans quality.

Keywords

strategic plan, strategic management, quality assessment, territorial development

JEL classification: R58

1 Úvod

Strategické řízení je v České republice intenzivně zaváděno od druhé poloviny devadesátých let minulého století. Od této doby byly pro potřeby rozvoje obcí a regionů zpracovány stovky strategických plánů (nejrůznějšího zaměření), jejichž výsledná kvalita je silně variabilní, což se projevuje i v rozdílné míře naplnění stanovených strategických cílů. Vzhledem ke skutečnosti, že řada zpracovaných strategických plánů by se měla nacházet v současnosti v pokročilém stádiu realizace, považuji za vhodné posoudit, do jaké míry se podařilo místním aktérům dosáhnout stanovených cílů a přispět tak k rozvoji „svých“ území.

Ukazuje se, že existuje značný nesoulad mezi záměry uvedenými ve strategických plánech a jejich skutečnou realizací. Příčin, které k těmto disproporcím vedly, je celá řada, souhrnně jsou však příznakem manažerského selhání samospráv, jak ve fázi přípravy strategického plánu, tak ve fázi jeho realizace. Do značné míry lze projevy tohoto selhání identifikovat v samotných strategických plánech, které jsou výsledkem zkrácených představ jejich tvůrců a spolutvůrců o potřebách a možnostech rozvoje i o procesu strategického řízení.

Z výše uvedeného konceptuálně vychází probíhající výzkum, který se zaměřuje na praktickou aplikaci strategického řízení v obcích a regionech. Jeho základní hypotézou je, že rozdíl mezi „dobrým“ a „špatným“ strategickým plánem není v míře, do jaké dodrží doporučenou metodiku, ale v tom, jaké přináší výsledky. Výsledkem se pro účely tohoto výzkumu rozumí stupeň naplnění formulovaných strategických (i dílčích) cílů.

Dosažení takto specifikovaných výsledků je podmíněno vzájemným spolupůsobením dvou klíčových faktorů: kvalitou strategického plánu a kvalitou jeho managementu. Kvalita managementu se v procesu zpracování strategického plánu spolupodílí na jeho výsledné podobě (kvalitě). Pro vlastní realizaci je však kromě kvalitně zpracovaného dokumentu kriticky důležitá také manažerská kapacita garantů jeho realizace (samospráv v případě strategických plánů rozvoje obcí a regionů), jejich ochota postupovat podle navrženého plánu a převzetí plné odpovědnosti za tento proces.

Tento příspěvek se zaměřuje na první z výše uvedených faktorů: na kvalitu zpracování strategických plánů. Jeho cílem je vymezit vybrané momenty hodnocení a okruh výzkumných otázek, jejichž prostřednictvím lze toto hodnocení provádět. Tento soubor otázek není ani kompletní ani konečný. V průběhu diskuse a v průběhu vlastní aplikace na konkrétní strategické plány bude dle potřeby doplněn nebo redukován.

Probíhající výzkum nemůže z praktických důvodů plně postihnout „vhodnost“ navržených opatření pro rozvoj daného území. Nezpochybňuji, že z hlediska reálných dopadů je tato „vhodnost“ velmi důležitou složkou kvality, nechci ovšem hodnotit kvalitu politických rozhodnutí místních aktérů. Ve svém výzkumu kladu důraz na manažerskou dimenzi strategických plánů – do jaké míry jsou tyto plány použitelnými nástroji řízení (bez ohledu na to, zda se osobně ztotožňují s tím, čeho chtějí místní aktéři dosáhnout).

2 Východiska hodnocení

Strategické řízení je v podmínkách České republiky měkkým konceptem, což znamená (kromě jiného), že neexistují závazné normy, podle kterých by měly obce nebo regiony, případně zpracovatelé strategických plánů postupovat. K dispozici je však značné množství odborné literatury, včetně doporučených metodik, které lze v praxi použít. Při definici níže uvedených výzkumných otázek byly využity jak tyto publikace, tak vlastní zkušenosti s řízením rozvoje územních celků (a shromážděná rozsáhlá sbírka příkladů dobré i špatné praxe). Tyto poznatky bylo nutno generalizovat a extrahovat z nich racionální jádro metod používaných ve strategickém řízení rozvoje obcí a regionů.

Je nezbytné podotknout, že strategické řízení nelze posuzovat odděleně od předmětu, který je strategicky řízen (rozvoj obce nebo regionu). Z metodologického pohledu je proto nutné doplnit hodnocení strategického plánu (které lze provádět „od stolu“) strukturovanými rozhovory s místními aktéry, kteří s daným strategickým plánem pracují (nebo by alespoň

měli). Individuální přístup k hodnocení jednotlivých případových studií je v tomto smyslu nadřazen zde navrženým postupům.

Zde uvedené otázky jsou pro účely vlastního průzkumu detailněji rozpracovány do souboru indikátorů (pro který zde není prostor). Formulovány jsou (pokud možno) tak, aby omezovaly možnost subjektivního zkreslení při hodnocení konkrétních strategických plánů (a jejich aplikací). Výsledkem hodnocení bude soubor odpovědí na jednoznačně formulované otázky. Vytvoření syntetického indikátoru, který by značně usnadnil srovnání jednotlivých případových studií, jsem odmítl, neboť se domnívám, že takový indikátor by byl s vysokou pravděpodobností zdrojem mnohých nežádoucích zkreslení.

V jednotlivých případech je nutné posoudit, do jaké míry mohou být zjištěné nedostatky limitem praktické použitelnosti strategického plánu jako nástroje řízení. Jednoznačný závěr hodnocení daného indikátoru je proto nezbytné doplnit o stupeň závažnosti odchylky od doporučené praxe (na škále: zanedbatelná – kritická).

Hodnocení je založeno výhradně na dostupných důkazech. Možnosti ověřování informací uvedených ve strategických plánech jsou z praktických důvodů omezené, ať již se jedná o myšlenkové zkratky, zamlčené předpoklady nebo dokonce o záměrná zkreslení informací.¹ Absence důkazu je proto považována jako absence důvodu pro kladné hodnocení naplnění daného indikátoru.

3 Analytická část

Účelem analytické části strategického plánu je získat jasnou a kompletní představu o výchozí situaci (ve vztahu k předmětu strategického plánu), klasifikovat, hierarchizovat a utřídit hlavní informace a vytvořit informační základ pro pozdější koncepční část. Většina metodik i zpracovaných strategických plánů obsahuje dvě základní části: profil obce nebo regionu a SWOT analýzu.

Vzhledem k tomu, že pro dokreslení výchozí situace lze využít mnohem širšího spektra analytických nástrojů, vyvstává zde (kromě níže uvedených) tato otázka:

- Jsou v analytické části využity i jiné nástroje než profil a SWOT analýza?

3.1 Profil

Předmětem profilu (situační analýzy) je vytvoření výchozí poznatkové základny umožňující pochopit problémy v obci nebo regionu. Profily bývají nejlépe zpracovanými částmi strategických plánů, kvantita uvedených dat a informací však často převažuje nad jejich kvalitou. Platí zde (podobně jako v jiných částech strategického plánu) Paretovo pravidlo;² je tedy nezbytné, aby profil byl problémově (a nikoli popisně orientovaný), tzn., že musí identifikovat hlavní problémy a potenciály rozvoje obce nebo regionu.

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Je profil vhodně strukturován?
- Jaké zdroje byly využity pro zpracování profilu?³
- Vystihuje profil věrně a dostatečně podmínky v dané obci nebo regionu?

¹ Např. různá „vylepšení“, jejichž účelem je zvýšit argumentační váhu strategického plánu.

² Podle tohoto pravidla je (zjednodušeně řečeno) 80 % efektu dosaženo prostřednictvím 20 % úsilí.

³ Primární a sekundární.

- Obsahuje profil pouze informace relevantní pro pozdější formulaci priorit a opatření?
- Je z profilu zřejmé, co je hlavním problémem obce nebo regionu?⁴
- Jsou tyto informace podloženy relevantními analýzami?⁵
- Obsahuje profil relevantní informace o vazbách strategického plánu na jiné plánovací dokumenty dané obce nebo regionu a dalších územních celků?
- Je součástí profilu kvalitně zpracovaná analýza místních aktérů?
- Je profil vhodně doplněn grafickými prostředky?
- Obsahuje profil stručné shrnutí?

3.2 SWOT analýza

SWOT analýza se zaměřuje na utřídění a hierarchizaci poznatků z profilu, a to ve vztahu k předmětu strategického plánu (nejčastěji komplexnímu rozvoji území). Ze SWOT analýzy by mělo být zřetelné, které z těchto poznatků jsou z hlediska dalšího rozvoje nejpodstatnější.

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Je SWOT analýza dostatečně provázaná s profilem?⁶
- Jsou jednotlivé body SWOT analýzy správně klasifikovány?
- Je zřejmé, které body jsou z hlediska předmětu strategického plánu nejvýznamnější?
- Je uvedeno, jak byla míra významnosti jednotlivých bodů SWOT analýzy zjištěna?
- Je SWOT analýza dále rozpracována prostřednictvím navazujících metod?

4 Koncepční část

Účelem koncepční části strategického plánu je definovat vizi rozvoje regionu a navrhnout a rozpracovat základní prostředky jejího dosažení, včetně mechanismů monitoringu a hodnocení. Dostupné metodiky a většina existujících strategických plánů staví na vertikální logice koncepční části, která postupuje od obecně formulované vize na vrcholu hierarchie až ke konkrétním opatřením (a projektům) na jejím dolním konci. Ačkoli nepanuje úplná shoda na počtu stupňů této hierarchie, tato skutečnost nemá podstatný vliv na kvalitu strategického plánu a jeho uplatnitelnost jako manažerského nástroje. Koncepční část se obvykle skládá z následujících dílčích částí: vize, strategických cílů, problémových okruhů a priorit, opatření, zhodnocení zdrojů a jejich alokace a plánu realizace.

Z hlediska hodnocení kvality je důležitou otázkou (kromě níže uvedených):

- Odpovídá hierarchie strategického plánu doporučené struktuře?

4.1 Vize

Vize je základním nástrojem strategické orientace. V územním rozvoji je vize zhmotněním představ místních aktérů o budoucí podobě obce nebo regionu.

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Obsahuje strategický plán návrh vize?
- Je vize v souladu se závěry analýzy?
- Je vize dostatečně konkrétní a vystihuje budoucí stav, kterého má být dosaženo?

⁴ Které problémy jsou nejzávažnější nebo které za nejzávažnější považují místní aktéři?

⁵ Včetně vývojových trendů a srovnání místních specifik se specifiky jiných regionů stejné nebo vyšší hierarchické úrovně.

⁶ Obsahuje pouze informace, které jsou uvedeny v profilu?

4.2 Strategické cíle

Prostřednictvím strategických cílů se obecně formulovaná vize transformuje do konkrétních výsledků. Různé metodiky a zpracované strategické plány se sice neshodují v tom, zda je účelné nejprve definovat strategické cíle, nebo priority, za vhodnější však lze považovat řešení popsané v tomto příspěvku. Strategické cíle jsou formulovány pro strategický plán jako celek a vytváří základní rámec pro rozhodnutí o prioritách, opatřeních a rozvojových aktivitách. Stupeň dosažení těchto cílů je základním měřítkem úspěšnosti strategického plánu jako rozvojového dokumentu, a proto musí být tyto cíle formulovány podle manažerských zásad, které jsou známy jako pravidla SMART.⁷

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Má strategický plán formulovány strategické cíle?
- Mají tyto cíle oporu v analýzách strategického plánu a vychází z definované vize?
- Splňují formulované cíle požadavky dané zásadami SMART?

4.3 Problémové okruhy a priority

Problémovými okruhy jsou dílčí, logicky provázané celky, na které se daný strategický plán zaměřuje. Vzhledem k holistickému charakteru strategického plánu je volba problémových okruhů manažerským zjednodušením složité problematiky rozvoje území; z praktického hlediska je toto zjednodušení nezbytným předpokladem dosahování rozvoje prostřednictvím realizace omezeného počtu dílčích aktivit (projektů).

Realisticky zpracovaný strategický plán musí s ohledem na limitované zdroje uvážlivě volit priority. Klíčovým faktorem volby priorit je přitom vyvážení požadavku na celostní charakter vize a volby takových priorit, které k jejímu naplnění přispívají nejvíce. Stanovení velkého počtu priorit, nebo několika „všeobjímajících“ je známkou toho, že místní aktéři žádné priority nemají, nebo je alespoň nejsou schopni definovat (viz Paretovo pravidlo).

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Má strategický plán jasně definovány problémové okruhy?
- Je vymezení problémových okruhů založeno na závěrech analytické části, vychází z vize a stanovených strategických cílů?
- Má strategický plán definovány priority?⁸
- Má volba priorit oporu v analýzách strategického plánu?
- Jsou priority stanoveny tak, aby co nejlépe přispěly k naplnění vize a k dosažení definovaných strategických cílů?

4.4 Opatření

Strategických cílů je dosahováno prostřednictvím opatření. Vzhledem k omezenému množství dostupných zdrojů a potřebě efektivního rozhodování (viz Paretovo pravidlo) je nezbytné, aby tato opatření měla charakter strategických voleb (projektů nebo jejich skupin), které mají potenciál usměrnit vývoj obce nebo regionu žádoucím směrem (vyjádřeným vizí

⁷ Cíle musí být jednoznačně a konkrétně popsány (specific), kvantifikované a měřitelné (measurable), dosažitelné (attainable), v souladu se zájmy organizace (relevant) a zasazené v konkrétním čase (time-bound).

⁸ Nebo se zaměřuje na „komplexní rozvoj“?

a strategickými cíli), a to prostřednictvím zavádění inovací. Pro jednotlivá opatření je důležité vymezit základní realizační rámce:

- Co bude výstupem daného opatření?
- Kdo (osoba nebo organizace) je za dané opatření zodpovědný?
- Jaká je finanční náročnost opatření a z jakých zdrojů bude pokryta?
- K jakému datu má být opatření realizováno?

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Má strategický plán jasně definována opatření?
- Vychází tato opatření z analýz strategického plánu?
- Mají definovaná opatření potenciál přispět k dosažení stanovených strategických cílů?
- Mají tato opatření charakter projektů (nebo jejich skupin)?
- Mají definovaná opatření inovativní charakter?
- Jsou pro jednotlivá opatření definovány základní realizační rámce?

4.5 Zhodnocení zdrojů a jejich alokace

Realisticky zpracovaný strategický plán musí být založen na rovnováze mezi disponibilními zdroji a jejich očekávanou spotřebou v důsledku realizace jednotlivých opatření. Z manažerského hlediska je praktičtější, pokud je strategický plán postaven na vlastních zdrojích organizace, která strategicky plánuje, neboť externí zdroje jsou vždy nejisté a jejich dosažení je podmíněno (kromě jiného) aktivním přístupem ze strany místních aktérů.

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Obsahuje strategický plán analýzu disponibilních zdrojů, nebo alespoň její závěry?
- Obsahuje strategický plán zhodnocení celkové spotřeby těchto zdrojů v důsledku realizace navržených opatření?
- Jsou disponibilní zdroje a jejich očekávaná spotřeba v rovnováze?
- Do jaké míry je realizace strategického plánu závislá na externích zdrojích?
- Je zabezpečení těchto externích zdrojů reálné?
- Jsou strategickým plánem formulována opatření pro zajištění externích zdrojů?

4.6 Plán realizace

Kromě opatření, zaměřených na dosažení stanovených strategických cílů, musí strategický plán obsahovat soubor opatření, jejichž účelem je organizačně a procesně zabezpečit jeho řízení, monitoring a vyhodnocování.

Klíčové otázky hodnocení kvality:

- Je ve strategickém plánu vymezena odpovědnost za jeho realizaci?⁹
- Obsahuje strategický plán návrh na vytvoření specifických institucí pro účely řízení strategického plánu?
- Obsahuje strategický plán návrh opatření pro pravidelný monitoring a vyhodnocování postupu realizace strategického plánu a dosahování stanovených cílů?
- Obsahuje strategický plán indikátory, jejichž prostřednictvím lze monitoring provádět?
- Je formulován návrh postupů pro aktualizaci nebo provádění změn strategického plánu?
- Je pro realizaci strategického plánu definován institut akčních plánů?
- Je definován způsob výběru projektů do akčních plánů?

⁹ Ve vazbě k orgánům vedení obce nebo regionu.

- Je ve strategickém plánu navržen institut zásobníku projektů?
- Je definován způsob výběru projektů do zásobníku projektů?
- Obsahuje strategický plán návrh opatření pro zajištění publicity, včetně zveřejňování závěrů monitoringu?

5 Závěr

Ačkoli strategické řízení může být významným nástrojem územního rozvoje, ukazuje se, že strategická dimenze řízení je v řadě obcí a regionů silně potlačena nebo zcela chybí. Primárními příčinami jsou upřednostňování operativních úkolů a manažerské selhání zástupců samospráv ve vztahu ke strategickému plánování a řízení.

Tento příspěvek vymezil základní okruh výzkumných otázek, jejichž prostřednictvím lze hodnotit jeden z nástrojů a současně výstupů procesu strategického řízení – strategický plán. Tento okruh otázek není ani kompletní ani nezasahuje příliš do hloubky. Ve strategických plánech obcí a regionů lze nalézt tak hrubé nedostatky a prohřešky proti obecným manažerským zásadám, že pro pilotní fázi hodnocení kvality strategických plánů je navržený soubor otázek dostačující. Tyto otázky jsou detailněji rozpracovány do souboru jednoznačně měřitelných indikátorů, který je aplikován na jednotlivé strategické plány.

Hodnocení kvality strategických plánů je doplněno hodnocením kvality strategického řízení, které upřesňuje základní realizační rámce strategického plánu a posuzuje proces jeho naplňování (včetně dodržování navržených realizačních postupů) a dosahované výsledky.

Kvalitně zpracovaný strategický plán je výsledkem činnosti, která zahrnuje sladění protichůdných požadavků na komplexní rozvoj daného území (formulovaný vizí) a volbu omezeného počtu priorit a dosažení obecné shody nad takto formulovaným plánem a potřebou řídit podle něj systematický rozvoj obce nebo regionu. Kvalita strategického plánu je přitom v daleko větší míře závislá na přijetí elementárních manažerských zásad, než na míře, do jaké tento plán odpovídá doporučeným metodikám.

Literatura

- [1] Labounková, V. a kol.: Metodická příručka pro zpracování strategických rozvojových dokumentů mikroregionů. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR a Ústav územního rozvoje, Brno, 2009.
- [2] Novák, D. W.: Hodnocení procesů strategického řízení ve venkovských obcích a regionech. In: Venkovská krajina 2010. Česká společnost pro krajinnou ekologii, regionální organizace CZ-IALE, Brno, 2010.
- [3] Perlín, R.: Je strategický plán nástroj rozvoje venkovských mikroregionů? In: Venkov je náš svět. ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE, Praha, 2006.
- [4] Potůček, M.: Deficity a možnosti strategického řízení v České republice. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2004.
- [5] Půček, M.: Strategické versus územní plánování. In: Urbanismus a územní rozvoj 1–2/2009. Ústav územního rozvoje, Brno, 2009.

VYBRANÉ NÁSTROJE ŘÍZENÍ KVALITY VEŘEJNÝCH SLUŽEB

CHOICE INSTRUMENTS OF PUBLIC SERVICES' QUALITY MANAGEMENT

ING. SVATAVA NUNVÁŘOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: nunvar@econ.muni.cz*

Anotace

Článek prezentuje vybrané nástroje řízení kvality, které lze užít při poskytování veřejných služeb. Vedle jejich stručné charakteristiky je akcentován také jejich vztah ke spokojenosti zákazníků/občanů. Také je zvažována možnost jejich užití na různých úrovních veřejných organizací.

Klíčová slova

Veřejné služby, nástroje kvality, řízení kvality, spokojenost zákazníků/občanů.

Annotation

Article presents choice instruments quality management which is possible to use for providing public services. There is a short characteristic of these instruments. Affinity between instruments and customers/citizens satisfaction is discuss too. Possibility of using instruments in different level of public organizations is focused.

Key words

Public services, Quality instruments, Quality Management, Customers/Citizens Satisfaction.

JEL classification: H000

Úvod

Posláním organizací veřejného sektoru je poskytování služeb občanům a zvyšování kvality jejich života. Aby mohlo docházet ke zvyšování kvality života občanů, je třeba poskytovat kvalitní veřejné služby. Zatímco ve veřejném sektoru západních zemí je problematice zvyšování kvality služeb věnována pozornost již řadu let, organizace českého veřejného sektoru začínají sledovat kvalitu svých služeb a využívat nástroje a techniky řízení a zlepšování kvality teprve v řádu několika let.

Článek představuje vybrané výsledky z projektu GA ČR 402/07/1486 s názvem „Měření spokojenosti občanů s veřejnými službami jako součást řízení kvality v organizacích veřejného sektoru“.

Kvalita veřejných služeb a spokojenost s nimi

Kvalita je pojem, který v českém veřejném sektoru v posledních letech vzrostl na významu. Původně byla kvalita sledována ve výrobní sféře a odtud se řízení kvality rozvinulo i do

oblasti poskytování služeb. Po ověření úspěšnosti tohoto postupu začala kvalita pronikat i do poskytování veřejných služeb, tedy do veřejného sektoru, který je specifický hlavně produkcí veřejných statků a služeb nikoliv za účelem dosahování dlouhodobého zisku, tak jak to činí organizace soukromého sektoru, ale pro uspokojování potřeb veřejnosti (občanů) a tedy ke zvyšování jejich užitků plynoucích z života ve společnosti.

V ČR je hnutí za kvalitu ve veřejném sektoru rozvíjeno prostřednictvím různých programů. Nejdříve měl kvalitu na starosti Úřad vlády ČR, který ji rozvíjel v rámci reformy veřejné správy. Reforma veřejné správy probíhá od poloviny devadesátých let 20. století dosud, přičemž v současnosti jsou dokončeny převody kompetencí mezi územními orgány veřejné správy a reforma se zaměřuje spíše na ústřední orgány státní správy a právě na zvyšování kvality ve veřejné správě (obecně ve všech veřejných organizacích, nejen u ústředních orgánů státní správy). S ukončením hlavních prací na reformě veřejné správy přešly kompetence pod Ministerstvo vnitra ČR. Kvalitu ve veřejném sektoru podporuje svými projekty také Česká společnost pro jakost, která se podílí na naplňování Národní politiky podpory jakosti.

Jednou z významných, každoročně opakovaných akcí je vyhlašování cen Ministerstva vnitra za kvalitu a inovace ve veřejné správě. I přes název ceny jsou oceňovány i jiné organizace veřejného sektoru než jen úřady, např. školy, knihovny, nemocnice. Veřejné organizace mohou získat cenu za použití následujících nástrojů řízení kvality:

- Model excellence EFQM,
- Společný hodnotící rámec,
- Balanced Scorecard,
- Benchmarking/Benchlearning,
- Charta občana,
- Místní agenda 21,
- Zavedení a certifikace ISO 9001:2000, 14001:2005, 27001:2005 nebo 17799,
- Eco-Management and Audit Scheme (EMAS).

Některé z těchto nástrojů, se kterými pracuje národní strategie rozvoje kvality ve veřejné správě, jsou blíže charakterizovány níže (v tabulce). Přehled je také doplněn o standardizaci veřejných služeb, která má nezanedbatelný význam a která dává zvyšování kvality veřejných služeb základ. Jejím prostřednictvím dochází k definici minimálních požadavků, které by měl každý zákazník užívající službu dostat. Nástroj Six Sigma není Ministerstvem vnitra oceňována zřejmě z důvodu její dosavadní nerozšířenosti u veřejných organizací.

S kvalitou veřejných služeb velmi úzce souvisí i spokojenost zákazníků/občanů využívajících veřejné služby. Jaký je vztah kvality a spokojenosti zákazníků/občanů není zcela jednoznačně chápáno. Shoda panuje v tom, že kvalita a spokojenost spolu vzájemně úzce souvisejí, také v tom, že spokojenost na kvalitu navazuje a že hodnocení kvality je založeno na poznávání souvisejících skutečností, zatímco spokojenost se spojuje spíše s emocemi zákazníka. (Lukášová a kol., 2009). Kvalita je prezentována jako rozdíl mezi očekáváním zákazníků a tím, co zákazníci skutečně v rámci dané služby obdrží. Spokojenost je zase vázána na subjektivní pocity zákazníka, které vnímá v souvislosti s rozdílem mezi očekáváním a hodnocením kvality služby. V příspěvku představené nástroje řízení kvality jsou nahlíženy i z jejich vztahu ke spokojenosti zákazníků, tedy jak je spokojenost zákazníků v tom daném nástroji akcentována a jaký důraz je zde na spokojenost kladen.

Tab. 1: Nástroje řízení kvality ve veřejném sektoru

Nástroj	Účel nástroje	Charakteristika	Co požaduje v oblasti měření spokojenosti zákazníků/občanů?	Jaká úroveň může nástroj využít
Benchmarking/ benchlearning	<p>Cílem benchmarkingu je zjištění odchylek (v poskytovaných službách, postupech či metodách činnosti, v procesech nebo systémech, v pracovních pozicích, ve využívané strategii a přístupech organizace atd.) od jiné organizace (organizací), se kterou je porovnávání prováděno. Odchylky jsou vyhodnoceny a následuje snaha o nalezení a aplikování nejlepších praxí (efektivnějších postupů).</p> <p>Cílem benchlearningu není porovnávání, ale učení se od druhých, tedy snaha naučit se od partnerů vše, co umí lépe, případně u partnerů nalézt inspiraci pro zvyšování kvality ve vlastní organizaci. Cílem může být také snaha vyhnout se chybám, které jiní učinili.</p>	<p>Benchmarking si lze představit jako nepřetržitý a systematický proces porovnávání a měření produktů, procesů a metod vlastní organizace s těmi, kdo byli uznáni jako vhodní pro toto měření za účelem definovat cíle zlepšování vlastních aktivit. (Nenadál, 2004, s. 132)</p> <p>Benchlearning je velmi podobný Benchmarkingu, proces však nemusí obsahovat porovnávání prostřednictvím předem definovaných ukazatelů. Benchlearning se snaží spíše soustředit od partnerů náměty na řešení problémů, zajímavé postupy, chyby, neúspěchy a jejich příčiny.</p>	<p>NE</p> <p>Zjišťování spokojenosti zákazníků/občanů není přímo vyžadováno. Je však možné jej realizovat a prostřednictvím získaných výsledků dále zvyšovat kvalitu dané organizace. Pracovat s údaji o spokojenosti je žádoucí, nicméně v případě použití benchmarkingu záleží pouze na organizaci, zda bude ke svému řízení tyto údaje zjišťovat a používat či nikoliv.</p>	<p>VŠECHNY ÚROVNĚ</p> <p>Benchmarking i benchlearning ve veřejném sektoru je použitelný na makro i mikro úrovni. O makro úrovni lze hovořit při porovnávání mnoha organizací v rámci nějakého odvětví veřejného sektoru, např. srovnávání kvality služeb ve všech nemocnicích. Mikro úroveň se vztahuje k porovnávání menšího rozsahu, např. 2 – 3 organizací či k interními benchmarkingu, kde se mezi sebou porovnávají oddělení v rámci jedné organizace.</p>
Charta občana	<p>Cílem charty je zajistit, aby se organizace:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ zaměřila na klienta, ▪ řídila očekávání klienta, ▪ měřila a hodnotila své výkony, ▪ iniciovala výkonnostní 	<p>Charta občana, někdy v literatuře označována také jako charta (veřejné) služby, je stručně a jasně formulovaným veřejným dokumentem, který stanovuje jednak standardy služby, které klienti mohou od organizace očekávat, jednak komunikační kanály pro přijímání</p>	<p>NE</p> <p>Charta občana přímo nevyžaduje měření spokojenosti zákazníků. Může to však být jedním ze zjišťovaných ukazatelů výkonu a je zcela na organizaci jestli jej zařadí či nikoliv. Projevuje se zde tedy</p>	<p>MIKRO</p> <p>Charta občana je konstruována pro organizace poskytující služby, směřuje tedy na mikroúroveň.</p>

Nástroj	Účel nástroje	Charakteristika	Co požaduje v oblasti měření spokojenosti zákazníků/občanů?	Jaká úroveň může nástroj využít
	zlepšování nejen procesů, ale také svých výstupů. (Löffler, Parrado, 2000).	reklamací (stížností). (Löffler, 2005) Z charty vyplývá i to, co klient/občan od organizace poskytující danou službu očekávat nemůže, čímž je umožněno předcházet možným nedorozuměním. Součástí aplikace charty by měly být pravidelné kontroly neustálého dodržování standardů a kvality služeb. Výkon by měl být pravidelně měřen ve vztahu k nastaveným standardům služeb.	spíše jen obecná vazba mezi tím, že užívání nástroje zvyšujícího kvalitu služeb obvykle vede i k růstu spokojenosti klientů. Nicméně ověření správného dopadu nástroje je více než žádoucí.	
Místní agenda 21 (MA21)	Místní agendu 21 si lze v praxi přestavit jako konkrétní program rozvoje obce (či regionu), který se snaží principy udržitelného rozvoje skloubit do běžného života v obci (regionu). Účelem je vytvořit a zrealizovat dlouhodobý strategický dokument, který propojuje oblast ekonomickou, sociální s oblastí životního prostředí a který je zároveň tvořen ve vzájemné spolupráci odborníků a občanů daného území.	MA21 je nástroj, jehož původním záměrem je uplatňování principů udržitelného rozvoje na místní a regionální úrovni. V současnosti je však chápán širěji jako proces, který prostřednictvím zkvalitňování správy veřejných věcí, strategického řízení, zapojování veřejnosti a využívání všech dosavadních poznatků o udržitelném rozvoji v jednotlivých oblastech zvyšuje kvalitu života a směřuje k zodpovědnosti občanů za jejich životy i životy dalších bytostí v prostoru i čase.	ANO V ČR jsou v současnosti dostupné dva projekty, dle kterých lze aplikovat MA21 do praxe. Součástí obou je měření spokojenosti. V projektu Kritéria MA21 je vztah ke spokojenosti občanů zřejmý až z kritéria č. 21.2 s názvem Udržení/zlepšování spokojenosti obyvatel s kvalitou života v obci/měště a s procesem MA21. Součástí Společných evropských indikátorů udržitelného rozvoje je i zjišťování spokojenosti občanů s místním společenstvím.	MIKRO i MEZO MA21 má pro rozvoj územních společenství nezanedbatelný význam. Její aplikací lze ovlivnit život občanů daného společenství a kvalitu jejich života. Z názvu vyplývá, že její použití je směřováno pro místní společenství (ale také regionální). K využití v rámci celých odvětví či států směřuje samotná Agenda 21, ze které MA21 vzešla.
Zavedení a certifikace ISO	Cílem zavedení systému managementu kvality podle	ISO normy jsou standardy užívané v různých oblastech. Klíčovou úlohu	ANO	MIKRO

Nástroj	Účel nástroje	Charakteristika	Co požaduje v oblasti měření spokojenosti zákazníků/občanů?	Jaká úroveň může nástroj využít
(především ISO norem řady 9 000)	normy ISO 9 001 je primárně zlepšit, zefektivnit, vlastní činnost organizace ve vztahu jak interně tak externě vůči zákazníkovi/občanovi. Norma ISO 9 001 je pro tyto účely dostatečně univerzálním nástrojem, který má dosáhnout zvýšení přehlednosti řízení a efektivnosti jednotlivých útvarů a oddělení organizací. Dále se co nejvíce přiblížit k potřebám zákazníků/občanů a zajistit jejich lepší informovanost.	při zvyšování kvality služeb ve veřejném sektoru hrají normy řady 9 000. Systém managementu kvality je uceleným, univerzálním nástrojem řízení. použitelným ve všech typech organizací. Norma je pro organizaci doporučujícím dokumentem a závaznou se stává až v okamžiku certifikace, kterou nezávislý akreditovaný orgán uzná, že organizace je ve shodě s požadavky obsaženými v normě.	Spokojenost se odvíjí od vztahu ke klientům. Ty jsou řešeny v normě 9 001 v kapitolách 7.2.1 a 8.2.1, které jsou zaměřeny na klienta/zákazníka a jeho spokojenost. Nejdříve tedy organizace zjišťuje požadavky, které klient má, které by mít mohl a které vyplývají obecně z nějakých (např. zákonných) předpisů . Aplikace normy ISO 9 001 tedy přímo vyžaduje provádění měření spokojenosti klientů/občanů. Měření je přímou součástí zvyšování kvality v organizaci a mělo by být prováděno pravidelně a opakovaně.	Oproti ostatním normám mají speciální postavení normy řad ISO 9 000 (systém řízení kvality) a 14 000 (systém environmentálního řízení). Normy ostatních řad se věnují konkrétnímu produktu, materiálu či procesu, zatímco tyto normy jsou univerzální a mohou být použity v jakémkoli sektoru, odvětví či organizaci.
Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)	EMAS je jedním z využívaných postupů, jak lze organizaci vést způsobem chránícím životní prostředí. Jedná se o nástroj k dosažení zlepšení, úspor a zkvalitnění řídicích procesů. EMAS má za záměr změnit chování výrobců a spotřebitelů směrem k čistší výrobě a inteligentní spotřebě.	EMAS je systém řízení organizací a auditu z hlediska ochrany životního prostředí a je jedním z možných způsobů jak v organizaci provádět systém environmentálního řízení. Jedná se o nástroj vytvořený Evropskou unií. EMAS v sobě zahrnuje veškeré požadavky normy ISO 14 001. Zavádění EMAS je tedy velmi podobné aplikaci normy ISO 14 001, je však jeho nadstavbou. Organizace, které pracují v systému EMAS, se snaží integrovat environmentální hledisko do všech svých aktivit, pravidelně hodnotí vliv	NE Snahou EMAS je zlepšování v oblasti životního prostředí. Měření spokojenosti klientů/občanů není součástí tohoto programu. Obecně zde lze předpokládat, že zlepšování životního prostředí povede ke zvyšování kvality života a tedy i k růstu spokojenosti občanů.	MIKRO EMAS je primárně určen pro oblast průmyslu atp. Jeho užívání je však bez problémů možné i v dalších oblastech. Je to univerzální systém použitelný i ve veřejných organizacích. Používá se např. v porodnicích, ale i na úřadech . Směřuje primárně na mikroúroveň. Je určen

Nástroj	Účel nástroje	Charakteristika	Co požaduje v oblasti měření spokojenosti zákazníků/občanů?	Jaká úroveň může nástroj využít
		své činnosti na životní prostředí a snaží se jej průběžně zlepšovat.		pro větší organizace, ve zjednodušené podobě jej však mohou využívat i organizace malé a střední.
Six Sigma	Cílem je zlepšování procesů, čehož se má dosáhnout prostřednictvím prevence neshod (hlavně snížením zmetkovitosti u výrobků či reklamací u služeb, stížnostmi u veřejných organizací, ideálně ještě dříve než se objeví), minimalizací průběžné doby „výroby“ produktu (zboží či služby), snahou o snižování náklady. Soustředěním se na tyto klíčové oblasti by mělo docházet k růstu kvality a k naplnění či překračování očekávání zákazníků/občanů.	Metodika zajišťování zvyšování kvality procesu na základě vyhodnocování statistických veličin (např. směrodatná odchylka, střední hodnota). Dobře nástroj představuje základní poučka: „Co neměřím, to neřídím“. Metodika ukazuje jak měřit a analyzovat výkon. Obsahuje konkrétní návody, jak výkonnost a řízení organizace zlepšovat. Rozpracovává Demingův cyklus PDCA (naplánuj – aplikuj – zkontroluj – uprav) do cyklu DMAIC, tj. Define (definuj požadavky), Measure (změř současnou výkonnost), Analyze (analyzuj příležitosti ke zlepšení), Improve (zlepši výkonnost), a Control (udržuj nový, zlepšený stav). Kvality má být dosaženo za pomoci „šesti kroků k jakosti“.	NE Metodika staví na šesti základních pilířích z nichž jeden je tzv. „hlas zákazníka“ (Identifikace zákazníků a zjištění jejich klíčových požadavků na produkt). V rámci něj je dbáno na spokojenost zákazníků. Je zde jasná snaha o porozumění potřeb a očekávání zákazníků. Sledovány jsou kritické měřitelné parametry (charakteristiky služby) z pohledu zákazníka (CTQ), které mají vliv na jeho spokojenost. Organizace si vyjasňuje, co pro zákazníka představuje defekt (zmetkovitost, variabilita, důvod stížnosti, reklamáce).	MIKRO Six Sigma byla vyvinuta ve firmě Motorola a poté zdokonalena ve firmě General Electric. Je určena ke zdokonalování výsledků jednotlivých organizací statistickými nástroji. Využitelná je však i u malých a středních organizací, i u organizací poskytujících služby (např. v bankovníctví, financích, komunikaci, call centrech) a i ve veřejných organizacích (např. ve státní správě, ve zdravotnictví, v armádě). Směřuje především na mikroúroveň.
Standardizace	Účelem standardizace je definovat standardy kvality služby, které zajistí, že služba bude dodávána v požadovaném množství, čase a pokud možno	Základem je standard, který lze chápat jako normu či přijatelnou úroveň toho, jak má vypadat konkrétní služba (příp. výrobek, struktura organizace, prováděné	NE Jedním z účelů standardizace je zvyšování spokojenosti zákazníků. Měřit vliv na spokojenost	VŠECHNY ÚROVNĚ Lze užít pro řízení kvality jakékoliv úrovně. Standardy lze

Nástroj	Účel nástroje	Charakteristika	Co požaduje v oblasti měření spokojenosti zákazníků/občanů?	Jaká úroveň může nástroj využít
	<p>stejný (efektivně nastaveným) způsobem, takže bude docházet k eliminaci plýtvání zdroji.</p> <p>Hlavním úkolem standardizace veřejných služeb je zabezpečit občanům (zákazníkům) minimální úroveň poskytovaných veřejných služeb.</p>	<p>činnosti, procesy, výstupy, chování).</p> <p>Součástí standardu jsou měřitelná a ověřitelná kritéria na základě kterých lze posoudit kvalitu poskytované služby.</p>	<p>zákazníků má smysl především při samotné tvorbě či redefinici standardů tak, aby byly nastaveny k růstu spokojenosti zákazníků.</p> <p>V této souvislosti je provádění měření spokojenosti velmi žádoucí.</p> <p>V průběhu aplikace daného standardu (za předpokladu, že je nastaven vhodně) pak měření spokojenosti zákazníků nemusí být prováděno.</p>	<p>nastavit jak v konkrétní organizaci či její části (mikroúroveň), tak pro řízení několika organizací či celých odvětví veřejného sektoru. Záleží pak na obecnosti/konkrétnosti nastavených standardů.</p>

Závěr

Kvalitní služby dostupné pro klienty, kteří o jejich využívání mají zájem, je možné efektivněji zajistit tehdy, jsou-li na odpovídající úrovni sledovány a poměřovány očekávání zákazníků, využívajících tyto služby, s tím, co tito zákazníci ve skutečnosti obdrží. Uvedené nástroje řízení kvality veřejných služeb mohou napomoci organizací, které je aplikují, ve zvyšování kvality organizace jako celku a jí poskytovaných služeb. Úspěšnost toho daného nástroje záleží na vhodnosti volby nástroje (dle cíle, kterého má být dosaženo) a formálnosti jeho užití. Vhodné je rozšiřovat paletu užívaných nástrojů řízení kvality tak, aby docházelo k co nejkomplexnějšímu a nejúčinnějšímu rozvoji kvality v organizaci.

Literatura

- [1] CENIA. Dostupné na [www http://www.cenia.cz](http://www.cenia.cz)
- [2] Česká informační agentura životního prostředí Cenia. Dostupné na [www http://www.cenia.cz/](http://www.cenia.cz/)
- [3] EMAS na stránkách Ministerstva životního prostředí. Dostupné na [www http://www.mzp.cz](http://www.mzp.cz)
- [4] Hrabalová, S. Nunvářová, S. Opluštilová, O. Řízení místních samospráv. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. Brno, 2006. 76 s. ISBN 80-210-4158-7.
- [5] IWA 4:2005 Systémy managementu kvality. Směrnice pro aplikaci ISO 9 001:2000. Praha : Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2006. 94 s. ISBN 80-7283-211-5.
- [6] Klášterka, J., Růžička, P. Babička, L. Remtová, K. EMAS Systém environmentálního řízení a auditu. Příručka k programu EMAS. In Planeta, odborný časopis pro životní prostředí. Ročník XV, číslo 1/2007 ISSN 1801-6898. [cit. 18. 11. 2009] Dostupné na [www http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/prirucka_k_programu/\\$FILE/opzp-planeta_emas-20081021.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/prirucka_k_programu/$FILE/opzp-planeta_emas-20081021.pdf)
- [7] Kolektiv autorů. Benchmarking ve veřejné správě. 2. upravené vydání. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2006. 112 s. ISBN 80-239-7326-6.
- [8] Kolektiv autorů. Management regionální a místní správy. Brno : Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4141-2.
- [9] Kolektiv autorů. Metodika pro místní Agendy 21 v České republice. Kleinwachter. Frýdek-Místek, 2003. 39 s.
- [10] Löffler E., Parrado, S., Zmeškal, T. Zlepšování orientace zákazníků prostřednictvím chart služeb. Příručka pro zlepšení kvality služeb veřejného sektoru. Praha: Ministerstvo vnitra, 2007. 120 s. ISBN 978-80-254-1227-5.
- [11] Löffler, E. Experiences with Service Charterst in European Public Agencies – Zkušenosti s chartami služeb v evropských veřejných institucích. Plzeň: 2005. Prezentace z 2. Národní konference kvality ve veřejné správě.
- [12] Löffler, E., Parrado, S. Client Service Charter Principles, Australský svaz, 2000. Prezentace dostupná na [www http://web.mvcr.cz/archiv2008/sprava/2006/charta/seminar4_cz.ppt](http://web.mvcr.cz/archiv2008/sprava/2006/charta/seminar4_cz.ppt)
- [13] Lukášová a kol. Měření spokojenosti občanů s veřejnými službami jako součást řízení kvality v organizacích veřejného sektoru. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 118 s. ISBN: 978-80-210-5112-6.
- [14] Nenadál, J. Měření v systémech managementu jakosti. 2. dopl. vyd. Praha: Management Press, 2004. 335 s. ISBN 80-7261-110-0.

- [15] Nenadál, J., a kol. Systém řízení s využitím jednoduchých nástrojů pro malé organizace. Praha : Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2005. 73 s. ISBN 80-02-01767-6.
- [16] Nenadál, J., Noskiewiočvá, D., Petříková, R., Plura, J., Tošenovský, J. Moderní systémy řízení jakosti. Duality management. Praha: Management Press, 2005, 284 s. ISBN 80-7261-071-6.
- [17] Nunvářová, S. Rozvoj venkova. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. Brno, 2007. 211 s. ISBN 978-80-210-4314-5
- [18] Nunvářová, Svatava. Public services quality improvement and public services standards. European Spatial Research and Policy, Łódź : Łódź University Press, 15/2008, 1, od s. 89-98, 10 s. ISSN 1231-1952. 2008.
- [19] Pande, P. S., Neuman, R. P., Cavanagh, P. R.: Zavádíme metodu SIX SIGMA aneb jakým způsobem dosahují renomované světové společnosti špičkové výkonnosti, TwinsCom, s.r.o. Brno, 2002, ISBN 80-238-9289-4
- [20] Příbek, J. Systémy managementu jakosti: výstup z projektu podpory jakosti č. 5/16/2004. Praha : Národní informační středisko pro podporu jakosti, 2004. -- 105 s. ISBN 80-02-01688-2.
- [21] TIMUR. Týmová iniciativa místního udržitelného rozvoje. Dostupné na [www http://www.timur.cz/](http://www.timur.cz/)
- [22] Veber, J a kolektiv. Management kvality, enviromentu a bezpečnosti práce. Praha : Management Press, 2006. ISBN 80-7261-146-1.

**KAPITÁLOVÁ PŘIMĚŘENOST MUNICIPALNÍCH
PROJEKTŮ FINANCOVANÝCH Z ROP JV****CAPITAL ADEQUACY OF THE MUNICIPAL PROJECTS FINANCED
FROM ROP SE****ING. PETR HALÁMEK, PH.D.****ING. IRENA OPLUŠTILOVÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: halamek@econ.muni.cz, oplustii@econ.muni.cz*

Anotace

Předmětem příspěvku je hodnocení kapitálové přiměřenosti municipálních projektů, které se ucházejí o podporu z prostředků Regionálního operačního programu Jihovýchod. Je navržena originální metodika založená na poměrových ukazatelích kombinující objem hodnocené investice, výkonové ukazatele hospodaření obce a finanční nároky projektu na zajištění udržitelnosti (provozní cash-flow). Metodika je otestována na souboru více než 300 projektů registrovaných jako žádosti o podporu z prostředků ROP JV.

Klíčová slova

kapitálová přiměřenost, finanční zdraví, hodnocení projektů, strukturální fondy

Annotation

Paper concerns capital adequacy evaluation of the municipal projects. It is proposed the original set of indicators. The evaluation is based on the ratios combining project volume, co financing requirements, operating cash-flow and budget performance of the project holder (municipality). The methodology is applied on the project proposals for support from the ROP SE (municipal proposals registered between 2008-10).

Keywords

capital adequacy, financial rating, project evaluation, structural funds

JEL classification: H200

Úvod

Původní použití termínu kapitálová přiměřenost souvisí především s hodnocením bankovních institucí v oblasti podílu drženého kapitálu a objemu a rizika jejich investic nebo obchodů. V souvislosti s implementací pomoci ze Strukturálních fondů ale v současnosti sílí potřeba i po hodnocení přiměřenosti kapitálové síly žadatelů, kteří se ucházejí o podporu. Relativně snadná dostupnost vysokých finančních objemů shromážděných v operačních programech láká i kapitálově slabé žadatele k tomu, aby zkusily se ucházet o jejich získání. Ti „šťastnější“, kterým se i podaří získat rozhodnutí o podpoře, ale potom naráží na bariéru prokázání financování, ex-post úhradu plateb, profinancování vlastního podílu, zajištění finanční udržitelnosti a v neposlední řadě také na riziko spojené s možným odebráním nebo vrácením dotace při porušení některého z mnoha závazných a stále se měnících pravidel.

Primárním cílem pomoci ze Strukturálních fondů je v České republice Konvergence, tedy pomoc chudším, aby dohnaly bohaté. Pomoc chudým ale představuje riziko, že nebudou schopni svěřené prostředky utratit. Případně, že jakákoli chyba může znamenat jejich kompletní likvidaci a ztrátu vložených dotačních prostředků. Jednotlivé řídicí orgány si toto riziko velmi dobře uvědomují a některé z nich přímo zvýhodňují kapitálově silné žadatele v rámci svých výběrových kritérií. V oblasti hodnocení obcí jsou to např. vybrané Regionální operační programy, které výsledek finančního hodnocení žadatelů přímo bodují. Vhodnější přístup zvolil např. ROP Jihovýchod, který pouze stanovil minimální hranici finančního zdraví, kterou musí potencionální žadatel splnit. Nicméně optimální variantou může být kombinace obou přístupů, tedy minimální limit finančního zdraví doplněný bodovým hodnocením, jako nezbytný doplněk se ale jeví zohlednění vztahu uvažovaného projektu a kapitálové síly žadatele. Tento přístup dosud není v ČR při implementaci SF nikde používán. Finančně zdravý žadatel s ročním rozpočtem v řádu jednotek milionů bude pouze velmi obtížně realizovat projekt v řádu několika stovek milionů. Podobně velký žadatel s nižším finančním ratingem (např. velké město) zvládne hravě zrealizovat projekt v objemu jednotek milionů, aniž by byla jakýmkoli způsobem ohrožena nebo významně ovlivněna jeho finanční stabilita. Z tohoto důvodu se jeví jako vhodné zavést do procesu hodnocení projektů institut „kapitálové přiměřenosti projektů“, tedy hodnocení vztahu kapitálové síly žadatele a objemu plánovaného projektu nebo investice. Vlastní návrh metodiky hodnocení kapitálové přiměřenosti musí vždy zohledňovat právní formu nositele projektu (žadatele) a povahu připravovaného záměru. V rámci tohoto příspěvku je navrhována pouze metodika pro hodnocení samosprávných subjektů (obcí) jako nejčastějšího žadatele o podporu z prostředků ROP. Uvažované investice se pohybují v oblasti občanské vybavenosti pokryté jednotlivými ROP, především tedy místní komunikace, základní občanská vybavenost (školská zařízení, infrastruktura pro kulturu a sport, apod.) a cestovní ruch.

Návrh metodiky

Kapitálová přiměřenost je posuzována na základě využití 8 ukazatelů, které je možné rozdělit do čtyř kategorií – (1) obecné ukazatele hodnocení kapitálové přiměřenost, (2) ukazatele hodnotící kapitálovou přiměřenost ve vztahu k vlastnímu podílu na financování projektu, (3) ukazatele hodnotící kapitálovou přiměřenost ve vztahu k riziku ztráty dotace a (4) ukazatele hodnotící kapitálovou přiměřenost ve vztahu k udržitelnosti projektu. Při konstrukci ukazatelů byly využity následující vstupní proměnné:

- I = investice celkem (objem projektu),
- VP = vlastní podíl na financování projektu,
- PZ = průměrná provozní ztráta projektu, vypočtená jako celková provozní ztráta projektu děleno počet let trvání projektu snížený o 2,5 roku (o průměrnou dobu realizace projektu),
- CP = celkové příjmy (průměr celkových příjmů za dva roky – rok hodnocení projektu a rok předchozí),
- LA = likvidní aktiva celkem – peníze na bankovních účtech a v hotovosti, cenné papíry k obchodování
- ZC = dlouhodobé závazky celkem + celková provozní ztráta projektu (tedy celkové závazky obce k úhradě v následujících letech),
- UPPR = upravený provozní přebytek rozpočtu = upravené běžné příjmy – nutné výdaje = daňové příjmy + nedaňové příjmy + transfery ze státního rozpočtu v rámci souhrnného dotačního vztahu – výdaje na platy a ostatní platby za provedenou práci (včetně pojistného) – neinvestiční nákupy – neinvestiční transfery veřejnoprávním

subjektům (včetně transferů vlastním zřízeným příspěvkovým organizacím); kvůli zamezení zkreslení ukazatele dále upraveno o neinvestiční transfery z ministerstva práce a sociálních věcí (ovlivňují zejména rozpočty obcí s rozšířenou působností - dávky v hmotné nouzi, příspěvky na péči, u všech typů obcí též transfery v rámci aktivní politiky zaměstnanosti) a o neinvestiční transfery z všeobecné pokladní správy na sociálně-právní ochranu dětí.

Pro hodnocení kapitálové přiměřenosti byly použity následující ukazatele:

1) Obecné ukazatele hodnocení kapitálové přiměřenosti:

a. $U1 = I / CP$

Tento ukazatel hodnotí přiměřenost velikosti projektu vzhledem k velikosti rozpočtu obce. Váha ukazatele je 10 %.

b. $U2 = VP / CP$

Ukazatel U2 hodnotí nároky na vlastní podíl, vlastní zdroje financování projektu vzhledem k velikosti rozpočtu. Váha ukazatele je 5 %.

c. $U3 = PZ / CP$

Ukazatel U3 hodnotí náročnost financování provozu projektu vzhledem k velikosti rozpočtu. Váha ukazatele je 5 %.

2) Ukazatele hodnocení kapitálové přiměřenosti ve vztahu k vlastnímu podílu na financování projektu:

a. $U4 = LA / VP$

Ukazatel U4 hodnotí schopnost obce uhradit vlastní podíl na financování projektu z vlastních zdrojů – ze svých likvidních aktiv, resp. jaký podíl z vlastního podílu na financování projektu je obec schopna uhradit z vlastních peněžních prostředků. Hodnota ukazatele je 30 %.

b. $U6 = ZC / UPPR$

Ukazatel U5 hodnotí schopnost obce uhradit své dlouhodobé závazky z přebytku provozního rozpočtu. Hodnotu ukazatele lze interpretovat jako počet let, za které by obec při dané výši přebytku běžné části rozpočtu splatila své dlouhodobé závazky navýšené o celkové náklady související s provozem investice. Hodnota ukazatele je 10 %.

3) Ukazatele hodnocení kapitálové přiměřenosti ve vztahu k riziku ztráty dotace:

a. $U5 = LA / I$

Ukazatel U6 hodnotí schopnost obce uhradit celý projekt z vlastních zdrojů – ze svých likvidních aktiv, resp. jaký podíl z ceny projektu je obec schopna uhradit z vlastních peněžních prostředků. Hodnota ukazatele je 15 %.

b. $U7 = (ZC + I) / UPPR$

Ukazatel U7 hodnotí schopnost obce uhradit své dlouhodobé závazky z přebytku provozního rozpočtu. Hodnotu ukazatele lze interpretovat jako počet let, za které by obec při dané výši přebytku běžné části rozpočtu splatila své dlouhodobé závazky navýšené o celkové náklady související s provozem investice. Hodnota ukazatele je 5 %.

4) Ukazatele hodnocení kapitálové přiměřenosti ve vztahu k udržitelnosti projektu:

a. $U8 = PZ / UPPR$

Ukazatel U8 hodnotí schopnost obce uhradit provoz investice z provozního přebytku rozpočtu. Hodnota ukazatele vyjadřuje, jaký podíl z provozního přebytku rozpočtu obec musí vynaložit na financování provozu projektu. Hodnota ukazatele je 20 %.

Bodové hodnocení jednotlivých ukazatelů je uvedeno v následující tabulce.

Tab. 1: Návrh bodového hodnocení jednotlivých ukazatelů

ukazatel	hodnota	body	ukazatel	hodnota	body	
U1	<0 ; 0,5>	100	U2	<0 ; 0,5>	100	
	(0,5 ; 1>	80		(0,5 ; 1>	80	
	(1 ; 1,5>	60		(1 ; 1,5>	60	
	(1,5 ; 2>	40		(1,5 ; 2>	40	
	(2 ; 2,5>	20		(2 ; 2,5>	20	
	(2,5 ; ∞)	0		(2,5 ; ∞)	0	
U3	(-∞ ; 0,01)	100	U4	<100 ; ∞)	100	
	<0,01 ; 0,02)	80		(80 ; 100)	80	
	<0,02 ; 0,03)	60		(60 ; 80>	60	
	<0,03 ; 0,04)	40		(40 ; 60>	40	
	<0,04 ; 0,05)	20		(20 ; 40>	20	
	<0,05 ; ∞)	0		<0 ; 20>	0	
U5	<100 ; ∞)	100	U6	UPPR ≤ 0	0	
	(80 ; 100)	80		UPPR > 0	<0 ; 1>	100
	(60 ; 80>	60		UPPR > 0	(1 ; 2)	80
	(40 ; 60>	40		UPPR > 0	<2 ; 3)	60
	(20 ; 40>	20		UPPR > 0	<3 ; 4)	40
	<0 ; 20>	0		UPPR > 0	<4 ; 5)	20
U7	UPPR ≤ 0	0	U8	UPPR ≤ 0	0	
	UPPR > 0	<0 ; 1>		UPPR > 0	(-∞ ; 5)	100
	UPPR > 0	(1 ; 2)		UPPR > 0	<5 ; 10)	80
	UPPR > 0	<2 ; 3)		UPPR > 0	<10 ; 15)	60
	UPPR > 0	<3 ; 4)		UPPR > 0	<15 ; 20)	40
	UPPR > 0	<4 ; 5)		UPPR > 0	<20 ; 25)	20
	UPPR > 0	<5 ; ∞)		UPPR > 0	<25 ; ∞)	0

Ukazatele U6 – U8 byly z důvodu nedostupnosti dat kalkulovány pouze za vybraný soubor 87 projektů, u ostatních projektů byly pro hodnocení použity ukazatele U1 – U5. Součet jejich vah je 65 %, zbývajících 35 % bylo poměrně rozděleno mezi těchto 5 ukazatelů.

Hodnocení vybraného souboru projektů

Navržený metodický postup byl otestován na souboru 356 municipálních projektů ucházejících se o podporu z prostředků ROP Jihovýchod v období od 1. 7. 2008 do 30. 4. 2010. Projekty byly registrovány takřka ve všech oblastech podpory v rámci několika výzev. Strukturu projektů zachycuje následující tabulka.

Tab. 2: Struktura hodnoceného souboru projektů

parametr	hodnota
- počet projektů zahrnutých do hodnocení	356 projektů
- celkem podpořených projektů (v %)	141 projektů (40%)
- celkem zamítnutých projektů (v %)	215 projektů (60%)
- objem projektů celkem	7.420 mil. Kč
- průměrná velikost projektu	20,8 mil. Kč
- objem žádosti o podporu celkem	5.521 mil. Kč
- objem přiznané podpory (míra podpory v %)	2.365 mil. Kč (70,7%)
- průměrné čisté provozní cash-flow (p.a.)	-0,14 mil. Kč p.a.

Data byla získána z elektronického systému pro hodnocení projektů eCBA, který slouží pro implementaci prostředků z ROP Jihovýchod. Struktura získaných dat zachycovala kompletní finanční údaje o projektu (objem investice, objem žádosti o podporu, dobu hodnocení, čisté a finanční cash-flow projektu po celou dobu hodnocení) a dále údaje, které slouží pro výpočet finančního zdraví obcí (vybrané údaje načítané ze systému ARIS MF ČR). Data finančního zdraví obcí byla za rok 2007 a 2008.

Získané výsledky lze poměrně snadno interpretovat. Objem projektu zpravidla odpovídá rozpočtovým možnostem žadatelů, zcela marginální je tento problém zejména ve vztahu k vlastnímu podílu (kofinancování projektu). Pouze velmi omezený počet obcí registrovalo projekt tak neadekvátní, aby získala v rámci hodnocení ukazatelů U1 až U3 celkem méně než 100 bodů (přestože stamilionové projekty se u menších obcí také objevily). Významný nedostatek se projevil v oblasti hodnocení objemu likvidních aktiv ve vztahu k investici a vlastnímu podílu. Převážná část žadatelů nedisponuje dostatečnými aktivy, aby byla schopna uhradit vlastní podíl (průměrná hodnota 23 bodů je přinejmenším alarmující). Zcela kritických hodnot potom bylo dosaženo v případě hodnocení vztahu likvidních aktiv a objemu investice celkem. Případná nutnost vracení dotace při případné administrativní chybě tak musí mít za následek prodej kapitálového majetku nebo významný nárůst zadlužení.

Tab. 3: Výsledky hodnocení dle jednotlivých ukazatelů

ukazatel	průměr (body)
U1 – investice / celkové příjmy	86 bodů
U2 – vlastní podíl / celkové příjmy	99 bodů
U3 – provozní ztráta / celkové příjmy	94 bodů
U4 – likvidní aktiva / vlastní podíl	23 bodů
U5 – likvidní aktiva / investice	10 bodů
U6* – závazky celkem / provozní přebytek	81 bodů
U7* – závazky celkem + dotace / provozní přebytek	72 bodů
U8* – provozní ztráta / provozní přebytek	99 bodů

* ukazatele označené hvězdičkou byly z důvodu nedostupnosti dat kalkulovány pouze za vybraný soubor 87 projektů (po aktualizaci výpočtu finančního zdraví), z důvodu časového plánování výzev ROP JV pak hodnocený soubor obsahoval pouze obce nad 5.000 obyvatel

Poměrně nelichotivé jsou potom celkové výsledky. Vážený průměr jednotlivých ukazatelů za všechny projekty činí pouhých 44 bodů, což odpovídá kategorii „vysoké riziko – velké projekty“. Průměrný výsledek se ale velmi blíží hranici „velmi vysoké riziko, kritické projekty“, kde je také zařazen největší počet projektů (198 projektů). Je tedy patrné, že obce vnímají strukturální fondy jako jedinečnou příležitost k realizaci významných projektů, ke kterým by se bez existence SF jen těžko odhodlávaly.

Tab. 4: Výsledky hodnocení dle jednotlivých ukazatelů

ukazatel	průměr (body)
U1 – U8 vážený průměr	44 bodů
bezproblémové projekty <100 – 80 bodů)	53 projektů
nízké riziko, přiměřené projekty <80 – 60 bodů)	34 projektů
vysoké riziko, velké projekty <60 – 40 bodů)	39 projektů
velmi vysoké riziko, kritické projekty <40 – 20 bodů)	198 projektů
nepřijatelné riziko, nepřiměřené projekty <20 – 0 bodů>	32 projektů

Poměrně zajímavým výsledkem je také srovnání hodnocení podpořených a zamítnutých projektů. Z výsledků je patrné, že řídicí orgán byl poměrně efektivní v eliminaci jak zcela nepřijatelných projektů (zamítnuto 28 ze 32), tak i projektů s velmi vysokým rizikem (zamítnuto 128 ze 198 projektů). V ostatních kategoriích již byla vždy podpořena přibližně polovina projektů (s pozitivní výjimkou v kategorii kapitálově bezproblémových projektů, která je způsobena především velkým počtem projektů Města Brna a Jihlavy).

Tab. 5: Srovnání hodnocení podpořené x zamítnuté projekty

ukazatel	podpořené projekty	zamítnuté projekty
U1 – U8 vážený průměr	52 bodů	38 bodů
<100 – 80 bodů)	34 projektů	19 projektů
<80 – 60 bodů)	16 projektů	18 projektů
<60 – 40 bodů)	17 projektů	22 projektů
<40 – 20 bodů)	70 projektů	128 projektů
<20 – 0 bodů>	4 projekty	28 projektů

Jednoznačnou slabinou navržené metodiky je zejména předpoklad omezeného posuzování vybraného individuálního projektu a rozpočtu žadatele. Navržená metodika tak může být aplikována na menší obce, které zpravidla realizují pouze omezený počet větších investičních akcí. V případě zahrnutí větších měst do hodnocení (ve zkoumaném souboru Brno, Jihlava, Třebíč, Znojmo, Hodonín, apod.) je patrné, že takřka všechny jejich projekty v rámci ROP JV jsou zcela bezproblémové. Toto je dáno zejména horním limitem objemu investice, která je definována pravidly ROP. Následující tabulka potom zachycuje přehled průměrného bodového zisku za jednotlivé velikostní kategorie žadatelů (podle počtu obyvatel).

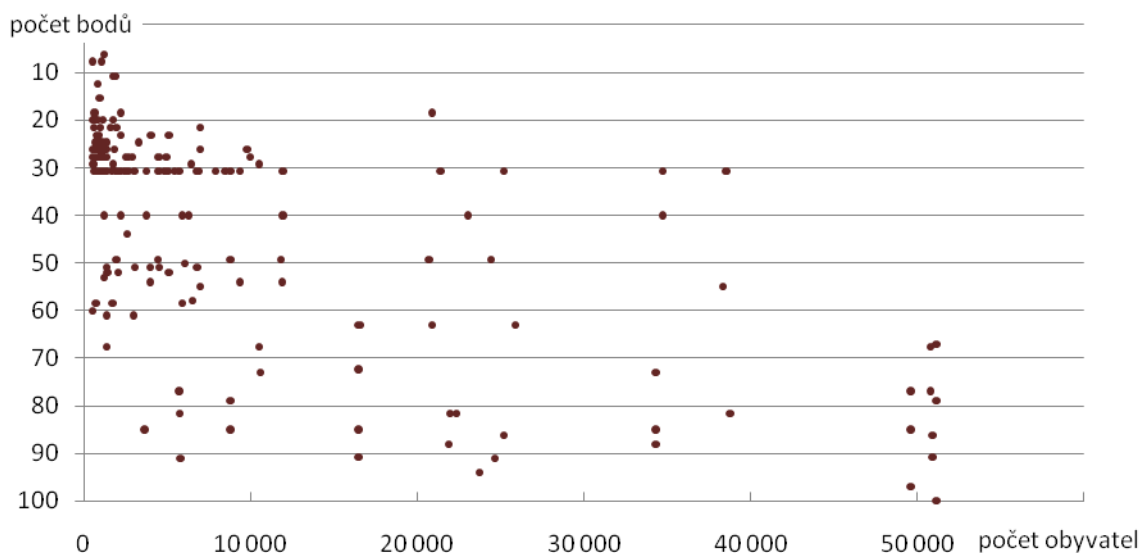
Tab. 6: Výsledky hodnocení obcí dle počtu obyvatel

ukazatel	průměr (body)
30.000 – 500.000 obyvatel	81 bodů
15.000 – 30.000 obyvatel	66 bodů
5.000 – 15.000 obyvatel	44 bodů
1.000 – 5.000 obyvatel	34 bodů
500 – 1.000 obyvatel*	27 bodů

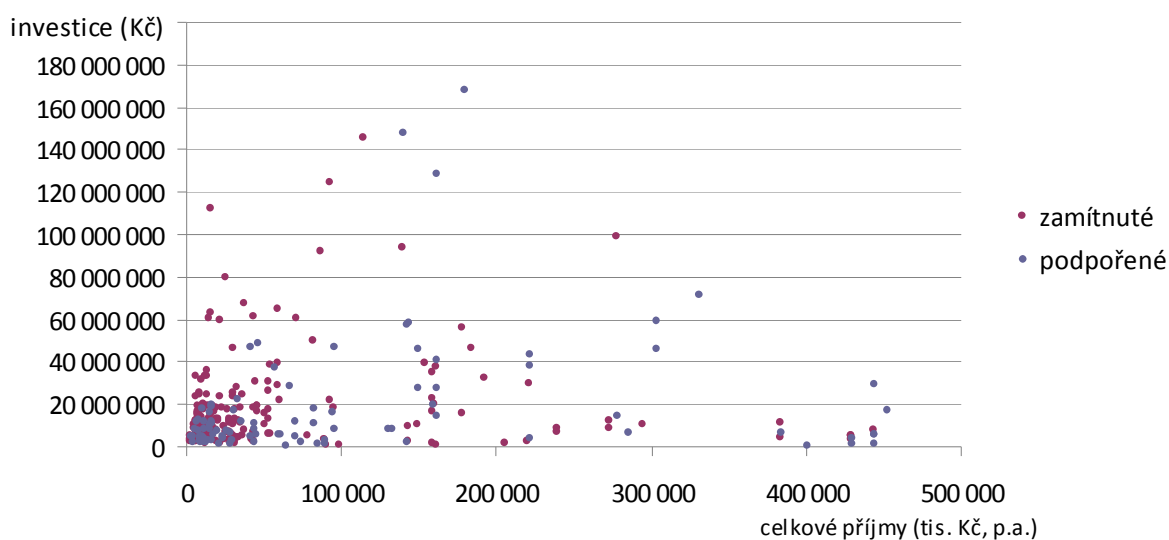
* pozn.: obce pod 500 obyvatel nejsou oprávněnými příjemci v rámci ROP JV

Velmi dobře patrný je vztah výsledků hodnocení a velikostní kategorie obce také z dále uvedeného grafu. Zatímco hodnocení projektů menších obcí se pohybuje ve velmi rizikové kategorii, projekty větších obcí jsou až na výjimky přiměřené.

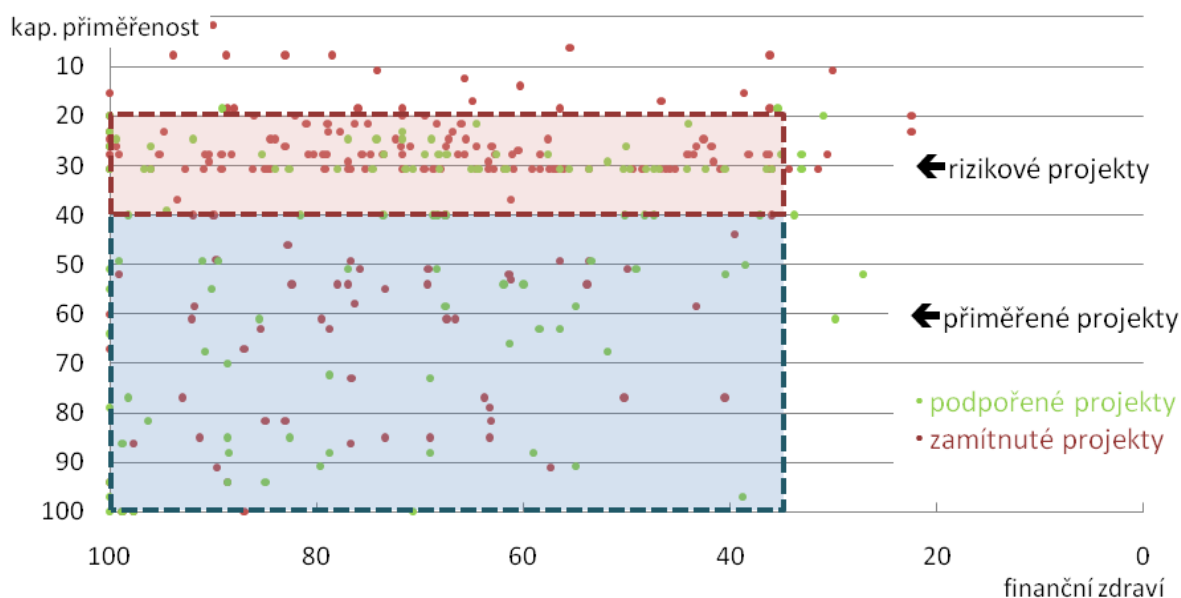
Graf 1: Výsledné hodnocení a počet obyvatel obce

Pro ilustraci je také doplněn graf zachycující závislost objemu investice a celkových příjmů. Z uvedeného grafického zobrazení je patrná především snaha i nízkorozpočtových obcí realizovat „velké akce“. Extrémní projekty přesahující 100 mil. Kč jsou takřka bez výjimky realizovány ve městech s menšími rozpočty.

Graf 2: Vztah objemu investice a celkových příjmů

Poslední vyhodnocení zachycuje vztah mezi hodnocením finančního zdraví žadatele (hodnoceno také na stupnici 0-100 bodů) a zde měřenou kapitálovou přiměřeností. Grafické zobrazení dokazuje takřka nulovou korelaci mezi výsledky hodnocení finančního zdraví a kapitálové přiměřenosti. Z grafu je také patrné, že i projekty finančně zdravých žadatelů (hodnocení 80 bodů a více) jsou v celé řadě případů natolik investičně náročné, že mohou významně ohrozit hospodaření žadatele. Kapitálově přiměřené projekty by se měly pohybovat v obdélníku vymezeném ziskem min. 40 bodů v oblasti hodnocení kapitálové přiměřenosti a min. 35 bodů v oblasti hodnocení finančního zdraví. Projekty se ziskem 20 - 40 bodů v hodnocení kapitálové přiměřenosti je nezbytné označit jako vysoce rizikové a s tímto ohledem by mělo být přistupováno k jejich řízení a kontroly ze strany řídicího orgánu. Projekty, které nedosahují ani 20 bodů v hodnocení kapitálové přiměřenosti a pokud žadatel nespĺňuje základní požadavky finančního zdraví (min. 35 bodů), by neměly být vůbec připuštěny do hodnocení.

Graf 3: Vztah výsledků hodnocení kapitálové přiměřenosti a finančního zdraví

Závěr

Cílem navrhované metodiky pro hodnocení kapitálové přiměřenosti je navrhnout postup pro identifikaci potencionálně rizikových projektů při implementaci rozvojových programů. Navržené ukazatele hodnotí finanční ukazatele projektu (objem investice, vlastní podíl, provozní cash-flow) ve vztahu k rozpočtovým položkám municipalit (celkové příjmy, likvidní aktiva, závazky celkem, provozní přebytek). Metodický postup je aplikován na soubor více než 300 projektů registrovaných v letech 2008-10 v programu ROP JV. Výsledné ukazatele dokazují vysoký podíl vysoce rizikových projektů, které jsou realizovány především kapitálově slabšími obcemi. Základním identifikovaným nedostatkem hodnocených municipalit je zpravidla nedostatek likvidních aktiv, která by mohla být použita na hrazení vlastního podílu, resp. na úhradu případných nezpůsobilých výdajů. Předpokládaný vztah mezi výsledky hodnocení kapitálové přiměřenosti projektů a finančního zdraví žadatele se nepotvrdil.

Literatura

- [1] KRAFTOVÁ, I. Finanční analýza municipální firmy. 1.vyd. Praha: C. H. Beck, 2002. 206 s. ISBN 80-7179-778-2
- [2] PEKOVÁ, J. Hospodaření a finance územní samosprávy. 1.vyd. Praha: Management Press, 2004. 375 s. ISBN 80-7261-086-4
- [3] PROVAZNÍKOVÁ, R. Financování měst, obcí a regionů. 2.vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. 304 s. ISBN 978-80-247-2789-9
- [4] Databáze Ministerstva financí ČR ARIS-RARIS, přístupná na <http://www.info.mfcr.cz/aris/> (stav k 30. 4. 2010)
- [5] Databáze RRRS JV v rámci aplikace eCBA 1.0 (stav k 30. 4. 2010)
- [6] Vyhláška č. 343/2002 Sb., o rozpočtové skladbě, ve znění pozdějších předpisů
- [7] Vyhláška č. 505/2002 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů, pro účetní jednotky, které jsou územními samosprávnými celky, příspěvkovými organizacemi, státními fondy a organizačními složkami státu, ve znění pozdějších předpisů
- [8] Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů
- [9] Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů

OCENOVANIE DLHODOBÉHO MAJETKU K ULTIMU ÚČTOVNÉHO OBDOBIA

THE LONG-TIME ASSETS AND ITS EVALUATIO AT THE END OF ACCOUNTANCY PERIOD

ING. JOZEF MUŠÁK, PH.D.

Poštová banka, a.s., Slovensko

email: jozef.musak@pabk.sk

ING. VIERA PAPCUNOVÁ, PH.D.

Ústav manažmentu a informačných technológií

Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa

Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovensko

email: vpapcunova@ukf.sk

Anotácia

Hodnota majetku obce sa vyjadruje nadobúdacou cenou majetku pri jeho vytvorení, získaní, prevode, ktorá je alebo má byť znížená každý rok o odpisy súvisiace s opotrebovaním majetku. Obce majú povinnosť každoročne inventarizovať svoj majetok podľa vecnej štruktúry v súlade so zákonom č. 431/2002 Zb. o účtovníctve, ktorý ukladá účtovným jednotkám povinnosť viesť účtovníctvo o stave a pohybe majetku, o výnosoch, o nákladoch, príjmoch a výdavkoch a o finančných vzťahoch k štátnemu rozpočtu.

Účtovná jednotka končí svoje účtovné obdobie:

a) finančný rok, čo predstavuje dvanásť po sebe nasledujúcich mesiacov,

b) kalendárny rok, ktorý začína prvým januárom a končí 31 decembrom.

Toto je deň podľa ustanovenia §16 ods 4 zákon č. 431/2002 Z. z. (zákon o účtovníctve), kedy obchodné spoločnosti uzatvárajú svoje účtovné knihy. Takýto deň nazývame aj “uzávierkový deň”. K tomuto dňu (posledný v kalendárnom roku 31 december, jednotky vykonávajú účtovnú uzávierku. Aby vôbec bolo možné začať a ukončiť účtovnú závierku prepočítat a zvoliť vhodné ocenenie. Ako postupovať v základných krokoch prezentujeme v nasledovnom článku.

Kľúčové slová

dlhodobý majetok, oceňovanie, účtovná závierka, netto hodnota, odpis, opotrebenie majetku

Annotation

The evaluation of assets is expressed by total current price in a time of production (all in cost price, time of acquiring, receive transferring. This price is or should be every year reduced about amount of depreciations connecting to assets wear. Municipalities have an obligation every-year regular stocktaking of assets and liabilities according to Act No 431/2002 Z. z. (Accountancy Law). The Accountancy Law give an obligation to provide an accountancy during a each year, about stage and moving assets, liabilities, income cash, out-come cash, costs, revenues and relationship to state financial plan.

An accountancy unit finish own period:

a) financial year, what is twelve next coming months of a year

b) calendar year which starts January the 1-st and finish December the 31-st

This is a day at §16 add 4 Act No 431/2002 Z. z. (Accountancy Law) when all business units conclude own accountancy books. This day we usually call “conclusion day”. On this day

(last day at calendar year or December 31-st) units provides accountancy conclusion. To be able to start and finish accountancy conclusion, each unit has to figure out appropriate evaluation. How to take basic steps we describe in presented article.

Key words

the long - time assets, evaluation, accountancy conclusion, netto price, depreciation, assets wear

JEL classification: G32

Úvod

Od 01.01.2008 aj obce prešli na aktuálne účtovníctvo, ktorého podstatou je, že položka sa účtuje vo vzťahu k obdobiu, ku ktorému sa vecne vzťahuje a ktoré sa snaží merať stav a vývoj čistej hodnoty majetku organizácie (teda hodnoty, ktorú získame po znížení hodnoty aktív o cudzie zdroje). Jedným z dôležitých atribútov účtovníctva je aj oceňovanie majetku.

Oceňovanie je postup, ktorým sa získava cena alebo hodnota majetku. Presnosť postupu je daný potrebou, podmienkami a účelom oceňovania. Výsledkom ocenenia je záverečné vyjadrenie znalca k celkovej hodnote oceňovaného majetku (Žitek, 2004).

Hodnotu majetku si obce evidujú v nasledovných účtovných výkazoch:

- výkaz o plnení príjmov a výdavkov rozpočtových organizácií a obcí,
- súvaha,
- výkaz ziskov a strát – výsledovka (v prípade, že prevádzkujú podnikateľskú činnosť).

Cieľom príspevku je poukázať na povinnosť obce ako účtovnej jednotky vykázať jednotné ocenenie majetku a záväzkov ku dňu účtovnej závierky. Zároveň v článku prezentujeme možnosti ako pri uzatváraní kníh v oblasti oceňovania postupovať.

Materiál a metódy

Z jednotlivých zložiek majetku a záväzkov, ak zákon č. 431/2002 Z.z. o účtovníctve v znení poslednej novely č. 504/2009 Z. z. účinné od 01.01.2010 neustanovuje inak, sa majetok oceňuje piatimi druhmi cien (obstarávacia cena, niekedy ju nazývame aj vstupná cena, cena vlastných nákladov, menovitá hodnota, reprodukčne obstarávacia cena, reálna cena. K akému druhu majetku prislúcha aká cena je prehľadne spracované v nasledovnej tabuľke.

Tab. 1: Oceňovanie jednotlivých druhov majetku

Spôsob stanovenia ceny	Druh majetku
Obstarávacia cena	<ol style="list-style-type: none"> 1. hmotný majetok s výnimkou hmotného majetku vytvoreného vlastnou činnosťou, 2. zásoby s výnimkou zásob vytvorených vlastnou činnosťou, 3. podiely na základnom imaní obchodných spoločností, cenné papiere a deriváty, 4. pohľadávky pri odplatnom nadobudnutí alebo pohľadávky nadobudnuté vkladom do základného imania, 5. nehmotný majetok s výnimkou nehmotného majetku vytvoreného vlastnou činnosťou, 6. záväzky pri ich prevzatí,
Vlastné náklady	<ol style="list-style-type: none"> 1. hmotný majetok vytvorený vlastnou činnosťou, 2. zásoby vytvorené vlastnou činnosťou, 3. nehmotný majetok vytvorený vlastnou činnosťou, 4. príchovky a prírastky zvierat,
Menovitá hodnota	<ol style="list-style-type: none"> 1. peňažné prostriedky a ceniny, 2. pohľadávky pri ich vzniku, 3. záväzky pri ich vzniku,
Reprodukčná obstarávacia cena	<ol style="list-style-type: none"> 1. majetok v prípade bezodplatného nadobudnutia s výnimkou peňažných prostriedkov a cenín a pohľadávok ocenených menovitými hodnotami, 2. nehmotný majetok vytvorený vlastnou činnosťou ak sú vlastné náklady vyššie ako reprodukčná obstarávacia cena tohto majetku, 3. príchovky a prírastky zvierat, ak nie je možné zistiť vlastné náklady, 4. majetok preradený z osobného vlastníctva do podnikania s výnimkou peňažných prostriedkov a cenín a pohľadávok ocenených menovitými hodnotami, 5. nehmotný a hmotný majetok novo zistený pri inventarizácii a v účtovníctve doteraz nezachytený, 6. majetok obstaraný verejným obstarávateľom bezodplatne od koncesionára za plnenie vo forme koncesie na stavebné práce podľa osobitného predpisu,
Reálna hodnota	<ol style="list-style-type: none"> 1. majetok a záväzky nadobudnuté kúpou podniku alebo jeho časti, 2. majetok a záväzky nadobudnuté vkladom podniku alebo jeho časti a majetok a záväzky nadobudnuté zámenou s výnimkou účtovnej jednotky účtujúcej v sústave jednoduchého účtovníctva a účtovnej jednotky, ktorá nie je založená alebo zriadená na účel podnikania, 3. cenné papiere v majetku fondu a cenné papiere určené na obchodovanie a cenné papiere určené na predaj u obchodníkov s cennými papiermi, ktorí nezostavujú účtovnú závierku podľa osobitných predpisov (ÚJ, ktorou je banka, pobočka zahraničnej banky, správcovská spoločnosť, poisťovňa, zaistovňa atď. vid' § 17a ods. 1 zákon o účtovníctve), 4. komodity s ktorými sa obchoduje na verejnom trhu, ktoré účtovná jednotka sama nevyrobila a nadobudla ich na účel ich ďalšieho predaja na verejnom trhu, 5. drahé kovy v majetku fondu v zmysle zákona č. 594/2003 Z. z. o kolektívnom investovaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zdroj: vlastné spracovanie

Účtovné jednotky končia svoje účtovné obdobie:

- hospodárskym rokom, čo predstavuje 12 po sebe idúcich kalendárnych mesiacov
- účtovné obdobie, ktoré sa rovná kalendárnemu roku t. j. od 01.01. do 31.12.

K tomuto dňu sa v zmysle § 16 ods. 4 zákon o účtovníctve č. 431/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov uzatvárajú účtovné knihy. Takýto deň nazývame závierkový deň, čiže vykonanie riadnej účtovnej uzávierky a následne účtovnej závierky. S uzávierkovým dňom je neodmysliteľne spätá problematika oceňovanie majetku a záväzkov v zmysle § 24 ods. 1 písm. d) a následne § 26 zákona o účtovníctve.

Dlhodobý majetok

V zmysle § 25 zákona o účtovníctve oceňujeme tento majetok nasledovnými cenami:

- obstarávacou cenou pri nadobudnutí majetku odplatným spôsobom
- vlastnými nákladmi pri nadobudnutí majetku vlastnou výrobnou činnosťou
- reprodukčnou obstarávacou cenou pri nadobudnutí majetku bezodplatným spôsobom
- reprodukčnou obstarávacou cenou pri nehmotnom majetku vytvorenom vlastnou činnosťou ak sú vlastné náklady vyššie ako reprodukčná obstarávacia cena DNM
- reprodukčnou obstarávacou cenou v prípade ak je DH majetok preradený z osobného vlastníctva do podnikania
- reprodukčnou obstarávacou cenou pri DNM a DHM novozistenom inventarizáciou a doteraz v účtovníctve takýto majetok nebol evidovaný

Pod pojmom obstarávacia cena rozumieme cenu, za ktorú sa majetok skutočne nadobudol spolu s vedľajšími nákladmi, ktoré súvisia s obstarávacím procesom a vchádzajú do obstarávacej ceny. Ide najmä o dopravné náklady, provízie, poistenie pri preprave zaplatené do času vystavenia zaraďovacieho protokolu, táto cena sa podľa zákona č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov nazýva vstupná cena.

Reprodukčná obstarávacia cena je cena majetku za ktorú by sa tento obstaral v čase, keď sa o majetku účtuje.

Vlastné náklady vnímame inak pri jednotlivých druhoch majetku rôzne. Pri zásobách vytvorených vlastnou činnosťou tvoria priame náklady vynaložené na výrobu alebo na inú činnosť, príp. aj časť nepriamych nákladov, ktoré sa vzťahujú na výrobu alebo na inú činnosť. Pri hmotnom majetku okrem zásob a nehmotnom majetku okrem pohľadávok vytvorenom vlastnou činnosťou predstavujú priame náklady vynaložené na výrobu a inú činnosť spolu s nepriamymi nákladmi, ktoré sa vzťahujú na výrobu alebo inú činnosť.

Menovitá hodnota je cena, ktorá je uvedená na peňažných prostriedkoch a ceninách alebo suma na ktorú pohľadávka alebo záväzok znie.

Výsledky

Oceňovanie dlhodobého majetku pri účtovnej uzávierke

V zmysle ustanovenia §26 ods. 3 Zákona o účtovníctve, k uzávierkovému dňu je účtovná jednotka povinná upraviť ocenenie hodnoty majetku, vytvoriť rezervy a odpisovať majetok v súlade s účtovnými zásadami a účtovnými metódami. Na rozdiel od tvorby rezervy a odpisu v účtovníctve zákon o dani z príjmov pozná algoritmus vyjadrenia jeho daňovej základne.

Ocenenie majetku aj záväzkov je potrebné upraviť prostredníctvom opravných položiek a rezerv v prípade ak existuje predpoklad, že reálna hodnota majetku je menšia ako hodnota, ktorú ten istý majetok vykazuje v účtovníctve. Opravná položka sa rozpustí alebo sa zväčší jej výška, ak nastane zmena hodnoty majetku ku dňu ďalšej účtovnej uzávierky. Pri účtovnej uzávierke rešpektujeme zásadu opatrnosti, kedy môžeme predpokladať riziko zníženia hodnoty majetku. Zníženie hodnoty majetku je opodstatnené, ak sú účtovnej jednotke známe určité okolnosti ku dňu účtovnej závierky. Zníženie hodnoty majetku je nutné vykonať bez ohľadu na výsledok hospodárenia za príslušné účtovné obdobie.

Rozdiel medzi **opravnou položkou a oprávkou** je v časovom vykazovaní v účtovníctve. Oprávky predstavujú kumuláciu odpisov zaúčtovaných v jednotlivom účtovnom období, ktoré majú trvalý vplyv na zníženie hodnoty majetku. Opravná položka je charakteristická dočasným vykazovaním v účtovníctve a to v čase, keď sa jedná o prechodné zníženie hodnoty majetku (trhová cena nehnuteľností je výrazne nižšia ako cena, ktorú tento majetok vykazuje ku dňu účtovnej uzávierky). Nižšie uvádzame príklad zaúčtovania odpisu a opravnej položky.

Obr. 1: Zaúčtovanie predpisu tvorby opravnej položky k dlhodobému majetku

MD	Dlh majetok	D	MD	Opr položka	D	MD	Tvorba a zúčt OP	D
	ZZ			x)		x)		
80			10		10			

Zásady pre tvorbu a zúčtovanie opravných položiek sú definované v § 18 vykonávacieho predpisu MF SR č. 23054/2002 – 92, ktorými sa ustanovujú podrobnosti o postupoch účtovania a rámcovej účtovnej osnove pre podnikateľov účtujúcich v sústave podvojného účtovníctva. Ako sme spomínali vyššie, opravná položka sa tvorí na základe zásady opatrnosti čiže, ak predpokladáme reálne zníženie hodnoty majetku oproti hodnote v účtovníctve.

V odseku 4, v paragrafe 18 vykonávacieho predpisu MF SR č. 23054/2002 – 92 je definované, že **opravná položka k odpisovanému dlhodobému majetku**, ktorého úžitková hodnota sa znižuje opotrebovaním sa tvorí, ak predpokladané budúce ekonomické úžitky z tohto majetku sú nižšie ako jeho ocenenie v účtovníctve. Ocenenie sa pre tento účel rozumie tzv. netto cena, čiže po zohľadnení oprávok a vytvorenej opravnej položky.

Opravná položka k neodpisovanému dlhodobému majetku sa tvorí ak predpokladané budúce ekonomické úžitky tohto majetku sú nižšie ako jeho ocenenie v účtovníctve. Ocenením neodpisovaného DM sa rozumie netto hodnota, čiže ocenenie po odpočítaní vytvorenej opravnej položky. Ak predpokladaná predajná cena DM po odpočítaní nákladov na predaj je vyššia ako predpokladaná hodnota ďalšieho využitia majetku v účtovnej jednotke, pri tvorbe opravnej položky sa zohľadňuje predajná cena znížená o náklady na predaj.

Obr. 2: Zaúčtovanie predpisu tvorby odpisu k dlhodobému majetku

MD	Dlh majetok	D	MD oprávka k DM	D	MD	odpis DM.	D
	ZZ			x)		x)	
90			12		12		

Oceňovanie majetku reálnou hodnotou

Reálnou hodnotou okrem iných súčastí majetku sa oceňuje aj dlhodobý majetok v čase účtovnej uzávierky. Princípom vykazovania ocenenia reálnou hodnotou je požiadavka verného a pravdivého zobrazenia skutočností v účtovnej závierke. Z uvedeného vyplýva, že účtovná jednotka pri oceňovaní reálnou hodnotou je povinná postupovať podľa zákona o účtovníctve, pričom na základe tohto zákona reálnou hodnotou rozumieme:

- trhovú cenu,
- ocenenie kvalifikovaným odhadom alebo posudkom znalca v prípade, že trhovú cenu nie je k dispozícii, alebo nevyjadruje správnu reálnu hodnotu,
- ocenenie ustanovené podľa § 95 zákona č. 594/2003 o kolektívnom investovaní ak nie je možné ocenenie trhovou cenou resp. znalecké ocenenie
- hodnota zhotovovaného diela poskytnutá koncesionárom verejnému obstarávateľovi za ktorú koncesionár nadobúda nehmotný majetok pri koncesii na stavebné práce podľa § 15 ods. 1 zákona č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní a v znení zákona č. 503/2009 Z. z. Takýto nehmotný majetok účtuje koncesionár a verejný obstarávateľ nadobúda vlastnícke právo na začiatku realizácie diela alebo jeho uvedením do užívania.

V prípade vykazovania reálnej ceny ku dňu účtovnej uzávierky a následne účtovnej závierky pri dlhodobom majetku sa jedná o nasledovné súvahové položky:

Cenné papiere – ocenenie cenných papierov je buď trhovou cenou alebo kvalifikovaným odhadom. Treba však podotknúť, že existujú aj cenné papiere, ktoré sa oceňujú iným spôsobom. Napríklad **dlhové cenné papiere držané do splatnosti**, ktoré sa oceňujú odo dňa realizácie úhrady za nákup až do dňa zročnosti postupne na strane investora.

Oceňovanie podielov na základnom imaní v obchodných spoločnostiach pre ktoré je naša účtovná jednotka materskou spoločnosťou to znamená s majoritným vplyvom alebo v ktorých má naša účtovná jednotka podstatný vplyv t. j. väčší ako 20% na rozhodovacích právomociach – sa oceňujú podľa hodnoty majetkových cenných papierov, predávaných na burze cenných papierov alebo mimo trhovom prostredí.

Pri **cenných papieroch vydaných našou účtovnou** jednotkou odo dňa vypredania emisie do dňa splatnosti sa záväzok z vyplatenia zvyšuje o debetné úroky zaúčtované vo finančných nákladoch. Oceňovanie emisného kurzu sa teda zvyšuje o úroky splatné v budúcnosti, ktoré má emitent povinnosť uhradiť.

Nehnutelnosti, v ktorých sú umiestnené prostriedky technických rezerv – tieto sa oceňujú posudkom znalca v odbore stavebníctva a oceňovania nehnuteľností resp. ocenené

kvalifikovaným odhadom v tých účtovných jednotkách, ktoré sú poisťovňami alebo zaisťovňami podľa zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení niektorých predpisov.

Dlhodobý majetok v obchodných spoločnostiach alebo družstvách zanikajúcich bez likvidácie, takýto majetok možno oceniť trhovou cenou, znaleckým posudkom alebo kvalifikovaným odhadom, prípadne podľa osobitného predpisu upravujúceho napr. zánik spoločnosti.

Dlhodobý majetok zabezpečený derivátmi – napr. výrobné stroje, dopravné prostriedky, technológia, licencie, obchodné značky a pod. oceňujeme buď trhovou cenou alebo kvalifikovaným odhadom.

Nehnutelnosti v špeciálnom podielovom fonde nehnuteľností a nehnuteľnosti, v ktorých sú umiestnené prostriedky technických rezerv účtovných jednotiek, ktoré sú poisťovňami podľa osobitného predpisu – takéto nehnuteľnosti oceňujeme reálnou hodnotou.

Záver

V článku sme sa snažili priblížiť postupy účtovnej jednotky pri riadnej ročnej účtovnej závierke pre oblasť oceňovania dlhodobého majetku. Stav a pohyb majetku, záväzkov, vykázania výsledku hospodárenia nie je možný bez správneho ocenenia jednotlivých položiek súvahy a výkazu ziskov a strát. Je preto mimoriadne dôležité preveriť oblasť vykázania cien tak, aby účtovná uzávierka a účtovná závierka spoločnosti poskytovala verný a pravdivý obraz o skutočnosti.

Literatúra

- [1] Účtovná osnova a postupy účtovania pre podnikateľov - MF SR č. 23054/2002 – 92, v znení noviel
- [2] Zákon o účtovníctve č. 431/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov
- [3] Zákon č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov v znení noviel
- [4] Zákon č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní v znení noviel
- [5] Zákon č. 594/2003 Z.z. o kolektívnom investovaní v znení noviel
- [6] ŽÍTEK, V. 2004. Oceňování nemovitostí a přírodních zdrojů, Masarykova univerzita Brno, 20004, s. 92, ISBN 80-210-3348-7.

COMPARATIVE ASSESSMENT OF LOCAL TAXATION SYSTEMS IN INDUSTRIAL CITIES: THE CASE OF OSTRAVA AND MAKIYIVKA

MGR. YULIYA PETRENKO, MA

*Department of Public Economics
Faculty of Economics and Administration, Masaryk University
Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*

*Economics of Enterprises Department,
Institute of Economics, Management and Law in Civil Engineering,
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (Ukraine)
e-mail: yuliyape@mail.ru*

Annotation

The article seeks to estimate local taxation systems in industrial cities in the Czech Republic and Ukraine. Two industrial cities, Ostrava (Czech Republic) and Makiyivka (Ukraine), are examined. The comparative assessment is made on the basis of data concerning the own revenues of the cities' budgets. The ratio between the local tax revenue and the total local tax revenue is used as the estimation parameter as well as the weight of tax revenue of local budget compared to the weight of other revenues. It is estimated that local taxes and fees as own resources do not consist any significant part of local budgets' tax revenues neither in Ostrava nor in Makiyivka and that they do not have influence on the cities' development and improvement of the life quality of their citizens. Proposals as for improvement of local taxation system in industrial city are worked out.

Key words

Taxes, local taxation system, local taxes and fees, industrial city

JEL classification: H20

Introduction

Cities are the growth drivers of the future. The exponential growth of urban areas provides opportunities for development, employment and increased prosperity. Industrial cities play an important role in the process of a country's industrial and economic development. In particular, they make significant contribution to achieve social and economic objectives such as labour absorption, income distribution, rural development, poverty eradication and balanced economic growth. Economic development of the industrial city in its turn in a great deal depends on what financial resources local authorities will get at their disposal. The purpose of the article is to answer the question if the development of industrial city depends on the level of its own revenues.

Aim and methodology

The main aim of the article is to make a comparative assessment of the local taxation in industrial cities of the Czech Republic and Ukraine. Two industrial cities, Ostrava (Czech Republic) and Makiyivka (Ukraine), are examined. The comparative assessment is made on

the base of data concerning the own revenues of the cities' budgets. The level of own resources of local authority has to commensurate with their competences, as they are defined by constitution or law. In general, the most important own resource should be tax revenue. The local or own taxes are the most desirable in this case because they would promote the efficiency and accountability of local authorities. The ratio between the local tax revenue and the total local revenue is used as the estimation parameter as well as the weight of tax revenue of local budget compared to the weight of other revenues.

Results

Industrial city refers to a city with extremely dense industry. It is usually heavily urbanized. Industrial cities are the major producers of gross domestic product in the country and the country's economic development is closely related to its industrial potential. But the population of industrial cities usually faces many difficulties. These difficulties are reflected in social, economic and ecological problems that have a deep influence on quality of life, such as quality of environment, quality of health and educational services, access to public and municipal services, and obstacles to economic development and job creation. Improvement of the quality of life for people who live in industrial cities depends on the amount of the own resources, that the city has at its disposal.

Theoretical Platform

The notion of local taxation in a great deal rely on the idea of fiscal federalism. The conceptual framework of fiscal federalism is well established, drawing largely on contributions by Tiebout, Musgrave and Oates. An efficient allocation of local public services means that subnational governments provide services up to the point at which the value placed on the last unit of services for which citizens are willing to pay is just equal to its benefits. This implies that subnational governments must be free to levy 'own-source' revenues to match citizens' preferences on expenditures.

The term 'own resources' in this article means that the city authority has a possibility to vary the amount of revenues by 'own' rate and/or tax base changes. Local government finance experts in Western Europe tend to limit the use of the term 'own' sources exclusively to those cases where local authorities set rates [1]. A local tax can be defined as one where local authority determines the tax revenue by setting the tax rate and/or defining the tax base, and retains the resulting proceeds of the tax for its own purposes [2]. Thus local tax is an own resource of local budgets. According to the European Charter of Local Self-Government, part at least of the financial resources of local authorities shall derive from local taxes and charges of which, within the limits of statute, they have the power to determine the rate [3]. The system of local taxation can be defined as a set of local taxes and fees as well as shared taxes in accordance with legislation, which are formed and collected on the proper area of one municipality.

Local Taxation in the Czech Republic and Ukraine: Theory and Practice

Local levies are present as own revenues of local self-government both in the Czech Republic and Ukraine. There are no local taxes in Czech Republic, but local fees are considered as a certain analogy to local taxes. Only municipalities are authorized to collect local fees, it is on the basis of the 'Act on Local Fees' [4], which stipulates nine types of local fees in total. The state sets the maximal level of each of the fees, which cannot be exceeded, and it is up to

decision of a municipality, in which level (in the framework of the given limit) or if ever, it will collect this fee. In Ukraine local taxes and fees are levied grounding on the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of May 20, 1993 No56-93 'On Local Taxes and Fees' with changes and amendments [5]. The decree foresees the presence of two local taxes and twelve fees. However, the base and rate of each of these taxes and fees are set by the national parliament, and the local tax rates are overly low. Table 1 identifies local taxes and fees in Ukraine in comparison with the local fees in the Czech Republic.

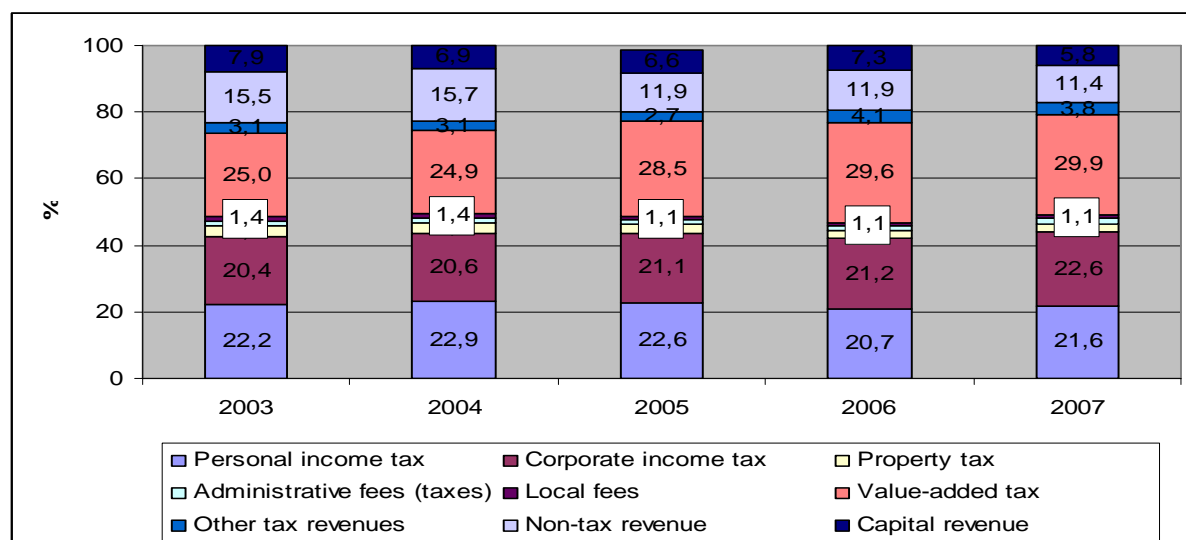
Tab. 1: Local taxes and fees in the Czech Republic and Ukraine

Czech Republic	Ukraine
1. Dog fee	1. Advertisement tax
2. Resort and recreations fees	2. Municipal tax
3. Fee on the use of public space	3. Car parking fee
4. Fee on entry tickets	4. Market fee
5. Fee on recreational units	5. Fee for issuing apartment warrant
6. Motor vehicle entry fee	6. Fee for dogs' owners
7. Fee on operating gambling machines	7. Resort fee
8. Fee on standard waste collection and treatment	8. Fee for right to use local symbolism
9. Fee on appreciation of building land by possibility of water and sewage connection	9. Fee for right to carry out TV and film shooting
	10. Fee for participation in races on race courses
	11. Fee for winning in hippodrome
	12. Fee from persons participating in totalizator game on hippodrome
	13. Fee for conducting local auctions, bargain sales and lotteries
	14. Fee for permission to place trade objects

Source: [4,5]

In the Czech Republic the municipality decides introduction of local taxes. The local taxes cannot be any, their types are limited to those specified in the relevant legislation. Unlike income and other taxes, unified across the Czech Republic, the local tax rates – within the legislatively specified local tax types and rate limits – may vary significantly by municipality, for the municipality may or may not apply the maximum rate applicable to the relevant tax type. The local fees are a marginal but stable revenue source for the municipalities. In 2007 they only accounted for 1,1 % in the revenues of local budgets. Compared to the same period in 2004, the share of these revenues decreased by 0,3 %. The structure of the local budgets revenues in the Czech Republic in 2003-2007 is shown in fig. 1.

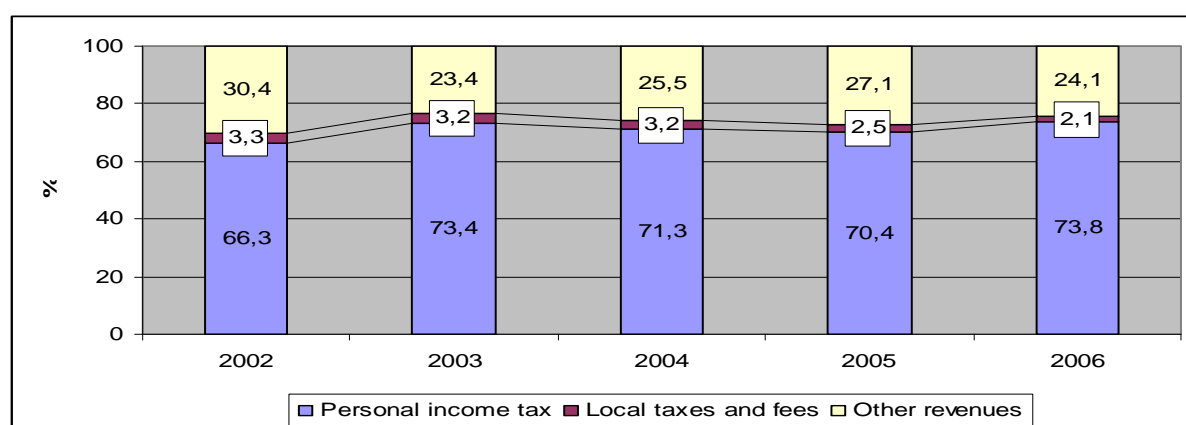
Fig. 1: Share of local taxes and fees in the revenues of local budgets (without grants) in the Czech Republic (2003 - 2007)

Source: Ministry of Finance of the Czech Republic. ARIS web [6]

In Ukraine local taxes and fees, the mechanism of levying and the procedure of their payment are established by bodies of local self-government and are valid on their territory. The receipts from local taxes and fees account for a minor portion in the General Fund revenues of local budgets. In 2006 they only accounted for 2,1 %. Compared to the same period in 2002, the share of these revenues decreased by 1,2 % due to increase in other revenues of local budgets. The structure of the local budgets revenues in Ukraine in 2002-2006 is shown in fig. 2.

Fig. 2: Share of local taxes and fees in the revenues of local budgets (without grants) in Ukraine in 2002-2006

Source: The Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2006 [7]

Revenues of local budgets both in Ukraine and in Czech Republic do not depend on local taxes, collected by local governments in their jurisdictions, but rather on shared taxes and resources provided by the central budget. In Ukraine decision making by the central government often leads to the burden of funding social commitments shifting from the center to local governments. As a result, local governments are forced to spend practically all their budgets to fund current needs and cannot support local development. Local taxes in Czech Republic whose contribution to the budget is permanently very low cannot cover the costs

incurred for provision of public goods. Administrative costs of local tax collection are in many cases higher than the revenues themselves [8]. In Ukraine only some of local levies are economically justified, given the existing tax rates; these revenues generally do not cover the costs of their collection. Thus, the amount of local taxes and fees does not play any significant role in tax revenues of local budgets both in the Czech Republic and Ukraine.

The Case of Ostrava (Czech Republic) and Makiyivka (Ukraine)

Both Ostrava and Makiyivka are the industrial cities and the main industrial centres of their countries. Their industrial development started from discovery of coal in their areas.

Ostrava is the main industrial city and the chief coal-mining area in the Czech Republic. The official estimated population of Ostrava was 336,557 inhabitants in 2009 [9]. Ostrava's development as an industrial city started from the discovery of coal in 1763. For many years Ostrava had been a centre of mining industry, becoming the 'city of coal and iron'. As a consequence of industrial restructuring, mining activities were curtailed after 1989. Coal mining in the area of the city was stopped in 1994 and a large part of the Vítkovice ironworks near the city center was closed down in 1998. Both actions improved the environment dramatically, although the Arcelor Mittal plant (ex-Nová Hut') continues to heavily pollute the Radvanice district and the surrounding area, resulting in one of the highest concentrations of PM10 dust in Europe [10]. The emission load in some city districts and in Ostrava in general is due to high industrial emissions, mainly coke and steel production, whose local concentration is unprecedented in the country. Nowadays Ostrava is concentrating on machine engineering and steel industry. The process of construction of industrial zones had been crowned with success and Ostrava remains the main industrial centre of the Czech Republic. Some of the largest industrial companies lie in the city.

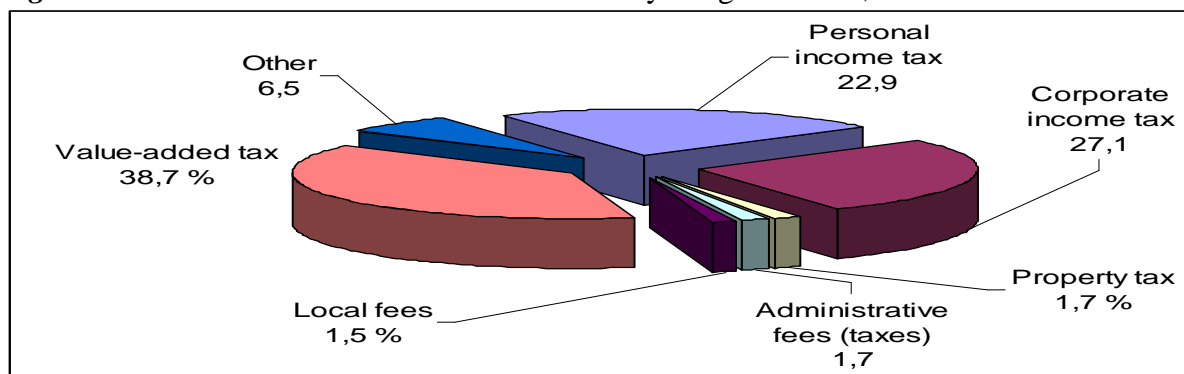
The status and powers of Ostrava are defined in Act no. 128/2000 on municipalities and in amendments to the Act. According to the Act, the city is a statutory public corporation. The budget of Ostrava consists of the budget of the city and the budgets of its 23 municipal districts [11]. The structure of the city's revenue is made up of tax revenues, non-tax income, capital income and grants (subsidies) received. According to the tab. 2, tax revenues make up the majority of the city's income (61%), and also represent a regular source of income.

Tab. 2: Structure of revenues of Ostrava's city budget in 2008

	In billions CZK	In %
I. Tax revenues	6 813,5	60,6
II. Non tax revenues	1 073,1	9,5
III. Capital revenues	420,0	3,7
IV. Grants	2 934,8	26,1
Total Revenues	11 241,4	100,0

Source: [11]

But the tax revenue structure shows that city budget is formed mainly out of shared taxes, such as personal income tax, corporate income tax, value-added tax. Local fees as the own resources of the city's budget consist only 1,5 % of the tax revenue. Tax revenue structure of total Ostrava's city budget in 2008 is shown in fig. 3.

Fig. 3: Tax revenue structure of total Ostrava's city budget in 2008, %

Source: [11]

Regarding to the environmental taxation, it should play significant role in industrial city's revenues. Ostrava levy and collect air pollution fee on small polluters and set the rates within a given limit. The proceeds are earmarked for environmental purposes. Fees on large polluters are income of the State environmental fund. Charges for waste deposition in landfills are levied also. These charges consist of a basic charge, which is paid for every type of waste and is a revenue of the municipal budget and a risk charge, which is paid only in the case of hazardous waste and is a revenue of the State environmental fund. The charge is paid by the producer of the waste. The rates per ton of the waste are given by the central law. But these fees are not local.

Makiyivka is an industrial city located in eastern Ukraine within the Donetsk Oblast. The city's population is 389589 inhabitants [12]. It is an important steel industry and coal mining centre of the country. The first mine was opened in 1875. In 1899 metallurgical settlement was founded nearby. Makiyivka is a leading metallurgical and coal-mining center and has machinery and coking plants. There are many coal mines in and around the city. Makiyivka's modern industries include one of the largest integrated iron and steel works in Ukraine. There are also other metalworking and coke-chemical plants and factories for pneumatic machinery, shoemaking, and food processing. The city is rather dispersed, with numerous residential communities surrounding individual industrial plants over an extensive area. Makiyivka has a large research institute in mining safety.

The city is an independent administrative-territorial unit, part of Donetsk region and city of regional subordination. Makiyivka of today is one of the largest industrial complexes of Donetsk region because practically all branches of industry of Donetsk region are presented on the territory of Makiyivka. Nowadays the city has taken the road of industrial restructuring, transformation of the existing enterprises profile, development of science-intensive processes of production on the basis of high technologies, wide ranging development of production activity of the residents. One of the main directions of its activity is seen in ensuring the decent living conditions for the residents due to the social and economic development of the city.

The main problem of the industrial city development in Ukraine is lack of own resources. The increase in passed from state to the local levels powers is not backed by relevant financial support. It means that Makiyivka needs to have sufficient amount of own resources in order to provide own development policy. As one of the biggest industrial cities of Ukraine, Makiyivka does not have own financial resources enough to provide the development of the city and to increase the life quality of its citizens. According to the tab. 3, the most important

revenue source of the city budget in 2008 is the tax revenue. The local taxes and fees must become the basic source of such facilities because they represent the only one own source of local budgets.

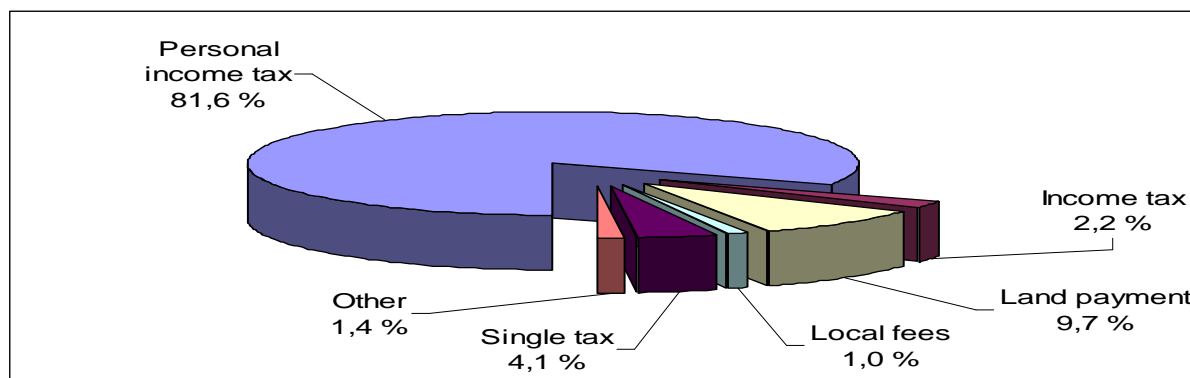
Tab. 3: Structure of revenues of the Makiyivka's city budget in 2008

	In million VAH	In %
I. Tax revenues	319,4	53,0
II. Non tax revenues	25,8	4,3
III. Grants	257,5	42,7
Total Revenues	602,7	100,0

Source: [12]

According to the fig. 4, local taxes and fees consist just 1 % from the tax revenues of Makiyivka's city budget in 2008.

Fig. 4: Tax revenue structure of Makiyivka's city budget in 2008, %

Source: [12]

Makiyivka's city budget in a great deal depends upon the revenues from the personal income tax, which, however, is not a local tax, but is delegated by the central level to the local one. The drawback of such system lies in the fact that local government bodies do not have adequate amount of own resources and significantly depend upon inter-budgetary transfers. Regarding to the industrial pollution of the city, Makiyivka receives 20% from the fee on environment pollution, but this fee is not local and revenues from this fee are low.

Conclusion

Now it is possible to make a conclusion that revenues of local budget mainly consist of shared taxes and grants. Thus local taxes and fees consist just 1% in Makiyivka's tax revenues and local fees consist just 1,5 % of Ostrava's tax revenues. These percentages of revenues given industrial cities have in their disposal as their own resources. The share of local taxes and fees in Ostrava and Makiyivka shows that their role in the revenues of local budgets in these cities is insignificant, so although these cities are the main industrial centres of their countries, they does not have sufficient own resources for their own development. Using financial resources from the state level lead industrial cities to spend practically all their budgets to fund current needs and because of these circumstances they cannot support local development.

Regarding to the industrial cities it is very important to defend their inhabitants from pollution and to increase the safeguard for citizens relate to where they live and work. It is necessary to impose local environmental taxation because although both Ostrava and Makiyivka receive some revenues from environmental fees, these fees are not local, as they should be, especially in industrial cities, which could receive the status of industrial city from state.

Cities are the major incubators of economic prosperity and the quality of urban life has become a prime determinant of location decisions made by local authority. Industrial cities speak for themselves. There is a need in giving industrial cities access to additional taxes and greater autonomy in making their own fiscal decisions. The local tax system should include those state taxes, which form the main part of local budgets' tax revenues. For example, land tax if the land is a community property, personal income tax should be under the jurisdiction of local authorities in Ukraine. The purpose of forming the local tax system cannot be simply to increase the share of local revenues in the Consolidated Budget or to better support the available network of budget-funded institutions. Only a better quality of specific services for citizens can ensure that transformations are going in the right direction.

Bibliography

- [1] CONWAY, F. Intergovernmental fiscal relations in Central and Eastern Europe: a source book and reference guide. Washington, D.C.: The Urban Institute, 2005.
- [2] BAILEY, S.J. Local Government Economics: Principles and Practice. Creative Print & Design (Wales), 1999.
- [3] European Charter for Local Self-Government. Strasbourg: Council of Europe, 1985.
- [4] Law on local fees (Act # 565/1990 Coll.) and its amendments
- [5] 'On Local Taxes and Fees'. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine. May 20, 1993 No56-93.
- [6] Ministry of Finance of the Czech Republic. ARIS web [online]. Available at <http://www.info.mfcr.cz/psp/411Muvod.htm>
- [7] The Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2006. Municipal Budget Reform Project in Ukraine, RTI International – K.: 2006. – 139p.
- [8] PEKOVÁ, J., PILNÝ, V. (2002): 'Veřejná správa a finance', ASPI, Praha
- [9] "Počet obyvatel v Moravskoslezském kraji a jeho okresech v 1. čtvrtletí 2009 (Czech language)". ČSÚ - Statistický bulletin – Moravskoslezský kraj za 1. čtvrtletí 2009. March 31, 2009. Retrieved 2009-09-31.
- [10] "Ostravsko už ví, proč má špatný vzduch. Špiní jej hutě". 2008. Retrieved 2008-07-04.
- [11] Official Website of Ostrava City [online]. Available at < <http://www.ostrava.cz>>
- [12] Official site of Makeyevka City Council, Executive Committee and City Head [online]. Available at < <http://www.makeyevka.dn.ua>>

PŘEDSTAVENÍ SYNERGICKÉHO MODELU AKTÉRŮ ROZVOJE VENKOVA

INTRODUCTION OF SYNERGIC MODEL OF RURAL DEVELOPMENT ACTORS

RNDR. HANA SVOBODOVÁ

RNDR. KATEŘINA CHABIČOVSKÁ

GaREP, spol. s r.o.

nám. 28. října 3, 602 00 Brno, Česká republika

email: garep@garep.cz

Anotace

Rozvoj venkova mohou ovlivňovat různí aktéři, kteří pro realizaci svých činností využívají širokou škálu nástrojů. Velmi důležitým aspektem je spolupráce různých typů subjektů a efektivní plánování toho, jak dosahovat stanovaných cílů. Hlavním účelem synergického modelu je stanovit relevantní aktéry rozvoje venkova a identifikovat existující vazby mezi těmi aktéry, kteří v praxi skutečně přispívají k rozvoji venkova.

Klíčová slova

rozvoj venkova, aktér, synergie, model, nástroj

Annotation

Rural development is impacted by different actors who use for their activities wide scale of development instruments. Cooperation of these subjects and effective planning of implementation activities is very important. The main aim of synergic model is to find out relevant actors of rural development and connections among those who really contribute to rural development.

Key words

rural development, actor, synergy, model, instrument

JEL classification: R00

Úvod

Rozvoj venkova je výrazně ovlivněn současnou podobou společné zemědělské politiky EU (SZP). Přestože je mu v rámci SZP deklarována výrazná podpora, efekty ve venkovském prostoru nejsou příliš znatelné. Pro skutečný rozvoj území je třeba zapojení řady aktérů, kteří mají o rozvoj svého území zájem a jsou ochotni se do rozličných aktivit zapojit.

V České republice je výčet aktérů, kteří se snaží o rozvoj venkova, velmi početný, avšak ne všechny jimi realizované aktivity jsou přínosné. Často se také stává, že činnosti jednotlivých aktérů jdou proti sobě a místo kýženého kladného výsledku jsou tyto činnosti spíše kontraproduktivní.

Proto se autorky pokusí v rámci tohoto příspěvku kategorizovat a následně umístit do prostorového modelu ty aktéry rozvoje venkova, jejichž činnosti mají kladné dopady ve venkovských obcích a přispívají tak ke zlepšení podmínek života na venkově.

Metody zpracování a literatura

Zpracování modelu synergického působení aktérů rozvoje venkova je novým přístupem ke strukturám venkovského prostoru. Doposud byly zpracovány pouze dílčí modely zachycující např. sociální nebo ekonomické aspekty rozvoje venkova, jako např. F. M. Arshad, M. N. Shamsudin (1997) nebo B. Gierisch. V souvislosti s rozvojem venkova mají svůj význam i modelové projekty rozvoje venkova, které však představují pilotní a přínosné konkrétní aktivity, které vedly ke zlepšení podmínek pro život obyvatel v malých obcích. Běžné je modelování ziskovosti zemědělské produkce (P. Kopeček a kol., 2009) či kompetenční model (L. Kolman, P. Rymešová, 2007), který je v podstatě východiskem i pro zde prezentovaný model synergického působení aktérů rozvoje venkova.

Model synergického působení byl zpracován na základě kompetenční analýzy subjektů rozvoje venkova a expertní identifikaci dalších aktérů rozvoje venkova. Řešitelé projektu také využili svoje znalosti, které získávají při formulaci strategických dokumentů, rozhovorů s jednotlivými aktéry rozvoje venkova, ať už jsou to samotní obyvatelé, starostové, podnikatelé (zemědělci) nebo představitelé neziskové sféry. Základem pro zpracování modelu jsou poznatky, které byly shrnuty v publikacích J. Binek a kol. (2009) a J. Binek a kol. (2010).

Cílem modelu je zachycení relevantních aktérů rozvoje venkova, nalezení formálních i neformálních vazeb mezi nimi, přispívajících k synergickému působení na rozvoj venkova, a na základě získaných poznatků formulovat doporučení k dalším možným vztahům a efektivnějšímu využití rozvojových nástrojů, kterými jednotlivé subjekty disponují.

Vstupní parametry modelu

Model (také struktura) je seskupením objektů, mezi nimiž jsou definovány vztahy (relace) a přiřazeny funkce tak, že zachycují část reality, fungování mechanismu či formální teorie¹.

Před sestavením modelu bylo nutné stanovit dílčí teze, které vymezují strukturu modelu a prvky v něm obsažené, a vymezit si základní pojmy ve vztahu k modelu. Základem pro model je vymezení tří základních pilířů – hospodářského, sociálního a environmentálního, které se dále dělí na jednotlivé složky venkovského prostoru (zemědělství a lesnictví, podnikání, cestovní ruch; služby a vybavenost, kultura a tradice; životní prostředí, technická infrastruktura).

Klíčovými institucemi (aktéry) jsou pak chápány subjekty, které se aktivně podílí na rozvoji venkova. Jsou to subjekty, které mají přímý dopad na rozvoj území a jejichž aktivity vedou ke zlepšení kvality života obyvatel nebo podmínek pro podnikání, přispívají ke zlepšení vybavenosti apod. Za aktéra není považován subjekt, který působí plošně; aktér musí být vždy svou činností specifický pro venkov (např. společnost RWE dodává plyn plošně po celé ČR; jak do měst, tak i do venkovských obcí, proto nebyla mezi aktéry zahrnuta). Vztahy mezi aktéry mohou probíhat vertikálně (na úrovni obecní – mikroregionální – krajské –

¹ I. Galvasová a kol., 2009.

celonárodní) nebo horizontálně (např. obec může spolupracovat s místními spolky, a to s různou intenzitou).

Rozvojovým nástrojem jsou obecně chápány veškeré prostředky, které napomáhají k dosažení rozvojových cílů daného území (J. Binek a kol., 2009). Zde se jedná o záležitosti, pomocí nichž mohou jednotliví aktéři přispívat k rozvoji venkova.

Vymezení klíčových aktérů rozvoje venkova a vazby mezi nimi

Možností kategorizace aktérů rozvoje ve venkovském prostoru je celá řada. Klíčové je rozdělení aktérů dle různých charakteristik jejich fungování, tak aby bylo možné identifikovat jejich vzájemné styčné plochy a nalézt možnosti jejich synergického působení.

Základní dělení aktérů vychází z jejich hierarchického postavení vzhledem ke správní organizaci území, která se odráží v jednotlivých úrovních veřejné správy. Podle tohoto členění je možné dělit aktéry s působností:

- evropskou/světovou (nepůsobí přímo na rozvoj venkova, udávají pouze základní rámec a finance),
- národní (nepůsobí přímo na rozvoj venkova, jejich úloha je spíše organizační),
- regionální (role spočívá zejména v organizační podpoře; některé subjekty mohou mít dílčí vliv na rozvoj venkova),
- lokální (aktéři, kteří významně přispívají k rozvoji venkova; provádějí konkrétní činnosti ke zlepšení podmínek pro život, reprezentován je tedy přístup bottom-up).

Tab. 1: Matice aktérů – prostorová úroveň versus typ sektoru

ÚROVEŇ	SEKTORY		
	Veřejný	Podnikatelský	Neziskový
Evropská	Evropská komise (rámec SZP EU)	Nadnárodní zájmová uskupení	Sítě
Národní	Ministerstva; Celostátní síť pro venkov	Celostátní zájmová uskupení	Spolky, svazy, sítě
Krajská	Kraj; Vysoké školy; Krajská informační střediska	Podnikatelská sdružení	Nezisková sdružení
Lokální	Obce – DSO, MAS; Obcí zřizované organizace	Podnikatelé, zemědělci	Zájmová sdružení, spolky

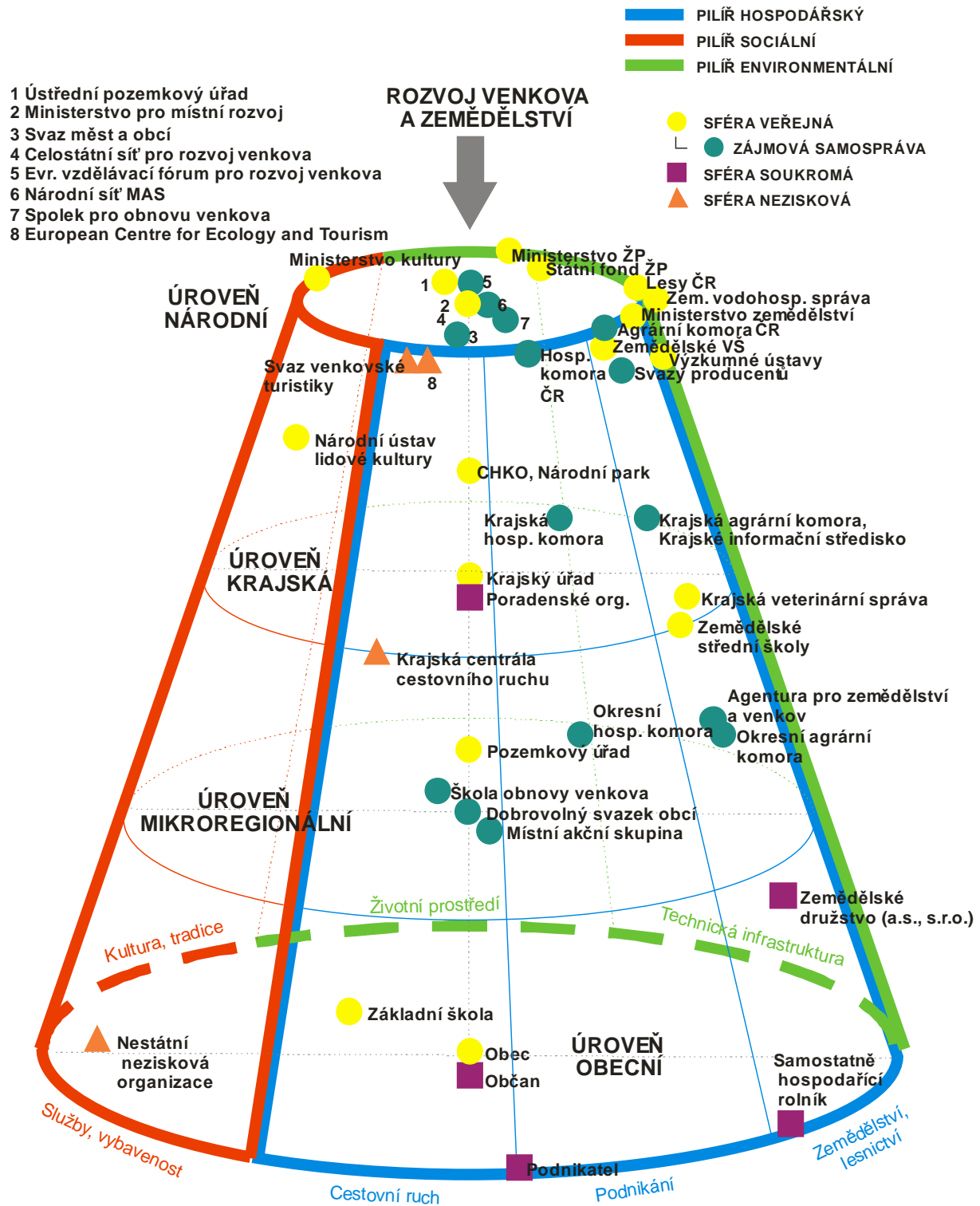
Pramen: H. Svobodová, 2009

Hierarchie prostorových úrovní, na nichž aktéři působí, je v modelu zachycena vertikálně: dolní podstava tělesa představuje úroveň obecní, výše se nacházejí úrovně mikroregionální a krajská, horní podstava pak reprezentuje úroveň celostátní. Aktéři jsou rozděleni na aktéry ze sféry veřejné (včetně zájmové samosprávy), soukromé a neziskové.

Plocha na horní podstavě komolého kuželu znázorňuje celkový rozvoj venkova, plášť kužele se dělí na jednotlivé pilíře rozvoje. Aktéři jsou umístováni co nejbližší své oblasti působení – pokud se věnují rozvoji obecně, jsou znázorněni co nejbližší osy kužele; jsou-li tematicky

vyhranění, byli zařazeni k příslušné části pláště. Přesné zařazení jednotlivých aktérů je však v mnoha případech značně obtížné, jelikož řada subjektů zasahuje svou činností do více oblastí. Při zařazování aktérů do modelu byla zohledňována i jejich územní působnost, tedy jejich vertikální pozice.

Obr. 1: Synergický model aktérů rozvoje venkova

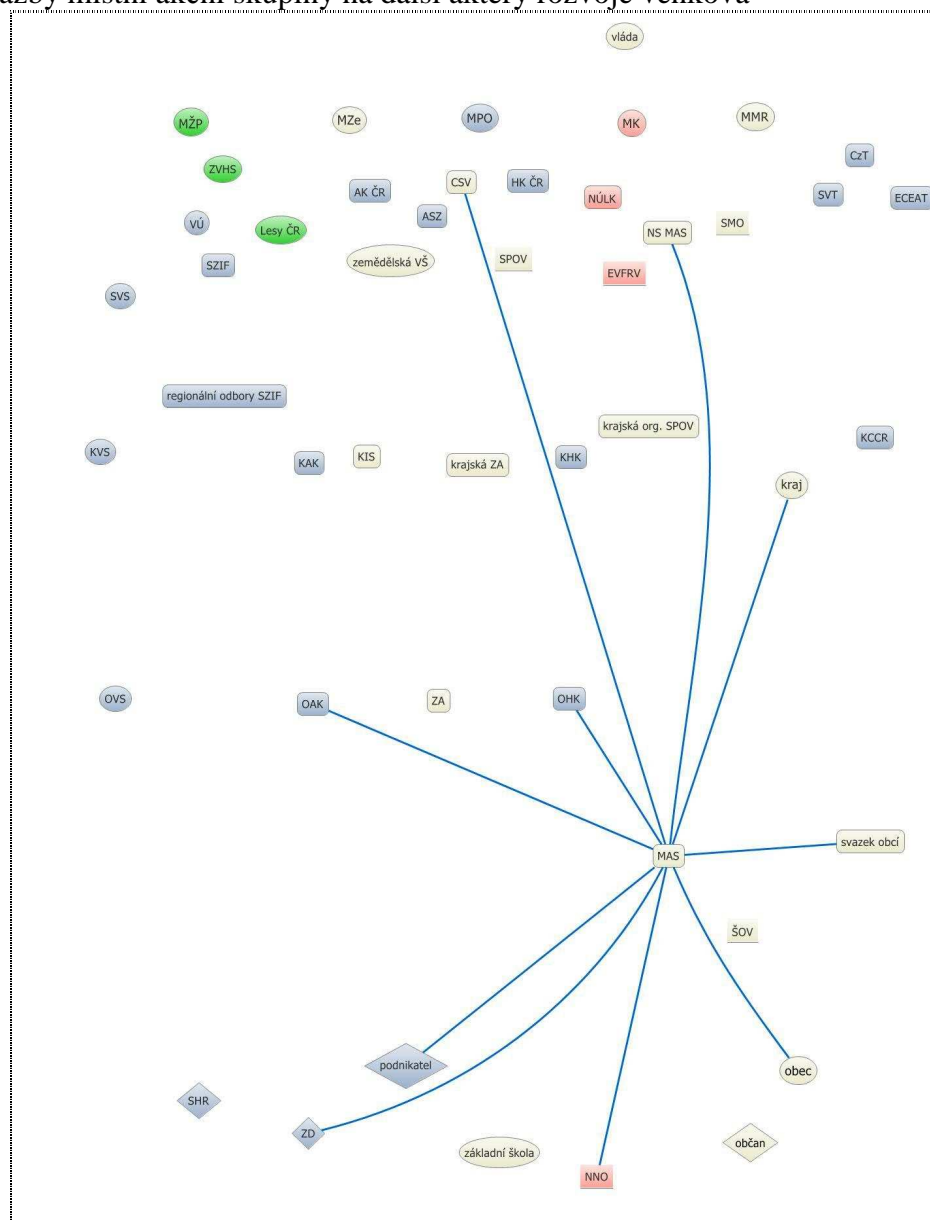

Pramen: vlastní zpracování

Samotné vazby mezi jednotlivými subjekty mohou být velmi spleťité a jednotliví aktéři mohou těžko hledat vhodného „spolupracovníka“. Zejména vazba mezi hlavními orgány rozvoje – Ministerstvem zemědělství a Ministerstvem pro místní rozvoj – nejsou příliš rozvinuté, což platí i o spolupráci dalších subjektů.

Významnou roli lze přisuzovat místní akční skupině (MAS), která má přímé vazby na všechny aktéry rozvoje venkova na lokální úrovni, většinu aktérů na regionální úrovni i některé na úrovni národní. Její výhodou je integrace aktérů ze sféry veřejné, podnikatelské i neziskové. Tím se liší např. od svazků obcí fungujících na téže prostorové úrovni, protože členy svazků obcí mohou být pouze obce. MAS začaly vznikat čistě z účelových důvodů v souvislosti s možnostmi čerpat finanční prostředky z programu LEADER. Struktura jejich členů a škála oblastí jejich působnosti z nich činí potenciálně velmi významné aktéry rozvoje venkova. To ovšem pouze za předpokladu, že jejich činnost nebude založena pouze na realizaci projektů financovatelných z evropských prostředků, ale že se MAS budou věnovat komplexnímu řešení potřeb ve svém území.

System všech existujících vazeb mezi aktéry rozvoje venkova zde není možné z prostorových důvodů komplexně znázornit. Jako příklad však může sloužit struktura vazeb právě místních akčních skupin jako jednoho ze zásadních aktérů rozvoje venkova.

Obr. 2: Vazby místní akční skupiny na další aktéry rozvoje venkova

Pramen: vlastní zpracování

Model kompletního systému vazeb mezi aktéry rozvoje venkova je dostupný na webu <http://www.regionálnírozvoj.cz>, který si klade za cíl být metodickou oporou regionálního rozvoje včetně rozvoje venkova.

Závěr

Obce mohou obecně mít lepší či horší předpoklady a podmínky pro rozvoj. To, jestli vzkvétají nebo upadají, je však většinou odrazem činnosti lidí, kteří v nich žijí. Aktivita, informovanost, invence starosty a vytvoření týmu nadšených obyvatel, kteří chtějí mít svou obec lepší a krásnější, jsou v obcích hlavními rozvojovými silami.

Nezbytným předpokladem úspěšného rozvoje je však spolupráce i s dalšími subjekty, které působí na vyšších hierarchických úrovních. Spolupráce nejen s obyvateli či místními

podnikateli, ale zejména s okolními obcemi či dalšími subjekty (hospodářská komora, agrární komora, velké neziskové organizace) vede k násobení sil spolupracujících subjektů.

A tak zatímco obce i další aktéři se snaží neustále získávat dotace z evropských i jiných fondů, které sice k rozvoji venkova vedou, avšak často s velkým vypětím sil jednotlivých aktérů (administrativní zátěž, spolufinancování, udržitelnost projektu atd.), spolupráce zůstává rozvojovým nástrojem s dosud plně nevyužitými možnostmi.

Literatura

- ARSHAD, F., M., SHAMSUDIN, M., N. 1997 Rural Development Model in Malaysia. Serdang: Faculty of Economics and Management. 1997. URL <<http://www.econ.upm.edu.my/~fatimah/rural.pdf>> [cit. 24. 3. 2010]
- BINEK, J. a kol. 2009. Synergie v rozvoji venkova – Aktéři a nástroje rozvoje venkova. Brno: GaREP Publishing, 2009. ISBN 978-80-904308-0-8.
- BINEK, J. a kol. 2010. Synergie v rozvoji venkova – Přístupy k řešení problémů rozvoje venkovských obcí. Brno: GaREP Publishing, 2010. ISBN 978-80-904308-4-6. (v tisku).
- GALVASOVÁ, I. a kol. 2009. Strukturovaný model synergického působení rozvojových nástrojů a opatření. Souhrnná studie z řešení aktivity A902. Brno: GaREP.
- GIERISCH, B. The Minnesota Model for Rural Development. Rural Policy Research Institute. URL <[http://www.rupri.org/Forms/MN%20Rural%20Program %20Model.pdf](http://www.rupri.org/Forms/MN%20Rural%20Program%20Model.pdf)> [cit. 24. 3. 2010]
- KOLMAN L., RYMEŠOVÁ P.: Attitudes to work and organization as a part of a competency model. Agric. Econ. – Czech, 53 (2007): 271-275.
- KOPEČEK P., FOLTÝN I., BJELKA M.: Modeling of slaughter cattle fattening profitability. Agric. Econ. – Czech, 55 (2009): 481-491.
- SVOBODOVÁ, H. 2009. Faktory rozvoje venkova v podmínkách České republiky. Rigorózní práce. Brno: Geografický ústav PŘF MU, 2009. 106 s.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení výzkumného projektu MZe ČR QH82249 „Synergie v přístupu k rozvoji venkova“, který je řešen firmou GaREP, spol. s r.o. v období 2008–2011.

EKOLOGICKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ**ORGANIC AGRICULTURE IN THE CZECH REPUBLIC****ING. VILÉM PAŘIL**

*Katedra regionální ekonomie a správy,
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
email: vilem@mail.muni.cz*

Anotace

Tento článek si klade za cíl analyzovat stav a vývoj ekologického zemědělství v České republice s důrazem především na analýzu historických souvislostí, institucionálního zabezpečení, programových dokumentů, legislativního rámce a objemu finančních prostředků směřovaných do této specifické části zemědělského sektoru. Dále budou brány v potaz souvislosti vyplývající z členství České republiky v Evropské unii. Dále budou zkoumány vztahy mezi finančními subvencemi a faktickým vývojem tohoto sektoru.

Klíčová slova

Ekologické zemědělství, multifunkční zemědělství, institucionální zabezpečení, historický vývoj.

Annotation

The principle target of following article is to analyze sector of organic agriculture in Czech republic and its current and last twenty years history. The key emphasis will be aimed on historical circumstances, institutional framework, program documents, legislative framework and to the amounts of financial subvencions going to this specific part of agricultural sector. Than also circumstances determined by the membership of Czech republic in European Union will be considered and relationships between financial subvencions and real development of this sector.

Key words

Organic agriculture, multifunctional agriculture, institutional framework, historical development.

JEL classification: Q180

Úvod

Jedním z fenoménů posledních dvaceti let souvisejících s principy trvale udržitelného rozvoje, který lze nejen v České republice sledovat, je důraz a podpora ekologicky šetrných výrobků, fair trade produktů a bioproduktů neboli produktů ekologického zemědělství. Následující článek se bude věnovat právě sektoru ekologického zemědělství v esko republice a jeho vývoji v posledních dvaceti letech.

Ekologické zemědělství je moderní formou obhospodařování půdy bez používání chemických vstupů s nepříznivými dopady na životní prostředí, zdraví lidí i zdraví a životní podmínky

hospodářských zvířat. Je to tzv. zemědělský produkční systém, který umožňuje vyrábět vysoce kvalitní potraviny a je nedílnou součástí zemědělské politiky ČR.¹

Jiné přístupy definují ekologické zemědělství jako způsob výroby, kterému se přisuzuje větší hodnota a klade se větší důraz na ochranu životního prostředí a v živočišné výrobě se dbá na větší pohodu a šetrný chov zvířat. Syntetické chemické produkty jako průmyslová hnojiva, pesticidy, přídatné látky a léčiva se v tomto způsobu výroby vůbec nepoužívají nebo jsou proti konvenčnímu zemědělství podstatně redukovány. Jako ekologické je zemědělství na úrovni EU označeno pouze tehdy, když jsou dodržovány legislativní normy EU o ekologickém zemědělství. Ekologické zemědělství se odlišuje podle údajů statistiků EU od jiných výrobních způsobů zemědělské výroby prostřednictvím aplikace zákonem stanovených výrobních pravidel, způsobů certifikace a specifického systému označování.²

Ekologickým zemědělstvím zvláštní druh zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky stanovením omezení či zákazů používání látek a postupů, které zatěžují, znečišťují nebo zamořují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, a který zvýšeně dbá na vnější životní projevy a chování a na pohodu chovaných hospodářských zvířat³) v souladu s požadavky zvláštního právního předpisu.³

Východiska ekologického zemědělství⁴

Ekologické zemědělství se původně začalo vyvíjet v Rakousku, kde byl ve dvacátých letech minulého století vytvořen nový filozofický systém hospodaření, který byl v pozdějším období nazývaný biologicko-dynamický, nebo biodynamický. Byly definovány základní principy organického hospodaření a duchovního přístupu k přírodě a tím položeny základy pro rozvoj ekologického hnutí na území Rakouska i Německa.

Ve 30. letech se pak ve Švýcarsku vytvořilo organicko - biologické hnutí. V tomto období dozrávaly myšlenky nových koncepcí i v Anglii a tyto pak vytvořily základ pro nový systém hospodaření na farmách. Prvotním zájmem hospodaření byla zdravá půda, rostliny a zvířata, vztahy mezi nimi a stejně tak i zdraví člověka. Ve 40. letech se pak myšlenky ekologického zemědělství šířily ve Francii, Holandsku a USA, ale skutečný příklon k principům tohoto způsobu hospodaření lze registrovat až v období 70 až 80. let, kdy se začal projevovat důraz na nutnost ochrany životního prostředí.

Dříve byla zemědělská politika ve všech evropských zemích orientována na to, aby produkce zemědělství byla zvyšována pro dosažení plné soběstačnosti v produkci potravin. Poté, co během 80. let bylo v Evropě tohoto stavu plně dosaženo, a nejen dosaženo, ale vedlejším produktem společné zemědělské politiky se stala nadprodukce a obrovské finanční náklady na zemědělský sektor, vstoupily do popředí další cíle – především ve smyslu zvýšení kvality produkce i zavedení zásad ochrany přírody do zemědělských technologií. Tyto principy pak byly zdůrazněny vývojem, který zasáhl Evropu v devadesátých letech minulého století

¹ Oficiální webový portál Ministerstva zemědělství pro zemědělskou problematiku - <http://eagri.cz/public/eagri/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/> (5. května 2010)

² Informační webový portál Ústavu zemědělské ekonomiky a informací - <http://www.agronavigator.cz/ekozem> (5. května 2010)

³ Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství

⁴ Oficiální webový portál Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích <http://home.zf.jcu.cz/~kpicha/zbn/zbn/kapitola8g.doc>, K. Pícha, 2005

výskytem BSE a obrovským poklesem spotřebitelské důvěry v geneticky modifikované potraviny. Právě ekologické zemědělství, které až do této doby mělo v celém zemědělském sektoru pouze okrajovou roli, tím samozřejmě získalo zcela nové možnosti růstu a podpory. Nové výrobní metody a zájem spotřebitelů postupně získaly na svém významu nejenom ve většině evropských zemí, nýbrž také v dalších zemích jako v USA, Kanadě, Austrálii a Japonsku. Ve všech těchto zemích potřeba ekologických potravin stále narůstala. Jako v klasickém tržním hospodářství stál za tím především tlak požadavků spotřebitelů na kvalitní potraviny, jejichž produkce nezatěžuje životní prostředí. Tyto záležitosti byly stále znovu zvažovány a staly se součástí řady vnitřních právních předpisů, v té době především v Rakousku, Francii a v Dánsku. Další vývoj podporoval i zájem některých států poskytovat na národní a regionální úrovni subvence pro tyto formy zemědělské produkce. Vytvoření právních norem ekologického zemědělství umožnilo provádět certifikace ekologických zemědělských podniků, kterými se ověřuje schopnost vyhovět relevantním právním předpisům.

Principy ekologického zemědělství

Ekologické zemědělství je důležitým pojmem, který souvisí s jedním specifickým znakem evropského zemědělství, respektive cíle, kterého by mělo být dosaženo nebo o něj usilováno, a to sice s tzv. multifunkčností. To v praxi znamená, že multifunkční zemědělství má za cíl zabezpečit stabilitu životního i hospodářského prostoru nejen v zemědělských oblastech. Za základní principy ekologického zemědělství lze považovat následující:

- Šetrné způsoby likvidace plevelů, škůdců a chorob;
- zákaz použití syntetických pesticidů a hnojiv;
- podmínky chovných zvířat;
- harmonický agroekosystém;
- biologická diverzita;
- obnovitelné zdroje energie;
- recyklace surovin.

Lze tedy říci, že principy ekologického zemědělství nesouvisí pouze se zachováním čistých výrobních postupů jednotlivých druhů potravin, nýbrž i s ekologickými zásadami, které se týkají zabezpečení této výroby, energetické koncepce či přístupu k odstraňování odpadů.

Institucionální Nástroje podpory ekologického zemědělství

Nástroje, kterými je v prostředí České republiky podporováno ekologické zemědělství lze rozdělit do dvou hlavních skupin, a to podle rozlišení obsahu pojmu institucionálního rámce pro ekologické zemědělství v ČR. Pokud institucionální zajištění je chápáno jako soubor všech institucí v širším slova smyslu, lze do tohoto pojmu zahrnout jak institucionálně-organizační zajištění, tedy subjekty, které se v oblasti ekologického zemědělství angažují a zároveň mají nejdůležitější pravomoci, tak i veškerou programové a legislativní zajištění. Proto můžeme v následujících oddílech věnována pozornost nejdříve užšímu pojetí institucionálního zajištění, tedy jeho organizační stránce, a dále pak programovým dokumentům a legislativnímu rámci v České republice i Evropské unii.

Institucionálně-organizační zabezpečení

Garantem dodržování pravidel pro ekologické zemědělství je *ministerstvo zemědělství*, a to jak pro národní, tak evropskou legislativu. Pro danou problematiku je zde zřízeno Oddělení

ekologického zemědělství. Ministerstvo zemědělství administruje státní podporu pro ekologické zemědělce v rámci národních dotací, a také v rámci Programu rozvoje venkova a má v gesci realizaci strategických dokumentů rozvoje ekologického zemědělství. Formou finančních podpor se aktivně se podílí na podpoře marketingu, osvěty a vzdělávání v oblasti ekologického zemědělství.⁵

Organizace oprávněné ke kontrole ekologických zemědělců

Organizace oprávněné ke kontrole ekologických zemědělců jsou pověřeny ministerstvem zemědělství a lze je v podstatě rozdělit do dvou skupin, a to na organizace soukromého sektoru a organizace veřejného sektoru.

Organizace soukromého sektoru - v současné době existují v České republice tři soukromoprávní organizace pověřené ke kontrole ekologických zemědělců Ministerstvem zemědělství ČR, a to sice následující:

- KEZ, o. p. s.;
- ABCERT GmbH;
- Biokont CZ, s.r.o.

Organizace veřejného sektoru - Jediným orgánem veřejného sektoru oprávněným ke kontrole, a tedy jediný státní kontrolní orgán je Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský (ÚKZÚZ). Je to orgán, který zajišťuje úřední kontrolu dle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 882/2004 o úředních kontrolách za účelem ověření dodržování právních předpisů týkajících se krmiv a potravin a pravidel o zdraví zvířat a dobrých životních podmínkách zvířat.

Programové dokumenty

Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010⁶

Potřeba vypracování Akčního plánu vyplynula ze závěrů mezinárodní konference o ekologickém zemědělství nazvané „Evropská letní akademie ekologického zemědělství“, která se odehrála v roce 2001 za účasti českého a rakouského ministra zemědělství. Dalším podnětem ke vzniku akčního plánu jsou také závěry Rady ministrů zemědělství EU ze dne 19. června 2001, které uznávají ekologické zemědělství jako cestu směrem k trvale udržitelnému rozvoji a vyzývají ke zpracování Akčního plánu Evropské unie k podpoře ekologického zemědělství. V návaznosti na tuto výzvu Evropská Komise vydala v roce 2002 dokument „Analýza možnosti vzniku evropského akčního plánu rozvoje ekologického zemědělství“, ve kterém vyzvala členské státy ke zpracování národních akčních plánů. S ohledem na tuto skutečnost přistoupilo Ministerstvo zemědělství ČR ke zpracování národního Akčního plánu do roku 2010, který byl vydán usnesením Vlády ČR ze dne 17. března 2004 č. 236.

Akční plán se skládá ze tří hlavních kapitol – A, B a C. V kapitole „A“ jsou uvedena hlavní východiska pro zpracování Akčního plánu a hlavní argumenty k přijetí Akčního plánu. V kapitole „B“ je popsán současný stav ekologického zemědělství v ČR, základní statistika a problematika legislativy, kontroly a certifikace ekologického zemědělství. V kapitole „C“ jsou uvedeny hlavní cíle a priority Akčního plánu. Tyto priority jsou rozděleny do 6 následujících okruhů:

⁵ Oficiální webový portál Ministerstva zemědělství pro zemědělskou problematiku - <http://eagri.cz/public/eagri/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/> (5. května 2010)

⁶ Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010 (2004)

1. vztah ekologického zemědělství k životnímu prostředí a pohodě zvířat (welfare);
2. posílení důvěry spotřebitele – propagace;
3. zpracování a marketing;
4. schopnost podnikat a ekonomická životaschopnost;
5. výzkum, vzdělávání, poradenství;
6. nástroje politiky a politická řešení.

V materiálu je obsažena i SWOT analýza ekologického zemědělství v ČR. Jako nejdůležitější příležitosti byly v tomto dokumentu identifikovány následující skutečnosti:

1. aplikace zahraničních zkušeností;
2. obhajoba Akčního plánu před Evropskou komisí;
3. důvěra spotřebitele a rostoucí vnímání hodnot ekologických produktů spotřebiteli v ČR a EU zemích (vývoj spotřebního koše);
4. spolupráce s médii;
5. regionální speciality (místní/regionální tradiční znalosti nebo inovace, tvorba nových produktů, krajové odrůdy rostlin a místní plemena hospodářských zvířat);
6. stabilita politiky (ČR i EU);
7. podpora veřejnosti;
8. nové možnosti v získání finančních podpor ekologického zemědělství;
9. využití konvenčních struktur, zejména již vybudovaného trhu a obchodní sítě;
10. vstup do EU – otevření trhu, využití nových podpůrných programů;
11. zavedení BIO komodit, vybudování BIO obchodů.

Za nejvýznamnější rizika pak byla při tvorbě tohoto dokumentu v roce 2004 pro české ekologické zemědělství považována následující:

1. bioskandály.
2. nízká dostupnost úvěrů na běžném finančním trhu;
3. nedořešené vlastnické vztahy k půdě;
4. nízká koupěschopnost obyvatelstva;
5. WTO (odstranění podpor, změny politiky atd.);
6. nízká stabilita ekonomického prostředí, nestabilita trhu;
7. klamavé označení produktů ekologického zemědělství;
8. případné zavádění GMO v Evropě i ve světě;
9. přetrvávající resortismus;
10. negativní přírodní a klimatické jevy;
11. stále nízké ekologické vědomí populace.

Program ekologické zemědělství a biopotraviny⁷

Tento program je jedním ze početnějšího programového souboru, který nese název Rámec programů udržitelné spotřeby a výroby, jenž navazuje na Strategii udržitelného rozvoje ČR. Program přímo navazuje na realizaci strategického výše uvedeného dokumentu „Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010“. Je rozpracováním úkolů Akčního plánu do podoby konkrétních opatření a je tak i jedním z konkrétních nástrojů jeho realizace. Hlavní cíle Programu jsou:

1. Posílení důvěry spotřebitele v systém ekologického zemědělství a certifikované biopotraviny prostřednictvím propagace;
2. podpora informovanosti spotřebitele a odbytu biopotravin prostřednictvím jejich využití ve veřejném stravování;

⁷ Program ekologické zemědělství a biopotraviny (2006)

3. podpora zpracování biopotravin;
4. podpora marketingu biopotravin;
5. výzkum, vzdělávání, poradenství v oblasti ekologického zemědělství.

K dosažení cílů tohoto programu by měly být využity zejména následující nástroje a konkrétní opatření:

1. osvětová a informační kampaň o EZ a biopotravinách pro spotřebitele;
2. vzdělávání a poradenství pro ekologické zemědělce, potravináře, maloobchod a specializované obchody s biopotravinami;
3. statistické sledování cen, výroby, zpracování, spotřeby a obchodu v oblasti biopotravin;
4. šíření dat a informací;
5. založení sítě předváděcích podniků;
6. podpora zpracování bioproduktů a výroba biopotravin;
7. podpora zavádění biopotravin do stravovacích zařízení státní správy a škol;
8. rozvoj nových marketingových příležitostí;
9. monitoring „welfare“ zvířat v ekologických chovech a výzkum zaměřený na jeho zlepšení;
10. porovnání požadavků evropské a národní legislativy vztahující se na podnikatele v ekologickém zemědělství.

Tyto cíle jsou pak konkretizovány a především kvantifikovány do několika následujících dílčích cílů:

1. Do konce roku 2010 bude přibližně 10 % zemědělské půdy v České republice obhospodařováno ekologicky nebo v přechodu na ekologické zemědělství;
2. posílit povědomí veřejnosti o ekologickém zemědělství tak, aby v roce 2010 alespoň 80 % spotřebitelů znalo „logo BIO“, znalo rozdíly mezi bioprodukty a konvenčními produkty a dokázalo definovat principy ekologického zemědělství;
3. podpořit rozvoj českého trhu s biopotravinami a zvyšování podílu českých biopotravin na něm tak, aby:
 - a. do konce roku 2010 byl zajištěn 1% podíl biopotravin na celkové spotřebě potravin v České republice;
 - b. alespoň 25 % občanů ČR pravidelně (min. jedenkrát týdně) kupovalo biopotraviny;
 - c. do konce roku 2010 byl zajištěn alespoň 60 % podíl biopotravin vyrobených v České republice na celkové spotřebě biopotravin v ČR.

Celkové plánované náklady na realizaci tohoto programu jsou vyčísleny ve výši 20,75 mil. Kč ročně. Finanční prostředky pro realizaci tohoto programu jsou požadovány pouze pro financování těch opatření, u kterých není možné je financovat z jiných zdrojů. Pro všechna navržená opatření související s tímto programem platí, že jednotlivé aktivity jsou, pokud je to možné, prioritně financovány prostřednictvím opatření Programu rozvoje venkova na období 2007 – 2013.

Legislativní rámec v ČR

Legislativní rámec českého ekologického zemědělství zahrnuje celkem dvanáct právních předpisů, z nichž nejdůležitějším je zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství, který pozměňuje v problematice ekologického zemědělství zákon z roku 1992 o správních poplatcích. Jednotlivé české právní předpisy jsou následující a jsou zde uvedeny vždy s hlavní oblastí zájmu, kterou upravují nebo pozměňují:

- Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, účinný od: 1.1.2001.
 - Podmínky výroby biopotravin
 - Osvědčování původu bioproduktů
 - Značení bioproduktů
- Nařízení č. 505/2000 Sb., kterým se stanoví podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na udržování krajiny, programy pomoci k podpoře méně příznivých oblastí a kritéria pro jejich posuzování.
 - Péče o přírodu a krajinu
 - Péče o půdu
- Nařízení č. 241/2004 Sb., o podmínkách provádění pomoci méně příznivým oblastem a oblastem s ekologickými omezeními;
 - Ochrana rostlin;
- Nařízení č. 242/2004 Sb., o podmínkách provádění opatření na podporu rozvoje mimoprodukčních funkcí zemědělství spočívajících v ochraně složek životního prostředí (o provádění agroenvironmentálních opatření);
 - Ochrana rostlin;
- Nařízení č. 308/2004 Sb., o stanovení některých podmínek pro poskytování dotací na zalesňování zemědělské půdy a na založení porostů rychle rostoucích dřevin na zemědělské půdě určených pro energetické využití;
 - Zemědělský půdní fond;
 - Kategorizace, tvorba a pěstění lesů;
- Nařízení č. 655/2004 Sb., o stanovení podmínek pro zařazení skupin výrobců, zajišťujících společný odbyt vybraných zemědělských komodit, do programu zakládání skupin výrobců a o stanovení podmínek pro poskytnutí dotace k podpoře jejich činnosti;
 - Výroba a distribuce potravin;
- Nařízení č. 69/2005 Sb., o stanovení podmínek pro poskytování dotace v souvislosti s předčasným ukončením provozování zemědělské činnosti u zemědělského podnikatele;
 - Státní zemědělská správa;
 - Samostatně hospodařící zemědělci;
 - Soukromí rolníci;
- Vyhláška č. 16/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o ekologickém zemědělství;
 - Chovatelství drobných zvířat a zahrádkářství;
 - Rybářství;
- Nařízení č. 75/2007 Sb., o podmínkách poskytování plateb za přírodní znevýhodnění v horských oblastech, oblastech s jinými znevýhodněními a v oblastech Natura 2000 na zemědělské půdě;
 - Zemědělský půdní fond;
- Nařízení č. 79/2007 Sb., o podmínkách provádění agroenvironmentálních opatření;
 - Ochrana přírody a krajiny;
- Nařízení č. 147/2008 Sb., o stanovení podmínek pro poskytování dotací na zachování hospodářského souboru lesního porostu v rámci opatření Natura 2000 v lesích;
 - Ochrana lesního fondu;
- Nařízení č. 53/2009 Sb., o stanovení podmínek pro poskytování dotací na lesnicko-environmentální opatření;
 - Tvorba a ochrana životního prostředí;
 - Péče o lesy.

Legislativní rámec ekologického zemědělství v EU

Legislativa Evropské unie týkající se ekologického zemědělství sestává v podstatě v současnosti ze tří platných předpisů, a to sice z jednoho nařízení Rady ES a ze dvou nařízení Komise ES. Zde je uvedeno i původní nařízení Rady z roku 2004, které řešilo problematiku ekologického zemědělství, nicméně v roce 2007 bylo zrušeno a nahrazeno novým právním předpisem.

- Nařízení Rady č. 2092/91 z roku 2004 o ekologickém zemědělství, původní předpis, který je však v současnosti už zrušen pozdějšími předpisy;
- Nařízení Rady (ES) č. 834/2007 ze dne 28. června 2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (EHS) č. 2092/91;
- Nařízení Komise (ES) č. 889/2008 ze dne 5. září 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 834/2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů, pokud jde o ekologickou produkci, označování a kontrolu
- Nařízení Komise (EU) č. 271/2010 ze dne 24. března 2010, kterým se mění nařízení (ES) č. 889/2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 834/2007, pokud jde o logo Evropské unie pro ekologickou produkci.

Proces certifikace⁸

V roce 2005 byly přijaty určité změny, které umožnily zjednodušení procesu certifikace pro vybrané subjekty. Od 30.12.2005 již nemusí být registrován maloobchodník, který pouze prodává biopotraviny konečnému spotřebiteli ve spotřebitelském balení. To znamená, že je např. nepřebaluje, ale pouze je odebere od dodavatele, umístí do regálu a prodá konečnému spotřebiteli.

Součástí každé žádosti o certifikaci je příloha, ve které musí být vyjádření kontrolní organizace, že žadatel prošel vstupní kontrolou a plní podmínky zákona i všech souvisejících nařízení a usnesení. V případě ekologických zemědělců vystaví Ministerstvo zemědělství po podání žádosti o registraci informaci o zahájení přechodného období, případně rozhodnutí o registraci pro ekologické zemědělství (po uplynutí doby přechodného období). U ostatních osob podnikajících v ekologickém zemědělství vystaví Ministerstvo zemědělství po podání žádosti rozhodnutí o registraci pro ekologické zemědělství.

V případě změn jako např. zvýšení nebo snížení výměry pozemků nebo v případě zařazení nového druhu zvířat do ekologického zemědělství nebo i vyřazení stávajícího druhu, je ekologický zemědělec povinen tuto skutečnost písemně oznámit. Vzhledem k tomu, že prováděcí vyhláškou není stanoven formulář pro oznamování změn, hlásí se změny na formulářích, které si lze vyžádat přímo u kontrolní organizace, která je pověřena ministerstvem výkonem kontroly a certifikace v ekologickém zemědělství, a se kterou má ekologický zemědělec uzavřenu smlouvu.

⁸ Oficiální webový portál Ministerstva zemědělství pro zemědělskou problematiku - <http://eagri.cz/public/eagri/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/> (5. května 2010)

Označení bioproduktů v ČR a v EU⁹

Pro označení bioproduktů se používá jednak označení produktu ekologického zemědělství v české republice, a dále pak označení produktu ekologického zemědělství v Evropské unii. Pro první typ platný pouze na celostátní úrovni v rámci ČR se používá následující značka.

Obr. 1: Česká značka produktu ekologického zemědělství

Pro mezinárodní označení ekologických produktů v Evropské unii bylo a ještě stále je využíváno následující označení.

Obr. 2: Evropská značka produktu ekologického zemědělství

Toto označení bude však od prvního července tohoto roku 2010 nahrazeno novou značkou, doplněnou o určitou symboliku jednotné Evropy, kterou lze shlédnout níže.

Obr. 3: Evropská značka produktu ekologického zemědělství od 1. července 2010

Vývoj ekologického zemědělství v ČR¹⁰

Následující část je věnována vývoji ekologické zemědělství v České republice. V úvodu této části je uvedena tabulka č. 1, která zobrazuje vývoj počtu zemědělských podniků, zemědělské půdy v ekologickém zemědělství a její podíl na celkové zemědělské půdě v České republice a jejich nárůst v období mezi léty 1990 až 2009.

⁹ Oficiální webový portál Ministerstva zemědělství pro zemědělskou problematiku - <http://eagri.cz/public/eagri/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/> (5. května 2010)

¹⁰ Kapitola zpracována podle následujících dokumentů: Ročenka ekologického zemědělství za roky 2006, 2007 a 2008 a dokument Základní statistika ekologického zemědělství vydanému k 31. 12. 2009.

Tab. 1: Vývoj výměry zemědělské půdy a počtu ekofarem v ekologickém zemědělství ČR 1990 až 2009

Rok	Počet ekofarem celkem	Míra růstu počtu podniků	Výměra zemědělské půdy v EZ v ha	Míra růstu zemědělské půdy v EZ	Procentuální podíl ze zem. půdního fondu
1990	3	-	480	-	-
1991	132	4300,00%	17 507	3547,29%	0,41
1992	135	2,27%	15 371	-12,20%	0,36
1993	141	4,44%	15 667	1,93%	0,37
1994	187	32,62%	15 818	0,96%	0,37
1995	181	-3,21%	14 982	-5,29%	0,35
1996	182	0,55%	17 022	13,62%	0,4
1997	211	15,93%	20 239	18,90%	0,47
1998	348	64,93%	71 621	253,88%	1,67
1999	473	35,92%	110 756	54,64%	2,58
2000	563	19,03%	165 699	49,61%	3,86
2001	654	16,16%	217 869	31,48%	5,09
2002	717	9,63%	235 136	7,93%	5,5
2003	810	12,97%	254 995	8,45%	5,97
2004	836	3,21%	263 299	3,26%	6,16
2005	829	-0,84%	254 982	-3,16%	5,98
2006	963	16,16%	281 535	10,41%	6,61
2007	1318	36,86%	312 890	11,14%	7,35
2008	1946	47,65%	341 632	9,19%	8,04
2009	2689	38,18%	398 407	16,62%	9,38

Zdroj: vlastní zpracování dle [9]

Pokud nebudeme není brán v potaz počáteční nárůst v roce 1991 spojený v podstatě se vznikem ekologického zemědělství v České republice, pak je největší nárůst u obou kategorií, tj. počtu podniků i ekologicky využívané zemědělské půdy v roce 1998. U zemědělské půdy pak dosahují velmi nadprůměrných hodnot i následující léta až do roku 2001. U počtu zemědělských podniků je pak významný nárůst zaznamenán v posledních třech letech sledovaného období, a to 2007 až 2009. Jediným rokem kdy došlo k poklesu u obou charakteristik je rok 2005.

V další tabulce jsou uvedeny výše finančních subvencí do ekologického zemědělství v České republice v letech 1998 až 2008 v českých korunách.

Tab. 2: Vývoj finanční podpory ekologického zemědělství v dotacích v období 1998 až 2008

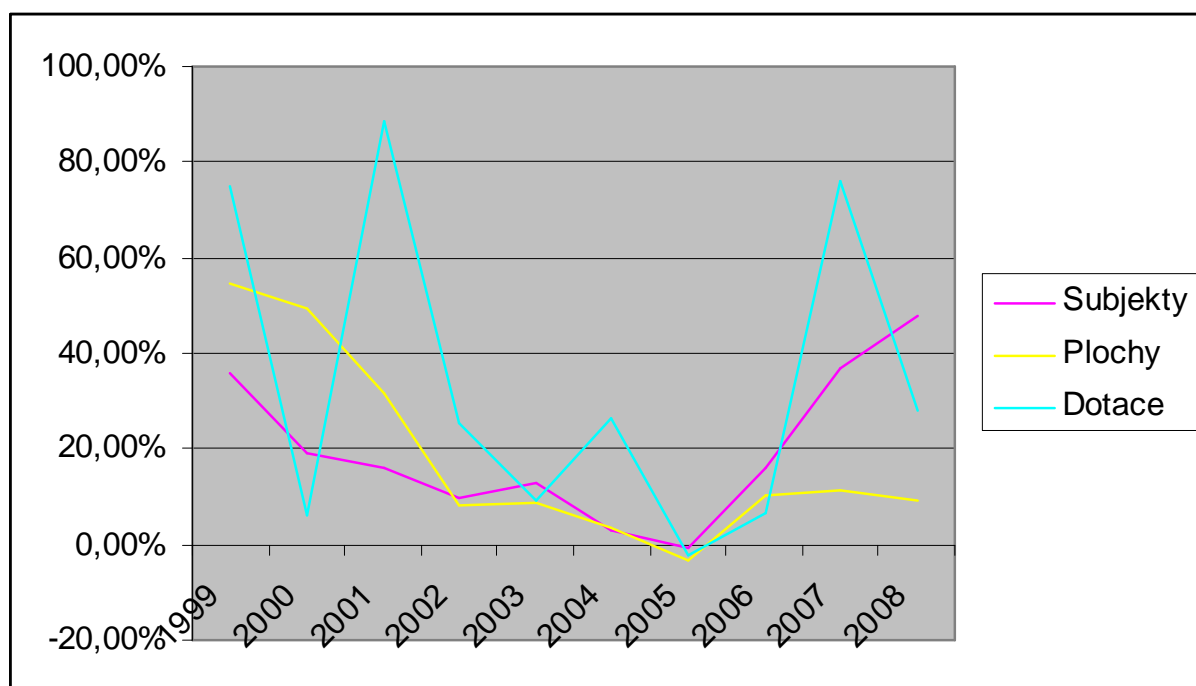
Rok	Celková výše podpory	Míra růstu podpory ekologického zemědělství	Rok	Celková výše podpory	Míra růstu podpory ekologického zemědělství
1998	48 091 000	-	2004	292 200 000	26,60%
1999	84 168 000	75,02%	2005	285 828 855	-2,18%
2000	89 101 971	5,86%	2006	304 995 064	6,71%
2001	167 966 104	88,51%	2007	536 410 176	75,88%
2002	210 861 131	25,54%	2008	687 594 517	28,18%
2003	230 810 809	9,46%			

Zdroj: vlastní zpracování dle [8]

Z údajů uvedených v tabulce lze vidět největší nárůsty finančních prostředků směřovaných do ekologického zemědělství v letech 1999, 2001 a 2007. Naopak jediným rokem poklesu je právě rok 2005. Proto je dobré se zamyslet nad vztahem mezi investovanými prostředky a růstem této části zemědělského sektoru. Ten je zachycen v následujícím grafu. Ten zachycuje korelaci mezi mírou růstu finančních prostředků investovaných na podporu ekologického zemědělství v ČR a mírou růstu počtu subjektů a zemědělských ploch v ekologickém zemědělství během období deseti let od roku 1999 do roku 2008.

Ačkoliv korelace mezi investovanými finančními prostředky a mírou růstu zemědělských ploch či počtu zemědělských podniků není na první pohled z grafu zcela jasná a z uvedených dat nelze ani prokázat, některé zajímavé momenty lze vysledovat. Z grafu je jasně vidět, že pokud objem subvencí klesá, pak klesá i tempo růstu v daných kategoriích např. v letech 2000 nebo 2005. Dále je vidět, že zvýšení objemu prostředků vyvolává zvýšení tempa růstu až zhruba s dvouletým zpožděním, a to nikoliv tak razantní, jako je navýšení finančních částek, nicméně i přesto je růst v posledních letech 2006 až 2008 významný, a to i vzdory opačnému vývoji ukazatel růstu finančních prostředků v posledním roce. Tuto skutečnost lze, ale podle předchozích zjištění vysvětlit daným zhruba dvouletým zpožděním.

Graf 1: Míra růstu počtu subjektů a zemědělské půdy v ekologickém zemědělství ČR 1999-2008

Zdroj: vlastní zpracování dle [9]

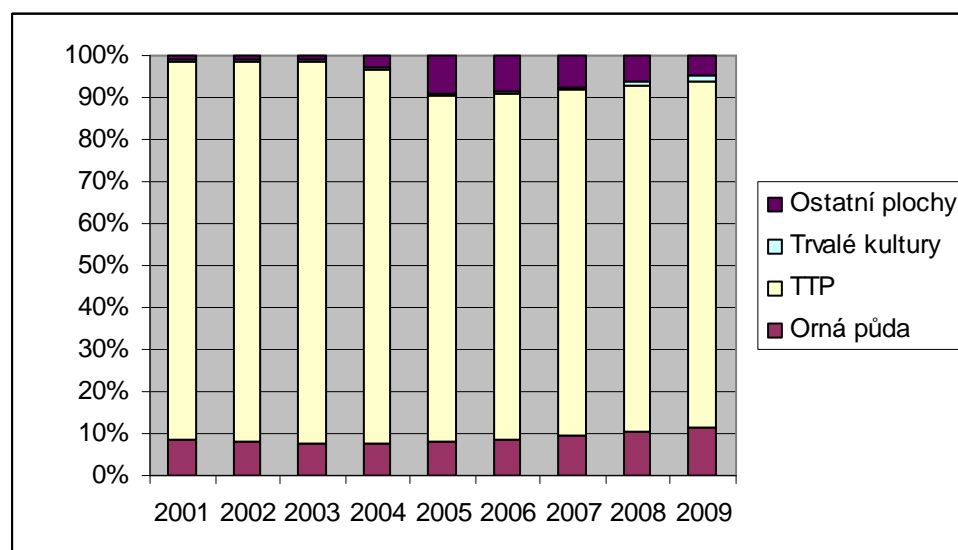
V následující tabulce a grafu lze vidět vývoj struktury půdního fondu v ekologickém zemědělství v letech 2001 až 2009 v hektarech, a dále vývoj procentních podílů jednotlivých kategorií.

Tab. 3: Vývoj struktury půdního fondu v ekologickém zemědělství ČR 2001 až 2009

Plochy	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)	výměra (ha)
Orná půda	19 164	19 536	19 637	19 694	20 766	23 478	29 505	35 178	44 906
TTP	195 633	211 924	231 683	235 379	209 956	232 189	257 899	281 596	329 232
Trvalé kultury	963	898	928	1 170	820	1 195	1 870	3 105	4 331
Ostatní plochy	2 354	2 778	2 747	7 056	23 440	24 670	23 616	21 753	19 890
Celkem	218 114	235 136	254 995	263 299	254 982	281 534	312 890	341 632	398 407

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8] [9]

Z dat je zřetelně vidět, že největší podíl zabírají plochy trvalých travních porostů, ačkoliv jejich podíl postupně klesl na současných 82,64 %. Největší pak v průměru zaznamenávají ostatní plochy, jak je vidět v následujícím grafu a tabulce, která zobrazuje nárůst ploch jednotlivých kategorií.

Graf 2: Procentní podíl půdního fondu v ekologickém zemědělství ČR 2001 až 2009

Zdroj: vlastní zpracování dle [9]

Tab. 4: Vývoj růstu půdního fondu v ekologickém zemědělství podle jeho struktury v ČR v procentech 2002 až 2009

Plochy	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Průměr
Orná půda	1,94%	0,52%	0,29%	5,44%	13,06%	25,67%	19,23%	27,65%	11,73%
TTP	8,33%	9,32%	1,60%	-10,80%	10,59%	11,07%	9,19%	16,92%	7,03%
Trvalé kultury	-6,75%	3,34%	26,08%	-29,91%	45,73%	56,49%	66,04%	39,48%	25,06%
Ostatní plochy	18,01%	-1,12%	156,86%	232,20%	5,25%	-4,27%	-7,89%	-8,56%	48,81%
Celkem	7,80%	8,45%	3,26%	-3,16%	10,41%	11,14%	9,19%	16,62%	7,96%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8] [9]

V následující tabulce je pozornost věnována vývoji výše dotací na hektar podle následujících kategorií respektive typů obhospodařování ekologicky využívané zemědělské půdy: orná půda, trvalé travní porosty, trvalé kultury, zelenina a speciální byliny.

Tab. 5: Vývoj výše dotací na hektar v Kč podle jednotlivých kategorií 1998 až 2013

	1998	1999-2000	2001-2003	2004-2006	2007-2013
Orná půda	2 200	2 130	2 000	3 520	4 620
TTP	2 200	1 065	1 000	1 100	2 650
Trvalé kultury	2 200	3 195	3 500	12 235	25 285
Zelenina	2 200	2 130	3 500	11 050	16 790
Speciální byliny	2 200	2 130	20 000	11 050	16 790

Zdroj: vlastní zpracování dle [8]

Z tabulky vyplývá, že v počátcích podpory ekologického zemědělství nebyla podpora jednotlivých typů využívání a hospodaření na ekologicky užívané půdě diferencována, ale od roku 199 se potom tato diferenciací začala projevovat především ve prospěch trvalých kultur, a dále také pěstování zeleniny a speciálních bylin, jak je zřetelně vidět v posledním programovém období 2007 až 2013.

Poslední charakteristikou sektoru ekologického zemědělství, které se věnuje tato část je struktura počtu ekologických podniků a struktura výměry ekologicky obdělávané zemědělské půdy podle velikostní skupiny. Tyto charakteristiky a jejich vývoj v období let 2005 až 2007 jsou zachyceny v následujících tabulkách.

Tab. 6: Velikostní skupina ekologických podniků podle výměry v ha - počet podniků v dané kategorii 2005 až 2007

Velikostní skupina	2005	2006	2007	2005	2006	2007
0-5	46	54	130	5,55%	5,74%	9,93%
5-10	32	38	78	3,86%	4,04%	5,96%
10-50	187	214	345	22,56%	22,77%	26,36%
50-100	136	164	219	16,41%	17,45%	16,73%
100-500	259	290	335	31,24%	30,85%	25,59%
500-1000	102	115	130	12,30%	12,23%	9,93%
1000-2000	55	53	61	6,63%	5,64%	4,66%
>2000	12	12	11	1,45%	1,28%	0,84%
Celkem	829	963	1318	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Tab. 7: Velikostní skupina ekologických podniků podle výměry v ha - hektarová výměra podniků v dané kategorii 2005 až 2007

Velikostní skupina	2005	2006	2007	2005	2006	2007
0-5	101,5	108,3	248,0	0,04%	0,04%	0,08%
5-10	232,1	287,5	582,1	0,09%	0,10%	0,19%
10-50	5 329,9	6 158,3	9 415,1	2,09%	2,19%	3,01%
50-100	9 889,2	12 284,3	16 282,2	3,88%	4,36%	5,20%
100-500	61 542,4	71 743,6	81 293,7	24,14%	25,48%	25,98%
500-1000	74 698,1	86 743,7	96 126,0	29,30%	30,81%	30,72%
1000-2000	77 069,2	75 309,1	84 808,9	30,23%	26,75%	27,11%
>2000	26 119,6	28 900,2	24 133,9	10,24%	10,27%	7,71%
Celkem	254 982,0	281 535,0	312 890,0	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Z údajů vyplývá, že počet podniků je nejvyšší ve velikostních kategoriích 100 až 500 ha, 10 až 50 ha, a dále pak 50 až 100 ha, tedy nejvíce je tento sektor zastoupen podniky mezi 50 až 500 ha, tj. téměř 70 % všech podniků. Plocha obdělávané půdy je největší v kategoriích 500 až 1000 ha, 1000 až 2000 ha, a dále pak 100 až 500 ha, největší plochu tedy obdělávají podniky v kategorii 100 až 2000 ha, tj. přes 83 %.

Regionální srovnání ekologického zemědělství v ČR¹¹

V následující části bude pozornost věnována regionálnímu srovnání stavu ekologického zemědělství v jednotlivých krajích České republiky.

Nejprve je zaměřena pozornost na vývoj počtu ekofarem v letech 2005 až 2008 a jejich podíl. Tyto charakteristiky jsou znázorněny v následující tabulce.

Tab. 8: Vývoj počtu ekofarem podle krajů a jejich podíl v letech 2005 až 2008

Kraj/Rok	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Praha	9	13	7	19	1,09%	1,38%	0,53%	0,96%
Jihočeský	102	126	170	248	12,33%	13,10%	12,92%	12,72%
Karlovarský	104	110	120	155	12,58%	11,40%	9,12%	7,97%
Vysočina	29	37	63	118	3,51%	3,83%	4,79%	6,05%
Královéhradecký	50	57	84	118	6,05%	5,96%	6,38%	6,05%
Liberecký	56	66	102	135	6,77%	6,82%	7,75%	6,95%
Pardubický	29	39	46	62	3,51%	4,05%	3,50%	3,17%
Plzeňský	62	85	119	180	7,50%	8,84%	9,04%	9,27%
Středočeský	23	29	55	96	2,78%	2,98%	4,18%	4,92%
Ústecký	74	80	98	128	8,95%	8,31%	7,45%	6,56%
Zlínský	97	105	150	216	11,73%	10,86%	11,40%	11,08%
Olomoucký	90	96	118	156	10,88%	10,01%	8,97%	8,03%
Moravskoslezský	63	73	107	174	7,62%	7,56%	8,13%	8,93%
Jihomoravský	39	47	77	143	4,72%	4,90%	5,85%	7,35%
Celkem ČR	829	963	1318	1946	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Z tabulky je zřejmé, že největší podíl na celkovém počtu ekofarem je v krajích Jihočeském (12,72 %), Zlínském (11,08 %) a Plzeňském (9,27 %). Naopak nejmenší počet představuje mimo Prahu Pardubický kraj (3,17 %).

V následující tabulce je zachycen vývoj zemědělských ploch podle krajů ve stejném období.

¹¹ Kapitola zpracována podle následujících dokumentů: Ročenka ekologického zemědělství za roky 2006, 2007 a 2008 a dokument Základní statistika ekologického zemědělství vydanému k 31. 12. 2009.

Tab. 9: Vývoj ekologicky obdělávaných zemědělských ploch podle krajů a jejich podíl v období 2005 až 2008

Kraj/Rok	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Praha	1 530	1 316	120	350	0,60%	0,47%	0,04%	0,10%
Jihočeský	29 068	35 889	42 699	49 872	11,40%	12,75%	13,65%	14,60%
Karlovarský	48 447	52 009	53 609	55 823	19,00%	18,47%	17,13%	16,34%
Vysočina	4 335	4 645	5 159	6 704	1,70%	1,65%	1,65%	1,96%
Královéhradecký	10 964	11 376	14 114	15 733	4,30%	4,04%	4,51%	4,61%
Liberecký	20 144	22 601	25 052	26 296	7,90%	8,03%	8,01%	7,70%
Pardubický	3 570	4 734	4 842	5 779	1,40%	1,68%	1,55%	1,69%
Plzeňský	20 399	23 160	25 830	28 088	8,00%	8,23%	8,26%	8,22%
Středočeský	2 805	3 193	6 571	8 155	1,10%	1,13%	2,10%	2,39%
Ústecký	31 108	31 729	34 849	36 169	12,20%	11,27%	11,14%	10,59%
Zlínský	23 076	26 475	29 538	31 603	9,05%	9,40%	9,44%	9,25%
Olomoucký	20 654	21 508	24 598	26 003	8,10%	7,64%	7,86%	7,61%
Moravskoslezský	33 275	35 762	38 600	41 786	13,05%	12,70%	12,34%	12,23%
Jihomoravský	5 610	7 138	7 306	9 272	2,20%	2,54%	2,34%	2,71%
Celkem ČR	254 982	281 535	312 890	341 632	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Největších podílů dosahují kraje Karlovarský (16,34 %), Jihočeský (14,60 %) a Moravskoslezský kraj (12,23 %). Nejmenšího podílu naopak dosahuje mimo Prahu Pardubický kraj (1,69 %).

V následujících dvou posledních tabulkách bude věnována pozornost vývoji nárůstu počtu ekofarek a ekologicky obdělávané půdy v jednotlivých krajích.

Tab. 10: Vývoj růstu počtu ekofarek podle krajů 2006 až 2008

Kraj/Rok	2006	2007	2008	Průměr
Praha	47,78%	-47,42%	166,75%	55,70%
Jihočeský	23,37%	34,97%	45,37%	34,57%
Karlovarský	5,26%	9,52%	29,06%	14,61%
Vysočina	27,00%	70,90%	86,55%	61,48%
Královéhradecký	14,59%	46,48%	39,91%	33,66%
Liberecký	16,92%	55,64%	32,45%	35,01%
Pardubický	34,06%	18,22%	33,72%	28,66%
Plzeňský	36,96%	40,01%	51,37%	42,78%
Středočeský	24,55%	91,82%	73,74%	63,37%
Ústecký	7,84%	22,70%	30,01%	20,18%
Zlínský	7,58%	43,61%	43,52%	31,57%
Olomoucký	6,86%	22,59%	32,18%	20,54%
Moravskoslezský	15,30%	47,17%	62,19%	41,55%
Jihomoravský	20,67%	63,47%	85,44%	56,53%
Celkem ČR	16,16%	36,86%	47,65%	33,56%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Tab. 11: Vývoj růstu ekologicky obdělávaných zemědělských ploch podle krajů 2006-2008

Kraj/Rok	2006	2007	2008	Průměr
Praha	-14,01%	-90,85%	190,95%	28,69%
Jihočeský	23,47%	18,98%	16,80%	19,75%
Karlovarský	7,35%	3,08%	4,13%	4,85%
Vysočina	7,16%	11,07%	29,93%	16,05%
Královéhradecký	3,75%	24,07%	11,47%	13,10%
Liberecký	12,20%	10,85%	4,97%	9,34%
Pardubický	32,63%	2,27%	19,36%	18,09%
Plzeňský	13,54%	11,53%	8,74%	11,27%
Středočeský	13,85%	105,80%	24,09%	47,91%
Ústecký	2,00%	9,83%	3,79%	5,21%
Zlínský	14,73%	11,57%	6,99%	11,10%
Olomoucký	4,14%	14,37%	5,71%	8,07%
Moravskoslezský	7,47%	7,94%	8,25%	7,89%
Jihomoravský	27,25%	2,36%	26,90%	18,83%
Celkem ČR	10,41%	11,14%	9,19%	10,25%

Zdroj: vlastní zpracování dle [6] [7] [8]

Z výše uvedených údajů je vidět, že největší nárůsty počtu ekofarek jsou od roku 2006 zaznamenány v krajích Středočeském, Vysočina, následovány Jihomoravským a Prahou. U druhé charakteristiky, velikosti plochy ekologicky obdělávané půdy je největší nárůst zaznamenán v kraji Středočeském a Praze, následovány kraji Jihočeským a Jihomoravským.

Závěr

Ekologické zemědělství v České republice je relativně novou specifickou součástí zemědělského sektoru, která se vyvíjí od počátku devadesátých let minulého století. Lze v podstatě konstatovat, že jednou z největších motivací podporovat ekologické zemědělství byla i příprava České republiky ke vstupu do Evropské unie, která od devadesátých let tomuto specifickému odvětví klade významnou podporu a úlohu v celkovém rámci politiky založené na principech trvale udržitelného rozvoje.

Institucionální zabezpečení tohoto sektoru je v současnosti na poměrně dobré úrovni. Co se týká legislativního zajištění, je zde vybudován prakticky kompletní rámec a této problematice se věnuje i samostatný zákon. Veškeré právní předpisy jsou navázané na směrnice pocházející z Evropské unie a na ty také navazují. Jako jeden z možných nedostatků lze eventuelně zmínit potřebu vytvoření nového aktuálního dokumentu, který by navázal na akční plán, jež byl vytvořen na období do roku 2010.

S ohledem na vývoj sektoru ekologického zemědělství do roku 2010, pak je možné konstatovat, že nejvýznamnějšího rozvoje bylo dosaženo v období od roku 1998 do roku 2001 a velmi příznivý vývoj lze zaznamenat i od roku 2006 do současnosti. Naopak nejproblematičtějším rokem pro vývoj tohoto sektoru byl paradoxně rok 2005, tedy rok následující po vstupu České republiky do Evropské unie, kdy by bylo možné očekávat naopak spíše příznivé výsledky. Také je možné konstatovat, že relativní pokles tempa růstu finančních subvencí do sektoru ekologického zemědělství má za následek i pokles tempa růstu tohoto sektoru v obou sledovaných charakteristikách (počtu podniků a ekologicky obhospodařovaných ploch), i když tato reakce se projevuje zhruba s dvouletým zpožděním a není zatím z dostupných dat zcela jednoznačná. Jako velmi důležitá se jeví ve srovnání

velikostních skupin podniků kategorie ekologických farem, které hospodaří na rozloze půdy mezi sto a pět sty hektary. Tato kategorie se vyskytuje mezi třemi nejvýznamnějšími opět v obou výše zmíněných charakteristikách.

V regionálním srovnání se pak jako nejúspěšnější kraj s nejvyššími hodnotami ve sledovaných charakteristikách, tj. v počtu ekologických farem a výměrou ekologicky obdělávané zemědělské půdy jeví kraj Jihočeský. Naopak kraj, který nejméně zaostává za ostatními je Pardubický kraj, ačkoliv i u v tomto regionu lze v poslední době zaznamenat příznivější vývoj v nárůstu počtu ekologických farmářů i jimi obdělávaných ploch.

Literatura

- [1] Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství do roku 2010, Ministerstvo zemědělství ČR, 2004;
- [2] Informační webový portál Ústavu zemědělské ekonomiky a informací - <http://www.agronavigator.cz>, 2010;
- [3] Oficiální webový portál Ministerstva zemědělství pro zemědělskou problematiku - <http://eagri.cz>, 2010;
- [4] Oficiální webový portál Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích - <http://home.zf.jcu.cz>, K. Pícha, 2005;
- [5] Program ekologické zemědělství a biopotraviny, Ministerstvo zemědělství ČR, 2006;
- [6] Ročenka ekologického zemědělství za rok 2006, Ministerstvo zemědělství ČR, 2007;
- [7] Ročenka ekologického zemědělství za rok 2007, Ministerstvo zemědělství ČR, 2008;
- [8] Ročenka ekologického zemědělství za rok 2008, Ministerstvo zemědělství ČR, 2009;
- [9] Základní statistika ekologického zemědělství vydaná k 31. 12. 2009, Ministerstvo zemědělství ČR, 2010;
- [10] Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství.

PRÍSPEVOK K PRIESTOROVEJ POLARIZÁCIÍ SLOVENSKA

CONTRIBUTION TO SPATIAL POLARISATION OF SLOVAKIA

MGR. GABRIEL ZUBRICZKÝ, PHD.

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko
e-mail: zubriczky@fns.uniba.sk*

Anotácia

Príspevok sa snaží poukázať na fakt, že Slovensko má čoraz viac dve tváre. Na jednej strane je tu ekonomicky rozvinutý západ a sever krajiny a na druhej strane čoraz chudobnejší juh a východ územia. Najmenej rozvinuté regióny sú v podstate totožné s regiónmi s najvyššou koncentráciou rómskej populácie. Príspevok sa snaží priblížiť ekonomickú a etnickú situáciu v juhovýchodnom regióne - Rožňava a jednej z jeho obcí - Bôrka.

Kľúčové slová

chudoba, Rožňavský región, regionálny rozvoj, obec Bôrka

Annotation

This paper tries to show, how is Slovakia becomming a country of two faces. On one hand economically developed western and northern part of the contry, on the other hand the poorer southern and eastern part. The less economically developed regions in Slovakia are the similar ones with those, where the highest concentration of Roma population lives. This paper analyses economic and ethnic situation in southwestern region of Rožňava and one of its municipality, called Bôrka.

Key words

poverty, Region of Rožňava, regional development, Municipality of Bôrka

JEL classification: R1

Úvod

Slovensko sa teší z relatívne úspešnej transformácie ekonomiky, ktorá priniesla krajine zdanlivú prosperitu. Žiaľ, takmer celý ekonomický rozvoj sa koncentroval v širšej oblasti Bratislavy a na Považí. Cieľom príspevku je poukázať na prehľujúcu sa polarizáciu (ekonomickú aj etnickú) Slovenska na príklade regiónu a obce. Pri bežnom pohľade zistíme, že ekonomicky najzaostalejšie regióny sú v podstate identické s regiónmi s najvyššou koncentráciou rómskej populácie.

Kým v minulosti sa Rómovia usádzali v ekonomicky prosperujúcich regiónoch, v súčasnosti väčšina Rómov žije v ekonomicky najzaostalejších regiónoch Slovenska.

Pokusy o riadený rozptyl a integrovanie rómskej komunity v rámci socialistického Československa boli rozporuplné. Chudobné regióny sotva dokážu riešiť zľú situáciu Rómov. Chudoba Rómov prispieva k zlyh sociálnym a ekonomickým výsledkom regiónov.

Chudobné regiony zasahuje „migrační ohrožení z vonka.“ Známe sú migrácie Rómov z Košíc do obcí Gemera, dokonca bola zaznamenaná migrácia zo Spiša (napr. Starej Ľubovne) z dôvodu rozdielných cien nehnuteľností. Často je to organizované pomocou realitných kancelárií, alebo sprostredkovateľmi.

Zároveň dochádza k etnickej separácii. K separácii prispieva aj znížená tolerancia k iným etnikám na Slovensku, nárast xenofóbnych nálad, silnejúci radikalizmus extrémistov a inštitucionálna nečinnosť skutočne riešiť situáciu málo rozvinutých regiónov a sociálne slabých skupín.

Rómovia na Slovensku obývajú najmä juh a východ krajiny, jedna z najväčších koncentrácií je na Gemeri.

Postavenie Rožňavského regiónu v rámci Slovenska

Rožňavský región sa vyznačuje mnohými osobitosťami. Takou je i samotná poloha. Polohu regiónu môžeme definovať „ako polohu na rozhraní“. Územie sa vyznačuje značným prírodným potenciálom. Nachádza sa v nadmorských výškach 189 až 1476 m n. m. a 62 % územia je zalesneného. Z fyzickogeografického hľadiska na rozhraní studeného prostredia jadrových pohorí a výnimočného relatívne teplého krasového územia. Na ekonomickom rozhraní medzi priestorom s hospodárstvom horskej krajiny - baníctvo, drevorubačstvo a na druhej strane nížinného hospodárstva - pestovanie, chov. Na politickom rozhraní na hranici dvoch štátov, dvoch etník, v rámci Slovenska východu - západu. Toto sa odzrkadľuje aj v administratívnom začlenení územia v historickom kontexte.

V Rožňave sa dlhodobo prepadá ekonomika. Baníctvo, strojárstvo, potravinárstvo v porovnaní so socialistickým obdobím výrazne upadlo. Okres Rožňava patrí dlhodobo medzi okresy SR s najvyššou nezamestnanosťou. Iba teraz sa stavia dlhodobo plánovaný priemyselný park.

Priemerné príjmy obyvateľov dosahujú len 2/3 príjmov celoštátneho priemeru.

Okres je dlhodobo emigračný (za posledných 20 rokov strata asi 9000 obyvateľov).

Určite je paradoxom, že najdôležitejšie podniky okresu sú mimo okresného centra, Rožňavčania tak tvoria najdôležitejšiu zložku migrujúceho obyvateľstva za prácou.

Rómovia v regióne Rožňavy

Prvé relevantné údaje o počte Rómov v Rožňavskom regióne sú z roku 1893, kedy sa uskutočnil „Súpis Cigánov v Uhorsku“. Región Rožňava mal vtedy 51 obcí, v ktorých bolo evidovaných 858 Rómov, z toho 404 mužov 454 žien (Magyar statisztikai közlemények IX). V štatistike neboli ale zahrnuté mestá Rožňava a Dobšiná (Rozsnyói Híradó, 1893).

Podľa sčítania v roku 2001 žilo v okrese 2908 obyvateľov rómskej národnosti, čo predstavuje 4,7 % z celkového počtu obyvateľov. Dané údaje sú zo známych príčin nízke, len v samotnej Rožňave sa počet Rómov odhaduje na 3000. Najväčší podiel Rómov je v Bôrke (32,3%), nasledujú Krásnohorské Podhradie (kde je segregovaná cigánska osada), Henckovce, Čoltovo, Slavoška, Brzotín, Roštár, Kocel'ovce a Gemerská Hôrka. (Vargová, 2006).

Rómovia podľa sčítania vôbec nežili v Čiernej Lehote, tiež v obciach Čučma, Dedinky, Dlhá Ves, Drnava a ďalších 17 obciach okresu. Je to veľmi nepresné, pretože reálne vo väčšine týchto obcí žije početná rómska komunita.

Vzhľadom k tomuto faktu je lepšie operovať sociografickým mapovaním Rómov, ktoré vykonala skupina výskumníkov v roku 2004. Mapovanie definuje Rómov na základe antropologických znakov, kultúrnej odlišnosti, spôsobu života, životného priestoru a subjektívneho vnímania autorov. V regióne Rožňavy bolo zo 62 obcí v 44 z nich identifikovaných 75 rómskych osídlení rôzneho typu, pričom mesto Rožňava (s odhadom asi 3000 Rómov) nebolo do výskumu zahrnuté.

Celkový počet Rómov v rožňavskom regióne bol 9633 (15,6 % z celkového počtu obyvateľov). Prirátaním údajov mesta Rožňava by to presiahlo podiel 20 %. Reálne sa zdá, že každý piaty obyvateľ okresu je rómskeho etnika. V 6 obciach tvoria Rómovia viac ako polovicu obyvateľstva. Najvyšší podiel má Pašková 63,3 %, nasleduje Bôrka 59,1 % (nové údaje z roku 2008 hovoria o 66%), Kunová Teplica (55,8 %), Ochtiná (53,9%), Rozložná 52,3% a Roštár 51,5%. Nad 40% má ďalších 5 obcí a nad 30% ďalších 8 obcí.

V 17 obciach neboli zaznamenaní Rómovia – Stratená, Dedinky, Vyšná Slaná, Vlachovo, Gočovo, Hanková, Honce, Kružná, Bohúňovo, Krásnohorská Dlhá Lúka, Lipovník, Kováčová, Lúčka, Jablonov nad Turňou, Silická Jablonica, Silická Brezová, Kečovo. Tento zoznam nie je presný, pretože v niektorých z nich žije niekoľko rodín, napr. v Lipovníku dve.

Príkladová štúdia – obec Bôrka

Obec Bôrka (564 m n. m.) leží na konci Čremošnianskej doliny na styku Slovenského krasu a Volovských vrchov. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1409 v podobe Barka. Obyvateľstvo sa živilo predovšetkým ťažbou dreva a železnej rudy. Na začiatku 19. storočia tu pracovala menšia železiareň, ktorá však nedosahovala významu železiarní v neďalekej Drnave. Bôrka je najnavštevovanejším pútnickým miestom veriacich vo východnej časti Gemera.

Obec leží v mimoriadne atraktívnom prírodnom prostredí v obklúčení krasových planín – Borčianskej a Horného vrchu. Najznámejším a najnavštevovanejším miestom v okolí je národná prírodná rezervácia Zádielska tiesňava. Rastie tu viacero vzácných rastlín, zároveň je tu jedna z najbohatších lokalít výskytu ulitníkov v strednej Európe.

Na dne tiesňavy bola pôvodne vybudovaná hlavná cesta medzi Košickou a Rožňavskou kotlinou. V prípade priaznivých okolností by obec bola centrom turistického ruchu. Realita je však iná.

Obec Bôrka je pomerne izolovaná komunita. Dopravne pomerne zle dostupná. Obec mala v roku 2008 v priemere 498 obyvateľov, z toho 329 bolo Rómov, čo predstavuje 66% z celkovej populácie. Podiel Rómov exponenciálne rástol v ostatných dvoch dekádach. Spôsobila to ekonomická emigrácia z obce a vysoký prirodzený prírastok miestnych Rómov. Významnejšiu imigráciu Rómov z iných obcí obec nezaznamenala. Rómovia žijú v intraviláne obce, koncentrujú sa v troch lokalitách. Ročne pribudne v priemere 14 až 15 rómskych novorencov. Narodenie nerómskeho dieťaťa je za posledné roky zriedkavé. Miera nezamestnanosti v obci sa podľa evidencie dlhodobo pohybuje okolo 40-45%. Skutočná miera nezamestnanosti, ak prirátame aj obyvateľov vyradených z evidencie ÚPSVaR v Rožňave, dosahuje až 75 % ekonomicky aktívnych. Podľa sčítania v roku 2001 malo 167 obyvateľov (64,7 %) základné vzdelanie, 60 (23,3 %) učňovské a stredné bez maturity, úplné stredné 28 (10,9 %) a vysokoškolské 3 (1,2 %).

V októbri 2008 bolo evidovaných 105 uchádzačov o zamestnanie, z toho len 3 disponovali maturitou zo strednej odbornej školy. Daní jedinici sú ešte produktom socialistického povinného vzdelávania, výsledky mladšej generácie sú z hľadiska vzdelávania horšie. Najhoršia situácia je u 55 obyvateľov, ktorí sú uvádzaní ako dlhodobo nezamestnaní.

Podľa demografických údajov ŠÚ SR k 31.12.2006 bolo z celkového počtu 480 obyvateľov 174, teda 36,2 % v predproduktívnom veku. V 22 mnohohodných rodinách žije 40 dospelých a 125 detí. Demografické ukazovatele sú však lepšie ako v segregovaných rómskych komunitách.

V obci nie sú zdravotnícke ani školské zariadenia. Školská dochádzka sa realizuje v Drnave a Krásnohorskom Podhradí. V obci nie je rozvinutý podnikateľský sektor. Prevláda chudoba mnohohodných rodín a frustrácia mladých ľudí bez práce. V obci nie je nová výstavba, avšak nie sú ani opustené domy na predaj. Pôvodne voľné domy boli kúpené a pretransformované chalupármi, prevažne z Košíc. Podľa ich názorov, etnická skladba ich zatiaľ neodradzuje od víkendovej rekreácie. Dlhodobo bývajúci rómski občania v produktívnom veku sú bezproblémoví, určité napätie môže vyvolať nová generácia rómskej mládeže, ktorá je domotivovaná a náchylnejšia na vytváranie konfliktov.

Obec vypracovala v ostatnom čase projekt, ktorý by mal prostredníctvom teoretickej a praktickej výučby stavebných prác a sprístupnením inovatívnych foriem výchovnovzdelávacích aktivít v nízkoprahovom klube prispieť ku zmene vnútornej motivácie cieľovej skupiny a zlepšiť ich šance na trhu práce.

Napriek negatívnym sociálnym ukazovateľom sa nám obec v čase návštevy v septembri 2009 zdala harmonicky pokojná. Ľudia si podávali kľučky na obecnom úrade prichádzajúc si pre sociálne dávky. Rómske deti pobehovali okolo a úctivo sa zdravili neznámym. Pred kostolom prebiehali aktivačné práce nezamestnaných. Keďže bol stred týždňa, chalupárov nebolo. Keď odchádzame, rozmyšľame ako len bude čarovná Bôrka vyzerat' o 20 rokov?

Záver

Pri nezmenenom vývoji hrozí, že vznikajú na Slovensku dva výrazne odlišné celky – vyspelejší západ a sever a zaostalejší juh a východ. Ľudia z druhého celku budú mať dve možnosti, buď emigrovať, alebo sa stotožniť s tým, že budú žiť v regióne s tretinovou životnou úrovňou z hľadiska štátneho priemeru. Tomuto zodpovedajú aj celkom nové projekty rozvoja dopravnej infraštruktúry na Slovensku, ktoré ešte viac diskvalifikujú rozvoj juhu a východu krajiny. Juh a východ slúžia len ako tranzitné regióny na dovoz energií a surovín z bývalého Sovietskeho zväzu. Svojskou pomocou východnému Slovensku sa ukazuje byť aj projekt širokorozchodnej trate z Košíc do Bratislavy. Tento nápad len potvrdzuje projektovanú funkciu východnému a južnému Slovensku ako koridorovému regiónu bez cieľových investícií. Západné Slovensko sa ekonomicky, sociálne a demograficky bude viac podobať západnému Maďarsku a východné Slovensko východnému Maďarsku.

Dôjde k prehlbovaniu sociálnej separácie, vytváraniu sociálne a etnicky homogénnych regiónov, obcí a sídiel. Už v súčasnosti sa suburbanizácia Rožňavy realizuje smerom do nerómskych lokalít, alebo do obcí, kde sú Rómovia separovaní až segregovaní (príklad Krásnohorské Podhradie).

Zväčší sa otvorenie nožníc cenovej mapy, nehnuteľnosti sú čoraz drahšie v nerómskych lokalitách. Záujem o pozemky, kúpu neobývaných domov, presťahovanie z mesta, chalupárčenie kopíruje aj etnickú skladbu v obci. Výsledkom bude vznik etnicky homogénnych obcí – rómskych a nerómskych.

Literatúra

- [1] ATLAS SR, (1980): SAV, Bratislava.
- [2] BAŠOVSKÝ, O., HVOŽDAROVÁ, E., (1993): Analýza sídelnej štruktúry okresov Rimavská Sobota a Rožňava. AFRNUC, Geographica Nr. 32. Bratislava.
- [3] BEZÁK, A., (1990): Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. Geografický časopis, č. 1/1990, s. 57-73, Bratislava.
- [4] ŠIŠÁK, J., (1970): Geografia Rožňavskej kotliny a jej horskej obruby. OBZOR, Bratislava.
- [5] BAŠOVSKÝ, O. - ŽUDEL, J. - SLAVÍK, V. - DIVINSKÝ, B. (1995): Geografická a etnosociálna analýza južného Slovenska vo vzťahu ku územnému členeniu. (Geopolitická štúdia II.). Bratislava : PRIF UK, 1995. 43 s.
- [6] Rozsnyói Híradó. (1893). Roč. 6, č.9., 26.2.1893, p.3
- [7] SOBD (2001). Štatistický úrad SR.
- [8] VARGOVÁ, K. (2006): Geografická analýza vývoja rómskeho etnika s bližším zameraním na región Rožňava. DP na Katedre regionálnej geografie OaPK, PVF UK, Bratislava.
- [9] VAŠEČKA, I. (2000): Rómovia. In: Kollár, M., Mesežnikov, G., ed. Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti. IVO. Bratislava
- [10] ZUBRICZKÝ, G., (1997): Osobitosti postavenia rožňavského regiónu v rámci Slovenska. In: Krajina východného Slovenska v odborných a vedeckých prácach. Prešov, pp. 99-104
- [11] Mestský úrad Rožňava (interné údaje)
- [12] Obecný úrad v Bôrke (interné údaje)
- [13] Obecný úrad v Krásnohorskom Podhradí (interné údaje)
- [14] Výsledky sociografického mapovania rómskych osád na Slovensku.
- [15] In: http://ivo.sk/Neprehliadnite_mensiny_1.htm.
- [16] www.statistics.sk
- [17] terénny výskum, september 2009,

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu č. 1/0454/09 Regionálne disparity v kontexte regionálneho rozvoja: analýza ich vytvárania a zmierňovania.

**URBÁNNO – RURÁLNA KOMPLEMENTARITA AKO
ASPEKT MIESTNEHO A REGIONÁLNEHO ROZVOJA****URBAN-RURAL COMPLEMENTARITY AS AN ASPECT OF LOCAL
AND REGIONAL DEVELOPMENT****MGR. IVAN ANDRÁŠKO, PHD.**

*Geografický ústav, Slovenská akadémia vied
Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovensko
e-mail: geoganry@savba.sk*

*Geografický ústav
Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita
Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika
e-mail: geoganry@mail.muni.cz*

Anotácia

Urbánno-rurálnu komplementaritu môžeme chápať ako súčasť "širšieho" fenoménu priestorovej komplementarity. Tento fenomén môže slúžiť ako praktický príklad prepojenia teórie priestorového usporiadania a interakcií s konkrétnymi procesmi, prebiehajúcimi v rámci geografickej sféry v minulosti i v súčasnosti. Príspevok sa zaoberá teoretickými východiskami chápania priestorovej komplementarity a jej prejavmi vo vidieckom zázemí mesta Poprad.

Kľúčové slová

komplementarita, priestor, región, zázemie, Poprad, teória, analýza

Annotation

Urban-rural complementarity can be seen as a part of a complex phenomenon of spatial complementarity. This phenomenon itself represents an example of interconnection of spatial configuration and interactions theory with specific processes taking place in geographical sphere. The paper deals with theoretical basis of spatial complementarity interpretation and its demonstration in the hinterland of the town of Poprad.

Key words

complementarity, space, region, hinterland, Poprad, theory, analysis

JEL classification: R12

Úvod

Problematika priestorovej komplementarity predstavuje tému, ktorá by perspektívne mohla svojím obsahovým zameraním prispieť k budovaniu teórie, resp. komplexného konceptuálneho rámca viacerých smerov výskumu sídelných či regionálnych štruktúr. Predkladaný príspevok vychádza z riešenia vedeckého projektu APVV Súčasný stav a perspektíva vývoja sídelnej štruktúry Slovenska (socio-priestorové aspekty urbánno-rurálnej komplementarity), riešeného pracovníkmi Geografického a Sociologického ústavu SAV. Cieľom príspevku je naznačiť teoretické východiská koncepcie priestorovej komplementarity a ich parciálnu aplikáciu na príklade vidieckeho zázemia mesta Poprad.

Termín komplementarita má v súčasnosti stále skôr vágny charakter a jeho používanie vo vedeckých prácach či dokumentoch spadajúcich do oblasti decíznej sféry je pomerne často skôr „náhodné“, resp. postrádajúce jednoznačné zameranie na konkrétny význam (Meijers 2007). Faktom, ktorý tento názor čiastočne potvrdzuje, no zároveň paradoxne i popiera, je existencia viacerých spôsobov definovania či konceptualizácie komplementarity v odbornej literatúre spadajúcej do takých vedných disciplín, ako je napríklad (kvantová) fyzika (Scully et al. 1991), biológia (Williams et al. 2006), matematika (Billups a Murty 2000, Giuffrè et al. 2005, Zhang 2008) alebo ekonomika (Kraev 2002). Vágnosť pojmu je teda do značnej miery len zdanlivá, nakoľko tento nachádza zjavné multidisciplinárne využitie.

Pojem komplementarita vychádza z latinského termínu „complementum“, znamenajúceho doplnok, resp. vzájomné dopĺňanie sa. V kontexte geograficky, resp. priestorovo orientovaného výskumu sa komplementarita objavuje približne od 40. resp. 50. rokov 20. storočia. (napr. Stouffer 1940, in: Seidenglanz 2007, Ullman 1956). Záujem spadajúci prioritne do oblasti geografie dopravy sa sústreďoval najmä na chápanie komplementarity ako jedného z troch základných princípov priestorovej interakcie. Podstatou tohto princípu je existencia priestorovo lokalizovanej ponuky (a dopytu) produktov, ľudí, služieb alebo informácií vyvolávajúca nevyhnutnú odpoveď v podobe ich tokov. Tento pohľad je (nielen) v geografii dlhodobo akceptovaný (z novších prác napr. Seidenglanz et al. 2006), predovšetkým však len ako parciálna súčasť výskumov prioritne zameraných na iné ciele. Podobný prístup je možné evidovať i v prípade sídelných či regionálnych štruktúr. Je zrejmé, že teoretické zázemie takto orientovaného výskumu myšlienku komplementarity implicitne obsahuje už dávno. Nepriamo, v kontexte problematiky komplementárneho regiónu centrálného miesta, na to upozorňuje napríklad Bezák (1990). Konkrétnejšiu špecifikáciu môžeme nájsť v zrejme najobsiahlejšom a najznámejšom slovníku pojmov (nielen) humánnej geografie „The Dictionary of Human Geography“ (Gregory et al. 2009). Podľa tohto zdroja existencia komplementarity medzi dvoma regiónmi znamená, že jeden produkuje (alebo má potenciál produkovať) tovary alebo služby, z hľadiska ktorých druhý región vykazuje deficit (alebo potenciálny deficit). Vo vzťahu k problematike polycentrických urbánnych regiónov sa k otázke komplementarity vyjadruje tiež Meijers (2005), ktorý v danom kontexte špecifikuje dve základné podmienky komplementarity:

1. medzi mestami musia existovať odlišnosti, vzťahujúce sa k ich funkciám, aktivitám – tieto odlišnosti sa môžu vzťahovať i k aspektom miestneho (napr. obytného, pracovného) prostredia,
2. územia vykazujúce dopyt po týchto funkciách, aktivitách, alebo prostrediach, sa musia prinajmenšom čiastočne prekrývať. To znamená, že úplná diferenciácia nie je vyhovujúca (postačujúca).

Hoci základné aspekty chápania komplementarity v priestorovom kontexte sú zrejmé, táto problematika v súčasnosti naďalej postráda konkrétnejší rozvoj teoreticko-metodologickej bázy. Za jej základ by sme mohli považovať predpoklad, podľa ktorého si každá zložka sídelnej, resp. regionálnej štruktúry vytvára svoju priestorovú pozíciu na základe (ne)prítomnosti a úrovne „základných“ a špecifických (miestnych) podmienok. To podporuje i myšlienka multidimenzionality konceptu komplementarity, ktorou sa vo svojej práci zaoberali Hague a Kirk (2003). V zmysle nami navrhovanej teoretickej bázy priestorovej komplementarity každá obec či región (príp. akákoľvek súčasť krajinnej sféry) môže byť charakterizovaná relatívnou a absolútnou polohou. Zatiaľ čo absolútna poloha vyjadruje pozíciu v rámci geografickej sféry a môže byť charakterizovaná napr. časovou dostupnosťou, relatívna poloha je vyjadrená pozíciou v n-dimenzionálnom priestore, kde n je rovné počtu

charakteristik, resp. miestnych podmienok, ktoré v danom prípade môžeme považovať za relevantné (komplementárne). Takýmto spôsobom by malo byť teoreticky možné vyjadriť potenciál jednotlivých zložiek či území (napríklad vidiecke obce, mestá, regióny, atď.) pôsobiť komplementárne, t.j. vzájomne sa dopĺňať, spolupracovať, ale prípadne i navzájom si konkurovať. Základom vyššie koncipovanej teórie preto nie je ani tak záujem o interakciu samotnú, ale o okolnosti, ktoré môžu od začiatku ovplyvňovať jej existenciu a smerovanie. To, aká je napokon výsledná podoba využitia priestorového potenciálu, nemusí byť nevyhnutne súčasťou uvedenej teórie, nakoľko je výsledkom vplyvu mnohých, často ťažko skúmateľných faktorov. Príkladom môže byť iracionalita rozhodovania, alebo miera „živelnosti“ vs. kvalita a úspešnosť riadenia a priestorového (regionálneho) plánovania a managementu.

V závere tejto časti príspevku si dovoľíme uviesť dve poznámky:

1. budovanie teórie a príslušného metodologického či terminologického aparátu je dlhodobou a náročnou úlohou – autor príspevku preto sám predpokladá ďalší vývoj a posun znalostí v tejto oblasti, a to či už v rámci vlastných prác, alebo prác iných autorov.
2. hoci problematika priestorovej komplementarity môže vo všeobecnej rovine pôsobiť až príliš abstraktne či teoreticky, je zrejmé, že špecifickejší pohľad na ňu sa odráža v mnohých témach, ktoré môžeme z hľadiska výskumu v rámci geografie, regionálnych vied, sociológie a ďalších chápať ako vysoko aktuálne a bežne riešené. Príkladom môžu byť štúdie zamerané na procesy suburbanizácie, polycentricity (Sýkora a Mulíček 2009a, b), denných urbánných systémov (Kunc et al. 2009), difúzie inovácií (Kunc a Klapka 2006) a ďalšie. Myšlienka komplementarity sa v priestorovom kontexte celkom iste môže spájať napríklad i s problematikou regionálneho rozvoja, podpory konkurencieschopnosti či hodnotenia inovačného potenciálu územia (Kunc et al. 2008), kde práve pochopenie jej základných princípov môže byť vnímané ako významný prvok úspešnosti a efektivity priestorového (regionálneho, miestneho) rozvoja.

Urbánno-rurálna komplementarita a jej prejavy – príklad vidieckeho zázemia mesta Poprad

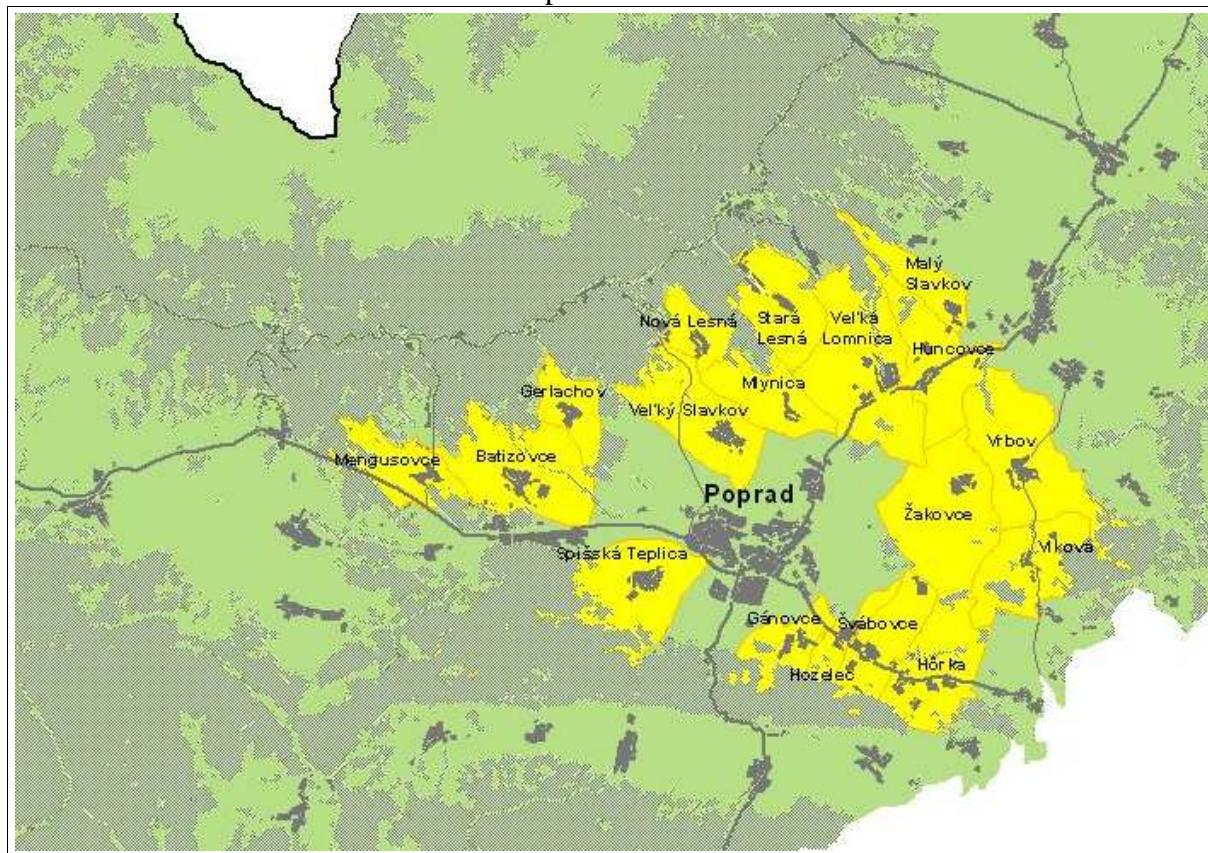
Výskum v priestorovom (regionálnom) kontexte sa môže odohrávať na rôznych hierarchických úrovniach. Vzhľadom na vyššie špecifikovanú koncepciu priestorovej komplementarity je možné prejavy tohto fenoménu pozorovať na ktorejkoľvek z jednotlivých úrovní. V nasledujúcej časti príspevku sa pokúsime naznačiť možnosti chápania doplnkovosti na úrovni miestnych podmienok a väzieb medzi mestom a jeho vidieckym zázemím. Cieľom nie je exaktná kvantifikácia sledovaného javu, ale skôr jeho znázornenie a „priblíženie“ súvisiacej koncepcie čitateľovi na príklade vidieckeho zázemia mesta Poprad.

Špecifikom podtatranského regiónu je najmä jeho poloha na úpätí pohoria Tatry. Prírodné hodnoty, ktoré sa tu nachádzajú, predstavujú prirodzený predpoklad dlhodobého rozvoja cestovného ruchu, a to prirodzene najmä v oblasti pešej turistiky, kúpeľníctva a zimných športov. Špecifickosť podtatranského regiónu a zvýšený záujem o jeho výskum sa odrážajú vo veľkom množstve prác a štúdií, ktoré sa tomuto územiu venujú (napr. Mazúr et al. 1985, Huba a Ira 2000, Huba et al. 2005).

Tradičným spoločenským, hospodárskym či kultúrnym centrom podtatranského regiónu je mesto Poprad. V rámci výskumu zameraného na transformáciu jeho vidieckeho zázemia bol pracovníkmi Geografického ústavu SAV priestorovo vyčlenený funkčný mestský región Popradu, pozostávajúci z 18 obcí (obr. 1). Začlenenie ich území do daného regiónu sa okrem

štatistických údajov v značnej miere opieralo i o výsledky terénneho výskumu. Vyššie zmieňovaný výskum bol zameraný na prebiehajúce transformačné procesy a ich dopady na kvalitu života v rámci sledovaného územia – vidieckeho zázemia mesta Poprad.

Obr. 1: Skúmané obce v zázemí mesta Poprad

Primárnym zdrojom informácií boli v tomto prípade riadené, štandardizované rozhovory so starostami a starostkami jednotlivých obcí. Tieto rozhovory boli zamerané na 6 kľúčových oblastí: rezidenčná a nerezidenčná suburbanizácia, zmeny funkčného využitia plôch a územno-plánovacia dokumentácia, zmeny v sociálno-demografickej štruktúre a ekonomická aktivita obyvateľov, cestovný ruch a rozvoj druhého bývania, kvalita života. Nakoľko podrobnejšiemu zhodnoteniu výsledkov výskumu sa venovali napr. Andráško et al. 2008, 2009, uvedieme iba základné informácie týkajúce sa skúmaného územia.

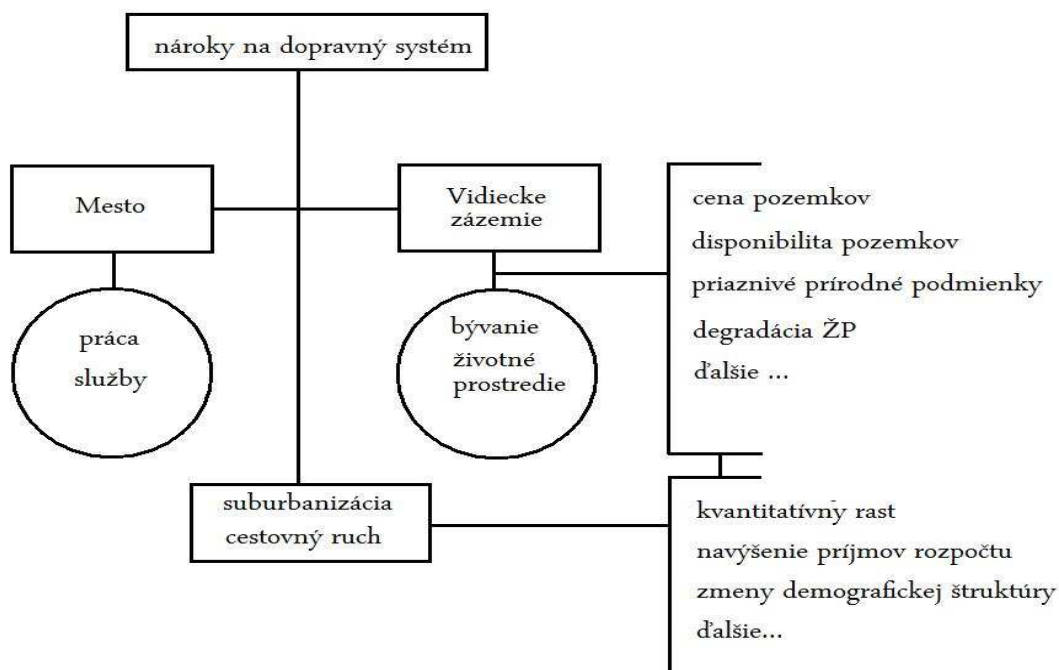
Súčasný stav a rozvoj obcí tvoriacich sledované územie je do značnej miery ovplyvnený východiskovými podmienkami ich vstupu do obdobia 90. rokov 20. storočia (t.j. obdobia po znovuoživení samosprávy na Slovensku). Identifikovať tu môžeme niekoľko kľúčových faktorov:

- rozsah obecného vlastníctva pozemkov a ďalších nehnuteľností, rozsah reštitúcií,
- pozícia obce v do roku 1990 uplatňovanom systéme strediskových obcí, typikom vytváraním „protikladov“ rozvojovo zvýhodňovaných strediskových obcí na jednej strane a obcí „na dožitie“ na strane druhej,
- územná samostatnosť obce – obdobie rozsiahleho integrovania obcí bolo po roku 1990 vystriedané obdobím dezintegrácií,
- poloha obce a prírodné podmienky a ich dopad na rozvoj cestovného ruchu

Za hlavní příležitosti rozvoja sledovaných obcí môžeme v súčasnosti považovať novú bytovú výstavbu, spájajúcu sa predovšetkým s procesom rezidenčnej suburbanizácie, cestovný ruch a realizáciu funkcie tzv. druhého bývania.

Obr. 2 schematicky zobrazuje možné východiská chápania, resp. jednoduchej formy interpretácie urbánno-rurálnej komplementarity v sledovanom území (opätovne upozorňujeme, že cieľom nie je podrobná analýza, ktorú by na nižšej hierarchickej úrovni mohla predstavovať štúdia špecifických podmienok jednotlivých obcí).

Obr. 2: Schéma interpretácie urbánno-rurálnej komplementarity

Za základné komponenty, resp. východiská komplementarity môžeme na úrovni mesta Poprad považovať napríklad prítomnosť vybraných služieb a predovšetkým pracovných príležitostí, podmieňujúcich (dennú) dochádzku. Na strane vidieckeho zázemia by sme ako najvýznamnejšie mohli určiť podmienky pre bývanie (napr. ceny pozemkov) a charakteristiky životného prostredia. Tie vo vzťahu k mestskému centru podmieňujú napr. pomerne intenzívne prebiehajúci proces rezidenčnej suburbanizácie, brzdený najmä silne fragmentovaným vlastníctvom pôdy (potencionálnych stavebných pozemkov). Priaznivé prírodné podmienky navyiac vo viacerých obciach podmieňujú komplementaritu územia na vyššej (nadregionálnej) hierarchickej úrovni, spájajúcu sa predovšetkým s aktivitami, resp. rozvojom cestovného ruchu. Z hľadiska procesov suburbanizácie či rozvoja cestovného ruchu je samozrejme potrebné vnímať reálne či potencionálne pozitívne i negatívne konzekvencie. K pozitívnym môžeme zaradiť napríklad (v rámci kvantitatívneho rastu obcí) navýšenie príjmov obcí z podielových daní alebo priaznivé zmeny demografickej štruktúry (najmä u obcí, ktoré v minulosti výrazne trpeli odchádzaním mladého obyvateľstva v reprodukčnom veku). Otáznym zostáva hodnotenie „komunitného“ súžitia „nového“ a „pôvodného“ obyvateľstva, ako i ďalšie aspekty uvedených procesov (napr. otázka prihlasovania sa nových obyvateľov v obci na trvalý pobyt). Odpoveď na tieto otázky bude zrejme možné podať až so zodpovedajúcim časovým odstupom, nakoľko rozvoj zázemia Popradu bol v rámci výskumu

vo väčšine sledovaných obcí zachytený v iniciálnom štádiu. Negatívne následky prebiehajúcich procesov sa môžu týkať najmä degradácie kvality prírodných podmienok, resp. životného prostredia ako takého. Z hľadiska samotných interakcií, prebiehajúcich v súvislosti s procesom suburbanizácie, dochádzky do zamestnania či za službami, alebo cestovným ruchom, je podstatná úloha dopravného systému územia. Ten sám o sebe predstavuje jednu z podmienok ovplyvňujúcich potenciál sídelnej komplementarity v celom regióne, ale i na úrovni jednotlivých obcí.

Záver

Ako sme už naznačili, napĺňanie potenciálu (nielen) urbánno-rurálnej komplementarity v zázemí mesta Poprad môže mať rôznorodé prejavy a dôsledky. Aplikácia racionálnych postupov a integrovaného prístupu, ako i rešpektovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja predstavujú „ideálne“ východisko uplatnenia princípu priestorovej komplementarity a jeho pozitívneho priemetu v priestorovej organizácii. Skutočnosť je však takémuto ideálu zväčša výrazne vzdialená a vplývajú na ňu faktory ako jednostranné preferovanie ekonomického hľadiska, iracionalita, nedostatok kvalitných informácií či ich ignorácia, neochota spolupracovať a množstvo ďalších. Tieto faktory ovplyvňujúce rozhodovanie na úrovni decíznej sféry môžu viesť k nežiadúcej kumulácii negatívnych javov a z krátkodobého i dlhodobého hľadiska k degradácii kvality života obyvateľov dotknutých území. V danom ohľade je preto potrebné prízvukovať význam odborných prác z viacerých vedných disciplín, ktoré by mali byť zdrojom relevantných informácií potencionálne, no v lepšom prípade prakticky využívaných pri optimalizácii priestorových interakcií a ich dôsledkov.

Literatúra

- [1] ANDRÁŠKO, I., ŠUŠKA, P., IRA, V. (2009). Premeny podtatranskeho regiónu : vybrané aspekty rozvoja obcí v zázemí mesta Poprad. In Seminár k Mezinárodnému roku planety Země : recenzovaný sborník příspěvků. Brno : Masarykova univerzita, s. 42-46.
- [2] ANDRÁŠKO, I., ŠUŠKA, P., IRA, V. (2009). Transformácia zázemia Popradu s dôrazom na jej dopady na kvalitu života. In Regionálne štruktúry ČR a SR : časové a priestorové zmeny. Editori: Ivan Andráško, Vladimír Ira, Eva Kallabová. Geografický ústav SAV, Bratislava, s. 5-9.
- [3] BEZÁK, A. (1990). Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. Geografický časopis, 42, s. 57 - 73.
- [4] BILLUPS, S. C., MURTY, K. G. (2000). Complementarity problems. Journal of Computational and Applied Mathematics, 124, s. 303 - 318.
- [5] GIUFRRE, S., IDONE, G., MAUGERI, A. (2005). Duality theory and optimality conditions for Generalized Complementarity Problems. Nonlinear Analysis, 63, s. e1655 - e1664.
- [6] GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M. J., WHATMORE, S. (2009). The Dictionary of Human Geography (5th edition). Chichester, Wiley Blackwell.
- [7] HAGUE, C., KIRK, K. (2003). Polycentricity Scoping Study. London: Office of the Deputy Prime Minister.
- [8] HUBA, M. (2005). Smerom k trvalo udržateľnému tatranskému regiónu. Bratislava: REC Slovensko a STUŽ/SROV.
- [9] HUBA, M., IRA, V. (2000). Stratégia trvalo udržateľného rozvoja vo vybraných regiónoch. Bratislava: STUŽ/SROV.
- [10] KRAEV, E. (2002). Stocks, flows and complementarity – formalizing a basic insight of ecological economics. Ecological Economics, 43, s. 277 - 286.

- [11] KUNC, J., FRANTÁL, B., KLAPKA, P., MARYÁŠ, J. (2009). Denní urbánní systémy a jejich časoprostorová organizace: teoreticko-metodický základ. In *XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. 1. vydání. Brno : ESF MU, s. 177-184.
- [12] KUNC, J., KLAPKA, P. (2006). Inovace v prostoru a čase. In *IX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. 1. vydání. Brno : ESF MU, s. 23-29.
- [13] KUNC, J., KLAPKA, P., FRANTÁL, B. (2008). Innovative potential in the regions of the Czech Republic: economic, societal and regional aspects. In *Geography in Czechia and Slovakia*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, s. 246-251.
- [14] MAZÚR, E. (1985). Krajinná syntéza oblasti Tatranskej Lomnice. Bratislava: Veda.
- [15] MEIJERS, E. (2005). Polycentric Urban Regions and the Quest for Synergy: Is a Network of Cities
- [16] More than the Sum of the Parts? *Urban Studies*, 42, s.765 - 781.
- [17] MEIJERS, E. (2007). Synergy in Polycentric Urban Regions. *Sustainable Urban Areas*, TUD Technische Universiteit Delft, 181 s.
- [18] SCULLY, M. O., ENGLERT, B-G., WALTHER, H. (1991). Quantum Optical Tests of Complementarity. *Nature*, 351, s. 111 - 116.
- [19] SEIDENGLANZ, D., ŘEHÁK, S., GRULICH, T. (2006). Dopravní dostupnost ve venkovském prostoru (případová studie). Výstupní zpráva k aktivitě A9 v rámci úkolu WB 29200452 „Venkovský prostor a jeho oživení“, pp. 35.
- [20] SEIDENGLANZ, D. (2007). Doprava ve venkovském prostoru. In: *Česká geografie v evropském prostoru, sekce 1: sociogeografické procesy*. České Budějovice : Česká geografická společnost, Jihočeská univerzita, pp. 227 - 234.
- [21] SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2009a). City regions and polycentric territorial development: concepts and practice (editorial). *Urban Research & Practice*, 2 (3), s. 233 - 239.
- [22] SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2009b). The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of the Czech urban and regional system. *Urban Research & Practice*, 2 (3), s. 287 - 307.
- [23] ULLMAN, E. L. (1956). The Role of Transportation and the Bases for Interaction. In: W.L. Thomas (ed.) *Man's Role in Changing the Face of Earth*, pp. 862-880. Chicago: The University of Chicago Press.
- [24] WILLIAMS, P., FAITH, D., MANNE, L., SECHREST, W., PRESTON, C. (2006). Complementarity analysis: Mapping the performance of surrogates for biodiversity. *Biological conservation*, 128, s. 253 - 264.
- [25] ZHANG, L. (2008). Solvability of semidefinite complementarity problems. *Applied Mathematics and Computation*, 196, s. 86 – 93.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV „Súčasný stav a perspektíva vývoja sídelnej štruktúry Slovenska (socio-priestorové aspekty urbánno-rurálnej komplementarity“.

METROPOLIZÁCIA AKO FAKTOR PODIEĽAJÚCI SA NA REGIONÁLNO M ROZVOJI

METROPOLISATION AS A FACTOR CONTRIBUTING TO REGIONAL DEVELOPMENT

DOC. RNDR. ALŽBETA IVANIČKOVÁ, CSc.

*Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta národohospodárska
Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava
e-mail: ivanicko@euba.sk*

Anotácia

Mestá, ktoré majú schopnosť pre metropolizáciu a lokalizáciu metropolitných funkcií, formujú tzv. metropolitné regióny a vzájomnou spoluprácou zabezpečujú pridanú hodnotu pre ostatné územné časti. V tomto príspevku sa snažíme vysvetliť metropolizačný proces, formovanie metropolitných regiónov. Poukázať na monocentricky formulujúci sa metropolitný región Bratislava a jeho ambíciu rozvíjať sa ako polycentricky metropolitný región.

Kľúčové slová

metropolizácia, metropolitné funkcie, metropolitný región, bratislavský metropolitný región

Annotation

Cities with metropolisation and metropolitan function localization ability form so-called metropolitan regions. Through a mutual cooperation they provide value added to other parts of the metropolitan region. In this paper we try to explain metropolisation process, formation of metropolitan regions, point to metropolitan region of Bratislava that is being formed by monocentric way and its ambition to be developed as polycentric metropolitan region.

Key words

metropolisation, metropolitan functions, metropolitan region, metropolitan region of Bratislava

JEL classification: R58, R50

Úvod

K významným aktérom regionálneho rozvoja patria mestá. Mestá pôsobia na región z rôznych hľadísk, a to nielen na konkurencieschopnosť a ekonomický rast, ale aj na sociálnu a kultúrnu oblasť. Mesto je

- nevyhnutným predpokladom pre dynamický rozvoj regiónu, ktorý je založený na synergickom využití všetkých disponibilných zdrojov (odborných, materiálových, finančných a informačných), existujúcich príležitostiach a endogénneho potenciálu;
- výsledkom troch síl, a to aglomerácie (čo robí mesto produktívnym a atraktívnym) a sociálnych interakcií, urbánnej technológie (súbor budov, železníc a cestnej infraštruktúry) a vládnej politiky (lokálnej a národnej);
- prejavom priestorového rastu a následne prehlbovania územnej del'by práce, ktorá prináša ekonomické a sociálne efekty.

Mestá, které v minulosti zabírali relativně menší území se postupně rozrůstali a změnilo na regionální útvary. Tento proces rozšiřování byl tak dynamický, že řecký urbanista Doxiadis¹ ho výstižně označil jako proces růstu dynamopolisu (dynamického města). Dynamopolis se rozrůstá na všechny strany, přiléhá k sebe příslušné města a vidiecké sídla. Centrální město z aglomerovaného růstu získává stimuly pro rozšíření svých správních funkcí a stává se dominantním činitelem informačního, obchodního, finančního, kulturního rozvoje i rozvoje výroby na území, které k němu gravituje. Vytváří se zosilování aktivit a aktérů previazaných procesov, ktoré môžeme označiť ako procesy metropolizácie. Vo svete existujú i osobitné privilegované územia pre urbanizačné a metropolizačné procesy, na ktorých dochádza k priblíženiu a prelínaniu viacerých metropol. Nastupuje proces, ktorý J. Gottman² označil ako proces tvorby megalopolisov. Metropolity majú výhodnú pozíciu vstupovať do širšej celonárodnej a medzinárodnej spolupráce. Obyčajne majú i vysokú úroveň konkurenčnej schopnosti. Transformačný proces zasahuje do všetkých priestorových hierarchických úrovní – sociálnej, regionálnej, vnútroštátnej, urbánnej, európskej i svetovej. Priestor všetkých typov lokalít sa dynamizuje. Takýmto dynamizujúcim faktorom je aj metropolizácia. P. Hall a K. Pain³ hovoria o zmene „priestoru lokalít“ (Spaces of Places) na „priestor tokov“ (Spaces of Flows).

V príspevku sa zameriame na rastúci význam metropolizácie pre región. Poukážeme na prebiehajúci metropolizačný proces v Bratislavskom regióne, ktorý smeruje k formovaniu sa metropolitného regiónu, ktorý má ambíciu rozvíjať sa ako polycentrický región.

Metropolizácia a jej význam pre súčasnosť

V súčasnosti rozvoj svetovej, európskej, národnej ekonomiky jednotlivých teritórií možno charakterizovať ako proces metropolizácie ekonomického potenciálu a inovačných kapacít. Metropolizácia je parafráza na zvyšovanie koncentrácie rozvojového potenciálu najmä subsektorov high-tech priemyslu a poznatkovo intenzívnych služieb v hlavných mestských aglomeráciách a následne v tvoriacich sa metropolitných regiónoch (Krätke, 2007).

Metropolizačný proces možno schematicky rozdeliť na tri interaktívne úrovne (Pięta-Kanurska, 2004):

1. *schopnosť pre metropolizáciu – endogénne predpoklady,*
2. *vznik a lokalizácia metropolitných funkcií – vytváranie tzv. creative niches*
3. *formovanie metropolitných oblastí/regiónov.*

Metropolizácia všeobecne evokuje nové formy urbánneho rastu, spolu s meniacou sa úlohou mesta a postavením mesta v rozvoji krajiny a mimo nej. Pre metropolizáciu je typické vytváranie mnohostranných väzieb medzi jadrovým mestom a zázemím a zintenzívnenie tokov vo vnútri formujúceho sa tzv. metropolitného regiónu.

¹ Doxiadis, C. A.: *Ekistics. An Introduction to the Science of Human Settlements*. London: Hutchinson, 1969.

² Gottman, J.: *Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*. New York: The Twenties Century Fund, 1961.

³ Hall, P. – Pain, K.: *The Polycentric Metropolis, Learning from Mega-city Regions in Europe*. London: Earthscan, Sterling, 2006.

1. Schopnosť pre metropolizáciu – endogénne predpoklady

Faktory podnecujúce metropolizáciu (faktory určujúce rozvoj územia):

Faktor	Charakteristika
Ľudský kapitál	Kvalifikačná úroveň EAO
Inovačné prostredie	Univerzity, vedekí pracovníci,
Infraštruktúra doprava a komunikácie	Dostupnosť, letiská.
Infraštruktúra telekomunikačná	Telefóny, mobily
Inštitúcie	Schopné vytvárať medzinárodné siete
Aglomeráčny faktor	Lokalizácia firiem

2. Vznik a lokalizácia metropolitných funkcií – vytváranie tzv. creative niches

Rozdielne sily vedú k rozvoju tzv. metropolitných funkcií vyššieho radu (upper metropolitan functions). Koncentrácia metropolitných funkcií závisí od multilokálnych a multiskalárnych interakcií. Vzniká komplementarita funkcií (nie substitúcia funkcií), ktoré sú nositeľmi nových poznatkov. Podľa Dummlera (2004) môžeme tieto metropolitné funkcie rozdeliť na tri základné skupiny:

- inovačná (innovation) funkcia (tvorba inovácií cez vysokú koncentráciu high-tech odvetví vrátane sektora služieb);
- funkcia „vrátnika“ (gateway function) (ako centra prepojenia distribučných a transportných ciest rôzneho charakteru);
- regulačná funkcia (regulation function) (vyplývajúca z ich možnosti politicko-inštitucionálnej a ekonomickej kontroly).

Metropolizačný proces nachádza vyjadrenie v selektívnej koncentrácii funkcii využívajúcich informáciu, kvalifikované pracovné sily a ďalšie (endogénne predpoklady teritória). Metropolitné funkcie majú kľúčovú úlohu pri reštrukturalizácii ekonomiky metropolitného regiónu.

3. Formovanie metropolitných regiónov

Metropolitný región je

- veľké zoskupenie pozostávajúce spravidla z veľkého mesta jeho sféry vplyvu, z niekoľkých susedných miest a priľahlých oblastí prepojených s mestom a s jedným alebo viacerými veľkými mestami plniacimi funkciu uzlov;
- obyčajne kombinovaný s aglomeráciou, súvislou zastavanou oblasťou s periférnymi zónami nie nevyhnutne urbanistického charakteru, ale zviazanými s centrom.

Metropolitný región možno charakterizovať aj tak, že v štruktúre ekonomiky regiónu dominujú služby, ktoré sa vytvárajú zhruba o 70 percent všetkých pracovných miest.

Základné charakteristiky metropolitného regiónu:

- služby vyššieho radu, inštitúcie a sofistikovanejšie výroby,
- vysoký inovačný potenciál,
- silné vnútorné väzby hospodárskej, sociálnej a inštitucionálnej spolupráce
- intenzívne väzby s inými metropolami a mestami v rámci krajiny a v zahraničí
- atraktivnosť nie len v rámci krajiny, ale aj mimo nej.

Teoretické definície opisujú metropolitné regióny ako oblasti jadrových miest a ich zázemia. Nevenujú sa, ale metodike vymedzenia regiónu, predovšetkým definície a metodike vymedzenia zázemia alebo „pridruženej, pripojenej oblasti.

Za metropolitný región je považovaná oblasť veľkého populačného centra tzv. veľkej metropoly a jeho zóny vplyvu. Metropolitný región mnoho autorov obyčajne kombinuje s aglomeráciou ako súvisle zastavanou plochou s periférnou zónou vplyvu buď jedného alebo viacej blízko susediacich urbánných jednotiek. A tvrdia, že formovanie metropolitného regiónu je v prvom rade prejavom priestorového rastu a následne prehlbovanie územnej delby práce, ktorá prináša ekonomické a sociálne efekty. Tak metropolitné regióny predstavujú nielen oblasti najväčšej koncentrácie obyvateľstva a ekonomiky, tzv. metropolitnej ekonomiky, ale predovšetkým kvalitatívne najvýznamnejšiu koncentráciu najprogressívnejších aktivít – koncentrácia terciérneho, ale hlavne kvartérneho sektora. Možno konštatovať, že vymedzenie metropolitných regiónov je kombináciou veľkostných a funkčných kritérií. H. H. Blotevogel (2006) definoval hlavné dôvody, prečo sú metropolitné regióny motorom rozvoja územia:

- majú ekonomické zdroje,
- zahrnujú v sebe prednosti aglomerácie – nadpriemerná produkcia, koncentrácia vedy a výskumu, sociálna a kultúrna rôznorodosť a pod.
- majú prednosti mestského prostredia,
- širokú ponuku možností vzdelávania, zdravotných služieb, kultúrneho využitia,
- majú veľký pracovný trh.

Ďalej uvádza, že metropolitné regióny nemožno chápať ako „ostrovy“, ale ako jadro so vzájomnými vnútornými väzbami a v interakcii s ďalším územím. Metropolitné regióny netvoria novú územnú kategóriu, ale je to zosieťovanie niekoľkých miest, ktoré v dôsledku globalizácie získavajú novú pozíciu.

Kontext metropolitných regiónov

Veľmi dôležitým aspektom je aj otázka, ktoré činnosti predstavujú charakteristické črty metropolitných regiónov.

Sektorová štruktúra metropolitných regiónov sa vyznačuje výrazne vyššou orientáciou na sektor služieb – koncentrácia poznatkovo intenzívnych služieb. Nie všetky metropolitné regióny sú však v rovnakej miere tvorcami poznatkov. Špecializované služby, ktoré sú v takýchto regiónoch koncentrované, tvoria jednu z dôležitých pozitívnych externalít pre regionálne firmy. Metropolitné regióny sú vo všeobecnosti považované za centrá inovácií, ich prednosťou sú silné aglomeračné úspory alebo schopnosť využiť výhody z rozsahu výroby. Okrem klasických úspor z rozsahu je to najmä prístup k sociálnym, fyzickým aj organizačným sieťam spojených s koncentráciou adekvátnej pracovnej sily. Tiež dosahujú vysoký rast nových podnikov. Nie je to však samotné jadro metropolitného regiónu, ale jeho „zázemie“, ktoré sa stáva hlavným inkubátorom nových podnikov. Metropolitné regióny sú charakteristické tým, že v nich dochádza k vysokej koncentracii zahraničných firiem s výrazným prepojením s globálnymi sieťami a inštitúciami, na čom má veľkú zásluhu najmä koncentrácia pobočiek multinárodných firiem v centrách metropolitných regiónov (Šipikal, Ivaničková, 2009). Napriek globalizácii, inovácie a inovačné systémy majú tendencie zakoreniť sa v určitom inovačnom prostredí. Dochádza tak k určitému paradoxnému dôsledku globalizácie – úloha lokálneho prostredia v inovačných aktivitách hrá čoraz dôležitejšiu úlohu (Wolfe, 2002). Metropolitné regióny však poskytujú pre výskum a vývoj špecializovaných a

vysokokvalifikovanou pracovní sílu, kterou nie je možné získat v iných typoch regiónov. Sú charakterizované veľkou mierou diverzity a chaotickej vnútornej organizácie, čím sú schopné poskytovať veľké množstvo informácií, ktoré potom vedie k spoločenským externalitám ako jednej z kľúčových zložiek pre inovačnú kapacitu firiem v regióne (Heinrich 2001).

Metropolitné regióny vďaka svojej veľkosti poskytujú prístup k veľmi širokej škále inštitúcií, ktoré môžu prispieť k tvorbe poznatkov. Sú sídlom nadnárodných spoločností, inovatívnych malých a stredných podnikov či výskumných inštitúcií s celosvetovými väzbami (Diez, 2002). Sú často sídlami centrálnych inštitúcií verejného sektora, univerzít či obchodných komôr. Vytvorené inštitucionálne siete sú však veľmi špecifické.

Diverzita tiež vedie k vyššej podpore celkovej zamestnanosti metropolitných regiónov a ich zázemia. Vzdelanie a kvalifikácia sú dôležité determinanty regionálnej konkurencieschopnosti a veľmi úzko súvisia s absorpčnou schopnosťou nových poznatkov. Kvalifikovanosť pracovnej sily patrí medzi významné faktory ovplyvňujúce rozvoj, ktorá je výrazne odlišná medzi jednotlivými regiónmi. Metropolitné regióny sa vyznačujú vysokým podielom vysokokvalifikovanej pracovnej sily. To isté platí o vzdelanostnej úrovni v týchto regiónoch. V samotných aglomeračných procesoch hrajú veľkú rolu aj externality ľudského kapitálu. Ako sa rozvíjajú metropolitné funkcie, zvyšuje sa potreba vysokokvalifikovanej pracovnej sily a začínajú sa objavovať externality. Veľkosť mesta (aglomeračný efekt), úroveň ľudského kapitálu a výmena informácií sú vzájomne sa podporujúce javy. Koncentrácia činností podporuje výmenu informácií, to vedie k externalitám vrátane externalít ovplyvňujúcich ľudský kapitál. Významná je aj úloha migrácie, ktorá vplýva na „doplnenie“ kvalifikovanej pracovnej sily. Zloženie vysokokvalifikovanej pracovnej sily je však veľmi špecifické v každom regióne. Metropolitné regióny sú charakteristické tým, že existuje vysoká dostupnosť špecializovanej pracovnej sily v dosahu dennej pracovnej dochádzky. Kľúčovým faktorom, ktorý prepája metropolitný región s ostatným územím je, že jeho zázemie je poskytovateľom vysoko kvalifikovaných a talentovaných ľudí. Rast konkurencie so sebou prináša dôraz na inovácie a nové technológie, ktoré si vyžadujú kvalifikovanejšiu pracovnú silu (Šipikal, Ivaničková, 2009).

Príklad formovania metropolitného regiónu Bratislava – posuny od metropoly k metropolitnému regiónu

V tomto záverečnom paragrafe sa pokúsime na príklade formovania Bratislavského metropolitného regiónu (BMR), odhaliť a identifikovať pôsobnosť nových regiónotvorných síl. Vertikálne a horizontálne väzby spájajú regiónotvorných aktérov do novej kvality.

Na jednej strane nastupuje decentralizácia ekonomických, kultúrnych riadiacich funkcií, na druhej strane zaznamenávame centralizáciu radovo vysokých informačných služieb do rôznych stredísk regiónu. Metropoly svojimi vnútornými vzťahmi prerastajú do svojho zázemia a tvoria s ním homogénny celok. Ide o spájanie desiatok miest, ktoré sú síce fyzicky oddelené, ale funkčne zosieťované okolo pôvodnej dominantnej metropoly. Sú prepojené komunikačnými koridormi pozostávajúcimi z rýchlo-železníc nového typu, z autostrád, komunikačných káblov, potrubí a s nimi prepojenými pohybmi ľudí tovarov a informácií.

Tab. 1: Lokalizácia metropolitných funkcií – formovanie Bratislavského metropolitného regiónu

Rozhodnutia, kontrolné a službové funkcie	Koncentrácia funkcií
- Sídlo „globálnych hráčov“	+++
- Finančné služby	+++
- Poistenie	+++
- Vláda, inštitúcie verejnej správy	+++
- Veľvyslanectvo, konzuláty	+++
- Mimovládne organizácie, združenia a ďalšie organizácie	+++
Inovácia a konkurenčné funkcie	
- Verejné financovanie základného výskumu	+++
- Vysoké školy	+++
- Súkromný výskum a vývoj	+++
- Znalostné intenzívne služby podnikom (KIBS)	+++
- High-tech priemysel, IKT	++
- Hustota inovácií / žiadostí o patenty	+
Gateway funkcie	
- Informačná a telekomunikačná infraštruktúra	+++
- Riadenie letovej prevádzky	+++
- Železničná doprava	+++
- Pozícia v diaľničnej sieti	+++
- Obchodné agentúry	+++
- Veľtrhy a výstavy	+++
- Konferencia	+++
Symbolické funkcie	
- Média	+++
- Nakladateľstvo	++
- Divadlo, múzeá	+++
- Historicko-kultúrne dedičstvo	++

Poznámka: +++ najväčšia, ++ stredná, +nízka koncentrácia v porovnaní s metropolitným regiónom Prahy.

Zdroj: Spracované na základe diplomovej práce K. Pospíšilová: Bratislavský metropolitný región – rozvojový kontext. Bratislava: EU v Bratislave, 2009.

Napriek relatívne nízkym hodnotám zamestnanosti v KIS na národnej úrovni je najväčšia koncentrácia zamestnanosti v Bratislavskom regióne. Podiel na celkovej zamestnanosti v regióne takmer dosahuje úroveň najvyspelejších regiónov EÚ. Napr. v roku 2007 bol región Prahy regiónom so štvrtou najvyššou koncentráciou zamestnanosti v high-tech službách v Európe a Bratislavský región bol na ôsmom mieste. Analýzy ukazujú, že práve high-tech služby sa koncentrujú najrýchlejšie a tieto regióny získavajú inovačný predstih oproti ostatným regiónom (Pospíšilová, 2009).

Aj keď sa vedecko-výskumný sektor nestal motorom rastu ekonomík, určite netreba jeho význam podceňovať. Akademický sektor síce priamo neprispieva k inovačnému rozvoju, ale zvyšuje absorpčnú schopnosť regiónu. Poskytuje prístup k najnovším svetovým poznatkom v oblasti v ktorej pôsobia, otvára nové možnosti v podnikaní. Je jeden z dôležitých prvkov vzniku znalostných intenzívnych služieb podnikom (Rehák, 2009).

Ekonomický rast bratislavského regiónu je založený na sektore služieb podnikom medzinárodného charakteru. Spolu s verejnou podporou výskumných aktivít sa dokáže zapojiť do nadnárodných výskumných sietí, čo prispieva k príchodu investorov zameraných

na výskumné aktivity. Ostatné územia hlavne západného Slovenska sa postupne špecializujú na priemyselné sektory s vyššou pridanou hodnotou, pričom kaskádovitý efekt šírenia rozvoja sa začína prejavovať aj v raste sektora služieb v BMR a jeho zázemia. Takto sa vytvárajú podmienky na udržanie kvalifikovaných pracovných síl, ktoré takto budú nachádzať pracovné miesta mimo zahraničia.

Prílev investícií s vyššou pridanou hodnotou do BMR otvára výrazne väčší priestor na zapojenie domácich podnikov do medzinárodných sietí, a to najmä v regiónoch západného a severného Slovenska.

Koncentrácia univerzít, výskumných organizácií, sprostredkovateľských inštitúcií (vládne a súkromné inovačné služby) a firmy vytvárajú vysokú mieru ich vzájomnej interakcie a dynamika rozvoja inovácií sa zvyšuje budovaním vedecko-technických parkov a inovačnej infraštruktúry (technologické centrá, inkubátory, centrá kompetencie a pod.), koncentrovaných najmä v blízkosti už existujúcich výskumných kapacít (najmä Bratislava, Trnava, Trenčín).

Rozvoj informačnej a telekomunikačnej infraštruktúry posilňuje integráciu v rámci BMR a s jeho zázemím.

Geografický nesúlad medzi dopytom po pracovnej sile koncentrovanej v BMR a jeho najbližšieho zázemia a voľnou pracovnou silou na ostatnom území Slovenska už v súčasnosti vytvára rastúce migračné pohyby smerom do BMR.

Čo sa týka prítomnosti a minimálnej koncentrácie metropolitných funkcií v Bratislavskom regióne, vzhľadom na väčšinu ukazovateľov (Tabuľka 1) sa potvrdzuje trend vývoja a progresu v smere k etablovaným európskym metropolitným regiónom. Je pochopiteľné, že Bratislavský región musí vyvinúť ešte značné úsilie a nemalé prostriedky na to, aby sa z neho stal skutočne rešpektovaný hráč na európskom poli. Tento región bol však už v roku 1993 štúdiou Empirica ohodnotený ako región s najväčšou perspektívou rozvoja, čo dnes dokazuje aj formovanie medzinárodného polycentrického metropolitného regiónu Viedeň – Bratislava⁴. Na podporu toho, že tento metropolitný región skutočne má potenciál, môžeme uviesť aj jeho najsilnejšie stránky, akými sú centrálna geografická poloha v priesečníku štyroch krajín, atraktivita pre investície, prítomnosť silných podnikov nadnárodného významu a prakticky koncentráciu všetkých metropolitných funkcií.

Záver

Mestá a regióny majú svoje územie, jasne definované samosprávne funkcie a široké pole pôsobnosti. Rozsah metropolitných regiónov je však často nedefinovateľný, a bez jasných hraníc. Táto doba však prináša tlak na zvýšenie dynamiky a efektivity rozvoja ostatných regiónov. Prekážkou je však to, že pojem metropolitný región zatiaľ v slovenských podmienkach nie je zaužívaný a metropolitné funkcie sa zatiaľ koncentrujú iba do Bratislavy ako hlavného mesta Slovenska. Chýba tu zatiaľ globálny nadhľad na pozíciu jednotlivých rozvojových priestorových častí slovenského územia. Na Bratislavu sa nepozera ako na súčasť integrujúceho sveta, ale ako na relatívne izolované hlavné mesto, ktoré vstrebáva prínosy plynúce z globálneho prostredia.

⁴ Joint Chapter for the Vienna - Bratislava Region : Background report [citované 1.4.2009]. Dostupné na: <http://www.bratislava.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=700000&id=78935&query=priechodov&p1=51737>

Analýza nových vývojových trendov regionálních struktur smerom k európskym metropolitným priestorom, ukázala komplikovanosť ich vnútornej identity, vnútornej logiky ich vývoja, ale i kontext so široko chápanými globálnymi a integračnými procesmi.

Metropoly sa stávajú pólmi rastu, ktoré vytvárajú „trickle-down“ vplyv na rozvoj širokého zázemia. Funkčná integrácia regiónu ako metropolitného regiónu prispieva k územnej súdržnosti oveľa viac ako intervencie zamerané/orientované na odstraňovanie priestorových disparít prostredníctvom sociálneho pridelovania a/alebo prilákania veľkých investorov prostredníctvom finančných stimulov.

Literatúra

- [1] Blotevogel, H. H., 2006: _ metropolregion Rhein-Ruhr. In: *Gographische Rundschau*, 58, pp. 28 – 36.
- [2] Burgess, E. ., 1925: The Growth of the City. In: *Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. eds.: The City: Suggestions of Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 47-62.
- [3] Colby, C. C., 1933: Centrifugal and Centripetal Forces in Urban Geography. In: *Annals of the Association of American Geographers* 23, č. 1, str. 1-20
- [4] Dear M., Flusty, S., 1998: Postmodern Urbanism. In: *Annals of the Association of American Geographers* 88, č. 1, str. 50-72.
- [5] Diez, J. R., 2002: Metropolitan Innovation Systems - a comparison between Barcelona, Stockholm and Vienna. In: *International Regional Science Review*, Vol. 25, No. 1, 63-85
- [6] Doxiadis, C. A.: *Ekistics. An Introduction to the Science of Human Settlements*. London: Hutchinson, 1969
- [7] Dummeler, P., 2002: The European Metropolitan Region of Zurich – A Cluster of Economic cluster? Dortmund: ERSA Conference.
- [8] Gottman, J. 1961: *Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*. New York: The Twenties Century Fund, 1961
- [9] Hall, P., Pain, K., 2006: *The Polycentric Metropolis, Learning from Mega-city Regions in Europe*. London: Earthscan, Sterling.
- [10] Heinrich C., 2001: *Metropolitan Information Producers and Services and their Relevance to Innovation Theory*. Eindhoven: Conference on The Future of Innovation Studies.
- [11] Ivanička, K., Ivaničková, A., 2007: *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: VSEaMVS, ISBN 978-80-89143-46-7.
- [12] Krätke, S. 2007: Metropolisation of the European Economic Territory as a Consequence of Increasing Specialisation of Urban Agglomerations in the Knowledge Economy European Planning. In: *Studies Vol. 15, No. 1*, January 2007. ISSN 0965-4313 print=ISSN 1469-5944 online=07=010001-27, s. 2 – 27.
- [13] Lundall, B., Johnson, B., 1994: The Learning Economy. In: *Journal of Industrial Studies*. 1(2), 1994 s.23-42. Zdroj: Dostupné z <http://ideas.repec.org/p/aal/abbswp/98-2.html>
- [14] Novák, J., 2004: *Časoprostorová mobilita obyvateľ a štruktúrované prostredie metropolitní oblasti*. Magisterská práca. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha.
- [15] Ouředníček, M., 2000: Teorie vývojových stádií měst a diferenciální urbanizace. In: *Geografie – Sborník České geografické společnosti* 105, č. 4, str. 361-369.
- [16] Pospíšilová, K., 2009: *Bratislavský metropolitný región – rozvojový kontext*. Bratislava: EU v Bratislave, DP.

- [17] Reháč, Š., 2009: Akademické podnikanie a univerzitné spin off firmy. In: Prípadová štúdia sektora IKT v bratislavskom regióne, Verejná správa a spoločnosť, UJPS Košice, ISSN 1335-7182, rukopis.
- [18] Šipikal, M., Ivaničková, A., 2009: Metropolitné regióny v znalostnej ekonomike. In: *Region Direct*, roč. 2, č. 1. ISSN 1337-8473.
- [19] Wolfe, D., 2002: *Social Capital and cluster development in learning regions*. In: Holbrook A. Wolfe D.: *Knowledge, Clusters and Learning Regions*, Kingston: School of Policy Studies, Queen's University.
- [20] Znalostne intenzívne služby podnikom (KIBS) – cesta z fragmentovanosti inovačných systémov metropolitných regiónov? Dlhodobá vízia slovenskej spoločnosti bola vypracovaná v rámci projektu Vízia a stratégia slovenskej spoločnosti schváleného vládou SR uz. č. 906 z 25. októbra 2006.

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0760/09: Regionálna politika Európskej únie a implikácia na regionálne disparity Slovenska.

BRNĚNSKÁ PŘÍMĚSTSKÁ OBLAST: PŘÍKLAD JEJÍHO VYMEZENÍ

BRNO SUBURBAN AREA: DELIMITATION EXAMPLE

RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.

ING. LUCIE SYNKOVÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: kunc@econ.muni.cz, lucie.synkova@seznam.cz*

Anotace

Brněnská aglomerace, resp. městský funkční region je postižen, podobně, i když v menším měřítku než pražská metropolitní oblast, projevy suburbanizace, které se výrazněji projevíly po roce 1990, vystupňovaly se do dnešní doby a zdaleka ještě nedosáhly vrcholu. Interakce mezi jádrem regionu a jeho zázemím, v jejichž důsledku vznikají i procesy suburbanizace, jsou jedním ze základních předpokladů pro vymezení a identifikaci takového regionu. Vymezením příměstské oblasti Brna vně katastrálních hranic města, na základě vybraných kritérií, se zabývá tento příspěvek.

Klíčová slova

denní urbánní systém, suburbanizace, vymezení, město Brno

Annotation

Brno agglomeration or more precisely Brno daily urban system is impacted on suburbanization, similarly to Prague metropolitan area, but in smaller criterion. Suburbanization expressions proved to be strongly from 1990 onwards, has escalated nowadays and hasn't been finished yet. Interaction between core and hinterland which results in suburbanization processes are one of the basic preconditions for delimitation and identification of such region. The contribution is related to delimitation of Brno suburban area outside the city borders on the basis of selected criterions.

Keywords

Daily Urban System, Suburbanization, Delimitation, Brno City

JEL classification: R14, R52, R 23, Z13

1. Úvod

Suburbanizace je společenský a prostorový fenomén, který v 90. letech 20. století naplno zasáhl i Českou republiku. Samotné slovo suburbanizace je odvozeno z anglického *suburb*, do češtiny překládaného jako předměstí či okraj města. Suburbanizace by se tedy dala velmi volně označit jako růst předměstí. Obecně řečeno termín suburbanizace označuje proces přesunu obyvatel, bydlení či komerčních aktivit z městského jádra do jeho okolí. Tento proces prakticky způsobuje rozšiřování území města (území městského charakteru) do okolní volné krajiny, kdy buďto dochází k výstavbě zcela nových rezidenčních a komerčních areálů nebo se nová výstavba „nabaluje“ kolem původních venkovských obcí v blízkosti větších měst.

Skutečné projevy suburbanizace v masové podobě nastávají od druhé poloviny 20. století v okolí prakticky všech amerických velkoměst¹. Jsou to právě USA, kde suburbanizace a její důsledky dosáhly svého vrcholu a kde vznikaly první vědecké práce (např. Jacobs, 1961), které se touto problematikou zabývaly a které se snažily najít řešení pro problémy s ní spojené. V druhé polovině 20. století dochází k nástupu suburbanizace i v Evropě, avšak s odlišným projevem než v USA. Jde především o stabilnější a hustější sídelní strukturu (návaznost na původní osídlení), potřebu poválečné obnovy měst, větší tradici územního plánování a obecně jiný vztah obyvatel k půdě. K suburbanizaci na evropském kontinentě tedy dochází v menší míře, méně živelně a lze se jí snad i úspěšněji bránit. Velké množství nejen negativních důsledků suburbanizace shrnuli ve své práci např. Nuisl a Couch (2007).

I v meziválečném Československu již docházelo k projevům suburbanizace. Po druhé světové válce byl svobodný rozvoj měst narušen v důsledku státní politiky vyjádřené postupně tzv. střediskovou soustavou osídlení a stagnací či úpadkem sídel v zázemí velkých měst. V obcích chátral domovní fond i technická infrastruktura a mladí obyvatelé odcházeli do větších měst, především do nových panelových sídlišť vznikajících také především v předměstských čtvrtích. Zařízení občanské vybavenosti (např. školy a školky) byla v řadě případů rušena. V některých obcích byl domovní fond částečně obnovován díky rozvoji chalupaření (upraveno podle Ouředníček et al., 2008).

Již v polovině 80. let chápe Musila et al. (1984: 33) suburbanizaci jako tu „*fáze suburbanizačního procesu, kdy stagnuje nebo ubývá počet obyvatel jádrového města, případně jeho centrální části, zatímco růst počtu obyvatel se největší měrou soustřeďuje v obcích příměstské zóny*“. Podobně pak ve stejném období chápe suburbanizaci Van der Berg et al. (1982), přičemž vyčleňují dnes všeobecně známé fáze ve vývoji měst a osídlení (urbanizace, suburbanizace, de(s)urbanizace a reurbanizace).

K masové suburbanizaci na území České republiky tak začíná docházet až po roce 1989. Významným impulsem bylo navrácení půdy do soukromých rukou v rámci restitucí a postupný růst životní úrovně středních vrstev. Jak uvádí Sýkora (2002a), k suburbanizaci dnes dochází výstavbou v lokalitách oddělených od kompaktního města rozsáhlejšími neurbanizovanými prostory. Tyto prostory ovšem můžeme i v podmínkách ČR, kde je „*striktně*“ odlišována administrativní hranice města od venkovského prostředí, nalézt nejen v zázemí, ale i v okrajovém (často venkovském) prstenci uvnitř administrativních hranic města. Město tak prorůstá bez ohledu na administrativní hranice a často nelze přesně určit skutečný počet obyvatel – typická aglomerovaná území u řady světových metropolí.

V České republice je dlouhodobě největší pozornost věnována pražskému metropolitnímu regionu (Kostecký, 2005; Ouředníček et al., 2006), brněnské aglomeraci (Muliček, 2002, 2007) či suburbanizačním procesům v širším projevu i prostorovém kontextu (Sýkora et al., 2002; Hnilička, 2005; Maier et al., 2007; Ouředníček et al., 2008). Cílem příspěvku je, na základě zvolených kritérií, vymezit území, ve kterém se v příměstské zóně města Brna odehrávají suburbanizační procesy, a to cíleně pouze vně katastrálních hranic města. Dále pak poukázat vybrané konkrétní prostorové aspekty zjištěných suburbanizačních procesů.

¹ Za počátky soudobé suburbanizace se považuje odchod londýnské buržoazie do zázemí města v 18. století (Ouředníček et al., 2008).

2. Metodické vymezení příměstské oblasti vně katastrálních hranic

Pro vymezení prostoru, ve kterém se v okolí města Brna odehrávají suburbanizační procesy, byla zvolena čtyři kritéria. Tato kritéria byla sledována u obcí Jihomoravského kraje a hranice Jihomoravského kraje byly brána i jako maximální hranice sledovaného území.

Kritéria použitá k vymezení zázemí města Brna vně jeho katastrálních hranic:

1. Časová dostupnost centra Brna z centra dané obce do 30 minut osobním automobilem.
2. Dvacet pět procent a více ekonomicky aktivních obyvatel vyjíždějících z dané obce za prací do Brna.
3. Minimální hodnota 50 obyvatel kumulovaného salda migrace v letech 1998 až 2007 ve sledované obci.
4. Minimální počet 25 dokončených bytů v letech 1998 až 2007 ve sledované obci.

Kritérium 1: časová dostupnost

Vzhled k dominantnímu postavení IAD a k enormní obtížnosti analýzy dat o časové dostupnosti obcí hromadnou dopravou, byla jako první kritérium pro vymezení zázemí města Brna stanovena hranice **30 minut časové dostupnosti centra Brna** (chápáno jako Hlavní nádraží) **IAD z center jednotlivých obcí Jihomoravského kraje**. Pro získání potřebných dat byl použit webový plánovač tras Viamichelin². Metodický přístup zvolen dle Maier et al. (2007).

Kritérium 2: dojíždka za prací

Zde využíváme jediná dostupná data, výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2001³. Nejprve je sledován směr nejsilnějšího vyjíždějícího pracovního proudu u obcí Jihomoravského kraje. U obcí, ze kterých tento proud směřuje do Brna, je dále hodnoceno splnění druhého kritéria, a to **minimální hranice 25% vyjíždějících z ekonomicky aktivních obyvatel dané obce**. Metodický přístup zvolen dle Maier et al. (2007).

Kritérium 3: Kumulované saldo migrace

Při hodnocení suburbanizačních procesů v zázemí města Brna nelze opominout také migrační proudy (viz např. již Musil et al. 1984). Jako třetí kritérium bylo tedy sledováno **kumulované saldo migrace v letech 1998 až 2007**⁴. Vzhledem k tomu, že se jedná o desetileté období, nebylo požadováno pouhé kladné saldo migrace, ale byla stanovena **hodnota salda migrace na 50 a více obyvatel**.

Kritérium 4: Počet dokončených bytů

Jako čtvrté kritérium byl použit celkový **počet dokončených bytů v obcích v letech 1998 až 2007**⁵, minimální hranicí pro splnění kritéria bylo **25 dokončených bytů**. I když jsme si vědomi, že kromě residenční suburbanizace se v zázemí velkých měst projevuje také velmi silná komerční suburbanizace (nákupní centra, logistické a průmyslové areály apod.), druhý typ vzhledem k obtížnosti statistického vyhodnocení zde metodicky neuvažujeme.

² <http://www.viamichelin.com/viamichelin/int/tpl/hme/MaHomePage.htm>

³ ČSÚ. *Dojíždka za prací a do škol v Jihomoravském kraji (na základě výsledků SLDB 2001)*. Dostupný na WWW: <http://www.brno.czso.cz/xb/edicniplan.nsf/p/13-6231-04>

⁴ ČSÚ. *Územní změny, počty obyvatel, narození, zemřelí, stěhování (1971-2007)*. Dostupný na WWW: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm

⁵ ČSÚ. *Dokončené byty v obcích Jihomoravského kraje v letech 1998 až 2007 (v územní struktuře obcí k 1. 1. 2007)*. Dostupný na WWW: [http://www.brno.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/dokoncene_byty_v_obcich_jihomoravskeho_kraje_v letech_1998_az_2007_\(v_uzemni_strukture_obci_k_1_1_2007\)](http://www.brno.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/dokoncene_byty_v_obcich_jihomoravskeho_kraje_v letech_1998_az_2007_(v_uzemni_strukture_obci_k_1_1_2007))

3. Výsledky vymezení příměstské oblasti vně katastrálních hranic

Tato část vychází z metodologického postupu uvedeného v předchozí kapitole a přináší konkrétní výsledky vymezení prostoru, ve kterém se v zázemí Brna odehrávají suburbanizační procesy vně astrálních hranic.

Kritérium časové dostupnosti splnilo v Jihomoravském kraji celkem 178 obcí. Prostorové rozložení těchto obcí je viditelnější při pohledu na obrázku č. 1, který obsahuje kartogram s hranicemi obcí, ze kterých je centrum Brna dosažitelné do 30 minut. Z kartogramu je možné vidět, že výše uvedená hranice paprskovitě vybíhá podél dálničních tahů D1 na Prahu a Vyškov, D2 na Břeclav a rychlostní komunikace R52 do Pohořelic. Z celkového počtu 178 obcí splňujících kritérium bylo 10 obcí dosažitelných z centra Brna do 15 minut (obce Modřice, Moravany, Nebovidy, Ostopovice, Podolí, Popovice, Rajhrad, Šlapanice, Želešice a Holubice).

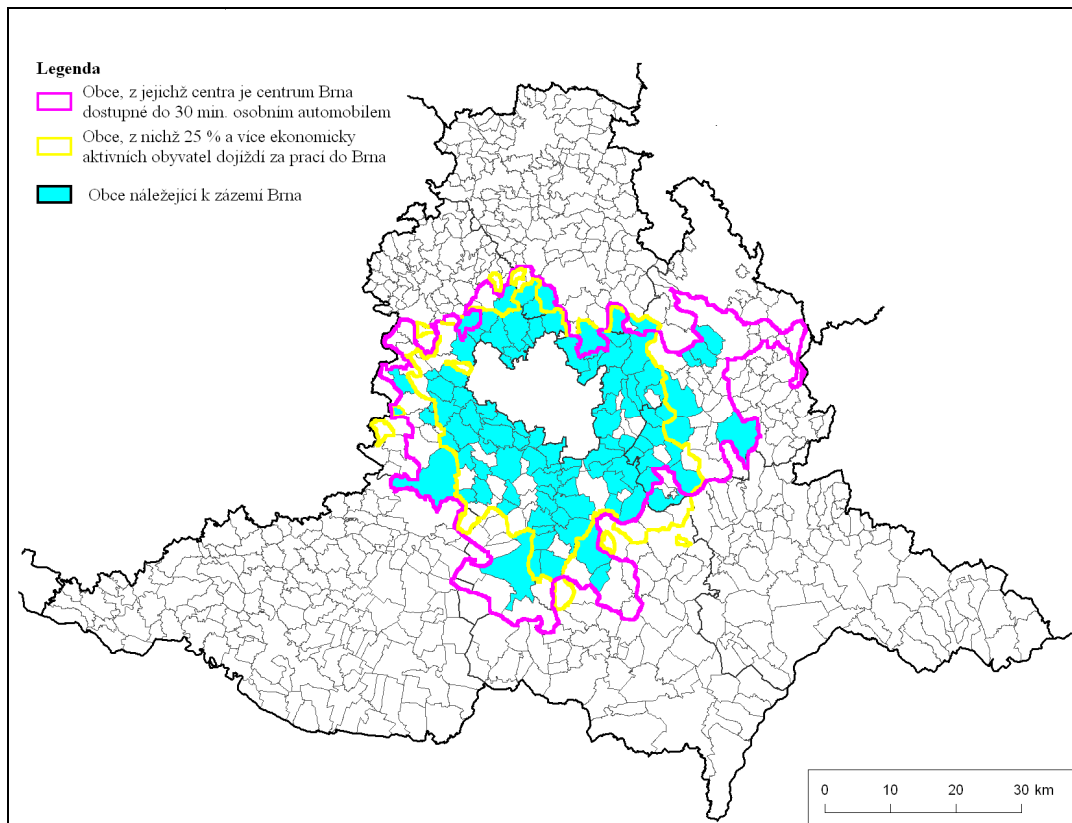
Kritérium dojížděky za prací splnilo 126 obcí, z toho u 15 obcí překročil podíl vyjíždějících ekonomicky aktivních obyvatel hranici 50 % (jednalo se o obce Bílovice nad Svitavou, Kobylnice, Lelekovice, Ochoz u Brna, Ostopovice, Podolí, Popovice, Rajhradice, Rebešovice, Rozdrojovice, Řícmanice, Šlapanice, Troubsko, Tvarožná a Velatice). Obce splňující druhé kritérium jsou vyznačeny na obrázku č. 1 společně s již zmíněnou časovou dostupností. Je patrné, že zázemí Brna vymezené dle dojížděky za prací je znatelně užší než zázemí dle časové dostupnosti. Zejména na Vyškovsku jsou díky dálnici D1 dobře časově dostupné obce, které však nemají dostatečně silné pracovní vazby na Brno. V některých případech jsou naopak na Brno pracovními vazbami vázány obce, u kterých je překročena 30 minutová hranice dostupnosti IAD.

Na základě hodnocení prvního a druhého kritéria bylo možné z dalších analýz vyřadit celé správní obvody ORP Boskovic, Břeclavi, Hodonína, Kyjova, Mikulova, Veselí nad Moravou a Znojma, protože žádná z obcí v jejich obvodu nesplnila ani jedno z prvních dvou kritérií. Celé správní obvody těchto obcí leží příliš daleko od Brna a nejsou s ním spojeny dostatečně silnými pracovními vztahy, i když je pravděpodobné, že by v nich některé obce další kritéria splnily. Ilustrativní mapka správních obvodů ORP Jihomoravského kraje viz níže.

Kritérium kumulovaného salda migrace 50 a více obyvatel za období 1998 až 2007 dosáhlo ve sledovaných zbylých správních obvodech ORP (tedy ORP Blanska, Bučovic, Hustopeč, Ivančic, Kuřimi, Pohořelic, Rosic, Slavkova u Brna, Šlapanic, Tišnova, Vyškova a Židlochovic) celkem 130 obcí. Nejvyšších kumulovaných sald migrace dosáhly obce Bílovice nad Svitavou (1026 obyv.) a Kuřim (1137 obyv.), více než 500 obyvatel získaly ještě obce Černá Hora, Modřice, Moravany, Sokolnice, Šlapanice a Troubsko. Výraznějších záporných hodnot kumulovaného salda migrace (méně než -51 obyvatel) dosáhly obce Adamov, Kupařovice, Vyškov a Zbýšov. Většina obcí se pohybovala v rozmezí hodnot od 0 do 149 obyvatel.

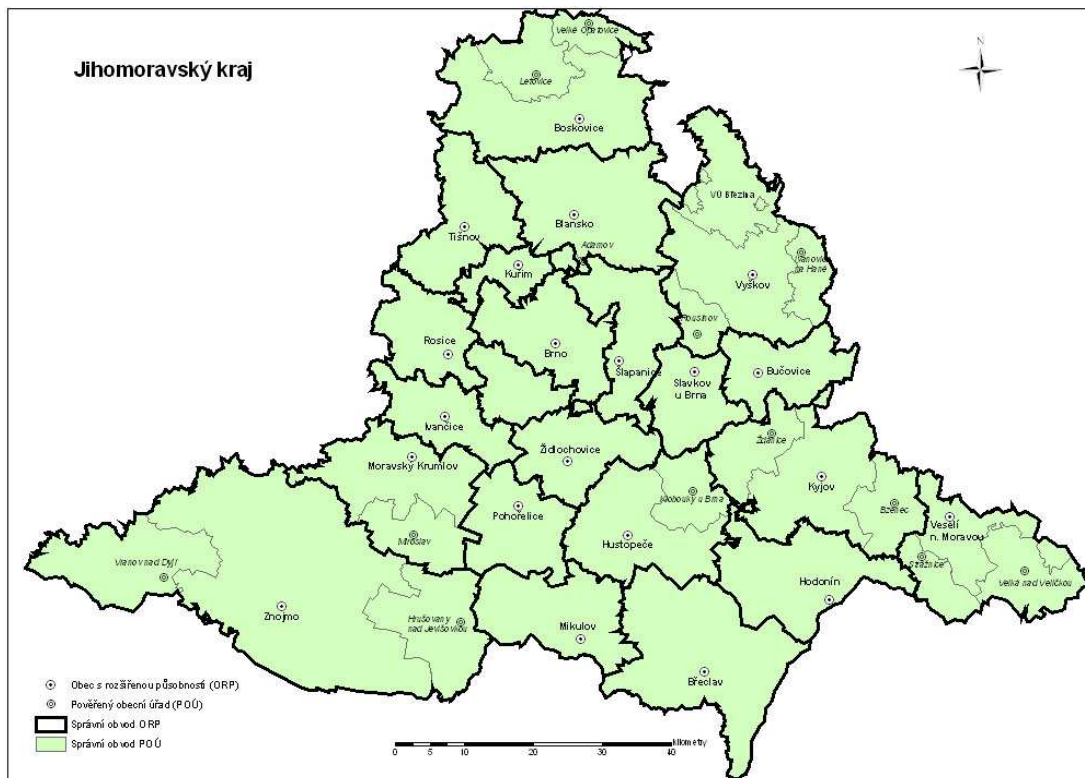
V analyzovaném území splnilo **kritérium počtu dokončených bytů** 123 obcí. Z toho více než sto nových bytů bylo postaveno ve 27 obcích (tento počet zahrnuje všech dvanáct obcí třetího stupně) a více než 500 bytů vzniklo v čtyřech obcích (Blansku, Bílovicích nad Svitavou, Kuřimi a Vyškově). Je zajímavé, že Vyškov, který patřil mezi migračně neztrátovější obce, se stále řadí mezi obce s nejintenzivnější bytovou výstavbou.

Obr. 1: Příměstská (suburbánní) oblast města Brna vně jeho hranic

Zdroj: ČSÚ, www.viamichelin.cz, vlastní výpočty.

Obr. 2: Správní obvody ORP Jihomoravského kraje

Zdroj: <http://www.czso.cz>

4. Zhodnocení a závěr

Z provedených analýz vyplynulo, že nejvíce obcí zahrnutých dle uvedených kritérií do zázemí města Brna se nachází ve správních obvodech ORP Kuřim (9 z 10 obcí), Šlapanic (33 ze 40 obcí) a Židlochovic (16 z 24 obcí), tedy z obvodů bezprostředně hraničících s Brnem. Poměrně hodně obcí dosáhlo požadovaných hodnot ještě na území ORP Rosic (10 z 24 obcí) a Slavkova u Brna (11 z 18 obcí).

Uvedené výsledky ukazují, že by nebylo správné jednoduše ztotožnit suburbanizační zázemí Brna s okresem Brno-venkov, jak by se možná nabízelo. V ORP Ivančice, Pohořelice a Tišnov, které se v okrese Brno-venkov ze správního členění nachází, k rozvoji rezidenční suburbanizace téměř nedochází a celý proces naopak na východě (poblíž Slavkova u Brna) přesahuje hranice okresu. Možnou příčinou tohoto vývoje může být horší dostupnost Ivančic a Tišnova individuální automobilovou dopravou, v případě Pohořelic jejich celkem nedávné přiřazení k okresu Brno-venkov. Ze Slavkova u Brna je naopak díky dálnici D1 do Brna mnohem snadnější a rychlejší přístup a také zde mohou hrát roli silnější historické vazby Slavkova k Brnu. Na obrázku č. 1 je tedy znázorněno zázemí města Brna vně jeho katastrálních hranic tak, jak bylo vymezeno v této analýze.

Literatura

- [1] HNILIČKA, P. (2005): *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: Era vydavatelství, 131 s.
- [2] JACOBS, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage, 458 s.
- [3] KOSTELECKÝ, T. (2005): *Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002: Patterns, Trends, and the Relation to Suburbanization and its Socio-Spatial Patterns*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 104 s.
- [4] MAIER, K. et al. (2007): Dopravní dostupnost funkčních městských regionů a urbanizovaných zón v České republice. *Urbanismus a územní rozvoj*, X, 3, s. 75-80.
- [5] MULÍČEK, O. (2002): Suburbanizace v Brně a okolí. In: Sýkora, L. (ed.) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, s. 171-183.
- [6] MULÍČEK, O. (2007): Prostorové aspekty současného vývoje brněnské maloobchodní sítě. *Urbanismus a územní rozvoj*, Brno: Ústav územního rozvoje, X, 6, s. 14-20,
- [7] NUISSL, H., COUCH, C. (2007): Lines of Defence: Policies for the Control of Urban Sprawl. In: Couch, C. (ed) *Urban Sprawl in Europe: Landscapes, Land-use Change and Policy*. Oxford: Blackwell Pub (edice Real estate Issues), s. 217-242.
- [8] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. (2008): *Suburbanizace.cz*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, PřF UK, 96 s.
- [9] OUŘEDNÍČEK, M. et al. (2006): *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2006. 159 s.
- [10] SÝKORA, L. (2002a): Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost. In: Sýkora, L. (ed.) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, s. 9-21.
- [11] SÝKORA, L. et al. (2002b): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 191 s.

- [12] VAN DEN BERG, L. et al. (1982): *A Study of Growth and Decline. Urban Europe*. Vol. 1. Oxford: Pergamon Press, 162 s.

Poděkování: Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu GA AV č. IAA301670901 "Časoprostorová organizace denních urbánních systémů: analýza a hodnocení vybraných procesů."

MOŽNOSTI POUŽITÍ MALOOBCHODNÍ FUNKCE SÍDEL PRO HODNOCENÍ JEJICH POSTAVENÍ V HIERARCHII SÍDELNÍHO SYSTÉMU ČESKÉ REPUBLIKY

OPTIONS OF THE USE OF SEATS RETAIL FUNCTION FOR EVALUATION OF THEIR POSITION IN THE HIERARCHY OF THE CZECH SETTLEMENT SYSTEM

MGR. VLADAN HRUŠKA

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika

e-mail: hvladan@seznam.cz

Anotace

Příspěvek se snaží zhodnotit dle lokalizace širokosortimentních maloobchodních jednotek zahraničních řetězců ve střediscích České republiky jejich maloobchodní funkci. Účelem článku je upozornit na maloobchodní funkci středisek a na její vliv v utváření centrality sídel ČR. Maloobchodní funkce sídel byla hodnocena na základě databáze, která shromažďuje vybavenost sídel České republiky širokosortimentními maloobchodními jednotkami (diskonty, supermarkety a hypermarkety) zahraničních řetězců. Výsledky zkoumání upozorňují na velkou vzájemnou diferenciaci hodnot maloobchodní, pracovní i obytné funkce sídel, proto při studium střediskovosti sídel musíme vzít v potaz všechny tyto základní funkce a nejen ty, pro která jsou dobře dostupná data.

Klíčová slova

širokosortimentní nadnárodní maloobchodní řetězce, obslužná funkce, střediskovost, Česká republika

Annotation

The paper tries to evaluate retail function of the Czech centres according to the localisation of the fast moving consumer goods (FMCG) units of transnational retail chains. Making a caution about the retail function and its influence on the seats' centrality is the purpose of this article. Retail function of seats is evaluated on the base of data about the localisation of FMCG units of transnational retail chains (discounts, supermarkets and hypermarkets). Results of the study draw attention to high differentiation among the values of retail, work and residence function of Czech seats. Hence, in the centrality studies, we have to take in account all these functions and not only those ones, for which the data are well accessible.

Key words

transnational FMCG retail chains, service function, centrality, Czech Republic

JEL classification: R1

Úvod

Otázka vymezení nodálních regionů doprovází regionální geografii již od dob jejího vzniku. Samotný proces vymezení funkčních regionů spočívá ve dvou základních krocích – vymezení střediska, které vyvíjí impulsy strukturující celý region, a pak samotné zázemí, které tyto impulsy absorbuje. Nebo, jak uvádí M. Hampl (1987), region musí být ohraničen tak, aby se v něm odehrávala nejpodstatnější forma územní dělby práce. Vzhledem k tomu, že hranice mezi jednotlivými regiony nikdy nebude ostrá a navíc bude i nadále rozmazávána rostoucí mobilitou obyvatelstva, která již dříve vedla k přechodu od statické formy systému osídlení k dynamické a dále k organické (M. Hampl 2005), bude otázka vymezení jak středisek, tak jejich zázemí stále více komplikovanější. Nicméně, nebo možná právě proto, studium zákonitostí utváření středisek a strukturace sídelního systému či prostoru vůbec stále pokračuje, základy k tomu byly položeny již v roce 1826 J. H. von Thünenem (H. Heineberg 2007), na jehož práci navázal svou teorií (modelem) centrálních míst W. Christaller (1933), na který navázala řada dalších vědců (mj. A. Lösch 1944, F. Perroux 1950, J. R. Boudeville 1966 aj., všichni citovaní v J. Blažek, D. Uhlíř 2002).

Střediska vymezená pro analytické účely v nejrůznějších regionálně-geografických pracích bývají určena pomocí určité mezní hranice rozdělující středisková a nestředisková sídla. Při použití statistických dat se často centralita daného sídla odvozuje od jeho populační velikosti s předpokladem, že rostoucí počet obyvatel nese s sebou i odpovídající nárůst pracovní i obslužné funkce sídla. Ve skutečnosti však počet obyvatel sídla neindikuje jeho polohu v sídelní hierarchii. Dvě populačně stejně velká sídla se v jejich centralitě mohou významně lišit v závislosti na jejich hierarchickém postavení v sídelním systému. B. S. Martin a kol. (2000) rozlišují městská centra do tří skupin.

1. města, jejichž funkce výrazně překračuje počet obyvatel a které se tak stávají významnými centry pro rozsáhlé venkovské zázemí
2. města, která pokrývají poptávku pouze obyvatel města, ne zázemí.
3. města s nízkou funkcí neodpovídající počtu obyvatel, obvykle v dojíždčkovém zázemí měst.

Proto je třeba zabývat se středisky v jejich funkčním kontextu, aby byl zhodnocen jejich vliv na zázemí. Jaké procesy vyjadřují vliv a tedy i sílu, se kterou střediska působí na své zázemí? Jednou z možností je denní dojíždka za prací a službami. Jak uvádí M. Hampl (1987), právě tyto druhy mobility obyvatelstva jsou těmi nejfrekventovanějšími regionálními procesy. Z důvodu chybějících statistických dat je však hodnocení centrality sídel omezeno zpravidla jen na pracovní dojíždku. Chybějící statistická data o dojíždce za službami by však neměly být důvodem, proč je vymezení obslužných středisek a následně i obslužných regionů v českém regionálně-geografickém výzkumu opomíjeno.

Vždyť poslední práce zabývající se komplexním popisem středisek dle jejich obslužné funkce na současném území České republiky byla uvedena před více než dvaceti lety (J. Maryáš 1988), který vytvořil kategorizaci středisek na základě jejich vybavenosti maloobchodem. Poslední relevantní práce tak vznikla v době, kdy vlivem působení nástrojů plánované ekonomiky bylo rozložení služeb (ať už obchodních, administrativních apod.) mnohem rovnoměrnější než v dnešní době, kdy působením struktur kapitalismu dochází k nerovnoměrné akumulaci zdrojů.

Zanedbáváním studia a hodnocení obslužné funkce středisek opomíjíme důležitou sféru života dnešní společnosti i přesto, že její konzumní chování narůstá na rozměru a stává se

koníčkem a nejlepší kratochvílí všedních i víkendových dnů. Obhajoba tohoto opomíjení předpokladem, že velikost obytné funkce daného střediska určuje i velikost funkce obslužné se zdá být lichá, jak bude odhaleno dále.

Účelem článku není návrh nových přístupů, jak hodnotit obslužnou funkci, příspěvek se zaměřuje jen na popis jednoho ze segmentů obslužné funkce – maloobchodní vybavenosti – v kontextu České republiky, který v rámci obslužné funkce sídla hraje významnou roli. Cílem článku je také porovnání maloobchodní funkce středisek České republiky s funkcí pracovní a obytnou a zhodnocení variability ve velikosti maloobchodní funkce v závislosti na postavení sídla v hierarchii sídelního systému. Autor článku doufá, že příspěvek by mohl posloužit k rozprosdění vědecké diskuze, jak přistupovat k určení obslužné funkce středisek tak, aby byl nahrazen handicap nedostatku statistických dat a geografický výzkum by tak v tomto směru již dále nebyl opomíjen.

Příspěvek se snaží potvrdit či vyvrátit následující hypotézy:

- *Vybavenost středisek maloobchodními jednotkami zahraničních řetězců je závislá na jejich poloze v sídelním systému a na kupní síle obyvatelstva.*
- *Maloobchodní funkce střediska respektuje vztahovou provázanost sídelního systému více než jeho obytná funkce.*
- *Maloobchodní funkce více odpovídá obytné funkci sídla než jeho pracovní funkce.*

Maloobchodní funkce a její význam pro centralitu sídel

Vybavenost sídla maloobchodními jednotkami prakticky rozhoduje o velikosti obslužné funkce daného sídla, funguje zde velice silný vztah mezi maloobchodní sítí a sídlem, vybavenost sídla maloobchodem velice silně ovlivňuje jeho přitažlivost a význam a naopak. Čím větší je sídlo, tím více maloobchodních jednotek i jejich druhů sídlo obsahuje (Szczyrba 2000, 2006). Kupní síla obyvatelstva, jak se zdá, hraje v transformační fázi české maloobchodní sítě jen „dočasnou“ roli. Po obsazení nejatraktivnějších center dojde i k obsazení center ležících níže v sídelním systému nezřídka vyznačujících se nižší kupní silou místního obyvatelstva. V současné době kdy se území České republiky pozvolna blíží ke stavu nasycení jednotkami maloobchodních řetězců, jsou stále více preferovány dosud méně obsazená menší střediska, čemuž se přizpůsobují i maloobchodní formáty (Skála 2009) – v menších střediscích se prosazují především plošně menší diskontní prodejny či supermarkety, pokud do menších sídel expandují i sítě hypermarketů, jejich jednotky mají menší prodejní plochu (INCOMA GfK 2009 b).

Pro účely příspěvku, který se snaží využít lokalizace maloobchodních jednotek zahraničních řetězců pro popis střediskovosti, je klíčovým předpokladem a mechanismem utvářející centralitu sídel, jejich difúze sídelní hierarchií shora dolů, jak co se týče jejich kvality (formátu) tak i kvantity (počtu) prodejen. Stručně řečeno – na lokalizaci maloobchodních prodejen má primární vliv jen atraktivita sídla (tedy jeho postavení a význam v sídelním systému), sekundárně (a dočasně) pak i kupní síla obyvatelstva v místě.

Samozřejmě, že do lokalizačního rozhodnutí zasahovalo více faktorů, předpokládejme však, že síť zahraničních řetězců se rozšiřovala bez ohledu na původní, atomizovanou maloobchodní síť České republiky (tj. maloobchodní síť charakteristickou pro 1. pol. 90. let 20. století, Z. Szczyrba 2006). Při obsazování středisek zahraniční řetězce nerespektují resp. nerespektovali místní maloobchodní síť z přesvědčení, že sami působí jako kvalitativní (co se týče cen, variability sortimentu, pohodlí nakupování, marketingové pozice apod.) nástavba

maloobchodní síť daného sídla, díky které tyto řetězce vytlačí méně konkurenceschopné prodejny. Při lokalizaci jejich maloobchodních jednotek tak role konkurenčních „českých“ prodejen hraje jen minimální roli. Předpokládáme také, že místní specifické podmínky (cena půdy, restrikce v územním plánování, místní bariéry vznikající působením odporem občanů k výstavbě prodejen apod.), hrají v lokalizačním rozhodování sekundární roli.

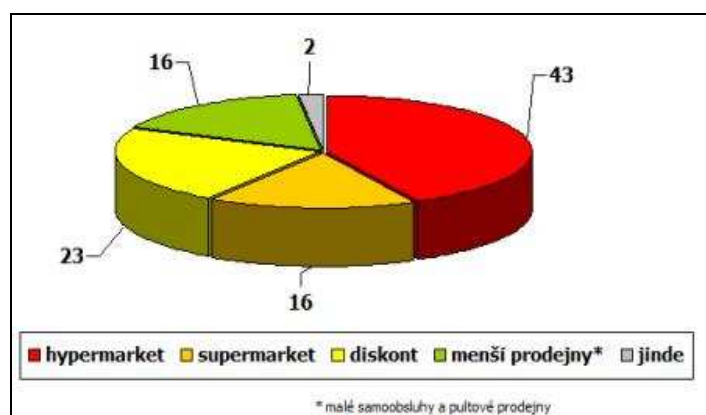
Data, metody

Nezbytným bodem tohoto příspěvku je určení velikosti maloobchodní funkce sídla. Zde pracujeme s následujícím předpokladem:

- Kvalita a kvantita širokosortimentních zahraničních maloobchodních jednotek v sídle charakterizuje i velikost jeho maloobchodní funkce.

Vybavenost sídla zahraničními maloobchodními jednotkami je obrazem jeho celkové vybavenosti. Diskonty, supermarkety a hypermarkety lokalizované v daném sídle zrcadlí a reprezentují jeho celkovou vybavenost a reflektují poptávku ze strany obyvatelstva střediska i jeho zázemí. Maloobchodní funkce sídla určena počtem takových prodejen je reprezentativní pro popis postavení sídla v sídelní hierarchii, protože jak dokazují průzkumy společnosti INCOMA GfK diskontní prodejny, supermarkety a hypermarkety byly v roce 2009 z 82 % nejoblíbenějšími místy nákupu potravin v ČR (Obr. 1, INCOMA GfK 2009 b) a jejich tržní podíl (nejen co se týče potravin, ale celkového sortimentu) zde dokonce činil 92 % ze všech tržních formátů (Z. Skála 2009).

Obr. 1: Hlavní nákupní místo potravin obyvatel České republiky v květnu roku 2009

Převzato z: INCOMA GfK (2009 b)

Data

V příspěvku je hodnocena maloobchodní funkce sídel pomocí počtu širokosortimentních maloobchodních jednotek všech zahraničních řetězců v České republice. V tomto směru se jedná na konci roku 2008 o devět řetězců (viz Tab. 1). Zdrojem dat byly internetové stránky maloobchodních řetězců v prosinci 2008.

Tab. 1: Širokosortimentní zahraniční maloobchodní řetězce v České republice v roce 2008

Pořadí v rámci TOP 50*	Společnost	Tržby v mld. Kč	Počet prodejen	Kategorie
1.	TESCO STORES ČR, a.s.	47,0**	112 - Tesco hypermarket (60) Tesco supermarket (41) Tesco OD (6) Tesco Expres (5)	hypermarket supermarket hypermarket supermarket
2.	AHOLD CR, a.s.	44,0**	297 - Hypernova (58) Albert (239)	hypermarket supermarket
4.	KAUFLAND ČR, v.o.s.	37,0**	86	hypermarket
5.	GLOBUS ČR, k.s.	25,4	13	hypermarket
6.	PENNY MARKET, s.r.o.	20,0**	193	diskont
7.	BILLA, spol. s r.o.	18,5**	174	supermarket
8.	LIDL ČR, v.o.s.	17,5**	196	diskont
10.	PLUS-DISCOUNT, spol. s r.o.	14,0**	143	diskont
11.	SPAR Česká obchodní spol. s r.o.	13,0**	31 - Interspar (27) Spar (4)	hypermarket supermarket
celkem		236,4	1245	

* pořadí v rámci padesáti nejvýznamnějších obchodů resp. obchodních řetězců dle tržeb v ČR v roce 2008

** odhad INCOMA GfK

Zdroj: INCOMA GfK 2009 a, internetové stránky maloobchodních řetězců v prosinci 2008

Metody

Střediska maloobchodu tedy budeme dle J. Maryáše (1988) hodnotit na základě statických charakteristik – konkrétně budeme sledovat kvantitu i kvalitu maloobchodních jednotek na území ČR. Data o lokalizaci jednotlivých prodejen byla shromažďována za administrativní jednotky na úrovni obcí. Protože jsou však maloobchodní jednotky často lokalizované v suburbánních lokalitách za administrativní hranicí obce, která je hlavním zdrojem zákazníků, bylo přistoupeno k integraci těchto suburbánních lokalit s jádrem. Podobně bylo postupováno i v případech, kdy administrativní vymezení obcí je značně neorganické a nereflktuje reálné podmínky funkční provázanosti. V tomto směru došlo i k potvrzení některých M. Hamplm (2005) vymezených aglomerací (Beroun a Králův Dvůr, Chomutov a Jirkov, Mladá Boleslav a Kosmonosy, Ústí nad Labem a Trmice, Uh. Hradiště a Kunovice a Staré Město u Uh. Hradiště). Následně tedy bylo vymezeno 12 aglomerací:

- Beroun + Králův Dvůr, Brno + Modřice, Karlovy Vary + Jenišov, Mladá Boleslav + Kosmonosy, Olomouc + Velký Týnec, Ostrava + Havířov + Petřvald, Plzeň + Chotíkov + Třemošná, Praha + Čestlice + Hostivice + Jesenice + Roztoky + Říčany + Vestec, Ústí nad Labem + Trmice, Uherské Hradiště + Kunovice + Staré Město u Uherského Hradiště, Chomutov + Jirkov, Zlín + Otrokovice (v tabulkách dále budou tyto územní jednotky, s výjimkou posledně dvou jmenovaných dvojic, označeny jádrovým sídlem se zkratkou SUB).

Aby byl ohodnocen i význam prodejny v rámci maloobchodní funkce sídla, byla každému z druhů jednotek přiřčena váha odvozená z oblíbenosti jednotlivých formátů prodejen zjištěných INCOMA GfK (2009 b, viz. Obr. 1). Nejvýznamnější formát prodejen (hypermarket) dostal váhu jedna a od té byly proporcionálně dle oblíbenosti dopočítány váhy diskontů (0,53) a supermarketů (0,37). Součtem těchto součinů všech maloobchodních formátů v sídle a příslušných vah získáme maloobchodní vybavenost (dále MO vybavenost) sídla.

Protože podrobnější hodnocení z důvodu omezeného rozsahu tohoto článku si není možno dovolit, zabývat se budeme 52 nejvýznamnějšími středisky (co se týče počtu a kvality maloobchodních jednotek).

Tab. 2: MO vybavenost středisek ČR k 31.12.2008 širokosortimentními maloobchodními jednotkami zahraničních řetězců

Název střediska	Počet obyvatel	MO jednotky			MO vybavenost	Název střediska	Počet obyvatel	MO jednotky			MO vybavenost
		DS	SM	HM				DS	SM	HM	
Praha + SUB	1 269 351	52	108	29	96,52	Znojmo	34 759	2	2	4	5,80
Brno + SUB	374 893	9	40	14	33,57	Opava	58 807	2	2	4	5,80
Ostrava + SUB	398 351	9	16	13	23,69	Kroměříž	29 046	3	3	3	5,70
Plzeň + SUB	175 028	8	10	8	15,94	Česká Lípa	38 318	2	3	3	5,17
Liberec	100 914	5	8	7	12,61	Děčín	52 282	1	4	3	5,01
České Budějovice	94 936	5	8	6	11,61	Beroun + SUB	25 165	3	3	2	4,70
Olomouc + SUB	102 724	5	9	5	10,98	Kolín	31 104	3	3	2	4,70
K. Vary + SUB	52 135	5	4	6	10,13	Písek	29 972	3	0	3	4,59
Hradec Králové	94 497	3	4	7	10,07	Hodonín	25 687	2	1	3	4,43
Zlín + Otrokovice	94 398	4	7	5	9,71	Karviná	62 661	2	1	3	4,43
Ústí n. L. + SUB	98 492	6	3	5	9,29	Chrudim	23 374	3	2	2	4,33
Pardubice	89 892	4	4	5	8,60	Mělník	19 086	3	2	2	4,33
Most	67 438	6	2	4	7,92	Jablonec n. N.	45 254	3	4	1	4,07
Tábor	35 593	3	5	4	7,44	Havlíčkův Brod	24 668	3	1	2	3,96
Jihlava	51 143	3	5	4	7,44	Trutnov	31 039	3	1	2	3,96
U. Hradiště + SUB	38 045	3	4	4	7,07	Český Těšín	25 579	1	1	3	3,90
Třebíč	38 362	3	4	4	7,07	Žďár nad Sázavou	23 478	2	2	2	3,80
Frydek-Místek	59 007	3	4	4	7,07	Šumperk	27 754	2	2	2	3,80
Chomutov +Jirkov	70 820	6	2	3	6,92	Svitavy	17 177	2	2	2	3,80
Kladno	69 906	5	5	2	6,50	Hranice	19 305	2	2	2	3,80
Cheb	34 873	3	2	4	6,33	Náchod	20 824	2	2	2	3,80
Teplice	51 416	4	3	3	6,23	Břeclav	24 242	2	2	2	3,80
Přerov	46 503	3	4	3	6,07	Jičín	16 745	3	0	2	3,59
Příbram	34 496	3	4	3	6,07	Kopřivnice	23 172	2	1	2	3,43
Prostějov	45 378	2	5	3	5,91	Vsetín	27 759	2	1	2	3,43
M. Boleslav +SUB	50 227	4	2	3	5,86	Jindřichův Hradec	22 457	2	1	2	3,43

Zdroj: ČSÚ 2009; vlastní zdroje

Abychom však mohli provnat a zhodnotit maloobchodní funkci (MO funkce) sídla v závislosti na hierarchickém postavení daného sídla, je nutné data o této funkci uvést do kontextu s obytnou funkcí sídla. Maloobchodní funkci sídla vypočteme jako podíl MO vybavenosti sídla na celkové MO vybavenosti ČR (ta činila 703,27) v roce 2008, podobně vypočítáme i obytnou funkci. Pro další účely příspěvku je v Tab. 3 uvedena i pracovní funkce sídla vypočítána obdobným postupem, kde počítáme s počtem obsazených pracovních míst ve středisku v roce 2001.

Tab. 3: Maloobchodní, obytná a pracovní funkce středisek ČR

středisko	funkce v % na ČR			pořadí sídla v ČR			středisko	funkce v % na ČR			pořadí sídla v ČR		
	MO	obyt.	prac.	MO	obyt.	prac.		MO	obyt.	prac.	MO	obytná	prac.
Praha + SUB	13,72	12,13	14,24	1	1	1	Opava	0,82	0,56	0,71	27	17	13
Brno + SUB	4,77	3,58	4,37	2	3	2	Znojmo	0,82	0,33	0,38	27	32	30
Ostrava + SUB	3,37	3,81	3,58	3	2	3	Kroměříž	0,81	0,28	0,35	29	37	34
Plzeň + SUB	2,27	1,67	1,92	4	4	4	Česká Lípa	0,74	0,37	0,41	30	27	28
Liberec	1,79	0,96	1,05	5	6	9	Děčín	0,71	0,50	0,49	31	18	22
České Budějovice	1,65	0,91	1,25	6	8	6	Kolín	0,67	0,30	0,38	32	34	31
Olomouc + SUB	1,56	0,98	1,27	7	5	5	Beroun + SUB	0,67	0,24	0,23	32	45	57
Karlovy Vary + SUB	1,44	0,50	0,57	8	19	17	Písek	0,65	0,29	0,31	34	36	43
Hradec Králové	1,43	0,90	1,17	9	9	8	Karvina	0,63	0,60	0,53	35	15	20
Zlín + Otrokovice	1,38	0,90	1,20	10	10	7	Hodonín	0,63	0,25	0,34	35	43	36
Ústí n. L. + SUB	1,32	0,94	0,92	11	7	11	Chrudim	0,62	0,22	0,27	37	52	48
Pardubice	1,22	0,86	1,00	12	11	10	Mělník	0,62	0,18	0,20	37	64	67
Most	1,13	0,64	0,61	13	14	15	Jablonec n. N.	0,58	0,43	0,47	39	25	25
Jihlava	1,06	0,49	0,66	14	21	14	Trutnov	0,56	0,30	0,34	40	35	37
Tábor	1,06	0,34	0,39	14	30	29	Havl. Brod	0,56	0,24	0,30	40	47	44
Frydek-Místek	1,01	0,56	0,48	16	16	23	Český Těšín	0,55	0,24	0,17	42	44	78
Třebíč	1,01	0,37	0,37	16	26	32	Šumperk	0,54	0,27	0,34	43	39	35
Uh. Hradiště + SUB	1,01	0,36	0,42	16	28	27	Břeclav	0,54	0,23	0,34	43	49	38
Chomutov + Jirkov	0,98	0,68	0,55	19	12	18	Žďár n. S.	0,54	0,22	0,29	43	51	46
Kladno	0,92	0,67	0,61	20	13	16	Náchod	0,54	0,20	0,25	43	61	53
Cheb	0,90	0,33	0,32	21	31	40	Hranice	0,54	0,18	0,20	43	63	66
Teplice	0,89	0,49	0,48	22	20	24	Svitavy	0,54	0,16	0,19	43	70	71
Přerov	0,86	0,44	0,52	23	23	21	Jičín	0,51	0,16	0,22	49	74	60
Příbram	0,86	0,33	0,36	23	33	33	Vsetín	0,49	0,27	0,31	50	38	41
Prostějov	0,84	0,43	0,54	25	24	19	Kopřivnice	0,49	0,22	0,20	50	54	69
Ml. Boleslav + SUB	0,83	0,48	0,80	26	22	12	H. Hradec	0,49	0,21	0,26	50	57	52

Zdroj: vlastní výpočty, databáze POLYREG 2008

Tab. 3 nám tedy poskytuje potřebnou platformu pro hodnocení postavení sídel v hierarchii systému osídlení. Z tabulky jsou patrné poměrně výrazné odchylky pořadí daného střediska dle MO funkce od jeho pořadí dle obytné funkce v rámci ČR. Pokusme se je tedy dále analyzovat. 52 sídel uvedených v tabulce budou rozděleny do následujících tří skupin dle míry odlišnosti MO funkce od funkce obytné:

1. Sídla, jejichž postavení (resp. pořadí) v hierarchii MO funkce jsou výrazně vyšší než v hierarchii funkce obytné (tedy liší se o min. 7 míst) – v Tab. 3 zeleně vyznačená. Důvodem vyšší úrovně MO funkce sídel může být jejich relativně izolované postavení v sídelním systému, které podporuje koncentraci maloobchodních jednotek do nejvýznamnějšího jádra často výrazně venkovského regionu (Tábor, Třebíč, Cheb, Příbram, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Svítavy, Jičín a Jindřichův Hradec). MO funkce těchto izolovaných sídel může být zvýrazněna administrativní a správní důležitostí daného centra, jako je tomu v případě Karlových Varů a Jihlavy.

U některých sídel výrazná maloobchodní funkce může být způsobena jejich dobrou dopravní polohou v hustě osídlené oblasti či v jejich blízkosti, vyšší kupní silou místního obyvatelstva (Mělník), polohou u slovenských hranic (Hodonín) a tedy i poměrně vysokou atraktivitou

MO jednotek z důvodů cenové konkurence. Nebo také může jít o zcela nahodilý jev vzniklý specifickým mixem místních podmínek. Pro objasnění příčiny tohoto jevu je nutné další zkoumání.

2. Sídla, jejichž postavení (resp. pořadí) v hierarchii MO funkce je výrazně nižší než v hierarchii funkce obytné (tedy liší se o min. 7 míst) – v Tab. 3 červeně vyznačená. Lokalizace středisek v konurbacích či aglomeracích (Chomutov + Jirkov, Děčín, Karviná), či blízkost nadřazeného střediska (Kladno, Jablonec nad Nisou) způsobují oslabení centrality těchto středisek. Nižší kupní síla obyvatelstva strukturálně postižených oblastí v tomto směru také může sehrát svou roli.

3. Sídla, jejichž postavení v hierarchii MO funkce přibližně odpovídá jejich postavení v hierarchii funkce obytné.

Závěr

Studie potvrdila, že rozhodnutí o lokalizaci maloobchodních jednotek zahraničních řetězců respektují polohu sídla v sídelním systému. Lokalizační rozhodnutí však mnohem více, než by se dalo čekat, ovlivňuje i velikost spádové oblasti daného střediska. Souvislost lokalizace maloobchodní jednotky s kupní silou obyvatelstva regionu nebyla takto postaveným výzkumem pro nejvýznamnějších 50 maloobchodních středisek prokázána, avšak nižší hodnoty maloobchodní funkce často dosáhla střediska ležící ve strukturálně postižených oblastech, kde je kupní síla obyvatelstva nižší, proto tuto možnost nelze jednoznačně vyloučit.

Zatímco počet obyvatel by měl sloužit pouze k orientačnímu určení postavení sídla v sídelním systému, pro jeho přesnou polohu v sídelním systému, jako souboru sídel vzájemně propojených funkčními vztahy (O. Čerba 2004), je nutné hodnotit obslužnou i pracovní funkci sídla. Při porovnání obytné a maloobchodní funkce sídel totiž bylo zjištěno, že izolovaná střediska s výrazným venkovským zázemím (např. Karlovy Vary, Jihlava, Tábor a další) mají maloobchodní funkci výrazně více vyvinutou než funkci obytnou. Dá se tak tvrdit, že maloobchodní funkce mnohem více než funkce obytná reflektuje vztahovou provázanost sídel a mnohem lépe tak popisuje sídelní systém. Tam, kde je sídelní systém regionu charakterizován hustější sítí sídel (severočeská konurbace, ostravská aglomerace) – tedy tam, kde fungují intenzivní vazby na krátké vzdálenosti, není dominance středisek tak významná. Z tohoto vyplývá i implikace pro venkovskou část takových regionů – v regionech s více dominantními středisky je vybavenost venkovského prostoru maloobchodem nižší než v regionech s méně dominantními středisky (Z. Szczyrba 2000).

Při porovnání koncentrace obytné a maloobchodní funkce v 50 z tohoto pohledu nejvýznamnějších středisek ČR zjistíme, že koncentrace maloobchodní funkce dosahuje mnohem vyšších rozměrů než koncentrace obytné funkce. Konkrétně tento podíl činil téměř 65 % ku 42 % obytné funkce. V tomto směru význam obytné funkce respektuje více pracovní funkce, kdy 50 nejvýznamnějších středisek koncentruje 48 % pracovní funkce. Prokázaná vyšší koncentrace maloobchodu než obyvatelstva jen potvrzuje teze P. Haggetta (1965) a B. J. L. Berryho (1967 – oba citovaní v Z. Szczyrba 2006).

I přes některá metodická úskalí, která mohou podlomit věrohodnost výsledků studie (nenasycenost trhu diskonty, supermarkety a hypermarkety na konci roku 2008, stanovení vah jednotlivých formátů prodejen, reprezentativnost vybraných druhů maloobchodních řetězců

pro celkovou maloobchodní funkci sídla apod.), bylo prokázáno, že rozdílnost maloobchodní funkce sídla od jeho funkce obytné je velká, proto při studiu střediskovosti sídel by neměla být opomíjena jejich obslužná funkce, neboť ta se může výrazně lišit od hypotéz a představ, které jsme si vytvořili na základě populační velikosti daného sídla.

Literatura

- [1] BLAŽEK, Jiří; UHLÍŘ, David. *Teorie regionálního rozvoje : nástin - kritika - klasifikace*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2002. 211 s. ISBN 8024603845.
- [2] ČERBA, Otakar. *Databázové systémy GIS* [online]. Západočeská univerzita, Fakulta aplikovaných věd, Katedra matematiky, 2004 [cit. 2010-04-18]. Geografie sídel. Dostupné z WWW: <<http://www.gis.zcu.cz/studium/dbg2/Materialy/html/ch05.html>>.
- [3] ČSÚ. ČSÚ [online]. 2009 [cit. 2009-06-21]. Počet obyvatel v obcích k 1.1.2009. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1301-09-k_1_1_2009>.
- [4] *Databáze POLYREG – grantový projekt MMR ČR (WD-40-07-1 2007 - 2011)*. Brno, Přírodovědecká fakulta MU, 2008.
- [5] HAMPL, Martin. *Geografická organizace společnosti v České republice : transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, DemoArt, 2005. 147 s.
- [6] HAMPL, Martin; GARDAVSKÝ, Václav; KÜHNEL, Karel. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. 1. Praha : Univerzita Karlova, 1987. 255 s.
- [7] HEINEBERG, Heinz. *Einführung in die Anthropogeographie/Humangeographie*. 3. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2007. 448 s.
- [8] INCOMA GfK. *INCOMA GfK* [online]. Praha: 31.3.2008 [cit. 2010-04-14]. Hypermarkety roztahují své sítě do menších měst. Dostupné z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=882&lng=CZ&ctr=203>>.
- [9] INCOMA GfK a. *INCOMA GfK* [online]. 2009 [cit. 2010-04-15]. Top 50 obchodu v ČR v roce 2008. Dostupné z WWW: <http://www.incoma.cz/images/press/TOP_50_2008_CZE_A3.pdf>.
- [10] INCOMA GfK b. *INCOMA GfK* [online]. Praha: 23.6.2009 [cit. 2010-04-15]. Již 2/3 českých domácností utratí největší část svých výdajů za potraviny v hypermarketech nebo v diskontech. . Dostupné z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=986&lng=CZ&ctr=203>>.
- [11] INCOMA GfK c. *INCOMA GfK* [online]. Praha: 6.10.2009 [cit. 2010-04-10]. Výrazné regionální rozdíly v úrovni kupní síly přetrvávají. Dostupné z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=1023&lng=CZ&ctr=203>>.
- [12] MARTIN, Brady Shipman, et al. *The Irish Urban System and its Dynamics : National Spatial Strategy* [online]. Maynooth : Department of the Environment and Local Government, 2000 [cit. 2009-01-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.irishspatialstrategy.ie/docs/report8.pdf>>.
- [13] MARYÁŠ, Jaroslav. *Nadmístní střediska maloobchodu a služeb v ČSSR a jejich sféry vlivu*. Brno, 1988. 96 s. Výzkumná zpráva. Geografický ústav ČSAV.
- [14] SKÁLA, Zdeněk. *INCOMA GfK* [online]. 2009 [cit. 2010-04-14]. Top 50 českého obchodu: trendy trhu a vývoj řetězců. Dostupné z WWW: <http://www.incoma.cz/images/press/TOP50_2009.pdf>.
- [15] SZCZYRBA, Zdeněk. Venkovský obchod v ČR v podmínkách ekonomické transformace. *Urbanismus a územní rozvoj*. 2000, 3, 6, s. 15-19.
- [16] SZCZYRBA, Zdeněk. *Geografie maloobchodu - se zaměřením na současné trendy v maloobchodě*. 1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 91 s.

KVALITA ŽIVOTA A KVALITA BÝVANIA – TEORETICKÉ ASPEKTY PROBLEMATIKY A PŘÍKLAD HODNOTENIA KVALITY BYTOVÉHO FONDU

QUALITY OF LIFE AND HOUSING QUALITY – THEORETICAL ASPECTS AND EXAMPLE OF HOUSING STOCK QUALITY EVALUATION

MGR. IVAN ANDRÁŠKO, PHD.

*Geografický ústav, Slovenská akadémia vied
Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovensko
e-mail: geoganry@savba.sk*

*Geografický ústav
Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita
Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika
e-mail: geoganry@mail.muni.cz*

Anotácia

Bývanie predstavuje kľúčovú oblasť kvality života, nakoľko zabezpečuje jednu zo základných životných potrieb človeka - potrebu mať prístrešie. Problematika bývania a hodnotenia jeho kvality sa vyznačuje značnou pluralitou prístupov. Predkladaný príspevok má dva ciele. Prvým je teoreticko-konceptuálny pohľad na problematiku bývania a možné prístupy k jej výskumu. Druhým cieľom príspevku je predstavenie konkrétneho príkladu aplikácie metódy jednotného hodnotenia ukazovateľov pri súhrnnom hodnotení kvality bytového fondu v Bratislave.

Kľúčové slová

bývanie, kvalita života, prístup, Bratislava, mestské štvrte, metóda jednotného hodnotenia ukazovateľov

Annotation

Housing represents a key aspect of quality of life. It is interrelated with one of the basic human needs – a need of shelter. The problematic of housing and evaluation of its quality can be characterized by plurality of approaches and methods. The submitted paper has two aims. The first one is to outline a theoretic-conceptual view on housing and possible approaches to its research in context of quality of life topic. The second aim is to present a practical application of the unified assessment of indicators method for the purposes of comprehensive evaluation of housing quality in Bratislava.

Key words

housing, quality of life, approach, Bratislava, city wards, unified assessment of indicators method

JEL classification: I31

Úvod

Bývanie a jeho kvalitatívne aspekty predstavujú kľúčovú oblasť mnohorozmernej problematiky kvality životných podmienok, resp. kvality života. Nízka kvalita bývania má negatívny dopad na ľudské zdravie a často sa spája s rôznymi sociálnymi problémami (DETR 1999). Hodnotenie kvality bývania je obvykle základnou súčasťou prác venovaných štúdiu kvality života v rámci určitého územia. V niektorých prípadoch dokonca kvalitu bývania alebo spokojnosť s ňou autori prezentujú ako základ celkového pohľadu na kvalitu života (napr. Amerigo a Aragones 1997, Jones 2002).

Napriek tomu, že termín „bývanie“ je v odborne zameraných prácach veľmi často používaný, jeho význam, resp. obsah nie je vždy jednotne interpretovaný. Vo všeobecnosti môžeme v súvislosti s predmetnou problematikou a jej priestorovým aspektom rozlíšiť dva základné pohľady na obsah pojmu bývanie, širší a užší.

Uplatnenie širšieho pohľadu sa do značnej miery môže približovať snahe o komplexné hodnotenie kvality miestneho prostredia. Bývanie je prioritne chápané, resp. interpretované v priestorovom kontexte miesta bydliska a jeho okolia, ktorého priestorový rozsah môže byť v závislosti od použitých kritérií vymedzenia či výskumných zámerov rôznorodý. Mierka výskumu teda môže v tomto prípade výrazne variovať (dom, ulica, mesto...). Z hľadiska výskumného zámeru teda ide o oblasť určitého rozsahu, okolie pomyselného jadra, ktorým je samotný byt alebo dom. V rámci takto vymedzeného priestoru môže okrem výskumu kvalitatívnych aspektov bytového fondu prebiehať i výskum ďalších ukazovateľov týkajúcich sa miestneho prostredia (napr. prítomnosť, resp. dostupnosť vybraných zariadení vybavenosti alebo zelených plôch, zaťaženie hlukom, kriminalita a ďalšie). Konceptne sa tento pohľad výrazne približuje, či je dokonca zhodný s vybranými prístupmi k hodnoteniu kvality života, a to bez ohľadu na to, či daný autor, resp. autori tento zámer jednoznačne deklarujú alebo nie. Logika takýchto prístupov súvisí s „klasickou“ otázkou skúmania vzťahu medzi človekom a jeho prostredím – z geografického hľadiska je potrebné definovať miesto, lokalitu, v rámci ktorej predpokladáme v rámci tohto vzťahu najužšie väzby, pričom za takúto lokalitu je zväčša považované práve miesto bývania. V odbornej literatúre sa napríklad v tejto súvislosti bežne používa anglický výraz „livability“ (napr. Pacione 1993, 2003), t.j. (vo voľnom preklade) „obývateľnosť“. Zároveň ide o jeden z tzv. meta-konceptov kvality života (Andráško 2007). V praxi sa pri výskume kvality života založenom na analýze interakcie človeka s prostredím zväčša vychádza z jedného z dvoch základných východiskových bodov, analogických do značnej miery s otázkou východísk priestorovej hierarchie prístupov v humánnej geografii (Klapka a Tonev 2008):

- na základe zvoleného kritéria určíme osobu, prípade skupinu osôb, pre ktorú následne volíme prostredie, vo vzťahu ku ktorému budeme prioritne hodnotiť kvalitu života,
- primárne určíme východiskovú lokalitu, územie (náležitým spôsobom definované) a následne podľa špecifickým vzťahu k danému územiu stanovíme kritérium pre výber osôb, ktorých kvalitu života budeme následne skúmať.

V oboch prípadoch nie je nevyhnutné voliť prostredie, resp. kritérium bývania (napr. podľa trvalého pobytu). Taktiež je možné hodnotiť napríklad interakciu medzi človekom a jeho pracovným prostredím, resp. sa v rámci zvoleného územia zamerať na kvalitu života ľudí, ktorí tu pracujú. Napriek viacerým ďalším možnostiam je však bývanie obvykle preferovaným kritériom. Dôvodov je viacero – miesto bývania sa vyznačuje väčšou časopriestorovou stabilitou či sociálnou homogenitou, z „pragmatického“ hľadiska môžeme spomenúť existenciu ľahšie dostupnej informačnej databázy (napr. údaje z cenzov sa tradične

viažu k miestu bydliska). Použitie ďalších možností tak nie je síce vylúčené, je však „komplikovanejšie“ a vyžaduje si zväčša širšie využitie kvalitatívnych prístupov. V danom ohľade teda môže ísť o náročnejší, menej často aplikovaný prístup, ktorý však z hľadiska metodiky i výsledkov môže byť mimoriadne zaujímavý a prínosný.

Vyššie zmieňovaný, tzv. užší pohľad na problematiku (kvality) bývania akceptuje chápanie a interpretáciu tohto pojmu výhradne vo vzťahu ku charakteristikám (ukazovateľom) kvality bytu alebo domu (bytového fondu). Fyzická hranica stavby je tak zároveň primárnou priestorovou hranicou výskumu a táto teda nezahŕňa sama o sebe ďalšie aspekty okolitého prostredia. Tento prístup sa uplatňuje buď v rámci selektívnych analýz, ktorých cieľom je „len“ štúdium aspektov kvality života priamo súvisiacich s bývaním (napr. Ira 2003), alebo naopak v rámci komplexných analýz, skúmajúcich danú problematiku z hľadiska viacerých oblastí, resp. životných podmienok človeka (napr. Ira 1984, Andráško 2007).

Bývanie v Bratislave v kontexte štandardov minimálnej vybavenosti obcí

V nasledujúcej časti príspevku sa pokúsime o stručné zhodnotenie kvality bytového fondu v Bratislave, a to na úrovni jej mestských štvrtí. Nakoľko predkladaná analýza predstavuje súčasť komplexne orientovanej práce o kvalite života v Bratislave (Andráško 2007), využijeme už vyššie zmieňovaný „užší“ pohľad na bývanie.

Hodnotenie kvality bývania či bytového fondu na území mesta Bratislava nepredstavuje v odbornej literatúre novú tému, čo dokazujú i viaceré práce, ktoré sa danou problematikou zaoberali buď priamo (napr. Korec a Galasová 1993, Korec a Smatanová 2000, Halás a Džupinová 2007), alebo i nepriamo, v rámci štúdií prioritne zameraných na iné ciele (napr. Ira 1984, Bezák 1987). Musíme tiež poznamenať, že premenné opisujúce bytový fond bývajú obvyklou súčasťou tzv. faktorových ekológií miest, kde môžu zohrávať úlohu sprostredkujúcich indikátorov určitých sociálnych situácií či demografického režimu (napr. Bezák 1987, Węclawowicz 1988, Matlovič 1998 a iní).

Komplexnú informačnú bázu pre posudzovanie úrovne bývania predstavujú tradične výsledky cenзов. V rámci nasledujúcich analýz sa preto budeme primárne opierať o údaje zo SODB 2001. Tieto boli vyhodnocované Štatistickým úradom SR i na úrovni urbanistických obvodov, čo nám umožnilo konštrukciu ukazovateľov a výpočet ich hodnôt pre nami vymedzených 75 bratislavských mestských štvrtí (spôsob, resp. postup vymedzenia mestských štvrtí a ich priestorovú špecifikáciu uvádzame inde, napr. Andráško 2008a, b). Keďže je zrejmé, že údaje z roku 2001 už v súčasnosti nemožno považovať za celkom aktuálne, uvedieme k tejto otázke niekoľko poznámok:

- z hľadiska priestorového členenia Bratislavy na mestské štvrte sme vychádzali zo základnej štruktúry tvorenej urbanistickými obvodmi – dáta za tieto priestorové jednotky sú k dispozícii len zo sčítaní, a i to len v obmedzenom rozsahu,
- hoci na území Bratislavy prebiehala po roku 2001 pomerne intenzívne nová výstavba, táto sa len čiastočne týkala nových obytných súborov. Taktiež existujúci bytový fond zostal bez výraznejších zmien zachovaný. Z týchto dôvodov (i pri predpokladaných demografických zmenách) môžeme výsledky predkladanej analýzy považovať z hľadiska jej výsledkov za hodnotné a parciálne i prakticky aplikovateľné,
- predkladanú analýzu chápeme prioritne ako východisko pre komparáciu výsledkov analýz vykonaných po ďalšom sčítaní – práve takéto porovnanie totiž umožní priestorovú i obsahovú špecifikáciu zmien, ku ktorým v rámci bytového fondu Bratislavy v priebehu 10-ročného obdobia došlo.

V roce 2002 vydalo Ministerstvo životného prostredia SR metodickú príručku pre obstarávateľov a spracovateľov územnoplánovacej dokumentácie „Štandardy minimálnej vybavenosti obcí“ (Krupolcová 2002). „Štandard“ by mal v zmysle príručky predstavovať mieru kvality uspokojovania potrieb obyvateľov v určitom období. Okrem ďalších oblastí života v obciach pokrýva uvedená príručka tiež oblasť bývania. Z tohto dôvodu sme sa preto rozhodli aspoň stručne zhodnotiť kvalitu bývania v Bratislave v kontexte príručkou uvádzaných štandardov.

Pokiaľ ide o plošné štandardy, ich úroveň je na Slovensku vo všeobecnosti nižšia než v ostatných krajinách EU. Pre obytnú plochu pripadajúcu na 1 TOB bol na Slovensku stanovený štandard 48 m², resp. na 1 obyvateľa 20 m². Štandard 48 m² obytnej plochy na 1 TOB nebol splnený v roku 2001 na území Bratislavy v rámci 36 štvrtí, čiže takmer v polovici ich celkového počtu. Len mierne lepšia situácia sa týkala druhého plošného štandardu 20 m² obytnej plochy na obyvateľa, ktorý nebol splnený v 29 štvrtiach. Pre ukazovateľ počtu obytných miestností pripadajúcich na 1 obyvateľa bol stanovený štandard na úrovni 1 obytná miestnosť na 1 obyvateľa. Je pozitívne, že z tohto hľadiska na území Bratislavy nebol štandard splnený iba v 8 štvrtiach (Volkswagen, Podhorské, Šajby, Istrochem, Vračuňa, Vlčie hrdlo, Lúky sever a Kopčany). Pre ukazovateľ počtu obyvateľov na 1 TOB, ktorý vyjadruje reálnu obsadenosť bytov a súvisí s veľkosťou domácností, je v rámci väčších obcí (resp. mestských štruktúr) štandardom odporúčanou hodnotou 2,8 obyvateľa na 1 TOB. Vyššie hodnoty, znamenajúce nižšiu úroveň bývania, v prípade Bratislavy vykazovalo 14 štvrtí (obr. 21). Z nich však pre 6 štvrtí (okrajové mestské štvrte „vidieckeho“ charakteru) sme odporúčanú hodnotu zvýšili na 3,3 obyvateľa na 1 TOB, nakoľko nešlo o mestské štruktúry v pravom slova zmysle, ale skôr len v zmysle administratívneho začlenenia. Hodnotu štandardu tak napokon na území mesta prakticky prekročovali len štvrte Podhorské, Jurajov dvor, Vračuňa, Lenardova a Hálova ulica, Malé centrum a Lúky sever a juh.

Súhrnné hodnotenie kvality bytového fondu v Bratislave

V kontexte vyššie uvádzaných štandardov sme sa pokúsili o súhrnné hodnotenie kvality bytového fondu v Bratislave pri využití tzv. metódy jednotného hodnotenia ukazovateľov (Ira 1984). Z vyššie uvedených sme do hodnotenia nezaradili ukazovateľ obytnej plochy na 1 TOB, a to najmä v snahe o zníženie vplyvu existujúcich závislostí medzi hodnotami (jednotlivé ukazovatele napriek tomu neboli navzájom nezávislé, no tento fakt sme v zmysle použitia zvolenej metódy iba registrovali). Do súhrnného hodnotenia sme tiež zaradil ukazovateľ podielu bytov I. a II. kategórie (hodnota prijatého štandardu 100%) a podiel bytov s pripojením na kanalizáciu (štandard na úrovni 96%). Východiskom jednotného hodnotenia piatich ukazovateľov bolo stanovenie optimálnej hodnoty každého z nich podľa vyššie uvedených štandardov. Jednotlivé kategórie kvality boli následne určené ako percentuálne podiely tejto optimálnej hodnoty nasledovným spôsobom: nad 110% úplne vyhovujúci stav (4 body), 90-110% vyhovujúci (3 body), 70-90% čiastočne vyhovujúci (2 body), 50-70% nevyhovujúci stav (1 bod) a do 50% úplne nevyhovujúci (0 bodov). Súhrnné hodnotenie bolo následne vyjadrené celkovým bodovým súčtom. Na základe výsledných hodnôt tohto bodového súčtu boli všetky štvrte zaradené do šiestich skupín (obr. 1):

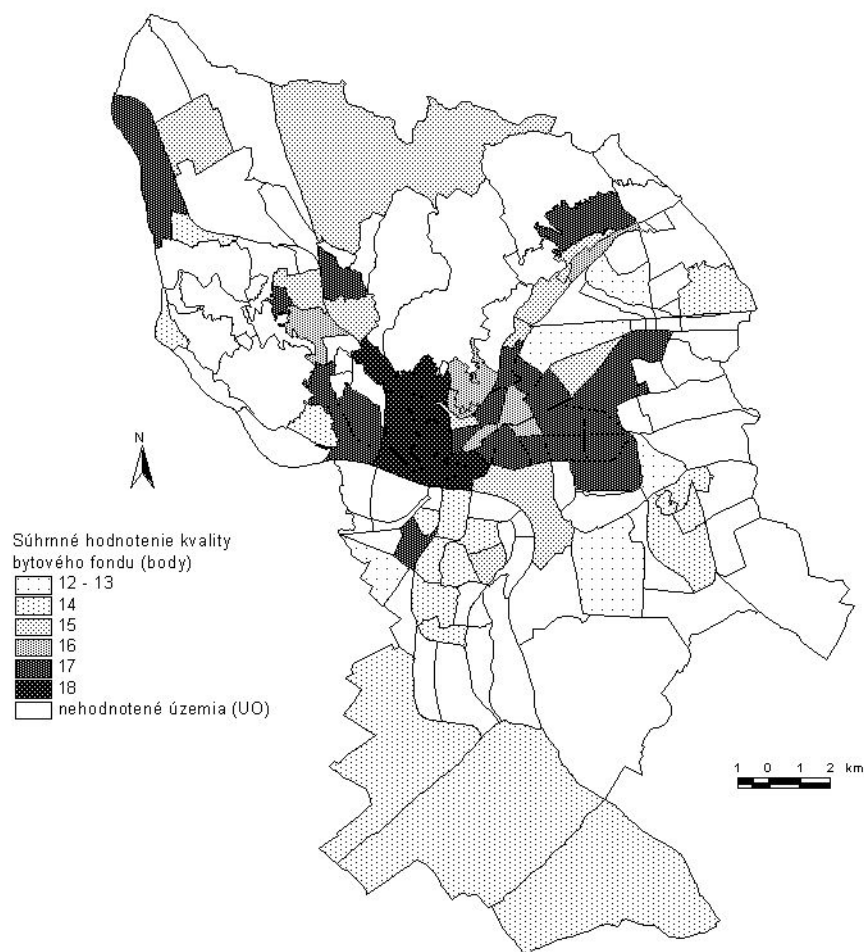
1. V prvej skupine boli štvrte, ktoré z hľadiska použitých ukazovateľov vykazovali najvyššiu kvalitu bytového fondu a získali maximálny počet 18 bodov. Celkovo sem patrilo 12 štvrtí. Tieto boli skoncentrované na území mestskej časti Staré Mesto v rámci dvoch typovo pomerne odlišných oblastí. Prvú tvorilo Historické jadro a štvrte bezprostredne s ním susediace, druhú štvrte v oblasti Hradného vrchu cez Slavín až po Patrónku a na severe susediace Kramáre.

2. Do druhej skupiny boli zaradené štvrte, ktoré v súhrnnom hodnotení získali iba o jeden bod menej, t.j. 17 bodov a takisto vykazovali z hľadiska zvolených ukazovateľov dobrú kvalitu bytového fondu. Celkovo bolo týchto štvrtí na území Bratislavy 22. Tvorili väčšinu územia Ružinova, väčšie plochy zaberali tiež v Karlovej Vsi, Lamači, Devínskej Novej Vsi, Starom Meste a Novom Meste. Len ojedinele sa štvrte s celkovým hodnotením 17 bodov vyskytovali v niektorých ďalších mestských častiach (Stará Dúbravka, Vilová ulica v Petržalke, Stará Rača).
3. Tretiu skupinu tvorilo 7 štvrtí, ktoré získali v celkovom hodnotení 16 bodov. V strednej a okrajovej zóne mesta priestorovo dopĺňali štvrte z predchádzajúcich dvoch skupín.
4. Celkovo 15 bodov získalo ďalších 11 štvrtí, tvoriacich štvrtú skupinu a rozmiestnených po celom území Bratislavy (Volkswagen, Z. Bystrica, Podvornice, Segnáre, Karpatská ulica, Biely kríž, Krasňany, Barónka, Jurajov dvor, Prístav a Ovsište).
5. Do predposlednej skupiny boli zaradené štvrte, ktoré boli celkovo ohodnotené 14 bodmi. Z hľadiska územia mesta sa tieto koncentrovali prevažne v jeho južnej, resp. juhovýchodnej časti, a to predovšetkým v Petržalke a vo Vrakuni, resp. Podunajských Biskupiciach. Priestorové zoskupenie štvrtí s danou hodnotou tvorili tiež Jarovce, Rusovce a Čunovo. U zvyšných štyroch štvrtí ide v dvoch prípadoch o novšie sídliská (Podhorské, Dlhé diely) a v dvoch prípadoch o ďalšie okrajové štvrte vidieckeho charakteru (Vajnory, Devín).
6. Z hľadiska zvolených ukazovateľov bola najhoršia situácia v rámci Bratislavy vo štvrtiach Šajby, Istrochem, Nová Vrakuňa, Kopčany a Vlčie hrdlo, ktoré získali 13, resp. 12 (Vlčie hrdlo) bodov a tvorili poslednú, šiestu skupinu.

Pri klasifikácii štvrtí na základe súhrnného bodového hodnotenia môžeme vyčleniť tri kategórie:

- 18 - 17 bodov: nadštandardná úroveň bytového fondu (34 štvrtí, 36,9% obyvateľov),
- 16 - 14 bodov: štandardná úroveň bytového fondu (36 štvrtí, 61,4% obyvateľov),
- 13 - 12 bodov: subštandardná úroveň bytového fondu (5 štvrtí, 1,7% obyvateľov).

Ako vyplýva z dosiahnutých výsledkov, viac ako 90% štvrtí na území Bratislavy spadalo do kategórie štandardnej, resp. nadštandardnej úrovne bytového fondu. V týchto štvrtiach žilo v roku 2001 viac ako 98% obyvateľov Bratislavy. Naopak iba necelé 2% obyvateľov žili v piatich štvrtiach vykazujúcich subštandardnú úroveň bývania.

Obr. 1: Súhrnné hodnotenie kvality bytového fondu v Bratislave

Záver

I keď výsledky štúdie vyznievajú pomerne priaznivo, nie je možné ich tak jednoznačne posudzovať. Je potrebné upozorniť, že ide o výsledky získané len na základe vybraných ukazovateľov, resp. zvolených kritérií, ktoré nezahŕňali všetky aspekty kvality bytového fondu. Nebol napríklad použitý ukazovateľ vekovej štruktúry bytového fondu. Taktiež samotná metóda vykazuje niektoré nedostatky. V rámci súhrnného hodnotenia nezohľadňuje individuálne rozdiely medzi štvrťami zaradenými v rovnakej kategórii alebo prípadné závislosti medzi jednotlivými ukazovateľmi. Napriek tomu má metóda jednotného hodnotenia ukazovateľov i svoje výhody, spočívajúce najmä v pomerne jednoduchej aplikovateľnosti a zrozumiteľnosti. Zvolená bola tiež z dôvodu snahy o porovnanie z hľadiska stanovených hodnôt štandardov. Ako už bolo uvedené, perspektíva ďalšieho využitia výsledkov sa otvára v súvislosti s komparáciou získaných informácií v kontexte údajov z ďalšieho sčítania, ktoré by sa malo uskutočniť v roku 2011.

Literatúra

- [1] AMÉRIGO, M., ARAGONÉS, J. I. (1997). A theoretical and methodological approach to the study of residential satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 17, s. 47-57.

- [2] ANDRÁŠKO, I. (2007). Vnútorná štruktúra mesta z hľadiska kvality života, dizertačná doktorandská práca. Geografický ústav SAV, Bratislava.
- [3] ANDRÁŠKO, I. (2008a). Hlavné komponenty spokojnosti s kvalitou životných podmienok v mestských štvrtiach Bratislavy. In *Změny regionálních struktur České republiky a Slovenské republiky*. Ústav geoniky AV ČR a Univerzita Palackého v Olomouci, Brno, s. 74-79.
- [4] ANDRÁŠKO, I. (2008b). Regionálne typy vnútornej štruktúry Bratislavy z hľadiska kvality životných podmienok. In *Ludia, geografické prostredie a kvalita života - Geographia Slovaca 25*. Geografický ústav SAV, Bratislava, s. 159-173.
- [5] BEZÁK, A. (1987). Sociálno-priestorová štruktúra Bratislavy v kontexte faktorovej ekológie. *Geografický časopis*, 39, 272-292.
- [6] DEPARTMENT OF THE ENVIRONMENT, TRANSPORT AND REGIONS (1999). *A better quality of life – A strategy for sustainable development for the UK*. London (HMSO). www.detr.gov.uk
- [7] HALÁS, M., DŽUPINOVÁ, E. (2007). Vývoj a priestorové rozloženie bytového fondu Bratislavy. *Urbanismus a územní rozvoj*, 10, s. 23-31.
- [8] IRA, V. (1984). *Priestorový a ekonomický rozvoj Bratislavy a problémy jej životného prostredia*. Kandidátska dizertačná práca, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava.
- [9] IRA, V. (2003). Územná diferenciácia vybavenosti bytov v SR ako jednej z dimenzií kvality života. In Vaishar, A., Ira, V. eds. *České a slovenské regiony na počátku třetího milénia (Sborník 6. česko – slovenského akademického semináře z geografie)*. Ústav Geoniky, Brno, s. 20-26.
- [10] JONES, A. (2002). *A Guide to Doing Quality of Life Studies*. Birmingham (CURS, School of Public Policy, University of Birmingham).
- [11] KLAPKA, P., TONEV, P. (2008). Regiony a regionalizace. In Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. (eds.) *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk, Plzeň.
- [12] KOREC, P., GALASOVÁ, S. (1993). Priestorová diferenciácia kvality bývania v Bratislave. In Novodomec, R. ed. *Geografia - aktivity človeka v krajine*. Prešov (UPJŠ), pp. 142-145.
- [13] KOREC, P., SMATANOVÁ, E. (2000). Vývoj rozmiestnenia bytového fondu na území Bratislavy, zákonitosti a osobitosti tohto procesu. *Geografický časopis*, 52, 51-66.
- [14] KRUMPOLCOVÁ, M. (2002). *Štandardy minimálnej vybavenosti obcí (Metodická príručka pre obstarávateľov a spracovateľov územnoplánovacej dokumentácie)*. Bratislava (Ministerstvo životného prostredia SR).
- [15] PACIONE, M. (1993). The quality of the urban lifespaces – a geographical perspective. In Bonnes, M. ed. *Perception and Evaluation of Urban Environmental Quality*. Rome (UNESCO), s. 17-42.
- [16] PACIONE, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, 65, s. 19-30.
- [17] MATLOVIČ, R. (1998). *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*. Geografické práce VIII (1). Prešovská univerzita, Prešov.
- [18] WĘCŁAWOWICZ, G. (1988). *Struktury społeczno – przestrzenne w miastach Polski*. Prace Habilitacyjne, IGiPZ PAN, Ossolineum Wrocław.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0191/09 Udržateľnosť a kvalita života v regiónoch s dôrazom na vplyvy procesov suburbanizácie a marginalizácie.

ŠIRŠÍ SOUVISLOSTI VÝVOJE PLODNOSTI VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH

BROADER CONNECTIONS OF FERTILITY PROGRESS IN CHOSEN EUROPEAN COUNTRIES

ING. ONDŘEJ PETR

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: 99592@mail.muni.cz*

Anotace

Cílem studie je s využitím korelační analýzy prověřit a zhodnotit vztah mezi úhrnnou plodností a vybranými ukazateli ekonomického a společenského prostředí na příkladu vybraných evropských zemí. Pozornost je věnována jak vztahu hodnot úhrnné plodnosti s hodnotami dalších ukazatelů v daném časovém okamžiku, tak i vztahu mezi vývojem úhrnné plodnosti a vývojem vybraných ukazatelů v čase.

Klíčová slova

Úhrnná plodnost, soubor zemí, evropské země, časové období, časový vývoj, korelace, ukazatel, vztah.

Annotation

The aim of a study is to check up and evaluate relationship between total fertility and chosen indicators of economic and social background in case of chosen european countries, using correlation analyses. The attention is paid to relationship between total fertility rate values and other indicators values in a given year, as well as to relationship between total fertility progress and progress of other chosen indicators during the time.

Keywords

Total fertility, set of countries, european countries, time period, time progress, correlation, indicator, relationship.

JEL classification: J10, J13

Úvod, východiska, metodika

O nutnosti řešení otázky demografického vývoje není v kontextu dění posledních desetiletí třeba pochybovat. V naprosté většině evropských zemí nezajišťuje počet narozených dětí reprodukci obyvatelstva (s výjimkou Islandu a Irska), ve většině evropských zemí se úroveň plodnosti pohybuje hluboko pod hranicí prosté reprodukce, tedy 2,1 dítěte na jednu ženu. Ve spojení s prodlužující se délkou života ve vyspělých zemích dochází ke stárnutí populace a zvyšování nároků na realizaci reformních kroků v oblasti důchodové politiky. Pokud nedochází k úbytku obyvatel, tak pouze vlivem kladného migračního salda. Vzhledem k dlouhodobé stabilitě úmrtnosti obyvatelstva a praktické neovlivnitelnosti tohoto jevu je třeba řešení hledat právě na opačné straně populačního vývoje.

Nástroje propopulační, resp. rodinné politiky se zdají být málo účinné. Pinnelli (2006: s. 30) zmiňuje: „*Jistá vědecká skupina v roce 1992 zkoumala v 18 zemích souvislost relativního objemu balíčků přídatků na děti s celou řadou demografických, hospodářských a sociálně-politických faktorů a nenalezla žádnou spojitost mezi plodností a výší podpory na náklady spojené s dítětem.*“ Částečnou skepsi ohledně efektivity rodinné politiky vyjadřuje Kocourková (2002), což později zmiňuje i v rámci Konference o rodinné politice: „*Jakkoli mohou být efekty nástrojů rodinné politiky významné, je nepochybné, že tyto efekty jsou méně důležité ve srovnání s podstatnějšími a často protichůdnými vlivy souvisejícími s rozvojem moderní společnosti.*“ (Kocourková, 2006: s. 37). Zajímavá je také myšlenka převzatá od Demenyho, která se zabývá souvislostí působení přímých opatření podpory porodnosti a nepřímých vlivů na reprodukční chování (vzdělání, zaměstnanost, bydlení). Pokud nebude rodinná politika koncipována v širším kontextu nepřímých vlivů, může negativním působením těchto nepřímých vlivů dojít k neutralizaci přímých pronatalitních opatření. Dalo by se říci, že přímé nástroje ovlivňování populačního vývoje příliš nefungují. Podle Rabušice (2002: s. 54) je „*nízká úroveň plodnosti v současných postindustriálních společnostech způsobena především hodnotovými prioritami mladé generace, která akcentuje individualismus a seberealizaci.*“ Demografická situace, v níž se Evropa nachází, má podle Carlsona (2005) dva prvotní zdroje, kterými jsou ženská emancipace a krize tradičního modelu rodiny „muže živitele“. Státy, které se tento model snažili podporovat, na to doplatily extrémně hlubokým propadem plodnosti. Země, které pochopily lépe situaci, tolerovaly alternativní formy soužití a nebránily se emancipaci a rovnosti pohlaví, nebyly poklesem plodnosti postiženy tak radikálně (např. Švédsko). Výše uvedené myšlenky jsou jedním z podnětů k prověření a nalezení dalších možných faktorů, které mají souvislost s populačním vývojem, konkrétně s vývojem úhrnné plodnosti.

V prvním kroku došlo ke zhodnocení možností nalezení dat s ohledem na jejich dostupnost v prostoru i v čase. Vyhovujícím prostorem se ukázaly být členské státy Evropské unie (s výjimkou Belgie, Německa, Lotyšska a Velké Británie, kde nebyla dostupná data o úhrnné plodnosti ve vyhovující časové řadě) a jelikož zdrojem dat je Evropský statistický úřad (Eurostat), byly do souboru zařazeny další země, které Eurostat dlouhodobě sleduje a které vyhovovaly z hlediska dostupnosti dat. Těmito zeměmi jsou kandidátská země Makedonie, Island, který již o vstup požádal, dále Norsko a Švýcarsko, kterým se do EU vstoupit nepodařilo na základě výsledků referenda občanů. Jedná se o soubor zemí, který je poměrně rozmanitý z hlediska kulturně historického, ekonomického, politického i demografického vývoje. Za ukazatele, jejichž hodnoty byly zkoumány vzhledem k vývoji úhrnné plodnosti, byly zvoleny následující a lze je členit do těchto skupin:

Oblast zdraví

Naděje dožití při narození, počet lékařů na 100 000 obyvatel, výdaje na vybrané oblasti zdravotní péče na 1 obyvatele v PPS¹.

Oblast vzdělání

Veřejné výdaje na vzdělání (% HDP), výdaje směřující do vzdělávacích institucí na 1 žáka v PPS, očekávaná (průměrná) doba školní docházky v letech.

¹ Purchasing power standard – standard kupní síly, parita kupní síly. Jeho užití umožňuje podstatně přesnější srovnání skutečné ekonomické úrovně, struktury a výkonnosti států. Základem výpočtu parit je porovnání cen v národních měnách u dostatečného počtu shodných výrobků a služeb na vnitrostátních trzích.

Oblast sociální podpory

Výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyvatele v PPS.

Oblast ekonomická a pracovně-tržní

HDP na 1 obyvatele v PPS, nerovnost v rozložení příjmů mezi pohlavími, objem hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS, míra nezaměstnanosti, podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování (nemovitosti, pronájmy a podnikatelské aktivity) na celkové zaměstnanosti (%), podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%).

Pozornost byla věnována i vlivu sídelních charakteristik, resp. urbanizačních faktorů na úhrnnou plodnost, a sice prostřednictvím *podílu městského obyvatelstva na celkové populaci (%)*. Hodnoty tohoto ukazatele pochází narozdíl od ostatních ukazatelů z roku 2009 z databáze OSN, což však vzhledem k pomalým změnám sídelní struktury nehraje roli.

Ukazatele jsou relativní a kde je to relevantní, tam jsou jejich hodnoty přepočítány podle PPS a umožňují tak srovnání širšího spektra různorodých zemí. Soubor zemí, vybraných pro zkoumání jednotlivých ukazatelů, je zřejmý z tabulek s hodnotami korelačních koeficientů. Tyto ukazatele byly vybrány, jelikož právě oblasti zdraví (resp. „lidského rozvoje“ v případě naděje dožití), vzdělání, sociálního zabezpečení a hospodářských poměrů tvoří onen širší kontext reprodukčního chování obyvatel.

Ke zkoumání širšího kontextu vývoje úhrnné plodnosti byly zvoleny dva přístupy, z nichž oba jsou založeny na využití korelační analýzy. Prvním z nich („statický přístup“) je korelace hodnot úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro zvolený soubor zemí v daném časovém okamžiku. Tímto okamžikem byl z důvodu nejširší dostupnosti dat pro jednotlivé evropské země zvolen rok 2006. Zvolený soubor zemí se přesto v případě některých ukazatelů mění², jelikož v některých zemích pro rok 2006 data dostupná nejsou. Druhým přístupem

² *Naděje dožití při narození, očekávaná (průměrná) doba školní docházky v letech, Podíl městského obyvatelstva na celkové populaci (%)* – kompletní soubor zemí - Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Německo, Estonsko, Irsko, Řecko, Španělsko, Francie, Itálie, Kypr, Lotyšsko, Litva, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Nizozemí, Rakousko, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovinsko, Slovensko, Finsko, Švédsko, Velká Británie, Chorvatsko, Makedonie, Island, Lichtenštejnsko, Norsko, Švýcarsko.

Počet lékařů na 100 000 obyvatel – zde chybí Irsko, Řecko, Francie, Itálie, Malta, Nizozemí, Portugalsko, Velká Británie, Makedonie, Lichtenštejnsko a Švýcarsko.

Výdaje na vybrané oblasti zdravotní péče na 1 obyvatele v PPS – zde chybí Irsko, Řecko, Lotyšsko, Lucembursko, Malta, Velká Británie, Chorvatsko, Makedonie, Lichtenštejnsko, Norsko.

Veřejné výdaje na vzdělání (% HDP) – zde chybí Řecko, Malta, Rumunsko, Makedonie.

Výdaje směřující do vzdělávacích institucí na 1 žáka v PPS – zde chybí Řecko, Lucembursko, Malta, Rumunsko, Chorvatsko, Makedonie, Švýcarsko.

Výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS – zde chybí Chorvatsko, Makedonie, Lichtenštejnsko.

Sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS - zde chybí Rumunsko, Slovensko, Chorvatsko, Makedonie, Lichtenštejnsko.

HDP na 1 obyvatele v PPS – zde chybí Lichtenštejnsko.

Nerovnost v rozložení příjmů mezi pohlavími – zde chybí Rumunsko, Chorvatsko, Makedonie, Lichtenštejnsko, Švýcarsko.

Objem hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS – zde chybí Lucembursko, Malta, Rumunsko, Chorvatsko, Makedonie, Lichtenštejnsko.

Míra nezaměstnanosti – zde chybí Makedonie, Island, Lichtenštejnsko, Švýcarsko.

Podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování na celkové zaměstnanosti (%), podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%) - zde chybí Lotyšsko, Malta, Slovinsko, Velká Británie, Chorvatsko, Makedonie, Island, Lichtenštejnsko.

(„dynamický přístup“) je korelace časového vývoje úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro jednotlivé země, přičemž délka zkoumaného období i výběr zemí pro výpočet jednotlivých korelačních koeficientů závisí na dostupnosti dat. Korelační analýza není schopná odhalit kauzální závislost mezi dvěma jevy, pouze je schopna říci, zda trend vývoje určitého jevu je v souladu, protikladu nebo naprosto nesouvisí s vývojovým trendem jiného jevu, resp. zda rozložení hodnot určitého jevu má vztah k rozložení hodnot jiného jevu.

Výsledky

Korelace hodnot úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro zvolený soubor zemí v daném časovém okamžiku

Tento přístup má za cíl prověření možných souvislostí mezi hodnotami úhrnné plodnosti a hodnotami dalších ukazatelů v tom smyslu, zda země, které dosahují určitých hodnot úhrnné plodnosti, nedosahují i odpovídajících hodnot dalších ukazatelů.

Korelační analýza v tomto případě prokázala nejsilnější pozitivní vztah mezi hodnotami úhrnné plodnosti a v sestupném řazení hodnotami ukazatelů: výdaje směřující do vzdělávacích institucí na 1 žáka v PPS, výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS, výdaje na vybrané oblasti zdravotní péče na 1 obyvatele v PPS, HDP na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS a veřejné výdaje na vzdělání (% HDP). Ve všech zmíněných případech dosáhl korelační koeficient hodnoty vyšší než 0,5. Vztah zbývajících ukazatelů a úhrnné plodnosti již není tak významný.

Tab. 1: Korelace hodnot úhrnné plodnosti s hodnotami vybraných ukazatelů v roce 2006

Naděje dožití při narození	Počet lékařů na 100 000 obyv.	Veřejné výdaje na vzdělání (%HDP)	Celkové výdaje na sociální ochranu na 1 obyv. v PPS
0,47164367	0,32557127	0,528595538	0,593323548
Sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyv. v PPS	Sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS	HDP na 1 obyv. v PPS	Výdaje směřující do veřejných i soukromých vzdělávacích institucí na 1 žáka/studenta v PPS
0,589239043	0,530094962	0,555588057	0,61477771
Výdaje na vybrané oblasti zdravotní péče na 1 obyv. v PPS	Nerovnost v rozložení příjmů mezi pohlavími	Objem hrubých úspor na 1 obyv. v PPS	Míra nezaměstnanosti (roční průměry)
0,562426918	-0,108047031	0,442018189	0,233811794
Podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování (nemovitosti, pronájmy a podnikatelské aktivity) na celkové zaměstnanosti (%)	Podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%)	Očekávaná (průměrná) doba školní docházky v letech	Podíl městského obyvatelstva na celkové populaci (%)
0,492071365	-0,407141183	0,392896723	0,460356268

Zdroj dat: EUROSTAT, databáze OSN + vlastní výpočty v aplikaci MS Excel

Z výše uvedených zjištění plyne, že vyšších hodnot úhrnné plodnosti dosahují země, pro něž je charakteristická vyšší hodnota HDP na obyvatele v PPS, větší objem sociálních dávek v přepočtu na 1 obyvatele v PPS a silnější financování sektorů vzdělání a zdravotnictví. Otázkou je, zda lze blíže interpretovat významný pozitivní vztah mezi úhrnnou plodností a některými ukazateli. Na tomto místě lze uvažovat o obousměrném vztahu (vyjma HDP na 1 obyvatele v PPS). Vyšší hodnoty ukazatelů jsou bezesporu důsledkem vyšší plodnosti a

potřeby zaopatření rodin s dětmi a zajištění vysokého standardu vzdělání. Stejně tak ale mohou být vnímány jako motivace, resp. zlepšení vnějších podmínek pro založení rodiny.

Zajímavý je vztah podílu zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování a v zemědělství k hodnotám úhrnné plodnosti. Vztah těchto dvou ukazatelů je téměř protichůdný, z čehož plyne, že vyšších hodnot úhrnné plodnosti dosahují země, jejichž hospodářství je více orientováno na terciér a méně na primér. Všechny zkoumané země jsou ovlivněny tzv. „druhým demografickým přechodem“. V této situaci je charakteristický buď pokles úhrnné plodnosti nebo zvyšování výrazně pokleslých hodnot úhrnné plodnosti až s rozvojem hospodářství, adaptací na moderní styl života charakteristický pro „informační společnost“ a zvyšováním životního standardu, čemuž odpovídá i silný pozitivní vztah úhrnné plodnosti a HDP na 1 obyv. v PPS.

Korelace časového vývoje úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů

Druhá možnost využití korelační analýzy umožňuje zkoumání vývoje dvou ukazatelů v čase a širší analýzu změn hodnot ukazatelů a jejich souvislostí. Zde jsou z výše uvedeného výčtu podrobeny zkoumání pouze následující ukazatele: naděje dožití při narození, počet lékařů na 100 000 obyvatel, výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS, míra nezaměstnanosti (vše desetileté časové období 1998-2007), veřejné výdaje na vzdělání (% HDP) (devítileté časové období 1998-2006), HDP na 1 obyvatele v PPS, objem hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS, podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování (nemovitosti, pronájmy a podnikatelské aktivity) na celkové zaměstnanosti (%) a podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%) (vše osmileté časové období 2000-2007), a nakonec výdaje směřující do vzdělávacích institucí na 1 žáka v PPS (sedmileté časové období 2000-2006).

Tab. 2: Korelace vývoje úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro daný soubor zemí

	Naděje dožití při narození	Počet lékařů na 100 000 obyv.	Veřejné výdaje na vzdělání (%HDP)	Výdaje směřující do veřejných i soukromých vzdělávacích institucí na 1 žáka/studenta v PPS
Bulharsko	0,88	0,68	0,34	0,81
Česká republika	0,95	..	0,73	0,97
Dánsko	0,91	0,89	-0,54	0,80
Estonsko	0,95	0,86	-0,71	..
Irsko	0,28	..	0,14	-0,11
Řecko	0,88
Španělsko	0,96	0,90	-0,69	0,97
Francie	0,91	..	-0,64	0,80
Itálie	0,96	..	-0,02	..
Kypr	-0,88	-0,51	-0,87	-0,91
Litva	-0,15	0,71	0,67	..
Lucembursko	-0,44	-0,52
Maďarsko	0,23	-0,63	-0,34	..
Malta	-0,94
Nizozemí	0,44	..	0,70	0,05
Rakousko	0,60	0,64	-0,87	0,82
Polsko	-0,80	-0,02	-0,79	-0,70
Portugalsko	-0,90	..	0,40	-0,88
Rumunsko	0,20
Slovinsko	0,80	0,72
Slovensko	-0,63	..	0,27	-0,02
Finsko	0,94	0,91	0,34	0,87
Švédsko	0,99	..	-0,70	0,97
Makedonie	-0,90
Island	0,17	0,19	0,10	-0,54
Norsko	0,56	..	-0,75	0,38
Švýcarsko	-0,27

Zdroj dat: EUROSTAT + vlastní výpočty v aplikaci MS Excel

Naděje dožití

Časový vývoj tohoto ukazatele je velmi pozitivně korelován s vývojem úhrnné plodnosti v případě jedenácti z dvaceti sedmi zkoumaných zemí, kde jsou hodnoty korelačního koeficientu vyšší než 0,7. V deseti z těchto případů se hodnoty pohybují dokonce nad číslem 0,88. V osmnácti případech dosahuje výsledek kladných hodnot. Pro zmíněných jedenáct zemí (Bulharsko, Českou republiku, Dánsko, Estonsko, Řecko, Španělsko, Francii, Itálii, Slovinsko, Finsko a Švédsko) je, ač s drobnými výkyvy, charakteristický trend pozvolného zvyšování úrovně úhrnné plodnosti, který je doprovázen růstem naděje dožití. Kypr, Malta, Polsko, Portugalsko a Makedonie naopak dosahují značně záporné korelace naděje dožití a úhrnné plodnosti. Pro všechny tyto země platí, že úhrnná plodnost ve sledovaném období převážně klesala, což se však dělo za současného růstu naděje dožití. Jako nejpravděpodobnější varianta se tedy jeví přítomnost všeobecného trendu zvyšování ukazatele naděje dožití a rozdílnosti demografického vývoje. Pokud by byl aplikován koncept druhého demografického přechodu, přinejmenším Kypr, Malta, Portugalsko a Makedonie ve sledovaném období vrcholu druhého demografického přechodu nedosáhly, zatímco naděje dožití, která závisí na rozdílných faktorech, zde plynule roste. Závislost mezi těmito ukazateli

nelze pomocí korelační analýzy prokázat. V obou zmíněných skupinách zemí se vyskytují země různě geograficky lokalizované a na různé úrovni rozvoje.

Počet lékařů na 100 000 obyvatel

Korelace vývoje tohoto ukazatele s vývojem úhrnné plodnosti byla zpracována pouze pro třináct zemí, jelikož ostatní nevyhovovaly z hlediska dostupnosti dat pro požadované časové řady. Koeficient korelace byl kladný v případě devíti zemí, u šesti z nich se jeho hodnota pohybovala nad hranicí 0,7. Opět lze podotknout, že v tomto případě je závislost mezi ukazateli nepravděpodobná. Se zvyšováním kvality lékařské péče převládá trend růstu počtu lékařů v přepočtu na obyvatele, rozdíl v hodnotách korelace zase způsobuje především rozdílnost demografického vývoje. V zemích, kde úhrnná plodnost pozvolna roste, odpovídá tento vývoj i obecnému trendu růstu počtu lékařů a korelace je pozitivní. V zemích, pro které je korelační koeficient záporný, je tento fakt způsoben klesající úhrnnou plodností nebo jejím zaostáváním za tempem růstu relativního počtu lékařů. Viditelnou výjimkou je Litva, v jejímž případě vlny poklesu a růstu hodnot obou ukazatelů probíhají do značné míry podobně a korelační koeficient je kladný a poměrně vysoký.

Veřejné výdaje na vzdělání (% HDP)

Zajímavých výsledků bylo dosaženo výpočtem korelačních koeficientů vývoje ukazatelů veřejných výdajů na vzdělání a úhrnné plodnosti. Mezi těmito ukazateli převládá záporný vztah. S výjimkou České republiky, Litvy a Nizozemí žádná z dvaceti zemí nemá významně kladný koeficient korelace těchto dvou ukazatelů. Pro devět zemí naopak koeficient vychází značně záporný. Jedná se o Dánsko, Estonsko, Španělsko, Francii, Kypr, Rakousko, Polsko, Švédsko a Norsko. V případě Dánska, Estonska, Španělska, Francie, Švédska a Norska roste úhrnná plodnost a podíl výdajů na vzdělání na HDP klesá nebo zaostává za růstem plodnosti. V případě Kypru dochází k poklesu úhrnné plodnosti a současnému růstu veřejných výdajů na vzdělání, což může značit například posilování terciéru a kvartéru, zvyšující se význam intenzivního ekonomického růstu a důraz na kultivaci lidského potenciálu. V případě Polska úhrnná plodnost klesá s obratem k mírnému růstu v závěru sledovaného období, zatímco podíl veřejných výdajů na HDP po počátečním poklesu roste s mírným obratem k poklesu v závěru období. Rakousko má mírně klesající tendenci podílu veřejných výdajů na HDP a mírně rostoucí tendenci ukazatele úhrnné plodnosti. Opět nelze prokázat žádnou závislost, je ovšem možné konstatovat, že zvyšování podílu sektoru vzdělání na HDP s velkou pravděpodobností není motivací pro plození dětí a naopak snižování jeho podílu na HDP od plození dětí neodrazuje. V případě rostoucí úhrnné plodnosti nedochází ke zvyšování podílu veřejných výdajů na HDP. Z výše uvedeného však není jasné, zda dochází ke snižování nebo navyšování absolutní hodnoty rozpočtu sektoru vzdělávání, neboť sem vstupuje další proměnná, a sice vývoj HDP, který ve zkoumaném souboru zemí po celé období rostl.

Prostředky směřující do veřejných i soukromých vzdělávacích institucí na 1 studenta v PPS

Zkoumání vztahu mezi vývojem tohoto ukazatele a úhrnné plodnosti může zajímavě doplnit výše uvedené domněnky. Zde totiž odpadá vliv vývoje HDP. Výsledky korelační analýzy mezi těmito dvěma ukazateli jsou odlišné od výsledků v případě podílu veřejných výdajů na vzdělání na HDP. V tomto případě výsledky opět vychází z obecnosti trendu růstu objemu prostředků směřujících do vzdělávacích institucí na jednoho studenta v PPS a rozdílného vývoje úhrnné plodnosti v některých zemích. U deseti z šestnácti zkoumaných zemí bylo dosaženo kladných hodnot korelačního koeficientu, v osmi případech se jedná o značně vysoké hodnoty. Pro tyto země je charakteristický růst úhrnné plodnosti za současného růstu objemu prostředků směřujících do vzdělávacích institucí na jednoho studenta v PPS. Oproti

tomu stojí výrazně záporné hodnoty korelace v případě Kypru, Polska a Portugalska, kde také docházelo k růstu objemu prostředků směřujících do vzdělávacích institucí na jednoho studenta v PPS, ale za současného klesání úhrnné plodnosti. I přes pokles podílu veřejných výdajů na vzdělání na HDP a růst úhrnné plodnosti dochází k růstu objemu prostředků v přepočtu na jednoho studenta, z čehož vyplývá správnost myšlenky o vlivu růstu HDP.

Tab. 3: Korelace vývoje úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro daný soubor zemí

	Celkové výdaje na sociální ochranu na 1 obyv. v PPS	Sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyv. v PPS	Sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS	HDP na 1 obyv. v PPS
Bulharsko	0,91
Česká republika	0,89	0,92	-0,44	0,98
Dánsko	0,81	0,79	0,83	0,87
Estonsko	0,96
Irsko	0,42	0,43	0,25	0,36
Řecko	0,88	0,78	0,33	0,92
Španělsko	0,99	0,98	0,44	0,97
Francie	0,93	0,84	0,80	0,88
Itálie	0,96	0,96	0,95	0,82
Kypr	-0,88
Litva	-0,33	-0,27	..	0,02
Lucembursko	-0,70	-0,68	-0,73	-0,51
Maďarsko	0,19
Malta	-0,86	0,98	0,33	-0,64
Nizozemí	0,63	0,52	0,31	-0,22
Rakousko	0,68	0,69	0,73	0,59
Polsko	-0,10
Portugalsko	-0,88	-0,70	-0,73	-0,90
Rumunsko	0,48
Slovinsko	0,66	0,65	..	0,81
Slovensko	-0,47	0,00	..	0,11
Finsko	0,96	0,96	-0,21	0,90
Švédsko	0,98	0,99	-0,70	0,95
Makedonie
Island	0,25	0,28	0,44	..
Norsko	0,45	0,59	0,30	0,84
Švýcarsko	-0,31	-0,27	-0,49	0,32

Zdroj dat: EUROSTAT + vlastní výpočty v aplikaci MS Excel

Výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS

Korelace vývoje úhrnné plodnosti a výdajů na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS dosáhla kladných hodnot v případě čtrnácti zemí z dvaceti, z čehož jedenáctkrát převýšila hranici 0,6, osmkrát hranici 0,8 a pětkrát hranici 0,9. Jedná se o země, kde rostou výdaje na sociální zabezpečení obyvatel a zároveň roste i úhrnná plodnost. Přestože lze růst významu sociálního zabezpečení nazvat také obecným trendem, bylo by zde možné uvažovat o určité závislosti, přičemž s rostoucími sociálními jistotami a motivačními rodinnými nástroji by rostla ochota lidí plodit děti. Na Maltě a v Portugalsku dochází k významnému poklesu úhrnné plodnosti, zároveň se však zvyšují výdaje na sociální zabezpečení, což se pravděpodobně týká zabezpečení ekonomicky neaktivní populace. Lucembursko výrazně navyšuje výdaje na sociální zabezpečení obyvatel, ale potýká se s nepatrně klesající plodností. Zde může být situace způsobena charakterem hospodářství a obyvatelstva Lucemburska, jehož ekonomická

situace dovoluje výrazné zvýšení úrovně sociálního zabezpečení, ale prioritou lidí přitom není rodina.

Sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS

V případě korelace vývoje tohoto ukazatele a úhrnné plodnosti dosáhl korelační koeficient kladných hodnot u patnácti zemí z dvaceti. V jedenácti případech přesáhl hodnotu 0,6 a v sedmi případech hodnotu 0,8. V téměř všech zmíněných jedenácti případech probíhá současně růst úhrnné plodnosti a sociálních dávek zaměřených na rodinu a děti v přepočtu na obyvatele. Výjimkou je pouze Malta, kde je situace opačná, tedy pokles úhrnné plodnosti probíhá současně s poklesem sociálních dávek zaměřených na rodinu a děti v přepočtu na obyvatele. Otázkou, kterou korelační analýza nedokáže zodpovědět, je, zda růst úhrnné plodnosti má za následek nutnost růstu objemu vyplácených dávek rodinám a dětem nebo zda naopak růst těchto dávek motivuje obyvatele k plození dětí. Vzhledem k závěrům jiných výzkumů se však jeví jako pravděpodobnější první varianta. V případě Malty může být situace odlišná. Jelikož je prokázáno, že snížení dávek má vždy silnější efekt než jejich zvýšení, je možné, že snižování podpory rodinám a dětem může mít významný dopad na rozhodování o dětech.

Sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS

Mezi výsledky korelační analýzy vývoje úhrnné plodnosti a sociálních dávek zaměřených na podporu bydlení nedominují kladné ani záporné hodnoty, výsledky jsou diverzifikované. Ačkoliv by se dalo předpokládat, že politika v oblasti bydlení je ve vztahu k zakládání rodin citlivá, neboť mladí lidé považují dle dotazníkového šetření Bydlení mladé generace 2003 zajištěné bydlení jako důležitou podmínku založení rodiny (Národní zpráva o rodině 2004), vztah vývoje těchto veličin se ukazuje být velmi slabý. Ve Švédsku například i přes klesající podporu bydlení úhrnná plodnost roste, v Lucembursku naopak současně s rostoucí podporou bydlení úhrnná plodnost mírně klesá. Rozvoji podpory bydlení pravděpodobně není věnována taková pozornost, aby mohl být její vliv na úhrnnou plodnost silnější. Lidé také při zajištění bydlení spoléhají sami na sebe a podpora ze strany státu představuje většinou jenom zlomek nákladů na bydlení. Podpora bydlení navíc zdaleka nesměruje pouze do rukou mladých párů.

HDP na 1 obyvatele v PPS

Korelace mezi HDP na 1 obyvatele v PPS a úhrnnou plodností byla počítána pro soubor 25 zemí. V případě devatenácti zemí dosáhl korelační koeficient kladné hodnoty, u dvanácti zemí dokonce přesáhl hodnotu 0,8. Zjištění svědčí o silném vztahu vývoje HDP na 1 obyvatele a úhrnné plodnosti. Stejně jako ve většině případů nelze ani zde prokázat závislost těchto ukazatelů. Výsledky korelační analýzy mohou být způsobeny trendy posledních let, kdy ve většině vyspělé Evropy docházelo k hospodářskému růstu a zároveň nastal mírný obrat v reprodukčním chování obyvatelstva směrem k vyšším hodnotám úhrnné plodnosti (ačkoliv stále pod hranicí reprodukce), s tím, jak odezníval vliv druhého demografického přechodu. Ve zkoumaném souboru zemí se nevyskytuje žádná, která by prošla dlouhodobějším poklesem HDP na 1 obyvatele v PPS, korelační koeficient tedy závisí na vývoji úhrnné plodnosti, která ve většině případů roste. Domněnku potvrzuje také fakt, že v případě Kypru, Lucemburska, Malty i Portugalska má zápornou hodnotu korelačního koeficientu na svědomí právě klesající úhrnná plodnost, přestože HDP na 1 obyvatele zde roste.

Tab. 4: Korelace vývoje úhrnné plodnosti a vybraných ukazatelů pro daný soubor zemí

	objem hrubých úspor na 1 obyv. v PPS	míra nezaměstnanosti (roční průměry)	podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování na celkové zaměstnanosti (%)	podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%)
Bulharsko	0,64	..	0,84	-0,93
Česká republika	0,96	-0,68	0,97	-0,91
Dánsko	0,90	-0,57	0,82	-0,99
Estonsko	0,94	-0,82	0,36	-0,92
Irsko	0,05	0,00	0,29	-0,26
Řecko	-0,24	-0,90	0,77	-0,88
Španělsko	0,97	-0,90	0,94	-0,98
Francie	0,66	-0,70	0,87	-0,82
Itálie	0,42	-0,96	0,94	-0,92
Kypr	-0,55	..	-0,51	0,92
Litva	-0,08	0,19	-0,03	-0,16
Lucembursko	..	-0,56
Maďarsko	0,56	0,56	0,12	-0,12
Malta
Nizozemí	-0,36	-0,03	-0,34	0,02
Rakousko	0,62	0,88	0,63	-0,41
Polsko	0,26	-0,73	-0,14	0,48
Portugalsko	0,65	-0,91	-0,90	0,92
Rumunsko	0,58	-0,25
Slovinsko	0,86	-0,77
Slovensko	0,23	-0,42	0,23	0,05
Finsko	0,59	-0,88	0,92	-0,88
Švédsko	0,89	0,08	0,50	-0,97
Makedonie
Island	-0,94
Norsko	0,86	-0,39	0,76	-0,71
Švýcarsko	0,51	..	-0,17	0,28

Zdroj dat: EUROSTAT + vlastní výpočty v aplikaci MS Excel

Objem hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS

V případě osmnácti z 23 zemí dosáhl koeficient korelace vývoje hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS s vývojem úhrnné plodnosti kladných hodnot, z toho jedenáctkrát hodnot vyšších než 0,6 a sedmkrát hodnot vyšších než 0,8. Vývoj těchto ukazatelů je tedy značně pozitivně provázán. Proti tomu stojí pouze dva případy, kdy koeficient dosáhl záporné hodnoty ležící pod hranicí -0,5. Po bližším prozkoumání dat je zřejmé, že vývoj úspor až na výjimky (Island, Kypr) odpovídá vývoji úhrnné plodnosti. Z toho by plynul závěr, že rostou ochota lidí plodit děti s rostoucí schopností spořit. Naopak v okamžiku, kdy z nějakého důvodu dojde k utahování opasků a snížení schopnosti spořit, úhrnná plodnost stagnuje nebo mírně klesá. Tohle zjištění svědčí o zásadním významu vnějších společensko-ekonomických podmínek, které se jistě do schopnosti spořit promítají, pro rozhodování o dětech.

Míra nezaměstnanosti

Korelace byla provedena pro 20 zemí. U patnácti zemí byla zjištěna negativní korelace mezi vývojem úhrnné plodnosti a míry nezaměstnanosti, přičemž deset z nich se nacházelo pod hodnotou -0,6. Dalo by se tedy říci, že růst nezaměstnanosti a pokles úhrnné plodnosti probíhají současně. Není však možné označit míru nezaměstnanosti jako klíčovou

determinantu pohybu úhrnné plodnosti. Míra nezaměstnanosti podléhá častým výkyvům v závislosti na vývoji ekonomiky a je pouze jedním z prvků, jejichž vývoj reflektuje ekonomickou situaci země a formuje podobu vnějšího prostředí pro rozhodování lidí, proto její vývoj (v negativním smyslu) odpovídá i vývoji úhrnné plodnosti. Roste-li tedy nezaměstnanost, není to jistě jediný projev problémů ekonomiky, který by odrazil od plození dětí. Je však důležitým faktorem a do značné míry přispívá ke vzniku nejistoty a zhoršení vnějších podmínek, v nichž se lidé rozhodují mimo jiné i o zakládání rodiny a plození potomstva. Dalo by se uvažovat o tom, že změna míry nezaměstnanosti předchází změnu v tvorbě úspor, která je až vzdálenějším důsledkem ekonomického vývoje. Proto ani změny úhrnné plodnosti ve vztahu ke změnám míry nezaměstnanosti neprobíhají zcela současně, ale s časovým posunem. Do procesu mohou vstupovat další faktory, jako např. citlivost populace na změny vnějších podmínek, síla hospodářství, rozsah sociálního zabezpečení, apod., které se mezi od země mohou značně lišit.

Podíl zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování (nemovitosti, pronájmy a podnikatelské aktivity) na celkové zaměstnanosti (%)

V šestnácti z 22 případů dosáhla korelace vývoje tohoto ukazatele a úhrnné plodnosti kladných hodnot. Hodnota koeficientu 0,7 byla překročena v devíti případech. Naopak záporné hodnoty bylo dosaženo v šesti případech, přičemž pouze dvakrát klesla pod hodnotu -0,5. Je tedy možné říci, že v zemích, kde roste podíl služeb finančního zprostředkování na celkové zaměstnanosti, roste i úhrnná plodnost. Je ovšem nutné podotknout, že v rámci zkoumaných zemí jednoznačně převládá trend růstu podílu služeb finančního zprostředkování na celkové zaměstnanosti, korelační koeficienty tedy závisí převážně na trendech ve vývoji plodnosti. Mezi vývojem ukazatelů ve sledovaném období není možné prokázat závislost, lze si však všimnout, že nižší úhrnná plodnost se vyskytuje v zemích s nižším podílem služeb finančního zprostředkování na celkové zaměstnanosti.

Podíl zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%)

Výsledky korelační analýzy korespondují s předchozím případem téměř zrcadlově. Jedinými zeměmi, které dosahují silné pozitivní korelace vývoje úhrnné plodnosti a podílu zemědělství na celkové zaměstnanosti, jsou Kypr a Portugalsko. Nabízelo by se zde vysvětlení v souvislosti s charakterem hospodářství těchto zemí, proti čemuž ovšem stojí fakt, že zemí se silnou tradicí zemědělství je ve sledovaném souboru více a přesto nedosahují ani zdaleka srovnatelných hodnot korelace. Nejpravděpodobnějším vysvětlením tedy je opět souběh obecného trendu snižování podílu agrárního sektoru a poklesu úhrnné plodnosti, který probíhá v důsledku odlišných faktorů. Zdá se, že pro formování vztahu těchto ukazatelů je rozhodující dlouhodobý charakter a vývoj hospodářství, širší společensko-ekonomické podmínky a převládající klima v oblasti rodiny, mateřství a reprodukce. Mezi vývojem těchto ukazatelů neexistuje prokazatelná závislost, podobně jako v předchozím případě lze pouze konstatovat, že v zemích s vysokým podílem zemědělství na celkové zaměstnanosti nedosahuje úhrnná plodnost vysokých hodnot.

Územní srovnání

Zaměříme-li se na výsledky všech spočtených korelačních koeficientů, zjistíme, že se formují dvě základní skupiny zemí. Vesměs stejnosměrně orientovaných výsledků korelace vývoje jednotlivých sledovaných ukazatelů a úhrnné plodnosti dosahuje skupina států, v níž je Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Řecko, Španělsko, Francie, Itálie, Rakousko, Slovinsko, Finsko, Švédsko a Norsko. Pro všechny tyto státy je společný růst úhrnné plodnosti, snad s výjimkou Rakouska, kde je růst velmi mírný, s výkyvy, spíše by se dalo říci, že úhrnná plodnost zde stagnuje. V této skupině zemí se tedy i ostatní sledované ukazatele

většinou vyvíjí stejným směrem. Těžko však lze prokázat závislost mezi vývojem úhrnné plodnosti a ostatních ukazatelů. Zdá se pravděpodobnější, že se jedná o souběh převládajícího trendu vývoje úhrnné plodnosti a trendů vývoje ostatních ukazatelů, které se formují spíše nezávisle na vývoji plodnosti.

Druhá skupina zemí je tvořena Kypr, Lucemburskem a Portugalskem. Ve všech třech zemích dochází k poklesu úhrnné plodnosti a současně podobnému průběhu ostatních ukazatelů. Této skupince zemí se vývojem ukazatelů poměrně blíží i Polsko a Malta, kterou je však problematické kamkoliv řadit z důvodu nedostatku dat. Jako rozhodující faktor zařazení zemí do těchto skupin se jeví stádium vývoje úhrnné plodnosti, ostatní ukazatele se většinou vyvíjí u všech zemí stejným směrem. Tento závěr by odpovídal charakteristikám druhého demografického přechodu, kdy je vývoj plodnosti ovlivněn zejména myšlenkovou proměnou společnosti a změnou hodnotové orientace, přičemž na ekonomickém růstu záleží méně. V obou skupinách jsou totiž země, které jsou na zcela odlišném stupni hospodářského i společensko-politického vývoje.

Zbývající státy není možné jednoznačně zařadit. Specifickými případy jsou Irsko a Slovensko, kde korelace vývoje úhrnné plodnosti s ostatními ukazateli nedosahuje v téměř žádném z případů vysokých hodnot. Zatímco v Irsku úhrnná plodnost dlouhodobě mírně roste s krátkodobými výkyvy směrem dolů, v případě Slovenska má nejdříve výraznou sestupnou tendenci a v závěru sledovaného období se obrací směrem vzhůru. Vysokých hodnot korelačních koeficientů není dosahováno ani v případě Švýcarska.

Závěr

Ze „statického přístupu“ ke korelační analýze vyplynulo, že nejsilnější vztah k hodnotám úhrnné plodnosti mají v rámci zkoumaných zemí sestupně ukazatele výdaje směřující do vzdělávacích institucí na 1 žáka v PPS, výdaje na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS, výdaje na vybrané oblasti zdravotní péče na 1 obyvatele v PPS, HDP na 1 obyvatele v PPS, sociální dávky zaměřené na podporu bydlení na 1 obyv. v PPS a veřejné výdaje na vzdělání (% HDP). Ve všech těchto případech hodnota korelace přesáhla hranici 0,5. Dá se tedy říci, že v zemích, kde tyto ukazatele dosahují vyšších hodnot, je dosahováno i vyšších hodnot úhrnné plodnosti.

„Dynamický přístup“ nedokázal ve většině případů odhalit žádnou závislost mezi vývojem sledovaných ukazatelů a úhrnné plodnosti. Na základě výsledků lze pouze zhodnotit, zda se ukazatele vyvíjí stejným či opačným směrem, než úhrnná plodnost a zda je určitý vývoj charakteristický pro více zemí současně. Silný pozitivní vztah k vývoji úhrnné plodnosti je možné sledovat v případě vývoje ukazatelů naděje dožití při narození, počtu lékařů na 100 000 obyvatel, výdajů na sociální ochranu na 1 obyvatele v PPS, sociálních dávek zaměřených na rodinu a děti na 1 obyvatele v PPS, HDP na 1 obyvatele v PPS a podílu zaměstnanosti ve službách finančního zprostředkování (nemovitosti, pronájmy a podnikatelské aktivity) na celkové zaměstnanosti (%). V případě těchto ukazatelů se však pravděpodobně jedná pouze o souběh převládajících vzestupných trendů jejich vývoje a rostoucího trendu vývoje úhrnné plodnosti.

Trochu jiná situace vzniká v případě korelační analýzy vývoje úhrnné plodnosti a objemu hrubých úspor na 1 obyvatele v PPS. Je zřejmé, že úhrnná plodnost se v rámci zkoumaných zemí zvyšovala i snižovala simultánně se schopností lidí spořit. Vyskytují se zde sice dvě výjimky (Kypr a Island), které jsou však z hlediska vývoje úhrnné plodnosti naprosto odlišné.

Toto zjištění potvrzuje významný vliv vnějšího společensko-ekonomického prostředí, jehož projevem je i schopnost spořit, na vývoj úhrnné plodnosti.

Negativní korelace k vývoji úhrnné plodnosti převládá v případě ukazatelů veřejných výdajů na vzdělání (% HDP), míry nezaměstnanosti a podílu zaměstnanosti v zemědělství na celkové zaměstnanosti (%). Lze tedy říci, že ve většině zemí současně s růstem úhrnné plodnosti klesala nezaměstnanost, podíl zaměstnanosti v zemědělství a podíl veřejných výdajů na vzdělání na HDP, aniž by však bylo možné mluvit o závislosti mezi vývojem těchto ukazatelů. Rostoucí nezaměstnanost je sama důsledkem vývoje hospodářství a je součástí souboru faktorů, které mohou ovlivňovat vývoj úhrnné plodnosti. Podíl zaměstnanosti v zemědělství obecně klesá ve všech vyspělejších ekonomikách a stojí proti růstu zaměstnanosti v sektoru služeb finančního zprostředkování. Pokles podílu veřejných výdajů na vzdělání na HDP pravděpodobně souvisí s rychlejším růstem HDP než výdajů na vzdělání v absolutních číslech.

Z hlediska územního srovnání lze pouze konstatovat podobný vývoj v případě některých zemí. Nebyla však nalezena žádná regionální specifika, neboť obě vyprofilované skupiny s podobným vztahem vývoje úhrnné plodnosti a ostatních ukazatelů jsou z hlediska geografické polohy značně různorodé. Lze si však všimnout, že všechny ze zkoumaných zemí severní a západní Evropy s výjimkou Islandu, Nizozemí a Lucemburska náleží na základě výsledků pouze do jedné ze dvou vzešlých skupin zemí. Rozhodujícím faktorem, který vede k zařazení zemí do určité skupiny, se ukazuje být trend vývoje úhrnné plodnosti.

Literatura

- [1] Národní zpráva o rodině 2004. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004. 225 s.
- [2] Pinnelli, A. (2006): *Plodnost a rodinná politika: přínos zkušeností ze zahraničí*. Překlad příspěvku na Mezinárodní konferenci o rodinné politice 2006. *Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* Listopad 2006, Praha, MPSV. s. 24-36. Materiály z konference dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/5304>>
- [3] Kocourková, J. (2006): *Vztah pro-rodinných opatření a porodnosti*. Příspěvek na Mezinárodní konferenci o rodinné politice 2006. *Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?* Listopad 2006, Praha, MPSV. s. 37-42. Materiály z konference dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/5304>>
- [4] Kocourková, J. *Má populační politika v České republice perspektivu?* In: Propopulační politika – ano či ne. (2002). Sborník textů. Vydal CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku. Ekonomika, právo, politika č. 21/2002. ISSN 1213-3299. s. 13-28.
- [5] Rabušic, L. *Pronatalitní politika – spíše chiméra než spása*. In: Propopulační politika – ano či ne. (2002). Sborník textů. Vydal CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku. Ekonomika, právo, politika č. 21/2002. ISSN 1213-3299. s. 47-62.
- [6] Carlson, A. (2005): *Sweden and the failure of European family policy*. In: Society, Vol. 42, No. 6. Springer New York. ISSN 1936-4725. s. 41-46.

AFGHAN ISSUE LIKE AN APPROVAL OF COHERENCE SIGNIFICANCE IN THE INTERNATIONAL COOPERATION

ING. EKATERINA BATUEVA

*Department of Regional Studies, Faculty of Economics and Public Administration
University of Economics, Prague
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Prague 3, Czech Republic
e-mail: alterna85@gmail.com*

Annotation

Czech Republic in its foreign policy has an advantage to use its positive reputation, while working on development projects and cooperation in developed world. Foreign policy, experts, politicians should take in account many factors and processes, regarded on a multidisciplinary view, which create mainstay of national and international foreign affairs.

The purpose of the paper is to determine the importance of coherence between local governments, international organizations, and other regional actors for effective assistance in regional development. This main idea will be viewed on the Afghan example, like a complicated and currently highly important issue in the terms of geopolitics and global security.

Implementation of policies and strategies should be concerned like a continuous complex process, which has to include deep analysis of historical, cultural, traditional, political backgrounds of the territory. Absence of understanding specific regional features firstly leads to waste of numerous funds, then, gives the negative impact on domestic political stability, and international relations.

In general, main conception is to create basis before any direct action, which have to be originated from facts and good analysis of national particularities, opinions of local representatives, international organizations, NGOs, wide specter of researches, examples from other developing countries, etc.

Key words

development assistance, developed and developing countries, international relations, policy coherence, Czech Republic, Afghanistan

JEL classification: F5, R5

Introduction

The 20th century changed the global community in many ways. The first words, which come to our mind, are progress, globalization and open trade borders. However, the flip side of the coin is the growing difference between rich and poor countries and moreover, rich states become richer and poor ones become poorer from day to day.

The number of poor countries is currently estimated to include more than half of the population, which in its turn leads to the growth of various conflicts in religious terms, military strikes, ecological catastrophes due to the careless usage of resources and a large amount of dead and suffering people. Globalization made it possible for local activities even

in remote region of the earth to influence the global community in some way, which makes the international cooperation hardly urgent for current life and for future generations.

Developed and developing countries

The modern world is concerned with the changing of political, cultural, and environmental spheres. Furthermore, the global economy is associated with the growing polarization, which strengthens inequalities between the global actors, especially between so called developed and developing countries.

There are numerous terms of developing countries in accordance with different methods to measure “its development condition”: the UNO¹, the World Bank², and experts’ classifications refer to different measurements. Quite often the terms “Third World³” and developing countries are used like synonyms, but this statement is rather controversial.

The term developing countries is used in the official documents and is generally accepted by officials. One of the possible measurements to distinguish a developing country is considered with GNI⁴ per person. According to Samuelson⁵, in such states national income per person is many times lower than in developed countries. Moreover, international institutions also evaluate other economic and non-economic aspects, which influence being labeled as a developing country.

In accordance with the World Bank classification⁶ of 2008 economies are divided according GNI per capita like low income, \$975 or less; lower middle income, \$976 - \$3,855; upper middle income, \$3,856 - \$11,905; and high income, \$11,906 or more⁷. According to this classification there are 43 low income countries, 55 lower middle income countries, 46 upper middle income countries and 66 high income countries.

Despite this classification, the UN also uses the HDI⁸ (Human Development Index), which is calculated every year by UNDP⁹ (United Nations Development Programme), and based on

¹The United Nations Organization (UNO) or United Nations (UN), international organization. Stated aims: cooperation in international law, security, economic, social progress, human rights, and achieving of world peace.

²The World Bank Group (WBG), family of five international organizations that makes leveraged loans, generally to poor countries. More on <http://www.worldbankgroup.org/>

³The term Third World is used to describe the poorest countries of the world. Some scholars use this term on purpose to point out and challenge the huge gap between the poor and rich of the world.

⁴Gross national income (GNI) comprises the total value produced within a country (i.e. its gross domestic product), together with its income received from other countries (notably interest and dividends), and less similar payments made to other countries.

⁵Samuelson, P., an American economist, working on welfare economics, public finance theory, international economics, macroeconomics, consumer theory, etc.

⁶The Bank's analytical income categories (low, middle, high income) are based on the Bank's operational lending categories (civil works preferences, IDA eligibility, etc.)

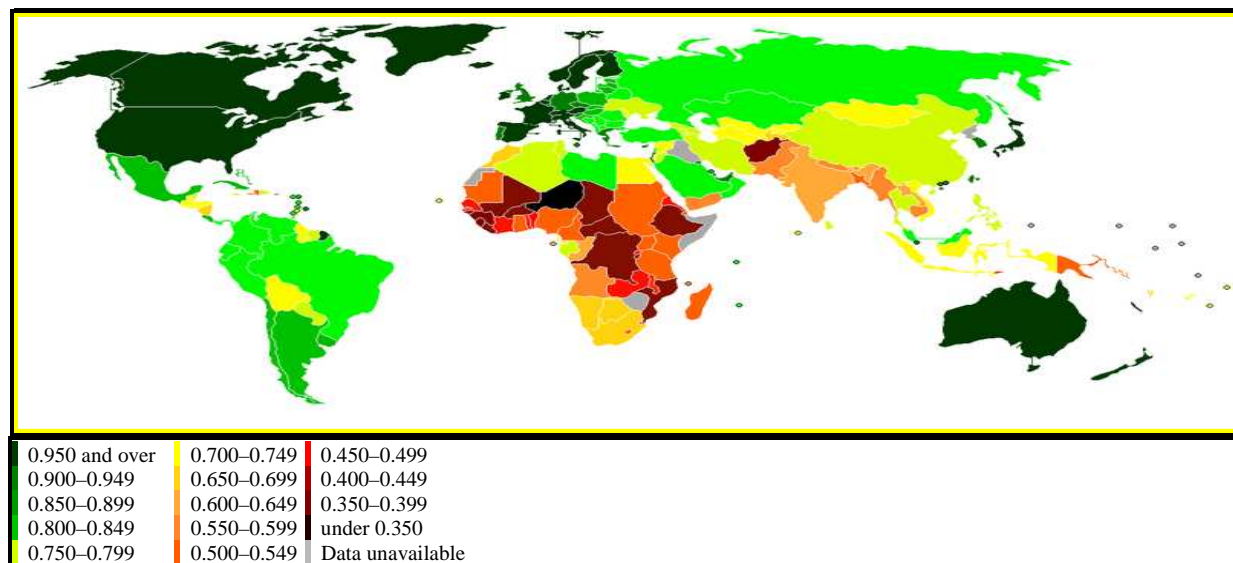
⁷More here, <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>

⁸The Human Development Index (HDI), complex statistic index to rank countries by level of “human development” into developed (high development), developing (middle development), and underdeveloped (low development) countries.

⁹The United Nations Development Programme (UNDP), the United Nations' global development network, main aims: change and connection of the countries to knowledge, experience and resources, more general - help people build a better life.

indexed results ¹⁰(low human development, medium human development, high human development and very high human development).

Map 1: The United Nations Human Development Index (HDI) rankings for 2009

To sum up, these classifications have one purpose and are used to provide developing countries with essential needs and aid. Nowadays developing countries present a very challenging and diverse sphere. Implemented strategies, states' behavior, main goals and objectives can vary in each case. The common thing about all of them is the need to develop quality of life for the people inside these states.

Recognizing the need to change the situation, the global community with UN member states as representatives, adopted eight millennium targets with the purpose to improve social conditions in the world's poorest countries at the Millennium Summit in 2000¹¹. These goals were developed from the eight chapters of the United Nations Millennium Declaration; there are 8 goals, 21 targets¹² and 60 indicators followed¹³ for each target. The MDGs were created to extreme poverty, hunger, illiteracy and disease. Moreover, the Summit established targets for achieving gender equality and the empowerment of women, environmental sustainability and a global partnership for development.

Until now a lot has been done regarding these goals¹⁴, but still not enough to make life in poor countries better. Furthermore, the global economic crisis made it difficult to keep these promises in the terms of fighting against poverty and global hunger.

I would like to stress the last goal, based on the principle of coherence and partnership, in more detail in this paper. Among its main objectives are the development of open, predictable, non-discriminatory trading and financial system, what means in turn a commitment to good governance, development and poverty reduction; addressing the special

¹⁰More can be seen here <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

¹¹The Millennium Summit was a meeting among many world leaders at September 2000 with the purpose to discuss the role of the United Nations at the turn of the twenty-first century.

¹²<http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>

¹³<http://www.undp.org/mdg/basics.shtml>

¹⁴ <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>

needs of the least developed countries¹⁵ in terms of free access to developing countries exports, assistance of developed countries; addressing the special needs of landlocked developing countries and Small Island developing states; dealing with the debt problems of developing countries, official development assistance (ODA)¹⁶; market access, etc.

This goal also includes cooperation with pharmaceutical companies in terms of access to affordable essential drugs in developing countries, cooperation with the private sector in terms of access to modern information and communications technologies.

The Millennium goals were the obvious reaction for the most important problems of developing countries. According to Gillis¹⁷, developing countries can be concerned with low income per person, like it was mentioned above, and the absence of modern economic growth. Among the characteristics of developing countries in accordance with Gillis can be mentioned unequal income distribution between civilian groups, high poverty level, low urbanization level, high percentage of workers engaged in agriculture, low ability to adopt innovations and new technologies, low political, economical and social stability, absence of qualified specialists, low efficiency of resources usage and the absence of labor force potential.

Among the essential conditions for achieving economic growth are the following: significance of education, developed trade systems, public administration, political independence of a country, and ability to assimilate and accept innovations.

It should be mentioned, that development assistance has changed in recent decades. It has changed character, methods and objectives. In many cases development aid was distributed and still is distributed due to foreign affairs of the state, due to political interests more than in accordance with real needs.

Very often donor countries are waiting for “political payment” for their support; wish to make the state elite loyal to new implemented policies. All this makes it impossible for real development assistance after to find local support, neither to implement joint-venture projects nor to manage common objectives.

Among the popular purposes of development assistance are the implementation of democracy and poverty elimination. But in fact, the real aim should be nation building, providing education, which in turn creates the basis for state development and the future growth of society.

International relations in development assistance

International relations play a significant role in cooperation with developing countries. There are numerous factors which influence the direction and aim of cooperation. It should be mentioned that among the successive points of cooperation lay the positive renown of the country, gained during the preceding period.

¹⁵ Least developed country (LDC) is the name given to a country which, according to the United Nations, exhibits the lowest indicators of socioeconomic development, with the lowest Human Development Index ratings of all countries in the world.

¹⁶ Official development assistance (ODA) is a statistic compiled by the Development Assistance Committee of the Organization for Economic Co-operation and Development to measure aid.

¹⁷ Gillis M., *Economics of development*, W.W. Norton, New York, 1987

Regarding the issue of development aid in Europe, it should be mentioned that it is closely connected with International Relations and Foreign Affairs of European Union being one of the main branches of EU policies.

As it was mentioned above, among the main features of developing countries is the absence of belief in foreign assistance due to the “colonial past”, corruption on all levels of governance, profit and political interests of actors. Due to this, positive examples of cooperation – positive authorities – can be a really good tool to achieve development goals. And these actors should later play a bigger role in conflict regulation, implementation of strategies, development projects.

Moreover, among the highly important points to value when working on development assistance are local conditions such as the historical, political and social background. These particularities of a developing country should create the foundation for foreign assistance to correlate their foreign affairs and latter aid distribution.

Together with information analysis, effective cooperation with local government and local forces make the collaboration successful. Cooperation with the public administration helps to develop local society from inside, to “make things work” and to promote coherence between elements. Without local support in turn it’s hard to imagine any project functioning in either developing or developed country. Amongst the most difficult cases are developing countries with low security, ending civil and international conflicts and government corruption.

As it was mentioned above modern conflicts show that developing countries still suffer from their colonial past, inheriting military and authoritarian regimes. These complications make it tough to overcome such a background and make any development projects work.

This aspect can be regarded as one of the main reasons why the Western World¹⁸ prefers an easy way to deal with developing countries – to implement a typical Western democratic regime. The big trap lays in the cultural clashes between these countries, because in most cases “western style” democracy, ready models and “theoretic strategies” can’t be implemented at all. Moreover, some developing countries in southeastern Asia proved that economic growth and prosperity could work without democratic regime¹⁹. This statement only stresses the need for serious and individual analysis before providing assistance to any developing country.

Afghan issue in the global context

One of the “hottest” issues of the global geopolitical scene is Afghanistan. From 2001 this state remains the most important topic of newsletters, political reviews and scientific conferences. Ruined by decades of war, illiterate, being the owner of high mortality, low security, this state attracts the attention of the international community.

¹⁸ The term Western world does not have a strict international definition, governments do not use the term in legislation of international treaties and instead rely on other definitions. In this paper these definition include the countries of Western Europe, North America, Israel, Australia and New Zealand, which enjoy relatively strong economies and stable governments, allow freedom of religion.

¹⁹Can be also found in Zakaria Fareed, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W.W. Norton & Company; 2003

According to the World Bank classification, Afghanistan is referred to low income economies, it is obviously developing country in a stage of the ending conflict during recent times. All this makes this case a hardly complex. Below will be presented a short geopolitical overview, stressing the main issues of the state and as a summary will be presented as an example of the international cooperation the Czech Republic assistance.

Afghanistan is an integral part of South and Central Asia and the Greater Middle East²⁰. Due to this during centuries this state is concerned like crossroads between these three regions.

Since 1747, when Afghanistan had just appeared, it became the subject of direct influence of both regional and world countries. In 1919 the country achieved the sovereignty from the British Empire and until the Soviet Occupation in 1979 Afghanistan had a relatively peaceful period. The fall of the communist regime and following breakup of the Soviet Union created the power vacuum in the Central Asia, which was soon filled up with regional countries. Diverging interests of these states led after to the breakup of the Afghan government and started civil war.

From 1992 till 2001 situation in Afghanistan was under control of the Taliban government, supported also externally by Saudi Arabia, Pakistan, Iran, etc. 2001 brought to the state on one hand hope for the better life, on the other side, put the country to the endless chaos, which shows first of all failure of the international community to stabilize the country.

Regarding the Afghan environment situation, it was destroyed during the Soviet invasion in 1979 and by the ensuing war operations. Currently the state has no appreciable bodies of water and suffers from a limited freshwater supply. Because of insufficient water treatment, the growth of water-borne diseases is very high. Widespread overgrazing and soil erosion have reduced agricultural productivity. Moreover, all is worsened by the Aral Sea pollutants and Iran's industrial complexes in addition to Turkmenistan, and Uzbekistan damaging the atmosphere in northern Afghanistan. Chemical weapons, land mines and physical destruction during recent military conflicts have also badly influenced the environment.

In regard to the economic situation, it should be mentioned that major profit is gained of course from poppy production. In legal terms, Afghanistan always was based on agriculture, but now only 12% of country total land area is arable and less than 6% currently is cultivated. In addition to this, the primary problems of this main industry are the absence of infrastructure, limited water supply, absence of working force due to emigration to Pakistan and other countries because of the conflicts and security reasons.

It should be mentioned, that Afghanistan possesses different resources, but most of them remain unused due to security and economical reasons. In last period the copper mines are used by China, which is main investor to the Afghan economy.

In fact, Afghanistan due to its geopolitical position has good opportunities for economic growth. First of all, these opportunities are connected with energy and electricity transportation from the Central Asia to Pakistan and India. Furthermore, railway and highways constructions should benefit the Afghan economic situation as well as the whole regional situation.

²⁰ The Greater Middle East, a political term coined by the Bush administration to englobe together various countries, pertaining to the Muslim world, specifically Iran, Turkey, Afghanistan and Pakistan

Up to the moment, Afghanistan national objectives include mainly internal security, stability, regional and international cooperation due to achievement first two objectives. The international community and foreign ministries have been dealing with the Afghan issue since 2001 in terms of donor aid, implementation of government strategies, and promotion of technologies.

One of the most important questions is – how effective are all these actions of “developed world”? Regarding examples of the international cooperation in Afghanistan, assistance seems to be a waste of numerous funds, useless job positions, and big salaries for specialists in this region. Since 2001 the amount of the international aid delivered to Afghanistan totaled around 10\$bn²¹, and most expatriate consultants working for private companies gained about 250,000\$ - 500,000\$ a year, including salary, allowances and associated costs²².

Afghanistan is provided with numerous funds to recover government, education, medicine, and agriculture. But still, in 2010, there is little progress when comparing achieved goals to wasted resources. The main reason is the absence of coherence in the actions of local government and the international community. Shortly, now in Afghanistan are functioning more than 100 aid organizations²³, military organizations and reconstruction teams.

Among main contributing actors despite the United States are European countries, including United Kingdom, Germany and France. Even EU is a major contributor of aid in Afghanistan; its assistance is incoherent and low efficient due to different interests of each country.

It should be stressed, that participation of the Czech Republic in foreign assistance can be more active and intensive, involving a wider spectrum of possible activities. It should be mentioned that the Czech Republic has positive experience from the 1980's when the transition processes inside it passed quite softly and the adoption of new policies by people and the assimilation processes passed without internal and external conflicts.

Going back to the Afghan issue, immediate emergency needs include food, shelter, clothes and health care. In long-term needs include infrastructure, water and power supply, agriculture development, primary education, public administration re-establishment and improvement²⁴.

Since 2001, when development assistance started to function, a lot had been done by different institutions. Among the main achievements can be mentioned the establishment of democratic institutions and ministries, improvements in health care and immunization, expansion of primary education, and the formation of state security forces.

There are many cases of well-delivered aid, for example in the education sector or in community-based rural development projects that are part of the National Solidarity Program²⁵ (NSP), which have made a significant difference to Afghan lives. However, after nine years the majority of Afghans live in extreme poverty, having no hope for any improvement.

²¹ According to ACBAR report, Falling short: Aid effectiveness in Afghanistan, Matt Waldman, 2008

²² ACBAR report, 2008

²³ ACBAR report, 2008

²⁴ ACBAR, 2008

²⁵ National Solidarity Program (NSP), more can be found at <http://www.care.org/careswork/projects/AFG021.asp>

Why can't the development assistance in this region achieve effective results for such a long period? One of the answers is the same as mentioned in the general part of the paper regarding the foreign affairs' interests of donor countries. Most of the development projects are managed to deliver quick results (to gain new grants and projects after), to gain political influence in the region or to achieve the dubious goals of donors. As the result, poverty reduction and capacity-building objectives just fall behind.

One more aspect of assistance inefficiency in this region can be concerned with the disproportion of aid among the provinces. Mainly aid is delivered to Kabul area and other urban centers rather than to rural areas where the assistance is desperately needed and where three quarters of Afghans live. This disproportion is caused mainly by the military and political objectives of both foreign assistance and local governments.

Czech Republic as a good example of the international cooperation

The Czech Republic always played active role in the international cooperation. The main positive renown of this state is concerned with its transformation from a recipient country in 1990's to donor country nowadays. Regarding the Afghan issue mentioned above, the Czech Republic has good reputation to provide cooperation in the region.

Czech- Afghan relations

Czech-Afghan relations can be reviewed from the end of the First World War, when both countries became independent: Czechoslovakia in 1918, Afghanistan in 1919. Diplomatic relations with Afghanistan were achieved before the Second World War, but embassies in both countries were established only after the end of WWII.

Moreover after the WWII administrative and trade relations started to develop. In 1954 the first treaties concerning goods exchange with an investment provision from Czechoslovakia were signed. According to them, Czechoslovakian engineers and specialists from different disciplines were working on industrial factories and highway construction in Afghanistan. Furthermore, pursuant to the signed treaties, European partner provided Afghanistan with various techniques, machines, agricultural equipment, diesel engines, communication equipment, glass and ceramic production as well as chemicals and textiles. Afghanistan, on the other hand, gave cotton, sheep wool, oil seeds, livestock production, dried fruits, nuts and spices. Sport and cultural relations started to develop in the 1950's when the first delegations visited partner countries and the first Afghan students came to Czechoslovakia.

In 1978, the so-called Afghan Democratic Republic was created. The Soviet invasion in 1979 modified relations between the two countries in accordance with the immediate needs of the totalitarian regimes of both countries. First of all, the Soviet occupation increased the development of political relations, social and youth organizations between both countries. Cultural and educational relations were regarded in totalitarian scope connected with the obligatory scientific and cultural cooperation.

After the Soviet Occupation economic relations were strengthened and the Afghan government was given a credit of 120 millions of dollars²⁶. Moreover, in accordance with new treaties, goods exchange was set on the latter base (technologies, food, livestock

²⁶More can be found in *Dejiny Afghanistanu*, Jan Marek, 2006

products). A new point was the opening of Czech-Afghan joint venture enterprises in various areas of industry including leather production, cotton, coal, etc.)²⁷

In the period from 1992 to 2002²⁸ almost all relations between Afghanistan and the Czech Republic were frozen. In 2002, the governments discussed points of humanitarian aid, regeneration of state, the war on terror, and especially the economic, military and educational cooperation between both countries. The Czech government diverted 4 million CZK²⁹ for Afghan refugees; agricultural departments added another 10 million³⁰ for suffering people in this state. Various Czech NGOs also took part in the humanitarian work. The main two that deserve mentioning are “People in Need Foundation” (PINF)³¹ and “Berkat”³².

“People in Need” has had missions since 2001 in Mazar Sharif, Bamjan, and Samangan. The severe conditions of the northern Afghan mountains and deserts mainly affected the reconstruction and organization of elementary schools, simple village hospitals, the return of Afghan refugees and support for them to start new lives in their motherland. In 2005 the organization opened an educational centre for 400 teachers in the north of Afghanistan. Financial support was gained from different resources such as the Czech Foreign Affairs Ministry, global agencies like the United Nations and UNICEF.

“Berkat” concentrates its efforts mostly on projects in war torn regions like Afghanistan and Chechnya. In Afghanistan they educated local doctors to transplant parchment skin to help with eye diseases, which are common in Afghanistan. In 2004 they opened a new project connected with post-war widows. “Berkat” built a carpet factory for them and afterwards their production was sold in Europe and other countries.

An important effort in political and global terms belongs also to the military participation of the Czech Republic in international operation against terrorism, “Enduing Freedom”. Since 2002 a Czech mobile hospital with military surgeons, interns, microbiologists and other specialists have been working in cooperation with military and civilian organizations³³. Moreover, in 2004, the Czech army gave 6000³⁴ tons of various arms and ammunition to the Afghan military forces. In 2005, special Czech military teams of pyrotechnic specialists and meteorology specialists were working in cooperation with the ISAF³⁵ directly on war operations.

The mission in Afghanistan is complex, political and quite significant for the Czech Republic. It deploys a Czech helicopter unit in Afghanistan which is in high demand for enabling facilities. Czech forces try to prove that the strategy here should be modified with a quality component, not with the number of troops. According to an interview with the Czech Republic's ambassador to NATO, H.E. Martin Povejsil³⁶, “there are nations not in position to send more troops than they have currently deployed, but they can make important financial

²⁷Marek, 2006

²⁸Marek, 2006

²⁹Marek, 2006

³⁰Marek, 2006

³¹<http://www.clovekvtisni.cz/>

³²<http://www.berkat.cz>

³³Armed forces review, Security preconditioning development, 02-2009

³⁴Armed forces review, 2009

³⁵ The International Security Assistance Force (ISAF) , NATO-led security mission in Afghanistan, established by the United Nations Security Council on 20 December 2001

³⁶Armed forces review, 2009

investments to train Afghani National Army and Afghan National Police for instance”. To sum up, the main point from the Czech point of view is to strengthen civilian capabilities. Security and development should work in conjunction because projects concerning development can't be achieved without security, and vice versa.

Provincial Reconstruction Teams³⁷ have been working in Afghanistan for some years and the Czech Republic PRT has a good reputation among them. They worked directly with Afghani authorities and contractors from the beginning due to find local support of projects. According to the Czech PRT, the way to achieve success in Afghanistan is cooperation between civilian organizations and military forces. The positive results of such cooperation include development in locations of concern and change in opinion of forces by the Afghani population. Because of suffering in the past, the Afghani population doesn't know which side they should take. So they do choose those who give them a prospect for a better future.

As mentioned in this part of the paper regarding the Czech experience in Afghan, the reputation of the assisting country is highly important. Furthermore, the foreign assistance in the conflict region should also be based on cooperation with civilians to achieve assigned objectives.

Conclusion

In conclusion, I would like to mention once more that foreign affairs currently play a highly important role on the national and international scene. Due to this, experts and politicians alike should work as a team to review all aspects of adopted strategies, implemented policies and provide assistance in the case of developed countries.

Making policies and strategies is a complex process which should include mainly a deep analysis of the historical, cultural issues and backgrounds of territory. Moreover, it is necessary to review all policies continually and make adjustments to minimize conflicts and maximize synergies. It is quite important to track all of the achieved results and analyze them for follow up work.

As it was shown on the Afghanistan case, policy coherence can have both national and international levels. Governments have to negotiate between international development interests and other domestic and foreign interests. Moreover the reputation of the actors playing on the geopolitical stage, their previous experiences, gained in different projects is highly important, have to be evaluated and used for better cooperation.

Furthermore, there is a need to take decisions, based on facts and good analysis as well as analysis of the national representatives, NGOs, academic researchers, international organizations and other developing countries that can provide important facts and interpretations. From this entire foundation a clear strategy should be determined which has to be implemented with the help of all actors.

³⁷ Provincial Reconstruction Team (PRT), unit introduced by the United States government, consisting of military officers, diplomats, and reconstruction subject matter experts, working to support reconstruction efforts in unstable states. PRTs were first established in Afghanistan in late 2001 or early 2002, and as of 2008 operate there as well as in Iraq.

Bibliography

- [1] <http://hdr.undp.org>;
- [2] <http://www.care.org/careswork/projects>;
- [3] <http://www.clovekvtsni.cz/>;
- [4] <http://www.berkat.cz>;
- [5] <http://www.endpoverty2015.org/>;
- [6] <http://www.un.org/millenniumgoals/>;
- [7] <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Default.aspx>
- [8] http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/03/11/AR2010031103148_2.ht;
- [9] <http://www.worldpoliticsreview.com/article.aspx?id=5251>;
- [10] [http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2010/0201/Q-A-Who-else-could-help-in-Afghanistan/\(page\)/2](http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2010/0201/Q-A-Who-else-could-help-in-Afghanistan/(page)/2);
- [11] <http://www.globalpost.com/dispatch/afghanistan/100129/two-conferences-afghanistan-no-solutions?page=0,2>;
- [12] <http://www.globalpost.com/dispatch/afghanistan/100118/afghanistan-opinion-poll?page=0,1>;
- [13] <http://www.nytimes.com/2010/02/05/opinion/05ihtedgorbachev.html?pagewanted=2&ref=global>;
- [14] <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/31-01-10b.htm>;
- [15] <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/31-01-10a.htm>;
- [16] <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/01-02-10c.htm>;
- [17] <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2010/0209/Change-in-Pakistan-requires-respect-reconciliation-and-religious-freedom>;
- [18] <http://www.nytimes.com/2010/02/10/world/asia/10pstan.html?ref=world>;
- [19] [http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1103/p09s01-coop.html/\(page\)/2](http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1103/p09s01-coop.html/(page)/2);
- [20] Armed forces review, Security preconditioning development, 02-2009;
- [21] Marek, J.: "Dejiny Afghanišanu", 2006;
- [22] ACBAR report, Falling short: Aid effectiveness in Afghanistan, Matt Waldman, 2008;
- [23] Fareed, Z.: "The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad", W.W. Norton & Company; 2003;
- [24] The Millennium Development Goals Report, 2009;
- [25] Strauss, T. "Growth and Government: Is there a Difference between Developed and Developing Countries?" Stockholm School of Economics, 1998;
- [26] Ort, A.: "Bezpečnost Evropy a Česká Republika", Praha, 2005;
- [27] The Carnegie Endowment for International Peace: "Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan?" 2010, full text can be found on http://carnegieendowment.org/files/regional_approach.pdf

ANALÝZA VYBRANÝCH ZAHRANIČNÍCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ UPRAVUJÍCÍCH ORGANIZACI CESTOVNÍHO RUCHU

THE ANALYSIS OF SELECTED FOREIGN LEGISLATION ENACTED THE TOURISM ORGANIZATION

ING. BC. ANDREA HOLEŠINSKÁ

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: holesinska@econ.muni.cz*

Anotace

Příspěvek se zabývá analýzou právních předpisů, které upravují organizaci cestovního ruchu ve vybraných spolkových zemích Rakouska, vybraných kantonech Švýcarska a dále pak Slovinska a Slovenska. Hodnocen je nejen věcný obsah sledovaných zákonů, ale především pojetí organizační struktury a finančních zdrojů organizace cestovního ruchu.

Klíčová slova

Organizace cestovního ruchu, právní předpisy (zákony), financování organizace cestovního ruchu

Annotation

The contribution deals with the analysis of the legislation that enacts the tourism organization in selected federal states of Austria, selected cantons of Switzerland, and moreover Slovenia and Slovakia. The paper focuses not only on the factual content of the particular laws but also on the organization structure and the financial resources of the tourism organization.

Key words

Tourism organization, legal enactment (legislation), financial resources of tourism organization

JEL classification: K230

Úvod

Destinace i se sebe atraktivnějším potenciálem cestovního ruchu, tj. lokalizačními (přírodní a kulturně-historické) a realizačními předpoklady (turistická infrastruktura), si s těmito základními faktory dlouhodobě nevystačí. Stále narůstající konkurence a měnící se trendy v poptávce cestovního ruchu si vyžadují pružnou reakci. Pro zajištění kontinuálního rozvoje cestovního ruchu v destinaci je tak nezbytné, aby dobře fungovala organizační struktura cestovního ruchu. Tato podmínka je však závislá na stabilitě příjmů, které jsou používány na činnosti vedoucí k naplňování výše uvedeného rozvoje cestovního ruchu.

V turisticky vyspělých destinacích tak vznikly zákony, jež primárně vymezují stabilní strukturu (organizaci) cestovního ruchu, která má zajišťovat (podpořit) komplexní a systematický rozvoj cestovního ruchu v destinaci. V neposlední řadě jsou zákony zaměřeny

na jasné identifikování finančních zdrojů sloužících k zabezpečení činnosti a fungování institucí cestovního ruchu, jež jsou základními články organizace (struktury) cestovního ruchu.

Metodika

Předmětem analýzy byly vybrané právní normy (zákony) turisticky vyspělých regionů, tj. Rakousko a Švýcarsko, konkrétně tedy Horní a Dolní Rakousko a kantony St. Gallen, Freiburg a Bern. Současně jsou předloženy analýzy novodobějších zákonů cestovního ruchu Slovinsko a Slovensko.

V rámci analýzy právních norem upravujících organizaci a financování cestovního ruchu v destinaci byla sledována níže uvedená kritéria, která posloužila k vzájemné komparaci.

Kritéria srovnávání:

- **Cíl (účel) zákona**, resp. zaměření zákona, kdy byly sledovány zejména 4 oblasti, a to politika cestovního ruchu, organizace (uspořádání) cestovního ruchu, podpora rozvoje cestovního ruchu a financování cestovního ruchu.
- **Financování** – toto kritérium bylo rozděleno do tří sekcí:
 - **zdroje poplatků**, kdy se zjišťovalo *kdo* podléhá povinnosti platit poplatky (turista, podnikatel), *na základě čeho* je poplatek vypočítán (přenocování, obrat) a *jaké* druhy poplatků mohou být (poplatek za ubytování, členský příspěvek, státní prostředky);
 - **výše poplatku**, kde se hodnotilo, zda jde o pevnou (fixní) sazbu nebo o pružnou sazbu v podobě intervalu s určenou maximální výší;
 - **ostatní** představuje doplňující povinnosti vázající se k financování, a to například vázanost použití vybraných poplatků na konkrétní činnosti/úkoly a povinnost vytvářet (rezervní) fond cestovního ruchu.
- **Organizační struktura** (úrovně) cestovního ruchu, kdy se sledovalo definování orgánů institucí dle organizační struktury cestovního ruchu, jejich pravomoci (činnost) institucí a podmínky členství.
- **Specifika zákona** – do tohoto kritéria spadá například definice pojmů, klasifikace (obcí, podnikatelské činnosti) pro účely financování a především jiné obsahové odlišnosti, kterými se analyzované zákony liší jeden od druhého.

Hodnocení v rámci jednotlivých kritérií bylo prováděno slovní formulací, která byla pro přehlednější zobrazení převedena do znaků (piktogramů). Dané kritérium tak mohlo nabýt jedno z následujících tří variant hodnocení:

- „naplňuje“, viz znak ✓, odpovídající skutečnosti, že daný zákon zcela naplňoval dané kritérium;
- „nenaplňuje“, viz znak ✘, odpovídající případu, že zákon se zvoleným kritériem nezabývá nebo
- „naplňuje okrajově“, viz znak ●, odpovídající skutečnosti, že zákon řeší dané kritérium je částečně.

Cílem komparace není stanovit kvantifikovatelné výstupy, ale získat informace o způsobu zpracování zákona o cestovním ruchu, které by se daly posléze obecně implementovat pro potřeby návrhu zákona o cestovním ruchu.

Analýza právních norem

Rakousko

Rakousko patří z hlediska organizace (tj. uspořádání) cestovního ruchu k turisticky nejvyspělejším destinacím, které si na počátku 90. let 20. století uvědomily význam cestovního ruchu a klíčovou úlohu organizační struktury, která je nezbytná pro zajištění komplexního rozvoje směřujícího ke konkurenceschopnosti destinace. Má-li být dosaženo konkurenceschopnosti destinace, tak jedině přes komplexní (efektivní) rozvoj území, který má jasně stanovenou instituci a potažmo organizační strukturu, která je za naplňování toto cíle zodpovědná. Nezbytnou podmínkou však jsou finanční prostředky.

Obecně můžeme konstatovat, že zákony rakouských spolkových zemí jsou výstižné a komplexní, protože obsahují jak detailní způsob zajištění finančních prostředků, tak organizační strukturu cestovního ruchu v podobě klíčových institucí zodpovědných za rozvoj cestovního ruchu v destinaci, a to ve většině případů včetně vymezení její vnitřní organizace (orgány).

Z hlediska efektivnosti vynakládání veřejných prostředků do cestovního ruchu je v zemských zákonech o cestovním ruchu významným regionálně diferenciacním kritériem kategorizace obcí dle jejich turistického významu, od čehož se potom odvíjí i možnost a výše veřejné podpory.

Spolková země Horní Rakousko

Ve spolkové zemi Horní Rakousko, je v platnosti zákon o cestovním ruchu, nebo-li Oö. Tourismus-Gesetz, z roku 1990.¹ Tento zákon je výhradně zaměřen na organizaci cestovního ruchu a na její financování. Jako specifikum obsahuje vedle definování základních pojmů (cestovní ruch, turistická obec, turista, ubytovací zařízení, účastníci cestovního ruchu a soukromý pronájem pokojů), povinnosti předkládání zprávy o cestovním ruchu a možnosti omezení vlastnického práva ve „veřejném zájmu“ také kategorizaci obcí dle významu cestovního ruchu na jejich území. Tato kategorizace je důležitá pro samotné financování, kdy výše vybraných poplatků je přímo úměrná významu obce z hlediska cestovního ruchu. Významnost obce je určena na základě splnění zákonem stanovených kritérií. Obce jsou členěny do tříd A, B, C a D.

Z pohledu financování jsou zdrojem poplatků podnikatelé, z jejichž obratu je stanoven procentuální podíl, který slouží pro financování cestovního ruchu v území, kde působí. Je tak zajištěn zpětný systém alokace (realokace) příjmů z cestovního ruchu do dalšího rozvoje cestovního ruchu v území. Tento model financování vychází z podstaty multiplikačního efektu, kterým je cestovní ruch charakteristický.

Spolková země Dolní Rakousko

Spolková země Dolní Rakousko disponuje zákonem o cestovním ruchu, NÖ Tourismusgesetz², od roku 1991 a shodně jako hornorakouský zákon se zaměřuje především na financování a v určité míře i na organizaci, která však není rozpracována do takových detailů, tj. neobsahuje vnitřní uspořádání jednotlivých institucí na daných úrovních a

¹ poslední změna – novelizace LGBL Nr. 12/2003

² LGBL Nr. 7400 poslední změna – novelizace LGBL Nr. 141/09

nespecifikuje ani členství v těchto institucích. Zákon pouze definuje stěžejní „*nositele cestovního ruchu*“ na lokální (obce), regionální (svaz cestovního ruchu a turistický region) a národní úrovni (zemský svaz cestovního ruchu). Větší prostor je ponechán metodě financování, pro kterou je opět klíčové stanovení turistického významu obcí (§ 4).

Ke specifickým dolnorakouského zákona o cestovním ruchu, obdobně jako v předchozím příkladě, patří možnost omezení vlastnických práv ve „veřejném zájmu“, resp. v zájmu cestovního ruchu³.

V porovnání s hornorakouským zákonem jsou finanční zdroje na podporu cestovního ruchu tvořeny vedle příspěvků od podnikatelů (účastnický poplatek), tak příspěvky turistů (místní poplatek) za přenocování. Na rozvoj cestovního ruchu v destinaci tak přispívají „rovnoměrně“ jak poptávající, tak nabízející. Můžeme konstatovat, že z dolnorakouského modelu financování je patrná jistá spravedlnost při využití získaných prostředků na odstraňování externalit způsobených cestovním ruchem.

Švýcarsko

Každý z kantonů přistupoval k legislativní úpravě cestovního ruchu, resp. organizace a řízení cestovního ruchu, odlišně. Dle zprávy Švýcarský cestovní ruch v číslech 2008⁴ naprostá většina kantonů, výjimkou je kanton Aargau a Züri, disponuje nějakým právním předpisem jehož předmětem je cestovní ruch. Tyto kantony lze rozdělit do dvou skupin, a to na skupinu, jejíž zákony vznikly v 90. letech 20. století jako „okamžitá“ reakce na vývoj v cestovním ruchu (13 kantonů), resp. jako reakce na požadavek stabilní organizační struktury cestovního ruchu (včetně definování finančních zdrojů). Určitou výjimkou je kanton Nidwalden a Neuenburg, kde existuje zákon o cestovním ruchu již z roku 1971 (resp. 1986) a v podstatě i kanton Basel-Stadt, který nemá klasický zákon o cestovním ruchu, ale od roku 1942 má zákon týkající se výběru cizineckého poplatku. A na skupinu kantonů, které přijaly zákon o cestovním ruchu po roce 2000 (8 kantonů).

V souhrnu můžeme konstatovat, že zákony švýcarských kantonů jsou stručné (strohé) a nejsou rozsáhlé. Řeší hlavně otázku financování a účelu využití finančních prostředků. Značný prostor je v zákonech věnován možnosti podpory z veřejných prostředků.

Kanton St. Gallen

Zákon o cestovním ruchu, Tourismusgesetz⁵, v kantonu St. Gallen vznikl v 90. letech 20. století a svým obsahem řeší problematiku podpory cestovního ruchu ze strany státu (kantonu) a samotné financování podpory cestovního ruchu. Na rozdíl od rakouských zákonů nedefinuje organizační strukturu (uspořádání) cestovního ruchu ani nevymezuje klasifikaci obcí na základě jejich významu z pohledu cestovního ruchu.

Oproti rakouským zákonům je zde patrná silná podpora cestovního ruchu z veřejných prostředků, z čehož také vyplývá vázanost prostředků na stanovený účel a opodstatněné založení fondu cestovního ruchu coby finančního nástroje zajišťujícího transparentnost vynaložených prostředků. Dalším poznatkem je, že vybírané poplatky od podnikatelů nejsou vázány na obrát, tedy výkonovou jednotku, ale na statickou (kvantitativní) jednotku v podobě

³ Jedná se o povolení zemské vlády svazu cestovního ruchu o vstup na cizí nemovitost například za účelem úpravy běžeckých tras, instalace turistického značení apod.

⁴ Schweizer Tourismus in Zahlen 2008. Bern: STV, 2009, 52 s. [cit. 2010-04-22]. Dostupné na [www: http://www.swisstourfed.ch/index.cfm?parents_id=1115](http://www.swisstourfed.ch/index.cfm?parents_id=1115)

⁵ Nr. 575.1/1994

počtu lůžek (stanových míst) či míst k sezení, což nezachycuje skutečné využití dané kapacity, a tedy neodráží reálnou situaci na trhu. Tento model financování není schopen postihnout v takové míře multiplikační efekty cestovního ruchu jako rakouské příklady, jelikož se vztahuje pouze na dva segmenty poskytovatelů služeb cestovního ruchu, tj. ubytovatele a provozovatel restauračních zařízení, i přesto, že se jedná o dominantní ekonomické činnosti v rámci cestovního ruchu. Nemalý význam v této souvislosti sehrává otázka metodiky statistického zjišťování potřebných ukazatelů.

Kanton Bern

Příkladem „novodobějšího“ zákona o cestovním ruchu, Tourismusentwicklungsgesetz (TEG)⁶, je zákon kantonu Bern, který byl přijat v roce 2005. Svým obsahem a strukturou se však nikterak významně neodlišuje od zákona kantonu St. Gallen. Opět je značná část předpisu věnována finanční stránce podpory potenciálu cestovního ruchu v kantonu.

Jak bylo výše uvedeno zákon o cestovním ruchu v kantonu Bern je svým zaměřením velice blízký zákonu, který platí v kantonu St. Gallen. Opět je zákonem zajištěna podpora z veřejných prostředků, která je striktně vázána na účel použití. Ten má však širší vymezení než v případě kantonu St. Gallen, který se orientuje jen na marketing. Pokud se týče vybíraných příspěvků, tak jsou jimi zatíženi pouze turisté.

Kanton Freiburg

Zákon o cestovním ruchu, Gesetz über den Tourismus (TG)⁷, v kantonu Freiburg byl přijat v roce 2005 a svým zaměřením i rozsahem se blíží spíše k rakouským zákonům o cestovním ruchu. Cílem zákona je rozvoj a podpora cestovního ruchu. Zákon lze rozdělit na tři části: část první popisuje organizační strukturu cestovního ruchu v kantonu; druhá část pak financování cestovního ruchu (poplatky + fond cestovního ruchu) a třetí část má specifické zaměření na správu silniční sítě využívané pro volnočasové aktivity (tj. turistické cesty a cyklostezky).

Na rozdíl od předchozích kantonálních zákonů o cestovním ruchu je ten freiburský orientován vedle financování i na organizaci (uspořádání) cestovního ruchu. I tento zákon vymezuje fond cestovního ruchu, který je tvořen z veřejných financí, jež je možné v podobě půjčky použít pouze na konkrétní zákonem stanovený účel. Stěžejním finančním zdrojem jsou však pro všechny instituce cestovního ruchu v kantonu pobytové taxy, tj. poplatky za přenocování, kterými jsou zpoplatněni turisté. Souběžně s pobytovou taxou mají obce možnost vybírat i tzv. turistickou taxu, kterou jsou povinni platit podnikatelé. Tato taxa je zcela v kompetenci obcí je pouze stanoven interval její výše. Celkově je zřejmé, že do tohoto modelu financování cestovního ruchu přispívají hlavně turisté, kdy se jejich výdaje stávají příjmy jednotlivých institucí cestovního ruchu.

⁶ Nr. 935.211/2005

⁷ Nr. 951.1/2005

Slovensko

Slovensko má hned několik klíčových zákonů vztahujících se na cestovní ruch. Z roku 1995 je zákon o pohostinství⁸, z roku 1998 zákon o podpoře cestovního ruchu⁹, 1999 nařízení o Centru propagace cestovního ruchu Slovenska¹⁰ a v roce 2003 vešel v platnost zákon o podpoře rozvoje cestovního ruchu¹¹.

Zákon o podpoře rozvoje cestovního ruchu

Výchozím zákonem pro potřeby této analýzy je zákon o podpoře rozvoje cestovního ruchu, který je obecně rozsáhlý, a to nejen svým obsahem, ale i zaměřením. Na rozdíl od předchozích právních norem postihuje tento zákon komplexně problematiku plánování a implementace politiky podpory rozvoje cestovního ruchu – vymezuje politiku cestovního ruchu, popisuje organizaci (uspořádání) cestovního ruchu a způsob financování a upravuje podmínky pro cestovní kanceláře (definuje package – produkt), průvodce a poskytování turisticko-sportovních služeb.

Zákon o podpoře cestovního ruchu

Další podrobnosti z hlediska organizace (uspořádání) cestovního ruchu ve Slovensku upravuje zákon o podpoře cestovního ruchu, který v příloze mimo jiné udává seznam turistických informačních center Slovenska. Zákon upravuje podporu (propagaci) cestovního ruchu na lokální i národní úrovni, kdy vymezuje aktivity, jež jsou ve veřejném zájmu coby klíčové úlohy řešící dopad cestovního ruchu na ekonomický a sociální rozvoj. Zákon v úvodu definuje hlavní aktivity podpory cestovního ruchu, a to utváření celkové nabídky cestovního ruchu, podpora rozvoje turistické infrastruktury, propagace celkové nabídky cestovního ruchu a poskytování informací návštěvníkům.

Slovensko na rozdíl od předchozích analyzovaných právních norem má dva stěžejní dokumenty o cestovním ruchu, které upravují podporu cestovního ruchu v podobě financování a organizace. Výchozím zákonem je zákon o podpoře cestovního ruchu, který je výhradně orientován na organizaci (uspořádání) cestovního ruchu a jejich způsob financování. Komplexnější rozsah pak má zákon o podpoře rozvoje cestovního ruchu, který upravuje celkový rámec podpory cestovního ruchu ve Slovensku, tj. definuje politiku cestovního ruchu, její nositele a jejich činnost ve vztahu k veřejné správě, jejich finanční zdroje a v neposlední řadě definuje turistický balíček a podmínky pro cestovní kanceláře, průvodce a poskytovatele turisticko-sportovních služeb. Obdobně jako rakouské příklady i zde zákony jednoznačně stanoví organizační hierarchii cestovního ruchu, kdy definují na jednotlivých prostorových úrovních kompetentní instituce jejich vznik, členství, činnost a financování.¹² Z pohledu financování jsou primárními přispěvateli turisté na základě přenocování. Obcím je však udělena pravomoc vybírat paušální poplatek i od poskytovatelů ubytovacích služeb, jehož výši pevně stanoví zákon.

⁸ Zákon o gostinstvu (ZGos), Ur.l. RS, št. 1/1995. [cit. 2010-04-12] Dostupný na www: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19951&stevilka=7>

⁹ Zákon o pospeševanju turizma (TZP), Ur.l. RS, št. 57/1998. [cit. 2010-04-12] Dostupný na www: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199857&stevilka=2602>

¹⁰ Které v pozdějších úpravách vyústilo v nařízení o Centrále cestovního ruchu, tj. Uredbo o Slovenski turističini organizaciji, Ur.l. RS, št. 84/2004. [cit. 2010-04-12] Dostupné na www: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=50605>

¹¹ Zákon o spodbujanju rozvoja turizma (ZSRT), Ur.l. RS, št. 2/2004. [cit. 2010-04-12] Dostupný na www: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20042&stevilka=73>

¹² Zmíněna není jejich vnitřní organizace. Struktura je však doplněna o postavení turistických informačních center.

Slovensko

Aktuálně nejnovějším zákonem o cestovním ruchu disponuje Slovensko, jeho účinnost nabude platnost od 1. 1. 2011. Zákon č. 91/2010 Sb. o podpore cestovního ruchu je dosti obsáhlý a těžkopádný. Snaží se uceleně postihnout několik problémových oblastí cestovního ruchu, ovšem v konečném důsledku jsou některé části ne zcela jasně a jednoznačně upraveny, viz způsob financování.

Zákon je zaměřen na *podporu cestovního ruchu* na Slovensku, práva a povinnosti fyzických osob a právnických osob působících v cestovním ruchu, tvorbu koncepčních dokumentů a financování rozvoje cestovního ruchu. (§ 1) Úvodem jsou definovány některé *pojmy*, mimo jiné i podpora cestovního ruchu¹³, a působnost hlavních nositelů (politiky) cestovního ruchu. Specifikem zákona je jeho zaměření na povinné koncepční dokumenty¹⁴.

Slovenský zákon se primárně věnuje organizaci (uspořádání) cestovnímu ruchu, kdy vymezuje instituce na jednotlivých prostorových úrovních, a obdobně jako rakouské zákony rozebírá v případě nejnižší úrovně i vnitřní uspořádání dané instituce. Navíc se však zaměřuje na otázku členství, kterou ostatní analyzované zákony tolik neřeší. Naproti tomu způsob financování je zákonem spíše naznačen, než že by prezentoval model transparentních a do určité míry stabilních finančních zdrojů. Zákon ponechává prostor pro jeho specifikaci na jednotlivých institucích. Je sice garantována státní podpora (dotace), ale ta je vázána na členské příspěvky, které nejsou nikterak specifikovány. Tato skutečnost je o to zarážející, že zatím co turisticky vyspělé státy (Rakousko, Švýcarsko), které jsou z hlediska vývoje a zkušeností s organizací (uspořádáním) a potažmo jejím financováním mnohem dále než Slovensko, mají propracované modely financování rozvoje cestovního ruchu, tak Slovensko ponechává otázku financování téměř bez úpravy.¹⁵

¹³ Podle § 2, písm. a) se podporou cestovního ruchu rozumí „aktivity směřující ke zvýšení počtu domácích a zahraničních návštěvníků, k prodloužení jejich pobytu na území Slovenské republiky a ke zvýšení jejich přínosu pro hospodářství“.

¹⁴ Jedná se dle § 25 o koncepci rozvoje cestovního ruchu, roční plán aktivit organizace cestovního ruchu a monitorovací zprávu o vývoji cestovního ruchu.

¹⁵ Pozn. autora: Je pravdou, že v tomto případě (v daném okamžiku) „zvítězila“ potřeba vytvoření zákona o cestovním ruchu potřebu vytvoření stabilního systému financování a slovenští aktéři cestovního ruchu jsou v konečném důsledku „rádi“, že mají nějaký zákon. Do určité míry zde sehrála svoji úlohu i politická lobby.

Tab. 1: Srovnání právních norem vybraných destinací

Obsah zákona	Horní Rakousko	Dolní Rakousko	S. Gallen	Freiburg	Bern	Slovinsko	Slovensko
Rok přijetí zákona	1991	1991	1995	2005	2005	1998 2004	2010
Účel (cíl) zákona	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Politika cestovního ruchu	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✗
Organizace cestovního ruchu (uspořádání)	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
Podpora rozvoj cestovního ruchu	✗	✗	✓	✓	✓	✓	●
Financování	✓	✓	✓	✓	✓	✓	●
Financování - zdroje poplatků	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Turista	✗	✓	●	✓	✓	✓	✗
Podnikatel	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗
Přenocování	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗
Obrat	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗
Členské příspěvky	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓
Poplatek za ubytování	✓	●	✓	✓	✓	✗	✗
Poplatek ze státního rozpočtu	✗	●	✓	✓	✓	✗	✓
Financování - výše poplatku	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗
Pevná sazba	✓	✗	✓	✗	✗	✓	✗
Maximální výše (interval)	✗	✓	✗	✓	✓	✓	✗
Financování - ostatní							
Účel použití poplatků	✗	●	✓	✓	✓	✓	●
Povinnost vytvoření fondu	✗	✗	✓	✓	✓	✗	✗
Organizační struktura (úrovně)							
Orgány institucí	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✓
Pravomoci (činnost) institucí	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
Členství	✓	✗	✗	●	✗	✓	✓
Specifika zákona	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
Definice pojmů	✓	✗	✗	✗	✗	✓	✓
Klasifikace pro potřeby financování	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗

* Zahrnuje i zákon z roku 2003 o podpoře rozvoje cestovního ruchu Slovinska.

Pramen: vlastní zpracování

Závěr

Obecně lze konstatovat, že pojetí jednotlivých zákonů o cestovním ruchu demonstruje samotný přístup vlády (veřejného sektoru) k politice cestovního ruchu a tím i k organizaci (uspořádání) cestovního ruchu a jeho financování.

Na jedné straně jsou zde zákony rakouských spolkových zemí, které konvertují k liberálnímu přístupu charakteristického minimální zásahy ze strany státu, a spíše je kladen důraz na samoregulační schopnosti trhu v podobě realokace příjmů získaných z cestovního ruchu zpět na podporu rozvoje cestovního ruchu v území. Zákonem stanovený modely financování vycházejí z podstaty multiplikačního efektu.

Naproti tomu švýcarské zákon jsou ukázkou intervencionistického přístupu, což dokládá jejich zaměření na podporu cestovního ruchu z veřejných prostředků. I zde jsou však nezanedbatelným zdrojem příjmů klíčových institucí cestovního ruchu na jednotlivých úrovních poplatky vybírané od turistů či podnikatelů působících v cestovním ruchu. I slovenský zákon by bylo možné zařadit do tohoto přístupu. Odlišné postavení má však slovenský zákon, který jako jediný sice přímo definuje politiku cestovního ruchu, ale v rámci modelu financování organizace (uspořádání) cestovního ruchu nepoužívá veřejné prostředky jako klíčový zdroj na podporu rozvoje cestovního ruchu.

Literatura

- [1] NÖ Tourismusgesetz 1991, LGBL Nr. 7400, LGBL Nr. 141/09. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/LrNo/LRNI_2009141/LRNI_2009141.html](http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/LrNo/LRNI_2009141/LRNI_2009141.html)
- [2] Oö. Tourismus-Gesetz 1990, LGBL Nr. 12/2003. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=LROO&Gesetzesnummer=10000275&ShowPrintPreview=True](http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=LROO&Gesetzesnummer=10000275&ShowPrintPreview=True)
- [3] Schweizer Tourismus in Zahlen 2008. Bern: STV, 2009, 52 s. [cit. 2010-04-22]. Dostupné na [www: http://www.swisstourfed.ch/index.cfm?parents_id=1115](http://www.swisstourfed.ch/index.cfm?parents_id=1115)
- [4] Tourismusgesetz, Nr. 575.1/1994. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.gallex.ch/gallex/5/575.1.html](http://www.gallex.ch/gallex/5/575.1.html)
- [5] Tourismusentwicklungsgesetz (TEG), Nr. 935.211/2005. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.sta.be.ch/belex/d/BAG-pdf/BAG_05-139.pdf](http://www.sta.be.ch/belex/d/BAG-pdf/BAG_05-139.pdf)
- [6] Gesetz über den Tourismus (TG), Nr. 951.1/2005. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://admin.fr.ch/de/data/pdf/publ/rof_2005/2005_106_d.pdf](http://admin.fr.ch/de/data/pdf/publ/rof_2005/2005_106_d.pdf)
- [7] Zákon č. 91/2010 Sb. o podpore cestovného ruchu. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: www.economy.gov.sk/zakon-o-podpore-cestovneho-ruchu/132555s](http://www.economy.gov.sk/zakon-o-podpore-cestovneho-ruchu/132555s)
- [8] Zákon o gostinstvu (ZGos), Ur.l. RS, št. 1/1995. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19951&stevilka=7](http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19951&stevilka=7)
- [9] Zákon o pospeševanju turizma (TZP), Ur.l. RS, št. 57/1998. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199857&stevilka=2602](http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199857&stevilka=2602)
- [10] Uredbo o Slovenski turistčini organizaciji, Ur.l. RS, št. 84/2004. [cit. 2010-04-12] Dostupné na [www: http://www.uradni-list.si/1/content?id=50605](http://www.uradni-list.si/1/content?id=50605)
- [11] Zákon o spodbujanju rozvoja turizma (ZSRT), Ur.l. RS, št. 2/2004. [cit. 2010-04-12] Dostupný na [www: http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20042&stevilka=73](http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20042&stevilka=73)

MARKETINGOVÁ STRATEGIE ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU V REGIONU JESENÍKY PRO LÉTA 2009 – 2013

MARKETING STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REGION FOR JESENÍKY YEARS 2009 – 2013

MGR. TAŽÁNA KARÁSKOVÁ

*Katedra cestovního ruchu,
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě
Na Vyhlídce 1079/1, 735 06 Karviná – Nové Město, Česká republika
e-mail: karaskova@opf.slu.cz*

Anotace

Stěžejním záměrem příspěvku je zpracování marketingové strategie cestovního ruchu regionu Jeseníky do roku 2013. Na úvodní vymezení klíčových pojmů navazuje struktura destinačního managementu regionu. SWOT analýza mapuje předpoklady rozvoje turistické oblasti Jeseníky a blíže určuje aplikaci marketingu a propagace. V závěru příspěvku jsou vytýčeny realizační předpoklady cestovního ruchu v destinaci a tato část definuje schéma akčního plánování pro daný časový horizont.

Klíčová slova

Značka, brand management, image regionu, analýza SWOT, infrastruktura

Annotation

The central aim of the article is to elaborate Marketing strategy of Tourism for mountains region Jeseniky in 2013. At the initial definitions of key terms follows the structure of destination management region. SWOT analysis describes the assumptions of development of mountains region Jeseniky and specifies the application of marketing and promotion. In conclusion, the feasibility conditions are set out in this tourist destination and the final section defines the schema for the action planning horizon.

Keywords

Brand, brand management, image region, the SWOT analysis, infrastructure

JEL classification: O 180

1. Hlavní východiska strategie regionální politiky Moravskoslezského kraje

Tento příspěvek vychází z Marketingové strategie rozvoje cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji pro léta 2009 – 2013, aktivizace s výhledem do roku 2015. Regionální rozvoj koordinuje a podporuje aktivity naplňující zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje. Cílem je dosáhnout vyváženého rozvoje územního obvodu Moravskoslezského kraje a v rámci České republiky rovného postavení mezi všemi kraji. Z předešlých marketingových strategií cestovního ruchu přinesla decentralizace dělení turistických „mikrojednotek“ na současné turistické oblasti. V Moravskoslezském kraji se nachází 6 turistických oblastí, které přesahují do Zlínského a Olomouckého kraje.

Chráněná krajinná oblast Jeseníky byla vyhlášena v roce 1969 na rozloze 740 km². Nejvyšším bodem je vrchol Pradědu s nadmořskou výškou 1492 m nad mořem. Území je z 80% pokryto

lesy, převážně druhotnými smrčínami nebo bučinami s mozaikovitě zachovalými zbytky přírodních lesů. Nejcennější území chráněné krajinné oblasti jsou chráněna ve 4 národních přírodních rezervacích (Praděd, Šerák – Keprník, Rejvíz, Rašeliniště Skřítek), 18 přírodních rezervacích a 6 přírodních památkách. Region Jeseníky je z historického hlediska nutné vnímat jako dva celky oddělené přirozenou hranicí horských hřbetů. Jižní část, zhruba odpovídající okresu Šumperk, a severní část, okres Jeseník, se od sebe výrazně odlišovaly kulturním vývojem již v době pravěké. V době historické, po ustavení hranic středověkých zemí, bylo Šumpersko součástí Moravy, kdežto Jesenícko náleželo ke Slezsku. Nedotčená příroda, čistý vzduch a ideální podmínky pro letní i zimní dovolenou činí z CHKO Jeseníky velmi atraktivní oblastí. Za střední je označován potenciál venkovské turistiky (v okrese Bruntál) a lázeňské turistiky (v okrese Jeseník). Jesenícko jako subregion disponuje velmi rozmanitým spektrem krajinné scenérie. Oblast jeseníckého podhůří a Jeseníků má za sebou velmi bohatou historii, sahající hluboko do pravěku.

2. Teoretická východiska

Pro výklad podstaty odborného zaměření, metodiky a analýzu jejího využití v praxi je nezbytná definice jednotlivých termínů. **Značka** neboli „brand“ pochází ze starého norského nebo germánského výrazu „pálit“.¹ Nyní je jejím smyslem odlišit zboží/službu od ostatní nabídky konkurence. Proto hovoříme o pozici značky. V souvislosti se značkou hovoříme často o *brand awerness* (povědomí značky v mysli zákazníka), *brand image* (souhrn názorů a postojů zákazníků vůči značce) či *brand identity* (soubor atributů, základních slovních spojení či emocionálních vyjádření, které se se značkou pojí v mysli spotřebitelů).

Změny v brand managementu. Do roku 2005 odborná veřejnost vnímala jako klíčový prvek značku destinace, zásadní změny zaznamenal za poslední 3 roky brand management. Ten přinesl značku regionu jako klíčový prvek rozvoje regionu a brand managementu, tedy přechod od značky destinace ke značce lokality (města, regionu).

Pro značku regionu jsou následující klíčové skupiny entit (tj. jsoucna, nebo něčeho co existuje), vůči kterým je značka regionu komunikována:

- obyvatelé regionu
- firmy v regionu
- investoři
- návštěvníci
- pamětihodnosti

Se značkou regionu úzce souvisí také jeho image. **Image** vyjadřuje ve sdělovacích prostředcích záměrně vytvořený obraz určité osoby, zboží, firmy atd. s cílem zvýraznit některé aspekty a zdůraznit celkový výsledný dojem (přitažlivost určité značky).² **Image regionu** je definována jako souhrn očekávání, myšlenek a dojmů, které mají lidé a další účastníci trhu o určitém místě, regionu nebo zemi. Jestliže se návštěvník rozhodne pro návštěvu či pobyt v Jeseníkách, pak nakupuje nejen pobyt jako produkt určitého ubytovacího zařízení, ale i osobitost a odlišnost krajiny (krásná nezdevastovaná příroda, čisté ovzduší...), emoce, které jsou pobýváním v této oblasti vyvolány, hodnoty s tím spojené, emplicitní (přesně definována, poznaná) reprezentace, postoje a názory návštěvníků. Ty ve svém celku

¹ Healey, M. *Co je branding?* Praha: Slovart, 2009

² *Všeobecná encyklopedie.* Praha: Nakladatelský dům OP, Diderot, 1997

vytvářejí vazbu mezi návštěvníkem a destinací – regionem. Důležité je to, že část této entity je explicitní a návštěvník si ji uvědomuje a část je implicitní, podvědomá, tedy nepoznaná a dále je bude vyvíjet. Image má jak racionální část (očekávání), tak emoční pocit. **Infrastruktura.** Tento termín má latinský podklad a byl poprvé použit na sklonku 2. světové války ve vojenství pro označování komplexu zařízení zabezpečujících činnost ozbrojených sil³. Veřejná infrastruktura se vztahuje jak ke specifickým funkcím – dálnice, ulice, silnice a mosty; hromadná doprava, letiště a letecká síť; vodárny a vodní zdroje; čistírny odpadních vod; zpracování komunálního odpadu; výroba a přenos elektrické energie; telekomunikace a zpracování nebezpečného odpadu – tak i ke složeným polyfunkčním systémům." **Analýza** představuje rozčlenění předmětu zkoumání na jednotlivé prvky a vztahy mezi nimi, jež po jejich hlubším poznání je nutno opět syntetizovat, tj. zahrnout do původního celku. Takto je analýza operací párově spojenou se *syntézou*. Analýza je spjata především s *dedukcí*, která užívá analytických soudů, jejichž platnost je odvozena z principů filozofie a logiky.

3. Subjekty a působnosti v turistické oblasti Jeseníky

Neformální sdružení měst a obcí s názvem „*Jeseníky přes hranici*“, začalo v Jeseníkách pracovat v květnu roku 2007 s cílem rozvíjet cestovní ruch v turistické destinaci Jeseníky napříč krajskými hranicemi. Nástrojem tohoto rozvoje je efektivní spolupráce veřejného a soukromého sektoru na konkrétních projektech, jejichž cílem je generovat finanční prostředky pro rizikové akce a zároveň propagovat a rozvíjet Jeseníky jako jedinečný turistický region. Hlavním cílem tohoto partnerství subjektů v Jeseníkách napříč Olomouckým a Moravskoslezským krajem je trvale udržitelný rozvoj Jeseníků.

Jeseníky sdružení cestovního ruchu – jedná se o organizaci, sídlící v Šumperku, založenou v roce 1999, která sdružuje obce a podnikatele v Jeseníkách. V roce 2004 získalo Sdružení status Destinačního managementu a tímto byla Olomouckým krajem pověřena pro řízení a organizaci cestovního ruchu pro destinaci Jeseníky. Sdružení se zabývá marketingem Jeseníků, tvorbou produktu cestovního ruchu, rozvojem služeb a vzděláváním v cestovním ruchu. **Euroregion Praděd** – sídlo sekretariátu se nachází ve Vrbně pod Pradědem, jehož stěžejní aktivitou je distribuce finančních prostředků z OP Přeshraniční spolupráce. **Město Bruntál**, jehož stěžejní oblastí činnosti je marketing, především vydáváním propagačních materiálů, a rozvoj infrastruktury cestovního ruchu. **Město Krnov** – v sobě soustřeďuje aktéry Mikroregionu Krnovsko, kteří se v oblasti cestovního ruchu zabývají především propagací a marketingem, současně také realizují projekty na podporu infrastruktury (včetně cestovního ruchu). **Sdružení obcí Rýmařovska** – se zabývá propagací a marketingem oblasti Rýmařovska, především pak vydáváním propagačních tiskovin, správou internetové prezentace a rozvojem infrastruktury (včetně cestovního ruchu).

4. Destinační management turistické oblasti Jeseníky

Současné ekonomické prostředí je ovlivněno globalizací, rozvojem technologií, procesem deregulace a privatizace, ale současně je poznamenána celosvětovou ekonomickou krizí. Soudobé rychle se měnící prostředí vyvolává nutnost tzv. „konceptu učící se organizace.“ R. Love (Hewell-Packard) poznamenává, žetempo změn je tak rychlé, že schopnost měnit se,

³ MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velká sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996

se dnes stává konkurenční výhodou. A právě toto partnerství subjektů v rámci mezikrajské spolupráce přispívá k výše uvedené společně sdílené konkurenční výhodě.

V současné době probíhá spolupráce Euroregionu Praděd společně s městy Krnov, Bruntál, Vrbno pod Pradědem a Rýmařov, se sdruženími obcí (MAS, mikroregionu) na Krnovsku, Rýmařovsku a v Nížkém Jeseníku. Euroregion Praděd lze tedy považovat za subjekt, který bude zastřešovat management turistické oblasti Jeseníky v Moravskoslezském kraji. Do procesu spolupráce by mělo být zahrnuto také sdružení fungující na straně Olomouckého kraje, tedy Jeseníky – Sdružení cestovního ruchu, a to v záležitostech, které budou vyžadovat mezikrajskou kooperaci.

Nedílnou součástí zdravého rozvoje turistického regionu je bezesporu příprava vzdělávacích materiálů pro pracovníky v cestovním ruchu. Základem pro kvalitní služby v cestovním ruchu jsou vzdělaní pracovníci. Ti by měli znát aktuální trendy a možnosti rozvoje turistiky v daných lokalitách. Proto tato sdružení pravidelně připravují materiály jak o vývoji turismu v Česku, Olomouckém a Moravskoslezském kraji, tak také o možnostech dalšího vzdělávání pracovníků, e-learningových programech nebo možnostech získání dotace například pro vytváření služeb v cestovním ruchu nebo pořádání akcí pro veřejnost. Součástí strategie je regionální analýza turistické oblasti Jeseníky, zaměřená na domácí i zahraniční cestovní ruch.

5. Analýza turistické oblasti Jeseníky

Situační analýza je podkladem a hlavním faktografickým materiálem pro všechny další kroky procesu zpracování strategie rozvoje regionu jako je vytýčení problémových oblastí cílů a strategických směrů atd. Je východiskem a hlavním podkladem pro zpracování SWOT analýzy.

Tab. 1: SWOT analýza

Turistická oblast Jeseníky	
Silné stránky	Slabé stránky
Krásná krajina a hory	Hranice kraje narušují přirozené turistické oblasti Jeseníky
Možnosti pro cykloturistiku a pěší turistiku	Chybějící systém managementu destinace v turistické oblasti Jeseníky
Možnosti poznávací turistiky	Pouze 19 hotelů*** a 3 hotely** **
Možnosti pro lyžování	Hory jako bariéra dopravní dostupnosti
Možnosti relaxace a wellnes	Absence produktových balíčků
Přeshraniční turistika	Absence zážitkové turistiky
Lázeňství	Malé spektrum možností v oblasti ostatních sportů
Pamětihodnosti a historické památky	Absence animačních programů (v hotelů.....)
Bohaté historické zdroje, kvalitní turistické značení	Nedostatečná infrastruktura
	Chybí provázanost produktů s ubytovacími zařízeními a lyžařskými centry
	Absence turistických možností v oblastech Slezská Harta a Osoblažsko
Příležitosti	Hrozby
Rozvoj úzkorozchodné železnice Třemešná-Osoblaha	Omezení zasněžování lyžařských areálů ve vyšších polohách
Relaxace s wellness jako klíčový doplňkový segment v letní i zimní sezóně	Chybějící možnosti v zimní sezóně mimo lyžování
Rozvoj venkovské turistiky a hippoturistiky (jízďárny, stezky na projížďky)	Stárnutí infrastruktury pro lyžování
Vazba hippoturistiky a Priessnitzových procedur pohybových orgánů	
Blízkost Polska	Omezení CR související s ochranou přírody
Rozvoj oblastí Slezská Harta a Osoblažsko - rozvoj vodních sportů	Chátrající lázně Jánské Koupele
Zájem investorů a některé oblasti	Nevyužití potenciálu spolupráce přes hranice v rámci euroregionu a z pozice SMK
Napojení na Jeseníky – SCR, coby společnosti destinačního managementu na straně Olomouckého kraje	Neexistující statistická data za turistické oblasti
Využití příhraničních vztahů v produktových balíčcích	

Pramen: URL:<http://www.kr-moravskoslezsky/rr12>. [cit. 24. 4. 2010] a vlastní zpracování

V rámci turistické oblasti Jeseníky by mělo dojít k napojení aktérů na společnost destinačního managementu na straně Olomouckého kraje – Jeseníky – Sdružení cestovního ruchu.

Moravskoslezský kraj by společně se zástupci turistické oblasti Jeseníky měl zahájit spolupráci formou setkání (pracovní skupiny, workshopy) s Olomouckým krajem v záležitosti společného postupu při společné propagaci a komunikaci Jeseníků.

Prostřednictvím KLACR, o. s. by měla být nastavena spolupráce s poskytováním služeb tak, aby se aktuální nabídka promítala do propagace destinace. Stejně tak by měla fungovat vazba na cestovní kanceláře v rámci jejich členství v KLACR. Prostřednictvím DMMS. o.p.s. a KLACR, o. s. by mělo být zajištěno vzdělávání aktérů a zaměstnanců v cestovním ruchu tak, aby neklesala úroveň poskytovaných služeb.

6. Aplikace marketingu a propagace

Praktická aplikace marketingu a propagace naznačila nosná témata vůči dvěma základním cílovým skupinám – domácím a zahraničním návštěvníkům

Vůči domácímu klientu se jedná o:

- Aktivní vyžití (cykloturistika, pěší turistika, lyžování, hippoturistika apod.)
- Poznávání, kultura, lázeňství
- Firemní klientela (podmínky pro incentivu a kongresovou turistiku)
- Zážitky
- Nákupy jako doplňková aktivita
- Vzdělávací stránku aktivit zaměřit na dětské návštěvníky
- Historické dědictví (Priessnitzovy Lázně)

Vůči zahraniční klientele se jedná o:

- Atraktivita v oblasti poznávání (světoznámé osobnosti, významné památky)
- Aktivní dovolená a současně relaxace (cykloturistika, lázeňství)
- Kvalitní vyžití v oblasti zábavy a kultury (kulturní akce)
- Vzdělávací zaměření všech aktivit
- Historické písemné dědictví původního obyvatelstva

Komunikací vyřešit následující trendy:

- Produkty teritoriálního marketingu – Země děda Praděda apod. – jako například pro rodiny s dětmi.
- Využití corporate design manuálu a značek kraje a turistické oblasti jako známky kvality a dobré dovolené.
- Zavedení prodeje produktů a produktových balíčků na internetu (včetně CK), to včetně customizovaného přístupu, kdy si klient skládá jednotlivé produkty dohromady.
- Zavedení komunikace přes internet – interaktivní ankety, hodnocení služeb apod.
- Vytvoření balíčku v cestovním ruchu včetně ubytování postavených na nosných tématech:
 - a) *Pěší turistika /cykloturistika* + odpočinek, relaxace, wellness, poznávání, zábava.
 - b) *Lázeňství /relaxace* + poznávání, kultura, zábava, aktivní pobyt.
 - c) *Poznávání* + kultura, relaxace, wellness, lázeňství.
 - d) *Lyžování* + odpočinek, relaxace, wellness, poznávání, zábava.

7. Realizační předpoklady cestovního ruchu

Rozvoj cestovního ruchu nutno vybudovat na opatřeních, vedoucích ke zlepšení dopravní dostupnosti a konkrétních atraktivitách a službách cestovního ruchu – tedy na realizačních předpokladech. Na jedné straně je cílem těchto předpokladů podpořit silné stránky a příležitosti v oblasti Jeseníky (konkurenční výhody) a najít možnosti jejich dalšího využití a

posílení, na druhé potom identifikovat slabé stránky a ohrožení, které je možné eliminovat v rámci různých opatření a priorit. Velikou a perspektivní výhodou v tomto ohledu jsou operační programy, které mají pro období 2007 – 2013 určeny pro rozvoj cestovního ruchu a lokace financí Moravskoslezského kraje a také díky financím pocházejícím z Evropské unie. V turistické oblasti Jeseníky se jedná o tyto operační programy:

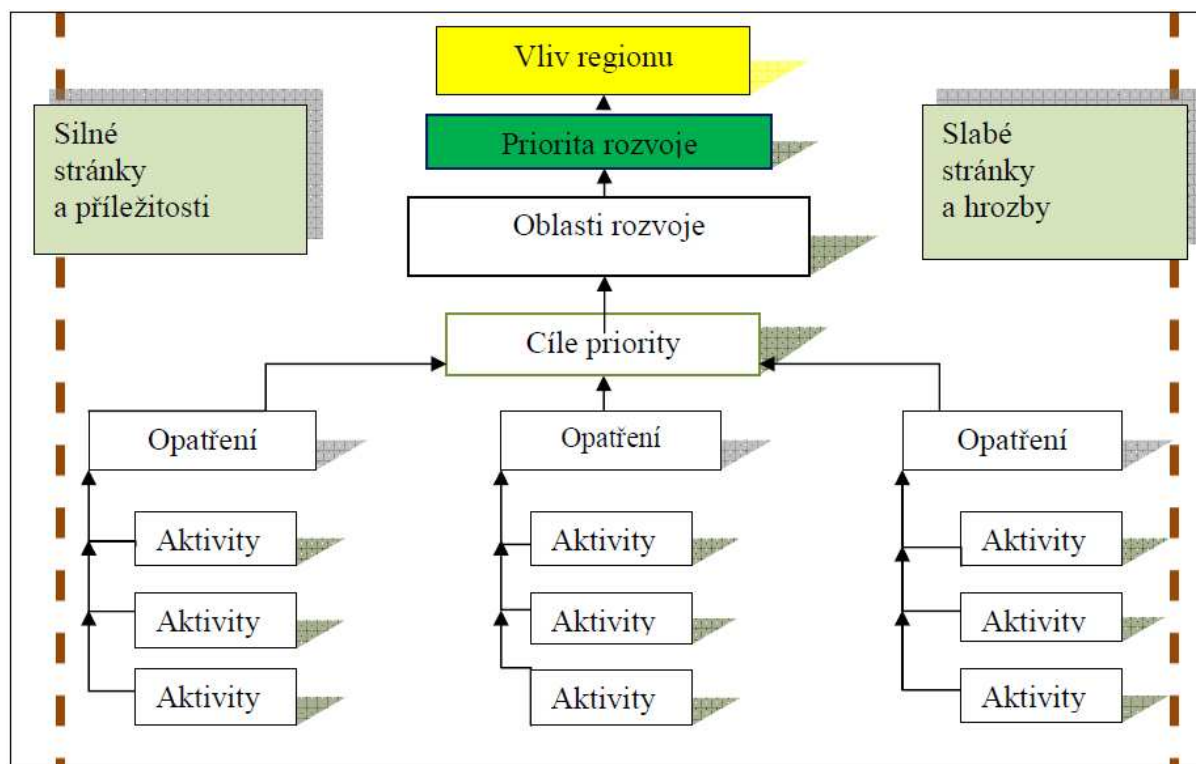
- Rekonstrukce silnic (nebo podpora rekonstrukce) – především těch, které směřují k atraktivitám cestovního ruchu – umístění navigačních systémů k aktivitám.
- Další rozvoj infrastruktury pro cykloturistiku, především výstavba nových stezek.
- Rozvoj pěších turistických tras a doprovodné infrastruktury.
- Další rozvoj aktivit poznávací turistiky – Úzkorozchodná železnice Třemešná – Osoblaha.
- Výstavba a rekonstrukce infrastruktury v lyžařských areálech včetně doplnění možností pro letní sezónu, lobby za zasněžování v CHKO, údržba běžkařských tras.
- Další rozvoj možností lázeňství, relaxací a wellness (výstavba nových aquaparků, wellness a relaxačních center apod.) včetně ubytovacích kapacit v lázních.
- Rozvoj hippoturistiky a venkovské turistiky.
- Rozvoj oblasti Slezská Harta, Osoblažsko a lokality Janské Koupele.
- Podpora zájmů investorů.
- Rozvoj kulturních zařízení a akcí.
- Výstavba a rekonstrukce ubytovacích zařízení penzion a hotel*** a více.
- Rozvoj možností pro aktivní pobyt (sportovní areály, vodáctví, adrenalin apod.).
- Rozvoj zážitkové turistiky.

8. Doporučení pro další rozvoj cestovního ruchu v regionu

Součástí aktualizace strategie je i navržení systému akčního plánování. Ten v rámci sil regionu vymezuje aktivity, které budou v určitém časovém horizontu uskutečněny. Akční plán plní funkci databáze aktivit, jejichž uskutečnění je v silách regionu v prvním až druhém roce od počátku realizace programového dodatku. Akční plán aktivity konkretizuje o předpoklady a finanční náročnost jejich uskutečnění. Nezbytnou součástí je i vymezení osobní zodpovědnosti za uskutečněné aktivity. Akční plán podléhá pravidelné aktualizaci, které následuje vždy po uplynutí období, na které je sestaven a po vyhodnocení dosavadní realizace aktivit.

Závěr

Veškeré směry ke zpracované marketingové strategii rozvoje cestovního ruchu v regionu Jeseníky budou prostřednictvím vlivu regionu, jeho priorit rozvoje, oblastí rozvoje, cílů priority, opatření a aktivit přecházet z teoretického vnímání na explicitní poznatky. Tyto poznatky další realizací i dalším rozvíjením teorie, metodiky i jednotlivých akčních a realizačních aktivit budou přecházet do explicitního poznání výše uvedených entit.

Schéma 1: Struktura strategické části destinace Jeseníky

Pramen: vlastní zpracování

Literatura

- [1] ČERTÍK, M. a kolektiv autorů, *Cestovní ruch, vývoj, organizace a řízení*, 1. vydání: Praha OFF s.r.o., 2001, 350 s. ISBN 80-238-6275-8.
- [2] HINDLS, R., HOLMAN, R., HRONOVÁ, S. a kol.: *Ekonomický slovník*. 1. Vydání: Praha C. H. Beck, 2003, ISBN 80-7179-819-3.
- [3] MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, 747 s. ISBN 80-7184-1641.
- [4] *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Nakladatelský dům OP, Diderot. 1997. 704 s. ISBN 80-85841-33-9.
- [5] *COT bussines* (pro profesionály v cestovním ruchu – Magazine for professionals in Travel & Tourism), únor 1999, Praha: C.O.T. media s.r.o., str. 24-25. Registr. MK ČR 8133, ISSN 1212-4281.
- [6] *Marketing & Media*, týdeník pro média, marketing a kreativitu, ročník XI, číslo 10/2010, str. 12-13., vydavatel: Economia, a. s., Dobrovského 25, 170 55 Praha 7.
- [7] Moravskoslezský kraj (2009): *Marketingová strategie rozvoje cestovního ruchu v turistickém regionu Severní Morava a Slezsko*. Dostupný z URL: <http://www.kr-moravskoslezsky/rr12>. [cit. 24. 4. 2010].

**POTENCIÁL PRO VZNIK KLASTRŮ V ODVĚTVÍ
CESTOVNÍHO RUCHU V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI****THE POTENTIAL FOR CREATION OF CLUSTERS IN TOURISM
SECTOR IN THE KRÁLOVÉHRADECKÝ REGION****ING. JAROSLAV KOVÁRNÍK, PH.D.***Katedra ekonomie***ING. TOMÁŠ KALA, DRSC., DBA.***Katedra managementu*

*Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Česká republika
email: jaroslav.kovarnik@uhk.cz, tomas.kala@uhk.cz*

Anotace

Příspěvek je zaměřen na problematiku klastrů a klastrových iniciativ a možnost aplikace klastrů na sektor cestovního ruchu. Klastry představují jeden z nejlepších způsobů, jak zvýšit konkurenceschopnost určitého regionu, což je jeden ze základních cílů Evropské unie pro období 2007 – 2013. Jejich aplikací lze docílit zvýšení konkurenceschopnosti členských subjektů i v sektoru cestovního ruchu. Vznik klastru je možné iniciovat ze strany veřejné správy (tzv. vznik shora), ovšem klastr může vzniknout i samovolně na základě geografického sbližování firem z příbuzných odvětví (tzv. vznik zdola). V tomto příspěvku jsou uvedeny výsledky analýzy možností vzniku klastrů v oblasti cestovního ruchu v Královéhradeckém regionu.

Klíčová slova

cestovní ruch, klastr, klastrová iniciativa, Královéhradecký region

Annotation

This article deals with the problematic of the clusters and cluster initiatives and with the possibility of the clusters application on the tourism sector. Clusters present one of the best ways how to increase the competitiveness of the region, which is one of the basic aims of the European Union for the period 2007 – 2013. Through the application of the clusters we can increase the competitiveness of the members in the tourism sector as well. The creation of the cluster could be initiated by public sector (so called creation from above), but it could be also initiated spontaneously by geographical approximation of the firms from related sectors (so called creation from below). In this article there are the results of analysis of possibilities of the clusters creation in tourism sector in the region of Hradec Králové.

Key words

tourism, cluster, cluster initiatives, region of Hradec Králové

JEL classification: R 110

Úvod

Pro současné plánovací období Evropské unie 2007 – 2013 je zvolen jednoznačný cíl, že Evropa by se měla stát schopnou ekonomické konkurence zemím, jako jsou Spojené státy Americké, Japonsko a další. Její ekonomika by měla být založenou na znalostech a inovacích. To je patrné z celé řady dokumentů EU, např. z Rozhodnutí Evropské komise číslo 0299 ze dne 5. června 2005.

S ohledem na tento cíl regionální politiky Evropské unie a tím pádem i na jeden z cílů regionální politiky České republiky se i v podmínkách České republiky stále častěji setkáváme s různými seskupeními podniků a dalších institucí, které sami sebe označují termínem klastr. Klastr totiž na základě praktických zkušeností představuje jeden z nejlepších způsobů, jak lze zvýšit konkurenceschopnost členů tohoto seskupení a tím i celého regionu, kde se daný klastr nachází.

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat možnosti vzniku klastrů v sektoru cestovního ruchu a případné podmínky, které by klastr v tomto sektoru národního hospodářství musel splňovat. Zároveň se příspěvek zaměřuje na analýzu potenciálu vzniku klastrů v cestovním ruchu v konkrétním regionu České republiky, a sice v Královéhradeckém kraji.

Tento příspěvek vznikl v souvislosti s řešením projektu WD-48-07-1 „Management pro řešení regionálních disparit“ programu WD „Výzkum pro řešení regionálních disparit“ Ministerstva pro místní rozvoj ČR, který byl zahájen v roce 2007.

1. Klastry a klastrové iniciativy

Na tomto místě by bylo vhodné uvést několik definic, které odrážejí rozdílné vnímání pojmů klastr a klastrová iniciativa. Tyto pojmy jsou totiž, především v podmínkách České republiky, velmi často zaměňovány a ztotožňovány, jak bude uvedeno dále.

Za klasika teorie klastrů je pokládán M. Porter. Ve své knize *Konkurenční výhoda národů* (1990) uvádí hypotézu, že vzájemně provázaná odvětví soustředěná geograficky na vymezeném území jsou hnací silou národního regionálního a místního rozvoje. Definuje přitom klastr jako geografické soustředění vzájemně provázaných firem, specializovaných dodavatelů, poskytovatelů služeb, firem v příbuzných odvětvích a přidružených institucí jako jsou univerzity, agentury a obchodní asociace různých směrů, které soutěží, ale také spolupracují. [6]

Klastry se dají chápat také jako obchodně-výrobní firmy a neobchodní organizace, pro které je členství v rámci skupiny významným prvkem konkurenceschopnosti každého člena, klastry svazují dohromady dodavatelsko-odběratelské vztahy nebo společné technologie nebo společní zákazníci a distribuční kanály nebo společné pracovní trhy a lidský kapitál. [1]

Lze tedy souhrnně konstatovat, že společná pro uvedené definice je skutečnost, že klastry představují spolupráci podniků na určitém území, regionu, kde do tohoto seskupení nevstupují pouze firmy z příbuzných odvětví, ale zároveň i dodavatelé, odběratelé, spolupracující firmy apod. Vedle firem se zapojují do klastru i univerzity, výzkumná centra a další instituce. Firmy v klastru spolu samozřejmě soutěží, jedná se o konkurenty, ale určitým způsobem kooperují a tím získávají konkurenční výhodu oproti těm firmám, které do klastru zapojeny nejsou. Hlavní přínos klastru spočívá v rychlé implementaci inovací. Je nutné si

uvědomit, že se nemusí jednat pouze o inovace v oblasti surovin, výrobních postupů atd., ale samozřejmě to mohou být inovace v oblasti personalistiky, řízení lidských zdrojů, managementu, zlepšení logistických vazeb, spolupráce s dodavateli a odběrateli apod. [9]

Také je vhodné upozornit na fakt, že původní Porterova teorie vychází ze skutečnosti, že klastry nepotřebují žádný oficiální statut. Naopak, klastry existovaly a vznikaly v ekonomice samovolně na základě sbližování a spolupráce podniků, společnému výzkumu a kooperaci v určitých oblastech. Jednalo se tedy o tzv. vznik zdola, kdy firmy samy na základě geografického přibližování začaly kooperovat v oblastech výzkumu a vývoje, do této kooperace byly postupně zapojeny specializované výzkumné ústavy a instituce vyššího vzdělávání a v neposlední řadě organizace veřejného sektoru. Profesor Porter pak tento vznik klastrů teoreticky podchytil, zaznamenal a umožnil tak aplikaci takto zjištěných poznatků i na jiná odvětví a jiné situace.

Na základě těchto poznatků je tedy možné vyvolat umělý vznik klastru v odvětví a oblasti, která k tomu má určité základní předpoklady a podmínky (určitá koncentrace firem z jedné oblasti a jejich podpůrných firem), ovšem stále podle jeho teorie není bezpodmínečně nutné, aby toto seskupení bylo nějakou zvláštní právní formou. Takto uměle iniciovaný vznik klastru je pak nazýván jako vznik shora.

Vedle klastrů se setkáme ještě s pojmem klastrová iniciativa. Jak uvádí ve své knize Sölvell, Lindquist a Ketels (2003), klastrovou iniciativu lze charakterizovat jako formu organizovaného úsilí pro zvýšení růstu a konkurenceschopnosti klastrů v regionu, která zahrnuje firmy v klastru, zástupce veřejného sektoru (vlády), výzkumnou a vzdělávací komunitu a další spolupracující instituce. Klastrové iniciativy se tak stávají nejdůležitější složkou v procesu zvyšování růstu a konkurenceschopnosti klastru. [8]

Z uvedeného je tedy zřejmé, že za klastrovou iniciativu je považována pouze taková iniciativa, které se účastní firmy a alespoň jeden další subjekt z dvojice vláda – univerzita. Tato skutečnost, a nikoliv forma spolupráce, jsou základem výše uvedené definice. Klastrem se tedy rozumí firmy a organizace, kterým klastrová iniciativa slouží. [7]

Definice podle Neužilové uvedené v Národní klastrové strategii 2005 – 2008 (2006) je však mírně odlišná. Neužilová uvádí, že tam, kde se podpora vlády (regionální samosprávy) formalizovala do uceleného programu činností s cílem napomáhat rozvoji klastrů za plného či částečného financování vládou, hovoříme o klastrové iniciativě. Některé klastrové iniciativy budou podporovat stávající klastry, jiné se soustředí na rozvoj nových klastrů. [5]

Opět zde ovšem narážíme na určitou pojmovou nesrovnalost. Protože podle Porterovy teorie tedy klastr nemusí mít právní formu, lze si pak velmi jednoduše představit fungování klastrové iniciativy, kdy firmy a buď univerzita, nebo vláda, případně oba subjekty, společnými silami podporují zvyšování konkurenceschopnosti klastru (tedy subjektů do klastru zapojených) nebo jeho růst. Ovšem v podmínkách České republiky, kdy každý klastr musí mít určitou právní subjektivitu, se pod pojmem klastrová iniciativa většinou rozumí určitá iniciativa, úsilí, vedoucí ke vzniku klastru.

2. Klastry v odvětví cestovního ruchu

S ohledem na skutečnost, že cestovní ruch je sám o sobě oblastí poskytování služeb, je zřejmé, že se nejedná o obvyklý prostor pro existenci typických klastrů. Ovšem i v této

oblasti lze klastry nalézt. Tyto klastry však vykazují určité charakteristické znaky, vycházející právě z podstaty cestovního ruchu. Předně se jedná o skutečnost, že inovace v této oblasti se určitě nebudou týkat výzkumu nových pracovních postupů či nových materiálů, ale budou zaměřeny na personální činnost, logistiku, zlepšení vazeb mezi členy klastru, zabezpečení kompletního servisu služeb pro účastníky cestovního ruchu apod.

S klastry v oblasti cestovního ruchu se můžeme setkat především v zahraničí. Nejvíce se jich nachází v USA, Austrálii, na Novém Zélandu, dále v některých afrických zemích (Namibie, Jihoafrická republika apod.). Z evropských zemí to pak je Velká Británie (především Skotsko) a severské země (Švédsko). [4]

Území, kde se nachází klastr v oblasti cestovního ruchu, většinou splňuje určité charakteristické znaky. Jedná se především o:

- území s velkou rozlohou (srovnatelné s celou ČR),
- počet obyvatel se pohybuje od 5 mil. výše,
- území je součástí nebo se alespoň zčásti nachází na chráněných územích (národní parky, rezervace apod.),
- území má nebo mělo problémy s vysokou nezaměstnaností (typické pro USA, Austrálii, Nový Zéland),
- území venkovského charakteru nebo méně osídlená nebo zde docházelo k migraci obyvatel do měst, a to jak z ekonomických důvodů (nabídka pracovních míst, vyšší výdělků apod.), tak z důvodů společensko – kulturních a sociálních (ztížený přístup ke službám a vymoženostem velkých urbanistických celků, zhoršující se úroveň infrastruktury apod.). [4]

V Evropském kontextu jsou však tyto znaky částečně odlišné, a sice klastry:

- jsou vztaheny k tematicky formulovaným oblastem (zimní sporty, horské a podhorské oblasti apod.),
- jsou zaměřeny na problematiku využití turismu jako obrany před úpadkem a degradací venkova (týká se i Austrálie a Nového Zélandu) a potlačování nežádoucích disparit, vznikajících v souvislosti s migrací obyvatel do velkých měst, koncentrací osídlení a kapitálu ve velkých městech a tedy i následně politickými rozhodnutími, odrážejícími demografickou a ekonomickou sílu,
- nejsou tak rozsáhlé jak co do rozlohy, tak do počtu obyvatel,
- vycházejí z procesu síťování místních spolupracujících firem. [4]

Dále lze konstatovat, že typický klastr v oblasti cestovního ruchu by měl zahrnovat takové subjekty, jako jsou:

- hotely a jiné subjekty poskytující ubytování,
- supermarkety a obchodní centra,
- cestovní kanceláře,
- letecké a jiné dopravní společnosti,
- restaurace, bary a noční kluby,
- poskytovatele turistických produktů,
- univerzity, technické a jiné školy,
- místní a centrální vládu,
- další poskytovatele, dotvářející kompletní síť služeb atd.

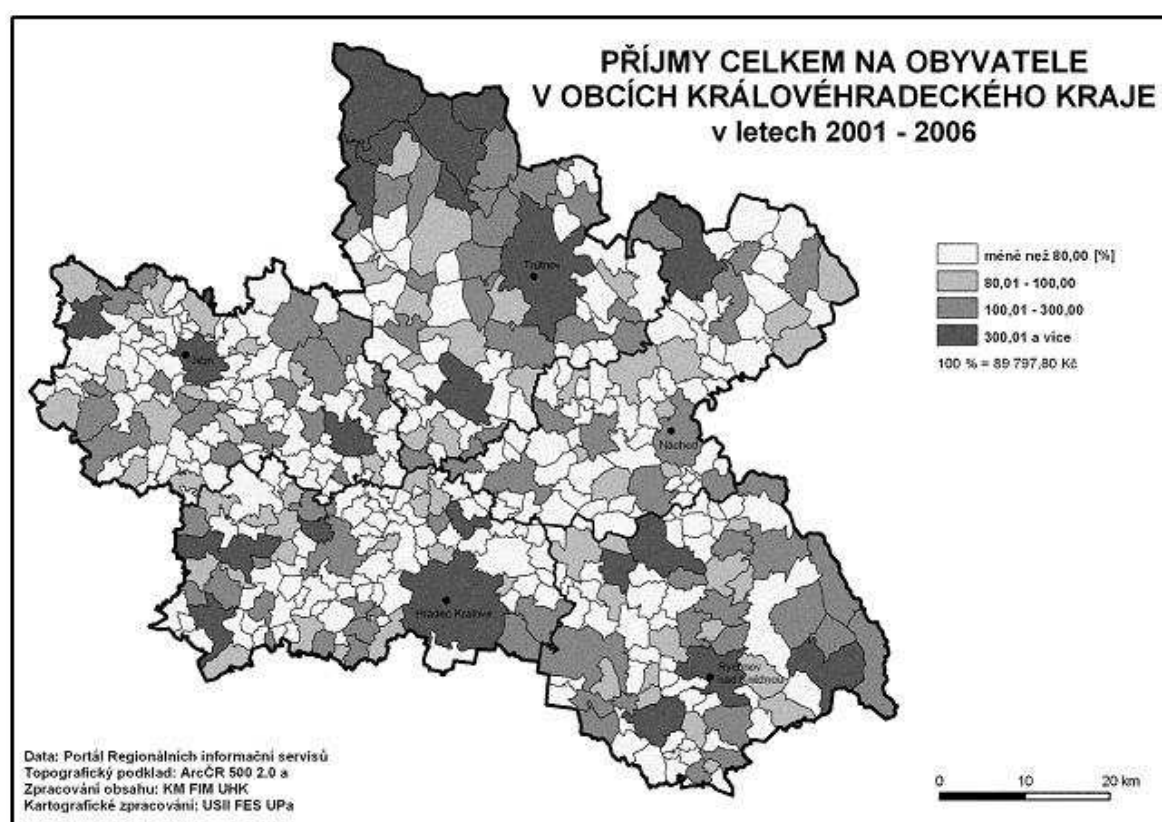
Na tomto místě je vhodné upozornit na skutečnost, že v podmínkách České republiky se prozatím v oblasti cestovního ruchu podařilo realizovat pouze jeden klastr, ačkoliv se objevují

i jiné pokusy o založení klastru v oblasti cestovního ruchu i v České republice. Úspěch těchto je značně nejistý, neboť agentura CzechInvest nepředpokládá jejich podporu z veřejných zdrojů, neboť podle jejích kritérií je nutné splňovat požadavek technologické inovace, který je v oblasti cestovního ruchu jen obtížně realizovatelný. [10]

3. Potenciál pro vznik klastrů v cestovním ruchu v Královéhradeckém kraji

Z výše uvedeného průzkumu plyne mimo jiné důležitý závěr, že v Královéhradeckém regionu se kromě samotného krajského města objevují obce, jejichž celkové příjmy na obyvatele převyšují 300 % průměrné hodnoty, která byla 89 797,80 Kč. Podrobně tuto situaci ilustruje následující Obrázek č. 1.

Obr. 2: Celkové příjmy na obyvatele v Královéhradeckém kraji

Zdroj: Kala, Komárková, Sedlák, 2008. [3]

Z uvedeného obrázku č. 1 je zřejmé, že se jedná především o oblast Podkrkonoší, kde se nacházejí např. obce Pec pod Sněžkou či Špindlerův Mlýn, a dále o oblast Orlických hor, kde se nachází mimo jiné obec Říčky v Orlických horách.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že společným znakem těchto území je přítomnost lyžařských center. Lze tedy předpokládat, že relativně vysoké hodnoty příjmů na obyvatele v těchto obcích jsou způsobeny právě turistickým ruchem z důvodu lyžařsky atraktivních lokalit, a to nejen pro lyžaře z České republiky, ale pravděpodobně i pro zahraniční turisty.

Ovšem stejným způsobem lze předpokládat, že úspěšné lyžařské středisko si v dnešní době nevystačí pouze s kvalitní sjezdovou tratí či upravenými běžeckými trasami, ale je zde nutná kooperace firem z různých odvětví. Především zde musí být možnost ubytování, které by

pochopitelně mělo dosahovat určitých standardů. V případě nepříznivého počasí zde však musí být možnost alternativního způsobu trávení volného času, jakou jsou např. různé restaurace, bary, noční podniky aj. Hotely a ubytovací zařízení by jistě zvýšily svou prestiž a zajistily si klientelu i tím, že by nabízely služby v oblasti masáží, relaxačních koupelí, ale pro větší komplexy i např. vlastní bazén, saunu atd. Samozřejmě existují i další způsoby trávení volného času v případě nepříznivého počasí, jako je např. bowling, squash, kulečnická a jiné. [2]

Tyto alternativní možnosti trávení volného času však nestačí k tomu, aby se určitá oblast stala lyžařsky atraktivní. Musí zde být také kvalitní infrastruktura. V tomto bodě samozřejmě mohou vypomoci soukromé subjekty, ale je vhodná především spolupráce s veřejným sektorem, neboť o údržbu silničních komunikací se stará především daná obec.

Dalším nezbytným subjektem jsou samozřejmě různé druhy obchodů, nabízejících jednak spotřební zboží různého druhu, ale také celou škálu služeb. Samozřejmě jsou služby v oblasti servisu lyžařského vybavení, ale také půjčovny nebo přímo prodejny tohoto vybavení. Ze služeb se zde však mohou vyskytovat také výše zmiňované restaurace a noční podniky, relaxační zóny, sauny, solné jeskyně, ale třeba i kadeřnictví, lékař a další.

Tato střediska nemohou prosperovat pouze přes zimní měsíce, ale je vhodné, aby byla schopná zajistit si určitou klientelu i v letních měsících v souvislosti s horskou turistikou. V tom případě je pochopitelně nutné, aby zde byly kvalitně značené turistické stezky, ale třeba i průvodci, půjčovny vybavení (především holí, batohů aj.) a další. V neposlední řadě je vhodné, aby tato střediska spolupracovala s cestovními agenturami a kanceláři, které zajistí a hlavně zkoordinují návštěvnost těchto středisek a ubytování návštěvníků v jednotlivých zařízeních.

I když tento výčet podniků a firem, které v dané oblasti musí kooperovat, aby se z ní stalo žádané turistické středisko, rozhodně není kompletní, je zřejmé, že se jedná o celou řadu firem z různých odvětví, které spojuje cestovní ruch. Tyto subjekty mezi sebou soupeří, ale zároveň v určitých ohledech kooperují, neboť tvrdým konkurenčním bojem by se o klientelu mohly připravit, kdežto určitou spoluprací a společnými kroky při řešení vybraných problémů by naopak mohly získat více klientů a ve finále mít z takové spolupráce prospěch všichni. Tento znak, tedy konkurence, ale kooperace ve vybraných oblastech, je právě typickým znakem klastrů. Lze tedy předpokládat, že v těchto lokalitách vznikají vazby, které by se daly považovat za určitý základ klastru, v tomto případě pravděpodobně iniciovaný zdola.

Ovšem pokud tyto subjekty navázaly spolupráci s vysokými školami, mohly by z této spolupráce těžit v mnoha směrech. Univerzity by mohly přispět k řešení problematické logistiky implementací nejnovějších poznatků, mohly by provádět inovace v personalistice, ale především by mohly být zdrojem poznatků o fungování klastrů a mohly by se tak v této oblasti stát určitým typem facilitátora, který iniciuje oficiální vznik klastru, vysvětlí zdejší subjektům výhody členství a bude koordinovat společné kroky a společné aktivity s cílem zvýšit konkurenceschopnost daných subjektů a daného regionu. Ovšem zda by tento postup byl v praxi skutečně realizovatelný, to je otázka, na kterou by se dalo odpovědět pouze po provedení důkladné analýzy místních podmínek a zjištění jak struktury přítomných firem, tak případných vazeb mezi nimi. Bez této analýzy by pokus o založení klastru mohl skončit neúspěchem.

Závěr

Klastry v současné době představují jeden ze způsobů, jak lze zvýšit konkurenceschopnost zúčastněných firem a tím i celé oblasti, kde se dané subjekty nacházejí. S ohledem na skutečnost, že zvýšení konkurenceschopnosti je základní cíl celé Evropské unie v tomto plánovacím období, je zakládání klastrů jedním ze způsobů, jak přispět k plnění tohoto cíle. Jejich činnost však musí být řádně kontrolována veřejnou správou, neboť tato seskupení velmi často využívají právě dotační prostředky z veřejných rozpočtů. Musí tedy existovat zpětná vazba, která umožní zkontrolovat, zda ten daný klastr skutečně přispívá ke zvyšování konkurenceschopnosti.

Klastry v podmínkách České republiky vznikají především v průmyslových odvětvích (automobilový průmysl, biotechnologie, informatika aj.), ale ve světě se objevují i klastry v oblasti cestovního ruchu. Z výše zmíněného průzkumu se dá vyvodit závěr, že v Královéhradeckém regionu existují určité oblasti, které pravděpodobně vykazují geografickou koncentraci firem z příbuzných odvětví, a lze také předpokládat, že tyto firmy si nejen konkurují, ale také vzájemně kooperují. Tento předpoklad je založen na skutečnosti, že zmiňované obce vykazují poměrně vysoké hodnoty příjmů na obyvatele a s ohledem na jejich lokalizaci coby známých lyžařských středisek je pravděpodobné, že tyto příjmy budou plynout především z cestovního ruchu.

Spolupráce firem z různých odvětví národního hospodářství je jedním z charakteristických znaků klastru. Dalšími znaky je však přítomnost vlády či jiné správní instituce, ale také přítomnost výzkumné nebo vysokoškolské instituce. Je pravděpodobné, že místní správa s podnikateli určitým způsobem spolupracuje, ovšem univerzity ani výzkumná centra pravděpodobně do těchto oblastí žádným způsobem nezasahují. Lze tedy konstatovat, že v těchto regionech je určitý potenciál pro vznik klastru v oblasti cestovního ruchu, ovšem pro dokonalý přehled o situaci by bylo nutné provést důkladnou analýzu místních podmínek. V případě zjištění těsných vazeb mezi přítomnými subjekty by pak za asistence instituce vyššího vzdělávání mohl i v těchto oblastech vzniknout klastr v cestovním ruchu.

Literatura

- [1] BERGMAN, E. M., FESER, E. J.: *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications*. Virginina: WVU Regional Research Institute, 1999.
- [2] KALA, T.: *Sociodynamika v regionálním cestovním ruchu*. In *Sborník přednášek z I. mezinárodní konference Aktivní cestovní ruch, strategický faktor rozvoje regionů*. Ostrava: Newport University, 1999.
- [3] KALA, T., KOMÁRKOVÁ, J., SEDLÁK, P.: *Management pro řešení disparit*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008.
- [4] *Klastr cestovního ruchu Amerika – technicko ekonomická studie*. Praha: Enterprise plc, s. r. o., 2007.
- [5] Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR: *Národní klastrová strategie 2005 – 2008*. Praha: MPO ČR, 2006. Dostupné na <http://www.mpo.cz/dokument6216.html>.
- [6] PORTER, M. E.: *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press, 1990.
- [7] SKOKAN, K.: *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004.
- [8] SÖLVEL, Ö., LINDQUIST, G., KETELS, Ch.: *The Cluster Initiative Greenbook*. Stockholm: Bromma tryck AB, 2003.
- [9] STEJSKAL, J., KOVÁRNÍK, J.: *Regionální politika a její nástroje*. Praha: Portál, 2009.
- [10] <http://www.czechinvest.org>.

SOUČASNÉ HLAVNÍ TRENDY V ROZVOJI CESTOVNÍHO RUCHU V KRKONOŠÍCH**CURRENT MAIN TRENDS IN TOURISM DEVELOPMENT IN THE KRKONOŠE****MGR. JAN KOHOUTEK****MGR. JAN HERCIK****MGR. PETR ŠIMÁČEK***Katedra geografie**Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci**tř. 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Česká republika**e-mail: honzik.koh@seznam.cz, hercik@mail.muni.cz, petr.simacek@upol.cz****Anotace***

Od počátku 90. let je na území Krkonošského národního parku a jeho nejbližšího okolí vyvíjen tlak ze strany investorů, majitelů ubytovacích kapacit, provozovatelů lyžařských středisek a často i místních samospráv na zvyšování úrovně služeb a infrastruktury sloužící ke zkvalitnění nabídky pro cestovní ruch. V příspěvku je popsána současná úroveň hlavních složek turistické infrastruktury, jako je doprava, ubytování a možnosti sportovního vyžití. Vedle aktuální situace v dané problematice jsou popsány také budoucí připravované velké investiční záměry v oblasti Krkonoš, které s cestovním ruchem souvisí, a to jak s jejich kladnými, tak zápornými dopady na přírodní prostředí národního parku nebo rozvoj horských obcí.

Klíčová slova

cestovní ruch, Krkonoše, regionální rozvoj

Anotation

From the beginning of the 90th years of the 20th century a pressure from the side of stakeholders, owners of accommodation facilities, ski resort operators and sometimes also from local governments is put on increasing level of services and infrastructure aimed at tourism in the Krkonošský National park. This paper deals with description of current level of tourism infrastructure main elements (e.g. transportation, accommodation and housing, sport possibilities) and its trends. There is also description of several big investment projects in the Krkonoše area in this paper. These investment projects have important impacts, positive and also negative, which are directly connected to the field of tourism. These impacts on natural environment or development of mountain municipalities are described in the paper.

Key words

tourism, Krkonoše, regional development

JEL classification: R00

V současné době jsou jedny z největších investic do cestovního ruchu v Krkonoších zaměřeny na rozvoj zimní části turistické sezóny, tedy na rozvoj infrastruktury sloužící potřebám lyžování a to zejména sjezdového.

Běžecské lyžování je z hlediska lokalizačních faktorů poměrně nenáročná aktivita. Také investiční a provozní náklady jsou výrazně nižší v porovnání s lyžováním sjezdovým, kdy kromě úpravy a značení lyžařských běžecských tratí, nejsou zapotřebí další výrazné investice. Celá oblast Krkonoš a také jejich podhůří je protkána sítí upravovaných běžecských tras v délce přesahující 550 km díky mezinárodně ojedinělému projektu Krkonoše – lyžařský běžecský ráj, který vznikl z popudu sdružení krkonošského svazku měst a obcí, podpory Královehradeckého a Libereckého kraje a Nadace ČEZ. Z ekonomického hlediska není budování a úprava lyžařských běžecských tratí pro provozovatele areálů prioritou, ale z hlediska zkvalitňování služeb a pestrosti nabídky aktivit, je také v zájmu provozovatelů lyžařských areálů podpora rozvoje podmínek pro běžecské lyžování. Nelze také opomenout výrazně nižší environmentální vliv na přírodní ekosystémy v porovnání s lyžováním sjezdovým. Výrazně ekologickým pozitivem se jeví také snaha o zpřístupnění nižších partií hor i krkonošského podhůří, což se kladně projevuje na odlehčení turisticky ve více přetěžovaných partiích, převedením části návštěvníků do ochranně méně exponovaných částí hor.

Sjezdové lyžování představuje nejvýznamnější aktivitu charakteristickou pro zimní část turistické sezóny. Oproti běžeckému lyžování vyžaduje sjezdové lyžování velké investiční náklady jak na vybudování, tak na údržbu sjezdových tratí a dalšího potřebného zázemí. Důležitým faktorem je také optimální konfigurace terénu a příznivé fyzicko-geografické podmínky dané řadou kritérií, jako je expozice svahů, teplotní charakteristiky, doba trvání sněhové pokrývky atd.

Krkonoše jsou naše nejvyhledávanější pohoří pro sjezdové lyžování, a přestože přírodní podmínky zde nejsou ve srovnání například s alpskými lyžařskými centry tak dobré, má zejména v Krkonoších sjezdové lyžování dlouhou tradici a zdejší největší lyžařská centra patří k absolutní světové špičce lyžařských středisek fungujících pod horní hranicí lesa. Po změně politických poměrů na konci 80. let minulého století prodělali české lyžařské areály rychlý rozvoj, kterému prospěl přechod areálů ze státního do soukromého vlastnictví, kdy vznikla řada rodinných areálů, nebo začali fungovat pod lyžařskými kluby a podobně. V posledních letech směřují stále větší investice do nových přepravních zařízení, strojů pro úpravu sjezdových tratí, informačních, ubytovacích, gastronomických služeb atd. Jako velký krok vpřed lze hodnotit propojení jednotlivých krkonošských center pomocí společného skipasu, což jednoznačně přispívá k zvýšení atraktivity lyžařských středisek. V současné době je v krkonošských lyžařských areálech více jak 150 sjezdových tratí o délce přesahující 130 m, a to hlavně na české straně hranice. Větší část z celkové délky sjezdových tratí čítající kolem 100 km se nachází v sedmi největších lyžařských střediscích, k nimž patří Harrachov, Paseky nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou, Herlíkovice, Špindlerův Mlýn, Pec pod Sněžkou a Jánské Lázně. Kromě největší hustoty sjezdových tratí, moderních přepravních lyžařských zařízení, vysokého procenta pokrytí sjezdových tratí umělým zasněžováním, je v těchto velkých areálech samozřejmostí také vysoká úroveň dalších doplňkových služeb a koncentruje se sem nejvyšší procento návštěvníků.

Tab. 1: Kapacity vybraných lyžařských středisek

Lyžařské středisko	Celková délka sjezdových tratí (km)	Kapacita přepravených osob za hodinu
Špindlerův Mlýn	24,0	20 543
Rokytnice nad Jizerou	23,0	15 895
Herlíkovice	12,4	7 300
Pec pod Sněžkou	11,7	9 520
Jánské Lázně	11,3	13 245
Paseky nad Jizerou	10,0	4 626
Harrachov	7,3	6 050

zdroj: www.holidayinfo.cz

Rozvoj lyžařských středisek však kromě pozitivního ekonomického vlivu, přináší i řadu ekologických problémů jako je zmenšení plochy lesních porostů, s ním související zvýšená eroze půdy a vážné změny krajinného rázu. V nejbližších letech dojde k dalšímu rozšíření už dnes tak rozsáhlých areálů.

Svémi celkovými investičními náklady a rozsáhlostí dominuje projekt na propojení dosud dílčích areálů ve Svatém Petru (Pláně) a na svazích Medvědína, které oba provozuje Skiareál Špindlerův Mlýn a.s. V současné době je v obou areálech k dispozici 5 sedačkových lanovek, 12 lyžařských vleků a 24 km sjezdových tratí o celkové kapacitě 20 543 osob za hodinu. V rámci propojení obou areálů a dalšího rozšíření se počítá se stavbou 2 osmimístných kabinových lanových drah, 2 sedačkových lanových drah, 3 vleků, zkrácení 2 stávajících vleků, rozšíření některých již existujících sjezdových tratí a vznik 4 nových sjezdových tratí na převážně severních svazích Pláně a jihovýchodních svazích Medvědína v rozpětí nadmořských výšek 682 – 1 235 m. Součástí projektu je také stavba skiterminálu s nadzemním parkovacím domem disponujícím 493 místy k parkování, nástupními stanicemi kabinových lanovek na Medvědínu a Pláně a zázemím pro návštěvníky (restaurace, servis, sociální zařízení atd.). Podle plánovaného projektu by měla celková kapacita přepravních zařízení po propojení středisek a dalšími úpravami narůst o 9 150 osob za hodinu na celkových 29 693 osob za hodinu. Významně se také zvětší celková délka sjezdových tratí, která po vybudování nových sjezdových tratí naroste o téměř 7 km a dosáhne tak v celkovém součtu hodnoty 31 km. V případě realizace takto ambiciózního projektu se dá i přes sporný environmentální vliv očekávat výrazné zvýšení zájmu turistů o lokalitu Špindlerova Mlýna a také o jeho okolí.

V západních Krkonoších se v současné době jedná o realizaci dalšího velkého projektu propojení lyžařských středisek Harrachova s Rokytnicí nad Jizerou. Projekt má být realizován stavbou dvou čtyřsedačkových lanovek, z nichž jedna je plánována z Rokytnického areálu Studenov a druhá povede z Harrachovské části Rýžoviště, přičemž jejich horní stanice budou lokalizovány poblíž Janovy skály, nedaleko vrcholu Čertovy hory. Vedle lanových drah jsou plánovány dvě nové sjezdové tratě, které by mely kopírovat trasu plánovaných lanových drah. Pro obě střediska se jedná o zásadní projekt. Rokytnice nad Jizerou má dlouhodobě problémy s nedostatečnou ubytovací kapacitou. Oproti tomu Harrachov disponuje velkým počtem ubytovacích lůžek a naopak je zde problém s velkým počtem lyžařů v poměru k délce a celkové propustnosti sjezdových tratí. Spojení areálů by tak mohlo být pro obě lyžařská

centra možností, jak tyto nedostatky natrvalo efektivně vyřešit. Projekt v současné době naráží na proces hodnocení SEA, který hodnotí strategický vliv na životní prostředí a jeho realizace nebude možná dříve než po roce 2012.

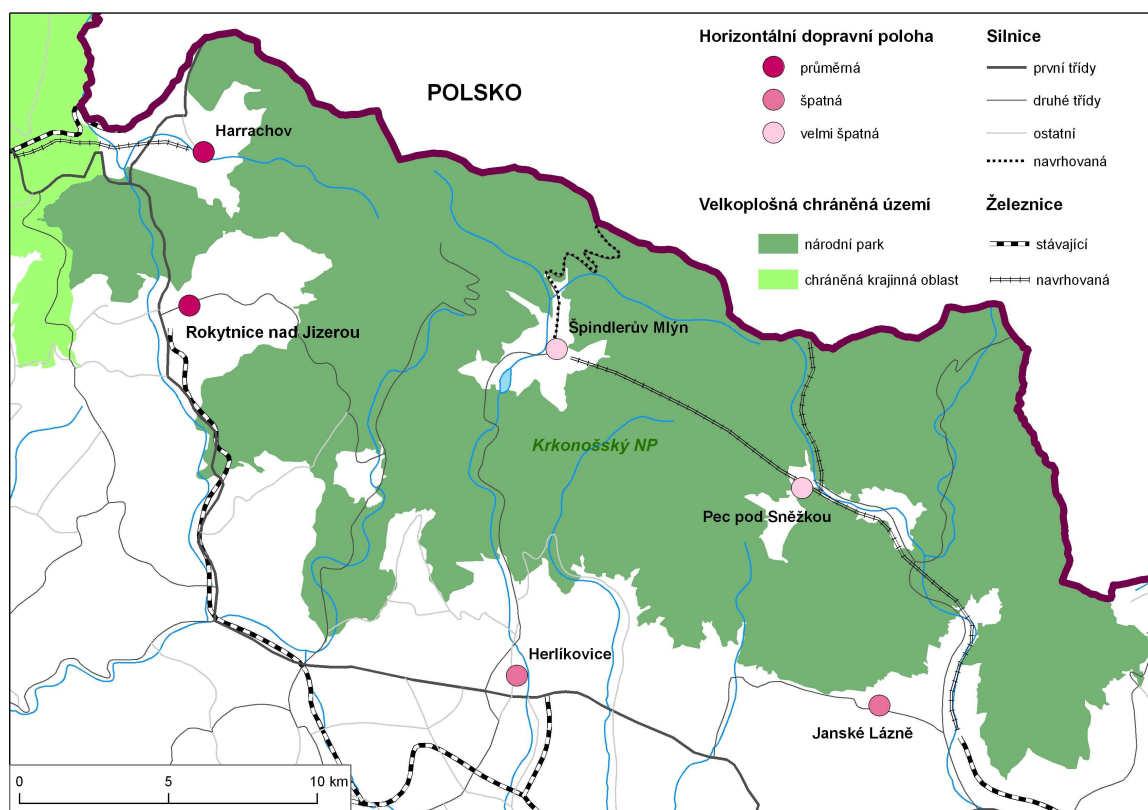
Mezi důležité předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu patří kvalitní dopravní dostupnost. Krkonoše a jejich turistická centra nejsou samozřejmě výjimkou. Kvalita dopravní dostupnosti je dána na jedné straně polohou jednotlivých turistických center v rámci dopravní sítě a na straně druhé kvalitou dopravní obslužnosti složkami veřejné hromadné dopravy. Horizontální dopravní poloha a tedy i dopravní dostupnost nejvýznamnějších center zimní turistiky v Krkonoších je velmi rozdílná. Nejhuře lze z tohoto úhlu pohledu hodnotit Pec pod Sněžkou a Špindlerův Mlýn. Obě tyto obce leží pouze na silnicích II. třídy, přičemž do nich tyto silnice vchází pouze z jednoho směru a obce jsou v tomto ohledu obcemi koncovými. Mnohem lépe jsou na tom především Harrachov a Rokytnice nad Jizerou, přes které přímo či v jejich bezprostřední blízkosti prochází silnice I. třídy (I/16 a I/14), a vedle toho v případě Rokytnice se její dopravní poloha zlepšuje díky procházející silnici II/294. Kvalitě a hierarchickému postavení komunikace komunikací druhé třídy však nikterak nedopovídá zatížení těchto silnic, které je v rámci roku značně nevyrovnané a maxima samozřejmě dosahuje v období zimní turistické sezóny. Určitým řešením negativních dopadů z vysoké intenzity automobilové dopravy v těchto turistických centrech je omezení vjezdu osobních automobilů do obcí či jejich částí, budování záchytných parkovišť a na ně navazující systém skibusů. Toto však řeší pouze dopravu přímo v turistických centrech a nikterak neřeší vysokou intenzitu na příjezdových a sběrných komunikacích mimo samotné turistické centrum. Nejlepším řešením by zde bylo motivování turistů k využívání veřejné dopravy již z míst jejich bydliště, resp. z větších měst v blízkosti koncových destinací. Jedná se především o podporu pravidelných autobusových spojů, speciálních ski/cyklobusů a především potom železnice. Ta je však, díky špatné dopravní poloze nejvýznamnějších turistických center nedostatečně využívána. Vzdálenost jednotlivých center od nejbližší železniční stanice/zastávky se pohybuje od přibližně 3 do 15 km.

Ke zlepšení dopravní dostupnosti hlavních turistických center Krkonoš by měla přispět i řada připravovaných projektů z oblasti rozvoje dopravní infrastruktury. Jedná se především o projekty směřující ke zlepšení dopravní dostupnosti destinací železniční dopravou, přičemž některé svou ambiciózností či technickou náročností lze považovat spíše za utopii. Právě technická náročnost daná charakterem oblasti na straně jedné a vysoký stupeň ochrany přírody na straně druhé se pro řadu projektů stávají nepřekonatelnými překážkami. Mezi nejambicióznější projekty patří především vybudování železničního spojení Svobody nad Úpou s Pecí pod Sněžkou, odkud by měla dále železnice pokračovat jedním směrem do Špindlerova Mlýna a do polského města Karpacz směrem druhým. Tento projekt má řadu pozitivních dopadů. Především je to napojení Pece pod Sněžkou a Špindlerova Mlýna na českou, ale také polskou železniční síť, což povede ke zkvalitnění dostupnosti těchto center jak ze strany české, tak polské. Dosavadní dopravní spojení s Polskem je totiž na zcela nedostatečné úrovni. Silniční spojení města Jelenia Góra a Pec pod Sněžkou je dlouhé více než 40 km a Špindlerova Mlýna přes 80 km. Plánovaný projekt by tyto vzdálenosti snížil na asi 25, resp. 35 km. Díky tomuto spojení se dá předpokládat snížení zatížení oblasti individuální automobilovou dopravou na straně jedné a na straně druhé zvýšení kvality služeb v cestovním ruchu. Mnohem realističtější, z hlediska technické proveditelnosti a finanční náročnosti, je jiný projekt propojující českou a polskou stranu Krkonoš - tzv. Sudetská cesta. Tento projekt má však celou řadu negativ. Komunikace totiž bude procházet v těsné blízkosti II. a III. zóny národního parku a jak samotná stavba, tak následný provoz by tyto okolní části mohl významně ovlivnit. Vedle toho nelze zcela jednoznačně označit projekt jako pozitivní

pro samotný Špindlerův Mlýn. Projekt také nikterak neřeší zkvalitnění dopravní dostupnosti Špindlerova Mlýna z českého vnitrozemí a již vůbec nevyřeší jeden z nejpálčivějších problémů velkých horských center, což je přehlčení těchto center především v zimní sezóně osobními automobily.

Dalšími projekty, které by měly přinést zlepšení dopravní dostupnosti Krkonoš železniční dopravou jak z české, tak z polské strany je revitalizace trati z Harrachova do Szklarske Poreby, která započala již v roce 2009. Vedle toho je v plánu navazující úsek z Harrachova na Kořenov a Tanvald (ozubnicová trať) začlenit do budovaného systému pátevní regionální železniční sítě Libereckého kraje REGIOTRAM NISA. Součástí tohoto projektu je také vybudování zcela nového a technicky náročného úseku přímo do centra Harrachova určené pro provoz hybridních vozidel Tram-Train. Díky tomu by se velice zlepšila dopravní poloha a tím i dopravní dostupnost jednoho z nejvýznamnějších středisek Krkonoš a umožnila by přistoupit k výraznějšímu omezení automobilové dopravy v turistickém centru Harrachova, čímž by se pro turisty opět významně zvýšila kvalita a atraktivita.

Obr. 1: Dopravní poloha vybraných turistických center Krkonoš

V Krkonoších se v posledních deseti letech postavilo cca 3000 nových bytů, což podněcuje místní obyvatelstvo (zejména starosty obcí a správu národního parku) k aktivitě usilující o omezení výstavby apartmánových domů, neboť zde panuje obava, že hory brzy ztratí svůj typický ráz. Tento boj však není jednoduchý, protože zájem developerů a majitelů bytů výrazně přetlačuje nejen zájem místních obyvatel či ostatních hostů, ale také ochránců přírody. Investoři těchto staveb staví s minimálním rizikem a naopak s velkým finančním ziskem, kdy jejich prodej proběhne zpravidla ještě před samotnou výstavbou. Naopak pro majitele apartmánů, je jejich vlastnictví často známkou určité módnosti. Problematickým zůstává fakt, že se často staví vysokopodlažní domy, které se svým vzhledem i konstrukcí

zcela odlišují od tradiční zástavby horských obcí, kde architektonické řešení domů přetváří tradiční ráz horských sídel do městské podoby a často svým vzhledem konkurují socialistickým pomníkům minulého století, jako je například Labská bouda. Části horských obcí postižených touto stavební činností se zcela vyliďňují, protože obyvatelé apartmánů se objevují pouze nárazově, což má za následek ztrátu dynamiky běžného života v horských obcích.

Tab. 2: Počet dokončených bytů ve vybraných střediscích v letech 1998-2008

rok	obec – turistické centrum					celkem
	Harrachov	Špindlerův Mlýn	Janské Lázně	Rokytnice nad Jizerou	Pec pod Sněžkou	
1998	60	60	0	0	0	120
1999	66	128	1	1	0	196
2000	79	54	0	40	0	173
2001	73	76	0	77	0	226
2002	4	67	3	0	0	74
2003	15	3	1	61	21	101
2004	70	2	8	21	63	164
2005	47	46	1	12	12	118
2006	14	63	1	8	13	99
2007	28	54	2	9	13	106
2008	53	29	2	3	4	91
celkem	509	582	19	232	126	1 468

zdroj: databáze ČSÚ – počet dokončených bytů v letech 1998-2008

Jak lze vyčíst z tab. 2, vybraných pět turistických center se na nové bytové výstavbě podílelo téměř polovičně.

Jeden z prvních a nejvíce diskutovaných apartmánových projektů vzniká od roku 2003 na Horních Mísečkách v blízkosti Špindlerova Mlýna. Území se nalézá na jižním svahu západní části Českého (vnitřního) hřbetu v nadmořské výšce 1 005 až 1020 metrů a je situováno ve třetí zóně Krkonošského národního parku v bezprostřední blízkosti hranice druhé a první zóny. Projekt apartmánových domů je rozdělen do tří etap, přičemž realizována byla dosud pouze jedna v rozsahu 6 domů se 106 byty a 143 parkovacími místy. Ve druhé a třetí etapě má dojít k výstavbě osmi dvou až třípodlažních budov s obytným podkrovím s kapacitou 179 lůžek (103 bytových jednotek), velkokapacitního podzemního parkoviště pro 127 míst, inženýrských sítí a nových komunikací spojující jednotlivé objekty. Celkově se jedná o velmi koncentrovanou a přesto velice rozsáhlou zástavbu, která významně negativním způsobem ovlivní krajinný ráz a má za následek také sníženou estetickou hodnotu pohledového vnímání krajiny, to všechno v těsné blízkosti nejvzácnějších území Krkonošského národního parku.

Krkonošský národní park a jeho okolí je v současné době jedním z turisticky nejnavštěvovanějších míst v celé Evropě, a to v každém ročním období. Do našich nejvyšších hor si najde cestu nejméně 6 milionů návštěvníků ročně. To s sebou nese velké investice do infrastruktury s cestovním ruchem spojené. Tyto investice se projevují přímými dopady na život místních obyvatel, ekonomiku místních samospráv a citlivou horskou přírodu a to jak vlivy pozitivními, tak vlivy negativními. Jak pro místní obyvatele, tak pro horskou přírodu bude z hlediska udržitelnosti v následujících letech rozhodující, zda se místní turistický

rozvoj bude odehrávat v souladu s ekonomickými a ekologickými limity únosnosti pro dané území existujícími.

Literatura

- [1] Dvořák, J. 2003: Územní plán Liberecka. Krkonoše 8. Správa Krnap, Vrchlabí: str. 9.
- [2] Flousek, J., Hartnamová, O., Štursa, J & Potocki J. (eds) 2007: Krkonoše. Příroda, historie, život. Nakl. Miloš Uhlíř – Baset, Praha: str. 864.
- [3] Palátková, D. 2008: Krkonoše – lyžařský běžecký ráj. Krkonoše 1. Správa Krnap, Vrchlabí: str. 12-13.
- [4] Schwarz, O. 2009: Rozvoj lyžování v Krkonoších. Krkonoše 2. Správa Krnap, Vrchlabí: str. 14-15.
- [5] Štursa J. 2007: Ekologické aspekty sjezdového lyžování v Krkonoších. – In: Štursa J.& Knapik R. (eds), Geoekologické problémy Krkonoš. Sborn. Mez. Věd. Konf., říjen 2006, Svoboda n. Úpou. Opera Corcontica, 44/2: 603-616.
- [6] Horní Mísečky - výstavba domů s bytovými jednotkami II. a III. etapa [online]. 2008 [2010-04-3]. Dostupné z: < http://tomcat.cenia.cz/eia/detail.jsp?view=eia_cr&id=LBK301 >
- [7] Rekonstrukce zimního střediska Studenov – Stavba lanové dráhy [online]. 2009 [2010-04-3]. Dostupné z: < http://tomcat.cenia.cz/eia/detail.jsp?view=eia_cr&id=LBK394 >
- [8] Rozšíření lyžařského areálu SKIAREÁL ŠPINDLERŮV MLÝN, a. s. [online].2008 [2010-04-3]. Dostupné z: < http://tomcat.cenia.cz/eia/detail.jsp?view=eia_cr&id=MZP207 >

ZAMYŠLENÍ NAD NABÍDKOVÝMI MOŽNOSTMI MENŠÍCH OBCÍ (DO 500 OBYVATEL)

A COMPARISON OF TOURISM POTENTIAL IN SMALL VILLAGES

MGR. JAROSLAV KACETL, PH.D.

Katedra aplikované lingvistiky

DOC. PAEDDR. JIŘÍ ŠTYRSKÝ, CSC.

Katedra rekreologie a cestovního ruchu

*Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Česká republika
e-mail: jaroslav.kacetyl@uhk.cz, jiri.styrsky@uhk.cz*

Anotace

Tento příspěvek nabízí srovnání turistického potenciálu dvou malých obcí - Kocbeří a Kuksu. Zatímco Kocbeře nemají nic výjimečného pro turisty, Kuks je známý v ČR i v zahraničí pro svůj barokní hospitál a Braunovi sochy ctností a neřestí.

Klíčová slova

marketing, inovace, disparity

Annotation

We compared tourism potential in two little villages, namely Kocbeře and Kuks. Whereas Kocbeře, comparatively, do not have much to offer, Kuks is - with its Baroque Hospital (Chateau) and Braun's sculptures - a well-known destination, which attracts around 100,000 people a year. The distance between these villages is about 6 km. Nevertheless, their opportunities are much different.

Key words

marketing, innovation, disparity

JEL classification: J11

V současné době neustále vzrůstají nároky na kvalitu života i v malých obcích České republiky. Lidé se také zajímají o vyšší kvalitu životního prostředí a nemají nic ani proti aktivnějšímu životnímu stylu. Tomuto trendu by měly i odpovídat příslušné nabídky, které naplňují potřebnou revitalizaci. V těchto souvislostech je zajímavé se zamyslet nad určitými disparitami, které při srovnávání života jednotlivých obcí existují. Pod pojmem disparita potom rozumíme neúměrný kvantitativní - ale i kvalitativní rozdíl nejen v míře ekonomické výkonnosti - ale i v konkrétní náplni a možnostech trávení volného času obyvatel obce - ale a to je velmi důležité, v nabídce, kterou může obec poskytnout návštěvníkům. Jde tedy o aktivní turismus (cestovní ruch) a rekreační potenciál a možnosti.

Vzhledem k obtížnějším podmínkám, které jsou dány určitými krizovými jevy, je zřejmé, že bude mnohými upřednostňována domácí turistika a rekreace, která může být levnější, kratší a dopravně méně riskantní. Zde je tedy příležitost pro vedení obcí - aby bylo náležitě připraveno na inovační projekty, které maximálně využívají všech dostupných možností obce

a regionu. Rozhodující bude asi velmi dobrá úroveň služeb, originální nabídky využívající rekreačního a turistického potenciálu. Je to problém moderního marketingu měst a obcí – marketingového řízení. Je tedy nutné v první řadě analyzovat možnosti obce a regionu, formulovat určitou nabídku, která je vlastně produktem, který musí být obchodovatelný. Proto se na produktu jistě podílejí orgány místní samosprávy – ale především podnikatelé a co nejvíce aktivních občanů obce. Má-li obec nějaký produkt cestovního ruchu, který svým významem přesahuje rámec obce, potom místní správa musí úzce spolupracovat s vyššími správními úřady, památkovými ústavy až do úrovně např. regionálních operačních programů a.p. Modelový příklad obce **Kuks** je vhodným příkladem fungující spolupráce všech zainteresovaných činitelů. Zde o nápady a spolupráci není nouze, jak plyne z následujícího popisu.

Ale co obec, která nemá podobnou příležitost. Jaké ta má zvolit marketingové postupy, aby mohla snad nejdříve objevit a potom naplno využít svých možností. To je pro oblast regionálních věd obrovská výzva!

Zvolený modelový příklad obce **Kocbeře** svými, ve srovnání s **Kuksem**, *velmi omezenými možnostmi* musí nějak začít. Zdá se, že určitý marketingový průzkum by mohl vést k inventarizaci možností a hledání komparativních výhod. Obec je průměrným věkem obyvatelstva mladá (36,2 průměrný věk). Je to obec s nadějí na zlepšující se životní prostředí (blízko obce dálnice) nevýhodou bude to, že auta potenciálních zájemců nebudou projíždět obcí, takže veškerá reklama musí být orientována právě k plánované dálnici. Obec má některé historické zajímavosti (vojenský lazaret 1866). Obec může organizovat v létě cykloturistiku (naučné stezky) a v zimě běžecké turistické trasy. Těmto rekreačně sportovním a turistickým možnostem je možné přizpůsobit i povahu restauračních a ubytovacích zařízení a vytvořit tak podmínky pro určité wellness programy a aktivní turisticko-sportovní zázemí. Vhodné nápady a inovace mohou i obec, která zdánlivě nemá mnoho možností, chytrým marketingem uvést do povědomí aktivní turistické veřejnosti, která by se návštěvou KUKSU nemusela zcela vyčerpat.

Srovnání možností a aktivit obou obcí musí začínat jejich demograficko-ekonomickými možnostmi:

Obec Kocbeře – patří k ní i část Nová Ves, zvaná Chaloupky – se nachází mezi Dvorem Králové a Trutnovem, na silnici I. třídy. Trvale zde žije cca 520 obyvatel, z toho asi 420 dospělých (voličů). Věkový průměr je 36,27 let. Počet obyvatel je stabilizovaný.

V obci je dvoutřídní ZŠ pro 1. stupeň. Má tři zaměstnankyně, paní ředitelka učí 1. a 2. ročník, další paní učitelka vyučuje děti v 3.-5. ročníku. Dále je zde zaměstnána jedna vychovatelka. Školu navštěvuje 29 dětí. V obci je rovněž mateřská škola, kde je v současnosti 27 dětí. Obec svou velikostí spadá do kategorie od 500 do 2000 obyvatel, což je podle paní starostky nevýhodné kvůli dotacím, protože obec má na nich větší spoluúčasť. Obec nemá zpracován dlouhodobý plán rozvoje.

V obci nejsou žádné spolky s výjimkou fotbalového klubu TJ Jiskra Kocbeře, který je obcí podporován. Největším zaměstnavatelem je firma Peter GFK, která měla v roce 2008 204 zaměstnanců. Dnes je jich, kvůli krizi a omezení výroby, asi 150. Pracují zde i lidé z okolních obcí. Ostatní obyvatelé obce do práce většinou dojíždějí do Dvora Králové či Trutnova.

V současnosti obec řeší problém výstavby chodníku mezi horní a dolní částí vesnice, kde lidé často chodí po silnici I. třídy. V budoucnu by měla kolem obce na západní straně vést dálnice. Obec nemá, na rozdíl od asi 49 institucí a orgánů, právo veta čehokoliv v územním plánu, takže dálnici nemůže odmítnout. Dálnice pro obec není – z pohledu starostky – příliš výhodná, protože existují obavy, že rozvoj obce nebude tak dynamický, jak by si místní přáli, navíc jsou na západní straně zdroje pitné vody a ani z hlediska cestovního ruchu to není pro obec výhodou, protože auta nebudou projíždět obcí. To je ale naopak dobrá zpráva z hlediska bezpečnosti a kvality ovzduší v obci.

Co se týče cestovního ruchu, jedná se o lokalitu vhodnou pro sporty jako běh na lyžích či cyklistika. Existují zde propojení s okolními obcemi Zábouř, Kohoutov, atd. Dále je tu dobré propojení s bývalým Šporkovým panstvím, které je turisticky zajímavé. Další zajímavostí je vojenský hřbitůvek jako upomínka na prusko-rakouskou válku z roku 1866. V obci a kolem ní boje neprobíhali, ale v místní továrně (dnešní Peter GFK) byl vojenský lazaret. Rovněž je za obcí, směrem k Jánské studánce trojmezí Šporkův kámen, označující hranice tří panství.

Obec Kuks – spadá pod ní i obec Kašov – je při silnici I. třídy mezi Dvorem Králové a Jaroměří. Obec má 259 obyvatel, z toho asi 180 dospělých (voličů), spadá do kategorie do 500 obyvatel. V Kuksu není základní škola. V obci jsou tři hospody, benzínová pumpa, soukromá firma Elwe a Hospitál. Lidé obvykle za prací dojíždějí jinam. Patrně i proto obec vítá výstavbu dálnice. Podle schválené územní dokumentace Khk se jedná o Rychlostní komunikaci R11, která sice povede okolo obce, ale bude umístěna dále od obce než současná silnice I. třídy.

Obec nemá zpracován dlouhodobý plán rozvoje, ale v současné době se bude schvalovat Územní plán obce, což je v podstatě něco obdobného. Další rozvoj obce závisí na finanční kondici rozpočtu. Výhledy do budoucna jsou však vesměs příznivé. V průběhu následujících pěti let by obec měla splatit nejzávažnější úvěry. Současně mají v tomto čase v plánu realizovat některé projekty s podporou evropských fondů a národních zdrojů. S ohledem na zajištěné spolu-financování by obec mohla takto získat v průběhu následujících 4 let asi 80 milionů Kč.

Obec má trvalý zájem na rozvoji cestovního ruchu, je to jeden ze způsobů, jak přilákat návštěvníky do obce. V oblasti turistických aktivit se vedení obce podařilo po dlouhém vyjednávání husarský kousek. Společně s Khk založili společnost Revitalizace Kuks o.s. (revitalizacekuks.cz), která řeší tyto záležitosti na profesionální úrovni.

Co se týče spolupráce s Hospitálem Kuks, pan starosta si myslí, že „úroveň spolupráce obou subjektů je na dobré úrovni a zlepšuje se. V rámci budoucích projektů jsme dokonce podepsali tzv. Partnerskou smlouvu.“ Finance jsou však oddělené a obě strany jsou v tomto směru samostatné.

Hospitál Kuks je národní kulturní památka, což je podle důležitosti hned za UNESCO Heritage Sites. Znamená to, že do Kuksu jezdí přímo pražští památkáři a obec hospitál nevlastní a proto se o něj přímo nestará. Jeho správa spadá pod ministerstvo kultury. Národní památkový ústav má svá jednotlivá pracoviště, Kuks patří od 1. 1. 2007 pod Územní odborné pracoviště v Josefově, předtím pod to pardubické. Dotace na údržbu jsou tedy státní peníze. Ročně to v Kuksu je asi půl milionu Kč. To jsou jen peníze na menší opravy. Na opravy většího rozsahu, například na fasády, jdou peníze z Ministerstva kultury, z programu záchrany architektonického dědictví (ZAD) a je to asi 1 milion ročně. Toto jsou ale jen malé

částky, proto se v Kuksu rozhodli podat žádost EU a byli úspěšní v žádosti o dotaci v rámci Integrovaného operačního programu (IOP), která činí 453 milionů Kč, z toho 440 milionů bude od EU. Do května 2011 musí být schváleno stavební povolení a cílem je kompletní obnova areálu. Projekt je na zahradu, kde by měla vzniknout i bylinná zahrada, probíhá stavební historický průzkum. Přípravy jsou víceméně hotové, probíhá výběrové řízení na projektanta. Program však nesmí být zaměřen na cestovní ruch, jedná se obnovu památky kvůli jejímu oživení a dalšímu využití. Není do něj zahrnut ani hřbitov u Hospitálu, ani Betlém v nedalekých lesích, přestože se jedná o nedílné součásti kukského areálu. Do září 2014 by mělo být vše dokončeno a od roku 2015 začne pětileté období udržitelnosti.

Hospitál je obec Kuks velkou výhodou. Obec Hospitál nevlastní, takže se o něj ani přímo nestará. Levý břeh Labe je obecní, zatímco pravý břeh státní. Toto severo-j jižní rozdělení tak trochu odráží i dřívější dělení obce. Levý břeh byl světský, lázeňský. Zde docházelo k očištění těla. Pravý břeh, kde se nachází Hospitál, byl pokládán za duchovní část Kuksu, protože se spojoval s očistou duše. Za zdmi zahrady (nejjižněji) je hřbitov, který již rovněž patří k Hospitálu. Od severu na jih tedy můžeme sledovat osu lázně – život; Hospitál – stáří; hřbitov – smrt. Současné „rozdělení“ obce ne dvě části tedy pro obec znamená, že může díky Hospitálu získávat příjmy, ale nemusí se o něj příliš starat.

Za vstupné, svatby, rauty a kulturní akce Hospitál Kuks ročně získá asi 2,2 milionu Kč. Hospitál navštěvuje mnoho turistů i díky blízkosti Dvora Králové nad Labem. Tamější Safari totiž navštíví v průměru půl milionu lidí ročně a mnozí jedou i do Kuksu. Ročně se v Kuksu objeví asi 60 tisíc návštěvníků a dalších 20 tisíc lidí se v nejbližším okolí areálu alespoň projde. Dalších 25 tisíc lidí přijíždí na kulturní akce. Peníze za jejich stravování a za parkovné jdou obci. Obec hodně získává i z dalších akcí v průběhu roku. Jedná se o vinobraní, svatohubertské slavnosti či vánoční trhy, které v roce 2009 přilákaly za pouhé dva víkendy zhruba 12 tisíc návštěvníků. Kuks svým věhlasem láká i zahraniční turisty, hlavně Němce, Poláky a Holanďany. Z toho všeho má obec samozřejmě užitek. Navíc i na „jejím“ břehu jsou některé památky.

Podle pana kastelána Libora Švece je spolupráce mezi obcí a Hospitálem na velice dobré úrovni. Na projekt v rámci IOP navazují Regionální operační programy (ROP) – Kuks patří k oblasti Severovýchod, které obci přinesou dotace okolo 80 milionů Kč.

Z uvedené komparace plyne, že KUKS se do budoucna musí zabývat jistými potenciálními ohroženími, které se týkají životního cyklu destinace. Nemělo by dojít nejen k přehlcení turisty – ale ani k jisté únavě zainteresovaných obyvatel, aby byl zachován *genius loci* tohoto místa. U obce KOCBEŘE jde potom o nutnou snahu místních orgánů o využití potenciálu turismu a rekreace, ovšem v důstojných realizačních podmínkách. Rozhodně nestačí spokojit se s pouhou tvorbou a vydáním, jistě zajímavých propagačních materiálů – ale je nutno moderními marketingovými metodami učinit obec a její okolí trvale přitažlivou!

Poděkování:

Autoři děkují za spolupráci starostce obce Kocbeře, paní Evě Rezkové, starostovi obce Kuks, panu Jiřímu Beranovi a kastelánu Hospitálu Kuks, panu Liboru Švecovi.

CESTOVNÍ RUCH JAKO SOUČÁST KOMPLEXNÍHO ROZVOJE MĚSTA BRNA

TOURISM AS A PART OF INTEGRATED DEVELOPMENT OF CITY OF BRNO

MGR. JAN ZVARA

MGR. MARKÉTA UHNAVÁ

*Kancelář strategie města, Magistrát města Brna
Husova 12, 601 67 Brno, Česká republika
e-mail: zvara.jan@brno.cz, uhnavamarketa@brno.cz*

Anotace

Cestovní ruch jako jedno z nejdůležitějších odvětví světové ekonomiky výrazně ovlivňuje pohled na strategický rozvoj měst a regionů. Tento příspěvek stručně popisuje nutné předpoklady a příležitosti pro rozvoj cestovního ruchu města Brna, formy organizace tohoto důležitého odvětví místní ekonomiky a naznačuje možná řešení problémů, se kterými se město Brno v oblasti cestovního ruchu potýká. Nutnost kooperace platí v cestovním ruchu o to více než v jiných oblastech. Celosvětové trendy v cestovním ruchu zásadně ovlivňují jeho rozvoj v městě Brně. Pro místní samosprávu je nutné si uvědomit význam cestovního ruchu pro hospodářskou prosperitu města / regionu a vytvořit si jasnou profilaci destinace.

Annotation

Tourism as one of the most important sectors of the world economy significantly affects the view on the strategic development of cities and regions. This paper briefly indicates the necessary conditions and opportunities for tourism development in the city of Brno and describes forms of managing of this important field of the local economy. The need for true cooperation among subjects interested in tourism is even more important than in other areas. The global trends in tourism fundamentally affect development of tourism in the city of Brno. For local government, it is necessary to realize the importance of impact of tourism on the economic prosperity of the city / region and to create a clear identity of the destination.

Klíčová slova

Cestovní ruch, městský cestovní ruch, město Brno, spolupráce, rozvoj, trendy

Key words

Tourism, City-based tourism, City of Brno, Cooperation, Development, Trends

JEL classification: R58

Úvod

Cestovní ruch je oprávněně považován na největší obor světové ekonomiky. Rozvoj cestovního ruchu je podmíněn mnoha faktory, mezi nejdůležitější patří lokalizační předpoklady přírodní a antropogenní sféry, tj. kulturně – historické předpoklady.

V poslední době se stále zvyšuje význam městského turismu a především jeho formy – kulturního turismu, a to jak na regionální, národní, ale i mezinárodní úrovni. V období, jejímž

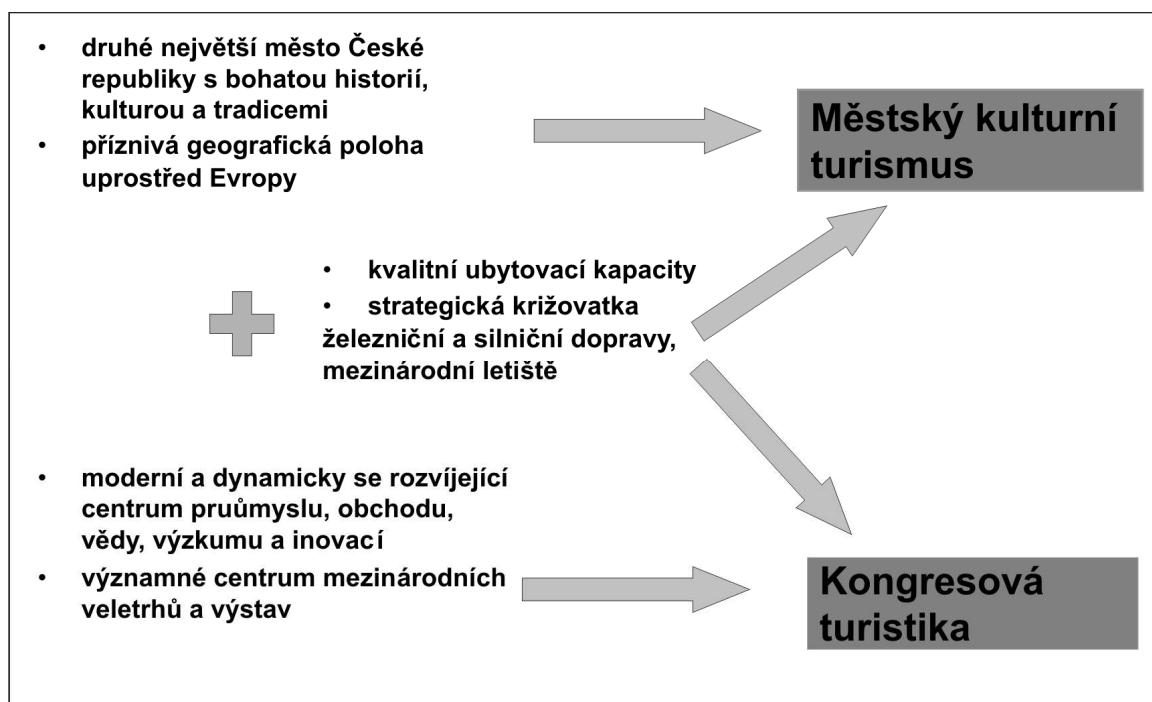
hlavním hnacím motorem je globalizace provázená vysokou mírou konkurence mohou v oblasti cestovního ruchu obstát pouze silné, tržně orientované a systémově řízené subjekty. Podmínky v oblasti poskytování služeb cestovního ruchu se tak nejen v ČR zásadním způsobem mění. Dle celosvětových trendů je jednou z nejvýznamnějších forem cestovního ruchu turismus městský. Jeho především krátkodobá forma je kulturní turismus, který může být vnímán a definován dvěma způsoby. První definice kulturního městského turismu je pohyb osob za kulturními atrakcemi měst do míst jiných než místo jejich trvalého pobytu za účelem získání nových informací, zážitků a uspokojení jejich kulturních potřeb¹. Druhý způsob vnímání kulturního turismu je jeho záměna s volnočasovými aktivitami kulturního charakteru – zde není nutná podmínka cestování a pohybu do míst jiných než místo trvalého pobytu. Kulturní turismus je závislý na potenciálu antropogenní sféry.

Potenciál města Brna v cestovním ruchu

Město Brno se v kontextu rozvoje cestovního ruchu vymezuje jako kulturně-historická destinace bohatá především na architektonické památky, kulturní instituce a pravidelně pořádané akce. Vzhledem ke své poloze v rámci České republiky i střední Evropy má výjimečné postavení a výborné vstupní podmínky pro rozvoj cestovního ruchu v mnoha strategických oblastech.

Při aktivitách vedoucích k rozvoji cestovního ruchu města Brna je nutné posilovat jasně srozumitelnou image města a jeho vizi – stát se vyhledávaným místem domácího i mezinárodního cestovního ruchu. Kulturně-historické předpoklady jsou taktéž pozitivním faktorem posilujícím rozvoj dalších forem cestovního ruchu, a to především kongresové a incentívni turistiky. Pro město Brno je v současné době nutná jasná profilace na poli cestovního ruchu. Důležitým faktorem je zajištění zkvalitnění regionálního marketingu a organizace cestovního ruchu a vytvoření fungujícího systému řízení rozvoje cestovního ruchu. Správně učiněné kroky pak povedou ke zvýšení podílu cestovního ruchu na celkové hospodářské prosperitě města a celého regionu.

¹ City Tourism & Culture – The European Experience, ETC Research Report N° 2005 / 1, World Tourism Organization and European Travel Commission, Brussels, February 2005, ISBN 92-990034-1-6 (ETC)

Obr. 1: Předpoklady města Brna k typům cestovního ruchu

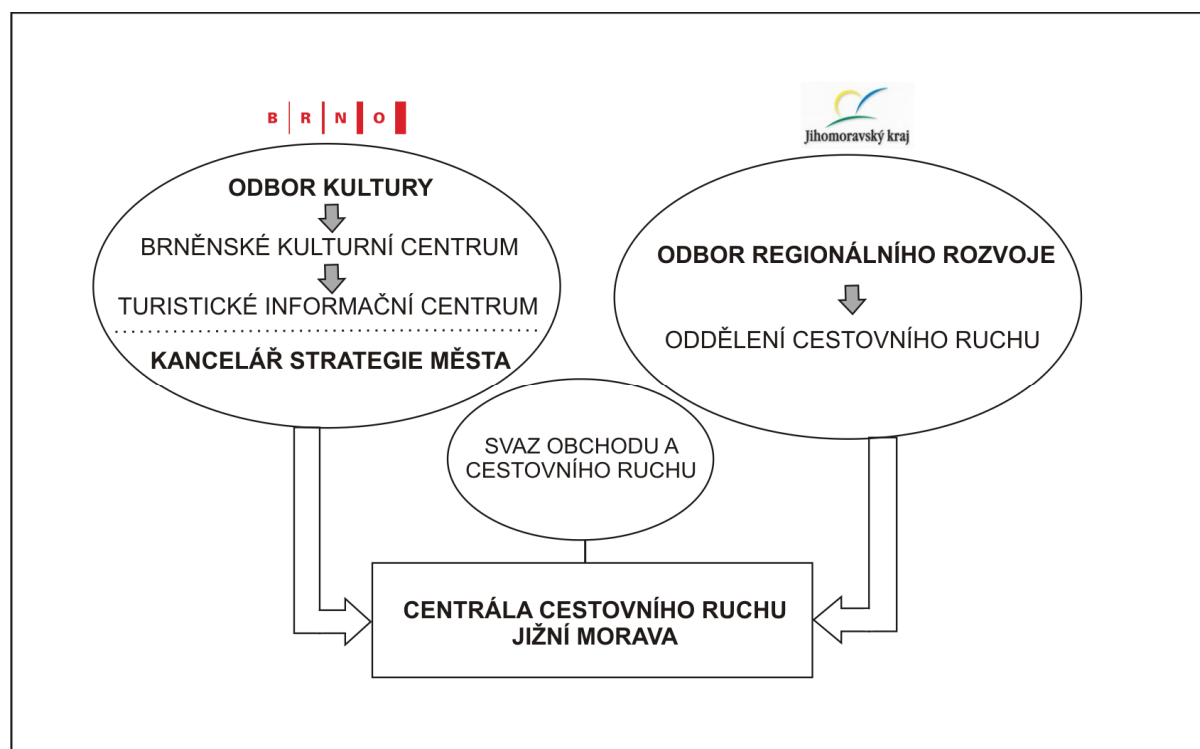
Organizace cestovního ruchu

Rozvoj cestovního ruchu je zakotven ve strategických dokumentech Jihomoravského kraje a města Brna. Kromě Programu rozvoje Jihomoravského kraje, kde je podpora rozvoje cestovního ruchu silně akcentována, má krajský úřad zpracovaný i samotný Program rozvoje cestovního ruchu Jihomoravského kraje pro roky 2007–2013.

Město Brno má se svým rozvojovým dokumentu Strategie pro Brno cestovní ruch zakotven především v pilířích ekonomický rozvoj a kvalita života. Samostatný koncepční dokument věnující se cestovnímu ruchu Program rozvoje cestovního ruchu města Brna 2010 – 2015 je právě dokončován.

Pro subjekty v cestovním ruchu působící v jednom regionu je výhodnější spolupracovat než si navzájem konkurovat. Za tímto účelem byla Jihomoravským krajem, městem Brnem a Svazem obchodu a cestovního ruchu vytvořena Centrála cestovního ruchu - Jižní Morava (CCR JM). Kromě spolupráce bylo hlavním záměrem i vytvoření jednotné marketingové značky. Centrála cestovního ruchu – Jižní Morava je financována jak krajským úřadem, tak i městem Brnem. Tento model řízení cestovního ruchu je v Jihomoravském kraji v rámci České republiky unikátní². Jedná se totiž o silně monocentrický region s centrem Brnem, kam zavítá nejvíce turistů a kde je také jednoznačně největší ubytovací kapacita v regionu. Spolupráce města a kraje je proto klíčová.

² Sborník celostátního kolegia organizací cestovního ruchu v České republice (2008), Česká centrála cestovního ruchu – CzechTourism, pracovní materiál, květen 2008, 61 str.

Obr. 2: Řízení cestovního ruchu v Brně a Jihomoravském kraji

Kromě kooperace mezi hlavními subjekty v Jihomoravském kraji je neméně důležitá spolupráce³ i s dalšími aktéry působících v cestovním ruchu. Regiony i města jsou mnohvrstevné organismy, složené z městské správy, hoteliérů, restaurátorů, obchodníků a dalších. Zákazník pak na základě svých prožitých či jen vnímaných zkušeností spojuje v naprosté většině případů jednotlivé služby a produkty s celým městem nebo regionem a nikoliv s koncovým poskytovatelem těchto služeb. Velkou výzvou a zájmem měst či regionů by měla být komunikace a kooperace s dotčenými aktéry a tím zvyšování kvality nabízených služeb a produktů celé destinace. Tím je nepřímo podporováno budování pozitivního image, které je stále důležitějším faktorem v meziměstské a meziregionální konkurenci.

Procesy ovlivňující městský turismus

Městský turismus přímo souvisí především s atraktivitou centra. Po roce 1989 jsou česká města a příměstské oblasti ovlivněny procesem suburbanizace. Tento jev byl nastartován zejména všeobecnou změnou životního stylu, růstem automobilizace a hospodářským růstem. Suburbanizaci lze rozdělit na dva hlavní druhy – suburbanizaci rezidenční a suburbanizaci komerční. Jev suburbanizace ovšem přesunul a stále přesunuje aktivity z center měst na jejich okraje. Historická centra měst se tak potýkají s úbytkem obyvatel a obchodů, což má za následek snížení atraktivity centra – jak pro obyvatele, tak pro turisty.

Hlavním problémem obnovy atraktivity centra je roztržičnost procesů mezi velký počet aktérů z veřejného sektoru (např. obecní úřady, magistráty měst, úřady městských částí, příspěvkové organizace zřizované městy, další státní správy...). Tento model řízení je velice

³ Pott, A. (2007): Orte des Tourismus – Eine raum- und gesellschaftstheoretische Untersuchung, Transcript Verlag, Bielefeld, 2007, ISBN 978-3-98842-763-9, 328 str.

nepružný a vzájemná komunikace bývá obtížná především z důvodů prosazování vlastních zájmů jednotlivých aktérů. Možným řešením je svěření řízení městského centra jednomu subjektu. Modelovým příkladem mohou být například města Velké Británie, kde je již dobře zavedenou tradicí to, že centrum města komplexně spravuje městská společnost – management centra města (City Centre Management).

Komplexní správa městský center

Management městských center⁴ je jednou z forem „place managementu“, používanou mj. k potlačení negativních efektů zejména komerční suburbanizace – snahou udržet živé funkční městské centrum. Tento způsob představuje komplexní přístup ke správě a propagaci městského centra, ze kterého profitují jak návštěvníci a obyvatelé města, tak všechny subjekty, které v centru působí.

V Evropě i ve světě mají tyto iniciativy a subjekty řadu forem, neexistuje jedno jediné správné nastavení – city centre management si musí každé město vytvořit sobě na míru dle svých možností a potřeb. Může se jednat o formální i neformální subjekty, financované jak z veřejných, tak soukromých zdrojů, většinou však v kombinaci. Zpravidla se jedná o PPP iniciativy financované z části městem, z části formou členských poplatků či prostřednictvím převodu určitých odvodů či daní z činností, kterým se subjekty benefitující z aktivit v rámci City Centre Managementu věnují (př. poplatky městu za ubytování).

Celosvětové trendy ovlivňující sektor cestovního ruchu města Brna

Zřízením svého City Centre Managementu by se město Brno stalo průkopníkem mezi českými městy a bylo by tak schopno lépe čelit výzvám i negativním dopadům plynoucím z prosazování celosvětových trendů v oblasti cestovního ruchu, které se ani Brnu nevyhýbají.

Celosvětové trendy⁵ ovlivňující sektor cestovního ruchu i města Brna:

- Zvyšující se poptávka po kvalitě, pohodlí a bezpečnosti
 - tento faktor významně ovlivňuje rozhodování investorů – zvyšující se zájem o zvyšování počtu a standartu ubytovacích zařízení
- Zvyšující se poptávka po snadném způsobu dopravy – zvyšující se zájem o leteckou dopravu
 - zavedení přímých leteckých linek do města Brna - výrazné zvýšení krátkodobých, především víkendových pobytů
- Zvyšující se poptávka po tzv. „one-person“ produktech
 - změna v chování aktérů cestovního ruchu v postfordistickém období vede zpět k návratu individuálního turismu – důraz na individuality, pokles masovosti turismu
- Zvyšující se poptávka po mimosezónních pobytech
 - nárůst počtu kulturních a sportovních akcí konaných především na podzim a na jaře
- Zvyšující se poptávka po tzv. „city-breaks“ a krátkodobých zahraničních pobytech
 - zavedení letecké dopravy vedlo ke zvýšení tohoto segmentu cestovního ruchu města Brna

⁴ Program rozvoje cestovního ruchu města Brna 2010 – 2015, Magistrát města Brna – Dring Consulting, koncept, 2010

⁵ Trends for Tourism in Europe, European Travel Commission, Brussels, November 2003

V současné době je nutné si uvědomit stále se zvyšující význam cestovního ruchu pro rozvoj měst a regionů a pro jejich hospodářskou prosperitu. Vytvoření jasné profilace destinace je jedním ze základních předpokladů pro úspěšný rozvoj cestovního ruchu. Nyní v době probíhající globální ekonomické krize se rozvoj a fungování průmyslu cestovního ruchu oslabilo. V době recese jsou finance omezené či se používají na nutné investice, vydávání financí na rekreaci je pečlivě zvažováno. Akteři a firmy podnikající v odvětví cestovního ruchu se musí naučit na tyto hospodářské recese reagovat a zachytit změny chování účastníků cestovního ruchu. Tyto změny spotřebního chování a trávení volného času se mohou regionálně lišit a lze je vysledovat sociologickými a ekonomickými výzkumy.⁶

Aktuální celosvětové trendy ovlivňující cestovní ruch v době „hospodářské krize“:

- Zvyšující se poptávka po levnějších způsobech dopravy (nízkonákladové letecké společnosti, akční jízdenky)
- Zvyšující se poptávka po levnějších typech ubytování (odklon od 5* a 4* hotelů)
- Omezení služebních cest zejména těch zahraničních na minimum
- Dynamický rozvoj telekonferencí a jiných komunikačních kanálů
- Zkracování doby pobytu dovolených a služebních cest

Vliv krize je ale také možné zachytit v pozitivním slova smyslu jako zvyšující se podíl domácí dovolené – atraktivní domácí dovolené. Nároky na produkty cestovního ruchu se tedy budou i nadále v domácím měřítku zvyšovat, což přinese komparativní výhodu i pro mezinárodní cestovní ruch. Z marketingového hlediska budou lidé za vydanými penězi hledat skutečnou hodnotu. Krokem v boji proti hospodářské krizi je i pro město Brno stimulovat domácí cestovní ruch vytvářením nových, atraktivních produktů.

Literatura

- [1]City Tourism & Culture – The European Experience, ETC Research Report N° 2005 / 1, World Tourism Organization and European Travel Commission, Brussels, February 2005, ISBN 92-990034-1-6 (ETC)
- [2]Holeček, J.; Uhnava, M.; Zvara, J. (2009): Cestovní ruch a jeho postavení v regionální politice. In Regionální politika v ČR: Efekty a nové výzvy. 1. vydání, GaREP Publishing, Brno, 2009, od s. 168-180, ISBN 978-80-904308-3-9, 188 str.
- [3]Pott, A. (2007): Orte des Tourismus – Eine raum- und gesellschaftstheoretische Untersuchung, Transcript Verlag, Bielefeld, 2007, ISBN 978-3-98842-763-9, 328 str.
- [4]Program rozvoje cestovního ruchu Jihomoravského kraje 2007 – 2013, Krajský úřad Jihomoravského kraje, 2007
- [5]Program rozvoje cestovního ruchu města Brna 2010 – 2015, Magistrát města Brna – Dring Consulting, koncept, 2010
- [6]Program rozvoje Jihomoravského kraje 2006 – 2009, Krajský úřad Jihomoravského kraje, 2006
- [7]Program rozvoje Jihomoravského kraje 2010 – 2013, Krajský úřad Jihomoravského kraje, 2009
- [8]Sborník celostátního kolegia organizací cestovního ruchu v České republice (2008), Česká centrála cestovního ruchu – CzechTourism, pracovní materiál, květen 2008, 61 str.

⁶ Zvara J., Uhnava M. (2010): Assumptions and Opportunities for Tourism Development, In: New Economic Challenges, Brno, Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5111-9

- [9] Sborník celostátního kolegia organizací cestovního ruchu v České republice (2009), Česká centrála cestovního ruchu – CzechTourism, pracovní materiál, květen 2009, 48 str.
- [10] Strategie pro Brno, Magistrát města Brna, 2007
- [11] Tourism Trends for Europe, European Travel Commission, Brussels, 2006, 10 str.
- [12] Uhnava, M.; Zvara, J. (2008): Předpoklady a příležitosti pro rozvoj cestovního ruchu. In Seminář k „Mezinárodnímu roku planety Země“, Brno, Masarykova univerzita, 2008, s. 130-133, ISBN 978-80-210-4748-8, 193 str.
- [13] Zvara J., Uhnava M. (2010): Assumptions and Opportunities for Tourism Development, In: New Economic Challenges, Brno, Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5111-9

REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JAKO NÁSTROJ PODPORY ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU REGIONU JIHOVÝCHOD (ETAPA 2007-2010)

REGIONAL OPERATIONAL PROGRAMME AS A TOOL FOR SUPPORT OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE SOUTH-EAST REGION (PERIOD 2007-2010)

DOC. RNDR. JIŘÍ VYSTOUPIL, CSc.

ING. MARTIN ŠAUER, PH.D.

ING. ONDREJ REPÍK

*Katedra regionální ekonomie a správy
Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika
e-mail: vyst@econ.muni.cz, sauer@econ.muni.cz, 76480@mail.muni.cz*

Anotace

Předmětem příspěvku „Regionální operační program jako nástroj podpory rozvoje cestovního ruchu regionu Jihovýchod“ je analýza a hodnocení podpory cestovního ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod v Jihomoravském kraji a v kraji Vysočina v letech 2007 až 2010. První část příspěvku se zabývá obecně problematikou podpory cestovního ruchu z Regionálních operačních programů v České republice. V druhé části je prováděna územní i věcná analýza čerpání finančních prostředků z tohoto programu. Hodnocení efektivnosti podpory cestovního ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod je pak obsahem poslední části příspěvku.

Klíčová slova

Regionální operační program (ROP), region soudržnosti NUTS 2 Jihovýchod, regionální rozvoj, cestovní ruch, veřejná podpora, projekt, efektivnost,

Annotation

The goal of this contribution “Regional Operational Programme as a tool of tourism development support in South-East region” is to analyze and evaluate support of tourism from ROP NUTS 2 South-East in South Moravian region and Vysočina region during the term 2007 - 2010. First part of the contribution is focused on tourism subsidy from Regional Operational Programme in the Czech Republic generally. Second part analyzes allocation of public finances from this programme from the territorial and thematic point of view. Effectiveness evaluation of tourism support from ROP NUTS 2 South-East is content of the last part of this contribution.

Key words

Regional Operational Programme (ROP), South-East Cohesion Region, regional development, tourism, public subsidy, project, effectiveness

JEL classification: H11, H43, R12, R58

1. Úvodem

Systémová veřejná podpora cestovního ruchu nemá v České republice dlouhou tradici. Její počátky lze datovat až po roce 1995. Deklarace jeho veřejné podpory se postupně objevuje ve Strategii regionálního rozvoje ČR (1999), ve Strategiích regionálního rozvoje jednotlivých krajů ČR (1999-2000), v konzultačním dokumentu SOP Cestovní ruch, v Národním rozvojovém plánu ČR (1999-2000), později v první Koncepci státní politiky cestovního ruchu ČR (2001)¹, následně v SROP na léta 2001-2006, v Programech rozvoje cestovního ruchu jednotlivých krajů ČR (200+-2004), následně na národní úrovni v aktualizované Koncepci politiky cestovního ruchu ČR (2004-2007) a v současné Koncepci na léta 2008-2013, nejnověji pak na národní úrovni v Integrovaném operačním programu ČR na období 2008-2013 a konečně na regionální úrovni v Regionálních operačních programech regionů soudržnosti NUTS II na období 2007-2013 (dále jen ROP). Ty se v období 2007-2013 stávají nejvýznamnějším nástrojem veřejné podpory cestovního ruchu v celé historii České republiky.

Na co byly prostředky z ROP v podpoře cestovního ruchu v období 2007-2009 využívány a jak je lze efektivně využít ve zbývajícím období 2010-2013 na příkladě regionu Jihovýchod, se snaží nalézt první odpovědi následující příspěvek.

2. Problematika cestovního ruchu v ROP

V programovém období 2007-2013 plánuje Česká republika pomocí ROP podpořit rozvoj regionů celkovou částkou kolem 5 491 mil. euro, což činí při současném kurzu 27 Kč k euro téměř 150 mld. Kč. Tyto prostředky nejsou přerozdělovány centrální vládou a jednotlivými ministerstvy, ale hospodaří s nimi přímo Regiony soudržnosti NUTS II prostřednictvím svých Rad soudržnosti. Z analýzy programových dokumentů jednotlivých 7 ROP v ČR (viz následující srovnávací tabulka) můžeme vyčíslit, jaký relativní význam ve struktuře ROP byl cestovnímu ruchu určen (z hlediska výše plánovaných finančních dotací). Ty se v programovém období 2007-2013 blíží 1 mld. euro (977 mil. euro). Vyjádřeno v Kč při aktuálním kurzu 27 Kč za euro to činí celkově asi 26 374 mil. Kč. Připočteme-li možnosti získání dalších dotací pro projekty s významným akcentem na cestovní ruch (např. budování cyklostezek, výstavba volnočasových zařízení pro obyvatelstvo regionálních středisek a venkovských obcí), lze ještě připočítat asi dalších 100 mil. euro, tj. celkem asi 29-30 mld. Kč na všechny aktivity a projekty cestovního ruchu v ČR (vyjma Prahy) z ROP.

¹ Zde prvně navrženy konkrétní nástroje podpory cestovního ruchu jako např. Státní program podpory cestovního ruchu

Tab. 1: Hodnocení jednotlivých priorit Cestovního ruchu v ROP

Priorita	Region soudržnosti NUTS II	Předpokládaná podpora v mil. euro	% z ROP
Cestovní ruch	Střední Čechy	118,3	17,9
Rozvoj cestovního ruchu	Jihozápad	145,8	20,0
Udržitelný rozvoj cestovního ruchu	Severozápad	167,8	19,1
Cestovní ruch	Severovýchod	169,9	22,0
Rozvoj udržitelného cestovního ruchu	Jihovýchod	157,5	19,0
Cestovní ruch	Střední Morava	143,1	18,5
Rozvoj cestovního ruchu (Podpora prosperity regionu)	Moravskoslezsko	74,4	8,8
ROP celkem		976,8	17,9

Pramen: Vystoupil, Šauer 2010, s. 63

V ročním vyjádření tak lze hovořit o podpoře cestovního ruchu za více jak 4 mld. Kč. Ve srovnání minulých let 2000-2006, kdy lze veřejnou podporu z národních a krajských prostředků odhadovat v ročním průměru řádově kolem 900 mil. Kč (Státní program podpory cestovního ruchu, Program rozvoje venkova, dále prostředky Ministerstva dopravy a životního prostředí, Společný regionální operační program, program přeshraniční spolupráce PHARE, aj.), je patrné obrovské navýšení prostředků veřejné podpory rozvoje cestovního ruchu (téměř pětinasobně), a to nepočítáme další stovky milionů Kč z dalších Operačních programů a z Programů přeshraniční spolupráce.

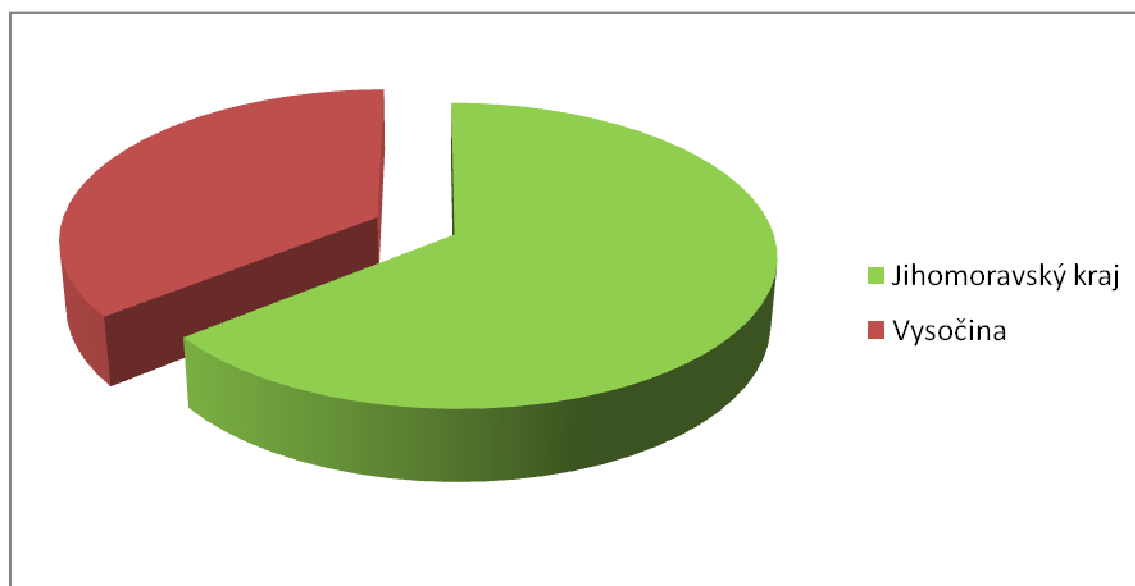
3. analýza podpory projektů cestovního ruchu v rámci ROP Jihovýchod v letech 2007- 2010

3.1 Celková věcná a druhová struktura projektů cestovního ruchu

V předcházejícím textu byla stručně nastíněna problematika podpory cestovního ruchu z ROP obecně. Následující text nyní podrobně analyzuje jeho financování v regionu soudržnosti NUTS 2 - Jihovýchod, zahrnující Jihomoravský kraj a kraj Vysočina, kde byl cestovní ruch stanoven za jednu z hlavních priorit pro další rozvoj regionu a bylo na jeho podporu v rámci priority Udržitelný cestovní ruch vyčleněno zhruba 19% všech finančních prostředků (cca 3,37 mld. Kč). Do následující analýzy byly také zahrnuty projekty z dalších priorit ROP, a to „Dostupnost dopravy“ a „Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel“, v nichž byly schváleny vybrané projekty významně podporující rozvoj cestovního ruchu.

Jak ukazuje graf č. 1, tak téměř 65% finančních prostředků směřovalo v období od listopadu 2007 do března 2010 na území Jihomoravského kraje. Důvodem byla jednak odlišná kvalita a množství předkládaných projektů v jednotlivých krajích, svou roli zde sehrála také celá řada jiných faktorů (charakter turistické nabídky, lokalizační faktory, množství turistických atraktivit atd.), které jsou u obou krajů odlišné.

Graf 1: Komparace výše celkové finanční podpory projektů cestovního ruchu financovaných z ROP NUTS II Jihovýchod (listopad 2007 – březen 2010)

Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Pro podrobnější analýzy a následné hodnocení byly všechny schválené projekty v regionu Jihovýchod (celkem 233 projektů) rozděleny do následujících hlavních jedenáct oblastí:

- a) **produkty cestovního ruchu, jejich marketing a propagace** (oblast podpory 2.2 Rozvoj služeb v cestovním ruchu)
- b) **ubytovací zařízení** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)
- c) **sportovně- rekreační infrastruktura** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch, 3.1 Rozvoj urbanizačních center, 3.2 Rozvoj regionálních středisek)
- d) **muzea, galerie** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch, 3.1 Rozvoj urbanizačních center, 3.2 Rozvoj regionálních středisek)
- e) **kulturně-historické památky pro cestovní ruch** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch, 3.1 Rozvoj urbanizačních center, 3.2 Rozvoj regionálních středisek)
- f) **cyklostezky, lyžařské trasy** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)
- g) **lázeňská infrastruktura** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)
- h) **rozhledny** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)
- i) **ZOO** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)
- j) **turistická informační centra** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch, 2.2 Rozvoj služeb v cestovním ruchu)
- k) **technická infrastruktura pro cestovní ruch** (oblast podpory 2.1 Rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch)

První přehled podává tabulka č. 2, sumarizující výsledky analýzy schválených projektů. V obou krajích byl nejvyšší počet projektů schválen v oblasti marketingové propagace (celkem 74 projektů z celkového počtu 233 projektů). Největší část finančních prostředků ovšem směřovala do výstavby a rozšiřování ubytovacích zařízení. Finančně nejnáročnější projekty byly realizovány v oblasti obnovy kulturně-historických památek, rozvoje ZOO, rozšíření TIC či budování technické infrastruktury pro cestovní ruch.

Zajímavé je sledovat rozdíly ve struktuře schválených projektů v obou krajích. Zatímco projekty zaměřené na marketingovou propagaci tvoří vždy nadpoloviční většinu z celkového počtu projektů, tak největší část finančních prostředků je u kraje Vysočina čerpána na výstavbu a obnovu cyklistických a lyžařských tras (32,3% finančních prostředků, tj. více než 355 mil. Kč) a v rámci Jihomoravského kraje na ubytovací zařízení (31,6%, tj. asi 624 mil. Kč). U kraje Vysočina byla na ubytovací zařízení alokována pouze necelá pětina všech prostředků (203 mil. Kč). Výraznější rozdíl lze sledovat také v případě sportovně-rekreační infrastruktury pro cestovní ruch (Jihomoravský kraj téměř 354 mil. Kč, kraj Vysočina necelých 150 mil. Kč). Rozdíly ve financování jsou patrné také z grafů č. 2 až č. 5.

V následující tabulce je uveden přehled 15 projektů s nejvyšším rozpočtem ze všech doposud schválených projektů z ROP NUTS 2 Jihovýchod. Pořadí těchto projektů se v budoucnu jistě pozmění, jelikož jsou již nyní připravovány a předběžně schváleny velké strategické projekty v cestovním ruchu.

Tab. 2: TOP 15 „nejdražších“ projektů v cestovním ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod

	Název projektu	Rozpočet projektu v mil. Kč
1	Rozšíření běžeckých tras na Novoměstsku	98 242 835 Kč
2	Turistické centrum Veselska	66 243 844 Kč
3	Zpřístupnění brněnského podzemí	62 000 000 Kč
4	Hotel Sladovna	50 000 000 Kč
5	Hotel na pivovaru Jevišovice	50 000 000 Kč
6	Zámek Herálec	50 000 000 Kč
7	Rekonstrukce a dostavba hotelu Maximus Resort	50 000 000 Kč
8	Stavební úpravy předzámčí zámku - Napoleonská expozice	48 859 423 Kč
9	Vybudování stylového konferenčního centra a fabriky v Humpolci	47 990 000 Kč
10	Golf Brno - kongresový sál a wellness	47 521 225 Kč
11	Beringie	45 000 000 Kč
12	Vybudování wellness s vínoterapií a rozšíření kapacit ubytování - My Hotel Lednice	43 749 856 Kč
13	Regenerace a rozšíření služeb Národní kulturní památky Špilberk	42 131 412 Kč
14	Rekonstrukce objektu Předzámčí s novou interaktivní expozicí - Vnímání všemi smysly	39 455 792 Kč
15	Revitalizace zámeckého pivovaru - Knoflíkářské muzeum	38 695 520 Kč

Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Tab. 2: Druhová struktura schválených projektů cestovního ruchu z ROP Jihovýchod (listopad 2007 - březen 2010)

		schválené projekty		výše dotace schválených projektů		průměrná cena podpořených projektů	
		Jihomoravský kraj	kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	kraj Vysočina
Typ projektu	Produkty cestovního ruchu, jejich marketing a propagace	48	26	198 379 752 Kč	115 300 778 Kč	4 132 911 Kč	4 434 645 Kč
	Ubytovací zařízení	39	17	624 426 874 Kč	203 141 980 Kč	16 010 945 Kč	11 949 528 Kč
	Sportovně-rekreační infrastruktura pro cestovní ruch	20	7	353 864 116 Kč	149 372 376 Kč	17 693 206 Kč	21 338 911 Kč
	Muzea, galerie	4	3	80 505 719 Kč	57 005 898 Kč	20 126 430 Kč	19 001 966 Kč
	Kulturně-historické památky pro cestovní ruch	11	8	309 298 065 Kč	214 936 828 Kč	28 118 006 Kč	26 867 103 Kč
	Cyklostezky a lyžařské trasy	27	13	216 512 105 Kč	355 243 591 Kč	8 018 967 Kč	27 326 430 Kč
	Lázeňská infrastruktura	1	0	2 256 684 Kč	0 Kč	2 256 684 Kč	0 Kč
	Rozhledny	3	0	7 423 973 Kč	0 Kč	2 474 658 Kč	0 Kč
	ZOO	1	0	45 000 000 Kč	0 Kč	45 000 000 Kč	0 Kč
	Turistická informační centra	2	1	77 068 692 Kč	3 235 212 Kč	38 534 346 Kč	3 235 212 Kč
	Technická infrastruktura pro cestovní ruch	2	0	58 846 185 Kč	0 Kč	29 423 093 Kč	0 Kč
	Celkem	158	75	1 973 582 165 Kč	1 098 236 662 Kč	12 491 026 Kč	14 643 155 Kč

Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

3.2 Analýza a hodnocení situace v Jihomoravském kraji

Druhá skladba projektů

Z hlediska druhové skladby projektů vykazuje Jihomoravský kraj určitá specifika, resp. podobnosti ve srovnání s ostatními kraji ČR.

- a) Prvním specifikem je značné množství projektů proti jiným krajům ČR, totiž téměř 18 % ze všech projektů v celé ČR, identifikovaných k 30. listopadu 2009. To koresponduje zároveň s nejnižší průměrnou finanční podporou na jeden projekt mezi všemi kraji, resp. Jihomoravský kraj je na 12. místě s hodnotou 12,5 mil. Kč na 1 projekt (nejnižší částka připadá na kraj Olomoucký - 12,48 mil. Kč, nejvyšší na Ústecký kraj – 48,56 mil. Kč, průměr za ČR je 19,5 mil. Kč).
- b) Překvapivé je také nízká podpora do infrastruktury muzeí a galerií - jen 2 podpořené projekty částkou necelých 21 mil. Kč (to ale platí pro dalších 5 krajů) a stejně nízká podpora Turistickým informačním centrům (to rovněž platí pro dalších 7 krajů).
- c) Naopak extrémně vysoká je dosavadní podpora výstavby a rekonstrukce ubytovacích zařízení. Zatím na ně připadlo 39 projektů (25 % ze všech) a 31,6 % všech vynaložených finančních prostředků (po Zlínském kraji¹ nejvyšší podpora mezi kraji ČR). V absolutním srovnání je to jednoznačně nejvíce ze všech krajů ČR - více než 622 mil. Kč, což činilo 22 % z úhrnu celé ČR. Z 10 „nejdražších“ všech podpořených projektů připadá 5 na hotelová zařízení. Na straně druhé je zde patrná nízká koncentrace soustředění prostředků na kvalitnější ubytovací zařízení – průměrná cena jednoho podpořeného projektu ubytovacích zařízení je po Moravskoslezském kraji nejnižší ze všech krajů ČR – 6,3 mil. Kč.
- d) Pozitivním faktem je dosavadní vysoká podpora „myslícím“ projektům, totiž podpora tvorby produktů cestovního ruchu a jejich propagaci a marketingu. Jihomoravský kraj je zatím na prvním místě v podpoře tohoto segmentu cestovního ruchu mezi všemi kraji ČR, a to jak v absolutním či relativním srovnání (celkem 198 mil. Kč, tj. 25 % z úhrnu všech krajů ČR, resp. 48 projektů, tj. téměř 30 % ze všech projektů tohoto typu v ČR). Určitým problémem je zde určení podílu na skutečnou tvorbu turistických produktů na jedné straně a podílu na marketing a propagaci do určité míry obecně pojatých a „fiktivních“ produktů (expertní odhad hovoří o poměru 60:40).

Je samozřejmě logické, že uvedené výsledky a hodnocení korelují primárně s poskytnutou nabídkou žadatelů o finanční podporu.

Uvedené výsledky vedou k zamyšlení, jaké priority zvolit ve zbývajícím období 2010-2013 pro další podporu. Aniž bychom hovořili pouze o strategických projektech ve smyslu funkčně-prostorové koncentrace, je z provedených analýz evidentní, že není účelná především další podpora výstavby či rekonstrukce ubytovacích zařízení. To není tak slabou stránkou Jihomoravského kraje, jak lze vyčíst z dosavadních analytických částí programových dokumentů (zejm. aktualizovaná strategie rozvoje cestovního ruchu Jihomoravského kraje a ROP NUTS II Jihovýchod). Naopak mnohem větší pozornost lze doporučit strategickým a dalším projektům nové sportovně-rekreační infrastruktury (např. multifunkční sportovně-

¹ Odečteme-li výstavbu, resp. rekonstrukci lázeňských hotelů v Luhačovicích, pak zcela nejvyšší.

rekreační zařízení, bazény, koupaliště, lázně s celoročním provozem), dále zavádění nových informačních technologií regionálního významu (např. technologické vybavení a celokrajské propojení sítí lokálních a regionálních TIC), projektům revitalizace kulturních památek pro cestovní ruch, resp. kulturně-společenské využití (muzea, galerie)² a v neposlední řadě projektům podporujícím rozvoj specifické vinařské turistiky, národní atraktivitu České republiky. Dosavadní podpora projektů vinařské turistiky je kromě několika lokálních ubytovacích zařízení zatím minimální. V dalších výzvách je proto doporučeno vyzvat žadatele k podání, resp. hledání funkčně a prostorově integrovaných projektů vinařské turistiky, a to buď v rámci výzvy strategických projektů nebo v rámci další speciální výzvy pro podporu rozvoje tohoto fenoménu.

Orientace podpory projektů podle významu středisek cestovního ruchu

V této části srovnáváme především lokalizaci dosud podpořených 158 projektů v souvislosti s nejnámějšími turistickými středisky a atraktivitami Jihomoravského kraje. Je potěšitelné, že z hlediska významnosti bylo 109 projektů lokalizováno do středisek cestovního ruchu nadregionálního a regionálního významu³ (69 % všech projektů), podobně příznivě vyznívá situace i z hlediska lokalizovaných finančních prostředků – do uvedených 109 projektů celkem bylo směřováno téměř 74 % z celkové finanční podpory (prostorový přehled – viz následující kartogram). Z hlediska efektivnosti podpory cestovního ruchu pro další období je jednoznačným požadavkem lokalizovat připravované projekty především do těchto středisek.

3.3 Analýza a hodnocení situace v kraji Vysočina

Druhá skladba projektů

- a) Druhá skladba schválených projektů plně odpovídá orientaci na hlavní formy cestovního ruchu v kraji. Je vyvážená jak počtem a podílem infrastrukturních projektů (49, resp. 67 %) a projektů služeb cestovního ruchu (26, resp. 33 %), tak i vynaložených finančních projektů na jejich podporu (89 %, resp. 11 % z celkem 1098 mil. Kč).
- b) Největší počet schválených infrastrukturních projektů představují projekty výstavby a rekonstrukce ubytovacích zařízení (17 projektů)⁴, budování cyklostezek (13), kulturně-historických památek pro cestovní ruch (8) a sportovně-rekreační infrastruktury (7). Z hlediska finančních prostředků připadalo na výstavbu a rekonstrukci ubytovacích zařízení 203 mil. Kč (11 % z celkových 1098 mil. Kč), na budování sportovně-rekreační infrastruktury 149 mil. Kč (14 %), na kulturně-historické památky pro cestovní ruch 215 mil. Kč (20 %) a na výstavbu cyklostezek a lyžařských tras celkem 355 mil. Kč (32 %).
- c) Překvapivá je dosavadní „minimální“ podpora sítě TIC v rámci infrastrukturních projektů – oblast podpory 2.1 (určitá podpora je jim věnována v oblasti podpory 2.2).

² Mnoho projektů může být realizováno v rámci v červnu 2009 otevíraných 3 výzev ROP Jihovýchod v oblasti podpory 2.1, 2.2 a 3.1.

³ vymezených touto studií

⁴ Podpora výstavby či rekonstrukce ubytovacích zařízení zde má jasnou logiku. Absolutním i relativním počtem lůžek v cestovním ruchu patří dosud kraj Vysočina k nejméně vybaveným regionům v ČR, přestože primární potenciál cestovního ruchu kraje je daleko vyšší.

- d) Podpoře rozvoje cyklotras a cyklostezek věnoval dosud kraj Vysočina absolutně i relativně největší podporu ze všech krajů ČR. Celkově lze s touto koncepcí kraje jednoznačně souhlasit (rozvoj šetrného cestovního ruchu je zde skutečnou a ne proklamovanou prioritou), i když skutečné přínosy a efekty v cestovním ruchu lze očekávat v dalekém časovém horizontu.

Orientace podpory projektů podle významu středisek cestovního ruchu

V této části srovnáváme především lokalizaci dosud podpořených 75 projektů v souvislosti s nejvýznamnějšími turistickými středisky a atraktivitami kraje Vysočina. Je potěšitelné, že z hlediska významnosti bylo 54 projektů lokalizováno do středisek cestovního ruchu nadregionálního a regionálního významu (72 % všech projektů), podobně příznivě vyznívá situace i z hlediska lokalizovaných finančních prostředků - do uvedených 54 projektů celkem bylo směřováno 79 % z celkové finanční podpory. Celková prostorová lokalizace všech projektů v jejich prostorové struktuře za region NUTS II Jihovýchod je znázorněna na následujících kartogramech.

Uvedené skutečnosti vedou ke stručnému zamyšlení, resp. doporučení, jaké priority zvolit ve zbývajícím období 2010-2013 pro další podporu. Aniž bychom hovořili pouze o strategických projektech ve smyslu funkčně-prostorové koncentrace, je z provedených analýz evidentní, že dosavadní orientace podpory je plně v souladu se Strategií rozvoje cestovního ruchu kraje.

Rozhodující pozornost lze nadále doporučit strategickým projektům nové sportovně-rekreační infrastruktury (např. multifunkční sportovně-rekreační zařízení, bazény, wellnes centra s celoročním využitím), dále zavádění nových informačních technologií regionálního významu (např. technologické vybavení a celokrajské propojení sítí lokálních a regionálních TIC) a v neposlední řadě projektům revitalizace kulturních památek pro cestovní ruch (3 památky UNESCO).

4. K efektivnosti podpory cestovního ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod

Výše provedená analýza zkoumá alokaci finančních prostředků z ROP NUTS 2 Jihovýchod do jednotlivých krajů a tematických oblastí. Vypovídá ale jen pramálo o efektivnosti vynaložených veřejných zdrojů a vlivu této veřejné podpory na samotný trh. Pro určení efektivnosti je rozhodující vztah nákladů a přínosů těchto projektů. Samozřejmě, že všechny tyto projekty byly předmětem hodnocení v rámci eCBA analýzy, ve které musel být prokázán jejich celkový pozitivní přínos. Nasnadě je ale otázka, zda byly dopady a přínosy projektů kvantifikovány reálně. Cestovní ruch je totiž oblast ekonomických činností, kde lze dopady takovýchto projektů vyčíslit jen velmi těžce. Tento fakt nahrává projektům, jejichž přínosy jsou v řadě případů sporné či dokonce zcela nevyčíslitelné. Ty pak byly schváleny jen na základě „správně“ definovaných dopadů a přínosů. Druhým rozhodujícím faktorem pro jejich schválení je často také jejich podpora politickým lobbingem.

Jak ale tedy poznat dobrý a špatný projekt v cestovním ruchu? Základem by měla být koncepční činnost na národní a regionální úrovni. Tyto strategické dokumenty jsou tu od toho, aby udávaly rámec a směr budoucím aktivitám. Často ale u nás dochází k podcenění jejich role a jsou považovány jen za nutné zlo, aby byli umlčeni ti, kdo volají po lepší koordinaci v podpoře cestovního ruchu z veřejných prostředků. V rámci procesu hodnocení projektů je pak samozřejmě vždy posuzován soulad jednotlivých projektů se strategickými

dokumenty. Obhajoba vzájemného souladu je ale opět jen otázkou dobré formulace a šikovnosti pisatele projektu.

Následující text je věnován dvěma tematickým oblastem, kam spadal největší počet doposud schválených projektů, tedy „Produkty cestovního ruchu, jejich marketing a propagace“ a „Ubytovací zařízení“. Na těchto projektech je více než kde jinde patrné, že lze v některých případech jen stěží hovořit o efektivním nakládání s veřejnými prostředky. V prvním případě se totiž většinou jedná o projekty, které postrádají tvorbu jakéhokoli marketingového mixu, který by vycházel z dlouhodobé marketingové strategie a byl základem pro kvalitní marketing. Mnohdy se tak jedná o holou propagaci regionu či obce bez důkladné analýzy trhu cestovního ruchu, plánovací činnosti či tvorby hmatatelného produktu. Skutečný přínos takovýchto projektů je velmi nejistý, v některých případech téměř nulový.

I druhá skupina projektů zaměřená na ubytovací zařízení je často předmětem kritiky. Dotace tohoto typu totiž výrazně nabourávají konkurenční prostředí, kdy ti, kteří čerpají dotaci, získávají významnou konkurenční výhodu oproti svým současným i budoucím potenciálním konkurentům. Mnohé z projektů jsou realizovány také bez jakékoli návaznosti na turistické atraktivitu a potenciál daného území v cestovním ruchu. Jsou tak realizovány projekty na „zelené louce“, které se již v současnosti potýkají s výraznou neobsazeností, která je ještě umocněna důsledky právě probíhající hospodářské krize.

Jaké projekty jsou tedy ale vlastně efektivní? Z pohledu ekonomické efektivnosti, kdy je poměřována účelnost a hospodárnost jednotlivých projektů, lze zřejmě nejsnadněji obhájit projekty zaměřené na rozvoj dopravní a sportovně-rekreační infrastruktury v cestovním ruchu. Cyklostezky a lyžařské trasy totiž rozvíjí potenciál daného území a do určité míry vykazují charakter veřejných statků, jejichž garantem by měl být veřejný sektor. Z důvodu zachování kulturně-historické hodnoty nebude těžké obhájit také investice do památek pro cestovní ruch. Projekty v oblasti výstavby víceúčelových sportovních areálů a zařízení se zřejmě budou opírat na jedné straně o blahodárný vliv sportu na lidské zdraví nebo budou argumentovat snížením kriminality mládeže, na straně druhé jejich nedostatek je jednou ze slabých stránek rozvoje cestovního ruchu nejen v regionu Jihovýchod ale i v celé ČR.

Zbylé projekty jsou víceméně zaměřeny na tvorbu nových turistických cílů nebo na jejich rozšíření. Nezastupitelnou úlohu zde sehrává důsledný proces hodnocení jednotlivých projektů, který by měl stanovit, zda je daný projekt způsobilý k financování z veřejných zdrojů nebo má být realizován soukromým či neziskovým sektorem.

V závěrečné diskusní hodnocení lze konstatovat, že současná podoba a zaměření financování cestovního ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod by měla být předmětem širší diskuse zejména k následujícím problémovým okruhům. Především v oblasti marketingu a ubytovacích kapacit jsou finance alokovány na více či méně neefektivní projekty. V případě izolovaných ubytovacích kapacit se často jedná o projekty, jejichž realizaci by měl zajistit tržní mechanismus. Pokud toho trh není schopen, pak není takovému projektu souzeno, aby spatřil světlo světa. Projekty v oblasti marketingu se potýkají především s nedostatkem profesionálních pracovníků jak ze strany realizátorů, tak také hodnotitelů. V minulosti tak byly realizovány projekty zaměřené pouze na propagaci bez tvorby jakéhokoli marketingového mixu a v jeho rámci pak především produktu cestovního ruchu. V druhé polovině tohoto plánovacího období by tak měly být podpořeny zejména projekty rozvoje dopravní infrastruktury pro cestovní ruch, projekty podporující výstavbu víceúčelových sportovních areálů a zařízení, projekty na obnovu historických památek nebo na podporu

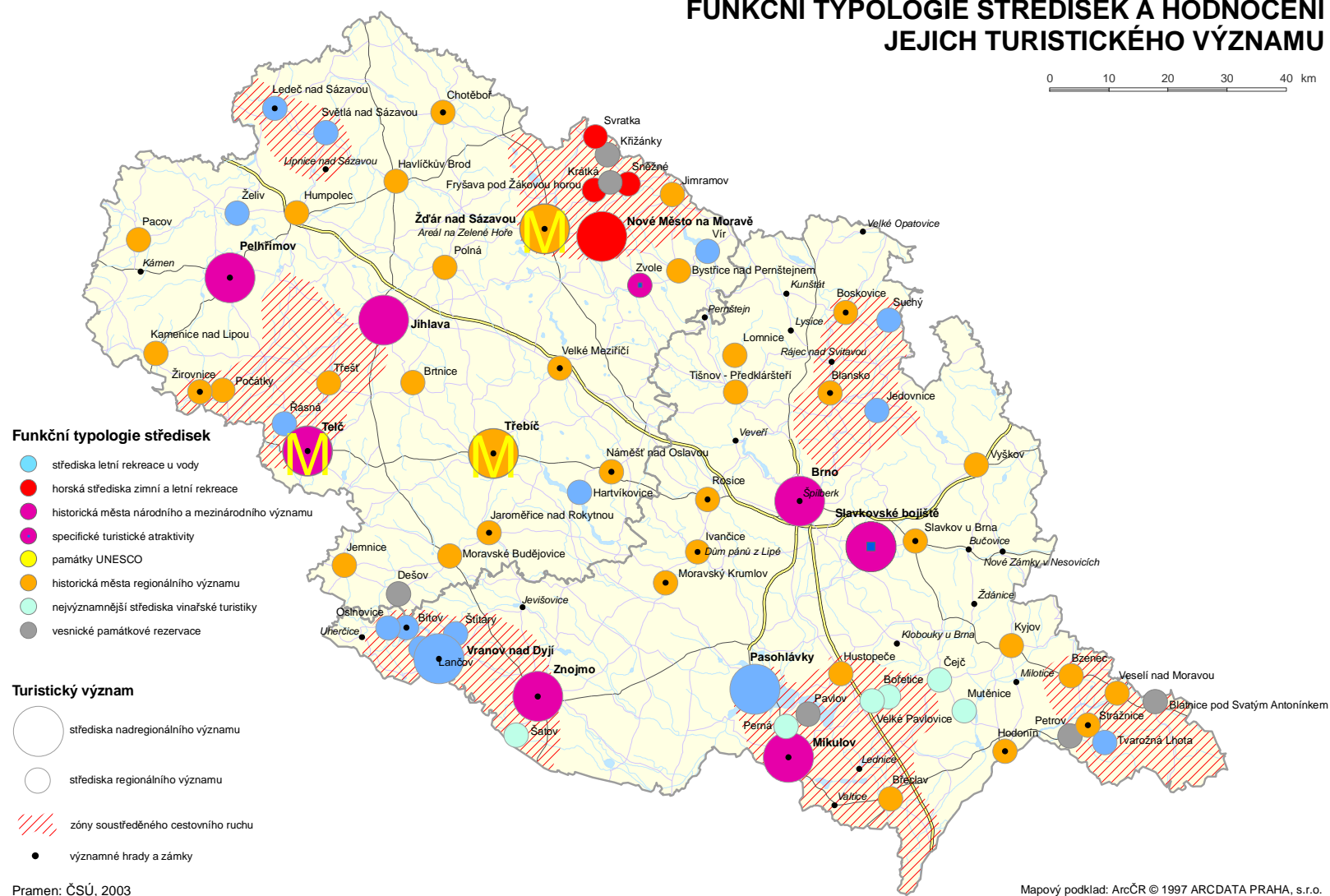
turistických informačních center. Velkou nadějí do budoucna slibují také plánované strategické projekty v cestovním ruchu.

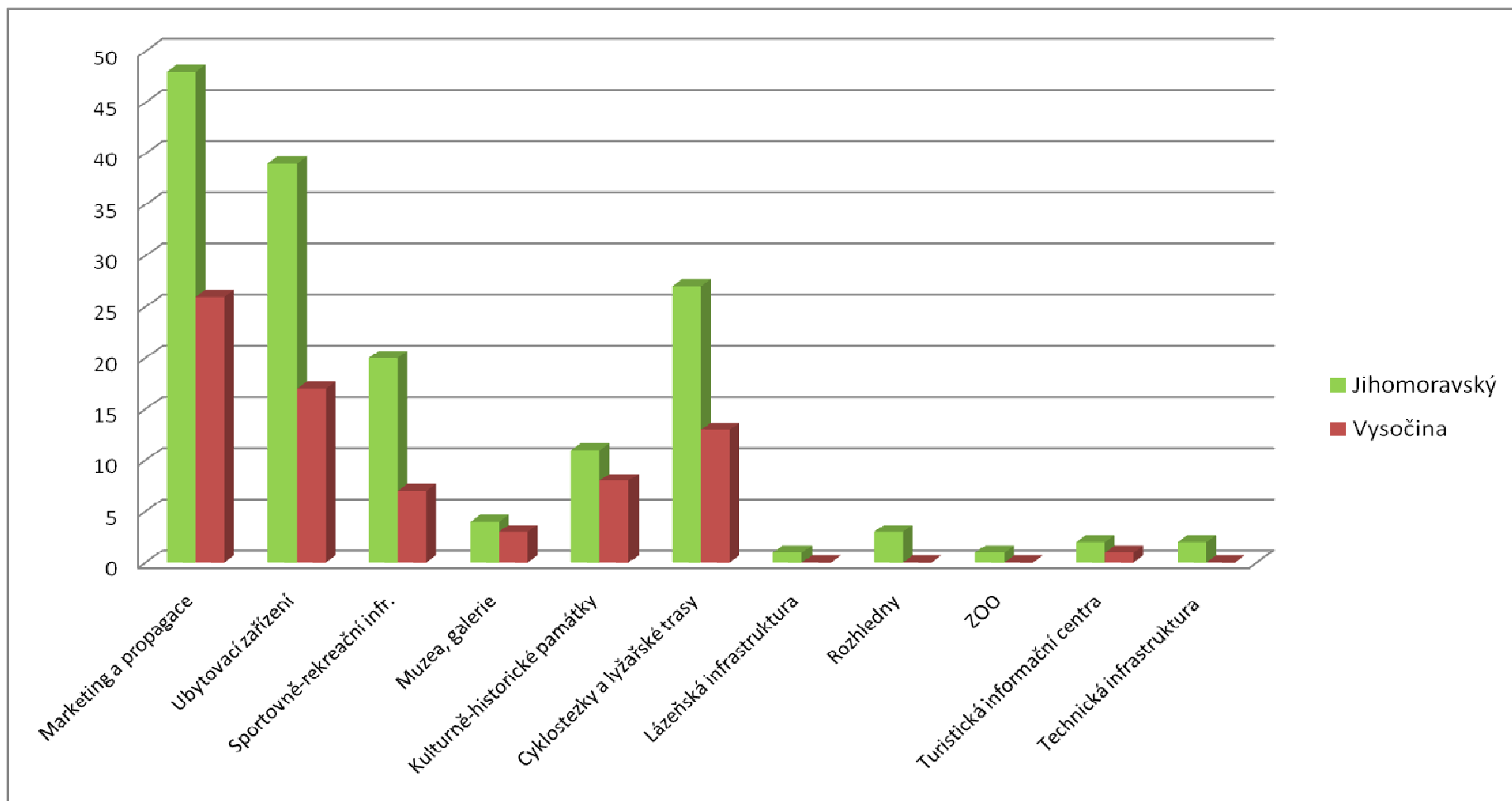
Literatura

- [1] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M.: (2010): Analýza a zhodnocení veřejné podpory cestovního ruchu z Regionálních operačních programů v České republice v období 2007-2009. In: Zmírňování regionálních disparit rozvojem cestovního ruchu a vlivy současné hospodářské krize. Sborník vědeckých příspěvků (v rámci projektu WD-37-07-2). Brno: VŠH v Praze. s. 62-81.
- [2] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M. (2009): Kvantifikační analýza potenciálu cestovního ruchu regionu NUTS II Jihovýchod. Studie pro Úřad rady Jihovýchod. Brno. 57 s.
- [3] Programové dokumenty ROP Střední Čechy, Jihozápad, Severozápad, Severovýchod, Jihovýchod, Střední Morava a Moravskoslezsko na období 2007-2013.

FUNKČNÍ TYPOLOGIE STŘEDISEK A HODNOCENÍ JEJICH TURISTICKÉHO VÝZNAMU

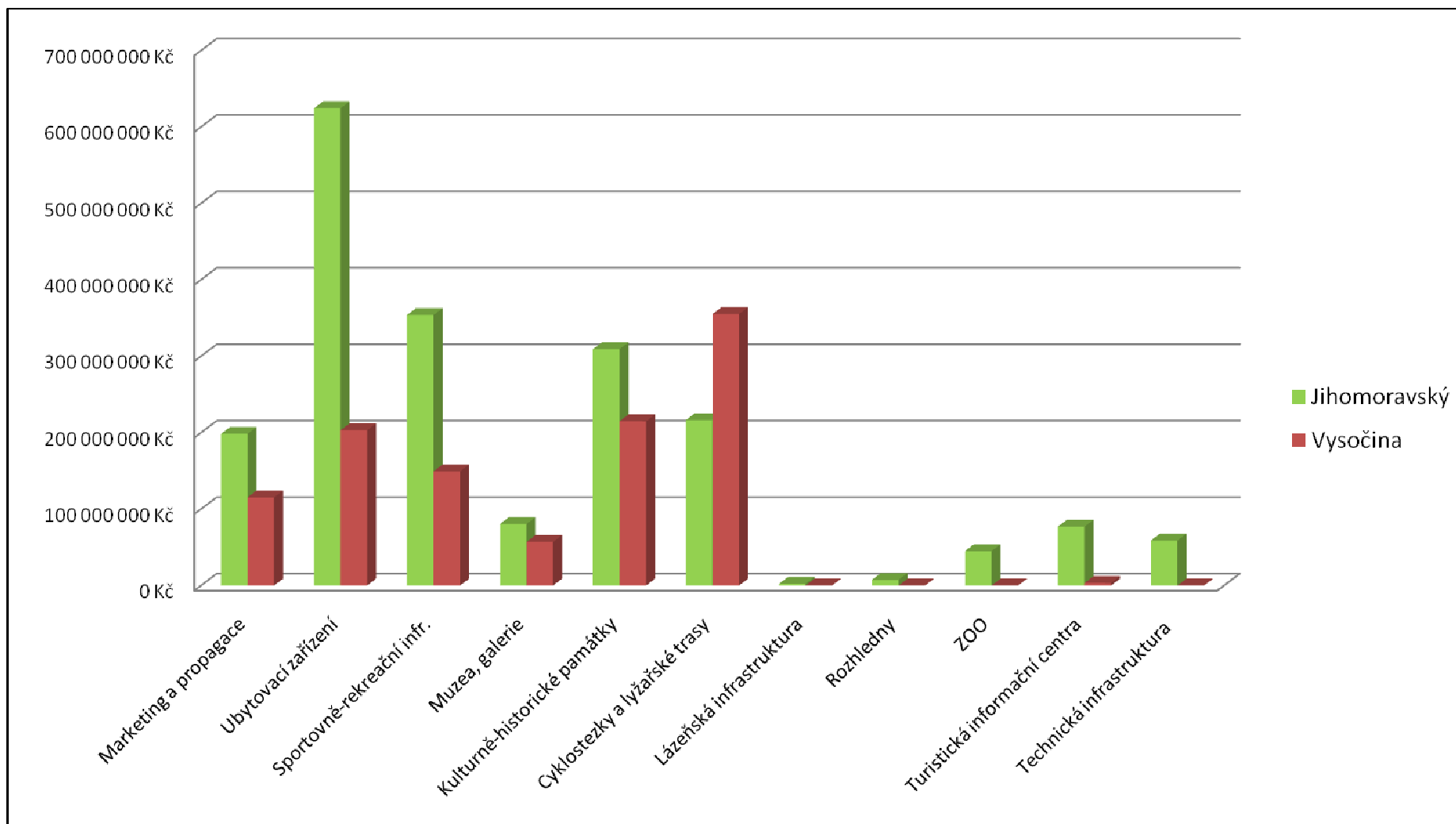
0 10 20 30 40 km

Graf 2: Věcná a územní analýza podpory cestovního ruchu z ROP NUTS 2 Jihovýchod

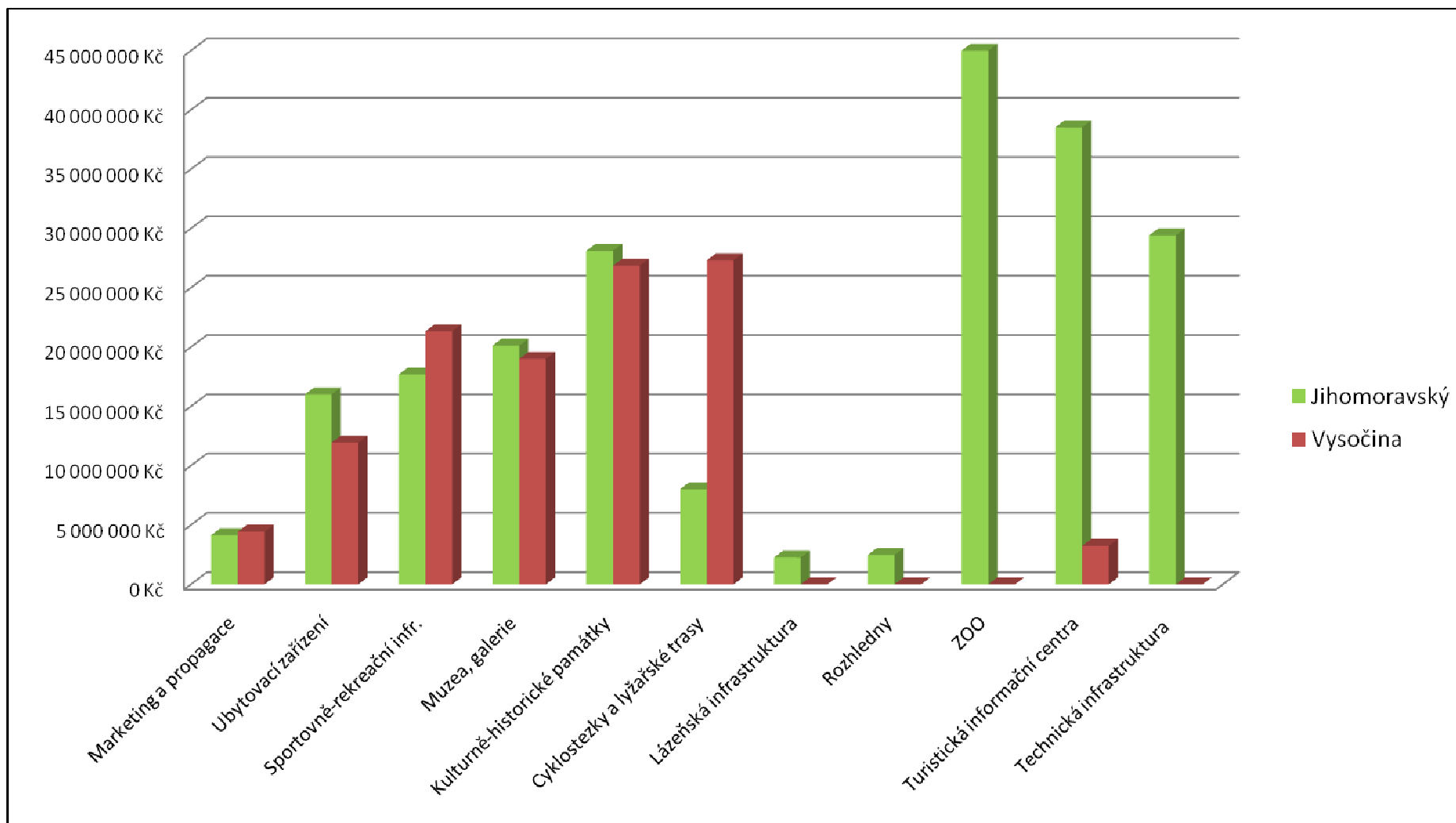
Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Graf 3: Dotace schválených projektů na podporu rozvoje cestovního ruchu v ROP NUTS II Jihovýchod, listopad 2007 – březen 2010 (Kč)

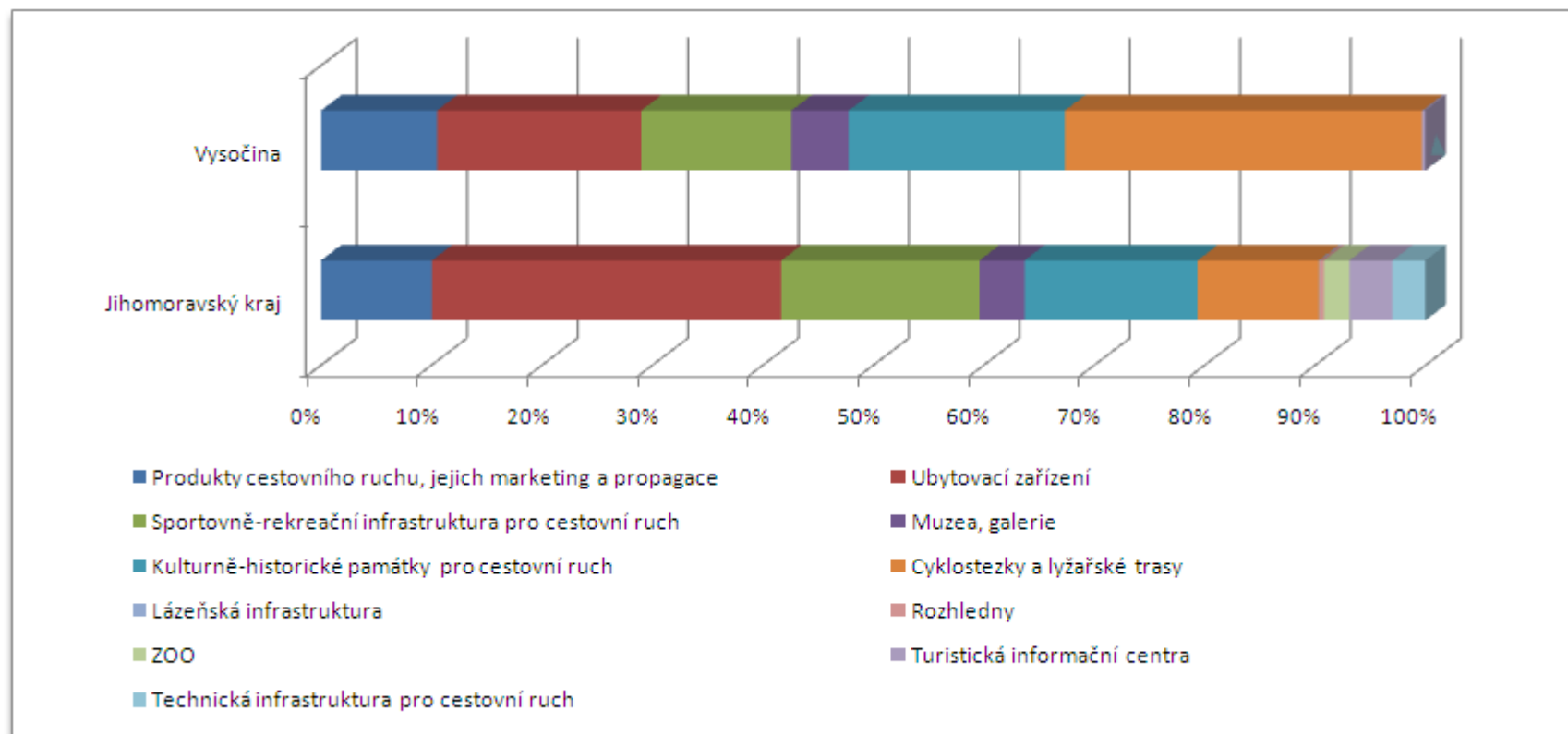
Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Graf 4: Průměrná cena podpořených projektů (Kč)

Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Graf 5: Projekty vybraných oblastí cestovního ruchu (v % finanční podpory)

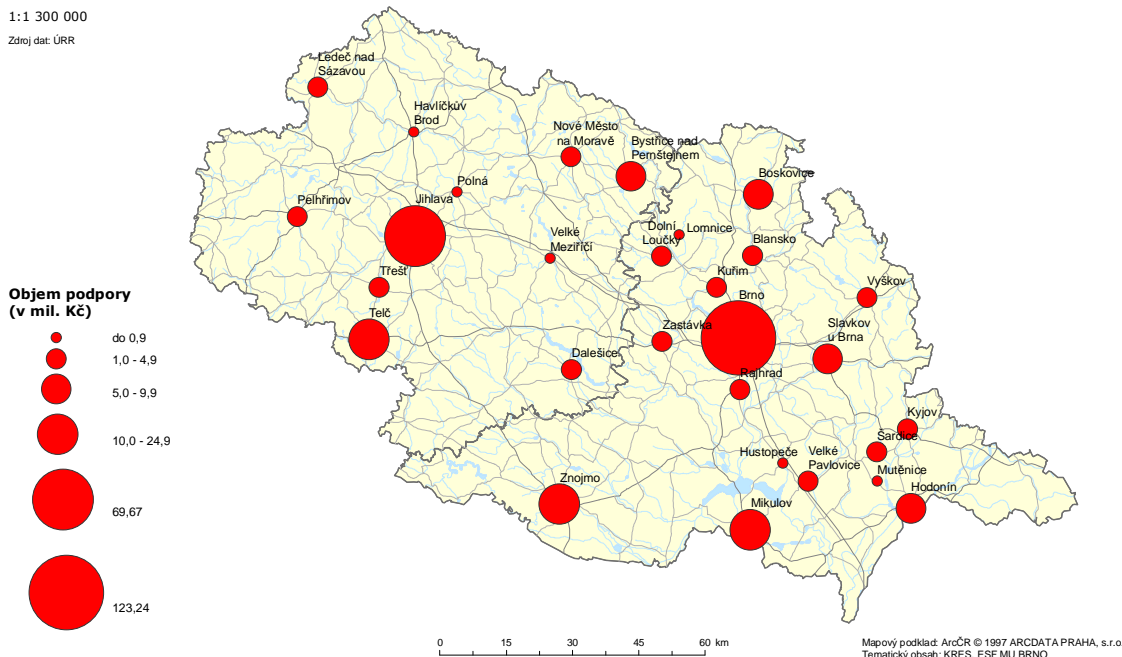
Pramen: Regionální rada ROP NUTS II Jihovýchod, vlastní analýza schválených projektů

Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Produkty a marketing cestovního ruchu

1:1 300 000

Zdroj dat: URR

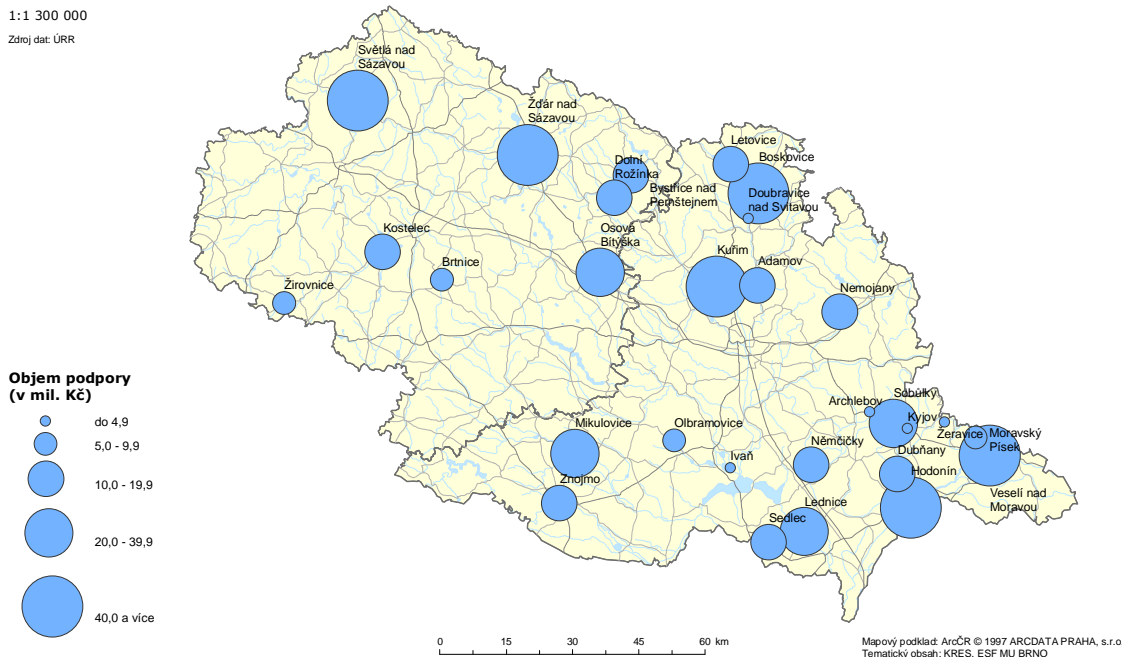

Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Sportovně-rekreační infrastruktura

1:1 300 000

Zdroj dat: URR

Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Kultura

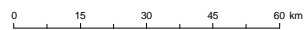
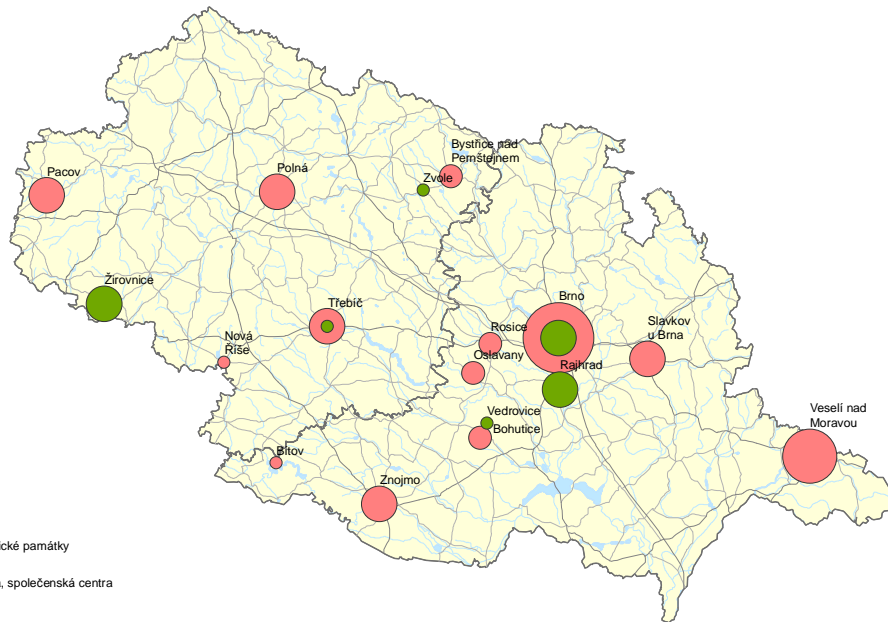
1:1 300 000

Zdroj dat: URR

Objem podpory (v mil. Kč)

- kulturně-historické památky
- galerie, muzea, společenská centra

Mapový podklad: ArcCR © 1997 ARCDATA PRAHA, s.r.o.
Tematický obsah: KRES, ESF MU BRNO

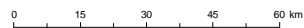
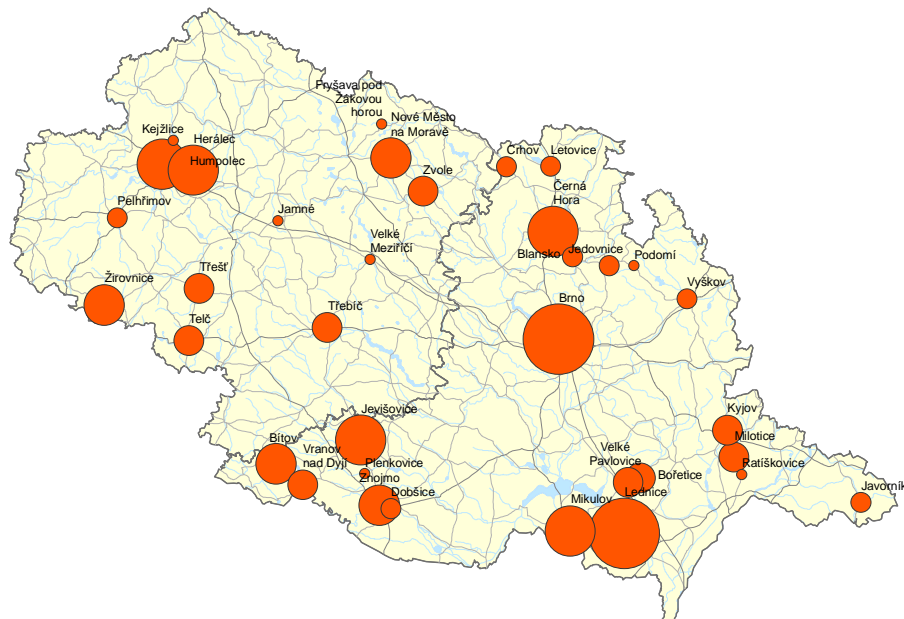
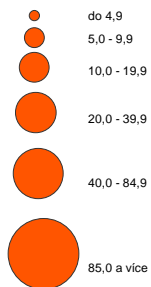
Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Ubytovací zařízení

1:1 300 000

Zdroj dat: URR

Objem podpory (v mil. Kč)

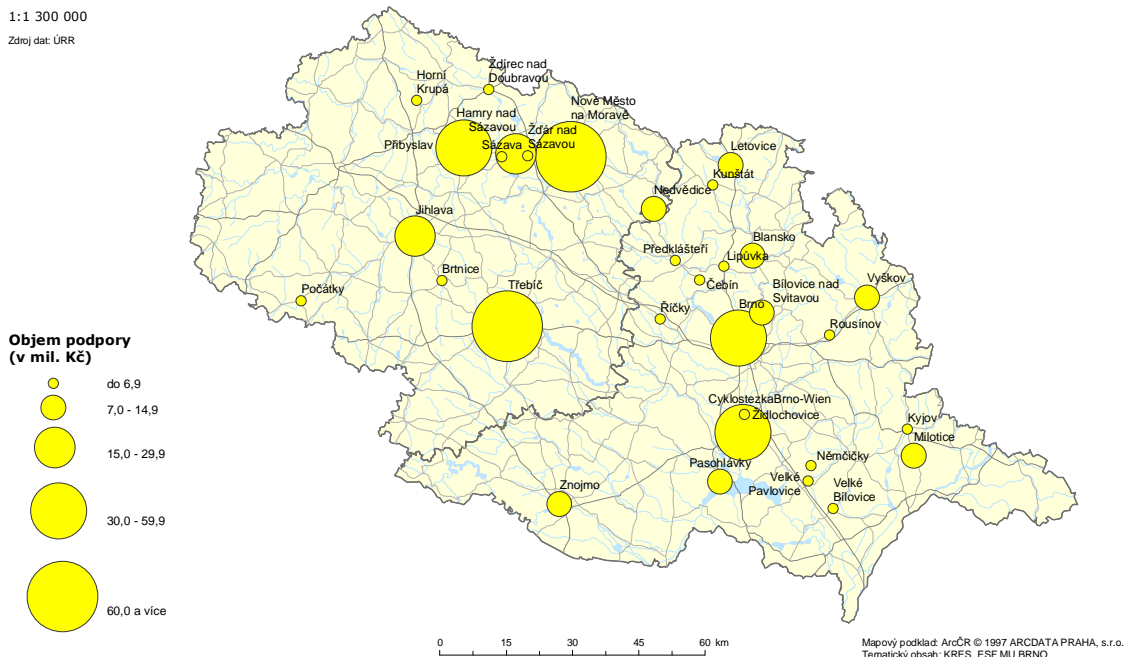
Mapový podklad: ArcCR © 1997 ARCDATA PRAHA, s.r.o.
Tematický obsah: KRES, ESF MU BRNO

Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Cyklostezky

1:1 300 000

Zdroj dat: URR

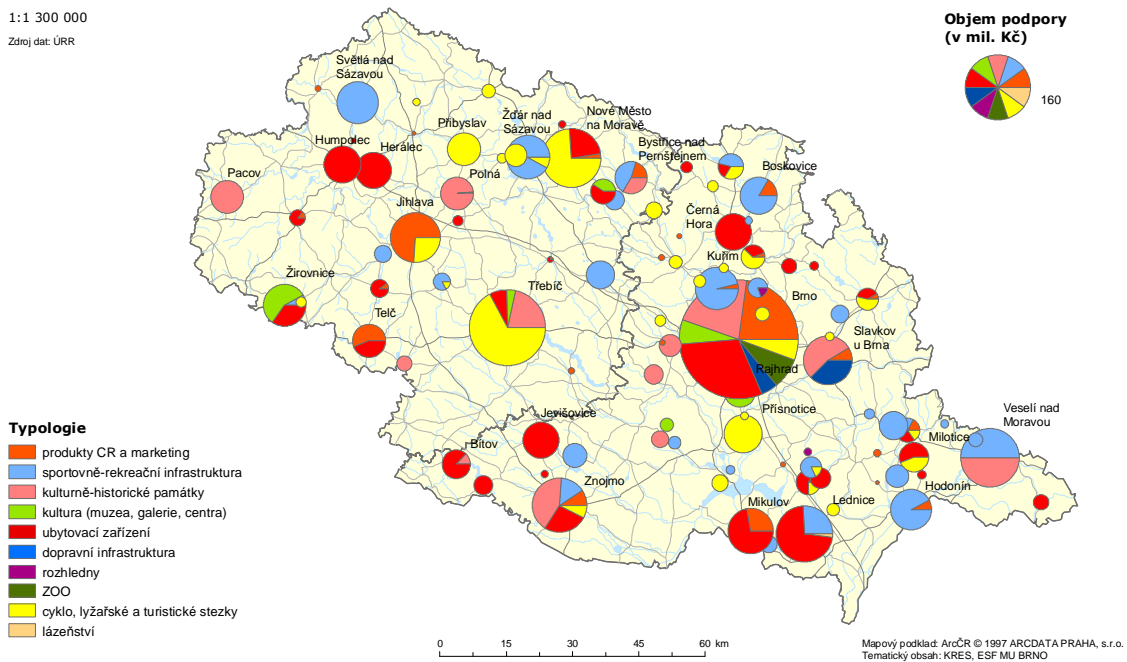

Podpora cestovního ruchu z ROP Jihovýchod 2007 - 2010

Věcné zaměření podpory

1:1 300 000

Zdroj dat: URR

Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod

www.jihovychod.cz

MORAVSKÉ HOSPODÁŘSTVÍ

Tištěné a internetové médium pro firmy a státní správu

**NOVINY
NEJEN PRO VÁŠ
BUSINESS**

www.moravskeshospodarstvi.cz
měsíčník | direct mail | 17 000 ks | státní správa a business sektor

**MAGNUS
REGIO**
konference a vyjednávání v moravě

MORAVSKÉ
HOSPODÁŘSTVÍ

www.moravskeshospodarstvi.cz

EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

doc. RNDr. Milan Víturka, CSc.
vedoucí katedry

XIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editorka: Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.

EDIČNÍ RADA:

L. Bauer, L. Blažek, H. Hušková, E. Hýblová,
M. Kvizda, R. Lukášová, J. Menšík, J. Nekuda,
A. Slaný, J. Šedová, V. Žítek

Vydala Masarykova univerzita roku 2010

1. vydání, 2010, náklad 120 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-5210-9

muni
PRESS